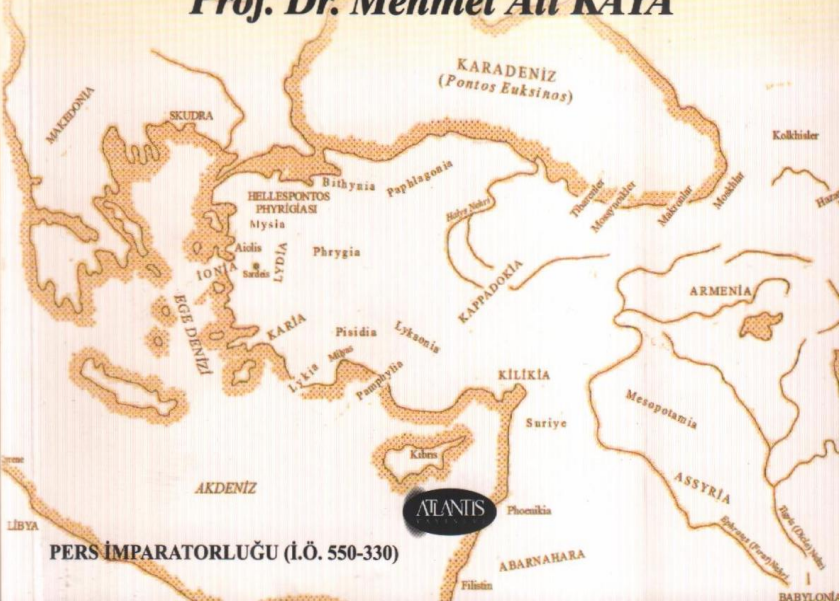
Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları

II

Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları

Pers Hakimiyeti ve Hellenistik Dönem

Prof. Dr. Mehmet Ali KAYA

ATLANTİS
YAYINEVİ

TARİH DİZİSİ - 2

Adı	**Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları -II-** **Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları: Pers Hâkimiyeti ve Hellenistik Dönem**
Yazarı	**Mehmet Ali Kaya**
Yayın No.	308

© Copyright 2012, İlya İzmir Yayınevi, İzmir-Türkiye
5846 Sayılı Yasaya göre tüm hakları İlya İzmir Yayınevi'ne ait olup kısmen veya tamamen, izin alınmadan basılamaz.

Atlantis Yayınevi İlya İzmir Yayınevi'nin markasıdır.

ISBN T.K: 978-605-4473-69-4 II.C.: 978-605-4473-71-7

Baskı Sekizinci Baskı, Ekim 2015 - İZMİR

Basıldığı Yer İlya İzmir Yayınevi Matbaası

Adres İlya İzmir Yayın Medya Yapım Dağıtım
Pazarlama Sanayi Tic. Ltd. Şti.
Refik Tulga Cad. No:11 Çamdibi/İzmir
Tel-Pbx : (0232) 462 75 86 - Fax : (0232) 462 32 19
ilyayayinevi@gmail.com
www.ilyayayinevi.com.tr

TÜRKİYE TARİHİ VE UYGARLIKLARI
-II-

Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları: Pers Hâkimiyeti ve Hellenistik Dönem

Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya

ATLANTİS YAYINEVİ

TARİH DİZİSİ

Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya

26.10.1961 Denizli-Çardak doğumlu. İlkokulu Denizli ili Çardak İlçesi Gemiş Köyü'nde, orta öğrenimini ise Çardak Lisesi'nde tamamladı. 1981 yılında başladığı Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nden, 1985 yılında mezun oldu. Aynı yıl, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun açtığı uzman yardımcılığı sınavını kazanarak, Türk Tarih Kurumu Eskiçağ Bilim ve Uygulama kolunda uzman yardımcısı olarak göreve başladı. 1986-1987 yılları arasında asteğmen olarak askerliğini yaptı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini tamamlayan Kaya, aynı enstitünün Tarih Bölümü'nde doktorasını tamamladı. 1993 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atanan Kaya, 1997 yılına kadar aynı bölümde araştırma görevlisi olarak, 1997-1998 yılları arasında ise Dr. Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. 1998-2001 yılları arasında yardımcı doçent, 2001-2007 yılları arasında doçent ünvanıyla Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Kaya, 2007 yılından beri Ege Üniversitesi'nde profesör öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. 2002-2003 yılları arasında E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Yardımcılığı, E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu üyeliği (2003-2004), doçent ve profesör temsilcisi olarak E. Ü. Edebiyat Fakültesi Yönetim Kurulu ve Fakülte Kurulu üyelikleri (2003-2004 ve 2007) ve Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı (2005-2011) gibi idari görevler de yapan Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya. lisans düzeyinde Uygarlık Tarihi, Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları, Ege ve Yunan Tarihi, Roma Tarihi, Eski Anadolu Tarihi gibi dersler verdi ve vermeye devam ediyor. Bugüne kadar yayınlanmış eserleri; *"E. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarihi"* (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir-2001), *"Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi"* (E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir-2000 ve ikinci baskı İlya Yayınları, İzmir-2005), *"Roma'nın Afrikalı İmparatoru Septimius Severus"* (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007)dur. Türkiye'deki tarih ve arkeolojiyle ilgili olarak; bilimsel dergi, kitap, ulusal ve uluslararası sempozyum bildiri kitaplarında bugüne kadar kırkın üzerinde yayımlanmış makalesi bulunan Prof. Dr. Kaya ayrıca Moskova (Rusya), Senpetersburg (Rusya) ve Pamplona'da (İspanya) düzenlenen uluslararası sempozyum ve kongrelere de bildirileriyle katıldı. Prof. Dr. Kaya, 2010 yılında İngiltere- Exeter Üniversitesi'nde 4 ay boyunca misafir öğretim üyesi olarak bilimsel araştırmalar yaptı.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....13

ON İKİNCİ BÖLÜM
ANADOLU'DA PERS HAKİMİYETİ

XII.1. Perslerin İran'a Gelişi.....17
XII.2. Akhaimenes Hanedanı.....18
XII.3. Pers Kralı II. Kyros: Anadolu'nun Fethi.....19
XII.3.1. Media ve Lidya Krallıklarının Yıkılışı.....19
XII.3.2. Paktyas İsyanı.....23
XII.3.3. Anadolu'nun Kıyı Bölgelerinin Fethi.....24
XII.4. Kyros'un Doğu Seferi ve Babil'in Fethi.....27
XII.5. Dareios'un Tahta Çıkışı ve İsyanlar.....29
XII.6. Dareios'un İskit Seferi.....32
XII.7. İyonya İsyanı.....34
XII.8. Mardonios'un Trakya Seferi.....42
XII.9. Pers-Yunan Savaşları.....43
XII.9.1. Maraton Savaşı.....43
XII.9.2. Kserkses'in Yunanistan Seferi.....45
XII.10. Batı Anadolu'da Pers Hakimiyetinin Sonu.....54
XII.11. Pers Satraplıkları ve Satraplar.....56
XII.12. Kral Yolu.....61

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DELOS BİRLİĞİ, PERSLER ve ANADOLU

XIII.1. Delos Birliği: Kuruluşu ve Teşkilâtı 63
XIII.2. Birliğin Perslerle Savaşı 65
XIII.3. Kimon'un Seferi ve Eurymedon Savaşı 66
XIII.4. Atina İmparatorluğu'na Dönüşen Delos Birliği 67
XIII.5. Delos Birliği'ne Yapılan Ödemeler 73
XIII.6. Delos Birliği'nin Dağılma Süreci 75
XIII.7. Atina'ya Karşı Sparta-Pers İttifakı .....
XIII.8. Notion Savaşı 84
XIII.9. Arginusai Savaşı 86
XIII.10. Aigospotamoi Savaşı 88

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SATRAP KYROS'UN İSYANI ve ONBİNLERİN DÖNÜŞÜ

XIV.1. Kyros'un İsyanı: Nedeni ve Hazırlıklar 91
XIV.2. Kyros'un Seferi: Lidya, Phrigya ve Lykaonia 92
XIV.3. Kilikya: Satrap Syennesis 94
XIV.4. Suriye ve Mezopotamya 95
XIV.5. Kynaksa Savaşı ve Kyros'un Ölümü 96
XIV.6. Onbinlerin Dönüşü: Yukarı Mezopotamya 97
XIV.7. Onbinler Doğu Anadolu'da 98
XIV.8 Onbinler Doğu Karadeniz'de 99
XIV.9. Onbinler, Paphlagonia, Bithynia ve Herakleia 103
XIV.10. Onbinlerde Bölünme: Byzantion ve Trakya 106
XIV.11. Ksenophon: Troas'tan Pergamon'a 110

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA PERS HAKİMİYETİNİN SON YARIM ASRI: ATİNA, SPARTA ve SATRAPLAR

XV.1.Batı Anadolu'da Sparta Egemenliği....113
XV.1.1. Thibron'un Seferi ve Mysia....113
XV.1.2. Derkylidas: Aiolis, Troas, Bithynia ve Gelibolu....115
XV.1.3.Sparta ve Satraplar....118
XV.1.4.Sardeis Savaşı....120
XV.1.5.Agesilaos: Mysia ve Paphlagonia....121
XV.2.Perslerin Böl ve Yönet Politikası....123
XV.2.1. Pers-Atina İttifakı....123
XV.2.2. Sonuçsuz Barış Görüşmeleri....125
XV.2.3. Sparta- Pers Savaşı....126
XV.2.4. Sparta -Atina Savaşı....127
XV.3. Kral Barışı....129
XV.4. İkinci Attika-Delos Birliği....131
XV.5. Satraplar İsyanı....132

ONALTINCI BÖLÜM

BÜYÜK İSKENDER ve ANADOLU

XVI.1. Philippos'un Oğlu İskender....135
XVI.2.Babasından Devraldığı Miras....137
XVI.3. Philippos'un Dönemi....139
XVI.4. Korinthos Birliği....142
XVI.5. Makedonya Kralı İskender....144
XVI.6. İskender Anadolu'da....146
XVI.6.1. Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya....146

XVI.6.2. Granikos Savaşı....148
XVI.7. Pers Savaş Gücünün Sonu....149
XVI.8. Ephesos: İskender ve Artemis Tapınağı....151
XVI.9. Son Pers Kaleleri: Miletos ve Halikarnassos....153
XVI.10. Karia'dan İssos'a....156
XVI.11. Kilikya ve İssos Savaşı....159
XVI.12. İssos'tan İskender'in Ölümü'ne Kadar....162
XVI.13. İskender Dönemi Anadolu'nun Yönetimi....162

ONYEDİNCİ BÖLÜM
BÜYÜK İSKENDER'İN HALEFLERİ DÖNEMİ

XVII.1. Babil Toplantısı....167
XVII.2. Trakya, Kappadokya ve Pisidya....169
XVII.3. Birinci Halefler Savaşı....171
XVII.4. Triparadeisos Toplantısı....174
XVII.5. Diadokhların Yabancısı: Kardialı Eumenes....175
XVII.6. Tek Gözlü Antigonos ve İ.Ö. 311 Barışı....185
XVII.7. Hellenistik Dönem'in İlk Kralları....193
XVII.8 İpsos Savaşı....195
XVII.9. Demetrios Poliorketes....196
XVII.10. Kourupedion Savaşı....201
XVII.11. Halefler Dönemi'nde Kentler....202

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM
SURİYE, MISIR, MAKEDONYA KRALLIKLARI ve RODOS

XVIII.1. Mısır ve Suriye Krallıkları....207
XVIII.1.1. Mısır Satrabı Ptolemaios....207

XVIII.1.2. Mısır (Ptolemaios) Kralı Ptolemaios Soter....209
XVIII.1.3. Suriye (Seleukoslar) Kralı Seleukos Nikator....210
XVIII.1.4. Halefin Suriye Savaşı....212
XVIII.1.5. Suriye Savaşları....213
XVIII.2. Antiokhos Hieraks ve Akhaios....218
XVIII.3. Anadolu'da Suriye Hakimiyeti'nin Sonu....223
XVIII.4. Suriye Krallığı'nın Gerileyiş ve Çöküşü....226
XVIII.5. Trakya ve Makedonya....229
XVIII.6. Rodos Peraia'sı....233

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

ANADOLU'NUN YENİ KRALLIKLARI: KAPPADOKYA, PONTOS, PERGAMON ve BİTHYNIA

XIX.1. Kappadokya Krallığı....237
XIX.1.1. Satraplık Dönemi....237
XIX.1.2. III. Ariarathes....240
XIX.1.3. Ariarathes Eusebes....240
XIX.1.4. V. Ariarathes....242
XIX.1.5. VI. Ariarathes....245
XIX.1.6. VII. Ariarathes....246
XIX.1.7. Ariobarzanes'ten Arkhelaos'a....249
XIX.2. Potos Krallığı....251
XIX.2.1. Halefler Dönemi....251
XIX.2.2. I. Mithridates....252
XIX.2.3. Ariobarzanes ve II. Mithridates....253
XIX.2.4. III. Mithridates ve I. Pharnakes....255
XIX.2.5. IV. Mithridates ve V. Mithridates....256
XIX.3. Pergamon: Hanedan Dönemi....257

XIX.3.1. Hellenistik Dönem Öncesi....257
XIX.3.2. Philetairos....260
XIX.3.3. I. Eumenes....263
XIX.4. Bithynia Krallığı....264
XIX.4 1 Hanedan Dönemi....264
XIX.4.2. I. Zipoites....265
XIX.4.3. I. Nikomedes....265
XIX.4.4. Ziaelas....266
XIX.4.5. Prusias Kynegos....266
XIX.4.6. Prusias Kholos....268
XIX.4.7. Nikomedes Epiphanes....269
XIX.4.8. Nikomedes Euergetes....270
XIX.4.9. Nikomedes Philopator....271

YİRMİNCİ BÖLÜM

GALATLARIN GELİŞİ ve YENİ YURTLARI GALATYA

XX.1. Hellenistik Çağ Öncesi....273
XX.2. Galatların Balkanları İstilası....275
XX.3. Galatların Anadolu'ya Göçü....278
XX.4. Galatların Anadolu'da İlk On Yılı....281
XX.5. Filler Savaşı....288
XX.6. Anadolu'daki Yurtları Galatya....290
XX.7. Galatya'da Galatlar (İ.Ö. III. Yüzyıl)....291
XX.8. Aigosaglar....294

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

PERGAMON KRALLIĞI: I. ATTALOS ve II. EUMENES

XXI.1. I. Attalos....297

XXI.1.1. Nakrasa Savaşı....297
XXI.1.2. Attalos, Suriyeli Krallar ve Galatlar....299
XXI.1.3. Yunanistan'da Savaşlar....301
XXI.2. II. Eumenes....311
XXI.3. Antiokhos Savaşı....313

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

ROMA'NIN GELİŞİ: DİPLOMASİ, SAVAŞ ve BARIŞ

XXI.1. Roma ve Anadolu: İlk İlişkiler....319
XXI. 2. Roma Himayesi ve Diplomasi....320
XXII.3. Magnesia (Manisa) Savaşı....326
XXII.4. Manlius Vulso'nun Galat Seferi....332
XXII.4.1. Olympos Dağı Savaşı....335
XXII.4.2. MagabaDağı Savaşı....338
XXII.5. Amorion ve Perge....339
XXII.6. Apameia Barışı....341
XXII.7. Manlius Vulso ve Trakya....346
XXII.8. Sınır Sorunları, Savaşlar ve Roma Hakemliği....347
XXII.9. II. Attalos ve Komşuları....360

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PERGAMON KRALLIĞI'NIN SONU: ARİSTONİKOS İSYANI ve ANADOLU'DA İLK ROMA EYALETİ

XXIII.1. Pergamon'un Son Kralı III. Attalos....365
XXIII.2. Attalos'un Vasiyeti....368
XXIII.3. Aristonikos İsyanı....371
XXIII.4. İlk Roma Eyaleti: Asia Eyaleti....377

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PONTOS KRALI VI. MITHRIDATES, MITHRIDATES SAVAŞLARI ve ANADOLU'DA YENİ ROMA EGEMENLİĞİ

XXIV.1. VI. Mithridates: Karadeniz'de Hakimiyeti....385

XXIV.2. Mithridates'in Egemenlik Politikası....386

XXIV.3. I. Mithridates Savaşı....393

XXIV.3.1. Mithridates'in Anadolu'yu Fethi....393

XXIV.3.2. Yunanistan'da Savaşlar....398

XXIV.3.3. Khaironeia Savaşı ve Anadolu'da Yankısı....400

XXIV.3.4. Anadolu'da Savaşlar....402

XXIV.4. Dardanos Barışı....403

XXIV.5. Sulla'nın Düzenlemeleri....404

XXIV.6. II. Mithridates Savaşı....406

XXIV.7. Korsanlar ve Kilikya Eyaleti....408

XXIV.8. Bithynia Eyaleti....410

XXIV.9. III. Mithridates Savaşı....411

XXIV.10. Pompeius'un Egemenlik Politikası....413

XXIV.11. Galatlar ve Kral Deiotaros....415

XXIV.12. Roma İç Savaşları ve Anadolu....416

BİBLİYOGRAFYA....423

ÖNSÖZ

Altı ciltlik Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları'nın ikinci cildi olan bu kitap, kronolojik olarak bu satırların yazarı tarafından kaleme alınmış olan ilk cildin devamıdır. Bu nedenle 13 bölüm içeren (12. Bölüm-24. Bölüm) bu kitabın bölüm numaraları 12'den başlatıldı. İlk dört bölümü (12-15. Bölümler) Pers Dönemi Anadolu tarihine ayrıldı. Kimi tarihçilerin söylediği gibi Persler tarihin bilinen ilk dünya devletiydi. Önasya'nın eski uygarlıklarının tümü, yani Mısır, Mezopotamya ve Anadolu ilk kez "Büyük Kral" unvanını taşıyan Pers kralları tarafından fethedildi. İ.Ö. 547 yılından İ.Ö. 334 yılına kadar 300 yıldan biraz daha uzun bir süre devam eden Anadolu'daki Pers hakimiyetine Makedonya kralı Büyük İskender son verdi. Böylece eski büyük uygarlıkların tümü, Yunanistan da dâhil bu kez İskender tarafından fethedildi.

İskender'in Anadolu'daki 10 yıllık hakimiyeti dönemi, kitabın Onaltıncı Bölümünün konusunu oluşturmaktadır. Onyedinci Bölüm, İskender'in ölmüş olduğu İ.Ö. 323 yılından İ.Ö. 280 yılına kadar 43 yıllık bir dönemin tarihine ayrıldı. Bu dönemde İskender'in kurduğu imparatorluğu generalleri (diodokhoi) tarafından parçalandı. Anadolu'da yeni krallıklar kuruldu. Bu krallıklar, kitabın Onsekiz ve Ondokuzuncu bölümlerinin konusunu oluşturmaktadır.

Anadolu'nun *hellenistik* sıfatıyla birlikte anılan yeni krallıkları kurulduktan kısa bir süre sonra kuzey Avrupa kökenli bir kavim olan Galatlar/Keltler, Balkanları istila ettiler. Onların bir kolu, İ.Ö. 278/7 yılında Anadolu'ya geçti ve yukarı Kızılırmak havzasına üç boy halinde yerleşti. Kitabın Yirminci Bölümünde Anadolu'ya geçen kuzey Avrupalı bu kavmin, yani Galatların İ.Ö. 3. Yüzyıl tarihi anlatıldı.

Yirmibirinci Bölüm, Anadolu'nun *hellenistik* denilen döneminin (İ.Ö. 323-31) yerli krallıklarından birisi olan Pergamon Krallığı'na ayrıldı. İ.Ö. 241 yılından İ.Ö. 2. Yüzyıl ortalarına kadar Anadolu'nun hellenistik dünyasına siyasi ve askeri başarılarıyla damgasını vuran Pergamon Krallığı, Suriye ve Makedonya

krallıklarının tehdidine karşı Akdeniz dünyasının yükselen gücü Roma Cumhuriyeti ile dostluk ve ittifak ilişkileri kurarak, bu cumhuriyetin dikkatini Anadolu'ya çekenlerden oldu.

Roma Cumhuriyeti'nin Anadolu'daki krallar ve kentler ile ilişkisi ilkin diplomasi çerçevesinde kaldı. İ.Ö. 190 yılında ilk kez bir orduyla Anadolu'ya giren Romalılar, Anadolu'daki ilk zaferlerini bugünkü Manisa'da Suriye Krallığı'na karşı elde ettiler. Ertesi yıl Galatya'da Galatlara karşı yaptıkları savaşları ise onlara Anadolu'daki ikinci zaferlerini kazandırdı. İ.Ö. 188 yılında Romalıların inisiyatifiyle Apameia (Dinar) Barışı Konferansı düzenlendi. Bu barış antlaşması Suriye Krallığı'nın Toros Dağlarının kuzeyi, batısı ve Kızılırmak'ın doğusunda kalan tüm Anadolu topraklarıyla bağını sona erdirdi. Savaşlarda Roma müttefiki olarak yer alanlar, Romalılar tarafından ek toprak bağışlanmak suretiyle ödüllendirilirken Suriye kralını destekleyenler Romalılar tarafından cezalandırıldı. Romalılar bu barış antlaşmasından sonra Anadolu'dan ayrıldı. İ.Ö. 133 yılına kadar Anadolu'daki kentler ve krallar arasındaki sorunlarla, sorunlara diplomasiyle çözüm bulan bir üst merci gibi ilgilendi. Roma'nın Anadolu ile ilk ilişkilerinin başlamış olduğu tarihten İ.Ö. 133 yılına kadar olan Anadolu'nun Hellenistik Dönem tarihine bu kitabın Yirmiki-Yirmidördüncü bölümleri ayrıldı. Bu dönemde Anadolu Roma nüfuzuna girmişti. Anadolu'daki hellenistik krallıklar ve kentler, Roma dostu ve müttefikiydiler. Zamanla krallıkların hepsi Roma'ya bağımlı krallıklar oldular. Böylece Anadolu, dışardan gelen, başkenti Anadolu'da olmayan üçüncü büyük devletin, yani Roma Cumhuriye'nin nüfuzuna tabi oldu.

Anadolu'nun hellenistik krallıklarının her biri tedricen tarih sahnesinden çekildi. Ortadan kalkan Anadolu'nun ilk hellenistik krallığı Pergamon oldu. Son kral III. Attalos, krallığını Roma halkına vasiyetle bırakıp öldü. Bu vasiyete itiraz eden Aristonikos'un isyanı Roma karşısında başarılı olamadı ve Romalılar, Pergamon Krallığı topraklarında ilk eyaletlerini (Asia) kurdular.

İ.Ö. 190 yılından İ.Ö. 88 yılına kadar Anadolu'daki krallıklardan hiçbirisi Roma egemenliğine meydan okuma cesaretini kendisinde bulamadı. Kent devletleri, artık Roma'nın himayesindeydi. Romalılar, İ.Ö. 2. Yüzyıl ortalarına doğru kentlerin siyasi statüsünü krallıkların seviyesine çıkardı. Anadolu'nun Roma'ya meydan okuyan ilk ve tek kralı Pontos kralı VI. Mithridates'ti. İ.Ö. 88 yılında Anadolu'daki Roma hakimiyetine karşı savaş açan VI. Mithridates, kendi adıyla tarihe mal olan üç savaşta da Romalılara yenildi. Bu savaşların sonuncusunda Pontos Krallığı yıkıldı (İ.Ö.63). Bu arada Kilikya'da yuvalanan korsanların etkinliği ortadan kaldırıldı ve Kilikya, Roma eyaleti yapıldı. (Kilikya Eyaleti).

Pontos Krallığı, Romalılar tarafından ortadan kaldırılan üçüncü hellenistik krallıktı. İkincisi İ.Ö. 75/4 yılında ölen IV. Nikomedes'in Bithynia Krallığı'ydı. Nikomedes de Pergamon Kralı gibi, krallığını Romalılara vasiyetle bırakmış ve Romalılar onun krallığını ilhak ederek Anadolu'daki ikinci eyaletlerini (Bithynia Eyaleti) kurmuşlardı. Pontos Krallığı ortadan kalkınca Bithynia Eyaleti ile Pontos birleştirilerek Bithynia-Pontos Eyaleti kuruldu.

Mithridates Savaşları sonunda Anadolu'nun en etkili kralı, Galatya kralı Deiotaros oldu. Galatya Krallığı da İ.Ö. 25 yılında Roma eyaleti yapıldı (Galatya Eyaleti). İ.S. 17 yılında Anadolu'daki doğrudan Roma yönetiminin sınırları Fırat Irmağına ulaştı. Bu tarihte Kappadokya Krallığı Roma imparatorluğu tarafından ilhak edilerek Roma eyaleti yapılmıştı (Kappadokya Eyaleti). Roma sınırlarına dahil edilen Anadolu'nun son bölgesi ise Likya oldu.

Bölümlerinin içeriğiyle ilgili olarak buraya kadar anlattığız çok özet bilgilerden de anlaşılacağı üzere bu kitap, Türkiye'nin Eskiçağ tarihinin Roma İmparatorluk dönemini içermez. Kitabın konuları Pers ve Hellenistik dönemleri kapsayan takriben 500 yıllık dönemin siyasi tarihiyle sınırlıdır. Pers Dönemi'nin ve Hellenistik Dönemin sosyo-politik tarihine, ekonomik ve dinsel yaşamına, sanatına, mimarisine ve bilimine bu kitapta yer verilmedi. Hem zaman hem de kitabın hacmi ile ilgili sınırlamalar, bu konuların ayrı bir çalışma konusu olarak sonraya bırakılmasının nedeni oldu.

İskender'in ölümünden sonra Türkiye'nin Eskiçağ tarihi, siyasi anlamda istikrarsız bir döneme girdi. İskender'in generallerinin her biri kendi krallıklarını kurdular. Bu arada Anadolu'da yerli olan yeni krallıklar kuruldu ve Galatlar, takriben Orta Anadolu'ya yerleştiler. Onların hiç birisi siyasi ve askeri anlamda birbirinden uzak ya da bağımsız değillerdi. Bu nedenle kitabın yazımında kaçınılmaz olarak en büyük zorluklardan birisi mükerrer bilgiler oldu. Kısa olan referanslar, metin içerisinde verilmeye çalışılırken uzun ve sayısı ikiden fazla olan referanslar dip not olarak metnin altına taşındı. Bibliyografyada yer alan tüm kaynaklardan yararlanıldı. Metin içerisinde ve dipnotlardaki atıflarımızı antik edebi kaynaklar, yazıtlar ve sikkeler ile en fazla yararlandığımız günümüz kaynaklarıyla sınırlayarak çok dipnot olmasın diyen yayınevinin isteğine uymaya çalıştık. Yer adlarında olabildiğince özgün kullanımlar tercih edildi. Ancak bazı yer adlarında (Örneğin, İyonya, Frigya, Lidya, Pisidya, Kappadokya) Türkçe'ye mal olmuş yazılışlar tercih edildi.

Bu kitabın basımından önce tashihi konusundaki katkılarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Üreten'e, doktora öğrencim Arş. Gör. Kevser Taşdöner'e, kitap içerisindeki haritaların çizimini yapan Yüksek Lisans öğrencim Sinan Paksoy'a, elle yazdıklarımın bilgisayara aktarılmasındaki yardımlarından dolayı yüksek lisans öğrencilerimizden Yunus Akrep ile lisans öğrencilerimizden Emre Kaymakçı'ya ve Batuhan Kadınşah'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Mehmet Ali Kaya
19 Mayıs 2012

ONİKİNCİ BÖLÜM
ANADOLU'DA PERS HAKİMİYETİ

XII.1. Perslerin İran'a Gelişi

Hint-Avrupalı bir kavim olan Persler ve onların akrabaları olan Medler İ.Ö. 13. Yüzyılın ikinci yarısında hareketli olduğu bilinen Ege Göçleri çerçevesinde, Kafkaslar bölgesinden Urmiye Gölü'nün doğu ve güney bölgelerine ilerlediler. Bu bölgede bir süre kaldıktan sonra Hazar Denizi'nin güneyinde kalan İran topraklarında dağıldılar. Onların göç ederek geldikleri yeni ülkelerindeki yaşam koşullarının yaklaşık 400 yıllık dönemi hakkında hiç bir bilgi mevcut değil. Ancak onların yaşam koşullarının Ege Göçleri çerçevesinde Anadolu'yu istila edenlerinkinden çok farklı olduğunu düşünmek için bir neden yoktur. Onlar da yeni ülkelerine geldikten sonra kabileler halindeki göçebe yaşam biçimlerini devam ettirdiler.

Pers kabileleri, Persce isimlerin Asurca çivi yazılı kaynaklarda görülmüş olmasından da tahmin edilebileceği gibi, İ.Ö. 9. Yüzyılın ilk çeyreği sonlarında merkezi bugünkü Şiraz'ın 130 km kadar kuzeydoğusundaki Pasargadae (Pasargad: Meshed-i Mader-i Süleyman) olan Zagros Dağları bölgesine yerleşmişlerdi. İ.Ö. 2. Binyılda Elam ülkesi olduğu bilinen bu bölgeye Asurlular *Pars(u)a*, Eski Yunanlılar *Perseis* diyorlardı[1] İ.Ö. 8. Yüzyıla kadar bir hanedanın yönetimine tabi olmadan yaşamlarını idame ettiren bu kabilelerin sayısının II. Kyros'un tahta çıkmış olduğu zamanda (İ.Ö. 550) onbirden daha az olmadığı İ.Ö. 5. Yüzyılda yaşamış olan Bodrumlu tarih yazarı Herodotos'un şu satırlarından anlaşılmaktadır:

---

(1) Perslerin adı, Asur kralı III. Salmanassar'ın İ.Ö. 830'lu yılların ortalarına tarihlenen yıllıklarında geçer. Bu kaynakta eski Yunanlıların Persis'inden Parsua diye söz edildi.

"Persler çeşitli boylardan oluşmuşlardır. Kyros bunların içinden bazılarını bir araya getirmiş ve Medlere karşı ayaklandırmıştır. Bunlar geriye kalan bütün öbür Perslerin de bağlı oldukları boylardır. Demek istediğim, Pasargadlar, Maraphlar, Masapilerdir. Pasargadlar en soylu olanlarıdır. Perslerden gelen krallar bu boyun kollarından birisi olan Akhaimenidlerden çıkmışlardır. Öbür Persler, Panthialar, Darusiailar, Germanilerdir. Hepsi de daha öncekiler gibi çiftçidirler. Daolar, Mardiler, Dropiler ve Sagartlar ise çobandırlar" (Herod. I.125, çev. M. Ökmen).

Medlerin meskûn olduğu Media'nın başkenti eski adı Ekbatana olan bu günkü Hamedan'dı. Perslerin bilinen ilk başkenti ise Babil'de hüküm süren Keldani hanedanın son kralı Nabonidus'a ait olan belgelerden bilindiği kadarıyla bu günkü Şiraz'ın kuzeybatısındaki Tall-i Taht'da lokalize edilmiş bulunan (Pasargadai) Anşan'dı[2]. Kendisini "Anşan Kralı" olarak tanımlayan ilk Persli ise Teispes'in oğlu Kyros (I. Kyros) idi. Fakat Persler, II. Kyros'un tahta çıkmış olduğu İ.Ö. 550 yılına kadar Media Krallığı'na bağımlı kaldılar.

XII.2. Akhaimenes Hanedanı

Bildiğimiz ilk Pers hanedanı, *Akhaimenes* (Akhaemenid) hanedanıdır. Hanedana adını veren Akhaimenes, Pers İmparatorluğu'nun kurucusu olan II. Kyros'un atasıydı. Bu nedenle Perslere, Pers imparatorluğuna hükmeden kralların ataları olarak kabul ettikleri Akhaimenes'ten dolayı, *Akhaimenesler* (veya Akhaemenidler) denildi. İ.Ö. 7. Yüzyılın ilk çeyreğinde hüküm süren ve hükümdarlığı dönemi hakkında bilgi bulunmayan Akhaimenes'in halefi, onun oğlu olan Teispes'di. II. Kyros'un kendisini tanımladığı Akkadca yazılı bir metni sayesinde, Herodotos'un aktardığı erken Pers kraliyet hanedanı ile ilgili secerenin[3] hepten yanlış olmadığı, en azından Teispes'in efsanevi bir şahsiyet olmadığı doğrulandı. Bu yazılı belgede II. Kyros, Teispes'e kadar olan seceresini şöyle sıralamıştır:

"Her zaman kral olan bir aileden, Büyük Kral, Anşan Kralı Teispes'in soyundan, Büyük Kral, Anşan Kralı Kyros'un torunu, Büyük Kral, Anşan kralı Kambyses'in oğlu".

Teispes, babasının yerini aldıktan sonra, Susa kenti bölgesindeki Elamların iç savaşlarından, Asurlular ve Medlerin ise dikkatlerini takriben İ.Ö. 700 yılında

---

(2) Anşan=Pasargadae ya da Anşan=Parsa/Perseis eşlemesiyle ilgili olarak bk. Frye 1976, 85.
(3) Herod. VII.11: *"(Öfkelenen Kserkses..) Eğer Atinalılara hadlerini bildirmezsem bana da Akhaimenes, Teispes, Kambyses, Kyros, Artaramnes, Arsames, Hystaspes, Dareios oğlu demesinler"*.

Anadolu'ya göçle gelip bu ülkeyi istila eden Kimmerlere çevirmiş bulunmalarından yararlanarak krallığının topraklarını Anşan bölgesini içine alacak kadar genişletti. Med kralı Kyaksares (=Khşatrapa), Herodotos'un (II.106) İskitler dediği Kimmerlerle anlaşıp, onların saldırılarını Asur'a yönlendirmeyi başardı. Böylece serbest kalan Media kralı Kyaksares, Teispes'i Media Krallığı'na bağımlı bir hükümdar yaparak ülkesine geri döndü. Kyaksares'in (Persce: Khşatrapa) ölümünden sonra bağımsızlığını ilan eden Teispes, ülkesinin sınırlarını Susa (Sus) kentinin kuzeydoğusundaki toprakları ve Parsua/Parsa (bugün Faristan) bölgesini içine alacak kadar genişletti. İki oğlundan büyüğünü, yani Ariaramna'yı genişlettiği krallığını yönetmesi için halef olarak tayin etti. Kendisini "Büyük Kral" olarak tanımlayan Ariaramna, babasının kendisine bırakmış olduğu kraliyet topraklarının Pasargadae'yı da içine alan doğu kesiminin yönetimini alırken, kardeşi I. Kyros'u krallığının Parsa/Perseis bölgesinin hükümdarlığına atadı. Günümüze kadar korunarak gelmiş bulunan altından yapılma tablet üzerindeki yazılı kayıdından anlaşıldığı kadarıyla tahtın tanrı Ahuramazda tarafından kendisine bağışlanmış olduğuna inanan Ariaramna ile kardeşi I. Kyros'un hükümdarlıkları dönemi hakkında da çok fazla bilgi yok. Fakat İ.Ö. 7. Yüzyılın son çeyreğine doğru İskitleri Media'dan çıkarıp, ülkesindeki düzeni ve birliği yeniden kuran Media kralı Kyaksares karşısında başarılı olamadığı, I. Kyros'un da Asurlulara yenilerek onların hâkimiyetini tanımak zorunda kaldığı bilinmektedir. Tüm Pers ülkesini ele geçiren Media kralı Kyaksares, bu ülkenin yönetimini bağımlı kral olarak tayin etmiş olduğu I. Kyros'un oğlu Kambyses'e bıraktı. Sonra onu kızı Mandane ile evlendirerek Persia'daki hâkimiyetini akrabalık temelinde güçlendirmek istedi. Fakat bu evlilik, Herodotos, Damaskoslu (Şam) Nikolaos ve Ksenophon (Paideia) gibi antik yazarların eserlerine yansıyan birkaç farklı hikâyeden anlaşıldığı kadarıyla Media Krallığı'nın ve Kyaksares'in hükümdarlığının sonunun başlangıcıydı. Zira ilerleyen satırlarımızdan da görüleceği üzere Mandane ile Kambyses'in oğlu olarak dünya gelen II. Kyros, Perslere bağımsızlık kazandıran ve Media Krallığı'nı ortadan kaldıran isyanın lideri olacaktır.

XII.3. Pers Kralı II. Kyros: Anadolu'nun Fethi

XII.3.1. Media ve Lidya Krallıklarının Yıkılışı

Pers kralı II. Kyros, genç ve enerjik bir kraldı. Hem Perslerin hem de Medlerin gelenek ve göreneklerini, askeri teşkilatlarını ve silahlarını çok iyi biliyordu. İyi bir askeri eğitim almıştı. Başta Persler olmak üzere Media

Krallığı'nın hâkimiyeti altında bulunan diğer tüm halkları Medlerin zalim olduğu anlaşılan kralı Astyages'e karşı kendi liderliğinde bir araya getirecek kadar başarılı bir örgütçüydü. Onun yükseliş süreci, Herodotos'un (I. 108-130) aktardığı bir hikâyeye göre Media kralı Astyages'in Mandane adını verdiği kızının doğumundan sonra gördüğü ve yorumcularına göre kötü olan bir rüya ile başlamış. Astyages, bu kötü rüya dolayısıyla kızını bir Medli ile değil Kambyses adlı bir Persli ile evlendirmeye karar vermiş. Bu evlilikten sonra Astyages, bir rüya daha görmüş. Yorumcularına göre bu rüya da kötüymüş. Her iki rüya da kızından olacak erkek torununun kendisini tahtından indiren kişi olacağını öğrenmiş bulunan Astyages, torunu dünyaya geldikten sonra onu öldürmesi için en yakın adamı ve generali olan Harpagos'a teslim etmiş. Fakat Harpagos, çocuğu öldürmeye kıyamamış ve onu bir çobana öldürmesi için emanet etmiş. Bu arada çobanın karısı ölü bir çocuk dünyaya getirmiş. Böylece Mandane'nin oğlu hayatta kalmış. Zira çoban onun yerine ölü doğan çocuğunu gömmüş, öldürülmesi için kendisine teslim edilen Astyages'in torununu da kendi çocukları gibi büyütmüş. Sonradan Kyros adını alan çocuk on yaşına geldiğinde soylu davranışlarıyla fark edilmiş ve kralın gördüğü rüya ile ilgili olarak artık bir tehlikenin kalmadığına rüya yorumcuları tarafından ikna edilen Astyages'in sarayına yerleştirilmiş. Astyages, emrini yerine getirmeyen generali Harpagos'u ise onun oğlunu öldürtüp, pişirip, etini ona yerdirmek şeklinde çok acımasız bir cezaya çarptırmış. Fakat Harpagos, kendisine yapılan bu kötülüğü unutmamış, Kyros'un Persleri ayaklandırmasına, Astyages'e karşı savaşmasına yardım etmiş. Kyros, Harpagos'un yardımıyla Astyages'i yenmiş ve Media Krallığı'nı ortadan kaldırmış.

Herodotos tarafından anlatılan ve burada özetleyerek verdiğimiz hikâyenin doğruluğunu kanıtlayacak bir başka bilgi mevcut değil. Fakat Astyages'in gördüğü her iki rüya ile Kyros'un bebek iken ölüme gönderilmesiyle ilgili hikâye, Akad kralı Sargon'dan itibaren farklı motiflerle de olsa bildik efsaneleri yansıtmaktadır. Musa peygamber, Troia kralı Priamos'un oğlu Paris, Roma'nın ikizleri Romulus ve Remus, Sasani kralı Ardeşir ve Osmanlı devletinin kurucusu Osman bey bunlara örnek olarak verilebilir. Kimilerinde rüyalar benzer motifler içerirken, kimilerinde benzerlik çocuğun ırmağa ya da dağa bırakılmasında görülür. Bu tür efsanelcr ya bir güçlü devletin yıkılış nedenini ya da soylu olmayan veya iktidarı elinde tutan mevcut hanedanın üyesi olmayan başarılı bir hükümdarın tahta çıkışının ya da yükselişinin meşruiyetini tanrısal iradenin gücüne dayandırmak amaçlı olarak üretilmişlerdir. Herodotos'un aktarmış olduğu bu

bilgiler arasında, tarihsel gerçeklerden birisi Kyros'un Media kralı Astyages'in Mandane adlı kızıyla Persli Kambyses'in oğlu olarak dünyaya gelmiş olduğudur. Hikâyenin tarihsel olan bir diğer gerçeği, zalim bir kral olan Astyages'e karşı Kyros'un Pers ayaklanmasını örgütleyip, ona önderlik etmiş olduğudur. Astyages'in en yakın adamı olan Harpagos'un Astyages'e ihanet ederek Kyros'u desteklediği ve onun desteğinin Kyros'un başarısında önemli bir payının olduğu da hikayenin tarihsel olan gerçeklerindendir.

İ.Ö. 4. Yüzyılda yaşamış olan eski Yunan tarihçisi Ksenophon'un *Kyros'un Eğitimi* (Kyrou Paideia) adlı eserinde aktardığı bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla 12 yaşına kadar Persia'da yaşadıktan sonra dedesi Astyages'in sarayına gelen ve orada büyüyen II. Kyros'un Media kralı Astyages ile savaştığına, onu yendiğine, Media Krallığı'nı ortadan kaldırdığına ve bağımsız bir Pers (Akhaemenidler) Krallığı'nın kurulduğuna ilişkin antik edebi kaynakların aktarmış olduğu bilgiler, Babil'de hüküm sürmüş olan Keldealıların (Kaldeniler) son kralı Nabonidus'un (İ.Ö. 555-539) bize kadar korunarak gelmiş bulunan ve "Nabonid Tarihi" olarak da bilinen yıllıklarında geçen şu ifadelerle de doğrulanmıştır:

Nabonidus'un (Nabu-na'id) krallığının altıncı yılında (İ.Ö. 550-549) kral İştumegu (=Astyages) askerlerini çağırdı ve Anşan kralı Kyros'un üzerine yürüdü. İştumegu'nun ordusu kendisine isyan etti ve onu zincirleyerek Kyros'a teslim etti. Kyros, Agamtanu ülkesine yürüdü. Agamtanu'nun gümüşünü, altınını ve diğer değerli mallarını ganimet olarak aldı ve onları Anşan'a getirdi.

Çağının diğer monarkları gibi emperyalist bir hükümdar olan ve egemenlik politikasını fetih üzerine temellendiren II. Kyros, Media Krallığı'nı ortadan kaldırıp, Anadolu'nun doğu yarısını hâkimiyeti altına aldıktan sonra Pers Krallığı'nı imparatorluğa dönüştürecek olan fetih politikasına devam etti. Onun fethettiği ülkelerden birisi de tahta çıkmış olduğu tarihte siyasal mekân birliğinin olmadığı Anadolu'nun batı yarısıydı. Anadolu'nun Kilikya ve Likya hariç Kızılırmak'ın batısında kalan kesimine Lidya kralı Kroisos hükmediyordu. Bu kralın selefi ve babası olan Alyattes, yaklaşık 35 yıl önce Media Krallığı ile bir barış antlaşması yapmış ve bu barış antlaşmasını, kızı Arsenis'i Media kralı Astyages ile evlendirerek akrabalık temelinde güçlendirilmişti. Bu nedenle daha önce belirtmiş olduğumuz gibi (bk. 10. Bölüm) Lidya kralı Kroisos, kendisini Pers kralı Kyros tarafından yıkılan Media Krallığı'nın varisi olarak görüyor ya da en azından bu krallığın Anadolu'daki toprakları üzerinde hak iddiasında bulunabileceği

meşruiyet zemininin varlığını, bu akrabalık dolayısıyla biliyordu. Öyle görülüyor ki Kroisos, Pers kralı Kyros'a bu nedenle savaş açtı. Persler ile Lidyalılar arasındaki bu savaş, İ.Ö. 547-545 yılları arasında bir tarihte patlak verdi. Savaş alanı, eski adı Pteria olan bugünkü Kerkenes civarıydı. Kroisos, kışın yaklaşması ve bir ateşkes durumunun kendiliğinden ortaya çıkması üzerine Pteria'daki savaş meydanını terk edip başkenti Sardeis'e dönmüş ve ordusundaki ücretli askerleri ertesi yıl yeniden çıkılacak sefer için geri dönmek üzere terhis etmişti. Kroisos'un kış yaklaşınca savaşı sonlandırması bir eskiçağ geleneğiydi. Fakat Pers kralı Kyros, bu geleneği hiç dikkate almadı ve savaş meydanını terk eden Kroisos'un peşinden Lidya'ya girdi.

Lidya kralı Kroisos, peşinden gelen Kyros'un karşısına Hermos vadisinde çıktı. Ordusundaki ücretli askerleri terhis ettiği için güçlü bir orduya sahip bulunmayan Kroisos, Kyros karşısında başarılı olamayarak güçlü tahkimatı olan başkent Sardeis'in içine çekilip savunma savaşı yapmak üzere kapıları kapattı. Fakat Kyros'un kuşatmasına 14 gün dayanabildi. Hem Sardeis hem de Kroisos, Pers kralı Kyros tarafından ele geçirildi. Kesenophon ve Herodotos'un (II. 141 ve 152 vd) aktarmış oldukları bilgilerden anlaşılmaktadır ki Kyros, Babilonia'dan sonra dünyanın en büyük kenti diye tanımladığı Sardeis'te bir süre kaldı (Ksen. *Paideia* VII.2). Bu süre içinde İyonya ve Aiolis kentlerinin elçilerini, Yunanistan'daki Lakedaimonialıların (Spartalılar) gönderdiği bir elçiyi, Karia'dan gelen elçileri kabul etti. Kyros, Karialı elçilerin isteği üzerine generali Adosius'u Karia'daki iç savaşı sona erdirmekle görevlendirdi. Kendisine katılan Kilikialılar ve Kıbrıslılarla güçlendirdiği ordusuyla Karia'ya giren Adosius, Karia'daki iç savaşı sona erdirip, bu ülkeyi Pers hâkimiyetine bağladı. Küçük Phrigya, Büyük Frigya ve Kappadokya, henüz Pers kralının konrolü altına girmiş değildi. İlkini ele geçirme görevini generali Hystaspes'e verdi. Ardından Sardeis'in yönetimini Tabalos adlı bir generaline emanet edip, Kroisos'un hazinesini Pers başkentine getirme görevini de Paktyas adlı bir Lidyalıya verdikten sonra esir aldığı Kroisos ile birikte geri dönüş yolculuğuna başladı[4]. Büyük Frigya ve Kappadokya, Kyros tarafından bu yolculuğu sırasında Pers hâkimiyetine tabi kılındı. Fakat Hystaspes, teslim olmamak için direnen Frigya hükümdarı karşısında başarılı olamadı. Bu nedenle Karia'daki iç savaşı sona erdirip bu ülkeyi Perslere bağlayan Adosius,

(4) Tsenophon'a (*Paideia* VII.4) göre Kyros, Kroisos'un hazinelerini ve kentin diğer hazinelerini Sardeis'ten ayrılmadan önce toplattı ve bunları beraberinde götürdü.

ona yardıma gitmek zorunda kaldı. Bu arada Lidyalıların hazineleri toplamakla görevlendirmiş olduğu Paktyas, Lidya'da isyan etti. Kyros, Paktyas liderliğindeki isyandan dönüş yolculuğu sırasında haberdar oldu.

XII.3.2. Paktyas İsyanı

Paktyas'ın yaşamına ilişkin olarak Pers kralı Kyros tarafından Lidya'daki hazineleri toplamakla görevlendirilmiş bir Lidyalı (Lydialı) olduğu dışında hiçbir bilgi mevcut değil. Onun bir isyan hareketini başlattığına ve isyanın başarısızlıkla sonuçlandığına ilişkin bilgiler ise Herodotos tarafından aktarılmıştır. Herodotos'a göre (II. 135 vd.) Paktyas, kralın kendisine verdiği yetkiyi kralın adına değil ona karşı kullandı. Lidyalıları Tabalos ve Sardeis'ten (Sard) ayırdı. Kendisine emanet edilen hazine sayesinde kıyı bölgelerinden paralı askerler topladı ve bu askerlerle Tabalos yönetimindeki Sardeis'i kuşatarak yağmaladı. İsyanı başkentine dönüş yolculuğu sırasında öğrenen Pers kralı Kyros, Mazares adlı generalini isyanı bastırmak ve Paktyas'ı canlı ele geçirmekle görevlendirdi. Paktyas, Mazares komutasındaki bir Pers ordusunun Sardeis'e gelmekte olduğu haberini alınca Sardeis kuşatmasını kaldırıp, kaçtı. Böylece Sardeis ve Lidya, Pers generali Mazares tarafından yeniden ele geçirildi.

Mazares, Lidya'da Pers otoritesini sağladıktan sonra Kyme (Nemrut) kentine kaçan isyanın lideri Paktyas'ın peşine düştü. Fakat Kymeliler, Paktyas'ı Perslere teslim etmek niyetinde değildiler. Bu nedenle onun Lesbos (Midilli) adasındaki Mytilene kentine kaçmasını sağladılar. Mytilenelilerin Paktyas'a sahip çıkmak yerine onu para karşılığında Mazares'e satmak istemeleri üzerine Kymeliler yeniden devreye girdiler. Paktyas'ın Mytilene'den gemiyle Khios (Sakız) adasına kaçmasına yardımcı oldular. Fakat Khiosluların Paktyas'a karşı tavırları da Mytilenelilerinkinden farklı olmadı. Paktyas'ı Khios adasının karşısındaki Aterneos'un (bugün Ağıl Kale) kendilerine verilmesi karşılığında Perslere teslim edeceklerini Mazares'e bildirdiler. Paktyas, teklifi kabul eden Khioslular tarafından yakalanıp Mazares'e teslim edildi. Mazares, II. Kyros'un kendisine verdiği emir gereği Paktyas'ı canlı olarak Pers başkentine gönderdi.

Paktyas İsyanı, Lidyalıların Perslere karşı ilk ve son isyanı oldu. Gyges'in hükümdarlığı döneminin Lidya Krallığı topraklarını kapsayan merkezi bölge Pers Krallığı'nın en batısındaki satraplığını oluşturdu. Persler, başkenti Sardeis olan bu satraplığı Lidya değil Sparda adıyla andılar. Fakat ilerleyen satırlarımızda ayrıca söz edeceğimiz bu Pers satraplığı'nın ne zaman düzenlendiği kesin olarak

bilinmediği gibi Sardeis'in de hangi tarihte bu satraplığın başkenti olarak tayin edilmiş olduğu bilinmiyor. Pers kralı I. Dareios'un hüküm sürmüş olduğu İ.Ö. 6. Yüzyıl sonunda Sparda satraplığı kurulmuştu ve Sardeis de bu satraplığın başkentiydi.

XII.3.3. Anadolu'nun Kıyı Bölgelerinin Fethi

Pers kralı II. Kyros, Lidya kralıyla yapmış olduğu savaştan önce Aiolis ve İyonya kentlerine elçiler göndererek Kroisos'tan ayrılmalarını söylemiş, fakat kentler onu önemsememişlerdi. Bu nedenle Lidya Krallığını'nın yıkılışı Anadolu'nun Ege Denizi'ne kıyısı olan batı bölgesindeki Aiolis ve İyonya kentlerini korkuttu. Kentler, Lidyalıların Perslere boyun eğmesinden hemen sonra, bu sırada Sardeis'te bulunan Kyros'a elçilerini gönderdiler. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi elçiler, Kyros'un huzuruna çıktılar ve önceden Lidya kralı Kroisos'a nasıl bağlı idilerse kendisini de aynı koşullarla tanımaya hazır olduklarını ona söylediler. Kyros, onların bu isteklerini reddetmesine rağmen Sardeis'te bulunduğu sırada Aiolis ve İyonya kentlerine karşı bir askeri operasyon düzenlemedi. Generallerinden hiç birisini, Aiolis ve İyonya kentlerinin Paktyas İsyanı'nı desteklemiş olduklarını öğreninceye kadar, bunun için görevlendirmemişti. Zira isyanını bastırmakla görevlendirmiş olduğu generali Mazares, bir taraftan Paktyas'ın peşine düşüp onu ele geçirmekle meşgulken bir taraftan da kapılarını Perslere karşı kapamış olan Aiolis ve İyonya kentlerini teslim olmaya zorlamak için harekete geçmişti.

Aiolis kentlerinden hiç birisi Mazares'e direnmedi. Tüm kentler, Mazares'in istediği koşullarda Perslere bağımlı olmayı kabul etti. Bu arada Miletos dışındaki İyonya kentlerinin temsilcileri Pers hâkimiyetine girmemek adına neler yapılabileceğini görüşmek için Panionion'da toplanmaya devam ediyorlardı. Bu toplantılardan ilk ikisi Pers kralı II. Kyros Sardeis'teyken yapılmıştı. İlkinde alınan karar, Lidya kralı Kroisos'a hangi koşullarda bağımlı idilerse aynı koşullarda Perslere bağımlı olmaya razı olduklarını Kyros'a bildirmekti. Kentler bu tekliflerinin Kyros tarafından reddedilmesi üzerine kapılarını kapamışlar ve ikinci toplantı Kyros'un bu red cevabından sonra yapılmış ve toplantıdan çıkan karar Yunanistan'ın en büyük kara askeri gücüne sahip olan Spartalılara (=Lakedaimonialılar) başvurup, Perslere karşı onlardan yardım istemek olmuştu.

Spartalılar İyonya ve Aiolis kentlerinin Pythermos adlı bir Phokaialının (Foça) başkanlığındaki elçileri aracılığıyla kendilerine iletilen yardım talebini reddetmiş, fakat yine de bu sırada hala Sardeis'te bulunan Pers kralı Kyros'a bir elçi

gönderip, onu uyarmak girişiminden kendilerini alamamışlardı. Spartalıların beraberinde 50 kürekli gemiyle birlikte gönderdikleri elçi, Sardeis'te Kyros'un huzuruna çıkıp, ona Spartalıların "*herhangi bir Yunan kentinin yıkılmasını istemediklerini ve böyle bir şey olursa seyirci kalmayacaklarını*" söyledi. Yunanistan hakkında yeterli bilgisi olmayan II. Kyros, yanındaki Yunanlılara Lakedaimonialıların (Spartalıların) kim olduğunu, böyle bir dil kullandıklarına göre sayıları nedir diye sormuş, istediği yanıtı aldıktan sonra Sparta elçisine şu yanıtı vermiştir:

"*Yalan yere yeminler ederek birbirlerini aldatmak için kentlerinin orta yerinde özel bir buluşma yeri ayırmış olan insanlardan korkum yoktur. Eğer ölmez sağ kalırsam, dedikoduların konusu İonia'nın başına gelenler değil, kendi başlarına gelen felaketler olacaktır*" (Herod. I. 153).

İyonyalılar, Panionia'daki toplantılarında Perslere karşı neler yapabilecekleriyle ilgili tartışmalarından ortak bir karar çıkaramadılar. Pers hâkimiyetine karşı birleşip savaşmak, bu toplantıda tartışılan bir fikir olmadı. Daha ziyade yaşadıkları kentleri terk edip başka ülkelere yerleşmek fikri tartışıldı. Prieneli (Güllübahçe) filozof Bias'ın kabul görmeyen önerisi de bu yöndeydi. Yedi bilgelerden birisi olarak tarihe mal olmuş bulunan bu filozofa göre yapılması gereken, ortak bir donanma ile Sardunya adasına gidip orada bütün İyonyalılar için tek bir site kurmaktı (Herod. I.170). Bu arada Pers kralı Kyros tarafından Paktyas isyanını bastırmakla görevlendirilen Mazares, isyana destek veren Batı Anadolu kıyılarındaki kent devletlerine saldırıyor, onları kuşatıp yağmalıyor, kent duvarlarının karşısına yapay tepeler inşa edip kentleri ele geçiriyordu. Nitekim Priene (Güllübahçe) kenti onun tarafından ele geçirilip, halkı köleleştirildi. Magnesia (Ortaklar) dâhil bütün Maiandros (Menderes) ovası onun ordusu tarafından yağmalandı. Fakat Mazares'in ömrü, onun Batı Anadolu'nun diğer bölgelerini ele geçirecek kadar uzun olmadı.

Pers Büyük Kralı II. Kyros, tüm Menderes ovasını yağmaladıktan hemen sonra yaşamını yitiren Mazeres'in yerine Med kökenli generali Harpagos'u tayin etti. Bazı kentler ona karşı hiçbir direniş göstermeden teslim olurlarken bazıları Pers hâkimiyetini tanımaya asla yanaşmadı. Bunlardan birisi Phokaia (=Foça) idi. Bu kentin halkı "*surlarınızın yalnızca bir yanını yıkıp, kentin bir binasını Büyük Kral Kyros için ayırmanızı istiyor ve bununla yetiniyorum, başka da talebim yok*" diyen Harpagos'a teslim olmayı reddettiler. Kadınlar ve çocuklar da dâhil tüm Phokaia halkı, taşınabilir yükleriyle

birlikte 50 adet kürekli savaş gemisine binip denize açıldı. Onların bir kısmı daha sonra geriye döndü. Dönmeyenler ilkin Sardunya Adası'na yerleşmek istediler, fakat onların bu adaya yerleşmelerine Etrüskler ile Kartacalılar izin vermediler. Bu yüzden hayatta kalanlar Güney İtalya'daki Rhegium'a gidip oraya sığındılar ve oradan da Oinotria'ya geçip Elea kentini kurdular.

Perslere karşı Phokaialılara benzer bir tutumu Teoslular takındılar. Harpagos, toprak teraslar inşa ederek Teos'un (Sığacık) surlarını ele geçirince tüm Teos halkı gemilere binip, kenti terk etti. Deniz yoluyla Trakya'ya ulaşan Teoslular orada, bu günkü İskece sınırları içinde bulunan deniz kıyısındaki Abdera kentini kurdular. Miletos (Milet) dışındaki diğer İyonya kentleri de Harpagos'a direndiler, teslim olmamak için savaştılar. Fakat Harpagos, tüm kentleri ele geçirdi. Miletos'a tanınan bu imtiyazın nedeni belli değil. Bu kentin Lidya krallarının hiçbirisi tarafından ele geçirilemediği bilinmektedir. Herodotos'a (I. 169) göre Miletoslular kendiliklerinden Kyros'a bağlanmışlardı ve çekinecek bir şeyleri yoktu.

Paktyas İsyanı, Persli general Adosius'un Karia'da kurduğu Pers denetimini de etkiledi. Karialılar, bu isyan sırasında Pers hâkimiyetine karşı isyan bayrağı çektiler. Bu nedenle Pers generali Harpagos, Kyros tarafından ayrıcalık tanınmış olan Miletos (Milet) dışındaki Ionia (İyonya) kentlerinin tümüne boyun eğdirip, onları Pers hâkimiyetine tabi kıldıktan sonra Karia'ya geçti. Karialılar, ordusuna Iyonyalıları ve Aiolislileri de alarak gelen Harpagos'a ciddi bir direniş ortaya koyamadılar. Herodotos'a (I. 174 vd) göre, Harpagos onları köleleştirdi. Knidos (Datça) ve Pedasa/Pedasos (Karacahisar) dışında Karia'nın hiçbir kenti ona karşı koymaya cesaret edemedi. Knidos halkı kentin denize çıkıntı yapan kısmını bir tünel açarak ana karadan ayırıp, Harpagos'a direnmek istediler. Fakat onların bu girişimleri tünel açma çalışması sırasında yakalandıkları bir hastalık yüzünden başarısız oldu. Böylece Knidos, Harpagos'a direnmeksizin kapılarını açmak zorunda kaldı. Tüm Knidos halkı, Harpagos'un kendilerine sunmuş olduğu koşullarda Pers hâkimiyetini tanıdı. Pedasalılar ise Lida denilen dağlık bölgede tahkimat yaparak, Harpagos'a meydan okudular. Fakat Harpagos, kendisine çok zorluk yaşatan Pedasalıların direnişini nihayetinde kırıp, onların kentini de Pers İmparatorluğu'nun bir parçası yaptı.

Harpagos, İyonya ve Karia'yı ele geçirdikten sonra henüz Pers kontrolünün olmadığı Likya'ya (Teke Yarımadası) girdi. Fakat Likya'da onun işi, Karia'da

olduğundan çok daha zordu. Ksanthos (Kınık) ve Kaunos (Dalyan) kentleri, Harpagos'a karşı çetin bir direniş sergilediler. Harpagos, kendisiyle savaşa hazır bekleyen Ksanthoslularla kentin ovasında savaştı ve onları yendi. Yenilen Ksanthoslular kent surlarının içine çekildiler. Kadınları, çocukları, köleleri ve hazineleriyle kentin kalesine sığındılar. Fakat Pers generali Harpagos acımasızdı. Kaleyi ateşe verdi. Ksanthoslular buna rağmen teslim olmadılar. Onların tümü, savaşarak yaşamını yitirdi. Kaunos'un (Dalyan) Harpagos tarafından ele geçirilmesi, Ksanthos'un ele geçirilmesinden çok farklı olmadı. Böylece Harpagos, Anadolu'nun batı ve güneybatı bölgelerinin Kilikya'ya kadar tüm kentlerini ele geçirdi. Kilikya, II. Kyros tarafından Lidya kralıyla yapmış olduğu savaştan önce, Lidya kralı Kroisos'a Babil ve Mısır'dan gelebilecek olası yardımın önünü kesmek amacıyla barışçı yollarla zaten ele geçirilmişti. Böylece Anadolu, tümüyle fethedilerek Pers hâkimiyeti altına girmiş oldu (İ.Ö. 545). Fakat bugünkü Türkiye topraklarının tamamının Pers hâkimiyeti altına alınması, I. Dareios'un İskit seferine çıkmış olduğu tarihten önce gerçekleşmeyecektir.

XII.4. Kyros'un Doğu Seferi ve Babil'in Fethi

Harpagos Anadolu'nun Ege ve Akdeniz'e kıyısı olan bölgelerini fethederken, Kyros da doğuya bir sefer düzenledi ve yaklaşık 6 yılını İran'ın doğusunda, Hazar Denizi ile İndus Nehri arasındaki geniş coğrafyada yaşayan halklarla savaşarak harcadı. Ancak onun savaşçı özellikleriyle iyi tanınan bu halklardan hangileriyle ve hangi tarihte savaştığı ve savaşların detayları bilinmiyor. *Persika* adlı eserini İ.Ö. 398-390 yılları arasında yazmış olduğu tahmin edilen Knidoslu Ktesias'a[5] inanılacak olursa, II. Kyros'un sözünü etmiş olduğumuz bu geniş coğrafyada ele geçirmiş olduğu ilk ülke Baktria'ydı. (Ktes. *Persika* 46.). Sonra Sogdiana'yı (Maveraünnehir Bölgesi) ele geçirmiş ve bu ülkede kaleler inşa ettirmişti[6]. Ülkesinin kuzeyinde yaşayan Sakalarla (İskitler) savaşmak için oradan ayrılan Kyros, eski Yunanlıların Skytes (İskitler) dedikleri bu savaşçı ve göçebe kabilelerden birisini yendi. Kabilenin Amorges adlı hükümdarlarını da esir aldı. Fakat Amorges'in karısı Sparetra'nın ordusu karşısında başarılı olamadı. Bu nedenle Amorges'i iade etmek koşuluyla Sparetra'ya bir barış antlaşması teklif

(5) Kidoslu Ktesias, Pers kralı Artakserkses'in sarayında doktoru olarak yedi yıl hizmet etti.
(6) II, Kyros'un Seyhun Nehri boylarında inşa ettirmiş olduğu kalelerin en önemlisi Kyropolis (Kireskhata) kalesiydi. Sogdania'da Seyhun Nehrinin en önemli geçidini kontrol eden bu kale Büyük İskender tarafından yıkıldı. Bk. Frye 1976, 94.

etmek zorunda kaldı (Arr. *Anab.* IV. 2; 1-3; 1-5). Kendisine vergi ödemeyi kabul eden İskitlerle (Ksen. *Kyrop.* I. 8) yaptığı antlaşmadan sonra Önasya'nın en güçlü devletlerinden birisi olan Babil'i fethetmek üzere geri döndü.

II. Kyros'un dünyanın en büyük kenti dediği Babil, Keldani (Kaldeliler) hanedanından krallarca yönetiliyordu. Bu hanedanın en başarılı kralı zalimliğiyle ün salmış bulunan Nebukadnezar (=Nebu-Kudurru-usur) idi. İ.Ö. 604-562 yıllarında hüküm sürdüğü bilinen bu kralın döneminde, Doğu Akdeniz kıyısındaki Yudaha Krallığı da Babil'e bağımlı kılınmış, başkent Kudüs İ.Ö. 585 yılında yakılıp yıkılmış ve yağmalanmıştı. Süleyman Peygamber'in tapınağı da bu Keldani kralı tarafından yıkılmış, içindeki hazineler Babil'e taşınmıştı. Yahudilerin, Babil sürgünü ya da esareti olarak tarihe mal ettikleri olay da Yeni Babil döneminin bu hükümdarı döneminde gerçekleşmişti. En az 10 bin Yahudi Babil'e götürülmüş ve orada Yudaha Krallığı'nın Babil'e vergi ödeyen bağımlı bir krallık olarak kalmasının garantisi olarak rehin tutulmuşlardı. Fakat Nebukadnezar yalnızca siyasi ve askeri başarılarıyla değil, Babil'de inşa ettirdiği görkemli mimarlık ve sanat eserleriyle de kendini tarihe geçirmeyi başaran yetenekli bir kraldı. İştar kapısı, Babil Kulesi ve Sippar'dan Opis'e kadar uzanan surlar, Nebukadnenzar'ın eseriydi. Fakat Babil'in gelişimi Nebukadzenar'ın ölümünden sonra durdu. Özellikle son kral Nabonidus'un (Nabu na'id) askeri işlerle ilgisi yoktu. Tahta çıkmış olduğu İ.Ö. 555 yılını takip eden ilk yıllarda patlak veren Syria'daki isyanları bastırması ve Sin (Ay) kültüyle ünlü olan Harran'ı Babil sınırlarına dâhil etmesi dışında askeri ve siyasi olan hiçbir başarısı söz konusu değildi. Dindar ve gizemli bir kral olarak zamanını dinsel işlerle geçiren Nabonidus'un Hazar Denizi ile Indus Nehri arasındaki Asya topraklarını fethederek imparatorluğunun sınırlarını genişletmekle meşgul olan II. Kyros'un Babil'e yapacağı olası saldırıyı düşünüp, önlemlerini almadı. Nitekim Babil'i fethetmek için Aşağı Mezopotamya'ya ilerleyen Pers kralı II. Kyros'u bekleyen en büyük zorluk, yalnızca Babil'in güçlü tahkimatıydı. Babil esaretindeki Yahudiler ve diğer muhalifler, Kyros'un başarısının en büyük destekleyicisiydiler. Diyala ve Zap ırmakları arasındaki bölgenin yönetimden sorumlu olan Babilli vali Kubaru da II. Kyros'a katılmıştı (Köroğlu 2006, 202). Kenti ele geçirebilmek için Fırat Irmağı'nın mecrasını değiştirmekle işe başlayan II. Kyros, Nabonidus'un oğlu

Bel-Sar-Usur'un komutasındaki Babil ordusuna saldırarak, kolay bir zafer kazandı. Babil, kentin içindeki muhaliflerin yardımıyla İ.Ö. 539 yılında II. Kyros tarafından ele geçirildi.

Babil, ele geçirildikten sonra Pers Krallığı'nın kültür başkenti oldu. Pers kralı yılın kış mevsimini bu kentte geçiriyordu[7]. Pers Kralı II. Kyros, Babil'i ele geçirdikten sonra, Babil esaretindeki Yahudileri serbest bıraktı. Onların tapınaklarını tamir etmelerine, ibadetlerini özgürce yapmalarına izin verdi. Hatta Nebukadnezar tarafından Kudüs'ten alınıp Babil'e getirilen hazineleri de onlara iade etti. Kyros'un bu iyilikleri, İncil'de ondan "Kutsal Yahve" diye söz edilecek kadar Yahudiler üzerindeki etkili oldu. İ.Ö. 538 yılının Mart ayında tüm Mezopotamya'yı ele geçirmiş durumda bulunan Kyros'un, Lidya kralı Kroisos'a karşı savaşırken bu kralın müttefiki olan Mısır'a karşı bir sefer düzenlemesine bir engel kalmamıştı. Fakat Kyros, Mısır'a yapacağı seferi erteledi. Zira ülkesinin kuzeyindeki savaşçı İskit boyları, II. Kyros'un imparatorluğunun bu kesiminde huzursuzluk çıkarmaya devam ediyorlardı. II. Kyros, bu İskit boylarından birisi olan Massagetlerle İ.Ö. 529 yılında yaptığı bir savaş sırasında yaşamını yitirdi[8].

XII.5. Dareios'un Tahta Çıkışı ve İsyanlar

II. Kyros öldükten sonra Pers krallığı tahtına, Kyros'un Kambyses (Kambujiya) ve Bardiya adlı iki oğlundan büyüğü olan ilki oturdu. Herodotos'un

---

(7) ers Krallığı'nın diğer başkentleri ise şunlardı: Pasargadai, Ekbatana, Susa ve Persepolis. İlki, Media kralı Astyages'e karşı zaferinden sonra, bu zaferini kazanmış olduğu bölgede, İ.Ö. 546 yılında Pers kralı II. Kyros tarafından inşa ettirilmişti. Günümüz araştırmacıları kentin 7 şiddetinde olan bir depremde bile yıkılmasına engel olan bir "taban yalıtım" sistemi üzerine inşa edilmiş olduğunu keşfettiler (Toteva 2012, 207). Pers hakimiyetine girmeden Media Krallığı'nın başkenti olan Ekbatana'da 7 stadion (1 stadion: 1300m) genişliğinde olan bir kraliyet sarayı bulunmaktaydı. İ.Ö. 5. Yüzyılda yaşamış olan tarih yazarı Herodotos'a göre kentin etrafı 7 kat duvarla çevriliydi. Duvarların siperleri farklı renklerle boyalıydı. İ.Ö. 2. Yüzyılda yaşamış olan tarih yazarı Polybios'a göre ise sarayın yapı malzemeleri servi ve sedir ağaçlarıydı ve saray yapıldıktan sonra gümüş ve altınla kaplanmıştı. Ksenophon'a göre Pers büyük kralı yaz mevsiminde iki ayını Ekbatana'da geçiriyordu. Pers kralının yılın üç ayını (Bahar mevsiminde) geçirmek için seçtiği başkenti Susa ise Perslerden önce Elamların başkenti olarak biliniyordu. Pers Büyük Kralı I. Daicios tarafından Susa'da 72 sütunlu bir kraliyet sarayı inşa ettirildi. Üç avlusu ve iki de giriş kapısı bulunan bu sarayın yapımı için gerekli olan malzemeler ve ustalar, I. Dareios'un "İnşa Kitabesi" adı verilmiş olan kitabesine göre Pers imparatorluğu sınırları içerisindeki hemen her yerden geldi. Pers kralı I. Dareios tarafından İ.Ö. 518-516 yılları arasında inşa ettirilen Persepolis, Pasargadai'ın 40 km kadar güney batısındadır. Yüz sütunlu kraliyet sarayıyla ünlü olan bu başkentin diğer ünlü mimari unsurlarından birisi de "Bütün Ulusların Kapısı" olarak bilinen Kabul Salonu'nun (apadana) kapısıydı. Bu kapının her iki yanı devasa büyüklükte sakallı insan biçimli iki boğa (lamassu) heykeliyle korunuyordu.

Smerdis dediği Bardiya'ya Kyros'un imparatorluğunun doğusu bırakılmıştı. İki oğlunun uyum içerisinde imparatorluğu yöneteceği umudunu dile getirip Pers imparatorluğunun tahtına Kambyses'ten sonra Bardiya'nın oturacağını vasiyet eden Kyros'un halefi Kambyses, Mısır'ı İ.Ö. 525 yılında ele geçirdi ve böylece eski Önasya uygarlıklarının tümü Pers hâkimiyetine girmiş oldu. Fakat Kambyses, Mısır seferinden sağ olarak geri dönemedi. İ.Ö. 522 yılı Temmuz'undan sonraki bir tarihte Kuzey Suriye'deyken öldü[9]. Onun ölmüş olduğu tarihte Pers tahtında oturan Bardiya, Media'daki sarayında, krallığının sekizinci ayında öldürüldü. Onu öldürenlerden birisi kral ilan edildi. Kral ilan edilen bu Pers soylusu, Bisitun yazıtını yazdıran, Persia (ya da Hirkania) ve Parthia satrabı Teispes'in (Histasp) oğlu, I. Dareios'tu. Dareios'un tahtı ele geçirişi Bisitun yazıtında şöyle anlatılmıştır:

"Kral Dareios şöyle konuştu: Maglı Gaumeta, başından beri bizim ailemize ait olan bu krallığı Kambyses'ten aldı. Sonra hem Persis'i hem Media'yı hem de diğer ülkeleri kendisi için aldı. Hepsini kendi mülkü yaptı. Kral oldu.... Kral Dareios şöyle konuştu: Krallığı Maglı Gaumeta'dan alabilecek ne bir Persli ne bir Medli ne de ailemizden biri

---

(8) Pers Büyük Kralı II. Kyros'un yaşamını nasıl yitirmiş olduğu konusunda birbirinden farklı dört bilgi mevcuttur. Bunlardan birisi ve en detaylısı Herodotos tarafından anlatılmıştır. Bu tarihçiye göre (Herodotos, I 201-215) Kyros, Babil'i fethettikten sonra Hazar Denizi'nin doğusunda yaşayan Massagetlerle savaşırken yaşamını yitirdi. Kyros'un ölümüyle ilgili olarak Herodotos'un anlattıklarının gerçeği ne kadar yansıttığı bilinmiyor. Fakat Ksenophon dışındaki eski çağ yazarlarının hepsi Kyros'un yaşamının savaşırken son bulduğu konusunda hem fikirdir. İ.Ö. 290-278 yılları arasında yazdığı üç kitaplık *Babilonica* (Babil Tarihi) adlı eserinde, Kyros'un ölümünden söz eden Babilli tarihçi Berossos'a (ya da Berosus) göre Kyros, Parthia'daki Dahoi kabilelerine karşı yaptığı savaş sırasında yaşamını kaybetti. Knidoslu Ktesias'a göre ise Kyros, Baktria'da Derbiklerle savaşırken öldü (Frye 1976, 94.). Üç kaynaktan tamamen farklı olan bilgi Ksenophon (*Kyrop.* VIII 7.) tarafından aktarıldı. Ona göre Kyros, yaptığı hiçbir savaşta yenilgi tatmadı. Yaşamı da bir savaş sırasında değil, yaşlılık hastalığından sarayındaki yatağında dinlemeye çekildiğinde, oğullarının ve dostlarının gözleri önünde onlarla vedalaştıktan sonra sona erdi. Tüm bu bilgilerden hangisinin doğru olduğunun tayini zor. Fakat Kyros'un savaş alanında yaşamını yitirdiğine ilişkin bilgilerin doğru olduğu kabul edilse bile onun cesedinin yaşamını yitirdiği savaş alanında bırakılmadığı kesindir. Zira onun Pasargadai'da bugün Meshed-i Mader-i Süleyman denilen yerde gömüldüğü bilinmektedir. Orada bulunan mezar stelinde kralın şu ifadesi yer almaktadır: "*Ben krallar kralı Kyros'um*".

(9) Kambyses'in nasıl öldüğüne ilişkin iki farklı bilgi mevcuttur. Herodotos'a göre (III. 64 vd.) Kambyses, atına binerken kını düşen kılıcının bağrına saplanmasıyla aldığı yara yüzünden, bu kazanın olduğu tarihten yirmi gün sonra yaşamını yitirdi. Bisitun yazıtında (X. 27; Frye, 1976 vd.) yer alan Darcios'un şu sözlerinden ise intihar ettiği anlaşılmaktadır: "*Kral Darius (=Dareios) şöyle konuştu: sonra Gaumata adlı bir adam bir Mag vardı. O Psihiyahuva'da (=Pasargadai) isyan etti. Viyakhna ayının 14 günü geride kaldığında Arakadri Dağı'nda ortaya çıktı ve halka şu yalanı söyledi: 'Ben Kyros'un oğlu, Kambyses'in kardeşi Bardiya'yım'. Sonra tüm halk onunla birlik oldu. Persis, Media ve diğer ülkeler Kambyses'ten ayrıldılar ve onun tarafına geçtiler. Krallığı ele geçirdi. Garmapada ayının 9 günü geride kaldığında krallığı ele geçirdi. Sonra Kambyses intihar etti.*" Kimi okumalara göre Kambyses'in ölümüyle ilgili olan kelime intihar değil, doğal ölüm anlamındadır. Bk. Frye 1976, 139, n.56.

vardı; hiç kimse yoktu. Halk, önceden Bardiya'yı tanıyan birçok kişiyi öldürdüğünden ondan çok korkuyordu. Bu nedenle 'Benim Kyros'un oğlu Bardiya olmadığımı bilenler olmasın' korkusuyla insanları öldürürdü. Ben gelinceye kadar Maglı Gaumata hakkında bir şey söylemeye cesaret edebilecek kimse yoktu. O zaman ben Ahura Mazda'ya dua ettim. Ahura Mazda bana yardım etti. Bagayadi ayının ilk on günü geride kalmıştı. O zaman bu Maglı Gaumata'yı ve onun destekçileri olan adamlarını birkaç adamla birlikte kılıçtan geçirdik. Media'da Nisaya denilen bölgede, Sikayahuvati adlı bir kale var, onu orada kılıçtan geçirdim, krallığı ondan aldım. Ahura Mazda'nın lütfuyla kral oldum. Ahura Mazda krallığı bana armağan etti"[10].

Dareios'un Pers tahtına çıkış süreciyle ilgili olan bu yazıta rağmen Gaumata öyküsünün tarihselliği tartışmalıdır. Tartışmaları sona erdirecek sağlam bir belge mevcut değildir[11]. Ancak bir gerçek vardır ki Dareios'un krallığı tüm Pers ülkesinde itirazsız kabul edilmiş değildi. Persis ülkesinde Bardiya'nın yaşamakta olduğuna inananlar ve ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanan Pers yöneticileri veya hükümdarlar isyan ettiler. II. Kyros'un 29 yılda kurduğu devasa imparatorluğunu birden bire dağılma noktasına getiren bu isyanları[12] bastırmak I. Dareios'un yedi yılını aldı. Yedi yılda 17 savaş yapan I. Dareios'a karşı isyan edenlerden birisi de Lidya satrabı olan ve Daskyleion Satrabı Mithrobazes'i öldüren Pers generali Oroites'ti. Oroites'i gizli bir suikast tertipleyerek İ.Ö. 519 yılında öldürten (Herod. III.126 vd).I. Dareios'un yedi yıl içinde savaşmak zorunda kaldığı ve tümünü yendiği kralların sayısı ise toplam dokuzdu. Söz konusu yedi yıllık iç savaş dönemi, I. Dareios tarafından bize kadar ulaşan yazıtında şu şekilde özetlenmiştir:

---

(10) Frye 1976, 96 vd.

(11) I. Dareios'un Pers tahtına çıkış süreciyle ilgili olarak Bisitun yazıtında anlatılanlar, antik edebi kaynaklarda anlatılanlardan özde farklı değildir. Fakat detaylar bakımında en fazla bilgi Herodotos tarafından verilmiştir. Bu tarihçiye göre Kambyses'in kardeşi bir Mag idi ve adı da Smerdis'ti. Persçe'deki Bardiya isminin Yunanca'ya "b" sessizinin "sm" sessizlerine dönüşüp Smerdia/Smerdis okunarak geçmiş olması mümkündür. Kyros'un Tanyoksarkses adlı bir küçük kardeşinin olduğundan söz eden Knidos'lu tarihçi Ktesias'ın aktardığı bilgiler, detayları bakımından daha dikkat çekici veryasyonlarıyla Bisitun yazıtında aktarılmış olan bilgilerle daha fazla benzerlikleri içerir. Fakat tüm bunlar Gaumata hikâyesinin tarihselliğinin inanılırlığının günümüz tarihçileri tarafından sorgulanmadan kabul görmesine yetmedi. Kimi tarihçilere göre Bisitun yazıtıyla antik edebi kaynaklarda anlatılan Gaumata öyküsünden kuşku duymak için hiçbir neden yoktur. Kimi tarihçilere göre ise Gaumata öyküsü, tahtı zor kullanarak ele geçiren I. Dareios tarafından tahtın gerçek varisi olduğunu halka inandırmak için uydurulmuştur. Bu tarihçilere göre Bardiya öldürülmemişti. Bir oğlu olmayan Kambyses ölünce, yıllardır hapis hayatı yaşattığı Bardiya tahta çıkarılmıştı.

(12) Babil, Susiana'daki (Elam), Media, Mısır, Baktria ve Armenia'daki isyanlar İ.Ö. 517-19 yılları arasında bastırıldılar.

Kral Darius şöyle konuştu: Ailemizden alınmış olan krallığı geri aldım. Mag Gaumata'nın yıktığı tapınakları yeniden inşa ettim. Halka mallarını, sürülerini, kölelerini ve evlerini geri verdim. Mag Gaumata insanların elinden bunları almıştı. Perseis'te, Media'da ve diğer ülkelerde halkları daha önceden nasıl idiyse, onları o duruma yeniden getirdi (Frye 1976, 97).

I. Dareios'un tebaalarına karşı sergilediği tavır Kyros'unkinden çok farklı değildi. İmparatorluğun tüm halklarına karşı hoşgörülü, dini inançlarına saygılıydı. Perseis'te Ahura Mazda'nın, Babil'de tanrı Marduk'un, Mısır'da tanrı Amon'un bu dünyadaki temsilcisi rolünü benimsemişti. Lidya'da tanrıça Kybele'ye itibar edenlere, İyonya ve Aiolis'teki tanrı ve tanrıçalara, onların kült ve tapınaklarına saygılıydı. Kyros'un, imparatorluğun yönetimi ile ilgili olarak yapamadığı ya da yapmaya fırsat bulamadığı idari düzenlemeleri gerçekleştirerek satraplıkları sistemli idari birimler haline getirdi.

XII.6. Dareios'un İskit (Saka) Seferi

Pers Krallığı'nın kurucusu II. Kyros, Lidya Krallığı'nı ortadan kaldırdıktan sonra, Harpagos Anadolu'nun Ege ve Akdeniz'e kıyısı olan bölgelerini fethederken, doğuya bir sefer düzenlemiş İran'ın doğusunda, Hazar Denizi ile İndus Nehri arasındaki geniş coğrafya'da yaşayan halklarla savaşmış, Babil'i fethedip tüm Mezopotamya'yı ele geçirmişti.Ölmeden önce bir İskit boyu olan Massagetler ile savaşmış ve onlara yenilmişti. Öyle görülüyor ki İskitler, II. Kyros'un halefleri döneminde de Perslere sorun çıkarıp, huzursuzluk kaynağı olmaya devam ettiler. Kambyses öldükten sonra Pers tahtına oturan Dareios'un "Deniz ötesindeki Sakalar" dediği İskitlere karşı bir sefer düzenlemesinin bir nedeni de muhtemelen buydu. Fakat onun bu seferi, tahta çıkışından hemen sonra yapılmış değildir. Daha önce söz etmiş olduğumuz gibi Dareios, önce takriben yedi yılını alan iç savaşları nihayetlendirdikten sonra imparatorluğunun doğusuna bir sefer düzenledi. Böylece imparatorluğunun her kesiminde otoritesini güçlendirdi[13]. Sonra Tuna Nehri boylarında meskûn bulunan İskitlere karşı sefere

(13) İndus Nehri boylarını hakimiyeti altına alan I. Dareios'un bu nehrin daha ötesini sınırlarına dahil etmek istememesinin nedeni bilinmiyor. I. Dareios, bu seferinde yanında olan Yunanlı general Skylaks'ı İndus Nehri'nin hangi denize döküldüğünü öğrenmekle görevlendirdi. Emrine tahsis edilen bir filo ile güneye doğru inerek Umman Denizi'ne ulaşmışan Skylaks İndus Nehri'nin denize döküldüğü yerde bir liman inşa ettirmiş ve oradan Basra Körfezi'ne birkaç gemi gönderdikten sonra denize açılıp, Arabistan'ın güney kıyısını takip ederek Kızıldeniz'e girmiş. Kızıldeniz'den Mısır'a ulaşmıştı. Skylaks, İndus Nehri'nden Mısır'a deniz yoluyla nasıl ulaşabileceğini 30 ay süren bu deniz yolculuğunun sonunda öğrenmiştir.

çıktı. Seferin nedeni imparatorluğunun hâkimiyet sınırlarını İskitlerin Avrupa'daki uzantılarını içine alacak kadar genişletmekti. Büyük olasılıkla, Anadolu içinden, ilerleyen şatırlarımızda ayrıca söz edeceğimiz kral yolunu takip ederek Asya'dan Avrupa'ya geçti. Kappadokia içinden bir Phrigya kenti olan Ankyra'ya, oradan bugünkü Afyon'a ve Afyon'dan eski adı Kelaniai (Apameia) olan bugünkü Dinar'a ulaştı. Herodotos'un (VII.27) aktardığı bilgilere itibar edilirse Kelainai'da hüküm süren Pythios adlı yerel bir bey, Dareios'a altından yapılmış minyatür bir çam ağacını armağan etti. Kelaniai'den Kolossai'a (Honaz) oradan Sardeis'e ulaşan I. Dareios'un Asya'dan Avrupa'ya geçiş güzergâhı ise, Bosporos yani İstanbul Boğazı oldu ve Dareios'un ordusu yan yana sıralanan gemilerle oluşturulan köprü üzerinden İstanbul Boğazını geçti. Bir köprü de I. Dareios'un emriyle Tuna Nehri'nde, İyonyalılar tarafından Aiolis ve Troas bölgelerinden temin edilen gemilerle Karadeniz'den Tuna Nehri'ne girip, ırmağın akış yönünün tersine doğru ilerleyerek bu ırmağın ikiye ayrıldığı yerde inşa edildi. I. Dareios, Tuna Nehri'ni bu köprü sayesinde aştığında savaşacağı hiçbir İskit boyunu orada bulamadı. Çünkü Dareios'un seferinden haberdar olan İskitler, mahsulleri, otları yakmış, su kuyularını kapatmış, hayvan sürülerini yanlarına almış ve geride uçsuz bucaksız bir bozkır bırakmışlardı. Dareios, köprünün korumasını Yunanlılara emanet ettikten sonra bu bozkırda iki ay dolaştı. İskitlerle bir savaş yapmadan geri döndü. Çünkü ordusu açlık ve susuzluk nedeniyle yok olma riskiyle karşı karşıya kalmıştı. Bu arada İskitler, I. Dareios'un talimatıyla köprüyü 60 gün korumakla görevlendirilen Yunanlılarla irtibata geçmiş, onlardan bu köprüyü yıkmalarını istemişlerdi. Pers tehdidinden ve hâkimiyetinden kurtulmak isteyen Yunanlılar için İskitlerin teklifi iyi bir fırsattı. Bu sırada Khersonesos'ta koloni kuran Atinalı Miltiades dışında hiçbir Yunanlı köprüyü yıkmak konusunda ellerine geçen fırsatı değerlendirecek cesareti kendilerinde bulamadılar. I. Dareios, 60 gün boyunca sürekli olarak mahsulleri ve otları yakıp, su kaynaklarını kapatarak, önlerinden kaçan İskitlere savaş yapma olanağı bulamadan geri dönüp, Tuna Nehri üzerinde kurdurduğu ırmaktan ordusunu geçirdi. Oradan gidiş yolunu takip ederek Avrupa'dan Anadolu'ya geçti ve İ.Ö. 512 yılı kışına doğru Sparda Satraplığı'nın başkenti Sardeis'e ulaştı. Kışı bu kentte geçirdi. Orada bulunduğu sırada kardeşi Artaphernes'i Sparda satrabı, babası Kambyses tarafından öldürülmüş olan Otanes'i ise kıyı bölgelerini fethetme göreviyle bölgenin ordu komutanlığına atadı. Ardından Miletos tiranı Histaios'u da yanına alarak başkenti Susa'ya dönmek için Sardeis'ten ayrıldı (Herod. V. 25.). Megabazos'un yerine tayin edilmiş olan Otanes, I. Dareios'un

isteği üzerine yaptığı fetih seferleriyle Byzantion, Kalkhedon (Kadıköy), Antandros (Altınoluk) ile Lemnos (Limni) ve İmbros (İmroz) adalarını Pers imaparatorluğunun sınırlarına dahil etti (Herod. V. 26.). Pers kralı I. Dareios'un Tuna Nehri'nin ötesine geçmeden önce Thrakya ve Makedonya'yı Pers İmparatorluğu'nun sınırlarına dahil etmekle görevlendirdiği Megabazos ise bu görevini başarıyla tamamladı. Trakya ve Makedonya'nın bir bölümü Pers hâkimiyetine girdi (Sevin 1982, 316 vd.)

XII.7. İyonya İsyanı

Persler, Paktyas İsyanı'nı bastırdıktan sonra Batı Anadolu'nun Ege Denizi'ne kıyısı olan tüm bölgelerini yeniden ele geçirdiler. Aiolis, İyonya, Karia ve Likya'daki tüm Yunan kentleri Perslerin kendilerine uygun gördükleri siyasi statüye boyun eğerek Pers hakimiyetini tanıdılar. Pers hakimiyetine tabi olmak istemeyen kentlere de silah zoruyla boyun eğdirildi. Yunan kentlerinden yalnızca Miletos'un (Milet) Lidya Krallığı döneminde sahip olduğu siyasi statüsüne dokunulmadı. İÖ. 499 yılına kadar kent devletleri, Perslerin kendilerine uygun gördüğü siyasi statüyü benimsediler ve Pers büyük kralının talep ettiği vergiyi ödemek konusunda da bir sıkıntı yaşanmadı. Persler, I. Dareios'un belirlediği yıllık vergileri düzenli olarak ödeyen kent devletlerinin siyasal, sosyal ve kültürel yaşamlarına müdahale etmediler. Kent devletlerinin tiranlarının tayininde etkili oldular. Güç kullanma yoluna başvurmadılar. Kentlerin yönetimlerine, gelenek, görenek ve dinlerine saygılı oldular, ekonomik yaşamlarını etkileyecek bir sıkıntı nedeni olmadı.

Miletos, Paktyas İsyanı'ndan sonraki yaklaşık 45 yıllık bir zaman dilimi içerisinde Persler nazarındaki imtiyazlı konumunu muhafaza ediyordu. Hala Batı Anadolu'nun en müreffeh kentiydi. Herodotos'a (V.28) göre İÖ. 6. yüzyıl sonlarında Miletos en parlak zamanını yaşıyordu ve İyonya'nın incisiydi. Miletos'ta hüküm süren tiran Histiaios, I. Dareios'un sadık bir müttefiki olarak kralın kendisinden beklediği hizmeti ona sunmakta kusursuzdu. Son olarak İskit seferi sırasında yaptığı hizmetleriyle I. Dareios'un teveccühünü kazanmıştı. Kharsonesos'ta (Gelibolu) yaşayan Yunanlıların tiranı olan Atinalı Miltiades'in İskitlerle anlaşıp Tuna Nehri üzerinde kurulan köprünün yıkılarak Pers ordusunu ırmağın ötesinde bırakmak isteğine en büyük muhalefeti yapan Yunanlı lider Miletos tiranı Histiaios olmuştu (Herod. IV. 137). Histiaios'un sadakati Pers Büyük Kralı tarafından ona Trakya-Makedonya sınırındaki Myrkinos bölgesi verilerek ödüllendirdi. Fakat generali Megabazos'un uyarılarıyla onun

Myrkinos'ta kent kurmak isteğine verdiği onayı iptal etti. Onu değerli bir danışmanı olarak alıp beraberinde başkenti Susa'ya götürdü (Herod. V. 23). Miletos'un yönetimi ise Histiaios'un damadı ve yeğeni olan Aristagoras'a emanet edildi.

Anlaşılan Aristagoras hırslı, fakat ihtiyatsızdı. Miletos'un sınırlarını genişletmek adına uygun gördüğü her ortamı fırsat olarak görüp harekete geçebilecek bir kişiliğe sahipti. Bu ortam Ege Denizi adalarının en zengini olan Naksos Adası'ndaki iktidar değişimiyle karşısına çıkmıştı. Zira Naksos'ta iktidarı elinde bulunduran varlıklı vatandaşlar halkın yönetimi ele geçirmesi üzerine ülkelerinden sürülmüşler ve Miletos'a sığınmışlardı. Herodotos'un (V.30) anlattıklarına göre sığınanlar, Histiaios'a vekâlet eden Miletos'un tiranı Aristagoras'tan Naksos'a dönmek için kendilerine asker vermesini istediler. Aristagoras, Naksos'taki sürgünlerin isteklerine olumlu yanıt vermek eğilimindeydi. Fakat Miletos'un ekonomik koşulları da kendisine sığınan Naksos'lu sürgünlerin istediğini başarabilmesine olanak verecek kadar iyi olmadığı için Perslerin yardımını almayı planladı. Naksos'un bereketli ve zengin bir ada olarak İyonya'ya yakın olması Perslerin yardımını alabilmesi adına cazipti. Adanın zaptedilmesi, bu adaya bağlı olan Paros ve Andros adalarıyla, Kyklad denilen diğer tüm adaların da ele geçirilmesini sağlayacaktı. Dahası Yunanistan anakarasına yapılacak bir sefer için önemli bir askeri üs olacak kadar stratejik bir konumda bulunuyordu. Euboia adasının zaptedilmesi Naksos'un ele geçirilmesinden sonra zor değildi.

Aristagoras, Naksosla ilgili tüm bu düşüncelerini Sardeis'e giderek, orada ikamet etmekte olan Pers Büyük Kralı I. Dareios'un kardeşi Artaphernes'e anlattı. Bu sırada Artaphernes tüm Batı Anadolu kıyılarının askeri sorumluluğunu I. Dareios adına elinde bulunduran kişiydi. Naksos seferine çıkacak Pers ordusunun masraflarını karşılayacağını da vaad etmeyi ihmal etmeyen Aristagoras'ın çabası neticesiz kalmadı. Artaphernes, Aristagoras'ın teklifini kabul edip, Pers Büyük Kralı I. Dareios'un da onayını aldı. I. Dareios, Megabazes adlı bir generalinin emrine verdiği bir ordu hazırladı. Bu ordu iki yüz trirem ve Perslerin müttefiklerinden derlenmiş kalabalık askeri birliklerden oluşuyordu (Herod.V. 30-37). Naksos'a yapılacak savaşın başkomutanı ise Aristagoras olacaktı. İyonya İsyanının patlak vermesine yol açan süreç böyle başladı.

Naksos seferi Megabazes ile anlaşmazlığı yüzünden başarısızlıkla sonuçlanmış ve Aristagoras başarısızlığın faturasının Pers Büyük Kralı I. Dareios tarafından kendisine çıkarılıp cezalandırılacağından korkmuştu. Kurtuluşu Perslere karşı genel bir isyanın başarısında görüyordu. Bu sırada hala Pers büyük kralının danışmanı olarak Pers başkenti Susa'da bulunan Miletos tiranı Histiaios'un kendisini isyana teşvik eden mesajı Aristagoras'ı cesaretlendirdi. Başta İyonya olmak üzere Yunan kentlerinin içinde bulunduğu siyasal ve ulusal duygusallık ile ekonomik koşulları da Aristagoras'ın Miletos'ta Perslere karşı başlatacağı isyanın genel bir Yunan isyanına dönüşmesi anlamında gayet müsaitti. Zira Pers büyük kralına ödenen vergilerin yüksekliği ile Yunan ticaret güzergahlarının Perslerin kontrolüne girmesi kent devletlerinin ekonomisini olumsuz yönde etkilemişti. Bu ticaret güzergahlarından en önemlisi Hellespontos (Çanakkale) ve Bosporos (İstanbul) boğazlarıydı.

Başta Miletos olmak üzere İyonyalıların Karadeniz kıyılarındaki Yunan kolonileriyle ticaret ilişkileri, İÖ. 513 yılındaki İskit seferinden sonra boğazların Pers kontrolüne girmiş olması dolayısıyla bozulmuştu. Dahası Miletos'un Batı Akdeniz ticaretinde önemli bir yeri olan Aşağı İtalya'daki Sibaris, İÖ 511/ 510 yılında tahrip edilmişti. İyonyalıların Mısır ticaretinde çok değerli bir ticaret üssü misyonunu üstlenmiş bulunan Naukratis'ten ise zaten eskisi gibi yararlanılamıyordu. Zira Mısır'daki bu Yunan kolonisi takriben yirmi beş yıl önce (İÖ 525) tahrip edilmişti (Mansel 1984, 265). Kentlerin topraklarını iç kesimlere doğru genişleterek toprağa bağlı zenginliklerini de artırmak olanakları yoktu. Dahası Pers deniz gücünü Yunanlıların deniz ticaretinde rakipleri olan Fenikeliler oluşturuyorlardı. Kent devletlerinin yönetimi giderek Pers taraftarı tiranların eline geçiyor, tiranlık kent devletlerinin kalıcı yönetim birimi olmaya doğru gidiyordu. Tüm bunlar Aristagoras'ın fitilini ateşleyeceği isyanın destek bulma anlamında başarılı olacağının işaretleriydi.

Aristagoras ilkin Miletos'un tam desteğini alabilmek için tiranlığı bırakıp, bu kentte demokratik rejimin kurulmasını sağladı. Ardından kent devletlerindeki tiranların iktidarına son verilip demokrasiye geçilmesini sağlayacak hareketi başlattı. Böylece birçok İyonya kentinde tiranlar kovuldu. Mytilene'nin tiranı Koers, kent surlarından dışarıya sürüklendi ve taşlanarak öldürüldü. Kymeliler (Nemrut) ve diğerleri de tiranlarını kentten kovdular. Kent devletlerinde yönetimi elinde bulunduran Pers taraftarı tiranlar böyle devirildikten sonra her kentin halkına *strategoslar* seçmelerini emreden Aristagoras, gemiyle Yunanistan'ın Peloponnesos yarımadasına gitti. Yunanistan'ın desteği olmadan Perslere karşı

başarılı olunamayacağını bilen Aristagoras'ın bu yolculuğunun amacı Yunanistan'ın bu tarihte en büyük ve güçlü kara ordusuna sahip olan Sparta kentinin Perslere karşı savaşmasını sağlamaktı (Herod. V 38). Sparta'ya varınca bu kentin kralı Kleomenes'in Perslere karşı savaşması için yapmış olduğu ikna konuşması Herodotos'un (V. 49) satırlarına şöyle yansıtılmıştır:

Özgür İyonyalıların Persler tarafından köleleştirilmiş olmaları bize büyük bir eziyet ve bir hakarettir. Bunun diğer Yunanlılardan daha çok ırkımızın en ileri durumda olduğunuz için siz Lakedaimonialıların gururunu incitmesi gerekir. Yunan tanrıları adına, sizinle aynı kandan olan İonialıları kölelikten kurtarmanız için size geldim. Barbarlar sizin için korkulacak güç değil. Savaşçı olarak zirvedesiniz. Barbarlar okla ve kısa kargıyla dövüşürler; savaşa ayaklarında bol poturlar, başlarında yüksek başlıklarla girerler. Böyle olduklarından onları yenmek kolaydır. Ülkeleri çok zengindir. Diğer ulusların hepsinde olandan daha fazla altınları var. Gümüş, bakır, parlak dokumalar, yük hayvanları ve köleleri bakımından da zengindir. Bunların hepsine sahip olabilirsiniz. Yerini (beraberinde getirdiği bronz tablet üzerindeki dünya haritasından) de sonra göstereyim. İşte İonialılar şurada; arkada Lydialıların oturdukları yerler var. Buralar da çok bereketli, altın ve gümüş bakımından zengin yerler. Sonra Lidyalıların komşusu olan Phrygialılar geliyor, sonra bizim Syrialılar dediğimiz Kappadokialılar geliyor; onların komşuları Kilikialılıar, şurada denize çıkarlar ve burası Kıbrıs adası. Kilikialılar Büyük krala beş yüz talanton haraç veriyor. Kilikia'dan sonra zengin otlakları olan Armenia var. Sonra Matienlerin bölgesi ve komşusu Kissa. Şu bölgede Khoaspes ırmağının yanında Susa'yı görüyorsun. Büyük Kral ve hamileri buradalardır. Susa'yı ele geçirdiniz mi zenginlik bakımından Zeus ile boy ölçüşebilirsiniz..." (Herod. V.50).

Sparta kralı için deniz aşırı bir sefere çıkmak, dahası Ephesos'tan itibaren doksan üç günlük mesafedeki Pers başkentine savaş açmak Sparta'nın savaş politikasına uygun olmadığı gibi akıllıca da değildi. Sparta'nın Argos kentiyle yaşamakta oldukları sorunları da Spartalıların deniz aşırı bir seferi göze alabilmelerini imkan dahilinden çıkarıyordu. Bu nedenle Aristagoras, Sparta kralını bu konuşmasıyla ikna edemedi, fakat aynı konuşması Sparta'dan sonra gittiği Atina'da etkili oldu. Çünkü İyonya ile ekonomik ve kültürel ilişkileri bulunan Atinalılar da Anadolu'daki Pers hâkimiyetinden rahatsızdı. Dahası onlar Persleri siyasi ve askeri anlamda bir tehdit olarak görüyorlardı. Nitekim Atinalıların

kovdukları eski tiranları Hippias, Perslere sığınmıştı ve Perslerin yardımıyla tekrar Atina'ya dönüp tiran olmak istiyordu. (Mansel 1984, 268) İşte bu nedenle Atinalılar İyonyalılara (=İonialılara) yardım etmek için Melanthios komutasında yirmi gemilik bir filo gönderme kararını aldılar. Herodotos'a göre (V. 97) Yunanlıların ve barbarlar dediği Perslerin başlarına ne geldiyse hepsinin kaynağı işte bu gemilerdi. Fakat Yunanistan'dan destek yalnızca Atina'dan gelmedi. Miletos ile daha önce var olan ittifak anlaşması gereğince Eretria da isyana beş gemiyle destek verdi.

Atina'dan yardım sözü alan Aristagoras Miletos'a döndü. İsyan hareketini başlatmak için, Frigya'daki Paionialıları, Frigya'dan ayrılıp ülkeleri olan Paionia'ya dönmeye ikna etti. Batı Anadolu'daki Pers süvarileri onların peşine düştüğü sırada Aristagoras, Atina'dan yirmi, Eretria'dan beş gemi ile gelen birliklerle İyonya'dan Ephesos'a gelen askeri birliklerin Sardeis'e saldırışını örgütledi. Miletos'tan ayrılmak istemeyen Aristagoras'ın organize ettiği müttefik Yunan kuvvetleri, Kaistros Irmağı'nı takip ederek Tmolos Dağına (Bozdağ) ulaştılar ve bu dağı aşıp Sardeis önlerine indiler. Kentin akropolis'i dışında kalan kesimlerini hiçbir direnişle karşılaşmaksızın ele geçirdiler. Akropolis, elinde hatırı sayılır bir askeri güç bulunan satrap Artapharnes'in kontrolündeydi ve o, isyancıların kentin akropolisini ele geçirmelerine izin vermedi. Fakat askerlerden birisinin çıkardığı yangının kısa zamanda büyümesi üzerine kendilerini yangının ortasında bulan Lidyalılar ve Persler, kentin agorasının ortasından akan Paktolos Nehri (Sart Çayı) kıyılarına toplandılar. Bu koşullarda Lidyalılar, Perslerle birlikte bu zor durumdan kurtulmak zorundaydılar. Bu nedenle onlar, İyonyalılar üzerine yürüdüler. Gelişmelerden korkan İyonyalılar kaçmaya başladılar. Önce Tmolos Dağına çekilip sığındılar, sonra geceleyin gemilere binip ülkelerine dönmek üzere oradan ayrıldılar ve geldikleri yoldan Ephesos'a döndüler. Sardeis'in beyaz mermerden inşa edilmiş olan Tanrıça Kybele'ye ait tapınağı da bu arada yanan binalardandı.

Sardeis'in İyonyalılar tarafından yakılıp yıkıldığını duyan Kızılırmak'ın batısındaki Pers kuvvetleri yardıma koştular. Sardeis'e geldiklerinde isyancılar ayrılmışlardı. Onları yakalamak üzere Ephesos'a ilerlediler. Orada yapılan savaş Perslerin zaferiyle son buldu. Bozguna uğrayan İyonyalıların çoğu Persler tarafından öldürüldü. Bu yenilgi üzerine İyonyalıların yanında Perslere karşı savaşmak üzere Atina'dan gelenler ülkelerine döndüler ve bir daha geri dönmediler. İyonya İsyanı'nın tamamen bastırılmış olduğu İÖ 494 yılına kadar

İyonyalıları Perslere karşı savaşta yalnız bıraktılar. Ephesos'taki savaştan sağ çıkan İyonyalılar ise kendi kentlerine döndüler (Herod. V. 97-103).

Aristagoras, Ephesos yenilgisine rağmen Pers kralına karşı savaşını sürdürmekten vazgeçmedi. Batı Anadolu'nun kıyıya yakın bölgelerinin tamamında isyanın yayılmasını sağladı. Kimi kentlere silah zoruyla boyun eğdirilirken kimi kentler kendiliğinden İyonyalıların yanında yer aldılar. Hellespontos (Çanakkale) ve Propontis (Marmara) bölgeleri İyonyalıların silah gücüyle boyun eğdirdikleri bölgelerdendi. Byzantion da dahil bu bölgelerin kentlerinin tamamı İonlar tarafından ele geçirildi.

Karialılar, bu isyanda İyonyalıların yanında yer almışlardı. Sardeis'e yapılan sefere katılmayan Kaunos (Dalyan) kenti, Sardeis'in yanmasından sonra kendiliğinden isyanın destekçileri arasında yer aldı. Kıbrıs adası da isyanın gönüllü destekçilerinden oldu. Persler Kıbrıs'ı yeniden ele geçirmek için Kilikya üzerinden gemilerle gelip bu adaya saldırdılar. İyonyalılar Kıbrıs'a yardıma gittiler. Fakat adanın kıyı bölgelerinde yapılan savaş Perslerin zaferiyle son buldu. İlion (Hisarlık) ve Mysia'daki Kios (Gemlik) kenti ve bu bölgelerde yaşayan Aiolisler de daha sonra Persler tarafından zaptedildiler. Dardanos (Maltepe) Abydos (Nara), Perkote (Gökköy), Lampsakos (Lampseki) ve Paisos (Lapseki'ye 10 km) Pers ordusu tarafından birer gün arayla yeniden ele geçirildiler.

Pers ordusu, Hellespontos bölgesindeki başarılarının ardından Anadolu'nun güney kıyılarına doğru gitti. Ordunun bir kısmı Parion'a (Kemer) ilerlerken, bir kısmı İyonyalılara uyarak ayaklanmış olan Karia bölgesine ilerledi. Marsyas (Çine) Çayı kıyısında yapılan savaşta Persler iki bin, Karialılar on bin ölü verdiler. Sağ kalan Karialılar Mylasa'nın (Milas) 14 km kuzeydoğusunda bulunan Labranda'ya çekildiler. Orada bu yenilgiden sonra ne yapmaları gerektiğini tartışmaya başladılar. Bu arada Miletoslu müttefikleri geldiler. Onlardan cesaret alan Karialılar Perslere karşı yeniden savaşmaya karar verdiler. Fakat bu savaştan da yenik ayrıldılar. Kayıpları önceki savaştaki kayıplardan daha fazlaydı. Herodotos'a göre Karialılarla birlikte Perslere karşı savaşan Miletosluların kaybı daha büyüktü (Herod. V. 120) Fakat tüm bunlara rağmen Karialılar Perslerle savaşmaktan vazgeçmediler. Karia kentlerini ele geçirmek için hazırlık yapmakta olan Pers ordusunu Pedasa'ya (Gökçeler) giden yol üzerinde geceleyin kurdukları pusuyla kılıçtan geçirdiler. Karia'daki Pers ordusunun komutanı Daurites, bu savaşta öldü.

Karia'da savaşlar devam ederken İyonya ve Aiolis kentleri de Pers saldırılarına karşı savaşıyorlardı. Sardeis satrabı Artaphernes ile üçüncü Pers generali Otanes'in amacı İyonya'yı ve İyonya'nın komşusu olan Aiolis topraklarını fethetmekti. Onlar tarafından ele geçirilen ilk İyonya kenti Klazomeneai (Urla), ilk Aiolis kenti ise Kyme (Nemrut köy) oldu (Herod. V. 123). Bu arada İyonya İsyanı'nı başlatan Aristagoras, kaçış hazırlıklarını yapmaya başlamış ve nihayet Miletos'u bu kentin ileri gelenlerinden Pythagoras'a bırakarak denizyolu ile Trakya'ya kaçmıştı. Fakat oradaki yaşamı çok kısa ömürlü oldu. Myrkinos'ta Traklarla savaşırken yaşamını yitirdi (Herod.V. 124-126).

Aristagoras'ın Miletos'tan kaçıp Trakya'ya gitmesi ve orada yaşamını yitirmesi isyanı sona erdirmedi. Pers başkenti Susa'da bulunan Miletos'un tiranı Histiaios da bir şekilde Pers Kralı I. Dareios'u ikna ederek ülkesine dönmeyi başardı. Khios (Sakız) adasında Perslere karşı savaşı devam ettirmek için çalışmaya başladı. Fakat Sardeis'teki muhalif Perslerle iş birliği yapmanın planlarını yaparken kendisini ele verdi. Zira Histiaios'un Persli işbirlikçilere gönderdiği gizli mektup, satrap Artaphernes'nin eline geçmişti.

Histiaios, Khios'tan ayrılıp Miletos'a geçti. Başlarını belaya sokan Aristagoras'tan henüz kurtulmuş olan Miletoslular Histiaios'u kente almayınca Khios'a geri döndü. Sahip olmak istediğini Khioslulardan almayı başaramayan Histiaios, Khios'tan (Sakız) Lesbos (Midilli) adasına gitti ve adanın en büyük kenti olan Mytilene'den (Midilli) sekiz gemi temin etmeyi başardı. Sekiz gemilik bu küçük donanmasıyla Marmara Denizi bölgesinde korsanlık yapmaya başladı. Bu arada Persler Kıbrıs'tan, Kilikya'dan ve Mısır'dan temin ettikleriyle 600 gemilik büyük bir donanma kurmuşlar, Miletos'a ilerliyorlardı. Pers ordusunun Miletos'a ilerlediğini öğrenen Miletoslular, 353 gemilik bir müttefik donanması ile Lade Adası açıklarında savaşa hazır beklemeye başladılar. Bugün anakara ile birleşmiş olduğu için mevcut olmayan Lade Adası'ndaki deniz savaşında sahip olduğu seksen savaş gemisiyle yer alan Miletos'un bu savaşta müttefikleri şunlardı: Priene (Güllübahçe), Myus (Avşar), Teos (Sığacık) Khios (Sakız), Erythrai (Ildırı), Phokaia (Foça), Samos (Sisam) Lesbos (Midilli). En fazla gemi Khioslulardandı. Bu savaşa onlar 100 gemiyle katılıyorlardı. Gemi sayısının çokluğu bakımından ikinci sırada Miletos vardı. 70 gemiyle üçüncü sıra Lesbos (Midilli) Adası'nındı. Samos (Sisam) 60 gemiyle dördüncü sıradaydı. Myus (Avşar) ve Phokaia (Foça) 3'er gemiyle bu savaşta yer alırken Teos, 17; Priene 12 ve Erythrai 8 gemiyle hazır olmuşlardı. Fakat bu donanmanın yedi günlük

bekleyişi Phokaialı Dionysios'un komutasındaki ittifakın gevşemesine, ayrılmaların yaşanmasına neden oldu. Ayrılanların en büyük grubunu Samoslular oluşturdular. İ.Ö. 494 yılında Lade Adası'nda yapılan savaş, Miletos ve müttefiklerinin yenilgisiyle sonuçlandı. Böylece Miletos'un altı yıllık özgürlüğü de son bulmuş oldu. Çünkü deniz savaşını zaferle sonuçlandıran Persler, Miletos'u hem denizden hem de karadan kuşatıp ele geçirdiler, yakıp yıktılar. Miletoslu kadınlar ve çocuklar köle yapıldı. En güzel kızlar, Pers Büyük Kralı'na gönderildi. Erkekler iğdiş edildi. Kimi Miletoslular satıldı, kimileri Tigris (Dicle) Irmağı'nın denize döküldüğü yere yakın bir yerde bulunan Susa kentine sürgün edildiler. Miletoslulara ait olan topraklar Perslere ve Karialılara dağıtıldı. Kentin Didyma'daki tapınağının hazineleri yağmalandı ve tapınak yakıldı.

Persler İ.Ö. 499'dan İ.Ö.494 yılına kadar kendilerini meşgul eden İyonya Ayaklanması'nı böylesi bir acımasızlıkla sonuçlandırmıştı. Artık Pers taraftarı tiranlarla yönetileceklerini düşünen kimi İyonyalılar kentlerini terk edip göçe başladılar. Bu arada Histiaios, Miletos'ta olup bitenleri öğrendi. Perslere ve Pers taraftarlarına karşı savaşmaya devam etti. Thassos (Taşöz) Adası onun tarafından kuşatıldı. İ.Ö. 493 yılında, ihtiyacı olan yiyeceği temin için Atarneus (Dikili) ve Kaikos (Bakırçay) ovasında kaldırılmakta olan ekinleri talan ederken Tam bu arada İÖ. 493 yılında Persli general Harpagos komutasındaki Pers ordusunun saldırısına uğradı, yakalandı ve Sardeis'e götürüldü. Satrap Artaphernes, Histiaios'u kazığa vurdurarak öldürttü. Başını kesip I. Dareios'a gönderdi (Herod. VI. 26- 30).

Miletos'un Persler tarafından ele geçirilmiş olduğu yılı takip eden yılda, yani İ.Ö. 493 baharında Pers Büyük Kralı'nın emrinde savaşan Fenikeliler, gemileriyle isyana katılan ya da destek veren bazı kıyı kentleriyle adaları cezalandırmak için harekete geçtiler. Deniz hakimiyeti ve ticaretinde en büyük rakipleri olan Yunanlılar olduğundan Fenikeliler Yunan kentlerine karşı sanki Pers kralı adına değil kendileri için savaşıyormuşçasına acımasızdılar. Lade Savaşı'ndan hemen önce savaş alanını terk ettikleri için Samoslular, Daskyleion satrabı Megabazos oğlu Oibares ile önceden anlaşarak Pers hakimiyeti altına girmeyi kabul eden Kyzikos dışında diğer tüm kentler Fenike donanmalarının hedefi oldu. Onlar ilkin Ege Denizi adalarından Khios (Sakız), Lesbos (Midilli) ve Tenedos'a (Bozcaada) saldırıp bu adaları ele geçirdiler. Sonra Hellespontos'un (Çanakkale Boğazı) batı kıyılarının tümü Fenikeliler tarafından Pers Kralı adına ele geçirildi. Byzantion (İstanbul) ve Khalkedon (Kadıköy) kentleri, Fenikelilerin gelişini

beklemeden kentlerini terk ettiler ve Karadeniz'e açılıp bu denizin kıyısındaki Mesambria kentini kurdular. Khersonesos (Gelibolu), Saros körfezi kıyısındaki Kardia (Bakla Burnu) dışında tamamen Fenikeliler tarafından ele geçilip Pers hakimiyetine dahil edildi. Perinthos (Marmara Ereğlisi) ve Selymbria (Silivri) kentleri de Fenikeliler tarafından Pers hakimiyetine dahil edilen kentlerdendi. Fenikeliler ele geçirdikleri tüm kentleri yakıp yıktılar. Böylece İyonya Ayaklanması'na destek veren Batı Anadolu'nun ve Trakya kentlerinin tümü, isyanın başlamış olduğu tarihten yedi yıl sonra, yani İ.Ö. 493 yılında yeniden Pers hakimiyetine boyun eğdirilmiş oldular (Herod. VI, 33).

Sparta satrabı Artaphernes, Batı Anadolu'nun kıyı bölgelerindeki kentlerin felaketiyle sonuçlanan İyonya İsyanı'nın bastırılmasından sonra, İÖ 492 yılında, İyonya kentlerinin temsilcilerini Sardeis'e çağırdı ve aralarındaki sorunların çözümü konusunda birbirleriyle kavga etmek yerine bir hakeme başvurmalarını söyledi. Aynı yıl Trakya'ya yapmış olduğu seferiyle ünlü olan Pers generali Mardonios, Perslerden hiç beklenmeyecek bir icraatta bulundu. İyonya kentlerindeki tiranları kovdu ve kentlerde demokratik rejimin kurulmasını sağladı. Herodotos'un da inanılmaz bulacak kadar satırlarına yansıttığı Mardonios'un bu icraatı, eski Yunanlıları çok şaşırtmıştı (Herod. VI. 42- 43).

XII.8. Mardonios'un Trakya Seferi

Herodotos'a (VI. 44) göre Mardonios'un Trakya'ya yapmış olduğu seferin nedeni Pers Büyük Kralı Dareios'un kişisel hırsıydı. Bu tarihçiye göre Pers kralı Dareios, olabildiği kadar çok sayıda Yunan kentini ele geçirmek istiyordu. Thasos (Taşoz) Adası'nı donanmayla zapt edip, adanın halkını köle yapmaları, Makedonya'yı sınırlarına dahil etmeleri bundandı. İyonya İsyanı'nın nedeni ise Miletos tiranı Aristagoras'ın kişisel hırsıydı. Fakat İyonya İsyanı'nın nedenini Aristagoras'ın kişisel hırslarına indirgemek yeterince ikna edici değildir. Zira Ege dünyasının ekonomisinde ticaret hayati öneme sahipti ve I. Dareios'un İskit Seferi, İyonya kentleri için hayati öneme haiz olan deniz ticaret yollarının Perslerin eline girmesini sağlamıştı. Muhtemelen bu durum kent devletlerinin Pers hakimiyetinden hoşnutsuzluğunun artmasına neden olmuş, Miletoslu Aristagoras'ın isyan çağrısı bu nedenle amacına ulaşmıştı. Mardonios'un Trakya seferi ise çok büyük olasılıkla İ.Ö. 513-512 yılındaki İskit Seferi sonucunda kurulan Trakya ve Makedonya'daki Pers hakimiyetini güçlendirmek amacına yönelikti. Zira Ege dünyasının büyük bir kısmına sirayet eden İyonya İsyanı'nın

Trakya ve Makedonya'da yankılanmamış, bu ülkelerdeki Pers otoritesini zayıflatacak gelişmelere yol açmamış olabileceğini düşünmek zor.

I. Dareios, İ.Ö. 492 yılında Trakya seferinin komutanlığına kızı Artozostra ile evli olan genç bir Pers soylusunu atadı. Mardonios adlı bu genç general emrine Büyük Kral tarafından tahsis edilen ordusuyla Kilikya'ya kadar karadan ilerledi. Kilikya'da emrindeki komutanlara emanet ettiği Pers ordusu kara yoluyla Hellespontos'a ilerlerken kendisi donanmayla denizden gitmeyi tercih etti. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi İyonya kıyılarına gelince yolculuğuna ara verdi. Bu arada İyonya kentlerinin tiranlarını kovarak bu kentlerde demokratik hükümetlerin kurulmasını sağladı. Sonra hızla Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) ilerledi. Orada güçlü bir donanma ile bir kara ordusu hazırladı. Herodotos'a göre onun amacı her ne kadar İyonya İsyanı'nı destekleyen Atina ve Eretria kentlerine karşı yürümek idiyse de asıl amaç olabildiğince çok Yunan kentini ele geçirmekti. İlkin Thasos (Taşöz) adasına, oradan Akanthos'a kadar kıyı boyunca ilerleyen Mardonios'un donanmasının ilerlediği güzergahın üzerinde Athos (Aynaroz) Burnu da vardı. Athos Burnu'nu kıyı boyunca dolanırlarken kuzeyden gelen şiddetli bir fırtınaya yakalandılar. Fırtına Mardonios'un gemilerinin Athos Dağı'na çarparak parçalanmasına neden oldu. Parçalanan gemi sayısı 300, ölen askerlerin sayısı 20 bindi. Ölenlerin kimisi kayalara çarparak ezilirlerken kimileri denizde boğuldular. Makedonya'da kamp kurmuş olan Mardonios'un kara ordusu ise Trakyalı Briglerin saldırısına uğradı. Saldırılar kendisinin yaralanmasına birçok askerinin ölümüne neden oldu. Mardonios her ne kadar Brigleri yenip onların Pers hakimiyetine tabi olmalarını sağlasa da donanmasını Athos burnundaki kazada yitirmiş olması onun Avrupa'dan ayrılıp Asya'ya dönmesine neden oldu (Herod. VI. 42-45).

XII.9. Pers- Yunan Savaşları

XII.9.1. Marathon Savaşı

İyonya İsyanı'nın bastırılmasından sonra bugünkü Türkiye topraklarının tamamı, başkenti bugünkü İran toprakları içinde olan Pers İmparatorluğunun bir parçası haline geldi. Bu durum Türkiye tarihi açısından bir ilktir. Perslerden önce hiçbir hanedan ya da krallık bugünkü Türkiye topraklarının tamamına egemen olabilmiş ya da bugünkü Türkiye toprakları üzerinde siyasal mekan birliğini sağlayan bir krallık ya da devlet kurulabilmiş değildi. Hititler, Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarına hiçbir zaman geçmediler. Persler, I. Dareios'un İskit seferiyle Tuna Nehri'ni aşıp Dinyester'e kadar ilerlediler. Bu seferin sonunda

yalnızca Trakya değil, Makedonya'nın da önemli bir kısmı Pers İmparatorluğu'nun sınırlarına dahil edildi. İyonya İsyanı sürecinde (İ.Ö. 494-492) Ege'nin Kıbrıs da dahil bazı adaları Pers hakimiyetini tanımak zorunda kaldılar. Mardonios, Trakya seferinde bazı Ege adalarını ele geçirmiş, Trakya ve Makedonya'da Pers kontrolünü güçlendirmişti. Fakat henüz Ege Denizi'nin batısındaki ülke, yani Yunanistan Perslerin askeri seferlerinden nasiplenmiş değildi. Oysa Yunanistan kentleri, siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda Pers hakimiyeti altında bulunan Batı Anadolu'ya çok yakındı. Batı Anadolu'nun kıyı bölgelerindeki kentlerin sakinleri Yunanistan'daki halklarla aynı dili konuşuyorlardı. Yunanistan, Ege Denizi'nin batı kıyılarındaki Pers hakimiyeti açısından bu nedenle önemliydi. Fakat Persler, Yunanistan'ı ilkin çok fazla önemsemediler.

Roma imparatoru Augustus'tan (İÖ. 27- İ.S. 14) önce eskiçağın hiçbir devleti, sınırlarını korumaya yönelik olarak sınır boylarına konuşlandırılmış daimi düzenli ordulara sahip değildi. Ordular sefer için toplanır, dönüşte dağıtılırdı. Bu nedenle eskiçağda hükümdarlar, boyunduruk altına aldıkları toprakları koruyabilmek için hakimiyetini tehdit eden komşularına seferler düzenlemek zorunda kalıyorlardı. Fetih politikası takip eden yayılmacı Pers kralı I. Dareios'un Yunanistan seferinin nedeni öncelikle buydu. Batı Anadolu'daki yarım asırlık Pers hakimiyeti, Perslerin Yunanistan hakkında yeterli bilgi sahibi olmaları için oldukça uzun bir zaman dilimidir. Bu ülkedeki kentlerin birbirleriyle ilişkilerinin İyonya kentlerinin birbirleriyle ilişkilerinden farklı olmadığını, aralarındaki rekabetin bir düşmana karşı ortak hareket etmelerini engellediğini öğrenmişlerdi. Durum böyleyken Yunanistan'a yapılacak bir seferin zafer getirmeyeceğine inanmak Pers Kralı Dareios için zordu. Fakat başta Atina olmak üzere bazı eski Yunan kentlerinin Ege adalarıyla Batı Anadolu'daki Pers hakimiyetinin sıkıntısız devam etmesine zarar verdikleri de aşikardı. Hatta Atinalıların Perslere karşı Tuna boylarındaki İskitlerle işbirliği arayışı içine girdikleri de olmuştu. Pers Kralı I. Dareios'un bir Yunanistan seferi düzenlemesi için bunlar yeterliydi. Atina ve Eretria'nın İyonya İsyanı'na vermiş olduğu destek yalnızca bahanesiydi.

I. Dareios'un Yunanistan'a gönderdiği ilk Persliler, orduları değil elçileriydi. İÖ. 491 yılında Yunanistan'a giden bu elçiler, Yunan kentlerinden Pers Kralı I. Dareios adına toprak ve su istediler. Bu istek, Pers Kralı'nın hakimiyetini tanımaları içindi. Kimi kentler elçilerin isteğine olumlu yanıt verirken kimileri olumsuz yanıt verdiler. Atina da olumsuz yanıt verenlerdendi. Elçiler Pers başkentine döndükten sonra Yunanistan seferinin hazırlıklarına başlandı. I.

Dareios, Yunanistan seferine çıkacak ordunun komutanlığına Medialı Datis ile yeğeni Artaphernes'i atadı. I. Dareios'tan Atina ile Eretria'nın halkını köleleştirip huzuruna getirilmesi emrini alan Datis ve Artaphernes, satraplardan istenen deniz askerlerinin ve atların yükleneceği yük gemilerinin gelmesinden sonra deniz yoluyla İyonya'ya gitmek üzere Kilikya'dan ayrıldılar. Herodotos'un anlattıklarına göre Persler, İyonya'ya vardıktan sonra seferlerine karadan değil Ege Denizi'nden devam ettiler. İlkin Samos adasını, ardından Naksos Adası'nı ele geçirdiler. Hiç zarar vermedikleri kutsal Delos Adası'na da uğradıktan sonra Eretria'ya ilerlediler.

Persler Eretria'yı ele geçirdikten sonra Atina'ya doğru ilerlemeye başladılar. Bu arada Atinalılar Perslere karşı nasıl bir savaş stratejisi icra edeceklerini tartışmışlar ve sonuçta Miltiades adlı Atinalı soylunun önerisini uygun bulmuşlardı. Perslere karşı savunma değil, meydan savaşı yapılacaktı. Başkomutan Miltiades ile birlikte on Atinalı komutanın (Strategoi) emrine verilen 10 bin kişilik ordu, Persleri Marathon ovasında karşılamak üzere yola çıktı. Ovanın Atina yoluna egemen bulunan Agrieliki tepelerinin alt yamaçlarında mevzi aldı. Marathon Ovası'ndaki savaş Atinalıların zaferiyle son buldu (Herod. VI. 94-117). Yenilen Pers ordusunun asker sayısı kesin olarak bilinmiyor. Herodotos Perslerin askeı sayısıyla ilgili bir rakam vermez. Daha sonraki antik çağ yazarlarının Per: ordusunun asker sayısıyla ilgili olarak aktardıkları 200 bin, hatta altı yüzbin kişi hayal ürünüdür. Marathon'da savaşan Pers ordusunun gerçekte 15 bin askerden ibaret olduğu düşünülebilir (Mansel 1984, 273). Datis ve Artaphernes komutasındaki Pers ordusu Marathon yenilgisinden sonra geldikleri yoldan geri döndüler. Bu savaşta Perslerin asker kaybı 6 bin 400, Atinalıların 192 kişiydi (Herod. VI. 117).

XII.9.2. Kserkses'in Yunanistan Seferi

Marathon yenilgisi, Pers Kralı I. Dareios'un Yunanistan'ı fethetme düşüncesine son vermedi. Fakat devasa sınırlara sahip olan imparatorluğun içerisinde başka sorunlar da vardı. Dahası Atina'nın Marathon'da Perslere karşı zaferi, bu kentin yalnızca eski Yunan dünyasındaki saygınlığını artırmakla kalmamış, Yunanlıların Perslere karşı korkularının yerini genel bir güven duygusunun almasını sağlamıştı. Perslere karşı Yunan birliği düşüncesi, güç kazanmış, İÖ. 481 yılında İstmos'da toplanan Yunan kentlerinin temsilcileri, Atina ve Sparta liderliğinde "Helen Birliği" ni kurmuşlardı. Birbirleriyle ittifak

PERS SAVAŞLARI
MARMARA DENİZİ (PROPONTİS)
EGE DENİZİ
AKDENİZ
PELOPONNESOS (MORA)
Therme
Mygdonia
Stagiros
Olynthos
Akanthos
Potidea
Eion
Abdera
Maroneia
Doriskos
Ainos
Kardia
Sestos
Abydos
Troia
Lemnos
Hellespontus (Çanakkale Boğ.)
Antandros
Adramyttion
Lesbos
Atarneos
Korkyra
Ambrakia
Leukas
Anaktorion
Thessalia
Larissa
Perrhaibia
Dolopia
Phthiotis
Lamia
Malis
Aeniania
Thermopylai
Artemision
Skiathos
Lokris
Euboia
Phokis
Dephois
Boiotia
Thebai
Khalkis
Eretria
Hermos
Sardeis
Khios
Paleis
Thespiai
Plataia
Marathon
Styra
Karystos
Sikyon
Megara
Korinthe
Salamis
Athina
Elis
Phleious
Mykenai
Aigina
Andros
Samos
Olympia
Orkhomenos
Argos
Epidauros
Tenos
Mykonos
İkaria
Mykale
Mantineia
Kiryna
Troizen
Keos
Miletos
Lepreon
Tegea
Hermione
Kythnos
Delos
Seriphos
Naksos
Paros
Siphnos
Melos
Sparta
Rodos
Datis'in Seferi, İ.Ö. 490
Kserkses'in Seferi, İ.Ö. 480
0
100
km

antlaşması yaparak Perslere karşı sonuna kadar savaşacaklarına dair yemin eden, yemine sadık kalmayan birlik üyesi kentlerin tahrip edilerek cezalandırılacağını garanti eden birlik sözleşmesine göre Hellen Birliği'nin kara ve deniz gücünün komutanlığını ise Sparta kenti üstlenecekti.

Pers kralı I. Dareios, Marathon'daki Atina zaferinin kendisine karşı böylesi güçlü bir ittifakın oluşmasına yol açacağını hiç kuşkusuz tahmin edebiliyordu. Bu nedenle ikinci bir Yunanistan seferi için daha güçlü bir ordu hazırlamak zorundaydı. Fakat onun ömrü bu seferi gerçekleştirmesine yetecek kadar uzun olmadı. Marathon yenilgisinin öcünü alacak ikinci bir Yunanistan seferini organize etmek bu nedenle onun oğlu ve halefi olan I. Kserkses'e (Persçe Kşayarşa) nasip oldu. İ.Ö .486-465 yılları arasında hüküm süren I. Kserkses, tahta çıktığında Mısır'da isyan vardı. Kserkses ilkin bu isyanı bastırmakla meşgul oldu. Ardından, İÖ. 484 yılında patlak vermiş olan Babil'deki isyanı sonlandırdı. Ertesi yıl Yunanistan'a yapacağı sefer için hazırlıklara başladı.

Kserkses'in Yunanistan seferi, İ.Ö. 490 yılındaki gibi yalnızca Atina'yı hedeflemiş değildi. Bu kez tüm Yunanistan'ı hedef alan bir savaş planı hazırlanmıştı. Sefer planı, hem kara hem de deniz savaşı olacağı öngörülerek yapıldı. Bu plana göre kara ordusu eski adı Hellespontos olan bugünkü Çanakkale Boğazı'ndan, önden ve arkadan demirlenmiş ve birbirine bitiştirilmiş gemilerle kurulan iki köprü vasıtasıyla geçecekti. Pers donanmasının fırtınalarıyla ünlü olan Athos (Aynaroz) Burnu'nu dolaşırken imha olmasından korktukları için, bu yarımadanın gerisinde bir kanal açılacak, kara ordusunun geçeceği güzergah üzerindeki ırmaklar üzerinde de köprüler kurulacaktı (Mansel 1984, 279 vd.).

Çanakkale Boğazı üzerinde kurulacak olan iki köprünün yapımı için ihtiyaç duyulan papirüs, keten ve kenevir liflerinden halatlar, önceden hazırlanmış, ordunun ihtiyaç duyduğu yiyecekler gerekli yerlerde depolanmaya başlamıştı. Yiyecek depolarını yapmak görevi Fenikeliler ve Mısırlılara verilmiş, yiyecekler ise Pers İmparatorluğu'nun her tarafından gemiler, dubalar dolusu taşınmaya, bunların büyük bir bölümü Trakya'da Beyaz Yalı denilen yerde toplanmaya başlamıştı. Perinthosluların Tyrodiza kenti ile Strimion (Struma) Irmağı üzerindeki Eion ve Doriskos da yiyeceklerinin depolandığı yerlerdi. Yiyeceklerin bir bölümü de Makedonya'daki depolara gönderilmişti (Herod. VII. 23- 25).

İstihkam ve levazım işleri bu şekilde yürütülürken Yunanistan seferine çıkacak olan Pers ordusu da Kappadokya'da toplanmaya başlamıştı. Orduya bizzat komuta edecek olan Pers Büyük kralı I. Kserkses de başkenti Susa'dan yola

çıkmıştı. Kappadokya'da toplanmış bulunan ordunun başına geçip, Yunanistan seferi için ilerlemeye başlayan Kserkses'in Phrygia'ya Halys Irmağını (Kızılırmak) aşarak girdiği bilinmektedir. Fakat kralın buraya kadar içinden geçtiği istasyonların ya da yerleşim birimlerinin hangileri olduğu bilinmiyor. Fakat Kral Yolu'nu takip ettiyse onun Susa'dan ayrıldıktan sonra Dicle (Tigris) Nehri'nin doğusu boyunca yukarıya doğru ilerleyerek Arbela (Erbil) yakınlarında bu nehri aşıp Harran'a ulaştığı, oradan kuzeye doğru ilerleyerek Melitine'ye (Malatya) vardığı tahmin edilebilir. Onun içinden ya da yakınından geçtiği sonraki kentlerden ilki Sebastia (Sivas), ikincisi Komana Pontika (Tokat- Gümenek) oldu. Kappadokya'daki ilerleyişini Kızılırmak'a geçerek tamamlayan Kserkses'in Frigya içinden geçerken takip ettiği güzergahın o tarihte adı Kelanai olan bugünkü Dinar'a kadar olan bölümündeki yerleşim birimlerinin ya da istasyonların adları bilinmiyor. Muhtemelen o, bugünkü Ankara-Afyon-Dinar yolunu takip etti. O tarihte adı Kelainai olan bugünkü Dinar'da mola verdi. Dinar'da yerel bir hükümdar olan Atys adlı bir Phrygialı Kserkses ve ordusunu ağırladı.

Kserkses, Kelainai'den sonraki ilerleyişine bir Frigya kenti olan Anaua'dan (Çardak) ve bu kentle aynı adı taşıyan gölünAnaua= (Acı Göl) kuzey kıyısından geçerek devam etti. Sonra Kolossai'a (Honaz) oradan da Phrigya-Lidya sınırındaki Kydrara'ya ulaştı. Kydrara'dan Kallatebos kentine giden yoldan ilerleyerek Sardeis'e ulaştı. İ.Ö. 481- 480 kışını Perslerin Sparda Satraplığı'nın başkenti olan bu kentte geçirdi. Bu arada Yunanistan'a elçilerini göndererek bu ülkenin kentinden toprak ve su istedi. Kentlere Büyük Kralı karşılamak üzere şölenler hazırlamalarını elçileri aracılığıyla bildirdi. Atina ve Lakedaimonia'ya ise elçi göndermedi. Bu arada Çanakkale Boğazı'nda Asya ile Avrupa'yı birleştirecek olan iki köprünün inşasına devam ediliyordu. Boğazın Anadolu yakasındaki başlangıç noktası Abydos'ta (Naraburnu) idi. Köprüler tam bitmek üzereyken fırtına yüzünden yıkılmış ve bu Pers kralını çok kızdırmıştı. Herodotos'un pek inandırıcı olmayan Kserkses'in sıkıntısının kanıtları olarak, daha çok da Yunanlılar eğlendirmek amaçlı olarak aktardığı rivayetine göre Pers kralı Kserkses, köprünün yıkılmasına neden olduğu için Çanakkale Boğazı'nın sularını kızgın demirlerle dağlayarak cezalandırsınlar diye cellatlarını göndermiş. Cellatlar kralın emri gereğince bir taraftan boğazın sularını kızgın demirlerle dövmüşler, bir taraftan da bayağı küfürler savurarak şunları söylemişler:

Deniz, deniz, sana bu cezayı efendim çektiriyor, çünkü ondan hiçbir kötülük görmediğin halde, sen ona kötülük ettin. İstesen de istemesen de

Büyük Kral seni geçecek. Sana haklı olarak hiç kimse kurban kesmiyor, çünkü sen suları pis ve acı bir dereden başka bir şey değilsin (Herod. VII. 35).

Kserkses, tam bitirilmek üzereyken patlak veren fırtına yüzünden köprünün yıkılmasından köprü yapımı ile görevli olanları da affetmemiş, onların kafalarını kestirerek cezalandırmış, ardından yeni bir köprünün yapımına yeni mühendislerle devam edilmiştir. Herodotos'un (VII. 36) yazdıklarına göre yeniden başlanan iki köprünün yapımında toplam 724 gemi kullanılmıştı. Gemiler yan yana getirilerek sıralanıp, birbirine bağlanmıştı. Gemileri birbirine bağlamak için kullandıkları materyal kenevir lifleriyle, papirüs liflerinden yapılan halatlardı. Köprünün rüzgarlara karşı dayanıklılığını her iki uca büyük demirler atarak artırmışlardı. Köprünün çatısını oluşturan bu gemilerin enlerine uygun kalaslar kesilerek, gemiler üzerine peşpeşe dizilip üstten bağlanmış, bunların üzerine tahta tabanlar döşenmiş, tahtaların üzerine de kat kat toprak atılıp, düzeltilmişti. Hayvanlar üzerinden geçerken boğazın sularından ürkmesinler diye de köprünün iki yanına korkuluklar yapılmıştı.

Köprü yapımı tamamlandıktan sonra Sardeis'ten yola çıkan Kserkses, Kaikos'u (Bakır Çay) geçerek Mysia bölgesinden ilerlemeye devam etti. Kane Dağı'nın (Karadağ) doğusu boyunca yolculuğuna devam ederek Atarneos (Dikili) kentine ulaştı. Oradan Karene kentine, Karene'den Atramytteion'a (Edremit) geçti. Onun düzenli bir şekilde ilerleyen ordusuyla birlikte devam eden yürüyüşü sırasında Atramytteion'dan sonra içinden geçtiği kent, bu zamanda hala Pelasg yerleşmesi olarak bilinmekte olan Antandros'tu (Altınoluk). Antandros'tan Thebe (Edremit) Ovası'na inen Kserkses, İda (Kaz) Dağı'nın doğusu boyunca ilerleyerek İlion'a (Hisarlık) ulaştı. İlion'dan Skamandros Irmağı'na doğru ilerlerken geçici bir su sıkıntısı yaşandı. İlion Athena'sına doğurmamış bir inek kurban eden Kserkses, ordusuna bölge kentlerinden yeni askerler kaydedip ilerlemeye devam ederek Çanakkale Boğazı'nda kurulmuş olan köprünün Anadolu tarafındaki ucunun bulunduğu Abydos (Naraburnu) kentine ulaştı. Boğazın Avrupa yakasına geçmek için acele etmeyen Kserkses, Abydos'ta *Naumachkia* denilen Deniz Savaşı Oyunları düzenledi. Sonra amcası Artabanos'u Susa'ya gönderdi. Pers ileri gelenleriyle bir toplantı yaparak onlara düşmanlarıyla ilgili olarak kısa bir konuşma yaptıktan sonra boğaza geçiş hazırlıkları yapıldı. Boğazda kurulan köprüden geçiş sırasında bir sorun yaşanmadı. Köprülerin birisi yayalar ve atlıların geçiş yolu olarak kullanlıırken, batı yanında olan diğerinden yük hayvanları ve ordunun geri kademe birlikleri

geçti. Tüm ordunun Abydos'tan karşı kıyıya köprü vasıtasıyla taşınması yedi gün yedi gece devam etti (Herod. VII. 42 vd).

Kserkses'in kara ordusu Çanakkale Boğazı'nın karşı kıyısına geçtiğinde donanması da bu boğazın kıyısı boyunca batıya doğru ilerliyordu. Aldığı emir gereğinde Sarpedon Burnu'nda demir atıp, orada bekleyecek olan 1207 gemilik donanma Fenikeliler, İyonyalılar, Kıbrıslılar ve Mısırlılarla temin edilmişti. Kara ordusuyla eski adı Khersonesos olan bugünkü Gelibolu yarımadası içinden doğuya doğru yoluna devam eden Kserkses, Kardia (Bakla Burnu) kentinin doğusundan Melas (Saros) körfezine ulaştı. Bu körfezi dolanıp batıya doğru ilerleyerek bir Aiol kenti olan Ainos'a (Enez) ulaştı. Oradan Hebros (Meriç) Irmağı'na doğru ilerleyişine devam eden Kserkses'in ordusu, daha önce kurulmuş olan köprü vasıtasıyla bu ırmağı geçerek, I. Dareios'un İskit Seferi'nden beri bir Pers garnizonu olarak hizmet veren Trakya'daki Doriskos kalesine ulaşıp, orada kamp kurdu. Kserkses, Yunanistan'da yapacağı savaşlar öncesinde ordusundaki asker sayısının ne kadar olduğunu ilk kez burada yaptığı sayımla öğrendi. Herodotos'a göre Kserkses'in kara ordusundaki asker sayısının toplamı bir milyon yedi yüz bin kişiydi. Fakat Bodrumlu (Halikarnossos) bu tarihçinin aktardığı abartılı bilgilerden birisi de budur. Sayı kesinlikle hayal ürünüdür. Kserkses'in tüm ordusunu Çanakkale Boğazı'nda kurulan köprüden geçirdiği dikkate alındığında bu sayının en fazla % 10'unun gerçeği yansıttığı düşünülebilir. Mansel'e göre (1984, 281) geri hizmetlerinde bulunanlar dışta tutulmak üzere Pers Büyük Kralı Kserkses'in ordusunun cenkçi kısmı yüz bin kişi kadar olabilir. Bu sayının önemli bir bölümünü Anadolu'dan toplanan askerler oluşturuyordu. İçlerinde Paphlagonialı, Kappadokyalı, Frigyalı, Lidyalı, Mysialı, Bithynialı, Lasonialı askerler ile Mariandynler, Moskhiler, Tibareniler ve Massynoikler vardı. Kilikyalılar, Pamphylialılar, Likyalılar, Karialılar, İyonyalılar, Aiolisliler ve Pontoslular ise Kserkses'in deniz gücünün kurulmasına katkıda bulundular (Herod. VII, 61-99. Sevin 1982, 320).

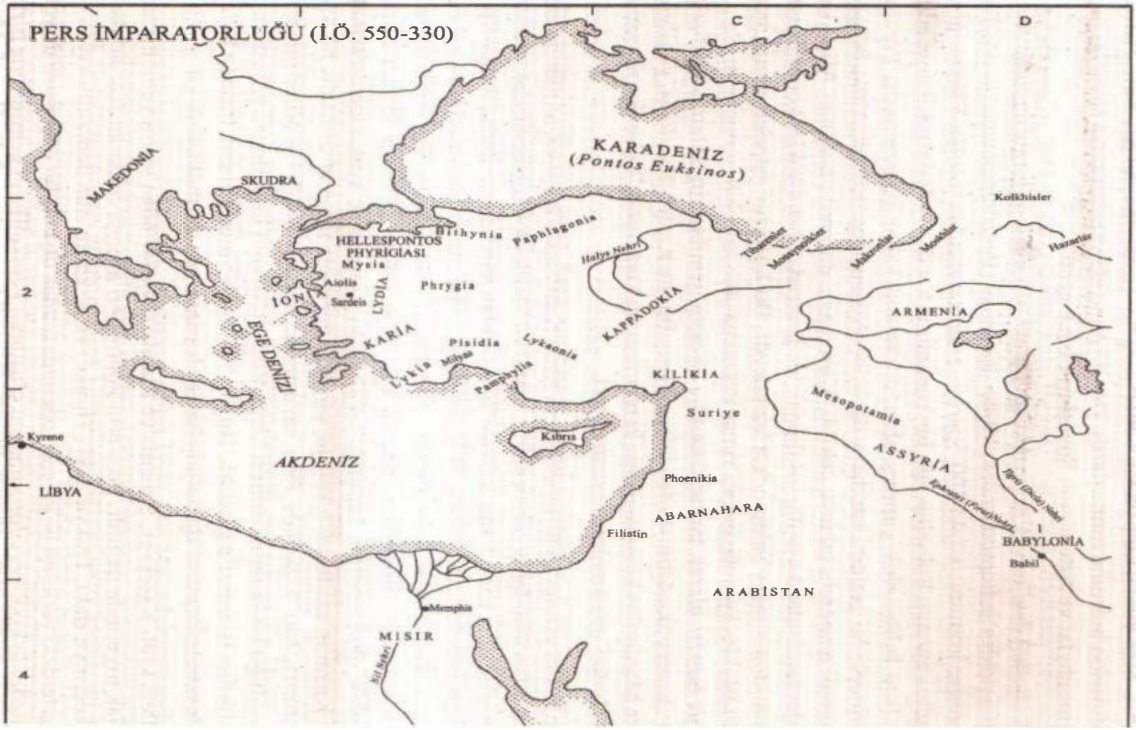
Pers Kralı I. Kserkses, Yunanistan'da yapacağı savaşlar öncesinde Doriskos'ta son hazırlıklarını yaptıktan sonra Trakya ve Makedonya üzerinden güneye doğru ilerlemeye devam etti. Kuzey Yunanistan'daki Thessalia içinden geçerek Orta Yunanistan'ın kapısı olan Thermophylai geçidine ulaştı. Bu arada donanması kıyı boyunca Kserkses'i takip etti. Daha önce hiçbir direnişle karşılaşmaksızın ilerleyen Kserkses, bu geçidi silah gücüyle aşmak zorundaydı. Çünkü bir yıl önce Sparta ve Atina kentlerinin öncülüğünde Helen Birliği'ni

kurmuş olan Yunan birleşik kuvvetleri karadan Thermophylai geçidini, denizden Artemision burnunu tutmuşlardı. Her iki mevzide yapılan çetin savaşlar tarihe Themophylai ve Artemision Savaşları olarak geçti.

Euboia Adası'nın (Eğriboz) kuzeyindeki Artemision Burnu'nu tutan Atinalı Themistokles'in komutasındaki Yunan donanması Pers donanmasını yendi. Fakat Leonidas komutasındaki 300 Spartalı asker tarafından tutulan Thermophylai geçidini aşmayı, Ephialtes adlı bir Yunanlının kendi soydaşlarına ihanet ederek Perslere kılavuzluk yapmış olduğu zamana kadar başaramadı. Perslerin Thermophylai geçidini aştıklarını öğrenince Yunan donanması da Attika bölgesini korumak amacıyla güneye çekildi. Korumasız durumda bulunan Atina kenti Persler tarafından kuşatılıp yakılıp yıkıldı. Bu arada Themistokles komutasındaki Yunan donanması Salamis körfezindeydi. Bu körfezde yapılan deniz savaşı Themistokles komutasındaki Yunan donanmasının zaferiyle sonuçlandı. *Salamis Deniz Savaşı* olarak tarihe geçen bu savaşta gemilerinin Salamis körfezinde batırılışını yüksek bir yerden izleyen Pers Büyük Kralı I. Kserkses, yenilgiden sonra Mardonios komutasındaki kara ordusunu Yunanistan'da bırakarak aceleyle Ege Denizi'nin Anadolu kıyısına geçti.

İÖ. 480 yılının Eylül ayında Pers Kralı Kserkses'e karşı kazanılan bu zafer, Yunanlıları yeniden cesaretlendirdi. Ertesi yıl Mardonios komutasındaki Perslerin kara ordusuna karşı Plataia Ovası'nda yapılan meydan savaşı da Atina-Sparta birleşik ordularının galibiyetiyle son buldu. Mardonios'un yaşamını kaybettiği *Plataia Savaşı*'ndan sonra Persler, Yunanistan'ı ele geçirmeye yönelik bir seferi daha asla düşünmediler. Sparta kralı Pausanias, Plataia zaferi anısına Delphoi'deki Apollon Tapınağı'na altından yapılma üç ayaklı kazan armağan etti. Kazanın kaidesini birbirine sarılmış durumda tunçtan yapılmış bir sütun oluşturuyordu. Üzerinde Pers savaşlarına katılan kentlerin adlarının yazılı bulunduğu bu kazanın kaidesi Doğu Roma (Bizans) İmparatoru Konstantinos tarafından İstanbul'a getirildi. Bugün "Burmalı Sütun" olarak bilinen kazanın kaidesi hala İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda durmaktadır.

Pers kralı Kserkses, Salamis ve Plataia savaşlarından sonra yeni bir savaş açmak niyetinde değildi. Perslerin kontrolleri altında bulunan Ege adalarını, Makedonya'daki, Trakya'daki (Thrake) ve Anadolu'nun denizlere kıyısı olan bölgelerdeki yerleşim birimlerini ellerinde tutmak dışında bir düşüncesi de yoktu. Bu nedenle kral, Pers donanmasını oluşturan Fenikelilerin gemileriyle birlikte ülkelerine dönmelerine izin verdi. Donanmanın diğer gemileri, Salamis'deki

PERS İMPARATORLUĞU (İ.Ö. 550-330)
C
D
KARADENİZ
(Pontos Euksinos)
MAKEDONIA
SKUDRA
HELLESPONTOS PHYRİGİASI
Mysia
Bithynia
Paphlagonia
Kolkhisler
Hazarlar
Halys Nehri
Tibarenler
Moskoflar
Mezopotamya
Makronlar
Aiolis
Sardeis
IONIA
LYDIA
Phrygia
KAPPADOKIA
ARMENİA
EGE DENİZİ
KARİA
Pisidia
Lykaonia
Lykia
Milyas
Pamphylia
KİLİKİA
Suriye
Mesopotamia
Kıbrıs
Kyrene
AKDENİZ
ASSYRIA
LİBYA
Phoenikia
ABARNAHARA
Filistin
BABYLONİA
Babil
ARABİSTAN
Memphis
MISIR
Nil Nehri
2
4

bozgundan sonra çekildikleri Mykale (Samsun Dağı/Dilek) Yarımadası'nın kıyısında kaldı..

Yunanlıların da Perslerin peşinden giderek onları adalardan ve Ege Denizi'nin batı kıyılarından atmak ya da Pers hâkimiyetinde bulunan bölgeleri fethetmek gibi niyetleri yoktu. Tarafların ihtiyattan kaynaklanan hareketsizliğine Samos (Sisam) Adası'ndan Delos Adası'na gelen bir elçi heyeti son verdi. Samoslu elçiler, bu sırada Delos Adası'nda bulunan Hellen Birliği'nin Spartalı komutanı Leotykhidas'ı Perslerin elinde olan Samos'a saldırması halinde ada halkının içeriden Yunanlılara yardım edeceğini söyleyerek ikna ettiler. Daha önce Kos (İstanköy) Adası'nın bu yöndeki isteklerine ve ısrarlarına itibar etmeyen Yunanlıların Samos Adası'nın limanında bulunan 300 gemilik Pers donanmasını yenmesi gerekiyordu. Bu gemilerin bir kısmı Salamis Deniz Savaşı mağlubiyetinden sonra Samos'a gelip sığınanlardan oluşuyordu. Geriye kalanları Kyme'den (Aliağa-Nemrut) gelen Pers gemileri oluşturuyordu. Onlar da Salamis'teki bozgundan kaçıp kurtulmuş olan gemilerdi. Önce Kyme'ye kaçıp, bu kentin limanına sığınmış, sonra Samos adasına geçip, sayıca kendilerinden daha az olan oradaki diğer Pers gemileriyle aynı limana demirlemişlerdi.

Leotykhidas komutasındaki birleşik Yunan deniz kuvvetleri Samos'a geldiğinde ada kentinin sur kapıları kapatılmış, savunma savaşına çekilinmişti. Bu nedenle ada kenti Samos'un halkı, açlık ve susuzluktan iyice zayıflayıncaya kadar kuşatma altında tutuldu. Kuşatma altındakiler kendiliğinden teslim olma aşamasına geldiklerinde kenti ellerinde tutan Persler kaçarak adayı terk edip, Mykale'nin (Samsun Dağı) bulunduğu Dilek Yarımadası limanında demirlemiş durumda bulunan Pers donanmasına sığındılar. Orada Pers kralı I. Kserkses tarafından elinde mevcut bulunan ordusunun askerleri arasından seçilerek oluşturulmuş 60 bin kişilik bir kara askeri gücü vardı. Görevi İyonya'yı korumak olan bu ordunun komutanlığına da Tigranes adlı bir general atanmıştı (Herod. IX.96).

Sparta kralı Leotykhidas komutasındaki Yunanlılar, Samos Adası'nı elegeçirdikten sonra kaçan Perslerin peşinden Mykale'ye gittiler ve orada demirlemiş bulunan Pers donanmasını yaktılar. Fenike donanması kısa bir süre önce ülkelerine dönmek üzere ayrılmış olduklarından yakılanlar arasında Fenike gemileri yoktu. Yunanlılar, Mykale'deki Pers donanmasını ateşe vererek yok ettikten sonra yarımadadaki Pers kara ordusuna saldırdılar ve komutanları Tigranes de dahil Pers askerlerinin çoğunu, Pers ordusuna hizmet veren Miletoslu

askerlerin de yardımıyla öldürdüler. Çok az Pers askeri kaçarak yaşamını kurtarabildi. Sağ kalanlar bu sırada hala Sardeis'te bulunan Pers Kralı Kserkses'e sığındılar. Savaştan kaçarak yaşamını kurtaran Artayntes adlı bir Pers komutanı, Sardeis'e geldiğinde Kserkses'in kardeşi Masistes tarafından ağır hakaretlerle azarlandı. Artayntes, bu hakarete öfkelenip Masistes'i öldürmek için palasına davranınca onun bu hareketini fark eden Halikarnassoslu (Bodrum) Kseinagoras tarafından etkisiz hale getirildi. Pers Kralı Kserkses, kardeşini ölümden kurtaran Kseinagoras'ı Kilikya satrabı tayin ederek ödüllendirdi. Kserkses'in Yunanistan seferi sırasında ve Salamis yenilgisinden sonra Yunanistan'da bıraktığı generali Mardonios'a değerli hizmetleriyle tanınan Makedonya kraliyet ailesinden Aleksandros'un bir Persli ile evli olan kız kardeşinin Amyntas adlı oğlu da bu sırada bir Frigya kenti olan Alabanda'nın (Araphisar) valisiydi (Herod. VIII. 136).

XII.10. Batı Anadolu Kıyılarında Pers Hakimiyeti'nin Sonu

Sparta liderliğindeki Hellen Birliği'nin başkomutanı olan Leotykhidas, *Mykale Savaşı*'nı Yunanlılar lehine sonuçlandırdıktan sonra Peloponnesoslu müttefiklerini de yanına alarak ülkesine döndü (Thuk. I. 89). Bu arada İ.Ö. 481 yılında kurulmuş olan Hellen Birliği'ne üye kentlerin sayısı, Samos (Sisam), Khios (Sakız), Lesbos (Midilli) adaları ve Yunanlıların safında yer almış bulunan diğer Ege adaları bu birliğin üyesi yapılarak artırılmıştı. Fakat henüz İyonyalıların bu birliğe alınması gibi bir düşünce hâsıl olmuş değildi. Spartalılar ve Atinalıların niyeti İyonyalıları Pers boyunduruğuna terk etmekti. Bu nedenle onlar, hala sağlam olduğunu sandıkları Çanakkale Boğazı'ndaki köprüyü yıkarak, Perslerin Avrupa'ya geçiş yolunu ortadan kaldırmakla yetineceklerdi. Fakat Çanakkale Boğazı'ndan (Hellespontos) Abydos'a (Nara Burnu) vardıklarında köprünün fırtına yüzünden yıkılmış olduğunu görünce Artyaktes adlı bir Pers satrabının yönetimi altında bulunan ve o zaman Yunanlıların "Khersonesos", yani "Yarımada" dedikleri bu günkü Gelibolu bölgesini ele geçirmek üzere Çanakkale Boğazı'nın karşı kıyısına geçtiler. Bölgenin en güçlü kalesi olan Sestos'u (Akbaş) kuşattılar. Kardia (Bakla Burnu) kentindeki Pers garnizonunun komutanı olan Oiobazos ve çevrede oturan diğer Pers askeri birlikleri de bu kaleye gelip sığındılar. Uzun süre devam eden kuşatmaya dayanan Sestos kalesi, nihayet Artyaktes ve Oiobazos'un kaleden kaçması üzerine düştü. Aigos-Potamos'a (Cumalıdere) sığınan Artyaktes, orada yakalandı, Sestos'a götüldü ve zincire vurularak öldürüldü. Trakya'ya kaçan Oiobazos ise bu bölgenin yerlileri tarafından başı kesilerek tanrılara kurban edildi(Herod. IX.114-119).

Salamis Deniz Savaşı'nı takip eden iki yıl içerisinde Perslerin Avrupa'daki, Ege adalarındaki ve Anadolu'nun batı kıyılarındaki Pers hâkimiyetine büyük ölçüde son verildi. Sparta kralı Pausanias'ın komutanlığındaki müttefik Yunan donanması, Kıbrıs'ın önemli bir kesimini Perslerin elinden aldı. Ege ve Marmara denizleriyle Karadeniz'in batı kıyılarındaki Yunan kentlerine bağımsızlıklarını kazandırdı. Byzantion'daki Pers garnizonunu yenerek bu kentten kovan, kente bağımsızlığını kazandıran, Karia'ya bir sefer düzenleyerek bu bölgenin kıyılarının Pers garnizonlarından kurtarılmasını sağlayan da Pausanias'tı. Fakat Pausanias'ın Byzantion kuşatması sırasında müttefiklerine karşı takındığı sert tutum, protesto edilmesine neden oldu. Bu kuşatma sırasında müttefik Yunan askeri gücünün Atinalı komutanları olan Kimon ve Aristeides, Pausanias'ın bu küstahlığı karşısında diğer müttefiklerin yanında yer aldılar (Plut. *Kimon*, 6.). Spartalıların bu gelişmeler üzerine Pausanias'ın yerine başkomutan olarak tayin ettikleri Dorkis ise müttefikleri olan diğer Yunanlılar tarafından tanınmadı. Böylece Spartalılar, Pers-Yunan savaşlarının aktif tarafı olmaktan çekildi (Thuk. I.4.94 vd).

Yunanistan'a yönelik Pers tehdidi son bulduktan kısa bir süre sonra hem Atinalılar hem de Spartalılar, Perslere karşı Yunanistan'da yapılan savaşlarda kendilerine önderlik eden ve zaferler kazandıran kahramanlarını, yani Themistokles ve Pausanias'ı cezalandırdılar. Maraton Savaşı'nın kahramanı olan Miltiades'e reva görülen vefasızlık, Pers kralı Kserkses'e karşı savaşan ve Yunanlılara zafer kazandıran bu iki devlet adamı ve komutanının da kaderi oldu. İlki Perslerle gizli ilişkiler kurmuş olmakla suçlanıp vatan haini ilan edilerek gıyabında yargılanıp ölüme mahkûm edildi. Themistokles, bu mahkeme kararı nedeniyle Atina'ya dönmedi ve Argos kentine sığındı. Orada uzun süre tutunamayacağını anlayınca önce Epeiros'a, sonra Makedonya'ya kaçan Themistokles'in son sığınağı Persler oldu. Pers Büyük kralı I. Artakserkses tarafından Pers başkenti Susa'da kabul edilip, ağırlanan Themistokles'e yaşamının geriye kalanını rahat bir şekilde idame ettirebilmesi için Batı Anadolu'dan üç kent bağışlandı. Bu kentlerden birisi Menderes Magnesia'sı (Ortaklar), ikincisi Lampsakos (Lapseki), üçüncü Myus (Avşar Kale) idi. Bu kentlerden ilki ekmeklik, ikincisi şaraplık, üçüncüsü de katıklık olarak uygun görülmüştü (Thukid. I.138).

Themistokles, İ.Ö. 5. Yüzyıl ortalarında Pers Büyük Kralı I. Artakserkes tarafından kendisine ekmeklik olarak tahsis edilen Anadolu'daki Magnesia

(Ortaklar) topraklarında yaşamını yitirdi ve oraya gömüldü. Vatana ihanetten mahkûm edilenlerin memleketinde gömülmelerine Atina yasaları izin vermediği için akrabaları tarafından daha sonraki bir tarihte gizlice kemikleri Magnesia'daki mezarından alınıp Atina'da defnedildi[14]. Pausanias'a isnat edilen suçlama da Themistokles'inkinden farklı değildi. Byzantion'u ele geçirdikten sonra orada mutlak bir monark gibi hüküm sürerken Perslerle gizli görüşmeler yapıyor olmaktan suçlanıp, İ.Ö. 467 yılında Sparta'nın Ephoros denilen denetçileri tarafından mahkemeye verildi ve vatan hainliği suçlamasıyla ölüme mahkûm edildi. Mahkemenin bu kararı üzerine Sparta'daki Artemis Halkioikos Tapınağı'na sığınan Pausanias, bu tapınakta açlıktan ölünceye kadar Spartalı Ephoroslar tarafından kuşatma altında tutuldu[15].

XII. 11. Anadolu'da Pers Satraplıkları ve Satraplar

Pers satraplık sisteminin ne zaman kurulduğuna ilişkin kesin bir bilgi yok. Muhtemelen krallığa bağımlı kılınan bölge ya da ülkelere yönetici atama geleneği II. Kyros'tan önce vardı. Fakat sistemli idari birimler olarak satraplıkların kurulması öyle görülüyor ki I. Dareios'tan önce gerçekleşmedi. Kyros'un Lidya Krallığı'nı fethettikten sonra, bu ülkenin yönetimini Sardeis'teki Pers garnizonunun komutanı olarak tayin ettiği Tabalos adlı bir Persliye bırakmıştı. Lidya hazinelerinin toplanıp Pers başkenti Ekbatana'ya getirilmesi görevini de Paktyas adlı bir Lidyalıya vermişti. Paktyas İsyanı'nı bastırmakla görevlendirdiği Mazares, Paktyas'ı yakaladıktan sonra Aiolis ve Iyonya bölgelerini fethetmek için seferlere başlamış, Mazares'in ölümü üzerine tayin edilen Medli Harpagos da Mazares'in fetih seferini devam ettirmiş ve daha önce de söz etmiş olduğumuz gibi İyonya, Karia ve Likya'yı ele geçirmişti. Bu arada Marmara Denizi'nin güneyi ile Harpagos'un yönetim bölgesinin kuzeyinde kalan bölge, Mitrobates adlı bir başka Persli komutanın yönetimindeydi. Mitrobates'in garnizonu Mysia bölgesindeki Daskylaion'da (Ergili) idi. Kyzikos (Erdek), Kyros tarafından komşu yedi kentle birlikte Kyzikoslu Pytharkos'a bırakılmıştı. Fakat bu saydıklarımızın hiç birisinden "satrap" olarak bahsedilmediği gibi onların yönetim bölgelerine de satraplık denilmedi. Dahası onların yönetim bölgelerinin sınırları da çizilmiş değildi. Bu nedenle Lidya Krallığı yıkıldıktan sonra, I. Dareios döneminde

(14) Thuk. I.138. Cic. *Brut.* 11. Nepos, *Themis.* 8-10. Plut. *Themis.* 31.
(15) Thuk. I.134. Mansel 1984, 301. Ksenophon'a göre (*Hell.* III.25) Pausanias, Tegea'ya kaçtı ve orada hastalanarak öldü.

varlığından kesinlikle haberdar olduğumuz Lidya bölgesindeki Sparda (= Sardeis) Satraplığı'nın Kroisos döneminde kurulmuş olduğunu söyleyebilmemizi olanaklı kılacak hiçbir delil yoktur. Herodotos, Kyros'un Lidya'da tayin ettiği komutanlarına *satrap* demez, onlardan, *Hipparkhos* diye söz eder. Bu nedenle Sardeis'in Sparda Satraplığı'nın başkenti olarak hangi tarihte tayin edildiği de belli değildir. Fakat I. Dareios döneminde Sardeis, Sparda Satraplığı'nın başkentiydi.

I. Dareios, kendisini yedi yıl meşgul eden iç savaşları sonlandırıp, imparatorluğun kontrolünü tartışmasız ve itirazsız bir şekilde ele geçirmiş olduğu İ.Ö. 515 yılından itibaren satraplık sistemini kurmaya başladı. Pers İmparatorluğu'nu 20 satraplığa ayıran bu sistem, Herodotos'un (III.89 vd) adına *nome* dediği vergi bölgeleri olarak düzenlendi. Satraplıkların kuruluşunda ve sınırlarının belirlenmesinde Pers Büyük Kralı I. Dareios'a ödeyebilecekleri vergi miktarları etkili oldu. Tüm imparatorlukta kurulan satraplıkların 6'sı bugünkü Türkiye toprakları üzerindeydi.

Bugünkü Türkiye toprakları üzerinde kurulmuş bulunan altı satraplıktan ilki adını Lidya Krallığı'nın başkenti Sardeis'ten (Persçe Sparda) alan Sparda Satraplığı'ydı. I. Dareios'a yıllık 500 talanton gümüş (1 talanton=25.86 kg) ödemekle yükümlü kılınan bu satraplığın sınırları içerisine Lidya bölgesinden başka Mysia, Lasonia, Kabalia ve Hygennia bölgeleri dahil edilmişti. İkinci satraplık, adını Ionia'dan (Persçe Yauna) alan Yauna Satraplığı'ydı. Pers Büyük Kralı'na yıllık 400 talanton gümüş ödemekle yükümlü kılınan bu satraplığın sınırları içinde Iyonya'dan başka Likya, Karia, Pamphylia, Milyas, güney Lidya ve Aiolis bölgeleri ile Herodotos'un (III.90) ifadesiyle Asia Magnesia'sı (Ortaklar) vardı. Fakat bu bölgelerden ilki yerli hükümdarların yönetimine bırakılmıştı. Likya'da Gergis, Kuprlli ve Arbinas gibi yerli hükümdarların varlığı bilinmektedir. Üçüncü satraplık, adını başkentinden (Daskyleion) alan Daskyleion satraplığıdır. Pers büyük kralı I. Dareios tarafından yıllık vergi olarak 360 talanton gümüş ödemekle yükümlü kılınan bu satraplık, Hellespontos Satraplığı olarak da anıldı. Satraplığın sınırları içerisine ise Anadolu'nun şu bölgeleri dahil edilmişti: Frigya, Paphlagonia, Kappadokya, Hellespontos bölgeleri, Anadolu Trakları ve Mariandynler. Dördüncü satraplık başkenti Tarsus olan Kilikya Satraplığı'dır. Syennesis adlı yerli bir hanedanın yönetiminde kalmasına izin verilmiş olan bu satraplığın Pers büyük kralına ödeyeceği yıllık vergi tutarı 500 talanton gümüş ve 360 beyaz at idi. 500 talanton gümüşün 140 talantonu Kilikya'daki Pers garnizonuna

ödenecekti. Beşinci satraplık Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, altıncısı Paktyike ve Armenia'da kurulmuştur. Pers Büyük Kralı Dareios, Moskhi, Tibarenler, Makronlar, Mossynikler ve Marelilerin meskûn bulunduğu bugünkü Trapzon ile Ordu illeri arasındaki bölgeyi kapsayan Doğu Karadeniz Satraplığı'nın ödeyeceği yıllık vergiyi 300 talanton gümüş olarak belirledi. Takriben Karadeniz ile Doğu Anadolu arasında kalan bölgeyi kapsayan Paktyike ve Armenia Satraplığı'nın ödeyeceği vergi miktarı 300 talanton gümüştü.

Satraplıklara tayin edilen vergi miktarları Babil gümüş talantonuna göre ödenecekti. Herodotos'a göre, Pers kralının tüm satraplıklardan elde ettiği yıllık gümüş miktarı 9880 Euboia gümüş talantonuna eşitti. Ayrıca 4680 Euboia talantonuna eşit olan altın tozu Pers büyük kralına yıllık vergi olarak ödeniyordu (Sevin 1982, s. 315 vd. Tekin 2007, 47 vd). Herodotos'a (III.96) göre I. Dareios, vergi olarak kendisine gönderilen paraları eritip çömleklere koyuyor, sonra gerekli olduğunda onu yeniden metal para olarak darp ediyordu.

Tüm bu satraplıklar daha sonra kurulduğu şekliyle muhafaza edilmiş değildir. Bazı satraplıklar büyütülebilirken bazıları da zamanla ayrı satraplıklar olarak düzenlendiler. Satraplığın büyütülmesiyle ilgili en iyi örnek İ.Ö. 407 yılında tayin edilen büyük kralın oğlu Genç Kyros'un Satraplığı'dır. Sparda Satraplığı'na tayin edeilen Kyros'a tüm Frigya'nın ve Kappadokya'nın sorumluluğu da verilmiş, böylece Sparda Satraplığı'nın sınırları büyütülürken Daskyleion Satraplığı'nın sınırları küçültülmüştür. Ayrı satraplık olarak düzenlenen bölgelerden birisi, başkenti Kelainai (Dinar) olan Büyük Frigya Satraplığı'dır. İ.Ö. 6. Yüzyılda Frigya Satraplığı'na bağlı olan Kappadokya (Persçe Katpatuka), İ.Ö. 5. Yüzyılda ayrı bir satraplık olarak kuruldu. İ.Ö. 360 yılına doğru Pontos Kappadokya'sı ve Tauros (Toros) Kappadokya'sı olmak üzere ikiye ayrıldı. Karia (Persce Karka) da ayrı bir satraplık yapılmış ve yerli bir hazinedarın yönetimine emanet edilmiştir. Karia'da hüküm süren hanedan Hekatomnoslar (ya da Hekatomnidler) idi. Pers kralları tarafından satrap olarak tayin edilen hanedanın kurucusu Hekatomnos'un ardılı, dünyanın yedi harikasından birisi olarak bilinen Mezar Anıtıyla (Mausoleion) ünlü Maussollos (İ.Ö. 377-353) oldu. Kilikya'daki Syennesis hanedanının iktidarı İ.Ö. 380 yılında son buldu. Kilikya Satraplığı'nın yerli olan son hükümdarı Syennesislerden olmayan Tarkumuva'ydı (İ.Ö. 380-360). İ.Ö. 360'lı yıllarda Kilikya'ya yerli hükümdarlar tayin edilmesine son verildi. Tarkumuva'nın yerine Mazday adlı bir Persli satrap atandı. Kilikya Satraplığı, İskender'in Pers seferine çıktığı zamanda ise Suriye, Fenike, Filistin ve Kıbrıs'ı içine alan satraplığın parçası oldu (Casabonne 2012, 190, 224).

Pers kralları, fethettikleri ülkelerin yönetimini eski Yunanlıların *satrapes* (Persçe Khşatrapa) dedikleri valilere bırakırlardı. Pers kralı tarafından tayin edilen satraplar, kraliyet ailesi içinden veya büyük kralın güvendiği komutanlardan seçilir, yerel hükümdarlar da satrap olarak atanabilirdi. Satrapların görev yılları ile ilgili bir sınırlama yoktu. Satraplar, Büyük Kral'a sadakatlerinde sorun yaşanmadığı sürece, kendilerine tayin edilen satraplıkta ölünceye kadar hüküm sürebilirdi. Pers Büyük Kralı tarafından tayin edilen yerel hükümdarlar ölünce, onların oğulları halefleri olurlardı. Satraplıklarında yarı bağımsız bir idari özerkliğe sahip olan satrapların kraliyet konakları ve muhafızları, kendilerine özel av parkları vardı. Satrapların Pers Büyük Kralı'na sadakat dışındaki sorumluluklarının başında yönetimindeki satraplığın barışını korumak ve vergileri Pers Büyük Kralı adına toplamaktı.

Satraplığın sivil idaresinin yanı sıra adli işlerine de bakan satraplar, Pers Büyük Kralı'nın tam yetkili temsilcisiydi (Günaltay 1987, 35 vd). Kalabalık bir refakatçi gurubuyla dolaşır, Pers başkentinde oturan Büyük Kral adına satraplığın ödemesi gereken miktarı belirlenmiş vergiyi toplar, gerektiğinde bir ordu toplayabilirdi. Ayrıca satrabın iki önemli yardımcısı vardı. Bunlardan birisi kendisine vekâlet de edebilen genel yazmanıydı. İkincisi Satraplık başkentindeki Persli ve yerli askerlerden oluşturulmuş bulunan garnizonun komutanıydı. Ancak satrabın sözünü etmiş olduğumuz bu iki yardımcısı satrap tarafından değil Pers başkentinde oturan Büyük Kral tarafından tayin edilirdi. Bu nedenlerle onlar satrabın emrine her koşulda uyan sadık adamları değil, daha çok muhalif ya da rakipleri konumunda olurlardı. Üçünün birlik olup Pers Büyük Kralı'na karşı isyan edip savaş açma olanağı bu nedenle neredeyse olanaksızdı. Hatta yazmanın asıl görevi satraba yardımcı olmak değil, satrabın icraatlarından Büyük Kralı haberdar etmekti. Ancak Pers Büyük Kralı satraplarının sadakatlarıyla ilgili bilgileri yalnızca vekili olarak satraplıklara tayin ettiği yazmanlarından öğrenmekle yetinmezdi. Her yıl satraplıklarını "Kral Gözü" ve "Kral Kulağı" denilen müfettişleriyle de denetlerdi. Tüm bunlara rağmen satraplıklarda sık sık sorun çıkmış, satraplar birbirleriyle savaşmışlar, hatta Büyük Kral'a karşı isyan edebilmişlerdir. Anadolu'daki isyancı satraplardan en ünlüsü ilerleyen satırlarımızda sözünü edeceğimiz Genç Kyros'tur.

Pers Büyük Kralı II. Kyros, Paktyas İsyanı'nın bastırılmasından kısa bir süre sonra Yunanlıların *hipparkes* dediği Oroites adlı bir generalini Sparda'ya komutan olarak tayin etti. Hem Sardeis'te hem de Magnesia ad Maeandrum da ikamet ettiği bilinen Oroites'in Sparda'daki görevi I. Dareios'un Pers tahtına

çıkmış olduğu İ.Ö. 522 yılına kadar devam etti. Pers kralı Kambyses'in hükümdarlığının sonlarına doğru Samos tiranı Polykrates'i, Kambyses'in ölümünden hemen sonra da Daskylaion'daki Pers satrabı Mitrobates ile onun oğlu Kranaspes'i kişisel nedenlerle öldüren Oroites'in, nihayet I. Dareios'un habercisini de öldürmesi yaşamını sona erdirdi. I. Dareios, Lidya'nın yanısıra Phrigya ve İyonya'yı da içine alan bağımsız bir krallığın hükümdarıymış gibi hareket eden Oroites'i öldürttü. Oroites'in yerini Bagaisos aldı. I. Darieos, İskit seferi dönüşünde, İ.Ö. 512 yılı kışında, kardeşi Artaphernes'i Sparda satrabı tayin ederken, babası Kambyses tarafından öldürülmüş olan Otanes'i kıyı bölgelerini fethetme göreviyle bölgenin ordu komutanlığına atadı (Herod. V. 26 vd.). Artaphernes, İ.Ö. 499 yılında patlak vermiş olan İyonya İsyanı'nı İ.Ö. 494 yılında bastırdıktan sonra Anadolu'nun batsındaki Pers hâkimiyetini yeniden kurdu ve I. Dareios'un hükümdarlığı boyunca Sparda Satraplığı'nı, bu satraplığın başkenti olan Sardeis'ten yönetti.

Artaphernes'ten sonraki satrablar, İ.Ö. 5. Yüzyıl boyunca Pers kralına sadık yöneticiler olarak görevlerini yaptılar. Perslerin Yunanistan politikasında etkin rol oynayan satraplığın başkenti Sardeis, Kserkses'in İ.Ö. 479 yılındaki Yunanistan seferinde uzun bir süre Pers ordularının karargâhı olarak hizmet verdi. Peloponnesos Savaşları süresince Atina'nın müttefiklerini Atina'dan ayırmak için büyük çaba harcayan, Samos'u (İ.Ö. 440) ile Kolophon'u (İ.Ö. 430) Atina'ya karşı savaşa sokmayı başaran Sparda satrabı, Pissouthenes'ti. İ.Ö. 5. Yüzyıl ortalarında Sparda satrabı olarak atanmış olan Pissouthenes, İ.Ö. 423 yılında Pers tahtına oturan gasıp kral II. Dareios'a karşı isyan etti. İ.Ö. 414 yılında kendisinin halefi olarak Sparta satrabı tayin edilecek olan Pers generali Tissapharnes tarafından yakalanıp bertaraf edildi.

Tissaphernes'in halefi, İ.Ö. 407 yılında Sparda satrabı olarak tayin edilen Genç Kyros'tu. Yunan kent devletlerinden topladığı 10 bin kişilik paralı askerler ile Yunanlı olmayanlardan toplayıp oluşturduğu büyük bir orduylà ağabeyi II. Artakserks'e savaş açan Genç Kyros, İ.Ö. 401 yılında *Kynaksa Savaşı*'nda yenildi ve yaşamını kaybetti. Ksenophon'a göre (*Anab.* VII. 8.25) bu tarihte görevi başında olan satraplar şunlardı: Lidya'da Artihnos, Frigya'da Artakamos, Kilikya'da Syennesis, Lykaonia ve Kappadokia'da Mithridates, Media'da Arbakas, Phasionlar ve Hesperitlerin ülkesinde Tiribazos, Paphlagonia'da Korylas, Bithynia'da Pharnabazos, Avrupa Trakya'sında Seuthes (Ksen. *Anab.* VII. 8.25).

Genç Kyros'un yerine Sparda satraplığına yeniden Tissapharnes tayin edildi ve o, İ.Ö. 395 yılına kadar Sparda satrabı olarak Sardeis'te oturdu. Sonraki satrapların, Yunan kentleriyle ilişkileri bakımından takip ettikleri politikalar seleflerininkinden farklı olmadı. Doğu Akdeniz'deki savaşlarda rol alan satraplar, Pers Krallığı ile kent devletleri arasında antlaşmalar yapılmasında aracılık yaptılar. Örneğin Atina ile Persler arasında İ.Ö.386 yılında yapılan *Kral Barışı* (ya da *Antialkidas Barışı*) Sparda satrabı Tiribazos'un huzurunda Sardeis'te imzalandı. Bu antlaşma Batı Anadolu'daki Yunan kent devletlerinin özgürlük idealinin Yunanistan'da desteksiz bırakıldığının ve Batı Anadolu'daki kent devletlerini Pers hâkimiyetine terk edildiğinin belgesiydi. Perslerin Anadolu'daki hâkimiyetine son vermiş olan Büyük İskender'in Pers seferini başlatmış olduğu tarihte ise Sparda Satraplığı'nın yönetimi, İyonya Satraplığı ile birlikte Spithridates'in elindeydi. O, İ.Ö. 334 yılındaki Granikos Savaşı'nda öldürüldü. Bu savaşı zaferle sonuçlandıran Büyük İskender, aynı yıl Sardeis'e geldi ve hem Sardeis'e hem de Lidyalılara özgürlüklerini geri verdi.

XII.12. Kral Yolu

Herodotos'un "Kral Yolu" olarak tanımladığı güzergahın başlangıcı Pers başkenti Susa'daydı. Oradan yol kesintisiz olarak Sardeis'e ulaşıyor, Sardeis'ten Ephesos'a gidiyor ve Ephesos'ta Ege Denizi'yle buluşuyordu. Susa'dan Sardeis'e yürüyerek ulaşabilmek için doksan gün gerekiyordu. Yol üzerinde posta istasyonları vardı ve bunların sayısı 111 idi. Bu istasyonlarda Pers krallarının konaklayacağı güzel kervansaraylar bulunmaktaydı. Yolun uzunluğu yaklaşık 25.000 kilometreydi.

Güvenliği Pers satraplarının sorumluluğunda olan Kral Yolu'nun yolun hangi tarihten itibaren mevcut bulunduğu bilinmiyor. Fakat düzenli posta teşkilatı kurularak yolun hızlı haberleşme şebekesi haline getirilmesiyle ilgili çalışmalara muhtemelen Pers kralı II. Kyros döneminde başlanmış, I. Dareios'u n hükümdarlığı döneminde tamamlanmıştı. Herodotos'a göre Kral Yolu, Sardeis'ten ayrıldıktan sonra Lidya bölgesi içinden geçerek Frigya'ya ulaşıyordu. Frigya içinden geçen yolun üzerinde Halys Irmağı'na (Kızılırmak) kadar 20 istasyon bulunmaktaydı. Irmak üzerinde bulunan bir kale aşıldıktan sonra güzergahın Kappadokya bölümü başlıyordu ve Kapadokya- Kilikya hattı üzerinde 28 istasyon vardı. Yolun Kilikya içinden geçen bölümündeki istasyon sayısı ise üçtü. Kilikya'yı Armenia'dan ayıran yol üzerindeki Fırat Irmağı bir köprüyle aşılıyor ve yolun Armenia'daki bölümünde 15 istasyon bulunuyordu. Bu

istasyonların her biri bir Pers garnizonunun koruması altındaydı. Yolun sonraki bölümü Tigris (Dicle) Nehri'nin doğusundan güneye doğru inerek Pers başkenti Susa'ya ulaşıyordu. Armenia'dan Susa'ya kadar olan yol üzerindeki istasyonların sayısı ise 15 idi. Herodotos (V. 52) tarafından bu şekilde tanımlanan yolun pek çok eksiği bulunmaktadır. Günümüz araştırmacıları, Herodotos'un verdiği yol uzunluğundan hareketle güzergahı tam olarak belirlemeye çalıştılar (Magie 2002,13 vd., 60 vd). Ancak yolun kesin tanımı yapılamadı.

Kral Yolu, yol tek değildi. En azından ortak olan bazı güzergahlar dışında ikiye ayrılıyordu. Herşeyden önce bu yolun batı ucu Ephesos (Selçuk) ve Smyrna'da (İzmir) denize ulaşıyordu. Smyrna'dan doğuya doğru, bugünkü İzmir–Ankara yolunu takip ederek doğuya doğru tırmanıyordu. Bugünkü Belkahve üzerinden Nymphaion'a (Nif/Kemalpaşa), oradan Sardeis'e (Sard) ulaşıyordu. Sardeis'ten sonra iki kola ayrılan yolun bir kolu yaklaşık olarak bugünkü İzmir- Ankara yolunu takip ederek bugünkü Afyon'a, oradan Pessinus'a (Ballıhisar), oradan Ankyra'ya (Ankara), Ankara'dan Kızılırmak'ı (Halys) geçerek Mazaka'ya (Kayseri) ulaşıyordu. Mazaka'dan sonra yol ikiye ayrılıyor ve bir kolu Kappadokya içinden Melitine (Malatya) yoluyla, diğer kolu Kilikya-Suriye güzergahından Pers başkenti Susa'ya ulaşyordu. Sardeis'te ayrılan diğer kol, güneydoğu istikametinde giderek Kolossai'ya (Honaz), oradan yaklaşık olarak bu günkü Denizli-Afyon yolunun geçtiği yerlerden Kelanaia'ya (Apameia) ulaşıyordu. Burada da yol iki kola ayrılıyordu. Birisi Pers Kralı Kserkses'in Yunanistan seferi için kullandığı yoldu ve Kelainai'dan kuzeye doğru devam ediyor ve Katakekaumene (Kula) üzerinden gelen yolla Afyon'da birleşip, Ankyra'ya (Ankara) ulaşıyordu. Kelainai'da ayrılan diğer kol, Lykaonia'ya, oradan Kilikya-Suriye güzergâhını takip ederek Susa'ya ulaşıyordu. Yolun bu kolu Perslerin Sparda Satrabı Genç Kyros tarafından kullanıldı.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DELOS BİRLİĞİ, PERSLER ve ANADOLU

XIII.1. Delos Birliği: Kuruluşu ve Teşkilatı

Persler Yunanistan'da, Ege adalarında ve Mykale'de almış oldukları büyük darbe nedeniyle kısa sürede toparlanacak durumda değillerdi. Dahası imparatorluk sınırlarının çok büyük olması yeni bir ordunun toplanıp Yunanlılara karşı savaşa dönülmesini olanaklı kılmıyor, tam tersine zorlaştırıyordu. Yunanistan'a karşı savaşacak büyük ve yeni bir orduyu hazırlamak girişimi, çok sayıda farklı ulusları içinde barındıran devasa imparatorluğun parçalanmasına yol açabilirdi. Dahası cesaret bakımından üstünlük de artık Perslerde değil Yunanlılardaydı. Fakat Yunanistan'ın en güçlü kara ordusuna sahip bulunan Sparta'nın Persler karşısındaki cesaret üstünlüğünü deniz aşırı bir fetih amacıyla kullanabilecek uygun siyasi ve ekonomik koşulları olmadığından işe yaramıyordu. Komşusu Argos kentiyle düşmanlık devam ediyordu. Lakedaimonia'da toprağa bağlı köleler olarak hem kendi hayatlarını idame ettiren hem de Spartalıları besleyen kalabalık nüfuslu Heilotlar (ya da Helotlar), deniz aşırı yapılacak uzun erimli bir sefer sırasında isyan edip, Sparta kentini ele geçirebilirlerdi. Bu nedenle Hellen Birliği'nin askeri liderliğini yürüten Spartalılar, Mykela Savaşı'ndan sonra Pers garnizonlarını ve Pers taraftarı tiranları kentlerinden sürerek bağımsızlıklarını ikinci kez ilan eden İyonyalıların kendilerinden istediği yardıma olumlu yanıt vermediler.

Atina, Perslere karşı savaşın sürdürülebilmesi bakımından hem siyasi hem de ekonomik olarak daha uygundu. Yunanistan'ın Sparta'dan sonra en güçlü ordusuna sahip olan kenti Atina'ydı. Maraton Savaşı ve Salamis Deniz Savaşı'nda Perslere karşı kazanmış olduğu zaferlerle Yunanlılar arasındaki saygınlığını artırmış, güvenilir önder kent kimliğine sahip olmuştu. Kleistenes'in

demokrasiyi güçlendiren reformlarından beri sosyo-politik anlamda yaşanan iç sıkıntılar büyük ölçüde geride kalmıştı. Dahası deniz kuvvetleri bakımından diğer Yunan kentlerinin en güçlüsüydü. Bu nedenle Atinalılar, Spartalıların reddettiği İyonyalıların Perslere karşı yardım talebine olumlu yanıt verdiler. Böylece günümüz tarihçilerinin *Delos Birliği* ya da *Attika-Delos Deniz Birliği* adlarıyla tarihe mal etmiş oldukları Yunan askeri ittifakının/birliğinin (Symmakhia) kuruluşuyla ilgili irade beyanı ortaya koyuldu ve hemen ardından icraata geçildi.

Delos Birliği'nin kuruluş teşkilatınını organize etme görevini Atinalı devlet adamı Aristeides (Latincesi Aristides) üstlendi. Kuruluş teşkilatına göre Atina kenti, Delos Birliği'nin lideri olacaktı. Birliğin donanması ve kara kuvvetleri, askeri anlamda en büyük katkıyı yapan Atinalıların seçecekleri başkomutanın emrinde olacaktı. Birliğe üye olan kentlerin temsilcilerinden oluşan Meclis (Sinodos), Delos Adası'nda toplanacaktı. Meclisdeki temsiliyet de her üye kentin sağladığı askeri güç oranında olacaktı. Üye kentler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle ortaya çıkan adli sorunlarla ilgili davalar, Atina'nın yeminli Halk mahkemelerinde görülecekti. Birlik üyesi kentlerin ödeyeceği yıllık vergilerin biriktirileceği hazine de Delos Adasında, Tanrı Apollon ve Tanrıça Artemis'in tapınağında muhafaza edilecekti. Hazinenin yönetimi, *Hellenotamiai* denilen on memura bırakılacak ve onlar Atinalılar arasından tayin edileceklerdi. Perikles döneminde bu hazinedarlardan birisi ünlü tragedya yazarı Sophokles'ti.

Birlik üyesi her kentin Delos Adasındaki Apollon Tapınağında muhafaza edilecek olan hazineye ödeyeceği yıllık vergi eşit değildi. Birliğin teşkilatını yapmakla görevlendirilmiş olan Atinalı devlet adamı Aristeides, birliğin hazinesine ödenecek yıllık vergi tutarlarını, Batı Anadolu kentlerinin Perslere ödedikleri vergiyi temel alarak çok adil bir şekilde belirlemişti. Her üye kent, kendi ekonomik koşullarına, birliğin kara ordusuna ve donanmasına sağlayacakları asker ya da gemi sayına göre az ya da çok yıllık vergi ödemekle yükümlü kılınmıştı.

Kentlerin ödeyecekleri vergilerin miktarları Delos Birliği'nin kurulmuş olduğu tarihte sabit olmasına rağmen, zamanla, muhtemelen kentlerin ekonomik koşullarının iyileşmesine ya da kötüleşmesine bağlı olarak artırıldı ya da azaltıldı. Müttefik kentlerin birliğin kurulmuş olduğu zamanda Delos Adası'ndaki Apollon Tapınağı'ında muhafaza edilen hazineye ödedikleri yıllık toplam para tutarı ise 460 talantondu (Thuk. I.96. Nep. *Aris.* 3). Hazinede toplanan paranın denetimi her üye kente açıktı. İlerleyen satırlarımızda yeri geldiğinde söz edeceğimiz gibi sayısı 300 olan Delos Birliği'ne üye olan kentlerin bu hakkı da daha sonra Perikles tarafından ellerinden alındı.

Delos Birliği'nin üyeleri Atina ile ayrı ayrı ittifaklar yaptılar. Atina'nın düşmanlarına düşman, dostlarına dost olacaklarına dair yemin ettiler. Üye kentler kendi aralarındaki ittifak antlaşmalarını da Atinalıların huzurunda aynı yemini birbirlerine karşı tekrarlayarak yaptılar. İttifaka ihanet edenler şiddetle cezalandırılacaktı. Amacı Perslere karşı sürekli olarak savaşmak, Perslerin Yunanistan'da yaptıkları tahribatın öcünü almak ve Batı Anadolu'daki Yunan kentlerinin bağımsızlığını garanti etmek olan Delos Birliği'nin teşkilatını hazırlayan Aristeides'in çalışmaları başarılı bulundu. Kimon'un ve muhtemelen Themistoklesin de verdiği destekle bu işi üstlenip yürüten Aristeides, Delos Birliği üyesi kentlerin sağlayacakları asker, gemi ve ödeyecekleri yıllık parayla ilgili teşkilat ilkelerini çok adilane bir şekilde belirlediği için Delos Birliği'nin kurulmasından sonra "Adil (dikaios)" lakabıyla anılmaya başladı. İ.Ö. I. yüzyılda yaşamış olan Romalı biyografi yazarı Cornelius Nepos (*Aris.* 1), bu unvanla ilgili olarak Aristeides'ten " *bizim bildiğimiz kadarıyla tarihte "Adil" takma adıyla çağrılmış tek insan*" diye söz eder.

Delos Birliği, her ne kadar Delos Adası'ndaki Apollon ve Artemis tapınağının himayesinde kurulmuş olması bakımından amfiktiyonik bir özellik taşısa da eski Yunan tarihinin ulusal-siyasal karakterli ilk ittifakı (summakhia) idi. Fakat Marathon Savaşı'ndan bir yıl önce kurulan ve İ.Ö. 461 yılına kadar mevcudiyetini teoride devam ettirmiş olan Hellen Birliği'nin lideri Sparta kenti, İ.Ö. 477 yılında kurulmuş bulunan Delos Birliği'nin üyesi olmadı.

XIII.2. Birliğin Perslerle Savaşları

Atina liderliğinde kurulmuş bulunan Delos Birliği'nin askeri güçlerinin takriben yirmi yıl boyunca Anadolu'nun denize kıyısı olan bölgelerinin Pers hâkimiyeti'nden kurtarılması adına Perslere karşı savaştığı ve başarılı sonuçlar elde ettiği bilinmektedir. Fakat özellikle ilk on yılda yapılan savaşların kronolojik sıralaması tartışmalıdır. Öyle görülüyor ki öncelik ticari açıdan önemli olan bölgelere, yani Ege Denizi'nin kuzey kıyılarına, Marmara ve boğazlar bölgesine, Karadeniz'in batı kıyılarına verilmişti. İyonyalıların Karadeniz bölgesiyle ticareti ve Atina'nın ihtiyacı olan tahılın Karadeniz'in kuzeyinden temin ediliyor olması, bu önceliğin önemli bir nedeni olsa da hiç kuşkusuz asıl neden Perslerin Avrupa'yla ilişkisinin kesilmesiydi. Trakya'nın Ege Denizi'ne kıyısı olan bölgelere yapılan seferler, Moroneia ve Abdera (İskeçe) kentlerinin Delos Birliği üyesi olmalarını sağladı. Pers imparatorluğu'nun Avrupa'daki garnizon kalelerinden de yalnızca ikisi müttefik Yunan kuvvetlerine güçlü direniş sergileyebildiler.

Bunlardan birisi Meriç Nehri'nin batı yakasındaki Doriskos, diğeri Strymon (Karasu) Irmağı'nın denize döküldüğü yerde bulunan Eion kalesiydi. İlki Maksos adlı bir Persli komutanın elindeydi. İkincisini elinde bulunduran Pers komutanı Boges'ti. Doriskos, çok uzun yıllar boyunca Pers kalesi olarak kalırken, Eion kalesi Mykale Savaşı'ndan iki yıl kadar sonra Maraton Savaşı'nın Atinalı stratejisti ve kahramanı olan Miltiades'in oğlu Kimon tarafından ele geçirildi ve halkı köleleştirildi (Thuk. I.4.98; 5.128. Plut. *Kimon* 7.). Trakya içlerine girmeye yönelik askeri operasyonlar ise yerlilerin şiddetli direnişleri yüzünden başarlı olamadı. Boğazlar bölgesine yapılan seferlerden de istenilen sonuçlar elde edildi. Pausanias tarafından ele geçirilen Byzantion (İstanbul) dışındaki boğazlar bölgesi kentleri bu seferler sonucunda ele geçirilip Delos Birliği üyesi yapıldılar.

XIII.3. Kimon'un Seferi ve Eurymedon Savaşı

Themistokles'in ölüm cezasına çarptırılmış olduğu İ.Ö. 470'li yılların sonunda Atina siyasetinin en güçlü şahsiyeti haline gelen ve İ.Ö. 469 yılında başkomutan seçilen Miltiades'in oğlu Kimon da askeri seferlerinde önceliği Kuzey Ege ve boğazlar bölgesine vermişti. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi Trakya'nın Ege Denizi kıyısındaki Eion kalesi onun tarafından takriben yedi yıl önce, İ.Ö. 476/5 yılında ele geçirilmişti. Ege Denizi'ndeki Skyros Adası'yla Euboia (Eğriboz) Adası'ndaki Karystos ise onun başkomutan seçilmiş olduğu İ.Ö. 469 yılında ele geçirdiği kentlerdendi (Plut. *Kimon* 7 vd.). Boğazlar bölgesine yaptığı seferlerinden de istediğini elde eden Kimon'un sonraki hedefinde Anadolu'nun denize kıyısı olan güneybatı ve güney bölgeleri vardı. Kimon bu seferine Karia'dan başladı. Karia ve Likya bölgesini hiç savaş yapmadan ele geçirdi. Pers kralının generallerinin büyük bir ordu ve çok sayıda gemiyle Pamphylia kıyılarında olduklarını öğrenince onların Khelidonia (Beşadalar) adalarının batısına geçmekten korkmalarını sağlamak için 200 triremle Knidos'ta (Datça) denize açıldı. İlkin bu sırada hala Pers hakimiyeti altında olan Phaselis (Tekir) limanına doğru ilerledi. Fakat Pers kralına bağımlı kalmayı yeğleyen Phaselisliler Kimon'un donanmasını limana sokmak istemediler. Bunun üzerine Kimon, Phaselis topraklarını yağmaladı ve kentin surlarına saldırdı. Nihayetinde Kimon'un yanında bulunan Khiosluların araya girmesiyle bir anlaşmaya varıldı. Kimon bu kenti kuşatmaktan ceza olarak 10 talanton vermeleri ve Perslere karşı yapacağı sefere katılmaları koşuluyla vaz geçti (Plut. *Kimon*, 12).

Kimon, Phaselis'ten ayrıldıktan sonra, Pers askeri güçlerinin bulunduğu eski adı Eurymedon olan bugünkü Köprüçay'ın denize döküldüğü yere doğru ilerledi

ve orada İ.Ö. 467/6 yılında Perslerle savaştı. İlkin Köprüçay'ın denize döküldüğü yerde demirlemiş olan Pers donanmasını yendi. Perslerin 200 gemisi Atinalıların eline geçti. Diğerleri kaçmış ya da imha edilmişti. Kimon bu zaferinin hemen ardından aynı günde Eurymedon Çayı ağzındaki Pers kara gücünü bozguna uğratıp, yenmeyi başardı (Plut. *Kimon*, 12 vd). Kimon'un Eurymedon'da bir günde elde ettiği bu çifte zaferiyle, Anadolu'nun denizlere kıyısı olan bölgeleri, Doğu Karadeniz kıyıları hariç, Pers hâkimiyetinden tamamen çıktı. Eurymedon Savaşı'nın bu anlamdaki önemi, Plutarkhos'un (*Kimon*, 12.1) satırlarına şöyle yansıdı:

(Kimon) İonia'dan Pamphylia'ya kadar tüm Asya'yı Pers garnizanlarından temizleninceye değin buraları tahrip etti, yağmaladı ve ilhak edip, Yunan hakimiyeti altına soktu.

Eurşmedon'daki Atina zaferinin Pers başkenti Susa'daki yankısı, öyle görülüyor ki Büyük Kral I. Kserkses'in öldürülmesine neden olacak kadar şiddetli olmuştu. Zira Kserkses'in yaşamı, İ.Ö. 465 yılında amcası Artabanos'un da dahil olduğu Pers sarayının önde gelenlerince planlanan bir suikastla sona erdirildi. Onu gece yatağında uyurken öldüren diğer iki katilden birisi damadı Megabyzos, diğeri Hadım Ağası Aspamithres (Mithridates) idi (Sevin 1982, 322).

XIII.4.1. Atina İmparatorluğu'na Dönüşen Delos Birliği

Eurymedon savaşını takip eden yılda Delos Birliği'nin federatif yapılı Atina Deniz İmparatorluğu'na dönüşeceğinin ve birliğinin uzun süre dağılmadan korunamayacağının ilk işareti, Thasos (Taşöz) Adası'nda patlak veren savaşla birlikte verilmişti (Plut. *Kimon* 14 ve 16). Atina'nın askeri başarılarını kıskandıkları için hazmedemeyen Spartalılar, bu adanın birlikten ayrılmasını, adaya yardım vaadinde bulunarak teşvik ettiler. İ.Ö. 465 yılında Delos Birliği'nden ayrıldığını ilan eden ada, Spartalıların vaad ettikleri yardımı, bu sırada Lakedaimonia'da meydana gelen büyük bir deprem ve ardından patlak veren Heilotların isyanı nedeniyle Sparta'nın sağlayamaması yüzünden yalnız kaldılar. Buna rağmen Atina kuşatmasına iki yıl dayanabildiler. İ.Ö. 463 yılında Atinalılara teslim olmak zorunda kalan Thasosluların surları yıkıldı ve sahip oldukları 30 gemi ellerinden alındı. Delos Birliği'nin üyesi olarak ödemek zorunda oldukları vergileri de geriye dönük olarak tümden ödemek zorunda bırakıldılar.

İ.Ö. 465 yılında Sparta'da meydana gelen büyük bir deprem ve hemen ardından patlak veren Heilotların isyanı, Atinalı Kimon'un da iktidarına son verdi.

Zira İ.Ö. 462 yılında Spartalıların Hellen Birliği'nin üyesi sıfatıyla, bu isyanı bastırmak için Atina'dan yardım isteğine Kimon olumlu yanıt vermiş, fakat Lakedaimonoia'ya varınca muhaliflerinin entrikalarıyla korkutulan Spartalılar, kendilerine askeri yardım getiren Kimon'u geri çevirmişlerdi. Bu durumun Atina adına onursuzluk olarak algılanmasını sağlayıp, bunu siyasi bir malzeme olarak kullanan Kimon'un Ephialtes liderliğindeki demokrat rakipleri, iktidarı ele geçirdiler ve Kimon'un İ.Ö. 461 yılında 10 yıllığına sürgüne gönderilmesini sağladılar. Fakat Ephialtes, bu olaylardan kısa bir süre sonra öldü. Demokratların liderliği Perikles adlı bir aristokrata geçti. İ.Ö. 461 yılından itibaren 15 yıl boyunca her yıl başkomutan seçilerek Atina'nın dış ve iç siyasetiyle ekonomik yaşamını tek başına tayin eden ve emperyalist bir politika takip eden Perikles'in Delos Birliği'ni Atina Deniz İmparatorluğu'na dönüştürmek amaçlı icraatları, Birliğin dağılış sürecini hızlandıracak nedenleri de beraberinde getirdi.

Delos Birliği'nin kurulmuş olduğu tarihten Peloponnesos Savaşı'nın patlak vermiş olduğu İ.Ö. 431 yılına kadar olan dönem Eski Yunanlıların *Pentekontae* dedikleri yarım asırlık çağıdır. Bu çağın son 30 yılına Perikles damgasını vurdu. Bu nedenle Atina'nın İ.Ö. 461-429 yılları arasındaki dönemine *Perikles Çağı* da denilmektedir. Çağa adını veren Perikles, Atina'daki iktidarının beşinci yılında, Aigina kenti de dahil Orta Yunanistan'ın tüm kentlerinin Delos Birliği üyesi olmalarını sağlamıştı. Daha sonra, İ.Ö. 460 yılında, 200 gemilik bir donanmayla Kıbrıs Adası'na saldırdı ve adayı ele geçirdi. Ardından İnaros adlı Libyalı bir isyancıya destek vermek amacıyla Mısır'ın Delta bölgesine girdi. Mısır'ın büyük bir kısmını Perslerin elinden almayı başaran İnaros'un daveti üzerine Mısır'a giden Atina donanması, Nil Nehri'nin Akdenize dükülürken kollara ayrılmak suretiyle oluşturmuş olduğu Delta bölgesinin üçte birini kolaylıkla konrolü altına aldıktan sonra yukarıya doğru ilerledi ve Mısır'daki Pers satraplık merkezi Memphis'e saldırıp bu kentin de üçte birini ele geçirdi. Geride kentin Beyaz Sutr denilen kısmı kalmıştı. Kentin ele geçirilemeyen bu kesimi Atina liderliğindeki müttefik kuvvetleri tarafından kuşatıldı. Fakat Memphis'in direnişini kıramayınca altı yıl boyunca, Pers büyük kralının Magobizos komutasındaki ordusu Memphis'i kuşatmadan kurtarmak için Mısır'a gelmiş olduğu İ.Ö. 454 yılına kadar, orada kaldılar. Magobizos'a yenildiler ve çok sayıda asker ve gemi kaybederek Atina'ya geri dönmek zorunda kaldılar (Thuk. I.104 ve 110).

Atinalılar Mısır yenilgisinden sonra KıbrısAdası'nı da kaybetmişlerdi. Bu adayı ele geçiren Perslerin Ege Denizi'nde ilerleyebileceğinden ve Delos'taki hazinenin de Persler tarafından ele geçirilebileceği olasılığından korkan Perikles,

İ.Ö. 454 yılı yazında Delos Adası'ndaki birlik hazinesini Atina'ya taşıyıp, bu kentin Akropolis'i içindeki tanrıça Athena tapınağına koydu (Mansel 1984, 306). Birlik sözleşmesi gereğince müttefik kentlerin her birinin Athena Tapınağı'nda muhafaza edilen ortak hazineye ödediği yıllık vergi miktarı, hazinenin Athena Tapınağı'na nakledilmiş olduğu tarihten itibaren beyaz mermer steller üzerine kazınmak suretiyle kayda geçirilmeye başladı. Ancak kayıtlara geçen miktarlar, ödenen yıllık verginin tamamı değil Tanrıça Athena için ayrılan tutarıyla sınırlıydı. Zira Delos Birliği'nin üyesi olan her kentin ödediği yıllık vergi tutarının 1/60'ı bu tanrıçanın hakkı olmuştu. Beyaz mermer steller üzerine kazınarak kayda geçirilen müttefik kentlerin adları ve ödedikleri vergi tutarlarının listelerinin çoğu günümüze kadar ulaştı. Fakat bu listeler eksiksiz değildir.

Delos Birliği'nin kuruluş süreci İyonyalıların çabalarıyla başlamıştı. Bu nedenle Delos Birliği'nin Anadolulu olan ilk üyeleri hiç kuşkusuz İyonyalılardı. Fakat Delos Birliği'ne üye olan Anadolu kentleri, İyonyalılardan ibaret değildi. Aiolis kentleri, Karia'daki ve Anadolu'nun denize kıyısı olan diğer bölgelerindeki Yunanlı ya da Yunanlı olmayan birçok kent bu birliğin üyesi oldular. Fakat kentlerin hepsi Delos Birliği kurulduğunda üye olmuş değillerdi. Likya ve Pamphylia bölgelerindeki kentlerin üyeliği, daha önce sözünü etmiş olduğumuz Kimon'un Eurymedon'da (Köprüçay) Perslere karşı hem denizde hem de karada kazanmış olduğu çifte zaferinden önce mümkün olabilmiş değildi.

Ortak hazinenin Atina'ya nakledilmesiyle, Delos Birliği'nin, henüz kuruluşunun on beşinci yılı geride bırakılırken, bir taraftan Atina'nın kurmak istediği federatif yapılı Deniz İmparatorluğu'nun askeri ve mali gücüne dönüşmesi, diğer taraftan Atina kentinin güzelleşmesinin maddi kaynağı olması yolundaki ilk adım atılmış oldu. Müttefik Yunan ordusunun Mısır'da Persler karşısında aldığı yenilginden ve Kıbrıs'ın yeniden Perslerin eline geçmiş olmasından sorumlu tutulan Perikles'in iktidarı da bu ilk adımın atıldığı tarihten sonraki üçüncü yılda son buldu. İ.Ö. 451 yılında yapılan seçimlerde Atina halkı kentin yönetimi için Perikles'i değil, sürgünden geri çağırdıkları Kimon'u uygun buldu. Fakat Kimon'un ömrü uzun olmadı. Sparta ile 5 yıllığına bir barış antlaşması imzaladıktan sonra Mısır seferinin öcünü almak için emrine tahsis edilen 200 gemilik bir donanmayla denize açıldı. Emrindeki gemilerin 60'ını Mısır'a gönderen Kimon, geriye kalan gemilerle Kıbrıs Adası çevresinde Pers donanmasının Fenikeli ve Kilikyalıların donanmalarıyla savaştı. Kıbrıs'ı ele geçirilmek üzereyken hastalandı ve orada İ.Ö. 450 yılında yaşamını yitirdi (Plut. *Kimon*, 18).

Atinalılar, Kimon'un ölümünden sonra, Perikles'i yeniden iktidara taşıdılar ve Perikles bir kez daha aralıksız her yıl başkomutan seçilerek ölmüş olduğu İ.Ö. 429 yılına kadar Atina'nın ve Delos Birliği'nin kaderini belirleyen siyasi kararların mimarı oldu. Atina'daki ikinci uzun süreli iktidar döneminin ikinci yılında (İ.Ö. 449) Atina donanması, Kıbrıs'a bir sefer düzenleyerek bu adanın Salamis kenti açıklarında savaştığı Fenike donanmasını yendi. Bu arada Kallias adlı bir adamını, barış görüşmelerini yapmakla yetkili kılarak Pers başkenti Susa'ya gönderdi.

İ.Ö. 449 yılının ilkbaharında aktedilen ve tarihe bu müzakereleri yapan Kallias adlı diplomatın adıyla, yani *Kallias Barışı* olarak mal olmuş bulunan Barış antlaşması (*IG* I.2.24. Plut. *Kimon*, 13.4.), Anadolu'nun batısındaki Delos Birliği üyesi kentlerinin bağımsızlığını garanti etmiş değildi. Tersine tüm Anadolu'nun Pers hakimiyetinde olduğunu teyid ediyor, ancak Pers kara ordularının Batı Anadolu'nun deniz kıyılarına üç günlük mesafeden daha ileride konuşlandırılmasını yasaklıyordu. Pers donanması da İstanbul Boğazı ile Likya'nın doğu kıyısı karşısında bulunan Khelidonia Adaları (Beş Adalar) arasında çekilecek hattın batısına geçemeyecekti.

Kallias Barışı, Delos Birliği'nin amacına uygun değildi. Ancak Birliğin üyesi olan kentleri Perslerin eline terk eden bir ihanet belgesi de olmamış, yalnızca Atina ile Perslerin nüfuz alanını belirlemişti. Anlaşılan Panhellenist bir politikacı olan Perikles'in amacı, daha güçlü bir Atina İmparatorluğu kurabilmek için zaman kazanmaktı. Her ne kadar Mısır'ı Perslere bırakarak Atina'yı oradan ithal edilecek hububattan mahrum bırakmış olsa da bunun telafisi zor değildi. Karadeniz kıyılarının Atina'nın ihtiyacı olan hububatı rahatlıkla karşılayabilecek kapasitesi vardı. Eğer Perikles, Sparta'yla bir barış antlaşması yapabilirse, Delos Biriği'ne üye kentlerinin özerk ve Atina ile eşit müttefikler olduğu iddiasına son verebilir ve böylece federatif yapılı bir Atina Deniz İmparatorluğu'nu kurabilirdi. Nitekim Perikles, Sparta ile yapmayı düşündüğü barış antlaşmasını İ.Ö. 446/5 yılında imzalamayı başararak amacına ulaştı. Geçerliliği 30 yıl olan ve bu nedenle tarihe *30 Yıl Antlaşması* olarak da mal olmuş bulanan bu barış antlaşmasına göre Sparta ve Atina, başlarında bulundukları birliklerin kentlerini isyana teşvik edip, onları kendi liderliğinde kurulmuş bulunan ittifaka dahil etmeye teşebbüs etmeyecekti. Ancak Hellen Birliği üyesi kentlerle Delos Birliği üyesi kentler kendi aralarındaki ilişkilere her iki kent devleti de müdahale etmeyeceklerdi.

Perikles, ilkin Perslerle ardından Spartalılarla yapmış olduğu barış antlaşmalarından sonra Delos Birliği'ni Atina Deniz İmparatorluğu'na dönüştürebilmek adına artık serbestti. Nitekim o, İ.Ö. 443 yılında Atina Akropolis'indeki Tanrıça Athena'nın tapınağında muhafaza edilen Birlik hazinesini, Birlik üyesi olan kentlerin denetimine kapattı. Paraların nerelere harcandığının hesabını vermeyi kendisi adına bir sorumluluk olarak görmedi. Bu arada müttefik kentlerin ekonomik anlamda özerkliklerinin sınırlanması anlamına gelebilecek müdahalelerde bulundu. Bunlardan birisi Delos Birliği'nin egemen olduğu topraklarda doğrudan Atina'ya bağlı olan koloniler (Klerukhialar) kurmaktı. İkincisi Birlik üyesi kentlerin gümüş sikke basmasını yasaklamasıydı. Bir kararname yayınlayarak bu yasağı ilan eden Perikles'in amacı, yalnızca Atina'nın bastığı tedradrahmilerin Delos Birliği'nin ortak parası olarak tedavülde olmasını sağlayarak birliğin ağırlık ve para sistemini standartlaştırmaktı. Bu yasak, sikke üretiminde Atina'yı tekel yaptı. Fakat kararın ne kadar etkili olduğu hakkında kesin bir yargıda bulunmak zor. Yasak kararına ne derecede uyulduğu ya da uyulmadığı tartışmalıdır (Tekin 2007, 79). Klasik çağda Lebedos (Ürkmez) dışındaki İyonya kentlerinin tümünün sikke bastığı bilinmektedir. Bu kentlerden Miletos (Milet), İ.Ö. 5. Yüzyılda çok sayıda sikke darbetti. Phokaia (Foça) ise İ.Ö. 5. Yüzyıl boyunca ünü kötüye çıkmış olan elektron sikkelerini bastı. Bu sikkelerin ününün kötüye çıkmış olmasının nedeni muhtemelen altın oranın düşük olmasıydı (Bean 1995, 101). Perikles'in Birlik teşkilatının özerk ve eşit haklara sahip müttefikler olarak tanımladığı müttefik kentlere, onların bu haklarını tanımadığını ve onlara Atina'ya bağımlı olduklarını gösteren bir diğer müdahalesi de bazı müttefiklerinin iç işlerini *epikopos* denilen denetçilerini göndererek kontrol ettirmesiydi.

Tüm bunlar, Perikles Dönemi'nde Atina'yı Klasik Çağ Yunan uygarlığını temsil eden en parlak kenti olarak zirveye çıkması için gereken alt yapıyı oluşturmuştu. Birlik üyesi kentlerin ödedikleri vergilerden elde edilen bu maddi kaynak, Perikles'in döneminde yıllık 600 talantona ulaşmıştı (Thuk. II. 115). İcraatlarına karşı çıkıp, müttefiklerin tarafını tutan muhaliflerin desteğini hep arkasında bulduğu Halkın mahkemesiyle (Ostrakismos Mahkemesi) rahatlıkla cezalandırabiliyordu. Onun tarafından cezalandırılan bu anlamda en ünlü muhalifi Thukidides'ti. Perikles onu 10 yıllığına sürgün cezasına çarptırtı.

Perikles'in halkın desteğini sürekli olarak arkasında bulabilmesinde hiç kuşkusuz hitabet gücünün önemi büyüktü. Fakat bu desteği sürekli olarak

alabilmesinin asıl nedeni izlediği popülist politikasıydı. Avamı maaşa bağlayan bazı reformlar yapmıştı. Bunlardan birisi Atina'nın *Heliaia* denilen Yeminli Halk Mahkemelerinde jüri üyesi olanların maaşa bağlanmasını sağlayan reformdu. Bu nedenle Atina avamı, Delos Birliği'nin kuruluş amacından saparak üye kentlerinin Atina'ya bağımlı hale getirilmesini sağlayacak olan bu gelişmelerden ziyadesiyle memnundu. Çünkü bu mahkemelerin jüri üyelerini halk tarafından seçilen 6000 yoksul Atina vatandaşı oluşturuyordu ve onlar jüri üyeliği görevleri dolayısıyla ücret alıyorlardı (Mansel 1984, 303). Dahası Perikles, bu mahkemelerin yalnızca müttefik kentler arasındaki anlaşmazlıkların çözüleceği mahkemeler olarak yetkilendirilmesiyle yetinmemiş, onları kentlerin kendi davalarının da görüldüğü mahkemeler konumuna çıkarmıştı. Mahkemenin hükmü, jürinin ortak kararı olarak çıkmıyordu. Her jüri üyesinin bireysel kararının sayısal çoğunluğu mahkemenin nihai ve kesin olan kararını oluşturuyordu. Böyle bir durumda Delos Birliği'nin üyesi olan kentler, hiç kuşkusuz mahkeme masrafları ve rüşvetlerle beslenen Atina avamının velinimetiydi.

Perikles'in icraatlarıyla Birlik üyelerinin özerk ve eşit haklara sahip oldukları ilkesi artık hükmünü yitirmişti. Gönüllü bağlaşıklar topluluğu olmaktan çıkan Birliğin birkaç üye kenti hariç tümü Atina'nın resmen tebası oldu ya da teba muamelesi görmeye başladılar. Bazı kentler, bu gelişmelere itiraz ederek isyan etmeye başladılar. Fakat Perikles, isyan ederek Birlikten ayrılmak isteyenlere karşı askeri güç kullanmaktan imtina etmedi. Nitekim Perikles, Delos Birliği'nin üyesi olan Samos adasıyla Miletos arasında Priene (Güllübahçe) anlaşmazlığı nedeniyle çıkan sorunun çözümünde başarısız olununca birlikten ayrılmak isteyen Samos Adası'na İ.Ö. 440 yılında savaş açtı (Thuk. 115-117. Plut. *Perikles*, 25 vd.). Onun Samos'a Miletoslu sevgilisi Aspasia'yı memnun etmek için savaş açtığı rivayetine itibar etmek zor. Asıl neden bu adanın bu tarihte Atina'dan sonra birliğin en güçlü kenti haline gelmiş olmasıydı. Samos'u dokuz ay devam eden bir kuşatma sonunda ele geçiren Perikles, kentin surlarını yıktı, savaş gemilerini ellerinden aldı ve Samos'a meblağı çok yüksek olan para cezası kesti. Samoslular bu para cezasının bir kısmını hemen, geriye kalanını taksitlendirerek ödedi. Samoslular, cezanın taksitlendirilen kısmı için Perikles'e rehin olarak 50 çocuk vermek zorunda bırakıldılar (Thuk. 115 vd. Plut. *Perikles*, 28).

Perikles'in birlikten ayrılmak isteyen Byzantion'a karşı tavrı da tavizkar olmadı. Zor kullanarak Byzantion'u ele geçiren Atina, bu kentle Atina'ya bağımlı olmak koşuluyla bir antlaşma yaptı. Büyük bir donanmayla Kara Deniz kıyılarına

bir sefer düzenleyen Perikles, bir taraftan bu kıyılardaki eski Yunan kolonilerini Atina Deniz Birliği'ne üye kaydederken, bir taraftan doğrudan Atina'ya tabi olan yeni koloniler kurdu. Bu kolonilere Atina'nın topraksız aileleri yerleştirildi. Atinalı ailelerin yerleştiği Karadeniz kıyı kentlerinden birisi Sinope (Sinop) idi. Perikles'ın Sinope halkı tarafından kovulan tiran Timesilaos ve yakınlarına ait olan boşaltılmış toprakları aralarında paylaşıp ekip biçmesi için bu kente gönderdiği Atinalıların sayısı 600 idi (Plut. *Perikles*, 20).

Perikles'in yeni koloniler (Klerukhia) kurduğu bölgelerden birisi de Khersonesos (Gelibolu) bölgesiydi. Bu bölgelerde Perikles tarafından verimliliği ve askeri açıdan önemi dikkate alınarak işgal edilen bazı yerler müttefiklerine aitti. Delos Birliği'nin Lesbos (Midilli) ve Khios (Sakız) gibi büyük donanmalara sahip olan kentleri dışındakilerin hemen hepsi özerkliklerini kaybettiler. Nihayet Perikles, Delos Birliği'nin Trakya ve Anadolu cephesini Trakya, Hellespontos, Pontos, Karia ve Likya olmak üzere beş bölgeye ayırdı. Böylece Perikles, Atina Deniz İmparatorluğu denilebilecek federe devletler birliğini fiilen kurmuştu. Fakat Perikles'in başarısıyla ulaşılan bu sonuç daim olmadı. Atinalılar, İ.Ö. 431 yılında patlak veren Peloponnesos Savaşı sonunda Spartalılara yenildiler ve Delos Birliği böylece ilerleyen satırlarında söz edeceğimiz gibi dağıldı.

XIII.5. Delos Birliği Hazinesine Yapılan Ödemeler

Delos Birliği'nin kuruluşu sürecini başlatanlar İyonyalılardı. Fakat İyonya kentleri eksiksiz olarak Delos Birliği'nin üyeleri arasında yer almadı. Bir İyonya kenti olan Smyrna'nın Delos Birliği'ne üye olduğuna ilişkin hiçbir kayıt mevcut değildir. Birlik üyesi olmadığını bildiğimiz bir başka kent de Magnesia ad Maeandrum (Ortaklar) idi. Kent 12 İyonya kentinden birisi değildi ve birliğe üye olduğu bilinen ve sayısı en az 37 olan (Boyana 2006, 28) diğer İyonya kentlerine göre kıyıdan oldukça uzaktı. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Pers kralı bu kenti ekmeklik olarak Atinalı Thukidides'e bağışlamıştı. Aiolis bölgesindeki Elaia kenti de 12 Aiolis kentinden birisi değildi, fakat bu kent, Delos Birliği'nin üyesiydi ve Birlik hazinesine bir talantonun 1/6'sı oranında bir vergi ödedi. Bu miktar Birliğin ortak hazinesine ödenen yıllık vergi tutarı bakımından en küçüğüydü. Birliğe üye olduğunu bildiğimiz Aiolis kentlerinden Pitane (Çandarlı) ve Gryneion'un Birliğin ortak hazinesine ödedikleri yıllık vergi tutarları da Elaia'nınkinden daha fazla değildi. Fakat Gryneion'un ödediği tutar daha sonra ikiye katlanarak bir talantonun 1/3'ü oranına yükseltildi. Fakat bu miktar bile Karia kentlerinin en küçüğünün ortak hazineye ödedikleri yıllık vergi tutarının

altındaydı. Örneğin Latmos Dağı'nın eteğindeki Karia kenti Herakleia'nın Birliğin ortak hazinesi yaptığı yıllık katkı bir talantondu.

Delos Birliği'ne üye olduğu bilinen Anadolu'nun kıyı bölgesindeki kentlerden ortak hazineye her yıl yaptığı yıllık katkı bakımından ilk sıra Aiolis kenti Kyme'nin (Aliağa-Narmur Koy) idi. Bu kent, Birliğin ortak hazinesine her yıl 9 talanton ödeme yaptı. Kyme'yi, Ephesos (Selçuk), Teos (Sığacık) ve Miletos (Balat) izledi. İlki 7 talanton, ikincisi 7 ile 6 talanton arasında değişen ödemeler yaptı. Teos'un ödediği yıllık vergi tutarı 6, Miletos'unki 5 talantondu. İyonya bölgesinin diğer kentlerinin Birliğin ortak hazinesine ödedikleri yıllık vergi 3 yada 1 talanton arasında değişti. Kolophon'un (Değirmendere) ortak hazineye yaptığı yıllık katkı 3 talanton iken Phokaia'nın katkısı 3 ile 2 talaonton arasında değişti. İlkin yıllık 3 talanton ödemede bulunan Lebedos'un (Ürkmez) Birliğin ortak hazinesine yapmış olduğu katkı sonradan azaltılarak 1 talanton'a düşürüldü. Ortak hazineye yıllık katkısı bir talanton olan bir başka İyonya kenti, Pers kralı tarafından Atinalı Themistekles'e bağlanan Myus (Avşar köy) kentiydi.

Ortak hazineye ödediği yıllık vergiler bakımından en dikkat çekici İyonya Kenti ise Klazomenai (Urla) kentiydi. Bu kentin Delos Birliği'ne üyeliği yıllık birbuçuk talantonla başladı. Peloponnesos Savaşları sırasında bu miktar önce 6, sonra 15 talantona yükseldi. Yıllık vergi ödentisinin bu kadar yüksek rakamlara ulaşmış olmasının nedeni bilinmiyor.

Birliğin ortak hazinesine ödenen vergi tutarlarları kentlerin zenginliklerinin göstergesiyse, İ.Ö. 5. Yüzyılda Anadolu'nunun kıyı bölgelerindeki kentlerden en zenginin Kyme olduğu söylenebilir. Zenginlik sıralamasında Kyme'ye yakın zenginliğe sahip olan diğer kentler ise Erythrai, Ephesos ve Teos'tu. İ.Ö. 5. Yüzyılın ilk onyılı tamamlanıncaya kadar Batı Anadolu'nun en müreffeh kenti olan Miletos kenti ise artık gerileme dönemindeydi. İ.Ö. 5. Yüzyıl boyunca zenginlik bakımından eski lider konumuna asla yeniden ulaşamadı. Ticareti dışında çok fazla gelir kaynağı bulunmayan Miletos, öyle görülüyor ki eski zenginliğinin temel unsuru olan deniz ticareti olanaklarını Delos Birliği'nin kurulmasından sonra Atina lehine kaybetmeye başlamıştı. İ.Ö. 460'lı yıllarda Delos birliği üyesi yapılan Phasalis kentinin bile zaman zaman Birliğin ortak hazinesine yaptığı yıllık katkı Miletos'unkini geçmişti. Bu Likya kentinin Birlik hazinesine ödediği yıllık vergi tutarı 3 ile 6 talanton arasında değişiyordu. Deniz ticareti imkânları açısından elverişli bir konumda yer alan Aspendos da Phasalis ile aynı yıllarda Delos Birliği üyesi yapılmıştı. Fakat bu kentin oratak hazineye yapmış olduğu yıllık katkının ne kadar olduğu bilinmiyor.

XIII.6. Delos Birliği'nin Dağılma Süreci

Yunanistan'ın iki güçlü kenti olan Atina ile Sparta arasında yapılan İ.Ö. 431-404 yılları arasındaki savaşlar tarihe Peloponnesos Savaşı olarak mal oldu. Bu savaşın İ.Ö. 431-411 yılları arasındaki tüm ayrıntıları modern tarih yazımının öncüsü olarak bilinen Atinalı Thukydides (=Thoukidides: İ.Ö. 460/55-400/395) tarafından anlatıldı. Savaşın sonraki yılları ise Ksenophon'un *Hellenika* (*Yunan Tarihi*) adlı eseriyle Plutarkhos'un biyografilerinden bilinmektedir. Bu savaşın ilk iki yılı sonuna doğru Atina'da veba salgını baş gösterdi. Veba, Peloponnesos Savaşlarının patlak vermesi sürecinin en etkin siyasi şahsiyeti olan Atinalı Perikles'in de yaşamını sona erdirdi (İ.Ö. 429). Taraflar savaş stratejilerini birbirleriyle bir meydan savaşına girmeden ekonomilerini çökerterek zayıf düşürmek üzerine kurmuşlardı. *Arkhidamos Savaşı* olarak tarihe geçmiş olan Peloponnesos Savaşı'nın ilk 10 yılında uygulanan bu strateji nedeniyle Anadolu'nun batı kıyıları savaşlardan bir dereceye kadar uzak kaldılar. Ancak başta Miletos olmak üzere bazı Batı Anadolu kentleri Arkhidamos Savaşı'nda Atina'ya asker yardımıyla destek oldu. Atinalılar ihtiyaç duyduklarında donanmalarını adalara ve Batı Anadolu kıyılarına göndererek buradaki müttefiklerinden para topladılar. Fakat savaşın ilk üç yılı bile henüz tamamlanmadan Spartalıların da kışkırtmasıyla Ege denizindeki ve Batı Anadolu kıyısındaki kimi Attika-Delos Deniz Birliği üyesi kentler, Atina'ya isyan ederek Delos Birliği'nden ayrılmak istediler. Bunlardan birisi Lesbos (Midilli) adasıydı. İ.Ö. 428 yılında Atina'dan ayrıldığını ilan edip, Peloponnesos Birliği'ne üye olan Lesbos, aynı yılda Pakhes komutasındaki Atina donanması tarafından kuşatıldı. Kuşatmanın devam ettirilebilmesi için ihtiyaç duyulan parayı temin edebilmek için müttefiklerine başvurmak zorunda kalan Atinalılar, dört general (strategos) ile birlikte Lysikles'in komuta ettiği 12 gemiyi bu iş için görevlendirdiler. Para toplamak için müttefikleri dolaşmaya başlayan Lysikhes, Maiandros (Büyük Menderes) ovası boyunca ilerlerken Karialıların saldırısına uğradı ve yanındakilerin büyük kısmıyla birlikte bu saldırı sırasında yaşamını kaybetti (Thuk. III.28). Lesbos Adası ertesi yıl Atinalılar tarafından kuşatılarak ele geçirildi. Şiddetli cezaya çarptırılarak yeniden Attika-Delos Deniz Birliği'ne dahil edildi (Thuk. III.2; III.15).

İ.Ö. 427 yılında Batı Anadolu kıyısındaki iki kentte sorun çıktı. Bu kentlerden birisi, Attika-Delos Birliği'nin ortak hazinesine yıllık bir talantonun üçte biri oranında mütevazı bir katkısı olan Kolophon (Değirmendere) idi. Bu kentte halkın çoğunluğunun Delos Birliği'nin üyesi olmaktan duydukları hoşnutsuzluk

ciddi bir sıkıntı ve kavga nedeni oldu. Pers egemenliği döneminin koşullarını özleyen halk kalabalığı, Atina taraftarı kent yönetimine muhalif olarak seslerini yükseltmeye başladılar. Bu arada Kolophonlulara ait olan diğer kent Notion'da (Ahmetbeyli) muhalifler, bir Pers ordusunu kente çağırabilecek kadar başarılı olan bir örgütlü hareketi başlattılar. Persli komutan Pissathnes, bu çağrıya uyarak onlara Arkadialı ve Persli paralı asker sağladı. Paralı askerler, Notion'un hisar olarak kullanılan tarafına yerleştirildi. Pers taraftarı olan Kolophonlular da Notion'a gelip onlarla birleştiler. Bu arada kaçıp sürgünde yaşayanlar, donanmasını Nation (Ahmetbeyli) limanına demirlemiş olan Atinalı komutan (strategos) Pakhes'i bulup ondan yardım istediler. Pakhes, Notion'daki Pers taraftarlarının lideri olan Hippias'ı bir toplantıya davet etti ve sonra davete icabet edip toplantıya katılan Hippias'ı tutuklatmadı ama gözaltına aldı. Ardından ani bir saldırıyla Notion'u ele geçirdi. İçerdeki tüm Arkadialıları ve Persleri öldürdü. Sonra Hippias'ı, söz vermiş olduğu gibi sağ salim Notion hisarına getirtti. Fakat Hippias, Notion'a girdikten hemen sonra Pakhes'in emriyle yakalandı ve oklarla öldürüldü (Thuk. III.34). Notion bu şekilde Atina tarafından ele geçirilip yeniden Attika-Delos Birliği'nin üyesi yapıldı. Fakat Kolophon, Birlik'ten ayrıldı ve Büyük İskender'in gelişine kadar Pers egemenliğinde kaldı (Bean 1995, 67).

İ.Ö. 425 yılında Karia ve Likya kentlerinden bazıları Atinalılar tarafından Attika-Delos Deniz Birliği'nin üyeleri yapıldılar. İ.Ö. 424 yılında Sparta'nın desteğini alan Lesboslu (Midilli) muhalifler, Phokaia'ya (Foça) saldırdı. Fakat Phokaialılar onlara 200 stater bir fidye ödeyerek saldırıyı bertaraf etmeyi başardılar. Onların sonraki hedefinde Antandros (Altınoluk) vardı. Gemi yapımı için gerekli olan keresteyi sağlayacak olan İda (Kaz) Dağı'nın yakınında olan kentin ele geçirilmesi onlar için önemliydi. Antandros yönetiminin muhaliflerinin içeriden verdikleri yardım sayesinde kent kolayca ele geçirildi. Fakat Aiolis kentlerini ele geçirebilmek için üs olarak kullanmayı düşündükleri Antandros'u (Altınoluk) uzun süre ellerinde tutamadılar. Zira bu arada müttefiklerinden para toplamak için Hellespontos'ta (Çanakkale Boğazı) bulunan Demodokhos ve Aristides komutasındaki Atina donanması bu olanları duydular ve müttefiklerden topladıkları ek askeri birliklerle Antandros'a gidip kenti geri aldılar (Thuk. IV.52 ve 75).

İ.Ö. 423 yılında Spartalı komuatan Brasidas, 1700 kişilik bir orduyla karadan Trakya'ya girdi. Bu seferinde ona Makedonya kralı Perdikkas da katılmıştı. Amphipolis'in (Dokuz Kent) Brasidas tarafından ele geçirilmesine bu sırada Thasos (Taşöz) Adası'nda bulunan Atinalı komutan Thukydides engel olmaya

çalıştı. Elinde bulunan yedi gemiyle Atina kolonisi Amphipolis'e ilerleyen Thukydides, kentin bulunduğu kıyıya yaklaştığında çok geç kalmıştı (Thuk. IV.78 vd.). Amphipolis'in Brasidas tarafından ele geçirilmesine engel olamayan Thukydides, Eion kalesinin Spartalıların eline geçmesine engel olmayı başardı. (Thuk. IV.102 vd). İ.Ö. 422 yılında Atinalılar, Kleon komutasındaki bir orduyu Trakya'yı geri almak için gönderdiler. Fakat Atina'nın bu girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı. Eion'a kadar ilerleyen Kleon, Amphipolis civarında Spartalı Brasidas tarafından tuzağa düşürüldü ve öldürüldü. Trakya İ.Ö. 421 yılında tümüyle Atina'nın elinden çıktı.

Peloponnesos Savaşı'nın ilk on yılı sonunda her iki taraf da yorulmuştu. Sparta'da Pleitonaks kral olurken, Atina'da Nikias başkomutan seçilmişti. Barış taraftarı olan iki devlet adamı Sparta ve Atina arasında 50 yıllık bir barış antlaşması imzalayarak Peloponnesos savaşının ilk on yıllık evresini sona erdirdiler (Thuk. V.17-18 ve 23). Atinalı Nikias'ın adıyla, yani *Nikias Barışı* olarak tarihe geçen antlaşmayla Atina'nın Delos Birliği üzerindeki hegomanyası resmen tanındı. Fakat taraflar Nikias Barışı'na yalnızca bir yıl sadık kalabildiler. Atinalı Alkibiades'in İ.Ö. 420 yılı seçimlerinde Başkomutan (strategos) seçilmesi ve Sparta'nın tahıl ihtiyacını karşıladığı Sicilya Adası'nı ele geçirmek istemesi, savaşın yeniden başlamasına neden oldu. Alkibiades'in Sicilya seferi için Atina'dan ayrılmasını fırsat olarak gören muhaliflerinin köşeli taş biçimli heykeli olan Hermes'e yapılan saldırının faili olarak suçlanmasıyla başlayan süreç, Alkibiades'in kaçıp Sparta'ya gitmesi, Spartalılara Atina'nın Sicilya seferi planlarını anlatması, Atina'nın Sicilya kıyılarındaki donanmasının Spartalılar tarafından imha edilmesi ve nihayet Alkibiades'in bu nedenlerle Atinalılar tarafından gıyaben vatan haini olarak suçlanıp idama mahkûm edilmesiyle sonuçlandı.

Sparta'nın Sicilya kıyılarında donanmasını yok ettiği Atina'ya son darbeyi vurabilmesi için ihtiyacı olan parasal kaynağı yoktu. Bu ihtiyacını ancak Perslerden temin edebilirdi. Nitekim Pers kralı II. Dareios (İ.Ö. 424-404) da İ.Ö. 449 yılında Atinalılarla imzalamış olduğu barış antlaşmasının kendisini bağlamadığını ilan edip, Batı Anadolu kıyılarındaki kentlerin kendisine vergi ödemelerini istiyordu. Bu isteğini Batı Anadolu'daki satraplarına, yani Tissaphernes ve Pharnabazos'a iletmişti. Sparta'ya sığınmış olan Alkibiades'in tavsiyesine uyan Spartalılar Pers satrabı Tissaphernes'e elçilerini gönderdiler ve ondan Spartalılara istediği yardımı verdiği takdirde Sparta'nın Batı Anadolu kıyılarındaki Pers egemenliğini tanıyacaklarını bildirdiler. Tissaphernes,

Spartalıların teklifini uygun bulunca bir barış antlaşması imzalandı. Ardından 40 gemilik bir Sparta donanması Alkibiades'in komutasında İyonya'ya gönderildi. Alkibiades, Khios (Sakız), Lesbos (Midilli) ve Miletos (Balat) gibi bazı önemli İyonya kentlerini Attika-Delos Deniz Birliği'nden çıkardı. Bu arada bir Pers ordusu da İyonya'ya girdi. Anlaşılan ithalat ve ihracat malları değerinin %5'i oranına tekabül eden ağır bir vergiyi zaten Atina'ya ödemek zorunda kaldıkları için Attika-Delos Deniz Birliği'nin mevcudiyetinden hoşnut olmayan kentler, Perslere karşı bir bağımsızlık mücadelesine artık istekli değillerdi. Böylece İ.Ö. 413 yılında Delos Birliği fiilen dağılmış oldu. Attika-Delos Deniz Birliği'nin resmen ortadan kalkması ise ilerleyen satırlarımızda söz edeceğimiz gibi Peloponnesos Savaşı'nın sonunda gerçekleşecektir. Bu tarihte Atina'nın hala kendisine bağlı kalan tek müttefiki Samos adasıydı. Bu ada Peloponnesos Savaşı'nın sonraki aşamasında Atina donanmasının Ege Denizi'ndeki üssü olarak önemli misyonunu devam ettirdi.

XIII.7. Atina'ya Karşı Sparta-Pers İttifakı

Attika-Delos Deniz Birliği kentlerinin desteğinin kaybedilmesi, diğer nedenlerle birlikte Atina'da iç sıkıntı ve huzursuzluklara yol açtı. Böylece Atina yönetimine muhalif olan Atinalı oligarşi taraftarlarının Alkibiades'i Atina'ya geri çağrılabilmelerini olanaklı kılan politik koşullar oluştu. İ.Ö. 411 yılında kurulan "Beşbinler" hükümeti, Alkibiades ile işbirliği yaparak Sparda satrabı Tissaphernes ile görüşmeleri ayarladılar. Devletin yönetimini dört gruba ayırıp sıralı olarak yürüten Atina'daki Beşbinler yönetiminin boğazlar bölgesine göndermiş olduğu donanma, ilki Kinossema'da (Kilitbahir) ikincisi Abydos'ta (Nara) olmak üzere iki önemli zafer kazandı. Atinalılar İ.Ö. 411 yılı sonlarındaki bu iki zaferden ikincisini Alkibiades'in yardımı sayesinde kazanabilmişlerdi. Atinalılara Abydos'ta yaptığı yardımla yetinmeyen Alkibiades, Spartalılara karşı savaşını Marmara ve boğazlar bölgesinde sürdürdü.

İ.Ö. 410 başlarında Alkibiades, Çanakkale Boğazı'na (Hellespontos) gelen Perslerin Sparda (=Sardeis) Satrabı Tissaphernes tarafından tuzağa düşürülerek yakalandı. Alkibiades Pers kralından Atinalılara savaş ilan etme emri almadığını söyleyerek kendisini yakalatıp Sardeis'e götüren ve orada hapse attıran Tissaphernes'ten 30 gün sonra Karia'da ele geçirilen Atinalı Mantitheos'la birlikte bir at bulup, gece vakti kaçarak kurtulmayı başardı. Her ikisi de Klazomenaia'ya (Urla) sığındılar. (Ksen. *Hell.* I. 1.9-10) Bu arada Sestos (Açıkbaş) limanında kalan Atina donanması Mindaros'un saldırılarından korkarak Kardia'ya (Bakla Burnu) çekilmiş, Mindaros komutasındaki Peloponnesos

EGE VE YUNAN DÜNYASI
TRAKLAR
Maroneia
Ainos
Marmara Denizi
(Propontis)
Askania Gölü
Sangarios
PHRYGIALILAR
PAIONIALILAR
Samothrake
Hellespontos
Apalsos
Sestos
Arisbe
Abydos
Zeleia
Athos Dağı
Imbros
PIERIA
Olympos Dağı
Troia
MYSIALILAR
Lemnos
Tenedos
Ida Dağı
Larissa
Satnioeis
Antandros
Assos
KİLİKLER
Ataraeus
Dodona
Peneios
Korfu
THESSPROTIA
Lesbos
MAEONIALILAR
Hyllos
Gygaia Gölü
Hermos
Skyros
PERRHAIA
Doulikhion
(Leukas)
Acheloos
Psyria
Mimas Dağı
Sardes
Tmolos Dağı
Kaistros
Orkhomenos
Aulis
Thebai
Khios
Skylos Dağı
ATTOLIA
Ithaka
Samos
(Kephallenia)
Stiyra
Karystos
EGE DENİZİ
IKARIA DENİZİ
Maiandros
AKHAİA
Atina
Ikaria
Mykale Dağı
Zakynthos
Alpheios
Mykenai
Argos
Miletos
KARIALILAR
Delos
Pylos
Sparta
Kalydnai
(Kalymnos)
Kos
Nisyros
LYKIALILAR
Xanthos
Kameiros
Ialysos
RODOS
Lindos
Kythera
Krapathos
(Karpathos)
GİRİT
Kydonia
Knossos
Gortyn
Phaistos
Rhytion
Kasos
50
km

donanması da Abydos'tan (Nara) Kyzikos'a (Erdek) gitmişti. Sestos'a gitmek üzere Klazomenai'dan (Urla) ayrılan Alkibiades'in emrinde hem kara ordusu hem de beş trier ve bir sürat gemisinden oluşan deniz gücü vardı. Kendisi kara yoluyla Sestos'a (Açıkbaş) ulaştı. Orada 20 gemiyle Makedonya'dan dönen Atinalı Theramenes ile Thasos (Taşöz) Adası'ndan vergi toplama görevini tamamlayıp 20 gemiyle geri dönen Atinalı Thrasybulos ona katıldı. Alkibiades komutasındaki 86 Atina donanması Parion'da toplandı. Ertesi gün Parion'dan (Kemer) eski adı Prokonnesos olan bugünkü Marmara Adası'na ulaşan Atina donanması, bir sonraki gün Kyzikos (Erdek) limanı açıklarındaki 60 gemilik Peloponnesos (Mora) donanmasına saldırdı. Atinalıların daha fazla gemiyle saldırıya geçtiklerini gören Spartalı komutan Mindaros, karaya çıktı. Fakat orada yapılan savaşta yenildi ve öldü.

Kyzikos zaferinden sonra Peloponnessoslulara ait gemileri de toplayan Alkibiades komutasındaki Atina donanması Marmara Adası'na (Prokonnesos) çekildi. Ertesi gün Peloponnesoslular ve Pers satrabı Pharnabazos tarafından terk edilince kapılarını Atinalılara açan Kyzikos, Alkibiades tarafından ağır bir vergi cezasına çarptırıldı. Oradan Perinthos'a (Marmara Ereğlisi) giden Alkibiades, bu kenti zor kullanmadan ele geçirdi. Ardından Selymbria'ya (Silivri) geçti. Bu kent, Atinalı askerleri içeriye almadı. Fakat onlara para yardımında bulundu. Oradan Khalkhedon'a (Kadıköy) giden Alkibiades, bu kentin arazisi içindeki Khrysopolis'i (Üsküdar) tahkim ederek, orada bir gümrük kurdu. Karadeniz'den gelen gemiler Khrysopolis'te %10 vergi ödemeye başladılar. Khrysopolis'te Theramenes ve Eumakhos'un emrinde 30 gemilik bir donanma bırakan Atinalılar, Hellespontos'a (Çanakkale) geri döndüler. (Ksen. *Hell.* I. 1.9-20).

Donanmasını Kyzikos (Erdek) yakınındaki deniz savaşında kaybeden Spartalılar, Perslerin Daskyleion (Ergili) satrabı Pharnabazos'un yardımıyla kaybettikleri gemilerin yerine yenilerini inşa ettiler. Bu gemilerin yapıldığı yer büyük ormanlarla kaplı olan İda (Kaz) Dağı'nın eteklerindeki Antandros (Altınoluk) kentiydi. Daha önce Pers satrabı Tissaphernes'in garnizonunu kovduğu halde (Thuk. VIII. 108) Peloponnesoslulara sadakatini devam ettiren Antandroslular, Pharnabazos'un verdiği paralarla istenilen sayıda gemileri inşa ederlerken kentin surları, başta Syrakusailılar olmak üzere müttefikleri yardımıyla tamir edildi. Antandroslular, gayretli çalışmalarından dolayı Syrakusailılara hem "Euergetes=hayırsever" unvanını hem de vatandaşlık hakkını verdiler. (Ksen. *Hell*, I.1. 24-26). Fakat Syrakusailılar Antandros'taykeп komutanlarının

(strategoi) Syrakusai'da gıyaben yargılanıp sürgün cezasına çarptırılmış olduğunu, onların yerine tayin edilen yeni komutanların Miletos'a (Milet) gelip gemilerinin ve ordularının başına geçmiş olduklarını öğrendiler (Ksen. *Hell.* I.1. 27-31). Bu arada Perslerin Daskyleion (Ergili) satrabı Pharnabazos, Antandros'taki gemi yapımı ve sur tamir işlerini organize ettikten sonra Khelkedon'a (Kadıköy) gitti ve Herakleion'da karargahını kurdu (Ksen. *Hell.* I. 1. 26: I. 2. 7). Fakat satrabın karagahının orada bulunması, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının Atinalıların kontrolünde olmasına engel değildi. Kyzikos (Erdek), Khalkedon (Kadıköy) arazisindeki Khrysopolis (Üsküdar), Marmara Adası ve Sestos (Açıkbaş) Limanı Atinalıların elindeydi. Atinalılar, boğazların kontrolünü ele geçirerek hem deniz ticaretinin vergisini alıyor hem de Atina'nın ihtiyaç duyduğu hububatı güvenli bir şekilde temin ediyorlardı. Bu durumun farkına varan Spartalı komutan Agis'e göre, Atina'ya deniz yoluyla gelen buğdayın geçtiği yollar tutulmadıkça Atina'yı karadan kuşatmanın bir yararı yoktu. Agis'i haklı bulan Spartalılar, Klearkhos, adlı bir generali Khalkedon (Kadıköy) ve Byzantion'a (İstanbul) gönderdiler. Onbeş gemiyle denize açılan Klearkhos, Hellespontos'ta (Çanakkale Boğazı) dokuz gemiyle devriye gezerken Atinalıların saldırısına uğradı. Bu saldırı sonucunda Klearkhos'un gemilerinden üçü tahrip oldu. Klearkhos, geriye kalanlarda Byzantion'a kaçıp oraya sığındı. (Ksen. *Hell.* I. 2. 35-36).

İ.Ö. 409 yılında Atina'nın Thrasyllos komutasındaki bir ordusunun Batı Anadolu'da yaptığı savaşlar damgasını vurdu. İ.Ö. 409 yılı yarısının başlarında Atina'dan denize açılan Thrasyllos, Samos (Sisam) Adası'ndan Phygela'yı (Kuşadası) geçip, bu kenti kuşattı. Thrasyllos'a karşı Phygela'ya yardım için gelen Miletoslular, başarılı olmadılar. Miletosluların tümü Atinalılar tarafından öldürüldü. Ertesi gün, önce Notion'a (Ahmetbeyli) geçerek orada Kolophon'a (Değirmendere) yapacakları seferin hazırlıklarını tamamlayan Atinalılar, Kolophon'u hiç direniş görmeksizin ele geçirdiler. Ertesi gün oradan ayrılıp Lidya'ya girdiler. Ekinlerinin olgunlaşmış olduğu zamanda girdikleri Lidya'nın köylerini ateşe vererek, bu köylerden para, insan ve bol miktarda ganimet elde ettiler. Bölgenin yönetiminden sorumlu olan Pers subayı Stages, dağınık halde peşinden koşan Atinalılara saldırdı. Onun saldırısından çok az zarar gören Thrasyllos, deniz yoluyla Ephesos'a gitmek üzere ordusunu sahile çekti. Fakat bu tarihten 17 gün sonra gittiği Ephesos'ta başarılı olamadı. Perslerin Sparda satrabı Tissaphernes'in sağladığı müttefik kuvvetlerinin yardımıyla kentlerini savunan Ephesoslular, Atinalıları yenerek onların birçoğunu öldürdüler.

Ephesoslular, Atinalılara karşı zaferlerini Koressos (Bülbül) Dağı civarında iki ayrı zafer anıtı dikerek kutladılar. 300 ölü veren Atinalılar, Ephesoslularla kendilerine ölüleri toplama olanağı veren bir antlaşma yaparak Notion'a (Ahmetbeyli) döndüler. Orada ölülerini gömdükten sonra Lesbos'a (Midilli) gitmek üzere denize açıldılar. Ephesos'ta Ephesosluların müttefiki olarak kendilerine karşı savaşan Syrakusailıların bu ada yakınındaki saldırılarını, onların gemilerinin dördünü ele geçirip, geriye kalanını Ephesos'a kadar kovmak suretiyle bertaraf ettiler. Lesbos'tan Sestos'a, Sestos'tan da Lampsakos'a (Lapseki) gittiler ve orada Alkibiades komutasındaki askeri birliklerle birleştiler. Kış boyunca Lampsakos'ta kalan Atinalıların, Abydos'u (Nara) ele geçirmek için yaptıkları saldırı sırasında bu kente yardım için gelen Pers satrabı Pharnabazos'u geri püskürttüler. Kış boyunca birkaç kez Pers kralına bağlı olan bölgelere saldırdılar. Phokaia'daki Athena Tapınağı'nın yanmış olduğu İ.Ö. 408 yılınının baharında tüm kuvvetleriyle Marmara Adası'nda toplanan Atinalılar, bu adadan Khalkedon'a (Kadıköy) gittiler ve kentin yakınlarında ordugah kurmuş olan yeni Atina donanmasıyla birlikte İstanbul Boğazı'nın kontrolünü ele geçirmek için savaştılar. Atinalıların gelişinden haberdar olan Kalkhedon (Kadıköy) ahalisi, yağma edilecek neleri varsa komşuları olan Bithynia Traklarına emanet etmişlerdi. Bunu öğrenen Alkibiades, Bithynia topraklarına girdi ve onları savaş ilanıyla tehdit ederek Khalkedonluların emanetlerini onlardan almayı başardı. Ardından Khaledon'a giderek bu kenti kuşattı. Pharnabazos'un verdiği destekle birlikte Khalkhedon'u savunmak için savaşan Spartalı komutan Hippokrates başarılı olmadı ve savaş sırasında yaşamını yitirdi.

Spartalı komutan Hippokrates'in ölmesinden sonra, Pharnabazos da karargâhının bulunduğu Khalkedon Herakleion'una çekildi. Daha sonra Pharnabazos ile Atinalılar bir antlaşma yaptılar. Bu antlaşmaya göre Khalkedonlular, Atina'ya daha önce verdikleri vergiyi ödemeye devam edecekler, ödenmemiş vergileri de toplu olarak ödeyecekler, karşılığında bu antlaşmayı Pers kralına onaylatmak için yola çıkan Pharnabazos dönünceye kadar Khalkedon'a saldırmayacaklardı. Bu arada Alkibiades, Selymbria'ya (Silivri) saldırıp bu kenti ele geçirmiş, onlarla bir antlaşma yaptıktan ve Gelibolu'da (Khersonessos) ordusuna çok sayıda Trakyalı asker kaydedip, 300'den daha fazla sayıda atlı temin ederek Byzantion'a dönmüş, Atinalılarla yaptığı antlaşmayı bir de ona onaylatmıştı (Ksen. *Hell.* I. 3. 8-13).

Atinalılar, Pharnabazos'la yaptıkları antlaşmadan sonra Byzantion'a (İstanbul) saldırıp bu kenti kuşattılar. Kentin askeri valisi (Harmost) olarak orada

bulunan Spartalı Klearkhos'un yönetimindeydi. Emrinde vatandaşlık haklarından bazılarına sahip olmakla birlikte siyasi haklardan mahrum bulunan az sayıdaki Atinalı adamla (Periokhoi) ve yine *Neodamodos* denilen az sayıdaki kölelerden (Heilot) oluşturulmuş atlı birliği bulunmaktaydı. Ayrıca kendi komutanlarının emrinde savaşan Megaralı ve Boiotialı askerler de onunla birlikteydi. Klearkhos, askerlerinin ücretini Pharnabazos'tan alıp, bir donanma gücü oluşturmak üzere kentten ayrıldı. Toplayacağı gemilerinin bir bölümü Hellespontos'ta devriye geziyor, bir bölümü de Trakya sahillerinde bulunuyordu. Ayrıca Antandros'ta (Altınoluk) yeni gemiler inşa ettirerek büyük bir donanmaya sahip olacaktı. Tüm bunları Byzantion'u (İstanbul) Atina ordusunun kuşatmasından kurtarabilmek adına düşünmüştü. Fakat Klearkhos kentten ayrıldıktan sonra Kydon, Ariston, Anaksikrates, Lykurgos adlı Spartalı komutanlar ve Byzantionlu Anaksilaos, açlık yüzünden daha fazla çocuk ve kadın ölmesin diye Byzantion'u Atinalılara teslim etmeye karar verdiler ve Anaksilaos kentin Thrakion denen meydanına açılan sur kapısını geceleyin açarak Alkibiades'in ordusunun içeriye girmesini sağladı. (Ksen. *Hell.* I. 3. 14-20).

Yunanlı elçileri Pers kralına götürmek üzere yola çıkmış olan Daskyleion (Ergili) satrabı Pharnabazos, Byzantion'un Atinalıların eline geçmiş olduğunu İ.Ö. 407 yılı başlarında, Phrigya'nın Gordion (Yassıhöyük) kentindeyken öğrendi. Bu yılın İlkbahar'ı başlarında Pers başkentine gitmek için yola çıkan Pharnabazos, yolculuğu sırasında Pers kralı II. Dareios'un küçük oğlu Kyros ile karşılaştı. Dareios, Kyros'u Perslere ait olan tüm deniz kuvvetlerinin komutanı olarak tayin etmiş, Spartalılarla birlikte Atinalılara karşı savaşması için görevlendirilmişti. Kyros, Atinalı elçilerin ne Dareios'a gitmelerine ne de deniz kıyısına bırakılmalarına izin verdi. Bu nedenle elçiler üç yıl Pharnabazos'un himayesinde rehin gibi tutuldular. Nihayet onlar, Pharnabazos'un subayı Ariobarzanes'e teslim edildiler. Ariobarzanes de onları Mysia'daki Kios'a (Gemlik) sevk etti. Atinalı elçiler Kios'tan bir gemiye binip, ordugâhlarının bulunduğu yerlere gittiler. (Ksen. *Hell.* I. 4. 4-7)

Alkibiades'in Khalkedon (Kadıköy) ve Byzantion'daki (İstanbul) başarılarını öğrenen Atinalılar onun cezasını kaldırdılar ve onu gıyabında Atina'nın üç strategos'undan birisi olarak seçtiler. Diğer ikisi Thrasybulos ve Konon'du. Alkibiades hiç zaman kaybetmeden Byzantion'dan ayrılıp Samos (Sisam) Adası üzerinden emrindeki 20 gemilik donanmasıyla Karia'daki Keramikos (Gökova) körfezine girdi. Oradan topladığı 100 talanton parayla birlikte Samos Adası'na, oradan İ.Ö.407 yılının Haziran ayında 200 gemilik büyük bir donanmayla, halkın

coşkun alkışları arasında Atina'ya giren Alkibiades, Atina'da kent ve halk meclislerinde kutsala saygısızlık etmiş olduğu suçlanmasına karşı kendisini savundu. Fakat Alkibiades'in Sparta'ya karşı yürütülen savaşta işi zordu. Çünkü Spartalılar, Atina'ya karşı savaşın başkomutanlığını Lysandros adlı yetenekli bir komutana emanet etmişlerdi. Yetenekli olduğu kadar usta bir diplomat da olan Lysandros'un sayesinde Spartalılar, Atinalı Alkibiades'e karşı Perslerin desteğini almakta zorlanmadı. Pers başkenti Susa'ya giden Spartalı elçiler, Pers kralı II. Dareios'un Atina'ya karşı savaşın aktif tarafı olmasını sağladılar. Bu arada bu yılın üç Atinalı generalinden birisi olan ve Byzantion kuşatmasında Alkibiades ile birlikte savaşan Thrasybulos, emrindeki 30 gemilik donanmasıyla önce Trakya'ya gitmiş, bu ülkede Sparta tarafına geçmiş olan kentleri tekrar Atina'ya bağlamış, sonra Thasos (Taşöz) adasına saldırarak bu adayı ele geçirmiş ve oradan elinde kalan kuvvetleriyle Atina'ya dönmüştü. (Ksen. *Hell.* I 4.8-20)

XIII.8. Notion Savaşı

İ.Ö. 407 yılının donanma komutanlığını (namarkhes) selefi Krattesippides'ten devralan Spartalı Lysandros, Sparta'dan ayrıldıktan sonra Rodos adasına gidip, oradan bir miktar gemi alarak önce Kos (İstanköy) Adası'na, sonra Miletos'a (Milet) gitti. Miletos'tan Ephesos'a geçen Lysandros, Pers kralı II Dareios'un tayin ettiği yeni Sparda (Sardeis) satrabı Kyros'un Sardeis'e gelmiş olduğu tarihe kadar bu kentte kaldı. İ.Ö. 407 yılı yazında Sardeis'e gelmiş bulunan Kyros, kendisini görmeye gelen Lysandros ve diğer Spartalı temsilcilerle Atina'ya karşı yapılacak savaşın koşullarını konuştu. Babası II. Dareios'un kendisine verdiği 500 talantonu bu savaşta harcayacağını, hatta bu yetmezse kendi servetini ve üzerinde oturduğu gümüşten ve altından yapılma koltuğunu da feda etmeye hazır olduğunu söyleyen Kyros, Lysandros'un isteği üzerine gemici başına aylık 4 *obol* ödemeyi taahhüt etti. Gereken parayı Lysandros'a ödeyip, gemicilerin bir aylık ücretini de peşin verdi. Bu görüşme Peloponnesosluların Marmara Denizi, boğazlar ve Trakya bölgelerinde mağlup olan ordularını şevklendirirken, bundan haberdar olan Atinalıları umutsuzluğa sevk etti. Kyros, doğrudan kendisine ulaşarak ya da Tissaphernes aracılığıyla görüşme talebinde bulunan Atinalılara randevu vermedi. Tüm ısrarlara rağmen Atinalı elçileri kabul etmeyen Kyros'a göre hiç bir Yunan devletinin kudret kazanmasına olanak tanınmamalı; onlar her zaman birbirleriyle uğraşmalı, her zaman hepsi zayıf kalmalıydı. (Ksen. *Hell.* I.5. 1-9) . Kyros'a ulaşmayı başaramayan Atinalıların, İ.Ö. 407 yılı için seçtikleri üç komutandan (strategos) birisi olan Alkibiades'i tüm ordunun başkomutanı tayin ettiler. 150 hoplit, 150 atlı ve 100 gemiden oluşan bir kuvvet

toplayan Alkibiades, İ.Ö. 407 yılının Ekim ayında Atina ittifakından ayrılmış olan Andros Adası'na saldırmak için yelken açtı. Bu adayı Atina ittifakında yeniden dahil etmeyi başaramayan Alkibides, oradan Peloponnessoslulara karşı savaşta üs olarak kullanacağı Samos (Sisam) Adası'na geçti. Bu arada Atinalı Thrasybulos, Hellespontos'tan (Çanakkale Boğazı) ayrılıp Phokaia'ya (Foça) gitmiş ve kenti kuşatmıştı.

Atinalı Alkibiades, Thrasybulos'a yardım etmek için Samos'tan Notion'a (Ahmetbeyli) gitti. Ephesos ise 90 gemilik donanması olan Spartalı Lysandros'un kontrolündeydi. Alkibiades'in komutanı Antiokhos kendi inisiyatifiyle Notion'dan Lysandros'un donanmasının bulunduğu Ephesos limanına iki gemi ile girip, bu limandaki Sparta gemilerinin burnunu sıyırarak geçti. Böylece Lysandros'un zaferiyle sonuçlanan *Notion Savaşı* başlamış oldu. Bu savaşın sonraki aşamaları tarih yazarı Ksenophon'un *Hellenika* (I. 5. 11-15) adlı eserine şöyle yansıtıldı:

Lysandros önce denize indirdiği birkaç gemi ile Antiokhos'un peşine düştü. Sonra Atinalılar hatırı sayılır bir kuvvetle Antiokhos'un yardımına geldiler. O zaman Lysandros tüm donanmasını savaş düzenine sokup, Atinalılara saldırdı. Atinalılar Lysandros'un saldırısına Notion'da mevcut bulunan tüm gemileri denize indirerek karşılık verdiler. Spartalılar düzenli, Atinalılar dağınık halde savaştılar. Sonuçta Atinalılar 15 kürekli (trier) kaybedip kaçtılar. Kaybedilen gemilerdeki tayfaların çoğu kurtuldu, bir kısmı ise esir düştü. Lysandros ele geçirdiği gemileri alıp Notion burnunda bir zafer anıtı diktikten sonra Ephesos'a dönerken, Atinalılar Samos (Sisam) adasına çekildiler. Bu olaylar üzerine Samos'a gelen ve bütün donanmasını alıp Ephesos limanına giden Alkibiades, gemilerini Ephesos limanının ağzına dizerek düşmanının savaşı kabul etmesini bekledi. Fakat Lysandros, donanması rakibine göre çok zayıf olduğu için Alkibiades'in karşısına çıkmadı.

Notion (Ahmetbeyli) mağlubiyeti, Alkibiades'in Atina'daki siyasi yaşamını sona erdirdi. Ordunun kendisine olan saygısının da bittiğini gören Alkibiades, bir kürekli gemiyle (trier) Khersonessos'ta (Gelibolu) sahip olduğu kaleye çekildi. Zira Notion'daki yenilgi haberini alan Atina'daki Alkibiades muhalifleri, özellikle de radikal demokratlar, başkomutanlığı Alkibiades'in elinden aldılar ve gıyabında yargılanmasını sağladılar. Alkibiades, bu tarihten sonra yeniden Atina'ya dönmedi ve Trakya'daki özel çiftliğine çekildi. Pers satrabı Pharnabazos ile ilişkilerini orada yeniden devam ettiren Alkibiades, Spartalıların entrikalıları sonucunda Persler tarafından İ.Ö. 404 yılında öldürüldü (Mansel 1984, 336).

XIII.9. Arginusai Savaşı

Atinalılar, Notion mağlubiyetinden sonra 10 komutan (strategos) seçip Spartalılara karşı savaşı sürdürmeye karar verdiler. Notion zaferinin mimarı olan Spartalı Lysandros ise görev süresi sona erince donanmasını İ.Ö. 406 yılının donanma komutanı seçilen Kallikratides'e devretti. Kyros'tan aldığı paranın artan kısmını da Kyros'a iade ettikten sonra Sparta'ya döndü. Sparta donanmasını Lysandros'tan devralan Kallikratides, yeni gemiler temin ederek donanmasını güçlendirdi. Sparta satrabı Kyros'tan gemicileri için talep ettiği paranın zamanında kendisine ödenmemesine öfkelenerek, Yunanlıları "*para için Pers sarayının kapısını aşındıran zavallılar*" (Ksen. *Hell.* II. VI. 7) olarak tanımlayıp hayıflanan Kallikratides, acil ihtiyaç olan parayı Miletos'a (Miletos) giderek onlardan ve Khios'tan (Sakız Adası) temin ettikten sonra Atinalıların kontrolünde olan Lesbos (Midilli) Adası'ndaki Methymea'ya saldırıp, bu kenti ele geçirdi. "*Komutan olarak kaldığı ve gücü yettiği sürece tek bir Yunanlının dahi köle durumuna düşürülmesine izin vermeyeceğini söyleyerek*" kentin ele geçirilen tüm özgürlerini serbest bıraktı. Fakat Kallikratides, kentte bulunan Atina garnizonunu ve köleleri affetmedi. Onları köle olarak satışa çıkardı. Atina'nın tahıl ithalatı güzergâhını ele geçirmek üzere savaş stratejisi belirlemiş olan Konon'u Samos (Sisam) Adası'na giderken takip eden Kallikratides, kaçarak sığındığı Lesbos Adası'ndaki Mytilene'de kuşatma altında tuttu. Bu arada Pers satrabı Kyros'tan talep ettiği para da burada kendisine ulaştı. Konon'un kuşatmayı yarabilecek kadar güçlü bir askeri gücü yoktu. Gizlice adadan çıkarmayı başardığı iki gemiden birisinin Atina'ya ulaşıp, durumunu Atinalılara anlatması, Kallikratides'in ölümüne neden olacak Arginusai Savaşı sürecinin başlangıcıydı.

Konon komutasındaki Atina garnizonunun Samos Adası'nda kuşatma altında tutulmakta olduğunu öğrenen Atinalılar, 110 gemilik yeni bir donanma hazırladılar. İçinde çok sayıda süvari taşıyan bu gemiler, Samos Adası'na gitti ve orada bu donanmaya 10 gemi daha eklendi. Ayrıca 30 gemi de müttefiklerden toplanarak donanmaya dahil edildi. Toplam sayısı 150'yi aşan Atina donanması Lesbos (Midilli) Adası'nın karşısındaki Arginusai (Acan) adalarına gitti. Atinalıların orada olduklarını gece yakılan ateşleri görünce öğrenen Kallikratides, ertesi günün sabahı Arginusai'ya saldırdı. Savaş, Kallikratides'in denize düşüp kaybolması ve Peloponnesosluların bozguna uğrayarak yenilmesiyle son buldu. Savaşta Atinalılar 25 gemi kaybederken Peloponnesoslular 70 gemi kaybettiler. Kaçan Peloponnesosluların büyük bir kısmı Khios (Sakız) Adası'na, bir kısmı da

Phokaia'ya (Foça) sığındı. Atinalılar ise Arginusai'ya döndüler. (Ksen. *Hell.* I.6. 24-34) Fakat bu savaş Atinalıların zaferiyle sonuçlandığı halde savaşın komutanlarından (strategoi) sekizi Atina'da mahkemeye verildi. Suçlu bulunarak idam edildiler. Onlara isnat edilen suç, savaş sırasında denize düşüp kurtulmayı uman Atinalı askerlerin bu komutanlar tarafından toplanmamış olmasıydı. (Ksen. *Hell.* I. 7)

İ.Ö. 406 yılının yazında, Khios (Sakız) Adası'ndaki Spartalı komutan Eteonikos'un askerlerinin isyan ederek bu adayı ele geçirmek girişimleri amacına ulaşamadı. Zira askerlerinin niyetini öğrenen Eteonikos, isyanı başlamadan bitirmeyi başarmıştı. Bu olaydan sonra Khios (Sakız) ahalisiyle Sparta'nın diğer müttefikleri Ephesos'ta (Selçuk) toplanarak Peloponnesosluların donanmasının başına Lysandros'un geçirilmesi için Sparta'ya elçi göndermeye karar verdiler. Sparta satrabı Kyros'un arzusu da bu yöndeydi ve elçileriyle birlikte bu arzusunu Sparta'ya iletmişti (Ksen. *Hell.* II. 1.1-6). Fakat Sparta yasaları bir kişinin iki kez donanma komutanı olmasına izin vermiyordu. Yasa engeli Lysandros'un donanma komutanı seçilen Arakos'a yardımcı olarak atanması suretiyle aşıldı. Böylece yeniden donanmanın komutanı olan Lysandros, Ephesos'a geldi ve Peloponnesos gemilerinin Ephesos'a (Selçuk) getirilip, Antandros'ta (Altınoluk) yeni gemiler inşa edilmesini emretti. Ardından Kyros'a gidip ondan para istedi. Babasının kendisine verdiği paranın çok fazlasını harcadığını söyleyen Kyros, yine de Lysandros'a bir miktar para verebildi. Bu parayla tayfalara borçlu olduğu parayı ödeme olanağı elde eden Lysandros, donanma gücünü oluşturma hazırlıklarına devam etti. (Ksen. *Hell.* II. 1.7-12)

İ.Ö. 405 yılında Pers kralı III. Dareios hasta olduğu gerekçesiyle oğlu Kyros'un Pers başkentine dönmesini istemişti (Ksen. *Hell.* II.1.8, 13). Kyros, yola çıkmadan önce Lysandros'u yanına çağırıp, tüm yetkilerini ona devrettiğini, fakat çok üstün bir donanmaya sahip olmadıkça Atinalılarla savaşmamasını söyledi. Kyros'un Sardeis'ten ayrılırken kendisine verdiği parayla askerlerinin ücretlerini dağıtan Lysandros, Karia'daki Keramos (Gökova) körfezine gitti. Orada Atina'nın müttefiki olan Kedreai'ya (Sedir Adası) saldırarak bu kenti ele geçirdi. Yarısı Yunanlı olan bu kentin halkını köle ilan ettikten sonra Rodos Adası'na gitti. Oradan geri dönerek İyonya sahili boyunca ilerleyerek Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) ulaştı. Boğazdan geçecek gemileri denetlemek ve Sparta'dan ayrılan kentleri baskı altında tutmak isteyen Lysandros önce Abydos'a (Nara) uğradı. Oradan Atina'nın müttefiki olan Lampsakos'a (Lapseki) geçti. Kendisini karadan izleyen Sparta Thoraks komutasındaki

Abydoslular ve diğer müttefik kuvvetleriyle birlikte Lampsakos'u ele geçirip, kentin askerlerince yağmalanmasına izin verirken özgür insanlarını serbest bıraktı. (Ksen. *Hell.* II. 1.13-19).

XIII.10. Aigospotamoi Savaşı

Atinalı Konon, Samos Adası'ndan Pers kralının arazilerine yağma seferleri düzenliyor, Sparta'nın müttefiki olan Khios Adası'na ve Ephesos (Selçuk) kentine saldırıyordu. Bir taraftan da Lysandros'u izliyordu. Nitekim Atinalılar Lysandros'un gittiğini öğrenir öğrenmez 180 gemiyle Samos'taki (Sisam) üslerinden ayrılıp Khersonesos'taki (Gelibolu) Elaius'a geçerek gemilerini orada demirlediler. Lampsakos'un (Lapseki) Lysandros tarafından ele geçirilmiş olduğu haberini orada alınca önce erzak almak için Sestos'a (Açıkbaş) uğradılar. Sonra oradan ayrılıp Lampsakos'un karşısında bulunan Aigos-Potamoi (Keçi Dereleri) denilen bugünkü Karaköy sahiline geçtiler. Fakat bulundukları kıyı ıssızdı. İhtiyaçları olan erzakı Sestos'tan temin etmek zorundaydılar. Bu durumun farkında olan Spartalı donanma komutanı Lysandros, sanki bir deniz savaşına girecekmiş gibi her hazırlığını yapıp ok siperlerini getirtti. Atinalılar onların karşısında deniz savaşı düzeni aldılar. Fakat Lysandros'un hareketsiz kalması nedeniyle çarpışma olmadı ve Atina donanması Aigos-Potamoi'ya geri çekildi. Lysandros aynı taktiğe beş gün devam etti. Bu arada gizlice adamlarını gönderip, Atinalıların Aigos-Potamoi'a çekildikten sonra neler yaptıklarını gönderip kendisine bildirmesini istedi. Adamlarının Atinalıların erzak için gemilerini demirledikleri yerden çok uzağa giderek dağıldıklarını görüp, bunu Lysandros'a bildirdiler. Durumu Khersonesos'daki kalesinden fark eden Atina'nın sürgündeki amirali Alkibiades, Atinalı komutana (strategos) giderek onları uyarıp, gemilerini Sestos (Açıkbaş) limanına çekmelerini söylemişti. Fakat Atinalılar, Alkibiades'i dinlemeyip kovdular. Spartalı komutan Lysandros, bekleyişinin beşinci gününde Atinalı tayfaların yiyecek tedariki için gemilerinden uzaklaşıp dağıldıkları bir anda, Atinalıların toparlanıp savaş düzenine kâfi derecede girmesine fırsat vermeden saldırdı.

Lysandros'un İ.Ö. 405 yılı baharındaki bu baskın saldırısıyla yenilen Atinalıların çok azı dışında tüm gemileri yok oldu. Komutanlardan Konon dokuz gemisiyle kaçıp kurtuldu. Lysandros, Aigos-Potamoi'da ele geçirdiği gemileri, esirleri ve ganimetleri Lampsakos'a (Lapseki) götürdü. Esirler arasındaki tüm Atinalılar orada öldürüldü. (Ksen. *Hell.* II. 2. 22-32) Buradan Byzantion'a (İstanbul) oradan da Khalkedon'a (Kadıköy) giden Lysandros, her iki kentin

Sparta'ya bağımlı olmalarını sağladı. Hem Byzantion hem de Khalkedon, Aigos-Potamoi'daki Sparta zaferini öğrendikten sonra zaten kentlerindeki Atina garnizonlarını kovmuşlardı. Her iki kente askeri vali olarak Spartalı Sthenelaos'u bırakıp Lampsakos'a dönen Lysandros, orada bir süre gemilerinin bakımı ile meşgul oldu ve sonra hala Atina müttefiki olan Lesbos (Midilli) Adası'na giderek bu adanın tüm kentlerine Sparta egemenliğini kabul ettirdi. 10 kürekli gemiyle (trier) Trakya'ya gönderdiği Spartalı Eteonikos da bu ülkedeki kaleleri ele geçirip, bütün ülkeyi Sparta egemenliği altına aldı. (Ksen. *Hell.*, II.2.1-6) Böylece Atina'yı açlığa mahkûm edecek koşullar sağlandı. Zira Atina'ya giden hububatın yolu Spartalılar tarafından tamamen kesilmiş, Atina vatandaşlık hakkına sahip olan Samos (Sisam) Adası dışındaki müttefikleri tarafından terk edilmişti (Mansel 1984, 338). Böylesine yalnızlaşmış, Perikles sayesinde dolu olan hazinesini tüketmiş olan Atina'nın, kenti hem karadan hem de denizden kuşatan Spartalılardan barış istemek dışında bir seçeneği kalmamıştı. İ.Ö. 404 yılında yapılan barış antlaşması gereğince askeri gücünden ve savunma duvarlarından mahkum bırakılan Atina hala özgür bir kent devletiydi. Fakat siyasal egemenlik iddiası artık olmayan bir kentti. Siyasal bağımsızlığı, gerektiğinde Sparta'ya askeri yardım vermekle yükümlü kılınmış bağımlı kent statüsüne indirgendi. Attika-Delos Deniz Birliği resmen dağıtıldı. Birliğin liderliği Sparta'ya geçti. Fakat Spartalılar, bu birliğin Batı Anadolu kıyılarındaki üyelerini, Peloponnesos Savaşı'nda kendilerine para yardımında bulunan Perslerin hâkimiyetine terk ettiler (Ksen. *Hell.* II.3.8). Bir sonraki bölümde sözünü edeceğimiz Sparda (Sardeis) satrabı Kyros'un İ.Ö. 404 yılındaki isyanına verdikleri askeri destek, bu satrabın Kynaksa'da ölmesinden sonra Spartalıların Pers Krallığı ile iyi giden ilişkilerini bozdu. Bu nedenle Spartalılar, Batı Anadolu'da Pers hakimiyetine karşı savaşarak, Anadolu'nun bu kesimine bir süre egemen oldu. Bu sürecin nasıl başlayıp nasıl sonlandığını Onbeşinci bölümde göreceğiz.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SATRAP KYROS'UN İSYANI ve ONBİNLERİN DÖNÜŞÜ

XIV.1. Kyros'un İsyanı: Nedeni ve Hazırlıklar

Pers Büyük Kralı I. Dareios'un iki oğlu vardı. Büyüğü Artakserkses, küçüğü Kyros adını taşıyordu. İkincisi Peloponnesos Savaşı'nın sonlarına doğru Sardeis satrabı olarak tayin edilmiş, Batı Anadolu'daki Pers askeri birliklerinin komutanlığı da ona verilmişti. Böylece Sparda Satraplığı'nın eski satrabı Tissaphernes, İonia satrabı olarak onun emrine girmiş oldu. I. Dareios, ölmeden önce oğlu Kyros'u görmek isteyerek Pers başkentine çağırdı. Kyros babasının çağrısına Ksenias adlı bir Yunanlının komutasındaki 300 hoplit ve dostu sandığı Tissaphernes'i de yanına alarak hemen cevap verdi. Pers başkentine vardığında babası ölmüş, onun yerine tahta Kyros'un ağabeyi Artakserkses oturmuştu (İ.Ö. 404). Yeni Pers Büyük Kralı, Kyros'u kendisine suikast hazırlamakla suçlayan Tissaphernes'e inanarak yakalattı ve öldürmek istedi. Artakserkses, Kyros'u çok seven anneleri Paryatis'in araya girmesiyle öldürmekten vaz geçip yeniden Sparda satraplığına tayin etti. Bu arada Tissapharnes'in İyonya Satraplığı devam etti. Böylece iki kardeş arasındaki güvensizlik ve düşmanlık tohumları atılmış oldu. Kendisine yapılan haksızlığa isyan ederek hırslanan Kyros, satraplığına dönünce Yunanlılardan oluşan paralı askerler ordusu toplayarak Artakserkses'e karşı bir sefer düzenleyip, onu tahtından indirmeye karar verdi . Satraplığı sırasında Yunanlılarla iyi ilişkiler kurabilmiş olması onun isyan planlarını gerçekleştirmesini kolaylaştırdı. İlkin Peloponnesos Savaşı (İ.Ö. 431-404) sırasında yardım ettiği Lakedaimonialılardan askeri yardım sözünü aldı. Sonra Tissapharnes'in Miletos'ta uyguladığı zalimlikten yararlandı. Tissaphernes, Miletosluların bir kısmını öldürmüş, diğerlerini de kentten sürmüştü. Miletoslu

sürgünleri toplayarak Tissaphernes'e karşı savaş açması İyonyalılardan gereken askeri birlikleri toplayabilmesi için yeterli oldu. Sonra Lakedaimonialı bir sürgün olan Klearkhos'a, onun Hellespontos ve Trakya'da yapacağı savaşlar için gerekli olan maddi imkânı vererek kendisi için gerekli olan bir orduyu sağlayabilmesini garanti etti. Klearkhos,topladığı paralı askeri birlikleri Kyzikos'un karşısındaki yarımadada topladı. Tesalya'dan (Thessalia) muhaliflerince kovulmuş olan Aristophanes'e de istediği yardımı yaparak onun kendisine istediğinde askeri birlik temin edebilmesinin koşullarını oluşturdu. Ayrıca konuğu olarak Sardeis'te bulunan Boiotialı Proksenos, Stympnadoslu Sophainetos ve Akhaialı Sokrates'ten kendisi için askeri birlikler hazırlamalarını istedi. İlkine bu birliklere topraklarının huzursuzluk kaynağı olan Pisidialılara karşı, diğer ikisine Miletoslular adına Tissaphernes'e karşı savaşmak için bu askeri birliklere ihtiyaç duyduğunu söyledi (Ksen. *Anab.* I. 1.1-11.).

Kyros, Pers Büyük Kralı Artakserkses'e karşı savaşmak için yeterince hazır olduğuna kani olunca Pisidialılara karşı savaşacakmış gibi bir görüntü vererek Yunanlı ve Yunanlı olmayan ordularını Sardeis'te toplamaya başladı. Seferin tüm ayrıntıları, bu sefere Kyros'un askeri olarak katılmış olan eski Yunan tarihçisi Ksenophon tarafından yazılan Kyrou Anabasis adlı eserde anlatıldı.

Ksenophon "Barbar" diyerek genellediği Yunanlı olmayan askeri birliklerin hangi kabilelerden ya da bugünkü Türkiye topraklarının hangi bölgelerinden toplandığını anlatmadı. Fakat onun "barbar" dediği halklar Traklar da dahil olmak üzere Türkiye'nin kıyı bölgelerindeki Yunan kentleri dışında kalan halklardı. Klearkhos'a ve İyonya'daki paralı Yunan askeri birliklerin kendisi adına komtanlığını yapan Arkadialı Ksenias'a tüm birlikleriyle birlikte gelmelerini, Aristippos'a düşmanlarıyla barış yaparak emrindeki orduyu kendisine göndermesini, Miletos'u kuşatma altında tutan birliklere de kendisine katılmalarını bildirdi. Onlar, Kyros'un emrine uyarak Sardeis'e geldiler. Arkadialı Ksenias 4 bin, Boiotialı Proksenes 2 bin, Stympnaloslu Sophainetos bin, Akhaialı Sokrates 500 ve Akhaialı Sokrates ile birlikte Miletos'ta Artaphernes'e karşı savaşanlar arasında yer alan Megaralı Poison 600 askerle Sardeis'e geldiler.

XIV.2. Kyros'un Seferi: Lidya, Phrygia ve Lykaonia

Sardeis'te toplanan askeri birliklerin ve yapılan hazırlıkların Pisidialılara karşı yapılacak bir sefer için fazla olduğunu, seferin asıl hedefinin Pisidialılar değil Pers Büyük Kralı Artakserkses olduğunu düşünerek kuşkulanan İyonya satrabı

Artaphernes, yanına 500 süvari alarak hızla Pers kralı Artakserkses'e gitti ve onu Kyros'un olası isyanı konusunda haberdar etti. Artakserkses, bu olasılığa karşı gerekli hazırlıkları hemen başlattı. Sardeis'te toplanan ordusuyla birlikte Lidya içinden ilerleyen Kyros, yürüyüşünün üçüncü gününde Maiandros'a (Büyük Menderes) ulaştı. Bu ırmağı yedi kayıkla kurdurduğu bir köprü üzerinden geçerek aştı. Ertesi gün bir Frigya kenti olan Kolossai'a (Honaz) ulaştı. Burada ona Yunanistan'ın Thessalia bölgesinden, Dolophia, Olynthos ve Atina'dan gelen, saldırı ve savunma silahları kalkan, tolga, göğüs ve bacak zırhları olan, phalanks şeklinde toplu olarak savaş için eğitimli bulunan ağır silahlı bin yaya (=hoplit) ile 500 peltasttan oluşan toplam 1500 asker katıldı. Kyros'un Kolossai'dan sonraki durağı yine bir Frigya kenti olan Kelainai (Dinar) oldu. Kyros bu kente de yürüyüşünün üçüncü gününde ulaşmıştı. Zengin ve büyük bir kent olan Kelainai'da Pers Kralı Kserkses'in yaptırdığı büyük bir av parkı mevcuttu. Kyros'un ordusunda yer alacak olan diğer askeri birlikler otuz gün kaldığı bu kentte ona katıldılar. Yeni gelen askeri birliklerden birisi Lakedaimonialı sürgün Klearkhos tarafından getirilmişti ve bu birliğin toplam asker sayısı 2 bin idi. Bunların bini hoplit, 800'ü Trakyalı peltast, 200'ü Giritli okçulardı. 300 askerden oluşan ikinci birliği Syrakysailı (Sicilya'da) Sosis, bin hoplitten oluşan üçüncü birliği ise Arkadialı Agias getirmişti. Kyros bu yeni birlikler gelince tüm ordusunu Kelainai'daki av parkında topladı ve sayım yaptırdı. Böylece onun emrinde savaşacak paralı Yunan askerlerinin toplam sayısının 13 bin olduğu öğrenildi (Ksen. *Anab.* I.2.6-9).

Kyros'un Kelainai'dan İkonion'a (Konya) kadar ilerleyişi sırasında içinden geçtiği kentler şunlardı: Peltai, Keramon Agora (Banaz), Kaistrupedion, Thymbrion (Ulupınar ?) ve Tyriaion (Ilgın). Bu kentlerden ikincisi Frigya'nın Mysia sınırında bulunan son kalabalık nüfuslu kentiydi. Kelainai'dan itibaren içinden geçtiği her kente iki günlük bir yürüyüş sonunda ulaşan Kyros, Peltai'da üç gün, Kaistrupedion'da beş gün mola verdi. Kaistrupedion'da verilen mola sırasında Kilikya kralı/satrabı Syennesis'in karısı Epyaksa, beraberinde getirdiği yüklü bir parayla Kyros'u ziyaret etti. Kyros, ücretli askerlerine olan dört aylık borcunu onun tarafından getirilen paralarla ödedi. Kilikyalı ve Aspendoslulardan oluşan muhafızlarıyla birlikte Kyros'a refakat eden Epyaksa, Tyriaion'da verilen üç günlük mola sırasında Yunanlı paralı askerlerinin savaş tatbikatı gösterisini izledi. Kyros, Tyriaion'dan Frigya'nın son büyük kenti İkonion'a (Konya) üç günlük bir yürüyüşün sonunda ulaştı. Bu kentte üç gün mola verdikten sonra ilerlemeye devam eden Kyros, beş günlük bir yürüyüş sonunda Lykaonia

bölgesine girdi. Bu bölge fiilen Pers kontrolü altında olmadığı için düşman ülkesi muamelesine maruz kaldı. Kyros, Lykaonia'nın Yunan paralı askerleri tarafından yağmalanmasına izin verdi. Bu arada Perslere bağımlı bir kral olarak Kilikya'da hüküm süren Syennesis'in karısı Epyaksa'yı Menon komutasındaki bir muhafız birliğinin refakatında memleketine uğurladı. Sonra Kappadokia içinden yürüyüşüne devam eden Kyros, dördüncü günün sonunda Dana'ya (Kilise Hisar) vardı ve orada verdiği üç günlük molada iki kişiyi ihaneti nedeniyle öldürttü (Ksen. *Anab.* I.2. 10 vd.).

XIV.3. Kilikya: Satrap Syennesis

Kyros, Kilikya geçidine (Gülek Boğazı) varıncaya kadar hiçbir engelle karşılaşmaksızın yürüyüşüne devam etti. Bir araba genişliğinde olan, bu tarihten takriben 600 yıl sonra Roma imparatoru Septimius Severus'un rakibi Pescennius Niger'i takip eden ordusuna darlığı dolayısıyla zorluk çıkardığını bildiğimiz bu geçidin Kilikya kralı /satrabı Syennesis tarafından tutulmuş olması dolayısıyla yürüyüşüne bir gün ara vermek zorunda kaldı. Ertesi gün Syennesis, Yunanlıların gemilerle İyonya'dan Kilikya'ya doğru hareket etmiş olduğu haberini alınca geçidi tutan tepelerdeki mevzilerinden çekilmiş ve böylece Kyros, geçidi ve dağları hiç engel olmaksızın aşıp suyu bol, her türlü ağaç ve birçok üzüm bağının bulunduğu ovaya indi. Oradan dört günlük bir yürüş sonunda Kilikya Satraplığı'nın başkenti olan büyük ve zengin kent Tarsus'a ulaştı. Kyros kente geldiğinde Kilikya kralı Syennesis, bu kentteki sarayını terk edip dağdaki müstahkem bir yere sığınmıştı. Dükkâncılar dışında kenti terk eden halkı da onunla birlikteydi. Kyros'tan beş gün önce Tarsus'a gelmiş olan Syennesis'in karısı da oradaydı. Fakat ona refakat eden Menon 100 hoplitiyle kayıptı. Kyros'un paralı Yunan askerleri Menon'un Kilikya dağlarında kaybolduğu haberine öfkelenip Tarsus'u ve kral Syannesis'in sarayını yağmaladılar. Kral, karısı Epyaksa'nın aracılığıyla Kyros'un çağrısına uyup Tarsus'a geldi. Kyros ona bir zarar vermediği gibi onu krala yakışır hediyeler vererek onurlandırdı (Ksen. *Anab.* I. 2. 21-27).

Kyros, Tarsus'ta 20 gün kaldı. Bu arada Yunanlı paralı askerler seferin Pers kralına karşı olduğunu ilk kez burada öğrendiler ve aldatıldıklarını söyleyerek yola devam etmek istemediklerini bildirdiler. Askerlerin isyancı tutumu, Lakedaimonialı Klearkhos tarafından seferin Pers kralına karşı olmadığına inandırılmalarıyla son buldu (Ksen. *Anab.* I.3. 1-3). Böylece seferine fire vermeden devam etmek olanağını elde etmiş bulunan Kyros, Psaros (Seyhan) ve Pyramos (Ceyhan) nehirlerini geçerek Tarsus'tan ayrıldı. Yürüyüşünün

beşinci gününde Kilikya'nın Syria (Suriye) sınırındaki son kent İssos'a (Kinet Höyük) ulaştı. Orada üç gün mola veren Kyros'a Peloponnesos'tan (Mora) ve Ephesos'tan (Selçuk) gelen toplam 60 gemilik bir donanma ile 400 yeni Yunan hopliti katıldı. Donanmayı İssos'a getiren amiral, Kyros'un Miletos (Milet/Balat) kuşatmasında görevli olarak bırakmış olduğu Mısırlı Tamos'tu. Peloponnesos'tan gemilerle birlikte Lakedaimonialı amiral Pythagoras da gelmiş ve Kyros'un emrine girmişti (Ksen. *Anab.* I.4.1-3).

XIV.4. Suriye ve Mezopotmaya

Kyros, İssos'tan Syria'ya (Suriye) geçti. Kilikya ve Syria Kapıları denilen Amanos Dağı ile deniz arasındaki dar geçit üzerindeki iki hisardan birisi Kilikya kralı/Satrabı Syennesis'in muhafızlarının, diğeri Pers kralı Artakserkses'in askerlerinin elindeydi. Bu aradaArtakserkses'in Phoenike'deki (Fenike) satrabı Abrokomas'ın emrinde büyük bir ordu vardı. Abrokomas, Kyros'un Kilikya'da olduğunu öğrenince Phoenike'den ayrılıp Artakserkses'in yanına kaçmıştı. Böylece hiçbir engelle karşılaşmaksızın yürüyüşüne Suriye'ye girdikten sonra da devam eden Kyros, bir gün sonra bir Phoenike (Fenike) kenti olan Myriandros'a ulaştı. Yedi gün mola verdiği bu Fenike kentinde iki Yunanlı komutan firar etti. Bunlardan birisi Arkadialı Ksenias, ikincisi Megaralı Pasion'du. Kyros komutanlarını toplayarak onlara yaptığı bir konuşmayla bu firarlar dolayısıyla ortaya çıkabilecek moral bozulmasına engel oldu. Sonra dört gün yürüyerek Syrialıların kutsal saydıkları balıkları ve güvercinleriyle ünlü olan Khalos (Kuveik) Irmağı'na ulaştı. Oradan Syria (Suriye) satrabı Belesys'in sarayının ve büyük av parkının bulunduğu Dardas'a ulaştı. Fırat (Euphrates) Irmağı'nın Suriye'deki uzantısı olan Dardas'daki satrap sarayını yıktırıp, av parkının ağaçlarını kestiren Kyros, buradan ayrılışının üçüncü gününde Fırat Irmağı'nın kıyısındaki Thapsakos (Bu günkü Rakka'nın karşısında) kentine ulaştı. Seferin gerçek hedefinin Pers kralı Artakserkses olduğunu ilk kez açıkça askerlerine burada ilanen duyuran Kyros, Fırat Irmağı'nı bir sıkıntı olmaksızın aşıp, yürüyüşüne Suriye içinden devam etti ve dokuz gün sonra şarabı ve tahılı bol olan köylerin bulunduğu Arakses (Habur) Nehri kıyısına vardı.

Arakses (Habur) Nehri kıyısında üç gün dinlenip gerekli erzağı temin ettikten sonra Fırat Nehri'ni sağına alarak aşağıya doğru Arabia içinden ilerlemeye devam etti. Erzak tedariki için üç gün mola verdiği Fırat Irmağı'nın o tarihte Markas adıyla bilinen bir kolunun kıyısındaki Korsete kentine beş günlük bir yürüyüş sonunda ulaştı. Oradan sonraki yürüyüşü zorlu ve yorucuydu. Issız, ot

ve ağaçlardan yoksun yerlerden Fırat Irmağı üzerindeki Pylai Kalesi'ne varıncaya kadar on gün boyunca ilerlemek zorunda kalan Kyros'un bu yürüyüşü sırasında birçok yük hayvanı açlıktan telef oldu. Pylai'dan sonra Kyros'un içinden geçtiği ilk kent Fırat Irmağı kıyısındaki Kharmende oldu. Orada Kyros'un emrindeki Persli komutan Orontas'ın ihaneti öğrenildi ve Orontas öldürüdü. Bu arada Yunanlı paralı askerler arasında kavga başladı ve kavga, Kyros'un müdahalesiyle sona erdirildi. Kyros, Kharmende'den ayrıldıktan üç gün sonra Babil'e ulaştı.

XIV.5. Kynaksa Savaşı ve Kyros'un Ölümü

Babil'de savaşın son hazırlıkları yapıldı. Kyros, Yunanlı paralı askerlerin komutanlarına kazanılacak zaferden sonra vereceği makam ve mevkilerden söz edip, askerlere çok para vereceğini söyleyerek emrindeki Yunanlı paralı askerleri şevklendirdi ve ardından emrindeki ordunun sayımını yaptırdı. Kyros'un ordusundaki toplam asker sayısının 116 bin 500 olduğu bu sayımın sonunda öğrenildi. Ayrıca Kyros'un ordusunda 20 tırpanlı savaş arabası vardı. Ordunun 16 bin 500'ünü Yunanlı paralı askerler, 100 binini aralarında Paphlagonialı süvarilerin de bulunduğu Yunanlı olmayan askerler oluşturuyordu. Pers kralı Artakserkses ise Kyros'a karşı herbiri 300 bin askere komuta edecek olan dört generalinin emrine verdiği toplam bir milyon 200 bin askere sahipti. Fakat Abrokomas, emrindeki orduyla Kynaksa'da yapılacak olan savaştan beş gün sonra geldiği için Artakserkses'in Kyros'a karşı Kynaksa'da savaşan ordusunun asker sayısı 900 bin idi (Ksen. *Anab*. I. 4-7).

Kyros, İ.Ö. 401 yılının Eylül ayında yapılan Kynaksa Savaşı'nda gözünün altına isabet eden bir ciritle vurularak yaşamını yitirdi (Ksen. *Anab*. I.8.27). Pers Büyük Kralı Artakserkses'in adamlarından Mesabates, onun başını ve sağ elini kesti. Bu arada Kyros'un Apasia adını taktığı Phokaialı (Foça) ünlü odalığı Milto ile daha genç olan diğer odalığı Miletoslu (Milet) bir kadın, Artakserkses'in adamları tarafından esir olarak ele geçirildi. Güzelliği ve çok akıllı oluşuyla ün salmış olan Milto, sayısı 360'dan daha fazla olan cariyelerinden birisi olarak Pers kralı Artakserkses'in sarayına alındı. Daha sonra onu Artakserkses'in oğlu kendisine aldı. Bu arada Miletoslu kadın yarı çıplak halde kaçıp Yunanlı askerlere sığınarak kurtuldu (Ksen. *Anab*. I.10.1-3).

XIV.6. Onbinlerin Dönüşü: Yukarı Mezopotamya

Tarihe *Onbinler* olarak mal olmuş bulunan Kyros'un paralı Yunan askerleri, Kynaksa'da Kyros'un ölümünden sonra da Perslere karşı savaşmaya devam etti. Her ne kadar çarpıştıkları Pers askeri birliklerini yenmiş olsalar da artık onlar için savaşa devam etmenin bir amacı ya da anlamı yoktu. Bu nedenle buradan ülkelerine sağ salim nasıl dönebileceklerini düşünüp tartıştışmaya başladılar. Kendisine karşı isyancı kardeşi Kyros'un emrinde savaşmış olan bu paralı askerleri hiç savaş yapmadan teslim almayı arzulayan Artakserkses emrinde hizmet eden Yunanlı ve Yunanlı olmayan elçilerini onlara gönderdi. Güya barış istiyordu ve bu nedenle barış görüşmeleri yapılmalıydı. Görüşmelerde paralı Yunan askerlerini temsil eden komutan Klearkhos, silahlarını bırakıp teslim etmelerini isteyen Artakserkses'in elçilerini reddetti. Ksenophon'un anlatıklarına göre Perslerin barış adına yaptıkları görüşme talebinin ve görüşmelerin amacı, paralı Yuanan askerlerini Fırat Irmağı ile Dicle Irmağı'nın birbirine en yakın oldukları yerde sıkışmış olarak kalacak şekilde oyalamaktı. Artakserkses'in niyetini anlayan paralı Yunan askerlerinin komutanları, geri dönüşün planlarını yapmaya başladılar. Dicle (Tigris) Irmağı'nı takip ederek kuzeye doğru ilerlemeye karar verdiler.

Pers kralı Artakserkses'in komutanlarının yakın takibinde gerçekleşen bu geri çekilme sürecinde Yunanlı paralı askerlerin komutasının Ksenophon'a devredildiği yere kadar içinden geçtikleri yerleşim birimlerinden ilki Dicle (Tigris) Irmağı'nın batı kıyısındaki Sittake kenti, ikincisi aynı ırmağın doğu tarafında Phiskos Çayı kıyısındaki Opis kenti, üçüncüsü Dicle Irmağı'nın batı yanındaki Kainai kentiydi. Kainai kenti Medlerindi ve Yunanlı paralı askerler, Opis'ten Kainai kentine çöl ve ıssız yerlerden ilerleyerek 10 günde ulaşmışlardı (Ksen. *Anab*. II.1-4). Oradan Zapatas (Büyük Zap) Irmağı'na ulaşan Yunanlı askerlerin komutanı Klearkhos, buraya kadar kendilerini takip eden Pers kralının İyonya Satrabı Tissaphernes tarafından iletilen şu sözlere inandı:

Pers Büyük Kralı, Yunan askerlerine savaş açmak ya da kötülük yapmak niyetinde değildir. Kendisinin Yunanlı askerleri takip etmesinin nedeni de kötülük yapmak değil, onların sağ salim ülkelerine dönmelerine yardımcı olmaktır.

Tissaphernes'in paralı Yunan askerlerinin tüm komutanlarını karargâhında ağırlamak yönündeki davetini, bunun bir tuzak olduğunu düşünmeden uygun

bulan komutanlar, Tissaphernes'in karagahına gittiklerinde tutuklandılar ve onların bazıları hemen öldürüldü. Yunanlı paralı askerlerinin Tissaphernes ya da Büyük Kral Artakserkses tarafından sorgulandıktan sonra öldürülen komutanları şunlardı: Boiotialı Proksenes, Thessalia'lı Menon, Arkadialı Agias, Lykaonialı Klearkhos ve Ahaialı Sokrates (Ksen. *Anab.* II, 5). Tuzağın amacı, komutanları öldürülen Yunanlı paralı askerlerin kendiliğinden teslim olmalarını sağlamaktı. Nitekim Büyük Kral'ın 300 atlıyla gönderdiği Ariaios, Artaozos ve Mithridates, Yunan paralı askerlerinin teslim olmaktan başka çarelerinin kalmadığını düşünerek, teslim olacakları umuduyla, komutanlarının öldürüldüğünü onlara ilanen duyurdular. Ancak Perslerin umutları boşa çıktı. Çünkü silahlarını teslim ettiklerinde öldürüleceklerini düşünen Yunanlı paralı askerlerin sözcüleri, silahları teslim etmeyi reddettiler ve gerektiğinde savaşmaya karar verdiler. Ancak askerler ümitsizlik içindeydiler. Ne yapacaklarını bilmeden ve bir planları olmadan vakit harcıyorlardı. Bu esnada Kyros'un Artakserkses'e karşı seferinin tarihini yazan Ksenophon devreye girdi. Yapılması gerekenin ne olduğunu askerlerin komutanları konumunda bulunan diğerlerine anlattı. Bunun üzerine Ksenophon komutan seçildi. Öldürülen diğer komutanların yerine iki kişi daha seçildi. Bunlardan birisi Akhaialı Ksanthikles, ikincisi Arkadialı Philesisos'tu. (Ksen. *Anab.* III. 1)

XIV.7. Onbinler Doğu Anadolu'da

Yunanlı paralı askerler, Perslerle gerektiğinde savaşmaya karar vererek geri çekilişlerine Ksenophon'un komutasında devam ettiler. Zapatas (Büyük Zap)Nehri'ni geçtikten sonra emrindeki 200 süvariye ek olarak çevik ve usta okçu ile sapancılardan oluşan 300 askeri bulunan Persli Komutan Mithridates'in saldırısına uğradılar. Yunanlıların karşılık vermeleri üzerine kaçan ve kaçış sırasında hiçbir kayıp vermemiş olmasından cesaret alan Mithridates, daha sonra çok daha kalabalık bir askeri güç ile yeniden saldırdı. Fakat Ksenophon, ilk saldırıda zayıf olan taraflarının ne olduğunu anlamıştı. Okçuları, sapancıları ve süvarileri yoktu. Bu eksiklerini ata binmek ve sapan atımında usta olan aralarındaki Rodoslu ücretli askerlerle kapatan Ksenophon, bin süvari ve 4 bin sapancı ve okçuyla yeniden saldırıya geçen Mithridates'i mağlup etti. Mithridates, birçok kayıp vererek kaçmak zorunda kaldı. (Ksen. *Anab.* III. 2-4.6)

Persler bu saldırılardan sonra daha ihtiyatlıydılar. Yunanlı paralı askerlerini aldatarak ya da tuzağa düşürerek imha etmenin yollarını aradılar. Fakat başarılı

olamadılar. Pek çok zorlukla Dicle Irmağı'nı takip ederek kuzey yönünde ilerlemeye devam eden Yunanlı paralı askerler, dağlık bir bölgede yaşayan Kardukhların ülkesine varıncaya kadar iki kentin içinden geçtiler. Bu kentlerden ilki Larissa (Ninive) ikincisi Mespila'ydı. Bu arada adı kayıtlara geçmeyen köylerden geçildi. Perslerin saldırıları boşa çıkarıldı. (Ksen. *Anab.* III. 4-5).

Ksenophon ve Kheirisophos komutasındaki Yunan paralı askerlerinin dağlık Kardukh ülkesinden ilerlemeleri, yüksek ve dar geçitli dağlar, kış koşulları ve Kardukhların sürekli saldırıları yüzünden çok zor olmuştu. İ.Ö. 401 yılının Kasım ayında Kardukhların memleketine giren Yunanlılar, bu memleket ile Armenia'nın sınırını teşkil eden Kentrites (Botan) Irmağı'nı aştıklarında rahatladılar. Bu ırmağı geçerlerken Kardukhların cılız olan son saldırıları onların kayıp vermelerine neden olmadı (Ksen. *Anab.* IV. 1- 3). İlerleyen satırlarımızdan görüleceği üzere Ksenophon komutasındaki Onbinler, buradan Erzurum-Gümüşhane-Trabzon güzergahını kullanıp Karadeniz'e ulaştılar.

Yunan paralı askerleri Kardukhlar ülkesinden sonra Pers satrabının sarayının da bulunduğu Armenia'ya girdiler. Düz ve hafif meyilli tepeleri olan Armenia içinden ilerlerken karşılarına çıkan ilk yerleşim birimi, Pers satrabının sarayının bulunduğu köydü. Bu köyün evlerin çoğunun kuleleri vardı ve yiyecek boldu. Yunanlılar orada erzak temini yaptıktan sonra Van Gölü'nün batısında bulunan bugünkü Bitlis Çayı'nı geçinceye kadar iki gün, oradan da Teleboas (Karasu) Irmağı'na kadar üç gün yürüdüler. Pek çok köyün bulunduğu Armenia'nın bu kesimine Batı Armenia (Küçük Armenia) deniliyordu ve bu ülkenin satrabı, Pers Büyük Kralı'nın dostu olan Tiribazos'tu. Yunanlıların ilerlemeleri kar yağışının olduğu sert kış koşulları ve satrap Tiribazos'un saldırıları yüzünden zor olmuştu. Yunanlılar bölgenin evleri yer altında olan köyleri ve bir köy muhtarının kılavuzluğu sayesinde zorlukları aşabildildiler.

XIV.8. Onbinler Doğu Karadeniz'de

Köylülerden temin ettikleri kılavuzlarının yardımıyla yürüyüşlerine devam eden Yunanlıların içinden geçtikleri sonraki ülke, Khalibler, Taokhlar ve Phasianlar adlarıyla bilinen kabilelerin ülkesiydi. Bu ülkeye girer girmez savaşmak zorunda kaldılar. Pek çok insan öldürdüler ve sonunda ihtiyaçları olan erzağı temin ettiler. Yunanlılar, bu ülkenin önlerine çıkan ilk köylerini yağmaladıktan sonra Taokhların bölgesine girdiler ve bu bölgede 5 gün yürüyerek ilerlediler. Taokhlar, Yunanlıların

geldiklerini öğrenince neleri varsa yanlarına alarak müstahkem yerlere sığınmışlardı. Yiyecekleri tükenen Yunanlılar onların sığındığı yerlere saldırdılar ve hisarı ele geçirdiler. Yunanlılar hisarı ele geçirdikten sonra korkunç bir manzarayla karşılaştılar. Kadınlar önce çocuklarını uçurumdan atmış, ardından da kendilerini atarak intihar etmişlerdi. Erkekler de kadınların ardından kendilerini uçurumdan atarak intihar etmişlerdi. (Ksen. *Anab*. IV. 6-7).

Khaliblerin ülkesinden ihtiyaçları olan yiyeceği temin ettikten sonra yola çıkan Yunanlılar 7 günlük bir yürüyüşün sonunda çok cesur ve savaşçı bir halk olan Khaliplerin ülkesine girdiler. Savaştan ve dövüşten çekinmeyen Khalipler kendirden yapılma olan ve karınlarına kadar inen zırhlar giyiyorlardı. Zırhın eteklerinde tunç yerine bükülmüş keçe şeritleri kullanıyorlardı. Kemerlerinde Lakonia kılıçları büyüklüğünde savaş bıçağı taşıyorlardı. Yaklaşık 2.5 metre uzunluğunda tek uçlu mızrakları vardı. Yunanlılar, müstahkem yerlerde oturan Khalibleri yağmalayamadan geçtiler ve Harpasos (Çoruh) Irmağı'ndan İskitler memleketine girdiler ve ovadan 4 gün yürüyerek bu ülkenin köylerinden erzak tedarik ettiler. Sonraki beş günlük yürüyüşün sonunda Gymnias (Gümüşhane) adında büyük ve zengin bir kente ulaştılar. Bu kentin başkanı, Yunanlılara bir kılavuz verdi. Bu klavuz Yunanlıları kentin düşmanı olan ülkelerden geçirecekti. Kılavuzla birlikte beş günlük yürüyüş sonunda en yüksek yerine çıkınca Karadeniz'i görebildikleri Thekhes (Zigana) Dağı'na ulaştılar. Fakat Yunanlılar, bu dağa gelmeden önce kılavuzun kendilerine göstermiş olduğu bir yerleşim birimini yakıp yıkıp yağmaladılar.

Thekhes Dağı'ndan (Zigana Geçidi) üç günlük bir yürüyüş sonunda Makronların ülkesine giren Yunanlılar, aralarındaki bir askerin Makron kökenli olması ve onların dilini biliyor olması sayesinde bu ülkeden barış içinde geçtiler. Makronlar, Yunanlıların ırmak boyundan geçişlerini kolaylaştırmak için ağaç kesmelerine yardım ettiler. Pazarlar kurarak onların yiyecek ihtiyacını karşıladılar. Yunanlılar Makronların kılavuzluğunda Kolkhis'e (Ardahan) girdiler. Kendilerine silahlı direniş gösteren Kolkhislileri yendiler. Fakat orada rastladıkları çok miktardaki arı kovanından yenilen bal yüzünden iki asker öldü. Bu baldan çok yiyenlerin ayakta duracak hali kalmazken az yiyenler sarhoşa benzer bir hal almıştı. Fakat ertesi gün herkes normale dönmüştü. Amasyalı coğrafya yazarı Strabon'un da sözünü ettiği bu bal, İ.Ö. 60'lı yıllarda Moskhia Dağlarında yaşayan Heptakomet adlı bir kabile tarafından ağaç sürgünlerinden elde ediliyordu. Roma'nın ünlü devlet adamı ve komutanı Pompeius'un ordusu da

bu balı yediğinde Onbinlerinkine benzer sıkıntılar yaşamışlar. Ksenophon ve Strabon'un sözünü etmiş olduğu bu bal, bugün de bilinendir ve bu bala yöre halkı tarafından "Delibal" denilmektedir.

Makronların ülkesinden 2 günlük bir yürüyüşün sonunda, İ.Ö. 400 yılının Şubat ayında Sinope'nin kolonisi olarak kurulmuş olan Yunan kenti Trapezos'a (Trabzon) ulaştılar. Kolkhis memleketindeki Sinope kolonisi olan bu Yunan kentine ulaşmış olmaları, onların tüm tehlikelerden kurtulmuş oldukları hissiyle çok sevinmelerine neden oldu. Trapezoslular onlara yiyecek sattılar, kentlerine alıp, hediyeler verdiler ve onların Kolkhis yerlileriyle dostluk kurmalarına aracı oldular. Sağ salim Trapezos'a kadar gelmelerine yardımcı olduklarına inandıkları tanrılara adaklarını yerine getirmek için boğalar kurban ettiler. Ordugâh kurdukları dağda spor yarışmaları şenliği düzenlediler ve at yarışları yapıldı. (Ksen. *Anab*. IV. 8).

Trapezos'ta ülkelerine deniz yoluyla mı yoksa kara yoluyla mı dönmeleri gerektiğini tartıştılar. Tüm askerleri taşıyacak yeterli gemi bulununcaya kadar kendilerini hayatta tutacak yağma seferlerini düzenlemeye karar verdiler. Bu kararlarına uygun olarak Kolkhis kabilelerinden birisi olan Drillere saldırdılar. Pontos'un en savaşçı kabilesi olan Driller, yolu bile olmayan dağlık bölgelerde yaşıyorlardı. Trapezosluların kötülük gördükleri için sevmedikleri Driller, Yunanlıların kendilerine saldıracaklarını öğrenince kendilerinin başkent dedikleri müstahkem yerleşim birimleri dışındaki köylerini yakıp boşalttılar. Yunanlı paralı askerler ahşap olan tüm evlerini yakıp kenti yağmalayıp kaçtılar. (Ksen. *Anab*. V. 1-2). Trapezos'a döndüklerinde artık Trapezos bölgesinde kolaylıkla yağmalayacakları bir yer olmadığını anlamışlardı. Gemi temin edeceğini söyleyerek kendilerinden ayrılan komutan Kheirisophos da geri dönmemişti. Yeterli sayıda gemi bulamayacaklarından emin olan paralı Yunan askerleri dönüş yolculuğuna karadan devam etmeye karar verdiler. Ancak onların yola çıkmadan önce temin edilen gemilerle hastalarını, çocukları, kadınları ve 40 yaş üzeri erkeklerini Trapezos'tan uğurladılar. Geriye kalanlar, kıyı bölgesindeki Yunanlılar tarafından tamir edilen yoldan yürüyüşlerine devam ettiler.

Yürüyüşlerinin üçüncü gününde Sinope'nin (Sinop) Kolkhis ülkesinde kurduğu bir başka kolonisi olan Kerasos'a (Giresun) ulaştılar. Bu Yunan kentinde onlar, asker sayımı yaptılar. Bu sayımdan anlaşılmıştı ki Kynaksa Savaşı'ndan sonraki geri çekilişlerinden itibaren savaşlar, kış şartları, hastalıklar yüzünden 1400 kayıp vermişlerdi. Zira onlar Kynaksa'dan ayrıldıklarında 10 bin kişiydiler. Kerasos'taki sayımda mevcut asker sayısı ise 8 bin 600'dü. (Ksen. *Anab*. V.3).

Yunanlı paralı askerler Kerasos'ta 10 gün kaldılar. Bu sırada onlar esirlerini satıp, bu satıştan elde ettikleri paranın %10'unu tanrı Apollon ve tanrıça Artemis için ayırdılar. Geriye kalanı ise askerler kendi aralarında paylaştılar. Yunan paralı askerlerine komutanlık yapan Atinalı Ksenephon tanrılara ayrılan parayı ülkesine döndükten sonra Delphoi'a gidip Tanrı Apollon'un oradaki tapınağının hazinesine koydu. Artemis için ayırdığı parayı ise Anadolu'dan Boiotia'ya geçerken Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nın koruyucusu olan Persli Megabyzos'a emanet etti. Megabyzos, bu parayı yarışları seyretmek için geldiği Olympia'da Ksenephon'a teslim etti. Bu sırada Ksenephon Olympia'da kurulmuş olan Skillus kentinde ikamet ediyordu. Ksenephon, bu parayla Apollon'un işaret ettiği yerden bir arazi satın alıp, içinden Selinus Nehrinin aktığı bu araziyi tanrıça Artemis'e vakfetti. Ephesos'taki (Selçuk) Artemis Tapınağı'nın önünden akan nehrin de Selinus adını taşıyor olması onun bu araziyi alıp tanrıçaya vakfetmesinde etkili olmuştu. Ksenephon bu arazi üzerinde tanrça için bir tapınak ve sunak yaptırdı. (Ksen. *Anab*. V. 3-6-7)

Kara yoluyla geri dönüş yürüyüşüne devam eden Yunanlıların yolları Kolkhis'in bir başka yerli kabilesi olan Mossynoiklerin topraklarından (Mossynoikia) geçiyordu. Bölgede iki ayrı Mossynoik kabilesi vardı ve onlar birbirlerine düşmandılar. Yunanlıların yollarına barış içinde geçmelerine izin vermeyen ilk Mossynoikler, tahkimatlı yerlerde yaşıyorlardı. Onları savaşarak yenmenin zor olduğunu düşünen Ksenophon ve arkadaşları, onlara düşman olan diğer Mossynoiklerle bir ittifak antlaşması yaptılar. Kral, önünde bir kalesi olan yerleşim biriminin bir tepesi üzerinde inşa edilmiş olan ahşaptan kulede oturuyordu. Kale ele geçirildi. Ahşap olan evleri ve kuleleri ateşe verilerek yakıldı ve yağmalandı. Yağma malları arasında kızılcık buğdayı, tuzlanarak küplere bastırılmış Yunus balığı eti, kaplar içinde muhafaza edilen balık yağı, kilerlerde muhafaza edilen yassı cevizler ve şarap vardı. Ksenophon'a (*Anab*. V, 4-29) göre "yassı ceviz" haşlanarak ya da ekmek gibi fırında pişirilerek yenilyordu ki bu tanım, Ksenophon'un "yassı ceviz" olarak tanımladığı Mossynoiklerin temel besin kaynağının gerçekte "ceviz" değil "kestane" olabileceğine işaret eder.

Mossynoikler, savunma silahı olarak sarmaşık yaprağı biçimli ve beyaz tüylü, üzeri sığır derileriyle kaplanmış örme kalkanlar kullanıyorlardı. Saldırı silahları ise bir ucunda temren öbür ucunda topuz bulunan 2.5 metre uzunluğunda

mızraklar ile demir baltalardı. Kalın çuval bezinden olan ve dizlerine kadar inen mintonlar giyen Mossynoiklerin başlarına giydikleri tulgaları, deriden yapılmıştı ve ortasında bir demet kıl bulunuyordu. Bu haliyle onların tulgaları, Paphlagonialıların tulgalarına benziyordu. (Ksen. *Anab*. V. 4.12-13) Yerleşim birimleri genellikle müstahkem mevkilerdi ve bir birlerine yaklaşık olarak aynı mesafedeydiler. Kestaneyle beslenen çocuklar şişmandı ve onların tenleri beyazdı. Boylarıyla enleri birbirine neredeyse denkti. Sırtlarını renk renk boyayan Mossynoikler bugünkü gemiciler gibi vücutlarının ön kısmına dövmeler yapmışlardı. (Ksen. *Anab*. V. 4.30-33). Herodotos'a göre dövme yapmak bir Trak geleneğiydi ve dövme onlarda bir soyluluk işaretiydi. Mossynoiklerin ahlak ve adetleri başka hiç bir ulusunkine benzemiyordu. Çünkü onlar başkalarının gizli yaptıkları şeyleri, herkesin gözü önünde yaparlardı. (Ksen. *Anab*. V.4- 34) Apollonios'a göre Mossynoikler, herkesin karşısında, halk içinde ya da Agora'da yapılabilecek şeyleri evlerinde, evlerinde yapılacak şeyleri kulenin dışında, sokakta alenen yaparlar ve bu nedenle onları kimse ayıplamazdı. Herkesin gözü önünde sevişmekten utanmayan Mossynoikler, Apollonios'a göre besiye konmuş domuz gibiydiler ve yanlarındaki kimselerden çekinmeden, bu sevişme sırasında karılarıyla toprak üstünde çiftleşirlerdi.

Ksenephon komutasında geri dönüş yolculuğuna (Karadeniz kıyısı boyunca) devam eden Yunanlılar Mossynoiklerin ülkesinden (Mossynoikia) sonra 8 gün yürüyerek Khalyblerin ülkesine girdiler. Geçimlerini daha çok demir madenlerinde çalışarak sağlayan ve Mossynoiklere bağımlı olan Khaliblerin topraklarından bir sıkıntı yaşamadan geçen Yunanlıların içinden geçtikleri bölgenin sonraki kabilesi Tibarenlerdi. Onların yaşadıkları topraklar düzlüktü. Deniz kıyısında birkaç müstahkem yerleri olan Tibarenler, Yunanlıların topraklarından barış içinde geçmelerine izin verdiler.

XIV.9. Onbinler, Paphlagonia, Bithynia ve Herakleia

Yunanlılar Tibarenlerin toprakları üzerinde iki gün yürüdükten sonra Sinope'nin bir başka kolonisi olan Kotyora'ya (Ordu) ulaştılar. Bu Yunan kentinde 45 gün kalan Yunanlılar, yiyecekleri Kotyora topraklarında ve Paphlagonia'da yaptıkları talanlardan elde ettiler. Onların bir Yunan kenti olduğu halde Kotyora topraklarını talan etmelerinin nedeni, Kotyoralıların onlar için pazar kurmamış olmaları ve hastalarını kente kabul etmemeleriydi. Sinopeliler, kendilerine vergi ödemeyen

Kotyora'nın Yunan paralı askerler tarafından talan edildiğini öğrenince onlara bir elçi heyeti gönderince talanın nedenini haklı bulup, Yunanlı paralı askerlerin bundan sonraki yolculuklarını deniz yoluyla yapmalarını tavsiye edip bu konuda yardımcı olacaklarını söylediler. Bu tavsiyenin nedenleri onlara Sinope'nin ünlü hatibi Hekatonymos tarafından anlatıldı. Bu hatibe göre karadan yapılacak yolculukta önlerine çıkacak olan Thermodon (Terme), İris (Yeşilırmak), Parthenios (Bartın Çayı) ve Halys (Kızılırmak) nehirlerini aşmak zordu. Üstelik dağlık Paphlagonia'dan geçeceklerdi ve Paphlagonialılar özellikle süvarileriyle ünlüydüler. Her ne kadar Hekatonymos'un Sinope'ye Yunanlıların girmesini istemediğinden böyle bir tavsiyede bulunmuş olabileceğini düşünenler olsa da Yunanlılar bu tavsiye üzerine deniz yoluyla Herakleia'ya (Karadeniz Ereğlisi) gitmeye karar verdiler (Ksenep. *Anab*. V.1-14). Fakat bu arada Ksenephon'un aklına Kolkhis ülkesinde koloni kurarak Yunanlıların gücünü ve nüfuzunu arttırmak düşüncesi geldi. Bunun için kurban kestirip, uygun kehanetler olup olmadığını öğrenmek istedi. Fakat satrap Kyros'tan 3 bin *dareikos* (=darik) ödül alan kahin Silanos kurbanı kestikten sonra Ksenephon'un niyetinin koloni kurarak Kolkhis'te kalmak olduğunu yaydı. Ksenephon'un niyetinden haberdar olan Sinopeliler ve Herakleialılar Yunanlı paralı askerlerin ülkelerine dönmelerini istemeye başladılar. Tüm bunlar askerler arasında hoşnutsuzluk ve başıbozukluğun nedeni oldu. Ksenophon askerlerini toplayarak onlara rağmen bir şey yapabilmesinin mümkün olmadığını, bunun nedenlerini açıkça ve akıllara hitap ederek açıkladı. Böylece sıkıntılar aşıldı. Kendi başına buyruk olanların ve Ksenephon'a düşmanlık edenlerin yargılandığı bir mahkeme kuruldu. Mahkeme suçluları cezalandırdı. (Ksenop. *Anab*. V. 6,15-37;7).

Yunanlı paralı askerler Kotyora'da pazarlardan satın aldıklarıyla ve Paphlagonia'ya yaptıkları yağma saldırılarından ele geçirdikleriyle geçindiler. Paphlagonialılar dağınık halde yağma saldırıları yapan Yunanlı askerleri ustalıkla yakalıyor ya da ordugâh dışında, açık alanda olanlara gece baskınları düzenliyorlardı. Bu nedenle Ksenophon komutasındaki paralı askerlerle Paphlagonialıların araları iyi değildi. Bu duruma Paphlagonia beyi Korylous'un Yunan paralı askerlerine göndermiş olduğu elçilerle son verildi. Elçileri aracılığıyla Yunanlılara güzel elbiseler ve atlar gönderen Paphlagonia beyi Korylous'un isteği karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermemekti. Ayrıca o, Yunanlılara kendisinden çekinmemelerini söylemişti.

Paphlagonialı elçilerin gelişinden sonra kendilerine zengin bir ziyafet veren Yunanlılar, Paphlagonia'da adet olduğu gibi tahta çanaklarla içkiler içtiler. Geceyi eğlenceyle geçirdiler. Traklar, Atinalılar, Magnesialılar, Mysialılar kendi geleneksel silah danslarını flüt eşliğinde sergilediler. Ksenophon'un (*Anab.*VI. 1-13) anlattığına göre Traklar dans yaparken çok yükseğe sıçrıyorlar ve kılıçlarını savuruyorlardı. Nihayet oynayanlardan birisi ötekini vuruyor ve vurulan ustalıkla yere düşüyordu. Galip gelen yenilenin zırh ve silahını alıyor, yere düşen sanki bir ölü taşınıyormuş gibi götürülüyordu. Paphlagonialılar, oyunda yere düşenin gerçekten öldüğünü sanmışlardı. Mysialıların silahlı dansının materyali kalkandı ve tek bir danstı. Mysialı sanki iki düşmanla dövüşüyormuş gibi dans ediyor, bazen iki kalkanı bir düşmana karşı tutuyormuş gibi yapıyordu. Bazen de olduğu yerde fırıl fırıl dönüyordu. Havada parendeler atıyordu. Aynı Mysialı kalkanları birbirine vurarak ve bu sırada kah diz üstü çökmek kah sıçrayıp kalkmak şeklinde oynanan bir Pers dansını yaptı. Magnesialılarla Atinalıların dansında ise çiftçi-haydut kavgası sahnelendi. Ertesi gün Paphlagonialı elçiler ülkelerine Yunanlılarla anlaşma yapmış olarak döndüler. Yunanlılar ise yeteri kadar gemi temin edildiği için Paphlagonia'yı sol yanlarına alarak deniz yoluyla Sinope'ye gidip, bu kentin Harmene (Akliman) limanına girdiler. Paphlagonia ülkesi sınırları içindeki bu kent, bir Miletos kolonisiydi. Yunanlılar, kendilerine dostluk armağanı olarak üçbin kile arpa unu ve 1500 ölçek şarap veren Sinopelilerin limanında 5 gün kaldılar. Bu arada doğdukları topraklarına çok yaklaştıklarının farkında olan askerlerin evlerine hediyelerle dönmek istedikleri çok açıktı. Bu nedenle onlar, komutan sayısını bire indirerek kendi paylarına düşen ganimeti arttırmak istediler. İlkin başkomutan olarak Ksenophon'u düşündüler. Ancak Ksenephon, bu şartlı teklifi uygun bulmadı. Başkomutanlığın bir Lakedaimonialıya verilmesini istedi. Bu arada o Trapezos'taykén askerlerin denizden sevki için gemi temin etmek üzere kendilerinden ayrılmış olan Kheirisophos dönmüş, elindeki kadırgasıyla Sinope'ye gelmişti. Askerler başkomutan olarak Kheirisophos'u seçtiler. Ertesi günü Sinope'den ayrıldılar. Kıyı takip edilerek iki günlük bir yolculuğun sonunda bir Yunan kenti olan Herakleia'ya (Karadeniz Ereğli) vardılar.

Megara'nın Mariandynler ülkesindeki kolonisi olan Herakleia'nın (Karadeniz Ereğlisi) Akherusias burnu önünde demirleyen Yunanlı askerler burada Yunan mitolojisinde, yarı tanrı Herakles tarafından yakalandığı anlatılan yeraltı dünyasının üç başlı köpeği Kerberos'un mağarasını (Cehennemağzı) gördüler. Herakleialılar onlara dostluk hediyesi olarak 3 bin kile arpa unu, 2 bin ölçek şarap, 20 öküz ve 100 koyun gönderdiler. Fakat daha sonra başkomutanlarının

bağımsız olarak Herakleialılardan 10 bin Kyzikos altını istemeleri ve bunu alabilmek için tehdide başvurmaları, Heraklialıların kent surlarının kapılarını kapatıp, paralarını ve dışarıdaki tüm mallarını içeriye almalarına neden oldu.

XIV.10. Onbinlerde Bölünme: Byzantion ve Trakya

Bu arada ordu içerisinde Arkadialıların fazla olması, onların kendi baş komutanlarına tabi olmaları gerektiğini düşünmelerine ve bunun sonucunda yollarına kendi başlarına devam etmek üzere ayrılmalarına neden oldu. Böylece Yunan paralı askerler yola çıkmış oldukları tarihten itibaren ilk kez Herakleia'da (Karadeniz Ereğlisi) üçe bölünerek dönüş yolculuğuna devam etmek zorunda kaldılar. Bunlardan birisini Arkadialılar ve Akhaialılar oluşturuyordu ve sayıları 4500 kişiden fazlaydı. İkincisi Kheirisohos'un maiyetindekiler oluşturuyordu ve sayıları 2100'dü. Bu sayının 1400'ünü hoplitler, 700'ünü Trakyalı peltastlar oluşturuyordu. Üçüncüsü Ksenophon'un komutasındaki 2000 askerdi. Bunların da 1700'ü Hoplit, 300'ü peltast idi. Ayrıca Ksenophon'un komutasında 40 süvari vardı. İlkin Arkadialılar ve Akhaialılar yola çıktılar ve onlar Thrakia'nın Kalpe Limanı'nda karaya ayak bastılar. Kheirisophos, yolculuğuna karadan devam etti ve Trakya'ya ulaştı. Trakya'dan deniz yoluyla geri dönüş yolculuğunu sürdürdü. Ksenophon Herakleia'dan gemiyle yola çıktı ve Herakleia'ya ait yerlerle Thrakia (Trakya) arasındaki sınırda karaya çıktı (Ksen. *Anab*. VI. 2).

Bu üç gruptan Kheirisophos, hiçbir tehlikeye maruz kalmadan deniz yoluyla Kalpe Limanı'na varırken, Bithynia'ya saldırmak için önden giden Arkadialılar Kalpe Limanı'nda karaya çıktıktan sonra Bithynia Traklarının (Asya Traklarının)[1] köylerine saldırdılar. Fakat bir boğazdan geçerken Trakların saldırılarına uğradılar. Başlarında bulunan 10 komutandan birisi olan Smikres ve komutası altında bulunan tüm Yunanlılar orada öldürüldü. Bir diğer komutan olan Hegasandros'un emrindeki birliklerden ise yalnızca sekizi ve Hegesandros'un kendisi canını kurtarabildi. Diğer birliklerden bazıları zorlukla, bazıları hiçbir zorlukla karşılaşmadan bir araya toplandılar ve Traklarla bir antlaşma yapmak istediler. Fakat Traklar onların isteğini reddedince, Arkadialılar bulundukları bir tepede kuşatılmış ve kıpırdayamaz halde kaldılar. Bu arada Ksenophon komutasındaki birlikler karadan ilerlerken yakaladıkları dört yerli ihtiyardan Arkadialıların

(1) Kalpe Limanı Asya Trakya'sındaydı ve Asya Trakyası denilen bölge Hellespontos ağzından başlayıp, Herakleia'ya kadar uzanan bölgeydi.

durumunu öğrendiler. Kalpe Limanı'ndan ayrılmadan önce toplanan ganimetlerini aralarında paylaştıktan sonra Bithynia içinden ilerlemeye başladılar. Altı günlük bir yürüyüş sonunda Khalkhedonia'daki (Kadıköy bölgesi) Khrysopolis'e (Üsküdar) vardılar. Orada ganimetleri satarak yedi gün kaldılar. (Ksen. *Anab.* VI. 6. 37-38).

Khalkedonia (Kadıköy) Perslerin Daskyleion satrabı olan Pharnabazos'a bağlıydı ve Pharnabazos, Kyros'un Yunanlı paralı askerlerinin orada bulunmasını kendi hâkimiyet bölgesi için tehlikeli görüyordu. Satrap, bu sırada Lakedaimonialıların kontrolü altında bulunan Byzantion kentinin yöneticilerinden Yunan paralı askerlerinin Asya'dan Avrupa'ya geçmelerine yardımcı olmalarını istedi. Sparta'nın Byzantion'daki askeri valisi Klearkhos ile donanma komutanı Anaksibios, Ksenophon komutasındaki Yunan paralı askerler ordusuna para vereceğini söyleyerek onların İstanbul Boğazı'ndan Byzantion'a geçmelerini sağladı. Fakat Anaksibios, Yunan paralı askerler ordusunu İstanbul Boğazı'ndan geçirdikten sonra onlara vaad ettiği ücreti ödemediği gibi, hasta ve yaralılar dışındakileri kentin içine bile almadı. Bu duruma öfkelenen askerler kentin kale duvarlarını aşarak içeriye girdiler. Byzantion'un kendi komutasındaki paralı askerler ordusu tarafından ele geçirilmiş olduğunu öğrenen Sparta'nın düşmanlığını üzerine çekeceğinin ve bunun da tüm askerlerin sonu anlamına geldiğinin bilincinde olan Ksenophon, hemen askerleri topladı. Onlara Byzantion'u zorla ele geçirmiş olmalarının yanlışlığını ve bunun kendileri adına ne gibi kötü sonuçları olacağını nedenleriyle birlikte anlattı. Sonra askerlerinin kente giriş nedenlerinin kötü niyetli olmadığını Byzantion'daki Sparta donanma komutanı Anaksibios'a elçiler göndererek izah etti ve böylece sorun çözüldü.

Bu arada askerler toplanma düzenlerini bozmadan durdurdukları sırada, muhtemelen Pers satrabı tarafından görevlendirilen Koiratades adlı bir Thebai'li gelmiş ve kendisini komutanları olarak kabul etmeleri koşuluyla ihtiyaçları olan herşeyi hemen temin edeceğini ve onları Thrakia Deltası (Çatalca Yarımadası) denilen bir yere götüreceğini söyleyerek ikna etmişti. Böylece Ksenophon'un komutanlığı son bulmuş oldu. Ksenophon Marmara Denizi'nin (Propontis) Anadolu yakasındaki, Troas bölgesi kıyı kentlerinden birisi olan Parion'a (Kemer) gitmek üzere Byzantion'da kalırken, paralı askerler ordusu Koiratades komutasında, onun temin ettiği erzakı aralarında paylaştıktan sonra Byzantion'dan ayrıldılar. Fakat Koiratates, askerlerin daha sonraki erzak ihtiyacını temin edemeyince ordunun komutanlığını bırakıp gitti (Ksen. *Anab.* VII. 1).

Onun ayrılmasından sonra Yunan paralı askerler ordusunun mevcut beş komutanı (Asineli Neon, Akhaialı Phryniskos, Philesios, Ksanthikles ve Thebai'li Timasion) arasında çıkan anlaşmazlık, orduyu dağılma noktasına getirdi. Neon, Spartalıların kontrolü altındaki Khersonesos'a (Gelibolu) gidilmesini isterken, Timasion Asya'ya geçilmesi taraftarıydı. Askerlerinin genel eğilimi de Timasion'un düşüncesi yönündeydi. Anlaşmazlık giderilemeyince bulundukları yerde kalan askerlerin kimileri silahlarını orada burada satıyor, imkân buldukça gemi ile ayrılıp gidiyor, kimileri kentlere dağılıyordu. Ksenophon, tüm bunlardan haberdar ve memnun olan Pers satrabı Pharnabazos'un arzusu doğrultusunda görevine son verilen Byzantion'daki Sparta donanmasının komutanı Anaksibios'un tavsiyesine uyarak kendisine verdiği 30 kürekli gemiyle yeniden Yunan paralı askerlerinin yanına dönmeye karar verdi. Parion'dan (Kemer) ayrılıp Propontis'i geçen Ksenophon'un gelişi askerleri sevindirdi. Yunan paralı askerler ordusu yeniden Ksenophon'un komutasında olmayı kabul ettiler. Böylece Ksenophon, Anaksibios'un tavsiyesine uyarak orduyu Perinthos'a (Marmara Ereğlisi) götürdü. (Ksen. *Anab*. VII. 2.1-11).

Perinthos (Marmara Ereğlisi), Trakların ülkesindeydi. Odrys Krallığı'na bağlı olan Melanditler, Thynler ve Tranipsler bu ülkede yaşayan kabilelerdi. Fakat Ksenophon komutasındaki Yunan paralı askerler ordusu Perinthos'a geldiğinde Odrys Devleti yıkılmış, kabileler bağımsız kalmışlardı. Onlara hükmeden kral Teres'in oğlu Maisades, bu devlet yıkılınca ülkesinden kovulmuş, Maisades'in o zaman henüz çocuk olan oğlu Seuthes ise bölgenin egemeni olan kral Medokos'un sarayında muhtemelen rehin olarak büyümüştü. Seuthes, gençlik çağına gelince babasının ülkesini yeniden ele geçirmeye karar vermişti. Emrinde Odryslerin kralı olan Medokos'tan aldığı küçük bir askeri birliği bulunuyordu. (Ksenop. *Anab*. VII. 2. 31-33, 3.16). Bu askeri birlikle bir kalede yağma yaparak geçinen Seuthes'in babasının krallığını yeniden ihya edebilmesi için güçlü bir orduya ihtiyacı vardı. Bu nedenle Ksenophon komutasındaki paralı Yunan askerlerinin bölgede varlığı onun adına büyük bir şanstı. Hemen Ksenophon'a ulaşıp, bu paralı askerleri kiralayabilmenin yollarını araştırdı. Nihayetinde Ksenophon ve Seuthes anlaştılar. Seuthes, Yunan paralı askerlerinin her birine bir Kyzikos (Erdek) altını, onların yüzbaşılarına iki Kyzikos altını, komutanlarına dört Kyzikos altını vermeyi taahhüt etmiş, ayrıca istedikleri kadar arazi, çift öküzleri ve deniz kenarında müstahkem bir yer vereceğini söylemişti.

Seuthes, antlaşma yapıldıktan sonra Yunan paralı askerler ordusuna zengin bir ziyafet verdi. Artık Yunan paralı askerler ordusu onun emrindeydi. Seuthes'in

KYROS'UN ANABASİSİ (İ.Ö. 401-399)
Salmydessos
Perinthos
Kalpes Limen
Herakleia
PAPHLAGONIA
Sinope
BITHYNIA
Lampsakos
Antandros
Adramyttion
Pergamon
Hermos
Sardeis
Maiandros
Kolossai
Keramon Gora
Kaystroupedion
Peltai
Thymbrion
Tyriaion
Kelainai
Ikonion
Tyana
Halys
Iris
Kotyoris
Thermodon
Makronlar
Gymnias
Harpasos
Khaltyes
(Erzurum)
(Kağızman)
Phasis (Aras)
ARMENIA
(Malazgirt)
(Muş)
Van Gölü
Kentrites
Urmiye Gölü
Tarsos
Pyramos
Myriandros
Thapsakos
Mespila
Larissa
Khoaspes
Zabatos
Tigris (Dicle)
Kainai
Korsote
Euphrates
Pylai
Opis
Kynaksa
Sittake
Babil
Physkos
Sippar
0 30 km
0 200 km
A
B
C
D
E

emrinde bir Trak kabilesi olan Thynlerin köylerini işgal edip, yakıp yıktılar. Köyün hayatta kalmayı başaran sakinleri dağlara kaçtılar. Fakat kalın karla kaplı şiddetli kış koşulları kimi askerlerin burunlarını ve kulaklarını dondurdu. Thynlerin gece baskınları ise hemen hemen hiç zarar ve kayıp olmaksızın atlatıldı. Seuthes'in Thynlere karşı başarısı mensubu olduğu Odryslerin orduya dâhilini hızlandırdı. Böylece güçlü bir orduya sahip olan Seuthes, Thynlerin kendisine bağımlı olmalarını sağladıktan sonra Trakya Deltası'na doğru ilerledi. Bu bölge Maisades'in hükümetine ait topraklar değildi. Seuthes'in dedesi Teres'in Odryslerin kralı olarak hüküm sürmüş olduğu topraklardı. Bu bölge ele geçirildiğinde Seuthes'in sahip olduğu ordusundaki asker sayısı Yunan paralı askerler ordusundaki asker sayısından daha fazla olmuştu. Artık Yunanlılara ihtiyacı olduğunu düşünmüyor ve bu nedenle askerlere vaat etmiş olduğu parayı vermekten kaçınıyordu. (Ksen. *Anab.* VIII 3.15-44) Tek isteği bu paralı askerleri başından nasıl atacağıydı. Onun imdadına Spartalılar yetiştiler. Zira Spartalılar Pers satrabı Tissaphernes'e karşı savaş kararı almışlar, bu savaşın komutanı olarak tayin edilen Thibron tarafından gönderilen Kharminos ve Polykos adlı iki Spartalı komutan da Ksenophon komutasındaki Yunan paralı askerlerini kiralamak istediklerini Seuthes'e bildirmişlerdi.

Spartalılar, paralı Yunan askerlerinin her birine ayda bir *dareikos*, yüzbaşılarına ayda 2 *dareikos* ve komutanlarına 4 *dareikos* teklif ediyorlardı. Lakedaimonialıların teklifini hemen kabul eden Seuthes'in askerlere vaat ettiği ücreti ödememesi Ksenophon'un askerler karşısındaki saygınlığı sona erdirdi. Zira askerler, Ksenophon'un yalnızca kendisini zenginleştirmek adına kendilerini sattığını düşünüyorlardı. Ksenophon bu durumda kendisini savunmak zorunda kaldı. Nihayetinde Seuthes'ten de askerlerinin paralarını almayı başaran Ksenophon, askerlere paralarını dağıttı. Sonra da askerlerini Spartalı komutan Thibron'a teslim etti (*Ksen. Anab.* VII. 6.1-44-VII.7).

XIV.10. Ksenophon: Troas'tan Pergamon'a

Orduyu Thibron'a teslim ettikten sonra emrindeki Yunanlılarla Lampsakos'a (Lapseki) geçen Ksenophon (*Anab.* VII. 6.2-44-VII.7), orada bir süre kaldıktan sonra Troas'ta yeniden Anadolu yakasına ayak bastı. Sonraki yolculuğuna İda (Kaz) Dağı'nı aşarak devam etti. Bu dağı aştıktan sonra Antandras'a (Altınoluk) vardı. Antandros'tan ayrıldıktan sonra kıyı boyunca ilerleyerek Mysia'daki Thebe (Kumluca) ovasına ulaştı. Buradan sonraki güzergâhının üzerinde Adramyteion (Edremit), Kytonion (Assar Tepe) ve Atarna vardı. Bu kentlerin önünden geçen

Ksenophon ve emrindeki birlikler Kaikos (Bakırçay) ovasından ilerleyerek Mysia'daki Pergamon'a (Bergama) vardılar.

Pergamon'da Eretrialı Gongylos'un karısı ile annesi Hellas'ın misafiri olan Yunan paralı askerler, Pergamon'daki Pers garnizonuna saldırdılar. Asidates adlı bir Perslinin komutasındaki Perslere saldırmanın nedeni, Hellas'ın verdiği bilgilerdi. Hellas'a göre Asidates'in büyük bir serveti vardı ve kale 300 adamla kolayca ele geçirilebilirdi. Fakat gece baskını amacına ulaşmadı. Yunanlılar geri çekilmek zorunda kaldılar. Fakat Asidates'in Yunan saldırısının yenileneceğini sanarak Parthenion kenti yakınındaki köylere taşınması, Ksenophon'un emrindeki askeri birliğin amacına ulaşmasına fırsat verdi. Yunan paralı askerleri Asidates'e saldırdılar. Onu, karısını, çocuklarını ve nesi var nesi yoksa hepsini ele geçirdiler. Sonra Pergamon'a döndüler. Kendisini zenginleştiren buradaki ganimet, Ksenophon'un Yunan paralı askerlerini sağ salim ülkelerine getirme misyonunu burada sona erdirmiş oldu. Fakat o, 6000 kadar paralı askerin komutanı olarak İ.Ö. 395 yılına kadar Spartalılara hizmet vermeye devam etti. İlkin Spartalı komutan Thibron, Ksenophon komutasındaki paralı Yunan askerlerini Pergamon'da kiralamış ve onları diğer Yunan askeri birlikleriyle bir araya getirmiş, sonra Sparda satrabı Tissaphernes ve Daskyleion satrabı Pharnabazos'a karşı sefere çıkmıştır (Ksen. *Anab*. VIII.8.1-24). Daha sonra Ksenophon komutasındaki aynı paralı askerler, Thibron'un yerine askeri vali olarak tayin edilen Derkylidas'ın emrinde savaştılar (Ksen. *Hell*. III.1.9; *Anab*. VII.7.23. Diod. XVI.37.1).

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA PERS HAKİMİYETİNİN SON YARIM ASRI: ATİNA, SPARTA ve SATRAPLAR

XV.1. Sparta Egemenliği

XV.1.1. Thibron'un Seferi ve Mysia

İ.Ö. 405 yılında babası II. Dareios'un kendisini Pers başkentine çağırması üzerine Sardeis'ten ayrılan Kyros'un geri dönüşü Aigospotamoi savaşından sonraki bir tarihte gerçekleşti. Kyros, Sardeis'e döndükten sonra (İ.Ö. 403) Atinalılarla savaşları boyunca cömertçe yardım ettiği Spartalılara elçiler göndererek, kendisine askeri yardımda bulunmalarını onlardan istedi. Spartalılar onun bu talebine olumlu yanıt verdiler. Kyros'un İ.Ö. 401 yılında ağabeyi II. Artakserkses'e karşı Kynaksa'da yaptığı savaşta yaşamını yitirmesinden sonra, paralı askerleri olarak seferine katılan Yunanlı paralı askerler, aralarında bulunan tarih yazarı Ksenophon'un komutasında ülkelerine dönmeyi başardılar. Kyros'un isyanından ve Yunan Paralı askerlerinin geri dönüşünden öndördüncü bölümde söz ettik. Tüm bunlar, Yunanistan-Pers ilişkilerini yeni bir safhaya soktu. Sparta'nın isyancı Kyros'a vermiş olduğu destek, Perslerin yıllarca Atina'ya karşı Sparta'ya vermiş olduğu desteğin sonu oldu. Anadolu'nun batı kıyıları, bu tarihten itibaren Sparta liderliğinde Yunanlılar ile Persler arasındaki savaşlara sahne olacaktır.

II. Artakserkses (İ.Ö. 404-358), Sparda Satraplığı'na Kyros'un yerine Tissaphernes'i tayin etti. Lidya, İyonya ve Aiolis'in batı yarısı onun satraplığına dahil edildi. Daskyleion (Ergili) satrabı ise önceden olduğu gibi Pharnabazos'tu. Tissaphernes, Artakserkses tarafından tayin edilmiş olduğu Sparda Satraplığı'nın başkenti Sardeis'e gelir gelmez İyonya kentlerinden kendisine tabi olmalarını istedi. Fakat talebi reddedildi ve kentler, Tissaphernes'e kapılarını açmadılar.

Çünkü onlar hem özgür kalmak istiyorlar hem de Pers Büyük Kralı'na karşı savaşta Kyros tarafını desteklemiş olmaları nedeniyle Tissaphernes'in kendilerini cezalandıracağından korkuyorlardı. Bu nedenle İyonya kentleri, İ.Ö. 400 yılında Peloponnesos Savaşı'ndan zaferle ayrılan Yunanistan'ın Sparta kentine elçilerini göndererek Spartalılardan himaye istediler. Elçilerin İyonya kentleri adına Spartalılara söyledikleri Ksenophon'un *Hellenika* (III.1.3) adlı eserine şöyle yansıtıldı:

"*Madem ki Spartalılar tüm Yunanlıların önderi durumundalar, Asya'daki Yunanlılarla da ilgilenmeleri, ülkelerinin yağmalanmasına engel olmaları, özgür kalmalarını sağlamaları gerekir*"

Tissaphernes'in düşmanı olan ve ağabeyi II. Artakserkses'e karşı Kynaksa'da yaptığı savaşta yaşamını yitiren Kyros'un çok yardımını gören Spartalılar, İyonyalıların taleplerini haklı bularak, Tissaphernes'e karşı savaşarak onlara yardım etmeye karar verdiler ve İ.Ö. 400 yılında Thibron'u Anadolu'ya askeri vali olarak tayin ettiler. Thibron, ücretlerini kendisi ödemek üzere Spartalılar tarafından emrine tahsis edilen 5 bin kişilik bir orduyla yola çıktı. Atinalıların gönderdiği 300 süvariyi de ordusuna dahil ederek Batı Anadolu'ya gelen Thibron, oradaki Yunan kentlerinden topladığı askerlerle Kynaksa Savaşı'ndan sonra ülkelerine dönmek için Gelibolu'ya kadar gelmiş bulunan Yunanlı paralı askerleri de kiralayarak ordusunun asker sayısını artırdı. Böylece Thibron, yalnız denizde değil karada da Tissaphernes'e karşı savaşabilecek güçlü bir orduya sahip oldu.

Thibron'un Anadolu'nun batısındaki Perslere ait toprakları ele geçirmek için yaptığı ilk seferin hedefinde Magnesia ad Maiandrum (Ortaklar) ve Mysia bölgesi vardı. Ele geçirdiği ilk kentler ise Magnesia (Ortaklar) ve Mysia bölgesindeki Pergamon (Bergama) ve Teuthrania (Kalargatepe) ile bu kentin yakınındaki Halisarna oldu. Bu kentleri Spartalı Demaratos'un soyundan olan Eurysthenes ile Prokles yönetiyorlardı. Pers Büyük Kralı Kserkses'in Yunanistan seferine katılmış olan Demaratos, Sparta'da krallığı elinden alınınca Pers başkenti Susa'ya gitmiş, orada onu iyi karşılayan Büyük Kral II. Dareios'tan armağan olarak bu kentleri almıştı (Herod.VI.70;VII.3;101-104. Ksen. *Hell.* III.6). Eurysthenes ve Prokles, Thibron'a direnmediler. Kendi rızalarıyla onun tarafında yer almayı kabul ettiler. Thibron buradan ayrıldıktan sonra bir başka Mysia kenti olan Gambreion'a (Kınık), oradan Aiolis'deki Myrina (Kalabak Köy) ve Gryneion (Yeni Şakran) kentine gitti. Bu üç kentte Gorgion ve Gongylas adlı iki kardeş hüküm sürüyordu. Gorgion, Gambreion'un; Gongylas, Myrina ve

Gyrneion'un kralıydı. Bu kentler de Pers tarafını tutmuş olduğu için Eretrialılar tarafından sürgüne gönderilmiş olan Gongylas'a Pers Büyük Kralı'nın bir armağanıydı. Eurysthenes ve Prokles gibi Gorgion ve Gorgylas kardeşler de Thibron'a hiç zorluk çıkarmadılar. Kendi rızalarıyla Thibron tarafına geçtiler. Mısır Larissa'sı (Buruncuk) olarak bilinen bir başka Aiolis kenti ise Thibrion'a teslim olmaya yanaşmadı. Thibron'un kenti kuşatarak ele geçirme teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanınca Sparta'nın Ephorosları Larissa'daki (Buruncuk) kuşatmanın kaldırılmasını ve savaşın Karia'da sürdürülmesini istediler ve Thibron'u komutanlıktan azlederek Derkylidas adlı bir başka askeri valiyi bu savaş için görevlendirdiler.

XV.1.2. Derkylidas: Aiolis, Troas, Bithynia ve Gelibolu

Thibron, İ.Ö. 399 yılında Sparta'ya döndü ve orada yargılanıp sürgüne gönderildi. Thibron'un yerine tayin edilen ve herşeye çare bulmasıyla tanınan Derkylidas, orduyu Ephesos'ta (Selçuk) Thibron'dan devralır almaz Pers satrapları Thissaphernes ve Pharnabazos'un birbirlerine düşmanlıklarının farkına vararak ilkiyle anlaştı ve ordusunu Pharnabazos'un satraplığına sevk etti. Pharnabazos'un Daskyleon Satraplığı'nın sınırları içerisinde bulunan kuzey Aiolis'e girdi. Bu ülkenin Derkylidas tarafından ele geçirilmesi zor olmadı. Bir gün içinde üç Aiolis kentini ele geçirdi. Hiç direnmeden gönüllü olarak kapılarını Derkylidas'a açan bu kentler şunlardı: Troas Larissa'sı (Limantepe), Hamaksitos (Göktepe) ve Kolonai (Tavaklı) bu kentlerden. Diğer Aiolis kentlerine ise adamlarını göndererek bu kentlerden özgürlüklerini ilan etmelerini istedi. Kentlerin Derkylidas'a yanıtları olumsuz olmadı. Derkylidas'ı surlarının içinde kabul ederek onunla ittifak yaptılar. Derkylidas'a direnen tek Aiolis kenti tahkimli bir mevkide bulunan Kebren (Akpınar) kenti oldu. Fakat bu kent çok geçmeden Derkylidas'a kapılarını açtı (Ksen. *Hell.* III. 1. 16).

Derkylidas, Kebren'den ayrıldıktan sonra satrap Pharnabazos tarafından tayin edilen Dardanoslu (Maltepe) Zenis'in karısı Mania'nın ülkesine yürüdü. Mania, damadı Meidias tarafından öldürülmüş, Pharnabazos da çok güvendiği Mania'nın öcünü alacağını bildirmişti. Satrabın kendisini öldüreceğinden korkan Meidias, Derkylidas'a ikamet ettiği Skepsis (Kurşunlu) kentiyle Mania'nın hazinelerinin bulunduğu Gergis (Karıcalı Köyü) kentini ve bu kentte bulunan hazineyi ele geçirdi. Her iki kenti de kent halkının yönetimine bırakan Derkylidas'ın Gergis'te ele geçirdiği hazine, 8 bin kişilik paralı askerlerin bir yıllık ücretini karşılayacak kadar çoktu. Derkylidas'ın askerlerinin toplam sayısı

13 binden fazlaydı. Bunun 5'ini Thibron'dan teslim almıştı (Ksen. *Hell.* III.1.4). Takriben 6 binini Kynaksa Savaşı'nda yenilen ve ölen Pers satrabı Kyros'un paralı Yunan askerleri oluşturuyordu (Ksen. *Anab.* VIII.7.2. Diod. XVI.37.1). İki bin asker de Anadolu'nun batı kıyısındaki Yunan kentlerinden toplanmıştı (Diod. XVI.36.1). Anlaşılan Derkylidas, emrindeki askerlerin 5 bin kadarını Gergis'e gelmeden önce ele geçirmiş olduğu kentlere garnizon olarak bırakmıştı ve onların beslenmesi için gereken masrafları da garnizonlarını bıraktığı kentler tarafından temin edilmesini istemişti. Onun garnizonlarını yerleştirdiği kentlerden bazıları şunlardı: Skepsis (Kurşunlu Tepe), Larissa (Buruncuk), Hamaksitos (Göktepe), Kolonai (Tavaklı ?), Neandria (Çığrıdağı), İlion (Hisarlık), Kokylis (Karayivtepe ?) ve Kebren (Akpınar). Derkylidas bu kentlerden ilki dışındakileri Aiolis'e gelir gelmez ele geçirmişti.

Aiolis'i Frigya bölgesini tehdit eden bir kale haline getirmiş bulunan Derkylidas'tan korkan Perslerin Daskyleion (Ergili) satrabı Pharnabazos, kendisine savaş mı barış mı istediğini elçileri vasıtasıyla soran Derkylidas ile bir barış antlaşması yapmayı uygun buldu (Ksen. *Hell.* III.2.1). Bunun üzerine Derkylidas, Bithynia Trakya'sına giderek İ.Ö. 399-388 kışını orada geçirdi. Pharnabazos, satraplık sınırları içerisinde olmakla birlikte fiili bir kontrolünün olmadığı bu ülkedeki Bithynia Traklarıyla (Bithynialılar) birçok kez savaşmış, fakat onları pasifize etmeyi başaramamıştı. Bu nedenle Derkylidas'ın kışı geçirmek için Bithynia Trakya'sına gitmiş olmasına sevindi. Derkylidas, kışı Pers kontrolünün olmadığı bu ülkede geçirmeyi bu nedenle güvenli buluyordu.

Bithynia'ya girdikten sonra can ve mal yağmacılığına başlayan Derkylidas, bu ülkeden bol miktarda erzak elde etti. Ksenophon komutasında Kynaksa'dan dönen onbin paralı Yunan askerlerinin Spartalı komutan Thibron'a kiralanmasında rolü olan Trakyalı Seuthes, muhtemelen kiralama sürecinde Sparta ile bir ittifak antlaşması yapmıştı. Bu nedenle Avrupa Trakya'sındaki Odrys kralının emrinde olan Seuthes, Bithynia Trakya'sındaki Spartalı komutan Derkylidas'a 200 süvari ve 300 piyade gönderdi. Fakat onlar, etrafını kazıklarla çevirdikleri ordugâhlarında Bithynialıların saldırısına uğradılar. Yakınlarındaki Yunan askerleri yardımlarına ulaşıncaya kadar, Bithynialılar Seuthes'in gönderdiği Odryslere saldırdılar ve onların çoğunu öldürdüler (Ksen. *Hell.* III.2.2-4).

İ.Ö. 398 yılı baharı başlarında Bithynia'dan ayrılarak Lampsakos'a (Lapseki) giden Derkylidas, orada görev süresinin bir yıl uzatıldığını kendisine bildiren Sparta elçileriyle karşılaştı. Spartalı *Ephoros*ların müttefiklere karşı dürüst

davranması gerektiği yönündeki el yazısını da Derkylidas'a ilettiler (Ksen. *Hell.* III.2.1-6). Elçiler, Derkylidas ile bir çadırda yaptıkları toplantıda Sparta'ya gelip içinde bulundukları sıkıntıyı Spartalılara anlatan Khersonesoslu (Gelibolu) elçilerden de söz ettiler. Elçilere göre Khersonesoslular ülkelerine saldıran, mal ya da insan ne buldularsa götüren Trakyalılar yüzünden tarlalarını süremediklerinden şikayetçi olmuşlar, saldırıların önüne geçilmesi için yarımadayı anakaradan ayıracak bir sur inşa edilmesi gerektiğini anlatmışlardı. Ege Denizi'nden Marmara Denizi'ne kadar uzanacak olan bu sur sayesinde hem yarımadanın halkı hem de Sparta'dan Khersonesos'a (Gelibolu) gelmek isteyen çiftçiler tarıma elverişli bol ve verimli topraklara sahip olabileceklerdi (Ksen. *Hell.* III.2.8).

Spartalı komutan Derkylidas, Khersenososlu elçileri dinledikten sonra bir yorum yapmadan toplantıdan ayrıldı. Pharnobazos'a yeniden elçilerini gönderip, onun barışı istediğinin teyidini aldı. Bu arada Pharnabazos'un sınırlarına yakın olan Abydos (Nara), Lampsakos (Lapseki), Kyzikos (Erdek), Khalkedon (Kadıköy) kentlerinin barış içinde yaşamalarını sağladıktan sonra Çanakkale Boğazı'nı aşıp Avrupa'ya geçti ve o bölgede hüküm süren Sparta dostu kral Seuthes'in konuğu olarak Khersenesos'a (Gelibolu) vardı. Bu yarımadada toprağı bereketli olan 11 kentin Trak saldırısına karşı korumasız olduğunu görünce elçilerin Khersenesos (Gelibolu) ile ilgili söylediklerini haklı görüp, yaklaşık 150 yıl önce Atinalı Miltiades'in inşa ettirdiği (Herod. VI.36) surların bulunduğu yerde yeni bir sur inşası başlattı. Saros Körfezi kıyısındaki Bakla Burnu (Kardia) ile Marmara Denizi kıyısındaki bu günkü Bolayır'ı (eski adı Paktya) birbirine bağlayan surun inşası, ilkbaharda başlanıp sonbaharda tamamlandı. Böylece 11 kent, birçok liman, ekilmeye elverişli geniş ve verimli tarlalar, ağaç dikilmiş büyük araziler ve her çeçeşit hayvan sürülerini besleyecek sayısız ve birbirinden güzel otlaklar, bu surlarla korunmuş oldu (Ksen. *Hell.* III.2)

Kersonesos'tan (Gelibolu) ayrılıp yeniden Anadolu'ya geçen Spartalı komutan Derkylidas, Aiolis'te tahkimli bir kent olan Atarneus'a (Dikili) gitti. Khioslu (Sakız) sürgünlerce ele geçirilen ve onlar tarafından üs olarak kullanılan bu kenti 8 ay süren bir kuşatma sonucunda ele geçirdi. Böylece İyonyalılar Aterneus'u üs olarak kullanıp, can ve mal bakımından kendilerine zarar veren Khioslulardan kurtulmuş oldular. Kentin yönetimini Drakon adlı komutana bıraktıktan sonra Ephesos'a giden (Ksen. *Hell*, III.2.11) Derkylidas'ın bu kente gelmiş olduğu İ.Ö. 397 baharına kadar Perslerin Sparta ordularına karşı bir

saldırıları olmadı. Batı Anadolu kıyılarını ve kıyıya yakın bölgeleri ele geçiren Derkylidas ile Pers satrapları Pharnabazos ile Tissaphernes, barış içinde yaşadılar.

XV.1.3. Sparta ve Satrapİar

Spartalıların Batı Anadolu kıyılarına egemen olmak için başlattıkları askeri seferlerden rahatsız olan Pers Büyük Kralı II. Artakserkses, bu duruma bir son vermek için Sparta satrabı Tissaphernes'i Anadolu'nun batısındaki tüm Pers ordularının komutanlığına tayin etti. Aiolis'in kendi yönetiminden çıkarılma olasılığından rahatsız olan Pharnabazos'u da yanına alan Tissaphernes, Spartalı komutan Derkylidas'ın Ephesos'ta bulunduğu sırada ordusuyla Karia'ya geçmiş, orada tahkimli yerlere garnizonlar bırakarak İyonya'ya geri dönmüştü.

Pers ordusunun Karia'yı İyonya'dan ayıran Büyük Menderes Irmağı'nı geçmiş olduğunu öğrenen Derkylidas, hemen harekete geçti. Derkylidas ile Tissaphernes'in ordusu Magnesia'da (Ortaklar) karşı karşıya geldiler. İ.Ö. 397 yılının yaz ortasında, ekinlerin iyice boy vermiş olduğu zamanda, savaş düzeninde cephe alan iki ordudan Derkylidas'ın ordusundaki bazı askerler silahlarını ekinin içine atarak kaçtılar. Bu askerler Priene (Güllübahçe) kentinden ve bu kent yakınındaki Akhileion'dan ve diğer İyonya kentlerinden gelenlerdi. Buna rağmen Tissaphernes'in Yunanlılarla savaşmaya cesaret edememesi, tarafların barış yaparak savaş alanını terk etmelerine neden oldu.

İ.Ö. 367 yılında Magnesia'da (Ortaklar) yapılan barış antlaşmasına göre Persler, Anadolu'nun batısındaki Yunan kentlerinin özerkliğini tanıyacak, Sparta ordusu Anadolu'dan askeri valileri (Harmost) de kentlerden çekilecekti. Bu koşullar kabul edildikten sonra görüşmeler Derkylidas tarafından Sparta'ya, Tissaphernes tarafından Pers kralına ulaştırılıncaya kadar barış korunacaktı. Bu arada Tissaphernes ile Pharnabazos komutasındaki Pers ordusu Tralleis'te (Aydın), Derkylidas komutasındaki Yunan ordusu Leokrophis'te ordugâh kurmuştu (Ksen. *Hell.* III.2.15-20). Fakat bu barış antlaşması tutmadı. Ertesi yıl (İ.Ö. 396) Pers büyük kralının Spartalılara savaş açmak için hazırlıklar yapmış olduğunu duyan Spartalılar, Atinalılara karşı Aigospotamoi Savaşı'nı kazanarak Spartalıları Peloponnesos Savaşı'nın muzaffer tarafı yapan Lysandros tarafından ikna edilerek Anadolu'da Perslere karşı yapılacak savaşın komutasını Sparta kralı Agis'in kardeşi Agesilaos'a verdiler. Lysandros, Agesilaos'un astı olarak bu seferde ordunun komutasını aldı.

Lysandros'un amacı Anadolu'da Peloponnesos (Mora) ordusunun komutanıyken kendisinin kurduğu fakat sonradan Spartalı *Ephoros*lar tarafından kaldırılan kentlerdeki ordu yönetimini Agesilaos'un yardımıyla yeniden kurmaktı (Ksen. *Hell.* III.4.2). Altı aylık erzak ve 6000'ini müttefiklerden sağlanan olmak üzere 8000'in üzerinde bir orduya komuta edecek olan Agesilaos, müttefik kentlere haber salarak bu kentlerin herbirinin orduya ne katkısının olacağını ve askerlerini nerede bulunduracağını onlara bildirdikten sonra, önce kurban kesmek için Troia'ya gitti. Oradayken büyük bir askeri kuvvet topladı ve bu kuvvetleriyle Ephesos'a yelken açtı. Ephesos'ta Tissaphernes ile buluşan ve ona "*ülkesi (Sparta), Yunanistan'da olduğu gibi Asya'daki kentlerin de özerk olmasını istiyor*" diyerek, Spartalılarla Persler arasındaki barışın bu koşullarda korunacağını ilan etmiş oldu.

Pers satrabı Tissaphernes, Agasilaos'un koşulunu Pers kralına iletip onun yanıtını alıncaya kadar barış içinde kalınması önerisinde bulundu. Onun önerisi uygun bulundu ve taraflar anlaştılar. Fakat Tissaphernes, sözüne bağlı kalmamış, tersine elinde bulunan ordudan başka Pers Büyük Kralı'ndan ikinci bir ordunun kendisine gönderilmesini istemişti. Bu arada Agesilaos ile Lysandros'un arası açıldı. Bunun nedeni kentlerin Agesilaos'tan daha çok Lysandros'a itibar etmeleriydi. Anlaşmazlık Lysandros'un kendi isteğine uygun olarak Agasilaos tarafından Hellespontos'a (Çanakkale) gönderilmesiyle giderildi. Orada Daskyleion Satraplığı'nda Pers Büyük Kralı II. Artakserkses'in üst düzey görevlisi olarak bulunan Siphridates ile temas kurarak, onun kendi tarafına geçmesini sağladı. Hakaretine maruz kalmış olduğu için Daskyleion (Ergili) satrabı Pharnabazos'a öfkeli olan Spithridates, çocuklarını, servetini ve 200 civarında olan süvarilerini de alarak Kyzikos'daki (Erdek) Lysandros'un yanına kaçtı. Lysandros tarafından oğluyla birlikte Ephesos'ta (Selçuk) bulunan Sparta ordularının komutanı Agesilaos'a götürülen Spithridates'in anlattıklarından Daskyleion (Ergili) Satraplığı ile ilgili bilgi edinmiş olmaktan memnun kalan Agesilaos, Sparda (Sardeis) satrabı Tissaphernes'in savaş tehtidine aldırmadan, hatta meydan okuyarak Karia'ya ilerledi. Agesilaos'u Asya'dan çekilmezse savaş ilan edeceğini söyleyerek tehditeden Tissaphernes, asker sayısı bakımından daha büyük olan ordusuna ve Agesilaos'ta olmayan süvarilerine güveniyordu. Savaş meydanı olarak süvari savaşına uygun olan Karia'daki Maiandros Ovası'nı tercih etmişti. Fakat Agesilaos onun tuzağına düşmedi. Karia'dan Frigya'ya dönerek Daskyleion Satraplığı sınırları içinde kuzeye doğru ilerlemeye başladı. Daskyleion'a (Ergili) yaklaştığı sırada Pharnabazos'un Bagais'in emrindeki

süvari birliğiyle karşılaştı. Süvarilerin çarpışmasından ibaret olan bu savaşta taraflar çok az kayıp verdiler. Agesilaos'un yaya birliğinin savaş alanına gelmesi üzerine Pers süvarileri geri çekilmek zorunda kaldı.

Agesilaos, Daskyleion (Ergili) yakınındaki bu küçük çaplı çarpışmadan sonra elinde yeterli sayıda süvari birliği olmadan bu düzlük alanda yapılacak savaşın kazanılamayacağının bilincinde olarak Ephesos'a (Selçuk) geri döndü. Bu arada yeterli süvari gücünü sağlayabilmek için bölge kentlerinin zengin ailelerine kendisi için birer at beslemelerini emretti. Orduya at, silah ve sağlam bir adam sağlayanların seferlerden muaf olacağını ilan etmesi, Agesilaos'un istediği atlılar ile silahlarınıve askerlerini kolayca temin etmesine yetti. İ.Ö. 395 yılının baharında tüm askerlerini Ephesos'ta toplayan Agesilaos, askerlerine bir süre talim yaptırdı. Ödüller, armağanlar vaad ederek yarışmalar düzenleyerek yaptırdığı talim sırasında kentin gymnasionları insanlarla, hipodrumları da atlarla dolup taştı. Kent meydanı ise satılık at ve silahlarla doldurulmuştu. Ancak meydanda satılığa çıkarılanlar yalnızca at ve silah değildi. Orada korsanlar tarafından ele geçirilerek esir alınmış olanlar da vardı. Agesilaos onların satışı yapılırken herkesin onları çıplak görmesi için giysilerini çıkarttırdı. Esirlerin vücutları hiç soyunmadıkları için bembeyazdı ve hep arabada ve atla gittikleri için adalesiz ve vücutları gevşekti. Onları böyle gören Agesilaos'un askerlerinin cesaretleri arttı. Perslerle yapacakları savaşın kadınlarla yapacakları bir savaştan farklı olmayacağına inanmaya başladılar. Agesilaos'un esirleri çıplak olarak satışa çıkarırken amacı bu sonucu görmekti. Zira o, düşmanlarını küçümsemenin de dövüşte insana kuvvet vereceğini biliyordu (Ksen. *Hell.* III.4.16-19).

XV.1.4. Sardeis Savaşı

Agesilaos'un Sparta'dan ayrılmış olduğu tarihten tam bir yıl sonra Lysandros'un başkanlığındaki 30'lar, yani Sparta hükümetinin ordunun sevk ve idaresi için görevlendirmiş olduğu komutanlar, vatanlarına döndüler. Onların yerlerini Herippidas'ın başkanlığındaki 30'lar aldı. Agesilaos, Herippidas'ı Ksenophon'un yerine Yunanlı paralı askerlerin komutanlığına, diğerlerini de uygun gördüğü birliklerin başına tayin ettikten sonra hiç zaman kaybetmeden ülkenin en tahkimatlı yerine sefere çıkacaklarını onlara söyledi. Agesilaos'un kastettiği en tahkimatlı yer, Perslerin Sparda Satraplığı'nın başkenti Sardeis'ti. Fakat bunu duyan Sparda satrabı Tissaphernes, Agesilaos'un daha önce yaptığı gibi asıl saldıracağı yeri gizlemek için böyle söylediğini, kendisinin kandırılmak

istendiğini düşündü. Ona göre bu kez Agasilaos, Karia'ya saldıracaktı. Bu nedenle Tissaphernes, piyade ordusunu Karia'ya kaydırdı, süvarilerini de Maiandros (Menderes) Ovası'na yerleştirdi. Tissaphernes yanılmış olduğunu, Agesilaos'un Sardeis (Sard) arazisini istila ettiğinde öğrendi. Hızla Sardeis'e dönen Tissaphernes, süvarilerini Paktalos (Sart) Çayı kıyısına yerleştirdikten sonra Agesilaos'un ordusunun yağma amaçlı olarak etrafa dağılmış bulunan geri kademe askerlerine saldırarak onların birçoğunu öldürdü. Bu saldırıyı öğrenen Agesilaos, önce süvarileriyle karşı saldırıya geçti ve ardından yaya birliklerini çarpışmaya dahil ederek savaşı kazandı. Pers ordugâhını ele geçiren Yunan askerleri yağmaya başladılar. 70 talantondan daha fazla nakit para ele geçirildi. Perslerin savaşta bir silah gibi kulladıkları develer de ele geçen ganimetler arasındaydı. Agesilaos, bu zaferinden sonra ganimetleriyle birlikte Yunanistan'a döndü. Tissaphernes, savaşın kaybedilmesine neden olmaktan suçlandı ve Pers kralı II. Artakserkses'in görevlendirdiği Tithraustes tarafından kellesi kesilerek öldürüldü (Ksen. *Hell.* III.4.20).

XV.1.5. Agesilaos: Mysia ve Pahplagonia

Sparta (Sardeis) Satrabı Tissaphernes'i öldüren ve ona halef olan Tithraustes, Spartalılarla Perslerin aralarının açılmasının sorumlusu olan Tissaphernes'in cezasını bulduğunu söyleyerek Agesilaos'dan Pers Büyük Kralı II. Artaphernes adına barış antlaşması talep etti. Büyük Kral'ın ondan ülkesine dönmesini istediğini, Asya'daki kentlerin eskisi gibi özerk olmalarını ve kendisine vergi ödemelerini arzu ettiğini söyleyen Tithrautes'e Agesilaos'un yanıtı, Sparta hükümetine danışmadan bunu yapamayacağını bildirmek oldu. Tithraustes, Sparta hükümetinin yanıtını öğrenmek için beklemeyi kabul etti. Ardından Agesilaos'a, Sparta'dan yanıt gelinceye kadar Pharnabazos'un Daskyleion Satraplığı'na gidip, orada konaklamasını söyledi. Ordusunun yolculuk sırasında ihtiyaç duyacağı erzakın temin edilmesi için Tithrautes'ten 30 talanton alan Agesilaos, Daskyleion Satraplığı'na bağlı olan kuzey Phrigya'ya doğru hareket etti. Kyme (Nemrut Köy) dolaylarına vardığında Sparta hükümetinin muhtemelen Konon'un komutasındaki Atina donanmasına karşı bir önlem olarak Sparta donanmasının komutanlığını da kendisine vermiş olduğunu öğrenen Agesilaos, bu yeni görevinin gerektirdiği işleri hemen yapmaya başladı. Adalara ve kıyı kentlerine istediği sayıda gemilerin yapılması için emirler gönderdi. Bu emir üzerine Agesilaos emrindeki donanmanın gemi sayısını 120'ye çıkardı. Donanmaya kayınbiraderi Peisandros'u komutan tayin ederek kuzey Frigya

yolculuğuna devam etti. Sparda Satrabı Tithraustes, bu yeni gelişmeleri Agesilaos'un niyetinin barış değil savaş yapmak olarak yorumladı. Bu nedenle o, Sparta'nın Yunanistan'daki düşmanlarına karşı para ve asker desteğinde bulunmayı vaad ederek, böl ve yönet siyasetine başvurdu. Amacı Yunanlıları yeniden birbiriyle savaşan insanlar durumuna sokmaktı. Nitekim Perslerden alacakları para desteğine güvenen kentler, Sparta'ya karşı ittifak kurdular. Atina ve Thebai kenti bu ittifakın öncüleri oldular (Ksen. *Hell.* III.5).

Buarada Agesilaos, son baharda Daskyleion satrabı Pharnabazos'un yönetiminde bulunan kuzey Phrigya'ya girdi ve yakıp yıkıp yağmalamaya başladığı bu bölgelere kentlerin bir kısmı silah zoruyla bir kısmı da kendi rızalarıyla Agesilaos'a teslim oldular. Oradan Paphlagonia'ya geçti. Onu bu bölgeye gitmeye teşvik eden kişi Ephesos'tayken Lysandros tarafından kendisine getirilen Pers kralının Daskyleion'da görevlendirdiği Spithridates'ti. Paphlagonia kralı Otys ile ittifak yapması gerektiğini ve bunu kendisinin sağlayacağını söyleyen Spithridates'e itimat eden Agesilaos, Pers kralının davetini reddeden Otys ile görüştü. Sonra bu kralı Spithridates'in kızıyla evlendirecek olan aracı rolünü oynadı. Agesilaos tarafından ikna edilen Otys, karısını görüp ona sahip olmak için aceleciydi. Bunun üzerine Agesilaos, Spithridates'in kızını getirmesi için Spartalı Kallios'u görevlendirdi. Sonra Pharnabazos'un sarayının bulunduğu satraplık merkezi Daskyleion'a gitti (Ksen. *Hell.* IV.1.1-15).

Daskyleion'un çevresinde bol erzak bulunan pek çok köy vardı. Etrafı çevrili parklarda ve açık kırlarda çok güzel av hayvanları bulunuyordu. Her çeşit balığın bulunduğu bir de dere akıyordu. Agasilaos, kışı geçirmek için ordugâhını burada kurdu. Ordusunun yiyecek ve içeceğini buradaki yağma saldırılarıyla sağladı. Fakat yağma saldırılarına giden askerler ihtiyatsızdı. Çünkü daha önce bir saldırıya uğramış değillerdi. Yağma için her tarafa dağılmış oldukları sırada karşılarına iki tırpanlı savaş arabası ve 400 süvariyle Pharnabazos çıkageldi. Çatışmada 100 Yunanlı süvari yaşamını yitirdi. Agesilaos, bu kayıbın öcünü, Pharnabazos'un Kaue'deki ordugâhına ani bir baskın düzenleyerek aldı. Herippidas komutasında Yunan ordusunca düzenlenen bu baskın sonucunda Pharnabazos'un ordusunda savaşan Mysialılardan birçoğu öldürüldü. Ordunun geri kalanı bozguna uğrayıp kaçtı. Kaue'deki Pharnabazos'un ordugâhı ele geçirildi. Fakat ganimet yüzünden çıkan bir anlaşmazlık Spitridates ile oğlu Megabates'in ve Paphlagonialıların Agesilaos'tan ayrılmalarına neden oldu. Bu olaydan hemen sonra Agesilaos ile Pharnabazos arasında barış görüşmesi başladı. Pharnabazos'u kendi tarafına çekmeyi ümit eden Agesilaos, geçmişte

Spartalılara yapmış olduğu dostluk ve yardımları hatırlatan Pharnabazos ile barış yaparak kuzey Frigya'dan ayrıldı (Ksen. *Hell.* IV.1.15-41).

Baharla birlikte Thebe (Kumluca) Ovası'na gelen Agesilaos'un niyeti olabildiğince Anadolu'nun iç kesimlerine girmekti. Bu nedenle o; Thebe Ovası'ndaki Artemis Astyrene Tapınağı'nın bulunduğu arazide kurduğu ordugâhında kendisine ülkenin her yanından gelen askerlerle ordusunu güçlendirmeye başladı. Fakat Pers paralarıyla cesaretlenen Yunanistan'ın büyük kentlerinin aralarında anlaşıp Sparta'ya savaş açmak üzere olduklarını öğrenen Spartalılar, Agesilaos'u vatanını savunmaya çağırdılar. Bu çağırı üzerine Agesilaos, İ.Ö. 394 yılında Spartalı Euksenos'un emrine asker sayısı 4 bin olan bir ordu verip, onu Asya askeri valisi tayin ederek Anadolu'dan ayrıldı ve Yunanistan'a döndü. Euksenos'un görevi kentlerin güvenliğini sağlamaktı (Ksen. *Hell.* IV.2.1-8).

XV.2. Perslerin Böl ve Yönet Politikası

XV.2.1. Pers-Atina İttifakı

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Perslerin yeni Sparda satrabı Tithraustes, Sparta ile başlattığı barış görüşmelerinden bir sonuç alamayacağını, Spartalıların niyetinin barış değil savaş olduğunu düşünmüş ve Sparta'nın Yunanistan'daki düşmanlarına para ve asker vaad ederek, böl ve yönet siyasetine başvurmuştu. Onun siyaseti işe yaramış ve Yunanistan'da Atina ve Thebai kentlerinin öncülüğünde Sparta'ya karşı bir ittifak kurulmuştu. Satrap Tithraustes'in böl ve yönet politikasının ne denli etkili olduğu İ.Ö. 394 yılı Ağustos'unda görüldü. Zira bir Sparta donanması, bu tarihte Perslerin Daskyleion satrabı Pharnabazos ile Atinalı Konon'un donanmalarıyla Knidos (Reşadiye) kıyısında karşı karşıya geldi.

Knidos'ta Daskyleion satrabı Pharnabazos, 80 Fenike gemisinden oluşan donanmasının başındaydı. Konon'un donanmasında 90 gemi vardı. Spartalı komutan Peisandros'un donanması ise 85 gemiden ibaretti. Düşmanın gemi sayısının çok fazla olduğunu gören Peisandros'un müttefikleri kendisini bırakıp kaçması üzerine savaşa onlar olmaksızın devam etmiş. Düşman gemilerinin birkaç mahmuz darbesine maruz kalan Peisandros'un gemisi sahile doğru itilmiş, kıyıya sıkıştırılan Peisandros'un tayfaları gemileri terk ederek Knidos kentine kaçmış ve oraya sığınmışlar. Peisandros ise gemisinde kalıp, düşmanıyla savaşa savaşa ölmüş (Ksen. *Hell.* IV.3.10-12. Diod. XIV.83.4).

Knidos Deniz Savaşı'ndan zaferle ayrılan satrap Pharnabazos ve Atinalı Konon, önce adaları ve kıyı kentlerini dolaştılar. Bu kentlerdeki Sparta askeri valilerini kovdular. Kentler, Konon'un tavsiyesine uyarak kentlerin kalelerini tahkim etmeyeceğini, özerkliklerine saygı göstereceğini söyleyen Daskyleion satrabı Pharnabazos'un bu yeni tavrından memnun kalarak sevindiler. Pharnabazos'u övdüler. Ona içlerinden gelerek gönüllü olarak konukluk armağanları gönderdiler. Pharnabazos'un yanında olan Konon da bu övgülerden kendi payına düşeni aldı. Erythrai (Ildırı) kenti Konon'u onurlandıran bir meclis kararı yayınladı (*Syll*^{3} 126). Konon'a inanan ve güvenen Daskyleion satrabı Pharnabazos, Ephesos'da karaya çıkınca Konon'un emrine 40 trirer (üç sıralı kürekli gemi) vererek Konon ile Sestos'ta buluşmak üzere kara yoluyla Daskyleion'a gitti. Bu arada Spartalı Derkylidas, Abydos'da (Nara) askeri vali olarak bulunuyordu. Hem Abydosluları hem de karşı kıyıdaki Sestosluları (Açıkbaş) cesaretlendirerek, onların Sparta'ya bağlı kalmalarını sağladı. Khersonesosluları da Sestos'a çağırarak düşmanları olan Atinalı Konon ve Pharnabazos'a karşı savaşta onların kendi yanında olmalarını sağladı (Ksen. *Hell.* IV.8.1-5). Daha once belirtmiş olduğumuz gibi Derkylidas, İ.Ö. 398 yılında Khersonesos (Gelibolu) yarımadasını ana karadan ayıran bir sur yaptırmak suretiyle Khersonesosluların (Gelibolu) topraklarının Traklar tarafından yağmalanıp talan edilmesine engel olmuştu.

Pers satrabı Pharnabazos, Daskyleion'a döndükten sonra Spartalılara bağlı kalan Abydos (Nara) ve Sestos'u (Açıkbaş), Spartalıları kentlerinden kovmadıkları takdirde savaş açmakla tehdit etti. Fakat her iki kent de bu tehdide boyun eğmeyince Pharnabazos, Abydos'a saldırıp kentin arazisini yağmaladı. Atinalı Konon'a da haber yollayarak düşmanın deniz yollarını kesmesini emretti. Bu arada yeni gemiler temin ederek donanmasını güçlendirdi. Ardından, İ.Ö. 393 yılı baharında, sahip olduğu çok sayıda donanımlı gemi ve paralı askerden oluşan büyük bir ordunun başına geçerek, Atinalı Konon ile birlikte Adalar Denizi'ne (Ege Denizi) girdi. Sparta'nın askeri üs olarak kullandığı Melos Adası'na saldırıp, bu adayı talan etti. Oradan Yunanstan'a giden Pharnabazos, Korinthos kıstağında karaya çıktı. Tüm parasını müttefiki olan Korinthoslularla Atinalı Konon'a bırakarak oradan Anadolu'ya döndü. Atina'da bir kurtarıcı gibi karşılanan Konon, Parnabazos'tan aldığı parayla Atina'nın surlarını yeniden inşa ettirdi (Ksen. *Hell.* IV.8.9-10).

Pers Mezar Anıtı (Foça)

XV.2.2. Sonuçsuz Barış Görüşmeleri

Spartalılar, Atinalı Konon'un Pers kralı II. Artakserkses'ten aldığı paralarla Atina surlarını yeniden inşa ettirdiğini, güçlü bir donanmaya sahip olduğunu, kıyı kentlerinin Atina'yla yeniden dost olmalarının sağlanmaya çalışıldığını öğrendiler. Atina'nın yeniden güçlenmesini istemeyen Spartalılar, Perslerin eskiden olduğu gibi kendi taraflarında olmalarını sağlamak ya da en azından Atinalı Konon'a yardım etmelerine engel olmak için Antalkidas adlı bir diplomatı elçi olarak Sparda (Sardeis) satrabı Tribazos'a gönderdiler. Antialkidas'ın görevi, durumu Tribazos'a anlatmak ve mümkünse Sparta devleti adına Pers Büyük Kralı ile barış yapmaktı (Ksen. *Hell.* IV.8.12). Bu arada olup bitenlerden haberdar olan Atina da sessizce gelişmeleri izlemek niyetinde değildi. Başkanlığını Konon'un yaptığı beş kişilik bir elçi heyetini Tribazos'a gönderdiler. Atina'nın isteği üzerine müttefikleri olan Yunanistan'daki Boiotia, Korinthos ve Argos kentleri de elçi heyetlerini Tribazos'a gönderdiler.

Spartalılar adına satrap Tribazos ile görüşen Altialkidas, niyetinin Pers Büyük Kralı ile barış yapmak olduğunu ve Sparta'nın teklif ettiği barış koşullarının Pers Büyük Kralı II. Artakserkses'in eskiden beri istediği koşulları kabul ettiğini söyledi. Pers Büyük Kralı'nın istediği Yunanlıların Anadolu'daki kentlerden ellerini çekmeleri, bu kentlerle ilgili olarak kendisinden bir talepte bulunmamalarıydı. Spartalılar bunu onaylıyor, ayrıca bütün adaların ve diğer ülkelerdeki kentlerin özerk kalmalarını istiyorlardı. Sparda (Sardeis) satrabı Tribazos, bu koşullarda barış yapılması halinde Pers Büyük Kralı'nın Atinalılar ya da Spartalılarla savaş yapmasına, bu uğurda para harcamasına gerek kalmaz diyen Antialkidas'ın sözlerini çok beğendi. Fakat bu sırada Perslerin müttefiki olan Atina ile diğer Yunanistan kentlerinin elçileri, Antialkidas'ın teklif ettiği barış koşullarının kimi kısmına itiraz ettiler. Eğer adalara ve kentlere özerklik tanınırsa kendilerine tabi olan kentleri ve adaları kaybedeceklerdi. Bu nedenle İ.Ö. 392 yılındaki barış girişimi başarılı olamadı ve elçi heyetleri ülkelerine geri döndüler (Ksen. *Hell.* IV.8.13-15).

Spartalı elçi Antialkidas'ın Pers satrabına götürdüğü barış teklifi Perslerin Anadolu kıyılarındaki tüm Yunan kentlerine sorunsuz egemen olabilmesi adına iyi bir başlangıçtı. Sparda (Sardeis) satrabı Tribazos, Atina ve müttefiklerini, Spartalı Antialkidas'ın sunduğu barış koşullarını kabul etmeye zorlamak için Sparta'yı desteklemeyi uygun buldu. Bu nedenle o, Pers kralı II. Artakserkses'e danışmadan gizlice Antialkidas'a para verdi. Dahası Atina elçi heyetinin başkanı olarak kendisine gelmiş olan Konon'u, Spartalılar haklı bulmayarak Pers Büyük Kralı'na karşı gelmiş olmak suçlamasıyla tutuklatıp, el ve ayaklarını zincirleyerek Sardeis'te hapsetti ve muhtemelen onu orada öldürttü. Ardından Spartalıların kendisine teklif ettikleri barış koşullarından Pers kralı II. Artakserkses'i haberdar etmek ve Konon'u tutuklatmış olduğunu ona bildirmek ve bu konularda II. Artakserkses'in talimatını almak üzere Perslerin başkenti Susa'ya gitti. Fakat Tribazos, Atinalı Konon'a karşı bu haksızlığıyla kendi felaketini hazırlamış oldu. Zira Pers kralı II. Artakserkses, Tribazos'u dinledi ve Spartalılara boyun eğdirmede başarısız bularak görevinden aldı. Sonra Struthas adlı bir generalini Sardeis satrabı olarak Anadolu'nun Ege kıyılarının komutanlığına tayin etti.

XV.2.3. Sparta-Pers Savaşı

Spartalı Agesilaos'un düşmanlığını henüz unutmamış olan Struthas'in Atina ve müttefikleri tarafını tutarak Sparta'ya düşmanca tavırlar sergilemeye başlaması, Spartalıların Antialkidas ile teklif ettikleri barış önerisini yok hükmünde

saymak zorunda kaldılar. İ.Ö. 399 yılında Aiolis ve İyonya'daki başarısızlığı dolayısıyla sürgüne gönderilmiş olan Thibron'u, Struthas'a karşı savaşması için Batı Anadolu'ya gönderdiler. Thibron, Ege Denizi'ni aşıp Ephesos'a (Selçuk) geldi. Bu kenti ve Menderes Ovası'ndaki Priene (Güllübahçe), Leukophrys (Bozcaada) ve Akhilleion kentlerini üs olarak kullanmak suretiyle Batı Anadolu'yu yağmalamaya başladı. Fakat Struthas'in bir süvari saldırısıyla yaptığı savaş sırasında yaşamını yitirdi. Onun emrindeki askerler, Sparta'ya dost olan kentlere kaçıp kurtulanlar dışında Pers süvarileri tarafından öldürüldü. Spartalılar Thibron'un yerine Diphridas adlı bir başka generali Struthas ile savaşması için Anadolu'ya gönderdiler. Anadolu'daki Sparta taraftarı dost kentlere iyi davranması konusunda uyarılan Dipridates, kendisine verilen görev bölgesinde bir takım askeri başarılarının ardından Pers satraplığının başkenti Sardeis'e ilerledi. Yolda Struthas'in damadı olan Tigranes ile karısını ele geçirdi, onları büyük bir fidye karşılığında serbest bıraktı ve fidye parasıyla askerlerinin parasını hemen ödeme olanağını elde etti. Bu arada kendisiyle aynı zamanda Rodos'a gönderilen Spartalı Ekdikos emrindeki 7 gemiyle Rodoslularla savaşmayı göze alamamış ve Knidos'a (Reşadiye) gelip gemilerini orada demirlemişti.

Spartalılar, İ.Ö. 390 yılında Ekdikos'un yerine Teleutias adlı bir başka generali atadılar. Teleutias, Knidos'daki gemileri de kendi donanmasına dâhil ettikten sonra gemi sayısı toplam 27 olan bir donanmanın komutanı olarak denize açıldı. Atina'dan Kıbrıs'a gitmekte olan Philokrates komutasındaki Atina donanmasına saldırdı ve Philokrates'in tüm gemilerini ele geçirdi. Pers kralı II. Artakserkses'e dost oldukları halde kralla savaşmakta olan Kıbrıs'daki Salamis kentinin kralı Euagoras'a yardım için giden Atina donanması, II. Artakserkses'e düşman olan Spartalılar tarafından engellenmiş oldu.

XV.2.4. Sparta-Atina Savaşları

Atinalılar, Rodos'daki Sparta hâkimiyetine son vermek için yeni bir donanma hazırladı. 40 gemilik bu donanmaya komutan olarak İ.Ö. 388 yılında Steiralı Trasybulos'u atadılar. Mevcut kuvvetleriyle Rodos'daki Sparta taraftarlarına karşı başarılı olamayacağını düşünen Trasybulos, önce Rodos'a değil Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) gitti. Orada ilkin Odryslerin kralı Amedokos (ya da Medokos/Metokos) ile kıyı bölgelerinin egemeni olan Seuthes'i barıştırdı. Her ikisinin de Atina ile dost ve müttefik olmalarını sağladıktan sonra Byzantion'a (İstanbul) geçen Trasybulos, bu kentteki oligarşi yönetime son verdi ve demokratik bir yönetim getirdi. Ardından Khalkedon'a (Kadıköy) geçerek bu

kenti Atina'nın dostu yaptıktan sonra Hellespontos'tan ayrılıp Lesbos (Midilli) Adası'na geçti. Orada Sparta'nın askeri valisi (Harmost) olarak Methymna'da bulunan Therimakhos'a karşı yaptığı savaştan zaferle ayrılan ve ada kentlerinin çoğunu Atina'ya bağlayan Trasybulos, Lesbos'tan Rodos'a, Rodos'tan da Aspendos'a (Belkıs) geçti ve Eurymedon (Köprüçay) Irmağı'nın ağzında gemilerini demirledi.

Aspendoslular, Trasybulos'un istediği parayı vermelerine rağmen askerleri tarlalarda olay çıkardılar. Bu duruma öfkelenen Aspendoslular, bir gece baskını düzenleyerek Trasybulos'u çadırında öldürdüler (Ksen. *Hell.* IV.8.25-30). Atinalılar, Trasybulos'un yerine Gyrrhios'u atadılar. Bu arada Spartalılar da Atinalılar lehine kaybettikleri Marmara ve boğazlar bölgesini yeniden elegeçirmek için Anaksibios'u Abydos'a (Nara) *harmost* (askeri vali) tayin ettiler. Böylece Byzantion'da (İstanbul) üslenerek Karadeniz'den gelen ticari malların %10'nu alan ve Hellespontos (Çanakkale Boğazı) bölgesindeki tüm kentlerle dostça ilişkiler kurmuş bulunan Atinalılar ile Spartalıların savaş alanı yeniden boğazlar bölgesi oldu.

Spartalı general Anaksibios, gittiği yerlerde paralı askerler toplayıp emrindeki ordusunu güçlendirerek Perslerin Daskyleion satrabı Pharnabazos'a bağlı olan Aiolis kentlerine saldırıp onları Pharnabazos'tan ayırmaya çalıştı. Abydos'un (Nara) düşmanlarına yağma ve talan saldırıları düzenledikten sonra denize açılan ve düşman gemisi avına girişen Anaksibios'un başarısı Atinalıları korkuttu. Bu nedenle Atinalılar, kendisini Korinthos'daki başarılarıyla ispatlamış olan İphikrates'i yeni askeri kuvvetlerle Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) takviye güç olarak gönderdiler. Hellespontos'a girdikten sonra Spartalı Anaksibios'un Antandros'a (Altınoluk) gideceğini öğrenip, Abydos'ta (Nara) pusu kuran Atinalı general İphikrates, Spartalı Anaksibios'un ordusunu Abydos'tan Kremoste Ovası'na inen dar bir geçitte saldırarak yok etti. Spartalı general Anaksibios ve Abydos'ta toplanarak kendisine katılmış olan Spartalı Harmostlardan (Askeri vali) 12 kadarı orada öldüler. Atinalı İphikrates, bu zaferinin ardından Khersonesos'a (Gelibolu) döndü (Ksen. *Hell.* IV.8.34-39).

Spartalılar, Abydos (Nara) yenilgisine rağmen Boğazlar bölgesinden vazgeçmediler. İ.Ö. 388 yılında Perslerin Sparda (Sardeis) satrabı Tribazos ile temasa geçilip Perslerle ilişkilerin yeniden iyileştirileceğini de umut ederek Antialkidas'ı donanma komutanı atayarak Ege Denizi'nin doğu kıyılarına gönderdiler. Ephesos'a varınca yardımcısı Nikolokhos'u Abydos'un (Nara)

yardımına gönderen Antialkidas, satrap Tribazos ile barış görüşmesi ayarlamak için orada kaldı. Nikolokhos, Ephesos'tan Tenedos Adası'na (Bozcaada) saldırıp, bu adayı yakıp yıktı. Adadan aldığı ganimetlerle Abydos'a gitti. Atinalılar, Khersonensos'ta (Gelibolu) üslenerek elinde 25 gemi bulunan Spartalı amiral Nikolokhos'u orada abluka altına aldılar (Ksen. *Hell.* V.1-6). Batı Anadolu kıyılarındaki Sparta donanmasının komutanı olan Antialkidas bu arada önereceği barışa Atinalılar ile müttefiklerinin razı olmama olasılığını düşünerek Pers Büyük Kralı II. Artakserkses ile bir antlaşma yapmış ve Sparda/Lidya (Sardeis) satrabı Tribazos ile birlikte iç Asya'dan dönmüştü. Nikolokhos'un gemileriyle birlikte Abydos'ta Atinalı İphikrates ile Diotimos tarafından abluka altına alınmış olduğunu bu zamanda öğrendi. Kara yoluyla hemen Nikolokhos'un yardımına koşan Antialkidas önce düşmanlarını şaşırtarak Perkote'ye (Gökköy) demirleyip ardından Abydos'a (Nara) döndü. Oradan Atina'nın 8 gemisine karşı başarılı bir harekatı yönetip, hepsini ele geçirmeyi başardı.

XV.3. Kral Barışı

Antialkidas, askeri gücünü Perslerden aldığı destekle artırdı. Pers kralı II. Artakserkses trafından başkent Susa'ya çağrılan ve orada kralın kızıyla evlenen Daskyleion satrabı Pharnabazos'un temin ettiği gemiler de Abydos'da donanmasına dahil ederek gemi sayısını 80'in üzerine çıkaran ve bu donanmayla Marmara Denizi ve boğazlar bölgesinin denetimini ele geçiren Antialkidas, Karadeniz'den Atina'ya giden gemilerin yolunu kesmeye ve onları müttefik limanlara sevk etmeye başladı. Atinalılar, Antialkidas'ın Perslerle anlaşıp onların para ve gemi yardımı sayesinde yeni bir felaketle karşılaşabileceklerinden korktular. İ.Ö. 389 yılındaki barış girişiminden Atina ve onun müttefikleri yüzünden sonuç alamayan Antialkidas bu kez amacına ulaşmıştı. Zira Atinalılar, müttefikleriyle birlikte elçilerini barış talebinde bulunmak üzere satrap Tribazos'a gönderdiler. Tribazos, Pers kralı II. Artakserkses'in barış için ileri sürdüğü koşulları öğrenmek isteyen Atina ve müttefiklerinin elçilerine Büyük Kralın mührünü gösterdi ve yazıyı okudu:

"Kral Artakserkses Asya'daki kentlerle adalardan Klazomenai[1] ile Kıbrıs'ın kendisine ait olmasını adalete uygun bulmaktadır. Buna karşılık büyüklü küçüklü bütün öbür Yunan kentleri özgür olmalıdır. Ancak

(1) Bu tarihte Klazomenai (Urla) anakaraya çok yakın olan bir ada üzerindeydi. Kentin anakaraya çok yakın olması bu barış antlaşmasında adalara tanınmış olan özerklikten yararlanamamasının nedeni oldu. Klazomenai'yı anakaraya bağlayan İskender oldu.

Lemnos, İmbros ve Skyros eskisi gibi Atina'ya bağlı kalmalıdır. Bu barış antlaşmasını kabul etmeyeceklere karşı ben, kabul edenlerin yardımıyla karada ve denizde, gemilerimi ve servetimi koyarak savaşacağım" (Ksen. *Hell.* V.1.31).

Taraflar, Pers kralı II. Artakserkses'in barış koşullarını karşılıklı yeminler ederek onayladılar. Elçiler kendi hükümetlerine onaylatmak için ayrıldılar. Barış koşullarına tek itiraz Thebaialı elçilerden geldi. Fakat Sparta kralı Agis'in kardeşi Agesilaos, büyük devletlerin olduğu kadar küçüklerin de özerk olacağına dair yemin etmedikçe onların yeminlerini kabul etmeyeceği tehdidinde bulununca sorun ortadan kalktı. İ.Ö. 386 yılında imzalanan barış antlaşması, Eski Yunan tarihinin ilk *Koine Eirene*'si (Ortak Barış Antlaşması) olarak tarihe geçti. Zira daha önce kent devletleri arasında yapılan antlaşmaların hiçbirisi tüm Yunan kentlerini bağlayan antlaşmalar olmamıştı. Barış antlaşmasının mimarı Antialkidas, antlaşmayı Yunanlıların önüne getirendi. Onları antlaşmayı imzalamaya zorlayan ise Pers Büyük Kralı II. Artakserkses oldu. Bu nedenle İ.Ö. 386 yılında imzalanan bu antlaşma hem *Antialkidas Barışı* olarak hem de *Kral Barışı* olarak tarihe mal olmuştur. Bu barış antlaşmasıyla Ege Denizi, Çanakkale ve İstanbul boğazlarının doğusunda alan bugünkü Türkiye topraklarının tamamı Pers hâkimiyetine terk edildi. Fakat Ege adaları ve Yunanistan'daki büyük küçük tüm kentlerin özerkliği garanti edildi. Büyük kentlerin diğerlerini kendilerine bağlamalarıyla sonuçlanacak siyasal ittifakların da bu antlaşmayla önüne geçilmiş oldu.

Kral Barışı, Pers krallarının böl ve yönet politikasının başarısının belgesidir. Pers kralı sahip olduğu büyük serveti sayesinde Yunanlıları birbirleriyle savaştırarak bu sonuca ulaştı. Yunan kentlerinin ittifak halinde Perslere karşı savaşmak olasılığı artık ortadan kaldırılmıştı. Ne Atina ne Sparta ne de Yunanistan'daki bir başka güçlü Yunan kenti, İ.Ö. 386 yılında imzalanmış olan Kral Barışı'ndan İskender'in Perslere karşı sefere çıkmış olduğu İ.Ö. 334 yılına kadar Perslere karşı ya da Pers hâkimiyetindeki Anadolu'ya yönelik bir askeri safer yaptı. İ.Ö. 386 yılından itibaren 52 yıl boyunca Batı Anadolu'daki Yunan kentleri Pers hâkimiyeti altında kaldılar ve Pers krallarına vergi ödediler. Fakat Kral Barışı'nın ömrü Pers hâkimiyeti dışındaki Yunan kent devletleri açısından uzun olmadı. Diodoros'a (XV.5.3) göre Yunanistan'daki kent devletleri, Antialkidas Barışı'nın koşullarına iki yıl kadar bile bağlı kalamadılar.

XV.4. İkinci Attika-Delos Birliği

Pers kralı II. Artakserkses, barış koşullarının uygulanması sorumluluğunu Spartalılara vermişti. Spartalıların bu yetkilerine dayanarak Atinalılarla savaşları sırasında kendileriyle yaptıkları ittifaka sadık kalmamış olan kentleri cezalandırmaya başlaması, Yunanistan'da yeniden savaşların patlak vermesine yol açtı. Atinalılar İ.Ö. 378 yılında ikinci Attika-Delos Birliği'ni kurdular. Müttefiklerinin özerkliği konusunda eski yanlışlıklarını tekrarlamak istenmediği halde Atina'nın aynı yanlışları yapması, ilkinden tam 100 yıl sonra kurulan İkinci Attika-Delos Birliği'nin de İ.Ö. 357-355 yılları arasında dağılmasına neden oldu. 70 kentin katıldığı II. Attika-Delos Birliği'nin üyeleri arasında Anadolu'dan hiçbir kent yoktu.

Persler, Kral Barışı'na bağlı kalırlarken adalardaki ve Yunanistan'daki kentlerin özerkliği ile ilgili olan Barış Antlaşması'nın koşullarının ihlal edilmiş olmasıyla İ.Ö. 368 yılına kadar hiç ilgilenmediler. Bu tarihte Perslerin Daskyleion (Ergili) satrabı Pharnabazos, Abydoslu Philiskos'u yüklü bir para ile Yunanistan'a gönderdi. Amacı Thebailılarin, müttefiklerinin ve Spartalıların barış yapmalarının sağlamaktı. Taraftarı Delphoi'de toplantıya çağıran Philiskos, tarafları barış yapılması konusunda ikna edemeyince kralın kendisine verdiği para ile büyük bir ordu toplayarak Sparta tarafında yer almaya hazırlandı (Ksen. *Hell.* VII.1.27). Ertesi yıl ilkin Spartalılar, ardından Thebailılar ve sonra diğer Yunanistan kentleri Pers başkenti Susa'ya elçiler gönderip Büyük Kral II. Artakserkses'ten yararlanmayı düşündüler. II. Artakserkses, kendisine gelen elçilerden Thebai'ın temsilcisi Pelopidas'i dinledikten sonra ona antlaşma koşullarının nasıl olmasını istediğini sordu. Pelopidas'ın bu soruya yanıtı şu oldu:

Spartalılar Messene'nin özerkliğini tanısınlar, Atinalılar da gemilerini karaya çeksinler. Bunu kabul etmezlerse onlara savaş açılsın. Sefere katılmayı reddeden kentler olursa önce onlara saldırılsın.

Pelopidas'ın önerdiği bu barış koşulu kaleme alınıp elçi heyetlerine okununca Atinalıların elçisi Leon, Pers Büyük Kralı II. Artaserkses'in işiteceği şekilde şu sözlerini sarf etti:

Zeus hakkı için Ey Atinalılar, öyle anlaşılıyor ki kendimize kraldan başka bir dost arama zamanı geldi.

Leon'un ne söylediğini kâtipten öğrenen Büyük Kral II. Artakserkses, antlaşma koşullarına şu maddeyi ekledi:

Atinalılar bu koşullardan daha adaletli olanlarını biliyorsa gelsinler krala bildirsinler (Ksen. *Hell.* VII. 1.33-37).

Bu yanıt, Pers kralı II. Artakserkses'in Yunanistan'daki savaşlarla çok fazla ilgilenmek istemediğinin işaretidir. Bu savaşlarda hakem rolü üstlenmekten öte bir misyon üstlenmek istek ve arzusu yoktu. Bu ilgisizliğinin ve isteksizliğinin nedeni Anadolu da dâhil tüm Pers imparatorluğunda mutlak egemen oluşu değil, tam tersine otoritesinin zayıflamış olmasıydı. Nitekim kimi günümüz tarihçilerinin "Büyük Satrap İsyanı" olarak tanımladığı isyan, sözünü etmiş olduğumuz Yunan elçileriyle görüşmesinden sonraki yılda patlak verecek ve Pers kralı II. Artakserkses, ne bu isyanların gelişip büyümesine engel olabilecek, ne de oğulları arasındaki taht kavgalarını istediği bir şekilde sonuçlandırabilecektir. Veliaht olarak tayin etmiş olduğu en büyük oğlu Dareios'u ihanet suçlamasıyla öldürdü. Hayatta kalan üç oğlundan en küçüğü olan Okhos da diğer ikisini öldürünce II. Artakserkses, ölen oğullarının üzüntüsüne dayanamadı ve intihar ederek yaşamına son verdi. Okhos, İ.Ö. 359/8 yılında Artakserkses adını alarak (III. Artakserkses Okhos) Pers tahtına çıktı.

XV.5. Satraplar İsyanı

II. Artakserkses'in otoritesi yalnızca oğulları yüzünden çökmüş değildi. İ.Ö. 366 yılında başlayan kimi satrapların kendisinden hoşnutsuzluğu İ.Ö. 362 yılında örgütlü bir isyan hareketine dönüşmüştü. İsyancı satrapların lideri Daskyleion (Ergili) satrabının desteğini arkasına alan Armania satrabı Orontes'ti. Onun tarafından başlatılan ve tarihe Büyük Satraplar İsyanı olarak da geçmiş olan isyan hareketine Sardeis satrabı Autophradates ile Yunanistan'ın iki güçlü devleti olan Atina ve Sparta da destek verdi. İsyanın örgütlenmeye başlamış olduğu tarihte yaşamını yitirmiş olan Mısır kralı I. Nektanobo'nun halefi Takos da Orontes'in destekçileri arasına katıldı. Karia satrabı Maussollos, Kilikyalılar ve Anadolu'nun denize kıyısı olan bölgelerindeki Yunan kentleri de isyanın destekçileri arasında yer aldılar. Fakat isyan, satraplar arasındaki güvensizlik ve ihanetler nedeniyle amacına ulaşamadı.

İsyanı bastırma görevini ilkin generallerine bırakan Pers kralı II. Artakserkses, sonra ordusunun başına geçti. Tüm Pers kraliyet hanedanı üyelerini öldürmesi ve acımasızlığıyla ün salmış bulunan II. Artakserkses'in Mısır'a düzenlediği ilk seferi başarısızdı. Atinalı ve Spartalı iki komutanın emrindeki Mısır ordusuna yenilip geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bu arada Daskyleion satrabı Artabazos Yunanlı paralı askerlerden oluşturduğu askerlerin

başına geçip, Anadolu'da isyan hareketini güçlendirmeye devam ediyordu. Khares, Kharidemos ve Phokion adlı üç Atinalı komutanın yardımıyla Anadolu'nun Yunan kentlerinin desteğini almak konusunda başarılı olmuştu. Fakat Karia satrabı Maussollos'un isyana olan desteğini çekmesi, Ege ve Akdeniz'deki bazı adaların da Pers kralına bağlı kalmasına neden oldu. Rodos, Kos (İstanköy) ve Khios (Sakız) adaları da Maussollos ile birlikte hareket ettiler. Kıbrıs Adası'ndaki kimi monarklar bağımsızlıklarını ilan ettiler (Diod. XV. 90-93; XVI.38 vd).

Daskyleion satrabı Artabazos, Atinalı komutan Kharos ile Thebai kentinin verdiği askeri yardımlarla III. Artakserkses'in generallerince komuta edilen 70 bin kişilik bir Pers ordusunu İ.Ö. 356 yılında yenmeyi başardı. Fakat kral Yunan kentlerinin Artabazos'a verdiği desteği İ.Ö. 355 yılında Atina'ya gönderdiği elçileriyle ortadan kaldırdı. Elçilerin isyana destek vermesi halinde Pers kralı tarafından Atina'nın düşmanlarına 300 gemilik bir donanma sağlanarak yardım edileceğini söyleyerek Atina'yı tehdit etmeleri işe yaradı. Atinalıların desteğini kaybeden Artabazos, kayın biraderi Memnon ile birlikte Makedonya'ya gidip bu ülkenin kralı II. Philippos'a sığındı. Bir diğer kız kardeşiyle evli olan generali Mentor ise Mısır'a kaçıp orada firavunun hizmetine girdi. Bu arada Syria (Suriye) satrabı Belesis ile Kilikya satrabı Mazaios, satrapların isyanını destekleyen Fenikeli isyancıların başı Tenes karşısında başarılı olamayıp yenilince, 330 bin Asyalı ve 10 bin Yunanlıdan oluşan bir ordunun başına geçen PYers Büyük Kralı, , Phoenike'ye (Fenike) bir sefer düzenledi. Kralın gelişinden korkan Tenes, yakalanıp öldürüldü. Böylece isyanlar bastırılmış, ancak devasa Pers İmparatorluğu'na ne Pers kralının zalimliği ne de haleflerinin çabaları umulan huzur ve barışı getirebilmişti. Yunan kentlerinin özgürlüğü ideali ve Panhellenizm ideolojisi, Yunanistan'da sürekli olarak çağın aydınlarınca gündemde tutulmaktaydı. İsokrates adlı ünlü hatibin Perslere karşı savaşın liderliğini yapabilecek tek kişinin Makedonya kralı II. Philippos olmasıyla yeni bir süreç başlar. Yunanistan kentlerini kendi liderliğinde bir araya getiren II. Philippos, Perslere karşı yapacağı savaşın hazırlıklarına başladı. Fakat o, İ.Ö. 336 yılında öldürüldü. Böylece Perslere karşı yapılacak savaşın komutanlığı onun oğlu İskender'e nasip oldu.

ONALTINCI BÖLÜM
BÜYÜK İSKENDER ve ANADOLU

XVI.1. Philippos'un Oğlu İskender

Makedonya kralı Büyük İskender'in kral olmadan, hatta Pers seferine çıkmadan önceki yaşamı ve karakterine, kapsamı Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıklarıyla sınırlı tutulması gereken bir kitapta yer verilmemesi bir eksiklik olmazdı. Ancak dünya tarihine askeri başarılarıyla damgasını vuran, eşsiz bir komutan ve asker olarak anılan, hakkında yazılan biyografiler bakımından da benzeri olmayan İskender'in yaşamı ve karekterinden söz etmeden geçmek de zor. Başarı ve başarısızlığın nedeninde çevre, yaşam biçimi, karakter, eğitim ve devraldığı miras gibi etkenlerin aranacağı dikkate alındığında bu zorluğun hangi cazibeyle ortaya çıktığı anlaşılabilir[1]. Hocalarının öğrettiklerini dikkate almak Kimi tarihçilere göre sırlarla dolu bir kral olan Makedonya kralı Philippos'un

(1) İ.Ö. 30-İ.S. 14 yılları arasında yaşamış olan Pompeius Trogus'un eserinin özetçisi olan İ.S. 3. Yüzyıl tarihçisi Marcus Iulianus Iustinus (*Epitome* XII.16.1) tarafından insan üstü bir deha olarak tanımlanan İskender, İ.S. 46-120 yılları arasında yaşamış olan biyografi yazarı Plutrakhos tarafından Romalı Caesar ile karşılaştırıldı. Bize kadar ulaşmış olan bilgilere göre Caesar, İskender'e ait bir kitabı okurken, pekçok ulusun kralı olarak 32 yaşında ölmüş olan İskender'in yaşında olduğu halde kendisinin hiçbir başarı elde edememiş olmasından hayıflanarak ağlamış (Plut, *Caes.* XI.5). Roma'nın bir başka ünlü devlet adamı ve komutanı olan Pompeius, İskender'e ait olduğu söylenen bir pelerini alıp, büyüklüğün bir sembolü olarak giymiş (App. *Mith.* 117). İlk Roma imparatoru Augustus, İskender portreli bir mühür yüzüğü yaptırmış (Suet. *Aug.* XVIII.1). İskender'e hayranlık duyanlar arasında Fransa'nın ünlü generali Napolyon da vardı. Onun İskender'e ait olduğu sanılan bir lahite gömülmek istediği söylendi. Ancak İskender'e hayran olanlar kadar olmayan, ondan nefret edenler de vardır. Bunlardan birisi İ.S. I. yüzyıl oratalarında ünlü Roma imparator Nero'nun danışmanı olarak Roma imparatorluk yönetiminde etkili olan stoacı filozof Seneca'dır. Bu Romalı filozofa göre İskender, eğitim gördüğü Yunanistanı felakete sürükleyen, Persleri ve diğer halkları köleleştiren, kentleri yakıp yıkıp talan eden, büyük değil küçük bir adamdır. Aziz Augustinus'a göre ise İskender, yakıp yıkma iştahlı alçak bir adam, Dante'ye göre bir tiran, bir katil ve bir hırsızdı. Mosse 2005, 183.

oğlu İskender, [2] İ.Ö. 356 yılının Temmuz ayında dünya geldi. Annesi vahşi bir coşkunluğa sahip olduğu söylenen Olympias'tı ve Philipppos'un yedi karısından birisiydi. Heykeltraş Lysippos tarafından yapılmış olan İskender heykellerine bakarak yapılan İskender'in fiziki görümüne ilişkin bilgilere göre daha çok annesine benzediği söylenen İskender'in hocalarının en ünlüsü Atinalı filozof Aristoteles'tir[3]. Makedonya kralı II. Philippos, İskender'in iyi bir eğitim almasını istediğini ve buna çok önem vermiş olduğunu, Aristoteles'e yazdığı mektubundaki şu satırlarıyla çok açık olarak anlatmaktadır:

İskender'in doğmuş olduğuna değil, senin devrinde doğmuş olduğuna seviniyorum. Senin vereceğin eğitim ve bilgilerle o bize layık olacak, günün birinde kendisine miras kalacak olan ödevi başarabilecek bir duruma gelmiş bulunacaktır (Droisen 2000, I, 131).

İskender, İ.Ö. 343 (ya da 342) yılında, 12 ya da 13 yaşındayken başkent Pella'ya yaklaşık 30 km uzakta olan Mieza'da iki yıl devam edecek olan derslerini vermeye başlayan Aristoteles'ten, öncelikle daha sonraki yaşamında önemli yerleri olduğu bilinen ahlak, felsefe ve politika öğrendi. Ancak Aristoteles, öğrenme konusunda kendisini sınırlayan bir filozof değildi. Zooloji, botanik ve coğrafya onun ilgi alanı dışında değildi. Kendisine bir dünya haritası çizip veren Aristoteles'in merakının İskender'in bilgiye ve bilime meraklı bir karakter sahibi olmasına hiç kuşkusuz katkıda bulundu. Aristoteles tarafından kendisine dünyanın ucu olarak gösterilen Asya kıtasının sonuna ulaşmayı çok istemesinin nedeni, muhtemelen hocası Aristoteles'ti. Aristoteles'ten farklı olan düşüncesi, yabancıları barbar olarak görmemesiydi. İskender'e göre Makedonlar yabancılarla kaynaştırılmalıydı. Bu düşüncesini o, Pers İmparatorluğu'nu yıktıktan sonra başka halkların inançlarına saygı göstererek, Asyalı kızlarla evlenerek ve askerlerinin de onlarla evlenmelerini teşvik ederek, ordusunu ve komutanlarını Asyalılardan temin ederek ya da seçerek icra etti. Onun sentez bir kültür yaratmak isteği, amacına ulaştı. Ancak İskender bu sonucun emarelerini görebilecek kadar çok yaşamadı. Onun sayesinde yaratılan bu sentez kültürün yaşandığı döneme Alman tarihçi Johan Gustav Droysen'den (1808-1884) beri "*Hellenistik Çağ*" denilmektedir.

(2) İskender'in mezarı bile bulunamamıştır. Bulunduklarında İskender'e ait olduğu sanılan, sonradan onun olmadığı anlaşılan iki İskender Lahidi'nden birisi Birtish Museum'da, diğeri İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir.

(3) skender'in eğitimi ve bakımı için Aristoteles'ten başka pek çok kişi görevlendirilmişti. Bunlardan yalnızca ikisine, yani annesi Olympias'ın akrabası olduğu söylenen Leonidas ile Akarnanialı Lysimakhos'a öğretmen olarak itibar edilmiştir. İskender onlardan az ile yetinmeyi, cömertliği, avcılığı, müzik, drama ve şiir gibi güzel sanatların değerini öğrenmiştir.

İskender, öğretmenlerinden Homeros'u ve destanlarını da öğrendi. Onun İlyada destanın kahramanı olan Akalı kahraman Akhilleus'a hayranlığı, Akhilleus'a benzemeyi isteyecek kadar büyüktü. Erken yaşlarındaki askeri deneyimleriyle babasını umutlandırdı[4]. İ.Ö. 338 yılında, henüz 18 yaşındayken babasıyla birlikte Khaironeia Savaşı'na Süvari Birliği komutanı olarak katılmış, kendi kanadında elde ettiği başarısı savaşın Makedonya'nın zaferiyle sonuçlanmasını sağlamıştı. Philippos, İskender'in Khaironeia Savaşı'ndaki kahramanlığından memnuniyetini ve övüncünü şu sözleriyle ifade etmiştir:

İskender'e Makedonya küçük gelecek ve ben artık değiştirilmesi mümkün olmayan pekçok şey hakkında pişmanlık duymayacağım (Droysen 2000, I, 133).

XVI.2. Babasından Devraldığı Miras

Makedonya, Büyük İskender'in babası II. Philippos'un tahta çıkmış olduğu İ.Ö. 359 yılına kadar güçlü bir krallık değildi. Makedonya'nın bazı bölgelerinde bağımsız hanedanlar siyasi güç odaklarıydılar. Bu nedenle Makedonya, soylu olan bazı ailelerin birbirleri aleyhine iktidarı ele geçirmeye çalışan kabilesel yaşam biçiminden daha ileri bir siyasi kültürden uzaktı. Tüm soylu ailelerin ilk kez bir Makedon kralına bağlı olmalarını sağlamayı başaran kişi II. Philippos olmuştu. İ.Ö. 338 yılında İllyria'ya karşı bir zafer kazanan II. Philippos, ertesi yıl başkenti Pella olan Makedonya'daki krallığa karşı hükümranlık hakkına sahip olan soylu ailelerin iktidar olabilme olanaklarını oratadan kaldırdı. Bu soylu ailelerden birisi ve en etkilisi Lynkestislerdi. II. Philippos, fethedilen toprakları, kendisine bağlı olmayı kabul temek zorunda kalan bu soylu ailelerle Makedonya dışından getirdiği yabancılara paylaştırdı.

II. Philippos, yerli soylu ailelerin oğullarının eğitimini üstlenerek onları başkent Pella'ya getirdi. Yerli soyluların olası isyanına karşı rehin olarak Philippos'un sarayında bulundurulan bu çocuklar, Makedonya dışından getirilen yabancıların oğullarıyla birlikte eğitiliyorlar ve aldıkları eğitim ve kralın yakınında bulunmaları

(4) İskender ilk askeri deneyimini İ.Ö. 340 yılında ve henüz 16 yaşındayken Makedonya'nın kuzeyindeki Maidlerin isyanının bastırılmasında edindi. Maidler isyanını babası yanında değilken düzenlemiş olduğu bir seferle bastırmış, Maidlerin kentini ele geçirmiş, isyancıların pek çoğunu öldürmüş ve orada bir kent kurup, bu kente adını (Aleksandroupolis) vererek geri dönmüştü (Plut. *Alex.* IV.1).

sayesinde krala sadık yetişkinler olarak büyüyorlardı. Makedon olmayanların sadakati diğerlerine göre daha güçlüydü. II. Philippos'un oğlu İskender'in silah arakadaşı olarak Pers seferine katılan bu ünlü yabancılardan Eumenes, Khersonesos (Gelibolu) kenti olan Kardia'dan (Bakla Burnu) gelmişti. Nearkhos Giritli ve Leomedon Mytilenelİydi.

Yeni ülkeler fethetmek, diğer tüm monarşilerde olduğu gibi Philippos'un da egemenlik politikasının en önemli unsuruydu. Fethedilen toprakları soylu ailelere bağışlamak, krala sadakati kesin olan Yunanlı göçmenler ile yerli soylu ailelerin çocuklarını başkent Pella'ya getirterek orada yetiştirilmesini sağlamak, II. Philippos'un egemenlik politikasının dikkat çekici ve işe yarayan uygulamalarındandı. Yerlilerin krala sadakatinden kuşkulanılabilir, ancak bu kuşku hissi yerlilerle birlikte Makedon ordusunun *hetairoi* (arkadaşlar) denen seçkin birliklerini oluşturanlar arasında yer alan yabancılar konusunda yaşanmayandı. Bu nedenle Makedon ordusunda ayrışma vardı. Makedon askerler, benimsemedikleri, kendileriyle karışıp kaynaşmayan yabancıları kıskandılar. Bu anlamda en iyi bilinen yabancı general, Kardialı Eumenes'ti. İskender'in generallerinden birisi olan Eumenes, ilerleyen satırlarımızda yeri geldiğinde ayrıca söz edeceğimiz gibi kraliyet sarayına asla ihanet etmemiş, başarısı Makedon generaller tarafından hep kıskanılmıştır. İskender'in ölümünden sonra hayatta kalan generallerinin döneminde (Diadokhoi Dönemi) Eumenes'e "*Khersonesoslu Bela*" (Plut. *Eum*. 18.1) denilmiş olması bundandı.

II. Philippos'un egemenlik politikasının başarılı uygulamalarından birisi de diplomasiydi. Tahta çıkmış olduğu tarihten (İ.Ö. 356) hemen sonra ele geçirmiş olduğu Trakya'daki gümüş madenleri ile İ.Ö. 356 yılında ele geçirmiş olduğu Pangeion Dağı'ndaki altın ve gümüş madenleri ile Olynthos'un kuzeyinden Khalkidike'ye kadar olan bölgedeki madenler Philippos'un ekonomisini güçlendirmiş, diplomaside başarılı olmasını sağlayan rüşveti verebilme olanağını ona sağlamıştı. Zira yalnızca Pangeion Dağı'ndaki altın ve gümüş madenlerinden elde edilen gelirin yıllık 1000 talanton (1talanton=25.86gr.) olduğu bilinmektedir (Diod. XVI.8.6). Philippos'un hazinesi kraliyet sınırlarının genişlemesiyle miktarı giderek artmış olan vergilerle (*eisphorai*) zenginleşti (Arr. *Anab*. I. 16.5).

İskender'in babası II. Philippos'tan devraldığı miras başarılı bir şekilde icra edilmiş olan egemenlik politikasından ibaret değildi. İskender, babasından devraldığı ordu teşkilatı, silahları, disiplin ve askeri talim bakımından da şanslıydı. II. Philippos sürekli askeri talimlerle disiplinli ve yeteneği geliştirilmiş askerlerden

oluşan bir ordu yaratmıştı. Piyade ve süvari birliklerinden oluşan ordunun asker kaynağı öncelikle çok nüfuslu bir ülke olan Makedonya'ydı. *Pezhetairos*lardan oluşan ve Philippos tarafından yeniden teşkilatlandırılarak kurulmuş bulunan Makedon piyade ordusu Phalanks'ın asker sayısı 30 bin, iyi eğitilmiş seçkin süvarilerin sayısı ise 3 bin civarındaydı. Bu ordu, Philippos'un müttefiklerinden gelen ve ücretlilerden oluşan askeri birliklerle güçlendirilmişti. Antik edebi kaynaklarda anlatılanlara göre ordunun en karakteristik ve en etkili saldırı silahı, yaklaşık 5 metre uzunluğunda olan *sarissa*'ydı. Bu uzun ve ağır mızrak, Makedon ordusunun *hoplit* denilen savunma kıtalarının silahıydı. Fakat Makedon piyade ordusu yalnızca ağır silahlı olan hoplitlerden oluşturulmamıştı. Philippos, ağır silahlı hoplitlerin etkinliğini, onların yanına *hipaspist* denilen hafif silahlı piyadeler yerleştirerek artırmıştı.

Philippos'un savaş stratejisinin en etkili birliği süvarileriydi. Philippos bu birliği destek kıtası olmaktan çıkarıp, ordunun taktik birliği haline getirerek onu ordunun asıl silah gücü konumuna çıkarmıştı. Saldırı kanadına piyade yerine hareketli süvarileri yerleştirerek, saldırı gücüyle ağır silahlı piyadelerinin savunma gücünü pekiştirdi. Philippos, ordusunun bu savaş düzenini, gençliğinde rehin olarak Thebai'da kalırken öğrendiği Epameinondas'ın icra ettiği çarpık savaş düzeninden geliştirmişti. Bu yeni savaş düzeni sayesinde hem Philippos hem de oğlu İskender, hiçbir savaşta yenilmediler.

XVI.3. Philippos'un Dönemi

İ.Ö. 359-336 yılları arasında hüküm sürmüş olan Makedonya kralı II. Philippos, tahta çıkmış olduğu tarihten hemen sonra Tesalya ile ilgilendi. Bu ülkeye yaptığı ilk seferinden Tesalyalı bir soylu ailenin kızıyla evlenerek geri döndü. Fakat İ.Ö. 352 yılına kadar Tesalya bölgesine tamamen egemen olmayı başaramadı. İ.Ö. 358 yılında çıktığı Illyria seferinden zaferle ayrılan Philippos, savaştan yenik ayrılan İllyria kralıyla bir barış antlaşması imzaladı ve bu antlaşma Philippos'un İllyria kralının kızıyla yapmış olduğu evlilikle güçlendirildi.

Philippos'un tahta çıkışını izleyen ilk yıllarında ilgilendiği bir başka ülke Trakya'ydı. Trakya'daki ilk kazanımı İ.Ö. 357 yılında ele geçirmiş olduğu Amphipolis kentiydi. Strymos Irmağı (Karasu) yakınındaki bu kentin özgürlüğüne müdahale etmeyen II. Philippos'un Trakya'da genişleme politikasının ikinci hedefinde Pydna kenti vardı. Atina'nın savaş ilanı tehdidini hiç dikkate almadan bu kenti ele geçirdi. Böylece Philippos, Yunan kentlerinin Perslere karşı savaşının

liderliğini üstleneceği Korinthos toplantısına kadar devam edecek olan Makedonya-Yunanistan siyasi ilişkilerini başlatmış oldu.

II. Philippos kral olduğunda Yunanistan- Pers ilişkileri ne bir istikrar kazanmış ne de savaşlar son bulmuştu. Yunanistan'ın deniz gücünün büyüklüğüyle ünlü olan kenti Atina, Peloponnesos Savaşı'ndan yenik ayrılmış, askeri ve ekonomik gücünü tüketmiş olmasına rağmen aradan geçen yaklaşık 40 yıllık bir zaman diliminde siyasi, askeri ve ekonomik anlamda yeniden Yunanistan'ın en güçlü kentlerinden birisi olmuştu. Hala demokrasiyle yönetiliyordu. Atina liderliğinde kurulmuş bulunan *II. Attika-Deniz Birliği*, II. Philippos'un tahta çıkmış olduğu tarihte dağılmış değildi. Bu arada Samos (Sisam)Adası İ.Ö. 365 yılında, İmbros, Lemnos ve Skyros adalarıyla Gelibolu (Antik Khersonessos) İ.Ö. 353-2 yılları arasında Atina'nın kontrolüne girmişti ve İ.Ö. 357-355 yılları arasında yapılan Kutsal Savaş sonuna kadar bu birlik üzerindeki Atina hakimiyeti eskisi kadar güçlü olmasa da devam ediyordu. Marmara (Propontis) kıyılarında egemenlik iddiasını sürdürmekte olan Atina'nın yıllık vergi geliri giderek artıyordu. İ.Ö. 340'lı yılların ortalarında kentin toplam yıllık geliri 400 talantona ulaşmıştı (Bosworth 2005, 29). II. Philippos'un Perinthos (Marmara Ereğlisi) ve Byzantion'u (İstanbul) ele geçirmek için Marmara bölgesine düzenlediği seferlerden istediğini elde edememiş olması nedeniyle, Atina için hayati öneme sahip olan Karadeniz ile ticaret devam ediyordu.

II. Philippos, İ.Ö. 357 yılında patlak veren Yunanistan'daki iç savaşta taraf olarak yer aldı. İ.Ö. 355 yılına kadar devam eden bu savaşta Atina'nın gücünün kırılmasında önemli rol oynadı. Potideia kentine saldırıp bu kenti ele geçirdi ve halkını köle olarak sattı. Kent, İ.Ö. 356 yılında yapılan bir antlaşmayla II. Philippos'un müttefiki olan Khalkidike'nin egemenlik sınırlarına dahil edildi[5]. Kentin ele geçirilmesi, Philippos'a Ege Denizi'nin kapısını açmış oldu.

II. Philippos'un Yunanistan'a ilgisi İ.Ö. 355 yılında patlak veren ve tarihe "Kutsal" sıfatıyla birlikte mal olmuş bulunan savaşlarda (*Kutsal Savaş*) devam etti. *Phokis Savaşı* olarak da bilinen bu savaşların patlak vermesine Phokislilerin tanrı Apollon'un tapınağıyla ünlü olan Delphoi tapınak kentini işgal etmesi neden oldu. Thebai kenti, himayesi altında bulunan Delphoi'u işgal eden Phokislilere savaş ilan etti. Tesalya ve Lokris, bu savaşın iki tarafından birisi olan Thebai ve

(5) Diod. XVI.8.3-5. Demost. II.7.6; XX.8. Plut. *Alex.* 3.8.

müttefiklerini desteklerken, Atina ve Sparta kentleri Phokis'in yanında yer aldılar. II. Philippos, Delphoi'dan ele geçirmiş oldukları hazine sayesinde büyük bir paralı askerler ordusu kurmuş bulunan Phokislilere karşı Thebai'ın yanında yer alarak Kutsal Savaş'a dahil oldu. İ.Ö. 346 yılında Phokislilerle yaptığı savaştan zaferle ayrılan II. Philippos, silahlarını ellerinden alıp haraca bağladığı Phokislilerin kentine bir Makedon garnizon yerleştirdi. Bu zafer, Philippos'un Delphoi Amfiktiyonu denilen kutsal birliğin üyesi olmasını sağladı.

II. Philippos, Phokis'e karşı kazandığı zaferin ardından Atina ile bir barış antlaşması imzaladı. Tarihe *Philokrates Antlaşması* olarak mal olmuş bulunan bu antlaşma, II. Philippos'un Yunan iç savaşlarından önce Yunanistan'da ele geçirmiş olduğu Amphipolis'in Atina ile siyasi bağını tamamen kopardı. Bu tarihten iki yıl önce (İ.Ö. 348) *Khalkidike Birliği*'nin merkezi olan Olynthos'u ele geçirmiş, sonra bu kenti ve onunla birlikte sayısı 30'dan daha fazla olan yerleşim birimlerini yakıp yıkmıştı. Böylece Kalkhidike'yi doğrudan yönetimi altına almış bulunan II. Philippos, ülkesinin kuzeyinde yer alan İllyria, Epeiros, Trakya ve İskit ülkeleriyle ilgilenmeye ve bu ülkelere seferler düzenlemeye başladı.

İ.Ö. 5. Yüzyılda çok nüfuslu ve zengin bir ülke olarak bilinen Trakya (Herod. V.3.Thuk. I.1.97.5) Kotys adlı Odrysalı bir kralın yönetimi altında birleşmişti. Fakat II. Philippos tahta çıktığında Kotys hayatta değildi ve Kotys'ün krallığı onun üç oğlu arasında bölüşülmüş durumdaydı. Ülkenin batısına egemen olan kral, İ.Ö. 352 yılından önceki bir tarihte II. Philippos'a bağımlı olmayı kabul etmek zorunda kalmıştı. İ.Ö. 342 yılındaki ikinci büyük sefer ise Philippos'a bugünkü Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Odrysa'yı kazandırdı. Eski adı Hebros olan bugünkü Meriç Nehri vadisindeki Odrysa'nın fethi, Trakya'nın tümünün Makedonya Krallığı'nın sınırlarına dahil edilmesini sağladı (Demost. XII.8. Diod. XVI.71.2.).

II. Philippos, ülkesinin kuzeyindeki ülkelere yapmış oldu seferler sonucunda bu ülkelerdeki muhataplarıyla antlaşmalar yaptı. Onun yaptığı bu yeni antlaşmalardan birisi Trakya ile Tuna Nehri arasındaki bölgede yaşayan Getai kavmiyleydi. Ayrıca Trakya'da koloniler kurdu. Bu kolonilerden birisi ve en önemlisi Philippopolis (Plodiv) idi.

Yunanistan ile diplomatik ilişkilerini Kutsal Savaş'tan sonra giderek artırmak suretiyle devam ettiren II. Philippos, İ.Ö. 340'lı yılların sonunda Makedonya'yı çağının en güçlü krallığı haline getirmişti. Diplomatik ilişkiler kurduğu Yunan kentlerinden en çok Atina ile ilgilendi. Atina'ya elçiler gönderdi ve Atina'dan

gelen elçileri kabul etti. Bu süreçte Peloponnesos'taki Messania ve Megalopolis kentleri Delphoi Kutsal Birliği'nin üyesi oldular.

İ.Ö. 330'ların ilk yarısında patlak vermiş olan Yunanistan'daki iç savaşlar, II. Philippos'u Yunan dünyasının liderliğini üstlenmesiyle sonuçlanacak olan süreci başlattı. Bu savaşlara müdahil olan Philippos, bu kez yalnızca Makedonya kralı olarak değil *Delphoi Kutsal Birliği*'nin bir üyesi olarak savaşıyordu. Fakat onun Yunan iç savaşına yeniden müdahalesinden rahatsız olan Atina ile Thebai kentleri, II. Philippos'a karşı güçlerini birleştirdiler. İki kentin ittifakı, Akhaia kentlerinin ve Thebai liderliğindeki diğer bazı kentlerin katılımıyla güçlendirildi. II. Philippos, Atina ve Thebai liderliğinde kendisine karşı oluşturulan bu ittifaka karşı İ.Ö. 338 yılının Ağustos ayında Boiotia'daki Khaironeia'da savaştı. *Kahironeia Savaşı*'nda Makedon ordusunun sağ kanadı, II. Philippos'un komutası altındaydı. Sol kanattaki süvari birliğinin komutanlığı ise oğlu İskender'deydi. Savaşta tarafların asker sayısı bakımından birbirlerine karşı üstünlükleri yoktu. Her iki tarafın da 30 bin -35 bin civarında olan askeri vardı. Savaş kesin bir Makedon zaferiyle son buldu. II. Philippos, bu zaferiyle klasik Yunan polisi çağını da sonlandırmış oldu. Artık polisler, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda zirvede oldukları bu çağı yeniden yaşama olanağına hiçbir zaman sahip olamayacaklardır. Öte yandan Khaironeia yenilgisinin sonrası Yunanlıların korktukları şekilde devam etmedi. Philippos, zaferden sonra düşmanlarını yok etmek için takip ederek savaşı devam ettirme politikasını uygulamadı. Savaşta yaşamını kaybetmeyen Yunanlılar ülkelerine kaçtılar. II. Philippos'un misilleme yapacağını düşününenler yanıldılar. Zira Philippos'un amacı Yunanlıları ezmek değil, onları kendi liderliğinde birleştirip, Perslere karşı savaşmaktı.

XVI.4. Korinthos Birliği

II. Philippos'un Khaironeia Savaşı'nı zaferle sonuçlandırdıktan sonra Yunanlılara misilleme bir saldırı düzenlemek istemeyişinin nedenleri vardı. Bunlardan birisi Perslere karşı yapmayı planladığı seferdi. Asya'yı (Anadolu) zengin ve yeni topraklar kazanmak anlamında fethedilmesi gereken bir ülke olarak görüyordu. Böylece Makedonya ve Yunanistan için bir tehdit olarak gördüğü pekçok mülksüz insanı ve sürgünleri oraya yerleştirebilmesi mümkün olacaktı. Ayrıca orada ücretli askerler olarak kiralayabilmek bakımından yeterince zengin halklar vardı. İkincisi Yunan dünyasın da lideri olarak Perslerle savaşıp onları yenmekti. Persleri yenebileceğine olan inancı hiç kuşkusuz

Ksenophon komutasındaki Onbin paralı Yunan askerinin Dicle Nehrini'nin batısındaki tüm Pers topraklarından ülkelerine dönebilmiş olduğu bilgisiydi. Dahası Atinalı İsokrates gibi zamanın kimi Yunanlı entellektüelleri tüm Yunanlıların lideri olarak Perslere karşı savaşması yönünde Philippos'a tavsiyelerde bulunmaya İ.Ö. 340'lı yılların sonlarından itibaren başlamışlardı. Ünlü siyaset yazarı İsokrates, Philippos'u Yunanlıların lideri olabileceği konusunda cesaretlendiren düşüncelerini ona şu satırları yazarak aktarmıştı:

"*Sana hem Yunanistan'ın hem de barbarlara karşı yapılacak seferin önderi olmanı tavsiye ediyorum. Yunanlıları ikna etmeye çalışmak ve Perslere karşı güç kullanmak avantajlıdır ve yararlı bir şeydir. Meselenin esası az ya da çok budur*" (İsok. *Philip.* 10).

Yunanistan'ın iki büyük kent devleti olan Thebai ve Atina'ya karşı Khaironeia'daki zaferi, II. Philippos'a, Yunanlıların önderi olabilmek adına harekete geçmesi için iyi bir fırsat vermişti. Savaşta 1000'i ölü 2000'i esir olmak üzere toplam 3 bin kayıp veren Atina, Philipppos'un ittifak teklifine artık katı bir direniş sergileyecek durumda değildi. Zira Philippos, Atina liderliğindeki ikinci *Attika-Delos Deniz Birliği*'nin varlığını da ortadan kaldırmıştı. Thebai kentinin de durumu Atina'nınkinden daha iyi değildi. Savaşta ağır kayıplar vermişti ve yenilgi Thebai kentini Boiotia Birliği'nin lideri olmaktan çıkarmıştı ve kent, oligarşik bir hükümetin eline geçmiş ve Kadmeia'da bir Makedon garnizonunun bulunmasını kabullenmek zorunda kalmıştı. Yunanistan'ın diğer kentleri de II. Philippos'un ittifak teklifine hayır diyebilecek güçte ve konumda değillerdi.

II. Philippos, *Khaironeia Savaşı* sonunda ortaya çıkan kendi adına böylesi uygun bir ortamda tüm Yunanistan kentlerinin İ.Ö. 337 yılında yapılacak toplantıya temsilcilerini göndermeleri için davet çıkardı. İstila edilmesine, sınır bölgelerinin komşuları lehine kaybetmesine rağmen Philippos'a boyun eğmeyen Sparta dışındaki tüm Yunanistan kentleri Philippos'un davetine olumlu yanıt verip, Korinthos'a temsilcilerini gönderdiler. Kimileri destekçi kimileri muhalif olarak orada bulunuyorlardı. Fakat toplantıya hazırlıklı gelen II. Philippos'un önlemleri muhalifleri etkili olmaktan çıkardı. Böylece Philippos'u tüm Yunanistan kentlerinin askeri lideri (hegamon) yapan Hellen Birliği kuruldu. *Korinthos Birliği/İttifakı* olarak da bilinen bu siyasal oluşumun ortak meclisinde (synhedrion) her kent siyasi ve askeri gücü nispetinde gönderdiği delegeleriyle temsil edildi. Birlik üyesi hiç bir kentin özgürlüğü elinden alınmadı. Meclisin ilk toplantısında alınan kararla tüm Yunanistan kentleri Perslere karşı savaşmak için güçlerini

birleştirmeye davet edildi. Perslerin Yunanistan'da yaptıkları tahribatın öcünü almak ve Batı Anadolu'daki Yunan kentlerine özgürlüklerini kazandırmak misyonuyla tam yetkili kılınan II. Philippos, ülkesi Makedonya'ya döner dönmez hazırlıklarına başladı. Fakat onun ömrü bu sefere çıkacak kadar uzun olmadı. Makedonya'nın eski kraliyet kalesi olan Aigai'da hançerlenerek İ.Ö. 336 yılında öldürüldü. Onun tarafından başlatılacak seferin hazırlıklarının sonuna gelinmiş, 10 bin askerden oluşan bir Makedon öncü birliği, zaten Çanakkale Boğazı'nı geçmiş, arkadan gelecek asıl büyük askeri gücün bu boğazdan geçişini kolaylaştıracak koşulları sağlamak için işe koyulmuştu.

XVI.5. Makedonya Kralı İskender

İskender, babası II. Philippos öldürüldüğünde Makedonya'da değildi. Babasıyla İ.Ö. 337 yılında yapmış olduğu kötü bir kavga onun annesiyle birlikte Makedonya'dan ayrılıp Epeiros'a gitmesine neden olmuştu. II. Philippos'un generallerinden birisi olan Attalos'un yeğeni Kleopatra ile evlenmesi, İskender'i tahtın varisi olamayacağı konusunda kuşkulandırmıştı. Bol içki tüketilen düğün şöleni sırasında Attalos'un ayağa kalkarak sarf etmiş olduğu şu sözler, İskender'i kuşkularında haklı olduğunu göstermişti:

Ey Makedonlar, tanrılardan sizi kraliçenizin (Kleopatra) kucağında kutsamalarını, ülkemize gerçek bir kral halefi bağışlamalarını dileyelim.

İskender, Attalos'un bu sözlerine "*sence ben bir piç miyim* ?" diyerek üzerine yürüyüp, yüzüne şarap kâsesi fırlatarak yanıt verdi. İskender'in bu davranışına öfkelenerek kılıcını çekip üzerine yürüyen II. Philippos'un sarhoş ve yaralı olduğu için sendeleyip yere düşmesi, kavganın kötü sonuçlarını önlemiş olabilir. Kavga İskender'in şu sözleriyle nihayetlendi ki bu, II. Philippos'un ölmeden önce oğlundan işittiği son sözlerdi:

Dostlar! bakın Avrupa'dan Asya'ya geçmek isteyen babama; o, bir masadan öbürüne geçemeyecek kadar acizdir (Plut. *Alex.* IX.3-5).

II. Philippos'un beklenmedik ölümü, İskender'in henüz 20 yaşındayken Makedonya kralı olabilmesinin yolunu açtı. Pella'ya gelerek babasının şanına yakışır bir ceneza töreni düzenleyen İskender'in kraliyet tahtına oturması, tahmin edildiği kadar zor olmadı. Makedon halkı ve ordusu, Makedonya kraliyet tahtı için uygun adayın İskender olduğuna karar verdi. İ.Ö. 336 yılında kral ilan edilen ve babasının katilini öldüren İskender, ilkin rakiplerini bertaraf etmeye yönelik

katliamlarına başladı. Makedonya'da hüküm süren Argeadlar hanedanının geleneğinde rakiplerini yok etmek anlayışı yoktu. Buna rağmen İskender, kendi güvenliğini sağlama almak için bu katliamları gerçekleştirmiş, hanedanın kurbanları Amyntas ve Attalos gibi ünlü simalar olmuştu (Plut. *Alex.* X.4; VIII.7.5. Diod. XVII.2.5). Bu arada İskender, II. Philippos'un ölmüş olduğu haberini aldıktan sonra isyan eden bağımlı krallıklar ve kentlere karşı seferler düzenleyerek onların kendisine boyun eğmelerini sağladı.

İskender, tahta çıktıktan sonraki ilk seferini Yunanistan'a düzenledi. Özgürlüklerini yeniden kazananacakları ümidiyle isyan etmiş olan Tesalyalılar, Aitolialılar, Elisliler, Arkadialılar, Atinalılar ve Thebailılar, İskender'in bu ilk seferi sonunda ona boyun eğdiler. Sparta dışındaki tüm Yunanistan kentleri, İskender'in çağrısına uyup, temsilcilerini Korinthos'a gönderdiler. Korinthos'ta Perslere karşı savaşacak olan ordunun başkomutanı tayin edilen İskender'in sonraki hedefinde kuzey komşuları olan Trakyalılar, Getler, Triballer ve İllyrialılar vardı. İskender onların Makedon hâkimiyetini yeniden tanımalarını sağladı. Ardından Perslerin kışkırtması ve verdikleri paralarla kimi Yunan kentleri yeniden isyan ettiler (Kaya 2006, 396 vd). İsyancıların başı Atina ve Thebai kentleriydi. İskender, Thebai kentini zor kullanarak ele geçirdikten sonra yakıp yıktı. Thebai kentinin haritadan silinecek kadar kötü bir şekilde yerle bir edilerek cezalandırılması Atina'yı korkuttu ve Atinalılar İskender'e bağlılıklarını ilan eden kararlarını aralarından seçtikleri on kişilik bir elçi heyeti aracılığıyla İskender'e bildirdiler[6].

II. Philippos, 23 yıllık saltanatı süresince Yunanistan'ın Sparta hariç tümünü ve kuzeyde Tuna Nehri boylarına kadar Balkan ülkelerini içine alan bir imparatorluk kurmuştu. İskender onun ölümünün hemen ardından patlak veren isyanlarla fiilen dağılmış duruma gelmiş bulunan bu imparatorluğu iki yıl gibi görece kısa bir zamanda yeniden eski haline getirdi. Yunanistan'daki son isyanı bastırıp, otoritesini bu ülkeye kabul ettiren İskender'in babasından devraldığı mirasın, yani Perslere karşı yapılacak savaşların gereğini yapmak üzere yola çıkmasına engel olacak hiçbir nedeni kalmamıştı. İskender, Makedonya'nın eski kraliyet kalesi olan Aigai'da olympiyat oyunları ve yarışlar düzenleyip tanrılara kurbanlar sunduktan sonra, emri üzerine Yunanistan'dan, Tesalya'dan, Trakya'dan gelen ve Tuna Nehri (Danuvius) boylarına kadar olan bölgelerdeki

(6) Arr. *Anab.* I.10. Plut. *Demost.* XXIII.5. Diod. XVII.15.1-5. Justin. XI.4.9-12.

tüm müttefikler tarafından gönderilen askeri birlik Makedonya'ya gelip, başkent Pella'da toplandıktan sonra, yeniden görebilme olanağını asla bulamayacağı ülkesinden ayrıldı (Arr. *Anab.* I.10-11).

XVI.6. İskender Anadolu'da

XVI.6.1. Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya

İskender'in babasından devraldığı bir önemli miras da deneyimli generallerdi. Sayısı 20 olan bu generallerden birisi Antipatros'tu. İskender, kral naibi olarak atadığı Antipatros'a Makedonya'yı emanet etti. Tahta çıktığında babasından kendisine kalan maddi imkanları ise kötüydü. Kraliyet hazinesinde 50 talanton vardı. Fakat krallığın borcu 500 talantondu. İskender, Pers seferi için ülkesinden ayrıldığında bu borca 800 talanton ekleyerek artırmıştı. İhtiyacı olan parayı Asya'dan temin etmeyi planlayarak yola çıktığında emrindeki ordunun asker sayısı yaklaşık 37 bin idi. Parmenion komutasındaki 10 bin asker de onu Anadolu'da bekliyordu. 12 bini piyade, 1500'ü atlı olmak üzere toplam 27 bin asker de Makedonya'da kalan Antipatros'un emrinde bırakılmıştı[7]. İskender'in ordusunun etkisi, birliklerin oluşturulmasında gözetilen dengeydi. Asıl yük hafif silahlı olan Giritli ve Makedon okçularıyla, saldırı silahı olarak mızrak taşıyan Trakyalı ve Agrialı askeri birliklerin üzerindeydi. Saldırıyı başlatan vurucu gücü, süvariler oluşturuyordu. Atlıların yardıma ihtiyacı olduğu anlaşıldığında piyadelerden oluşan Phalanks savaşa dahil olurdu. Phalanks'ın saldırı sialahı, sarissa denilen takriben 5 metre uzunluğundaki ağır kargılarıydı. Savunma silahı olarak da kalkan kullanıyorlardı. Savaşa en son dahil olan kraliyet kıtasıydı. Asker sayısı 3000 olan bu kalkanlı birliğe *Hypaspist*ler (kalkancılar) deniliyordu. Araştırmacı, mimar, mühendis, bilim adamı, tarihçi, topografyacı ve saray memurları da İskender'in seferine dahil olmuşlardı[8].

İ.Ö. 334 yılı baharında Trakya üzerinden Gelibolu'ya (Antik Khersonesos) ulaştı. Bu yarımadaya gelinceye kadar içinden ya da yakınından geçmiş olduğu yerleşim birlikleri batıdan doğuya doğru şunlardı: Philippi, Abdera (İskeçe), Hebros (Meriç). Hebros'tan Melos Irmağı'nı aşarak Gelibolu'daki Sestos'a

(7) İskender'in emrindeki 37 bin askerin 12600'ü (5000'i ücretli) Korinthos Birliği tarafından temin edilmişti. 7000'i Balkanlardan gelen hafif sialahlı birliklerdi. Hafif silahlı ve süvari olmak üzere 2000 asker de Trakya ve Pannonia'dan sağlanmıştı. Geriye kalan 15-16 bin asker Makedonya'dan ve Tesalya'dandı. Diod. XVIII. 17.3 ve 5.

(8) Walbank 1981, 31. Laufer 2004, 54 vd.

(Açıkbaş) ulaştı. Başkent Pella'dan ayrılışının üzerinden 21 gün geçmişti. Ordusunu Avrupa'dan Asya'ya taşıyacak olan kadırga ve yük gemilerinin sayısı 160'tı. İskender'in Anadolu'ya geçmek için güzergâhını Gelibolu'daki Sestos'a (Açıkbaş) ulaşacak şekilde önceden belirlemişti. Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran İstanbul ve Çanakkale boğazlarından ikincisini Anadolu'ya geçiş yolu olarak kullanacaktı. Bu nedenle Parmenion komutasındaki öncü Makedon ordusu, onu Arisbe'de (Musaköy) bekledi.

Çanakkale Boğazı'nın en dar yeri, İstanbul Boğazı'nın iki katı genişliğinde olmasına rağmen seçimin ikincisinin değil ilkinin yönünde olmasının tarihsel, dinsel, askeri, coğrafi ve stratejik nedenleri vardı (Doğaner 2007, 30). Her şeyden önce 10 bin askerden oluşan öncü kuvvetlerin komutanı Çanakkale Boğazı'nın karşı kıyısının güvenliğini sağlamış, Ege Denizi'nden bölgeye gelmesi olası düşman donanmasına karşı denetim olanağı elde edilmişti. İstanbul Boğazı ise Byzantion ve Khalkedon kentlerinin kotrolündeydi. Babası II. Philippos'un bu kenti ele geçirme girişimi başarısızlıkla sunuçlanmıştı. Dahası İskender, iyi bir Homeros hayranı olarak yetişmişti. Kendisine öğretilenler arasında Troia Savaşı'nın her iki tarafıyla akrabalığı vardı. Hem İlyada destanının en büyük kahramanı olan Akhilleus'un hem de Troia kralı Priamos'un neslindendi. Akhilleus hayranlığını hem sözle hem de davranışlarıyla ifade ediyordu. İskender'in yaşadığı zamanda Yunan dinin kutsal kitabı özelliği taşıyan Homeros'un destanlarında tanrılar (ve tanrıçalar) taraf olarak ikiye ayrılmışlardı. Hem Akalı hem de Troialı kahramanların kimilerinin mezarları o bölgede ve savaşta yakılıp yıkılmış olan Troia (İlion), Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasındaydı. Nitekim İskender, Sestos'a geldikten sonra ilk iş olarak Troia Savaşı'nda yaşamını yitiren ilk Aka (Tesalyalı) savaşçısı Protesilaos'un mezarını ziyaret etti. İskender, Prosilaos'un bugünkü Çanakkale Şehitliği yakınındaki Elaious'daki mezarı başında kurban kestikten sonra, oradan Boğaz'ın karşı kıyısına geçmek için gemiye bindi. Çanakkale Boğazı'nın tam orta yerinde denizlerin tanrısı Poseidon ile deniz perileri olan Nereidler için bir boğayı kurban etti ve mezarını ziyaret ettiği Prositelaos gibi karaya zırhıyla birlikte tam teçhizatlı olarak atladı ve karaya ayak basar basmaz elindeki mızrağını sapladı (Diod. XVII.17.2.Justin. XI.5.10). Sonra İlion'a (Hisarlık Tepe) giderek, Troia Savaşı'nın yapıldığı mekânı gezdi. Kentin Athena Tapınağı'na giderek tanrıçaya armağanlar sundu. Onun armağanları arasında üzerindeki zırhı da vardı. Bu arada atası olduğu kendisine öğretilen *İlyada* destanının kahraman savaşçısı

Akhilleus'un mezarına çelenk bırakan İskender, Troia kralı Priamos'u da unutmadı. Onun öldürülmüş olduğu yerde kurban kesti.

XVI.6. 2. Granikos Savaşı

İskender'in Ilion'dan ayrıldıktan sonraki durağı Parmenion komutasındaki Makedon ordusunun karargâhı olan Arisbe (Musaköy) oldu. İskender, oraya kendisinden ayrı olarak Abydos'ta (Nara) karaya çıkan tüm ordusuyla birlikte gitti. Pers ordusu Granikos (Biga) Irmağı'nın güneydoğusundaki Zeleia (Sarıköy) yakınında konuşlanmış olarak İskender'in gelişini bekliyordu. Arisbe'den Perkote'ye (Erdağ), oradan Lampsakos'a (Lapseki) geçen İskender'in savaş öncesinde mevzilendiği yer, Granikos Irmağı'nın içinden geçtiği Adresteia Ovası'na hakim bir mevkide olan Priapos (Karabiga) kenti oldu. İskender Priapos'a geldiğinde Anadolu topraklarındaki üçüncü gününü geride bırakmıştı.

Tarafların asker sayısı bakımından birbirlerine karşı üstünlükleri kimi antik tarihçilerin söylediği kadar abartılı değildi. İskender, Priapos'ta mevzilendiğinde 13 bini piyade, 5 bin 100'ü süvari olmak üzere toplam 18 bin 100 askere sahipti[9]. Toplam 40 bin civarında askeri olan Pers ordusunun yarısı süvarilerden oluşuyordu. Süvariler bakımından Perslerin üstünlüğü, piyade üstünlüğüne göre çok daha büyüktü. Pers kralı III. Dareios, ordusunun başında değildi. Onun ordusunun komutanları, Lidya, Kappadokya, Kilikya ve her iki Phrigya'nın satraplarıyla Memnon adlı bir Yunanlı (Rodoslu) idi. Savaş stratejini onların ortak kararı belirliyordu.

Pers kral ailesinin damadı olan Rodoslu Memnon'un Makedonlara karşı hemen bir meydan savaşına girişmek yerine onları lojistik bakımından sıkıntıya sokacak, açlık ve susuzluğa mahkûm edecek bir savaş stratejisi önerdi. Fakat bölgenin yakılıp yıkılmasını gerektirecek olan bu öneriye, Hellespontos Phrigya'sı satrabı olan Arsites'in itirazı ve itiraz nedenleri satrapların çoğunluğunun oyuyla değerli bulundu.

---

(9) Bu ordunun sağ kanadının komutanı Parmenion'du. Emrinde asker sayısı 4500 olan üç Makedon *phalanks*ı ve phalanksları kuruyan süvari birlikleri vardı. Çoğunluğu Tesalyalı (1800) olmak üzere Yunanlı (600) ve Trakların (150) oluşturduğu bu kanatın süvari birliğinin süvari sayısı 2550 idi. Bu kanadın en sağında 550 okçu ve 500 Agrialı olmak üzere 1050 asker yerleştirilmişti. Sol kanadın aynı sayıda üç Makedon phalanksı İskender'in komutası altındaydı. 3000 *Hypaspistai* (kalkan taşıyıcılar), 1800 zırhlı süvari, 600 *prodromoi* (keşifçi ve takipçi) ve 150 peonies de İskender'in sol kanat birliklerini oluşturuyordu.

İskender'in Pers ordusu hakkında bilgi edinmekle görevlendirdiği atlı keşif birliği günün ikindi vaktine doğru Priapos'a (Karabiga) geldiler. Persler önceden Granikos (Biga) Nehri'ne gelmiş olmanın avantajına sahip olan taraf olmuştu. Granikos Nehri'nin sağındaki ova ile tepelik bölgede mevzilenmişlerdi. Ordunun süvari birlikleri düz ovada, Memnon'un komutasındaki 20 bin askerden oluşan piyade ordusu ise tepelerdeydi ve İskender'in saldırmasını bekliyorlardı. Keşif birliğinin getirdiği bilgiler öyle görülüyor ki İskender'i hemen harekete geçmek konusunda cesaretlendirmişti. Bu nedenle yaşlı ve deneyimli generali Parmenion, yer yer derin olan Granikos Nehri'ni yatay geçmenin zorluğunundan ve Pers süvari birliğinin sayısal üstünlüğünden hareketle gecenin kamp kurularak geçirilip, ertesi günün şafağında saldırıya geçilmesinin uygun olacağı görüşündeydi. Parmenion'un bu önerisi, yalnızca nehri geçmek dezavantajı bakımından değil, aynı zamanda olası bir yenilgi durumunda nehrin kaçışa da engel olacağı ve bu yüzden kayıbın çok büyük olacağı dikkate alındığında hiç de küçümsenecek bir öneri değildi. Ancak çok iyi gözlemci ve taktikçi olan İskender, Pers ordusunun savaş düzeninin hatalı olduğunu hemen fark edip, Parmenion'un önerisini küçümseyerek başında bulunduğu süvarileriyle doğrudan Pers komutanlarının bulunduğu merkezi cepheyi çökertmeyi hedefleyerek saldıraya geçti.

Granikos Savaşı çok çetin geçti. Savaş sırasında İskender yaralandı ve iki kez ciddi tehlike atlattı. Fakat nihayetinde kazanan taraf İskender oldu. Düşündüğü gibi komuta merkezinin çökertilmesi, diğer cephelerin direncini kırmış bozguna neden olmuştu. İskender, bozguna uğrayan düşmanın takibine çok zaman harcamadı. Bu nedenle Perslerin kaybı 1000 civarında kaldı. Sağ olarak ele geçirilip köle yapılanların sayısı ise öldürülenlerin iki katı kadardı. İskender'in kaybı 30'u piyade, 60'ı süvari olmak üzere toplam 90'dı.

XVI.7. Pers Savaş Gücünün Sonu

İskender'in İ.Ö. 334 yılının Mayıs ayında zaferle sonuçlandırmış olduğu Granikos Savaşı, Miletos (Milet/Balat), Halikarnassos (Bodrum) ve Myndos (Gümüşlük) gibi bazı kentlerde bulunan Pers garnizonları ile hala Ege Denizi'nde etkin olan 400 gemilik donanması dışında Anadolu'daki Pers satraplarının savaş gücünü bitirmişti. Zira Lidya satrabı da dahil Pers satraplarının çoğu, bu savaşta yaşamlarını yitirdiler[10]. Fakat yenilen düşman ordusunu imha etmek için takip

etmek II. Philippos'un tahta çıkmış olduğu tarihten beri, Makedonya'nın savaş stratejisinin en önemli unsuruydu. Bu nedenle İskender, Anadolu'daki Pers satraplık merkezlerini hedef alan ilerleyişine, satraplık başkenti Daskyleion'a (Ergili) bile uğramadan devam etti. Daskyleion, İskender'in Sardeis'e (Sard) doğru yol aldığı sırada generali Parmenion tarafından ele geçirildi.

İskender'in Zeleia'dan (Sarıköy) Sardeis'e hangi yoldan gittiği bilinmiyor. Kimi bilim adamları, onun takip ettiği güzergahın kendisinden 156 yıl önce Yunanistan seferine çıkmış olan Pers kralı Kserkses'in kullandığı güzergahı takip etmiş olabileceğini düşündüler. Herodotos'a göre Kserkses, Mysia-Kaikos-Sardeis güzergahını kullanmış Aterneos (Ağılkale), Karene, Adremitteion (Burhaniye) ve Antantros kentlerinin içinden ya da yanından geçmişti[11].

Pers hâkimiyeti döneminde Anadolu'daki satraplıkların en itibarlısı olan Lidya (ya da Sparda) Satraplığı'nın başkenti Sardeis'in (Sard) ele geçirilmesi zor olmadı. İç içe üç surla etrafı kuşatılmış olan Sardeis kalesindeki Pers garnizonunun komutanı Mithrines, kent dışına çıkarak, Hermos (Gediz) Irmağı kıyılarında karşılaştığı İskender'e kenti hazineleriyle birlikte teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi. Böylece Daskyleion'dan (Ergili) sonraki ikinci Pers satraplık başkenti de İskender'in eline geçmiş oldu. İskender, kendisine zorluk çıkarmadığı gibi yardımcı olan Mithrines'i yanına alarak, seferi boyunca ondan yararlandı. Pers soylularından yararlanmak ya da onlarla işbirliği yapmak anlamında Mithrines, İskender'in Pers soylusu olan ilk adamıydı.

İskender'in Sardeis'ten sonraki durağı, Ephesos'tu (Selçuk). Sardeis'ten Ephesos'a ilerleyişi sırasında takip ettiği güzergah konusunda, yolu üzerinde eski adı Pagos olan bu günkü Kadifekale'nin de bulunduğu dışında, kaynaklarımız

---

(10) Arr. *Anab.* I.15.7. Diod. XVII.31.4. Plut. *Alex.* 16.4.

(11) skender, Aiolis'e hiç uğramadı. Zaten önceliği de Aiolis ve İyonya'daki Yunan kentlerine gidip onların özgür olduklarını bizzat ilan etmek değildi. Bu nedenle onun tarafından takip edilen güzergah, bugünkü Balıkesir-Soma-Akhisar- Salihli yoluna uygun gibi görünmektedir. Eğer Kserkses'in yolunu tercih etmediyse, Yolun Balıkesir'den önceki bölümü, Gönen-Manyas- Susurluk istikametinde olabilir.

hiç bir ayrıntı vermezler. Çok büyük olasılıkla bu günkü Ankara yolunu takip etti, fakat Smyrna'ya (Bayraklı) uğramadı[12].

XVI.8. Ephesos: İskender ve Artemis Tapınağı

Ephesos'un yönetimi, İskender'in dünyaya gelmiş olduğu tarihte Atina'da destek gören, fakat Perslerle de iyi geçinen birkaç aristokratın elindeydi. Onlar demokratik yönetim isteyen muhalefetin olası bir sivil darbesine karşı, istismarcı da olsa taraftarlarının davranışlarına ve eylemlerindeki aşırılıklara göz yummak zorunda kalabiliyorlardı. Kentin koruyucu tanrıçası Artemis'e saygı duymayan, bir gerginlik ya da iç çatışma söz konusu olduğunda tanrıçaya ait olan kutsal hazineyi çalmak için gözlerini tapınağa diken bu istismarcı taraftarların ya da diğer çapulcuların hırsı İ.Ö. 356 yılının Temmuz ayında Artemis Tapınağı'nın yakılmasına yola açacak kadar dizginsizdi. Onlardan kimileri, ünlü olmak isteyen Herostratos adlı bir meczuba Artemis Tapınağı'nı yakmasını önerdiler. Bu öneriyi beğenen Herostratos, Temmuz ayının 21 'inde tapınağı yaktı. Herostratos, suçunu kendisine kesilen ölüm cezasıyla ödedi. Ancak tanrıça Artemis'in itibarını yok etmeye yönelik ithamlar da hemen ardından gelmeye başladı. Deniliyor du ki kendi tapınağını koruyamayan tanrıça, kenti nasıl koruyacak ? Sorunun yanıtı, tanrıçanın aynı zamanda kadınların doğumuna yardım eden "ebe" tanrıça olmasında bulundu. Zira tanrıça Artemis, tapınağın yanmış olduğu zamanda Ephesos'ta (Selçuk) değildi. Geleceğin büyük bir kralının doğumuna yardımcı olmak için kentten ayrılmıştı. Sonradan bu kralın İskender olduğu söylendi.

Yakılan tapınağın yerine yenisini inşa etmeye başlayan Ephesoslular, İ.Ö. 338 yılında, Yunanistan'daki Khaironeia Savaşı'ndan sonra kurulan Korinthos Birliği'nin kararları gereğince kentin oligarşi hükümetinin iktidarına son vermiş, demokratik yönetimi kurmuşlardı. Fakat kentin demokrasisinin ömrü uzun olmadı. Muhtemelen İ.Ö. 336 yılında Makedonya kralı II. Philippos'un öldürülmesinden

---

(12) İ.S. 2. Yüzyılda yaşamış olan Pausanias'a (VII.5.1-4) göre İskender, eski adı Pagos olan bugünkü Kadifekale'de mola verdi. Avlanarak ve sonra Nemesisler (Üç Tanrıçaları) Tapınağı önünden akan bir pınarın kıyısında uyuyarak dinlendi. Rüyasında gördüğü tanrıçalar, bu tepede bir kent kurmasını ve Smyrnalıları bu kente taşımasını ondan istediler. Yeni Smyrna'nın İskender tarafından kurulmuş olduğu bilgisi İ.S. 1. Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Doğa Tarihi (*Historia Naturalis)* yazarı Plinius (V.29) tarafından da aktarıldı. Fakat İ.Ö. I. Yüzyılda yaşamış olan Coğrafya (*Geographika*) yazarı Amasyalı (Antik Amaseia) Strabon'dan (XIV.1.37) anlaşıldığı kadarıyla kentin kurucuları İskender'in generalleri olan Antigonos ve Lysimakhos'tur. İskender tarihinin yazarı olan İ.S. II. Yüzyıl tarihçisi Arrianos (I.9-10) da dahil diğer antik edebi kaynaklardan hiç birisi Yeni Smyrna'nın (Kadifekale) kuruluşuyla ilgili bir bilgi aktarmadılar.

sonra, aristokratlar ve Perslerin desteğiyle iktidara gelen bir tiran tarafından yönetilmeye başladılar. Zira İskender'in tahta çıkmasında muhalif olan Makedon soylusu Antiokhos oğlu Amyntas'ı Ephesos'a davet edenler kentin yeni hükümetiydi. Granikos Savaşı mağlubiyetinden sonra kaçarak yaşamını kurtarmış olan Perslerin Yunanlı (Rodoslu) generali Memnon da deniz yoluyla Ephesos'a (Selçuk) gelip bu kente sığınmıştı. Bu kentte İskender'e karşı direnişi örgütleyebileceğini uman Memnon'un başarılı olabilme olanağı yoktu. Granikos'daki (Biga Çayı) Makedon zaferi, Ephesos'un demokratlarını sevindirip, yeniden hareketli olmalarına yol açarken, Persler tarafından desteklenen Tiran taraftarları sessiz kalmışlardı. Memnon'un gelişi onları cesaretlendirdi. Tiran Syrphaks, demokratlara karşı acımasız bir savaş başlattı. Bu arada Tanrıça Artemis'in Tapınağı'ndaki hazineleri bile yağmaladı. Ancak Syrphaks'ın bu zorbalığı ve zalimliği İskender'in Ephesos'a yaklaşmış olduğu duyulunca son buldu. Zira destekçileri kenti terk edip kaçtılar. Pers garnizonu da kenti terk etmişti.

Pers kralının Anadolu'nun batısının ve denizlerin komutanı yaptığı Yunanlı generali Memnon, yeni ve daha güçlü bir direniş cephesi oluşturmak için Halikarnassos'a kaçmış, Amyntas ise bu sırada Ege Denizi'nde Ephesos yakınında bir yerde bulunan Pers donanmasına ulaşmayı başararak kendini kurtarmıştı. Onlar kentten ayrılınca, ketteki iç savaş tersine katliamlarla devam etti. Syrphaks kendi oğlu ve kardeşinin oğullarını yanına alarak hazinesini soyduğu Artemis Tapınağı'na sığınmak zorunda kaldı. Fakat tapınak onu koruyamadı. Yanındakilerle birlikte taşlanarak öldürüldü.

İskender'in kente gelişi, Ephesos (Selçuk) halkı tarafından coşkuyla selamlandı. Kente gelince hala devam etmekte olan iç savaşı ve katliamları durdurdu. İç savaşta yalnızca insanlar değil tanrıça Artemis'in Tapınağı'nın da zarar gördüğünü, eski tapınağın yakılması ve daha büyük olan yenisinin inşasına başlanmasıyla ilgili olan öyküyü dinledi. Halkın kendisine olan ilgisinden memnun olan ve anlatılanlardan etkilenen İskender, kentte görkemli bir tören düzenledi. Artemis Tapınağı'nda kurbanlar sundu. Ellerinde tanrıçanın heykelleri olmak üzere eski adı Pion olan bugünkü Panayır Dağı'nın etrafını, bu dağın etrafını çeviren Kutsal Yol üzerinde yürüyerek dolaştı.

İnşası devam eden yeni Artemis Tapınağı'na ilgisi İskender'in bu kentte kalış süresini uzatmasına neden oldu. Ephesoslular, bu tapınağın inşasını dönemin ünlü mimarlarına ve heykeltraşlarına emanet etmişlerdi. Bunlardan birisi Apelles'ti. Apelles, Ephesos'tayken sanatçılara olan ilgisinden dolayı İskender'e

duyduğu sevgi ve saygısını, onun bir kabartma heykelini yaparak ifade etti. İskender, Apelles tarafından yapılan Artemis Tapınağı'ndaki kabartmasında elinde yıldırım taşıyan bir kahraman olarak tasvir edildi (Plin. *HN* XXXV.36.76-97). Tapınağın heykellerinin dekorasyonlarıyla ilgilenen heykeltraş ise Atinalı Pareksiteles olmuştu (Strab. XIV.23.51). Beş ayrı heykeltraş, tapınak için beş ayrı Amazon heykeli yapmıştı. Polykleiton, Phidias, Kresilas, Kydon ve Phradinon tarafından yapılan bu heykellerin en iyisi Polykteion'unkiydi. Onun heykelinin en iyi olduğuna Amazon heykelleri yapan diğerleri karar vermişti. Kresilas'ın heykellerinden birisi ölen Amazon heykeli, diğeri yaralı adam heykeliydi (Plin. *HN* XXXV.75). Hem mimar hem heykeltraş olan Skopas ise tapınak sütunlarından birisini süslemişti. Artemis Tapınağı'nda çalışan bu mimar ve heykeltıraşlardan Skopas ile Paraksiteles'in Halikarnassos Maussoleum'unun yapımında da çalıştıkları söylendi (Vitruv. VII.13).

İskender, Ephesos'ta bulunmaktan, gördüklerinden ve duyduklarından öylesine çok etkilenmiş olmalı ki inşası devam etmekte olan Artemis Tapınağı'na isminin yazılması koşuluyla inşatın tüm masraflarını karşılamak istediğini söylemekten kendisini alamadı. Tapınağın sahibi olma onurunu kimseye bırakmak istemeyen Ephesoslular, İskender'in teklifini de onu rencide etmeyecek şekilde reddetmek zorundaydılar. Her ne kadar İskender'i "Tanrı" yapmış olsalar da onların çok zekice olan şu yanıtları işe yaradı:

"*Bir tanrının bir tanrıya tapınak yaptırması uygun düşer mi*?"

Aldığı bu yanıt üzerine İskender, kentin daha önce Perslere ödediği vergileri Artemis Tapınağı'na ödemelerini söyledi. Böylece kente vergi muafiyeti tanınmış oldu. Kentin demokrasiyle yönetileceğini söyleyerek özgürlüğünü zaten ilan etmiş olan İskender, generallerinden Parmenion'u Aiolis'e, Alkhimaios'u ise İyonya'nın diğer kentlerine gönderdi. Bu komutanların misyonu, kentlere demokratik yönetimlerini kazandırarak, onları özgür ve Pers vergisinden muaf ilan etmekti. Ancak İskender, Sardeis (Sard) ve Ephesos (Selçuk) da dahil olmak üzere bazı kentlerde Makedon garnizonlar bıraktı. Ephesos'tan ayrılmadan önce Magnesia ad Maeandrum (Ortaklar) ve Tralleis (Aydın) kentlerinin elçileri İskender'in huzuruna çıkıp, kentlerinin anahtarlarını İskeneder'e teslim ettiler.

XVI.9. Son Pers Kaleleri: Miletos ve Halikarnassos

İskender, Pers direniş kuvvetlerinin bulunduğu Miletos'u (Milet) ele geçirmek için Ephesos'tan ayrıldı. Bugünkü Söke yolunu kullarak Miletos'a varan İskender, takriben 270 yıl kadar önce patlak veren İyonya İsyanı'nın lideri olarak Perslere

karşı savaş açmış, isyan bastırıldıktan sanra da Persler tarafından acımasızca cezalandırılmış olduğunu bildiği bu kentin savaşmadan teslim olmasını umdu. Bu umuda kapılmasına kentin garnizon komutanı olan Yunanlı Hegesistratos'un kendisine yazmış olduğu mektuptu. Ancak Hegesistratos, 400 gemilik Pers donanmasının gelmekte olduğunu öğrenince, kenti İskender'e teslim etmekten vazgeçti. Muhtemeldir ki Hegesistratos, bir deniz savaşının yapılacağını tahmin etmiş ve sayısal üstünlüğü dolayısıyla savaşı kazanan tarafın Pers donanması olacağını sanmıştı. Nitekim İskender'in limanda demirli halde duran gemisinin güvertesine konmuş olan bir kartal, tanrının deniz savaşında zafer işareti olarak yorumlanmıştı. Yaşlı ve deneyimli olan generali Parmenion da deniz savaşında ısrar etmişti. Ona göre kazanılacak zafer, tüm Pers seferi adına çok değerli olacaktı. Tersi durumunda ise kendilerini etkilemeyecek kadar küçük bir zarar söz konusu olacaktı. Ancak İskender, deniz savaşı önerisini, savaşta hiçbir şey kazanmamak bile kaybetmek anlamına gelir diyerek reddetti.

Bu arada bir teklif de kentteki paralı askerlerin temsilcisi olarak kendisine gönderilen Glaukippos adlı bir Yunanlı tarafından getirildi. Glaukippos'un getirdiği teklif uzlaştırıcıydı. Kuşatmanın kaldırılması halinde hem Makedonlara hem de Perslere kentin kapısı ve limanı açılacaktı. İskender bu teklifi, kendisine verilenle yetinmek için değil istediğini almak için Asya'ya geldiğini söyleyerek reddeti. Artık İskender'in kenti kuşatarak ele geçirmek dışında bir seçeneği kalmamıştı.

İskender tarafından Miletos surlarının karşısına yerleştirilen kuşatma kuleleri, katapultlar (mancınıklar) ve okçular, kent savunmasını etkisiz kıldı ve bu arada koçbaşlarıyla kent surlarında gedikler açıldı. Miletoslular daha fazla direnemeyerek teslim oldular. Kendilerinin İskender'e karşı savaşı göze almalarında cesaret kaynağı olan Pers donanmasının onlara yardım anlamında yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. Çünkü İskender'in 180 gemilik donanması, bugün kara ile birleşmiş olduğu için mevcut bulunmayan Lade Adası'nın karaya bakan tarafındaki Miletos (Milet) limanında demirleyerek Pers donanmasının limana girme olanağını ortadan kaldırmıştı. Bu nedenle Pers donanması Miletos'un zapt edilişini uzaktan, bugünkü Dilek Yarımadası yakınlarından çaresizce seyretmek zorunda kaldılar. Limanın Nikanor komutasındaki Makedon donanması tarafından tutuluyor olması, Miletos düştüğünde kaçarak canını kurtarmak isteyenlerin de işini zorlaştırmış, ölü sayısının çok olmasına yol açmıştı. Kimileri sandallarla ya da kalkanlarına tutunarak yüzmek suretiyle kaçmayı başarabildiler. Bu koşullarda Miletosluların canlarını kurtarabilmeleri yalnızca

İskender'in merhametine kalmıştı ve İskender, bu kentte karşı çok acımasız olmadı. Yalnızca kent savunmasının silahlı olan askerlerini öldürmüştü. Hala hayatta olan diğer Miletosluları ve onuruyla ölmek için hazırlık yapmakta olan 300 kadar ücretli askeri affetti. Ücretli askerler, bundan sonra İskender için savaşacaklardı.

Miletos limanı kapatılınca Pers deniz gücünün etkisizleştiğini gören İskender, bu kadar büyük bir donanmanın kendisi için gereksiz bir yük olduğunu anladı. Bu nedenle 20 gemilik küçük bir Atina filosu dışındaki gemileri ordunun hizmetinden çıkardı. Böylece işe yaramayan gemicileri ele geçen ganimetin paylaşımına dahil etmek zorunluluğundan kurtulmuş oldu. Kendisine karşı savaşan Miletos'a bir İyonya kenti olduğu halde vergi muafiyeti tanımayan İskender, kenti kaleye yerleştirmiş olduğu bir Makedon garnizonunun yönetimine bıraktıktan sonra, bir diğer Pers direniş kalesi olan Halikarnassos'a gitmek üzere ilerleyişine devam etti.

Batı Anadolu'daki son Pers direnişinin kalesi olan Halikarnassos (Bodrum), bağımsız bir krallık konumunda bulunan Perslerin Karia Satraplığı'nın başkentiydi. Karialı Hekatomnoslar hanedanının krallarının[13] hüküm sürdüğü kentin çevresi, tepelere dayanan iç içe üç sıra surla çevrilmişti. Bu tahkimatıyla bir amphitiyatro görümünde olan kentin kaleleri ve surlarında çok sayıda kuleleri vardı. Kentin kontrolü, Rodoslu Memnon gelinceye kadar Hekatomnos hanedanının Karia'da hüküm süren son hükümdarı Piksadoros'un damadı olan Persli

(13) Hanedanın kurucusu Hekatamnos, yaklaşık 50 yıl önce, Pers kralı II. Artakserkses zamanında Karia satrabı olarak tayin edilmişti. Kraliyet merkezi olarak Mylasa'yı (Milas) seçen Hekatomnos'un oğlu Maussollos, babasının halefi olarak tahta çıkınca hanedanın hakimiyet sınırlarını genişletti. Halikarnassos'u yeniden kraliyet başkenti yaptı. Komşu olan yedi yerleşim birimini Halikarnassos'un sınırları içine alarak hem bu başkentin sınırlarını hem de hükmettiği ülkenin, yani Karia'nın siyasi sınırlarını genişletti. Maussollos öldükten sonra tahta Artemisia çıktı. Artemisia, Maussollos'un hem kız kardeşi hem de karısıydı. Hekatomnoslarda kız kardeş ile evlilik ensest sayılmadığı için, sonraki hükümdar İdrieus da kız kardeşi Ada ile evlenmişti. Artemisia ölünce kendisinin ve kocası Maussollos'un kardeşi olan İdrieus tahta çıktı. Rodos, Khios (Sakız) ve Kos (İstanköy) adaları bu kral zamanında Hekatomnos Krallığı'nın sınırlarına dahil edildi. İdrieus ölünce halefi Ada oldu. Kraliçe Ada, en küçük kardeş Piksodoros isyan ederek krallığı kendisinin elinden alıncaya kadar dört yıl boyunca Karia'da hüküm sürdü. İskender, Halikarnassos'a geldiğinde elindeki tek Karia kenti Alinda (Karpuzlu) idi. Kendi adına sikkeler basan Piksodoros, Makedonya kralı II. Philippos ile akrabalık vasıtasıyla güçlendirilmiş bir ittifakın peşindeydi. Kızını Makedon kraliyet ailesinden birisiyle evlendirmek istiyordu. Fakat Philippos'un ölümü onun ümitlerini boşa çıkardı. Bunun üzerine kızını Pers Büyük Kralı'nın isteğine uyarak Pers kraliyet ailesinden olan Otontopates ile evlendirdi. Piksodoros, İ.Ö. 355 yılında öldü. Onun halefi Persli damadı Otontopates oldu. Bk. Strabon XIV.2.16 vd.

Orontobates'teydi. Fakat Pers Büyük Kralı III. Dareios, Batı Anadolu'daki tüm Pers kara ve deniz güçlerinin komutanlığına Rodoslu Memnon'u tayin etmişti. Memnon Halikarnassos'a gelince, Orontobates ile iş birliği yaparak kentin zaten güçlü olan tahkimatını daha da güçlendirdi. Kenti savunmak için surlara mancınıklar yerleştirdi. Kentin dış surlarının etrafında derin ve geniş hendekler kazdırdı. Gerektiğinde erzak temin etmesi için Pers donamasını kentin limanına yerleştirdi. Kentteki askerlerin sayısını paralı askerlerle artırdı. Atinalı Ephialtes ve Thrasybulos gibi sürgünler ile İskender'in düşmanları olan Amyntas ve Neoptolemos gibi Makedon soylularına kentin kapılarını açtı. Halikarnassos'un komşusu olan Kaunos (Dalyan) ve Myndos'a (Gümüşlük) askeri güçler yerleştirdi.

İskender, böylesine güçlü tahkimatı olan kentin dış surlarının bin adım ötesinde kamp kurdu. Savaş, Halikarnassosluların saldırısıyla başladı. İskender bu saldırıyı püskürttü. Myndos'tan (Gümüşlük) gelen bir habere göre, Myndoslular kenti teslim etmeye hazırdılar. İskender ertesi gün bu kenti ele geçirmek için kampından ayrıldı. Fakat haber asılsız çıktı. Kent teslim olmadı. Bunun üzerine İskender kente kuşatma makinalarıyla saldırdı. Fakat bu kenti ele geçirmeyi başaramadı. Sonra Halikarnassos'a döndü ve kenti tüm kuşatma makinalarını ve tekniklerini kullarak ele geçirmeye çalıştı. Hendekler dolduruldu, kuşatma kuleleri ve katapultlar surların karşılarına yerleştirildi, saldırı merdivenleri, koçbaşları ve duvar diplerini kazmakta işe yarayan kaplumbağa sırtı (testudo) tekniği hazır edildi. Bunlarla kuleler tahrip edildi, kalelerin bazı yerleri çökertildi ve kalelerde gedikler açıldı. Bu arada karşı saldırılar oldu. Kuşatma makinaları yakılmak istendi. Fakat bu karşı saldırılar kentin kurtarılması adına işe yaramadı. Nihayet kentin dış surları aşıldı. Savaşlar sırasında Atinalı Ephialtes ile Makedonyalı Neoptelamos öldü. Kentin tamamıyla yakılıp yıkılmasına, bu kenti yıkılmış olarak ele geçirmek istemeyen İskender engel oldu. İskender'in kente girişine engel olamayacağını anlayan Memnon, savunma savaşına kentin iç kalesinde devam etmeye karar verdi. Sonra da bundan vaz geçip Kos (İstanköy) adasına kaçtı. İç kaleyi ele geçirme girşiminin kendisinin bir yılına mal olacağını düşünen İskender bir kuşatma birliğini orada bırakıp, Halikarnassos'tan ayrıldı. İskender ayrılırken Orontopates de İskender'in bıraktığı birliklerin kuşatması altında olan ve Salmakis adıyla bilinen kentin liman kalesine sığındı. Kale, bir yıl sonra düştü.

XVI.10. Karia'dan İssos'a

İskender ilerleyişine Karia içinden devam etti. Bölgenin Alinda (Karpuzlu) dışındaki tüm kentlerini ele geçirdi. Alinda'da Karialı Hekatomnos'un kızı olan

kraliçe Ada hüküm sürüyordu. Kardeşi İdrieus ile evli olan kraliçe Ada, İskender'i bulup tek kenti olan Alinda'yı ona teslim edeceğini söyledi. Kraliçe Ada'nın bu davranışından memnuniyet duyan İskender, Alinda'yı almadığı gibi Karia'nın Yunan kentleri dışında kalan tüm yerleşim birimlerini ve gelirlerini ona bağışladı. Ayrıca 200 atlı ile 3 bin paralı piyade askerinden oluşan bir garnizonu Karia bölgesiyle kraliçe Ada'nın korunması için tahsis etti (Strab. XIV.2.17).

İskender, Halikarnassos'u (Bodrum) ele geçirince Anadolu'daki Pers hakimiyetini büyük oranda sona erdirdi. Anadolu'nun iç kesimlerinin hemen hemen tamamı Persler tarafından boşaltılmıştı. Hellespontos Phrygias'ı, Lidya ve Karia ise zaten İskender'in bıraktığı garnizonların kontrolündeydi. Bu garnizonlar, Pers donanmasının sahil kentlerine yapacağı olası saldırıya karşı güvenceydi. Artık İskender, ertesi yılın baharına kadar ilerleyeceği yol üzerinde ciddi bir Pers direnişiyle karşılaşmayacağını biliyordu. Bu nedenle İskender, emrindeki kuvvetlerin bir kısmını Parmenion komutasına bıraktı. Bu kuvvet, Sardeis'te (Sard) kış geçirip ertesi yılın baharında Gordion'da (Yassıhöyük) İskender ile buluşacaktı. Ayrıca İskender, yeni evli olan askerleri de Makedonya'ya izinli gönderdi. Onlar da ertesi yılın baharında Gordion'a geleceklerdi. Nitekim İskender, İ.Ö. 333 yılı baharında yapılacak olan İssos Savaşı'na kadar, savaşmadan teslim olan Kelainai'daki (Dinar) garnizon dışında içinden geçtiği hiçbir yerde kendisine karşı direnen bir Pers garnizonuyla karşılaşmadı. Direniş, ilerleyen satırlarımızda da görüleceği üzere Pers garnizonunun bulunmadığı yerlilerden geldi.

Karia'dan Likya'ya geçen İskender'in içinden geçtiği bilinen iki Likya kentinden ilki Hyparna (Ilıca yakını), ikincisi Telmessos (Fethiye) idi. İskender, Likya'daki ilerleyişi sırasında hiçbir direniş görmedi. Yolculuğu sırasında Pinara (Esen yakını), Ksanthos (Eşen Çay) ve Patara (Bağlıca) kentleriyle Yukarı Likya'nın 30 kasabasının elçileriyle görüştü. Elçiler, bu görüşmelerinde İskender'e teslim olmaya hazır olduklarını bildirdiler (Arr. *Anab*. I.24. 4 vd). Likya'da hiç oyalanmadan Milyas bölgesine girdi. Bu bölgenin kentleri de elçilerini gönderip, teslim olmaya hazır olduklarını İskender'e bildirdiler. Phaselis (Tekirova) dışında Milyas bölgesinin hiçbir kentini ziyaret etmeyen İskender, bölgenin yerleşim birimlerinin teslim alınması için komutanlarını görevlendirdi ve komutanlarından Nearkhos'u Likya satrabı atadı. Phaselis'e gidip, bu kente saldıran eşkıyaları kent için bir tehdit unsuru olmaktan çıkaran İskender'in sonraki durağı Pamphylia kenti Perge oldu. Fakat Phaselis'ten Perge'ye yolculuğu çok

zorlu geçti. Hafif silahlı askerlerini Trakyalı askerlerine açtırdığı kara yolundan Pamphylia'ya gönderirken, kendisi ağır silahlı piyadeleriyle birlikte kıyı yolunu kullandı. Yolun kış nedeniyle yükselen deniz sularının altında kalmış bulunan ve yer yer derin olan bölümlerini aşarak Perge'ye ulaşan İskender, bu kenti ele geçirmek gibi bir zorlukla karşılaşmadı (Arr. *Anab*. I. 26 vd. Plut. *Alex*. XVII. 3 vd). Kent İskender'e teslim olarak kapılarını açtı. Perge'den Side'ye geçen İskender, bir Makedon garnizonuna emanet ettiği Side'den Sillion'a (Asar Tepe) gitmek için ayrıldı. Güçlü tahkimatı olan bu kentin ele geçirilmesinin zorluğunu dikkate alarak, kenti kuşatmaktan vazgeçip Aspendos'a (Belkıs) gitti ve bu kenti saldırarak ele geçirdi (Arr. *Anab*. I. 24. 6 vd). Pamphylia'dan Pisidya'ya giden İskender, bu bölgede kendisine teslim olmak istemeyen ve tahkimatlı kaleleri olan çok sayıda savaşçı Pisidia kabilesiyle karşı karşıya kaldı. Kalelerden bazıları kendiliğinden İskender'e teslim oldular. Teslim olmayanlara İskender tarafından zor kullanıldı. İskender'e teslim olmayarak direndiği bilinen kentlerden birisi Termessos (Terme), ikincisi Selge (Altınkaya Kalesi), üçüncüsü Sagalassos (Ağlasun) idi. İskender, Termessosluları yenmesine rağmen onların kalelerini ele geçirmeyi başaramadı. Selgelilerle ittifak antlaşması yaptı. Sagalassoslulara ise silah gücüyle boyun eğdirdi (Arr. *Anab*. I. 27 vd).

İskender, Sagalassos'tan (Ağlasun) sonra kuzeye doğru olan yürüşüne devam etti. Beş günlük bir yürüyüşün sonunda, Askania Gölü kıyısından geçerek bir Büyük Frigya kenti olan Kelainai'a (Dinar) ulaştı. Bu kentin Persli satrabı Atizyes, daha İskender kente gelmeden kaçmıştı. Kenti elinde tutan Karialı ve Yunanlı muhafız askerleri, bekledikleri yardımın kendilerine söylenilen günde gelmemesi halinde teslim olacaklarını söylediler. İskender, onların bu isteklerini onayladı ve Kelainai'da on gün mola verip dinlendi. Kentin muhafızları, bekledikleri yardım gelmeyince kenti İskender'e teslim ettiler. İskender, generallerinden Antigonos Monophtalmos'u Phrigya satrabı atayarak 1500 askerle birlikte Kelainai'da bırakıp, izinli gönderdiği askerleri ve diğerleriyle buluşacağı Gordion'a (Yassıhöyük) gitti (Arr. *Anab*. I.29.1-3. Curt. Ruf. III.1.6-8).

Eski Frigya Krallığı'nın başkenti olan Gordion'un kalesi içinde bulunan Frig (Phrygia) kralı Midas'ın arabası hala orada korunmaktaydı. Arabanın boyunduruğu kızılcık ağacı kabuğuyla öyle ustalıkla düğüm yapılarak bağlanmıştı ki düğümün ne bir ucu ne de diğer ucu ayırt edilebiliyordu. Düğümü çözecek adamın Asya'ya egemen olacağına dair bir kehanete inanılıyordu. İskender,

Gordion kalesini dolaşırken gördüğü bu arabadaki düğümle ilgili kehaneti öğrendi. Boş yere ağaç kabuğundan düğümün uçlarını aradı durdu. Dört yanında ayakta bekleyenler, onun sonuç vermeyen çabalarını mahcup bir şekilde seyrediyorlardı. En sonunda İskender, kılıcını çekip bir kılıç darbesiyle düğümü kesti. Böylece düğümün kerameti ne şekilde olursa olsun makbul oldu[14].

Ünlü Gordion düğümünü çözen İskender, Makedonya ordusunun diğer parçalarının da buraya gelmesinden sonra İ.Ö. 333 yılı baharında Gordion'dan ayrılıp, Ankyra'ya (Ankara) gitti. Orada Paphlagonia elçileriyle görüştü. Paphlagonia'ya girilmemesi koşuluyla kendisine bağlı olacaklarını söyleyen elçilerin talebini onayladı. Böylece Paphlagonia yerli beylerin elinde kaldı. Onlara verilen yetki, muhtemelen Phyrgia ve Hellespontos satraplarınınkinden farksızdı (Curt.Ruf. IV.5.13. Bosworth 2005, 75).

İskender, Ankyra'dan Kappadokia'ya girdi. Kızılırmak (Halys) ve Yeşilırmak (İris) arasında kalan bölgeyi hiç direniş görmeksizin ele geçirdi. Ancak daha fazla vakit kaybetmek istemeyen İskender, Kappadokya'nın daha doğusu, kuzeyi ve Karadeniz (Antik Pontos) kıyılarıyla hiç ilgilenmedi. Bu bölgeler bu nedenle ele geçirilmemiş olarak kaldı (Arr. *Anab*.II.4.1-2.Curt.Ruf.III.1.22-4). Kappadokia içinden Tyana (Kemerhisar) yoluyla, muhtemelen Sardeis satrabı genç Kyros'un 70 yıl önce içinden geçtiği Lykaonia'ya girmeden çok hızlı bir yürüyüşle Toros Dağlarındaki Kilikya kapılarına (Gülek Boğazı) ulaştı ve bu dar boğazı tutan bir Pers direnişinin korkup kaçması üzerine sıkıntısızca aşarak Tarsus'a akan Kydnos Irmağı (Tarsus Çayı) kıyısına geldi.

XVI.11. Kilikya ve İssos Savaşı

Ankara'dan Kilikya'daki Kydnos Irmağı'na (Tarsus Çayı) kadar uzun ve hızlı olan yolculuğu nedeniyle yorulan İskender, hiç dinlenmeden üzerindekileri çıkarıp kendisini bu ırmağın soğuk suyuna attı. Fakat suya atlar atlamaz rahatsızlandı. Arkadaşları onu baygın bir şekilde ırmaktan çıkardılar. İskender'in ateşi yüksekti ve sürekli titriyordu. Bu nedenle bir süre yatmak zorunda kaldı. İskender'in öleceği düşünülüyordu. Doktorlar onu iyileştiremiyorlardı. Nihayetinde İskender'i çocukluğundan beri tanıyan hekimi Philippos'un çabaları ve hazırladığı ilaçlar işe yaradı. İskender yeniden yaşama döndü. Bu arada doktoru Philippos'un İskender'i zehirlemek üzere Persler tarafından satın

(14) Arr. I. 29.3-4; II. 3.1. Plut. *Alex*. XVIII.1-2. Curt. Ruf. III. 1.16. Justin. XI.7.4.

alındığını ihbar eden bir haber, genarali Parmenion'un yazdığı mektupla İskender'e ulaştırıldı. Mektubu doktoru Philippos'a okutan ve haberin asılsız olduğunu anlayan İskender, kendisini Philippos'a emanet etti. Doktoru Philippos'un hazırladığı ilaçlarla iyileştikten sonra yeniden Makedonların arasına dönen İskender, hemen savaş hazırlıklarına başladı. Bu hazırlıklardan birisi Asya geçitlerinin denetiminin ele geçirilmesiydi. Toros geçitleri kısa sürede ele geçirildi. Amanos Dağlarını Suriye'ye bağlayan geçidi tutma görevi ise İskender'in generali Parmenion'a verildi[15].

İskender, Tarsus'daki sefer hazırlıklarından sonra Sardanapalos adlı bir Asur kralı tarafından kurulmuş olduğuna inanılan Ankhiale (Mersin) kentine, oradan da Soloi (Mezitli) kentine ulaştı. Pers taraftarlarının elinde olan Soloi'ya 200 gümüş talanton (Yak. 507 kg.) para cezası kesen İskender, yedi gün içinde Soloi'un etrafındaki dağlık bölgeyi kontrolü altına aldı. Sonra Tarsus'a geri döndü. Oradan Makedonlar gibi Argos kökenli bir halkın kenti olan Mallos'a (Karacaören) gitti. Mallos'da Pers kralının Fırat Nehrini geçip, geçitlere iki günlük mesafede bulunan Sokhoi kentinde ordugâh kurmuş olduğunu öğrendi ve bu haber üzerine savaş meclisini topladı. Toplantıda Perslerle nerede karşılaşılırsa savaşa girileceği kararı alındı. Ertesi gün İssos'a (Kinet Höyük) doğru yürüyen İskender'in bu kentten sonraki hedefinde Pers kralı III. Dareios'un ordugâhının bulunduğu Sokhoi kenti vardı. Suriye'ye doğru, sahil yolunu takip ederek yürüyüşüne devam eden İskender, şiddetli fırtına ve yağmur nedeniyle ilerleyemedi ve İssos'a beş km uzaklıkta bulunan Myriandros'ta mola vermek zorunda kaldı (Arr. *Anab*.II.5-6).

İskender'in büyük bir orduyla Sokhoi'a gelmekte olduğunu öğrenen ve savaş için gerekli hazırlıklarını tamamlayan Pers kralı III. Dareios, İskender'in yağmur ve fırtına dolayısıyla yolculuğuna ara verip, geciktiğini bilmiyordu. Bu nedenle İskender'in beklenen zamanda Sokhoi'ya gelmemiş olmasını farklı yorumladı. Ona göre İskender'in Sokhoi'da olması gereken zamanda gelmemesi kendisiyle savaşmaktan korkmuş olmasıydı. Pers kralı III. Dareios, bu tahmininden hareketle tüm yüklerini Damaskos'ta (Şam) bırakarak, savaşı Kilikya'ya taşımaya karar verdi ve yola çıktı. Annesi, karısı, çocukları, saray hizmetçileri,

(15) Arr. II.3-11; 4.3-4. Curt. Ruf. III. 4 vd. Just. XI.8.3-9. Diod. XVII.31.4-6. Engels 1978, 224-228. Green 1974.

haremi, satrapları, prensler ve onların haremleri kralın bu seferinde yanındaydı. Amanos dağlarındaki iki geçitten kuzeyinde olanını, yani bugünkü Bahçe Geçidini aşarak Kilikya'ya indi. Böylece Pers kralı, güneydeki Belen Geçiti'ne yönelmiş olan İskender'i arkadan takip eden bir konuma geldi. İskender'in geçtiği yollardan ilerleyerek İssos'a ulaştı. Orada bırakılmış olan yaralı ve hasta Makedon askerler Perslerin eline geçti ve onlar Persler tarafından öldürüldü. Perslerin İssos'a gelmiş olduğu öğrenen İskender, güneyden geri dönüp, İssos'a yaklaştı. Orada ordusunu yürüyüş düzeninden savaş düzünene geçirdi. Pinaros Nehri (Deliçay), iki düşman ordunun ortasından geçiyordu. İskender'in ordusu bu nehrin güneyinde, Pers kralı III. Dareios'un Pers ordusu kuzeyindeydi. Dareios, bulunduğu konum itibariyle İskender'in dönüş yolunu kapatmıştı. Fakat kendisi de dar kıyı şeridine sıkışıp kalmıştı. Hem süvarileri hem de yaya askerleri bakımından çok büyük bir orduya sahip olan Dareios'un bu kıyı şeridinde rahat manevra yapabilme olanağı çok sınırlıydı. Pers kralı ordusunun ortasına ağır silahlı Yunan ücretli askerlerini yerleştirirken, sol kanadını Pers piyadelerine bırakmıştı. Nabarzanes adlı Persli genaralin emrindeki süvarileri ise sağ kanattaydı. Hafif silahlı piyadeler soldaki piyadelerin biraz önündeki dağ yamacına doğru yerleştirilmişti. Asyalı piyadeler, cephenin arkasındaydı. Kralın kendisi etrafı muhafızlarla çevrilmiş olarak cephenin ortasında bir yerdeydi. İskender, Pinaros Nehri'nin kuzeyindeki Pers savaş düzenini gördükten sonra kendi ordusunun savaş düzenini, ordununun sol ve sağ kanatlarını güçlendirecek şekilde değiştirdi. Parmenion komutasındaki süvarilerin bulunuduğu sol kanada, sağ kanatta bulunan Teselya süvarilerini aktardı. Ortadaki seçkin süvari birliği (Hetairai) ile hafif silahlı birliklerini sağ kanada yerleştirdi. Savaş İskender'in sağ kanattan Pers kralının bulunduğu merkezi bölgeye yaptığı hızlı saldırıyla başladı. Kralı koruyan iki generalin çarpışma sırasında yaşamını yitirmesi, savaşı bitirti. Çünkü generallerinin öldüğünü gören Pers kralı, annesi Sisygambis, kız kardeşi (aynı zamanda eşi) Satira'yı ve çocuklarını savaş alanında bırakıp kaçtı. Onun kaçışıyla Pers ordusu dağıldı. İ.Ö. 333 yılının kasım ayında İskender'in zaferiyle son bulan İssos Savaşı'nda esir alınan Pers kralının ailesinin şerefine leke getirecek hiçbir kötü muamale yapmayarak onlara saygılı davranan İskender, savaşın yapıldığı yerin yakınlarında Aleksandria adını verdiği bir kent kurdu. Adını İskender'den (Aleksandros) almış olan bu kent, aynı adla, fakat İskenderun'a dönüşmüş olarak mevcudiyetini günümüze kadar korudu (Kaya 2008, 168).

XVI.12. İssos'tan İskender'in Ölümüne Kadar

İskender, Kilikya Satraplığı'nın yönetimini Balakros'a bırakıp, İssos'tan ayrıldı. İran içlerine ilerlerken kendisine arkadan saldıracak güçlü bir Pers askeri kuvveti bırakmak istemediği için Mısır'ı fethetmeyi hedefleyen İskender, bu ülkeye Suriye ve Fenike üzerinden ilerledi. Fenike'nin iki güçlü kentinden birisi olan Sidon (Sayda) kendiliğinden teslim olurken, güçlü bir tahkimatı ve donanması olan ikincisi, yani Tyros (Sur) İ.Ö. 332 yılının Ocak-Ağustos ayları arasında, yedi ay süren bir kuşatma sonunda ele geçirildi. Bu arada Pers kralının Damaskos'ta (Şam) muhafaza edilen 2600 talantonluk hazinesi de ele geçirilmiş, Pers kralının barış önerileri reddilmişti. İskender'in kuşatarak ele geçirmek zorunda olduğu Doğu Akdeniz kıyısındaki bir diğer kent de Gazze oldu. Arapların kontrolünde olan bu kenti kuşatarak iki ayda ele geçiren İskender, oradan Mısır'a doğru yoluna devam etti. Karşısına çıkan Mısır'ın sınır kalesi Pelusion'da bir kurtarıcı gibi karşılanan İskender, Heliopolis üzerinden Mısır başkenti Memphis'e ulaştı. Bu kentteki Pers satrabı Mazakes, kenti ve Mısır'ın yönetimini gönüllü olarak İskender'e teslim etti. İ.Ö. 331 yılı Ağustos'unda Nil deltasındaki İskenderiye (Aleksandria) kentini kuran İskender, Siva Vahası'ndaki Tanrı Amon Tapınağı'nı ziyaret ettikten sonra Suriye üzerinden geri dönüp, Tigris (Dicle) Nehri kıyısındaki Erbela'da (Erbil) Pers kralıyla son savaşını yaptı. Bu savaştan da zaferle ayrılan İskender, kaçan kralın peşine düşmedi. İlkin Mezopotamya'nın ünlü kenti Babil'i İ.Ö. 331 yılının Kasım ayında hiçbir direnişle karşılaşmaksızın ele geçirdi. Sonra İran'a girerek bu ülkedeki Pers başkentlerini, yani Susa, Persepolis, Pasargadai ve Ekbatana'yı ele geçirdi. Tüm bunlar Pers kralı III. Dareios'un öldürülmüş olduğu İ.Ö. 330 yılı yazında tamamlanmıştı. Artık İskender Asya kralıydı. Sonraki yedi yılını İndus Nehri'ne kadar olan Pers İmparatorluğu'nun doğu satraplıklarını ele geçirmek için savaşarak geçirdi. İ.Ö. 323 yılında Babil'e döndüğünde hastalandı ve yaşamını bu hastalık dolayısıyla kaybetti. Ancak onun ölüm nedeni ölmüş olduğu tarihten itibaren tartışmalı olarak kaldı. Kimilerine göre o, zehirlenerek öldürülmüştü.

XVI.13. İskender Döneminde Anadolu'nun Yönetimi

İskender'in fethettiği ülkelerin nasıl yönetileceğine dair bir fikri, öyle görülüyor ki önceden yoktu. Babasından devraldığı yönetimle ilgili miras, Makedonya merkezli Balkan ülkelerinin yönetimiyle sınırlıydı. Yola çıktığında Perslere karşı yapacağı savaştan zaferle ayrılmak, Yunan kentlerine özgürlüklerini kazandırmak ve Asya'yı fethetmek dışında bir düşüncesi yoktu. İlk ikisi babasından devraldığı

mirasın gereği ve Korinthos Birliği'nin kendisine yüklediği sorumluluktu. Sonuncusuyla ilgili düşüncesini ise Çanakkale Boğazı'nı aşıp, bu boğazın Anadolu tarafındaki kıyısına adımını ilk attığı anda kumsala mızrağını saplayarak ifade etmişti (Diod. XVII. 17.2. Justin. XI.5.10).

İskender'in Granikos'ta (Biga) kazandığı ilk zaferinden sonraki yönetim uygulamalarına bakıldığında fethettiği ülkelerde Pers yönetim biçimini, istisnalar dışında, değiştirmeden muhafaza etmek düşüncesinde olduğu, devasa Pers İmparatorluğu'na hükmeden Akhaimenes hanedanının varisi gibi davrandığı görülmektedir. Onun bu yönetim sisteminde yaptığı tek değişiklik Pers satraplarının yerine kendi komutanlarını tayin etmekten ibarettir. Satraplıklarla ilgili olarak istisnalar dışında yeni bir düzenleme yapmadı. Satraplıkların Persli yöneticilerinin taşıdığı "satrap" unvanı da aynen korundu. İstisnalardan birisi Karia satraplığıydı.

Pers hâkimiyeti döneminde Karia, bu bölgenin yerli olan bir hanedanın yönetimi altındaydı. Hanedanın kurucusu Hekatamnos'tu. Bağımsız bir kral gibi ülkeyi yönetmek iradesine sahip olan Hekatomnos, Karia'da hüküm sürmeye başladığı zamandan itibaren krallığının sınırlarını genişletmeye başladı ve Pers kralı onun bu yayılmacı politikasına göz yumdu. Ardılları olan Maussollos, Artemisia, İdrieus, Ada ve Piksadoros da onun politikasının takipçisi oldular ve krallığın sınırlarını Likya'yı da içine alacak şekilde genişlettiler. Bu kral ve kraliçelerin hepsi Hekatomnos'un çocuklarıydı. Kardeş evliliği ensest sayılmadığı için Maussollos, kız kardeşi Artemisia ile; İdrieus ise Ada ile evlenmişti. İdrieus öldükten sonra ülkenin yönetimini tek başına Ada üstlenmişti. Fakat kardeşi Piksadoros, İdrieus'un ölümünden dört yıl sonra tahtı ve Ada'nın sığındığı tahkimatı güçlü Alinda kenti dışında tüm ülkenin yönetimini onun elinden almıştı. Fakat İskender Halikarnassos'a geldiğinde Piksadoros hayatta değildi. Krallığın yönetimi (Alinda dışında) Persli damadı Orontobates'in elindeydi ve Pers Büyük kralı tarafından Karia satrabı olarak tanınmıştı[16]. Orontobates, Halikarnassos kuşatmasında Memnon ile işbirliği yaparak İskender'e karşı savaşmıştı. Kuşatma sırasında kendisine gelerek elinde bulunan tek kenti İskender'e teslim eden ve İskender'i evlat edinen kraliçe Ada, İskender tarafından Karia satrabı tayin

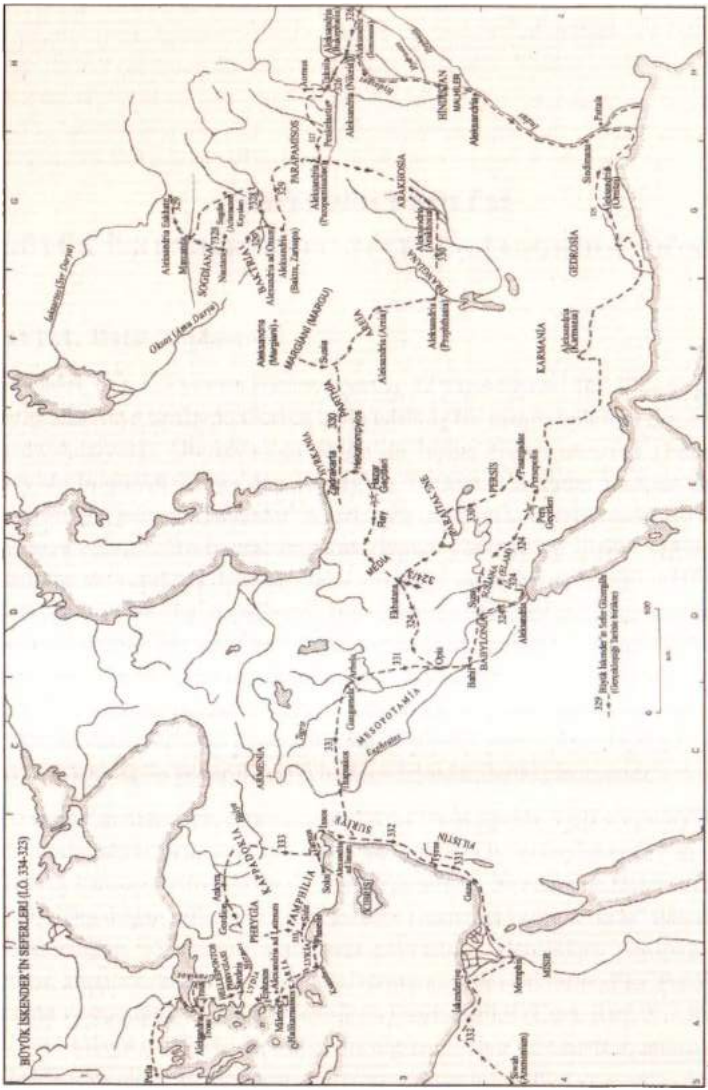
(16) Hekatomnoslar döneminde Satrap unvanını taşıyan tek kişi Orontobates'ti. Strab. XIV.2.17.

edilerek ödüllendirildi. Karia'nın, Yunan kentleri dışındaki tüm kentleri ona bağlandı. Bu kentlerin vergilerini de toplama yetkisi onundu. İskender, Karia'nın savunması görevini generallerinden Ptolemaios'a verdi (Arr. *Anab*.I.23.6).

Daha önce Karia Satraplığı'nın bir parçası olan Likya'yı yeni Karia Satraplığı'dan ayırdı ve Pamphylia ile birleştirerek yeni bir satraplık (Likya-Pamphylia Satraplığı) kurdu. İskender, istisna olan bu yeni satraplığın yönetimine generallerinden Giritli Nearkhos'u satrap olarak atadı.

İskender, satraplıkları yöntemesi için *satrap* unvanıyla tayin etmiş olduğu ilk generali Kalas idi ve o, Hellespontos Satraplığı'nın yöneticisi olarak tayin edilmişti. Uğramadan geçtiği Paphlagonia Bölgesi de bu satraplığa bağlandı. İkincisi Lidya satrabı olarak tayin edilen Asandros'tu. Üçüncüsü daha önce söz etmiş olduğumuz gibi Likya-Pamphylia Satraplığı'na tayin edilmiş olan Nearkhos'tu. Dördüncüsü başkenti Kelainai olan Büyük Phrigya satraplığının yönetimine tayin etttiği Antigonos Monophtalmos'tu. Beşincisi Kilikya Satraplığı'na tayin edilen, Nikanor'un oğlu Balakros'tu. Kraliyet muhafızı olarak görev yapmakta olan Balakros, yalnızca satrap olarak değil, satraplığın askeri işlerinin de komutanı olarak tayin edilmişti. Pontos Kappadokya'sı Satraplığı, eskiden olduğu gibi hiç dokunulmadan kaldı. Bu bölgede daha önce Pers kralı tarafından tayin edilmiş bulunan Ariarathes, satrap olarak hüküm sürmeye devam etti. Büyük Kappadokya'ya tayin edilen satrap ise Sabiktas adlı bir Persli oldu.

Fakat Pers hâkimiyeti döneminde satraplıklar kendi adlarına para basarlarken, İskender'in satraplıkları, gümüş sikklerini basmaya devam eden Kilikya dışında İ.Ö. 306 yılına kadar bu ayrıcalığa sahip olmadılar. Bu bakımdan da İskender, Pers sistemine bağlı kalmadı (Droysen 2000, II, 91). İskender, vergilerin toplanması konusunda da mevcut Pers sistemini değiştirmedi.

BÜYÜK İSKENDER'İN SEFERLERİ (İ.Ö. 334-323)
MAKEDONYA
THRAKYA
PERSİS
MEDYA
MISIR
MESOPOTAMYA
BABİLONİA
SURİYE
PALESTİN
ARAKHOSİA
GEDROSİA
KARMANIA
PARAPAMİSOS
BİNBİRDİRAN DAĞLARI
Granikos
Issos
Gaugamela
Arbela
Persepolis
Pasargadae
Susa
Babylon
Ecbatana
Hamadan
Alexandria (Kandahar)
Alexandria (Herat)
Alexandria (Prophthasia)
Alexandria (Arachosia)
Alexandria (Bucephalia)
Alexandria (Merv)
Alexandria (Margiana)
Alexandria (Ai Khanoum)
Alexandria (Termez)
Alexandria (Eschate)
Alexandria (Arbela)
Alexandria (Carmania)
Alexandria (Gedrosia)
Alexandria (Opis)
Alexandria (Susa)
Alexandria (Egypt)
Alexandria (Troas)
Alexandria (Issos)
Alexandria (Cilicia)
Alexandria (Caucasus)
Alexandria (Pontus)
Alexandria (Scythia)
Alexandria (Ferghana)
Alexandria (Sogdiana)
Alexandria (Arachosia)
Alexandria (Prophthasia)
Alexandria (Areia)
Alexandria (Margiana)
Alexandria (Bactriana)
Alexandria (Ai Khanoum)
Alexandria (Termez)
Alexandria (Eschate)
Alexandria (Arbela)
Alexandria (Carmania)
Alexandria (Gedrosia)
Alexandria (Opis)
Alexandria (Susa)
Alexandria (Egypt)
Alexandria (Troas)
Alexandria (Issos)
Alexandria (Cilicia)
Alexandria (Caucasus)
Alexandria (Pontus)
Alexandria (Scythia)
Alexandria (Ferghana)
Alexandria (Sogdiana)

ONYEDİNCİ BÖLÜM
BÜYÜK İSKENDER'İN HALEFLERİ (DİADOKHOİ) DÖNEMİ

XVII.1. Babil Toplantısı

İskender, İ.Ö. 323 yılının Haziran ayında, 32 yaşındayken Babil'de yaşamını yitirdiğinde Asya kralıydı. Geride tayin edilmiş bir meşru halef bırakmamıştı. Batı'da Adriyatik Denizi'nden Doğu'da İndus Nehri ovasına (Pencap); Güney'de bugünkü Libya'dan Kuzey'de Türkistan'a kadar uzanan devasa imparatorluğu, yalnızca İskender'in varlığıyla birliğini koruyabilecek olan hantal bir yapıya sahipti. Bu hantal imparatorluğun yönetimine ilişkin sağlam bir düzenleme de yapılmış değildi. Daha çok Pers satraplık sistemini taklit eden kabaca yapılmış bir idari tasnif vardı. Buna rağmen İskender'in öldüğünün haberi, imparatorluğunun her tarafında duyulduğunda Yunanistan kentleri ile Baktria Yunanlıları dışında bir isyan nedeni olmadı. İmparatorluğunun bir bütün halinde muhafaza edilmesi, İskender'in tarihe *Diadokhlar* (Diadokhoi), yani *Halefler* olarak mal olmuş bulunan generallerinin iyi niyetli başarılarına bağlıydı. Fakat iyi niyet İskender'in generallerinin birkaçı dışındakilerde olmayandı.

İskender'in ölümüyle ortaya çıkan "Kral" boşluğuyla ilgili sorun hakkında neler yapılacağını tartışmak için Babil'de toplanan halefler, İskender'in yarım akıllı üvey kardeşi Arrhidaios'u III. Philippos adıyla, İskender'in Baktrialı karısı Roksane'den doğan oğlunu IV. Aleksandros (İskender) adıyla "kral" ilan ettiler. İmparatorluğun yönetimini aralarında paylaştılar. Perdikkas, Antipatros ve Krateros, imparatorluğun üst yönetimini oluşturan görevleri üstlendiler. Perdikkas, Roksane ve çocuğunun naibi (*epimeletes*) tayin edildi (Curt. Ruf. X.7.8-9) ve bu görevi dolayısıyla İskender imparatorluğunun Asya'da olan tüm satraplıkları ona bağlanmış oldu. İmparatorluğun Avrupa kesiminin mülki ve askeri yönetimi yaşlı Antipatros'a bırakıldı. İmparatorluğun tüm askeri gücünün temsilcisi de

Antipatros olmuştu. Üçlü üst yönetimin üçüncü üyesi olan Krateros ise krallığın ya da kralların (=basileia) *prostetas*'ı tayin edilmiş ve bu unvan ona tüm orduların ve imparatorluğun maliyesini yönetme yetkisi vermişti. Görev paylaşımının yapılmış olduğu zamanda Krateros, Babil'de değil Kilikya'daydı. Kendisine tayin edilen görev, yetki ve sorumluluğu Kilikya'da öğrenen Krateros, buradan sonraki yolculuğuna yalnızca terhis edilen Makedon askerlerini evlerine götürmek için değil, aynı zamanda Antipatros'tan kendi payına düşen sorumluluğu devralmak için devam edecekti.

Babil toplatısında İskender'in notları (*hyponemata*) da okundu. İskender'in fetihler ve büyük inşa faaliyetleriyle ilgili olan bu notlardaki planlarını büyük ve zor işler diyerek gündemlerinden çıkardılar. Onun planları arasında yer alan İlion'da büyük bir Tanrıça Athena tapınağı inşasından (Diod. XVIII.4.4-5) da böylece vazgeçilmiş oldu.

Babil toplantısında yapılan satraplıkların paylaşımında öne çıkan generaller şunlardı: Ptolemaios, Antigonos, Leonnatos, Lysimakhos, Peukestes, Aristonous ve Eumenes. Sonuncusu diğer tüm generallerden bir yönüyle farklıydı. "*Baş Belası*" nitelenmesi yakıştırılan Eumenes, aralarında Makedon olmayan tek generaldi. Eski Yunanlıların "Yarımada", yani "Khersonesos" dedikleri bugünkü Gelibolu'daki Kardia (Bakla Burnu) kentinden Makedonya Krallığı'nın başkentine getirilip, hanedana sadık bir asker olarak yetiştirilmiş bir Yunanlı, yani bir yabancı idi. İskender'in sekreterliğini yapmıştı (Will 2008, 27 vd.). Bu yabancı general, Babil toplantısında Kappadokya ve Paphlagonia satrabı tayin edildi. Trapezos'a (Trabzon) kadar Karadeniz'in güney kıyı bölgesi de onun satraplığının sınırları içindeydi. Kappadokya henüz fethedilmiş değildi ve hala Pers kralı tarafından tayin edilmiş bulunan Ariarathes adlı bir Pers satrabı, kral olarak orada hüküm sürüyordu (Plut. *Eum.* 3.1-2.). Bu yönden Eumenes'e tayin edilmiş olan satraplık diğerlerinden farklıydı. Eumenes, kendisine tahsis edilen satraplığını Ariarathes'ten almak için savaşmak zorundaydı ve bu savaşta o, yenilebilir ve yaşamını yitirebilirdi. Bu nedenle Makedon generaller arasında yabancı olduğu için dışlanan Eumenes'e Kappadokya Satraplığı'nın verilmesi bir tesadüf olmasa gerektir.

Kappadokya ve Paphlagonia dışında kalan Anadolu'nun diğer bölgeleri Monophtalmos (Tek Gözlü) takma adına sahip bulunan Antigonos ile Leonnatos'a bırakıldı. Leonnatos'un payına Hellespontos Frigya'sı düşerken, Büyük Frigya satraplığı Antigonos'a tahsis edildi. Likya ve Pamphylia da onun

satraplığının sınırları içerisindeydi[1]. Suriye, Mezopotamya, İran ve Anadolu'daki diğer satraplıklar Diadokhlar döneminin sürekli anlaşmazlık ve savaş içinde olan rakip ya da ittifak ilişkisi içinde yer alan ünlü generallerinin gölgesinde kalmış, bu ilişkilerde hayati roller üstlenmemiş olan komutanlara bırakıldı. Antigonos'un Anadolu'daki hâkimiyeti dolayısıyla adı gölgelenen bu satraplardan birisi Karia satrabı tayin edilmiş olan Assandros'tu. İkincisi Lidya satrabı Menandros, üçüncüsü Kilikya satrabı Platos'tu.

Ptolemaios'un payına düşen satraplık Mısır'dı[2]. Onun satraplığının bugünkü Türkiye topraklarıyla en azından satraplıkların paylaşımı yapıldığında bir ilgisi yoktu. Lysimakhos'a verilen satraplık bu günkü Türkiye topraklarının Avrupa kesimini de içine alan Trakya'ydı. Fakat Trakya II. Philippos tarafından Makedonya Krallığı'nın sınırlarına dâhil edilmiş olduğu için önceden bir satraplık olarak düzenlenmişti. Bu nedenle Trakya, Babil toplantısında Makedonya'dan ayrıldı ve yeni bir satraplık olarak enerjik bir general olan Lysimakhos'a bırakıldı. Böylece İskender imparatorluğu Makedonya ve Satraplıklar olmak üzere ikiye ayrılmış oldu.

XVII.2. Trakya, Kappadokya ve Pisidya

İskender'in halefleri, Babil toplantısındaki idari taksimata ve satraplıklatın paylaşımına uygun olarak sorumluluk bölgelerine gittiler. İmparatorluğun Avrupa kesiminden sorumlu olan Antipatros ve Krateros, İskender'in ölümünü özgürlükleri adına bir fırsat olarak gören Atina ve Aitolialıların liderliğindeki Yunanistan isyanlarını bastırmakla meşgulken (Diod. XVIII.12), Ptolemaios, Mısır'da denetimini garanti eden icraatlarına başladı. İki yıl içerisinde satraplığının batı sınırını Kyrenaika'yı kendine bağlayarak bu günkü Libyanın Bingazi kentini içine alacak kadar genişletti. Hellespontos Phrygia'sı satrabı Leonnatos, Antipatros'un yardım çağrısı üzerine isyancı Atinalılar ve Aitolialılara karşı savaşmak için Yunanistan'a geçti ve Tesalya'da Atinalılarla yaptığı savaşta (*Lamia Savaşı*) yaşamını yitirdi (Diod. XVIII.4-5; 15). Lysimakhos kendisine

---

(1) Curt. Ruf. X. 10.1-4. Diod. XVIII.3.1-4. Justin. XIII.4.5-25.

(2) İskender tarafından kurulan ve onun adını alan ilk kent (İskenderiye) bu ülkedeydi. Fakat Mısır, İskender bu ülkeyi fethettiğinde bir satraplık olarak düzenlenmemiş, yalnızca vergilerinin toplanması amacıyla tayin edilmiş bir görevliyi orada bırakmıştı. Sonradan Mısır satrabı olarak adından söz edilen Naukratisli bir Yunanlı olan Kleomenes ise Babil toplantısında satrap olarak tanınmadı. Ona uygun görülen idari konum, Ptolemaios'un yardımcılığıydı. Fakat Perdikkas'a onun bir ajanı olarak hizmet eden Kleomenes, daha sonra Ptolemaios tarafından öldürüldü (Will 2008, 36).

tahsis edilen satraplığında otorite kurmak için Odryslerin kralı Seuthes ile zorlu bir savaşa tutuştu ve bu savaştan kendisine maliyeti büyük olan bir zaferle ayrıldı (Diod. XVIII.13.2-4). Fakat Lysimakhos'un çok zaman ayırmak zorunda kaldığı Trakya'daki savaşlarında elde etmiş olduğu başarı, ona Asya ve Avrupa arasındaki yolların denetimini kazandırdı. Lamia Savaşı'nda yer alamayışının nedeni de onun Traklarla yaptığı uzun savaşlarıydı.

Perdikkas, Eumenes ile birlikte Kappadokya'da kral olarak hüküm sürmekte olan eski Pers satrabı Ariarathes'e karşı savaştı ve onu yendi. Ariarathes, savaş alanından kente çekilirken kendi eşini, çocuklarını, köleleri de dahil sahip olduğu herşeyini ateşe vermişti (Justin. XV.6). Savaştan geriye kalanlar sayısı 5 binden biraz daha fazla olan esir ile Perdikkas tarafından kılıçtan geçirilerek öldürülmüş olan 4 bin askerdi. Esirler arasında Ariarathes'in kendisi de vardı[3]. Kappadokya halkına bir zarar vermeyen Perdikkas, Kappadokia'da işleri düzene koyup, Kappadokya Satraplığı'nı Eumenes'e teslim ederek bu satraplıktan ayrıldı (Diod. XVIII.16.3) ve kral Arrhidaios ile birlikte Pisidya'ya doğru ilerledi.

Perdikkas, Pisidya'da birisi Laranda (Karaman), diğeri İsaura (Zengibar) olmak üzere iki kenti yerle bir etmeye karar verdi. Onun bu kararını almasının nedeni, Larandalılarla İsaurialıların İskender sağken satrap ve general olarak tayin etmiş olduğu Nikanor'un oğlu Balakros'u öldürmüş olmalarıydı. Larandalıların kenti çok büyük bir zorlukla karşılaşılmaksızın ele geçirildi ve kentin savaşacak yaşta olan tüm erkekleri öldürüldü. Geriye kalanlar ise köle yapıldı. Kent yerle bir edildi. Sonra İsaurialıların kentine saldıran Perdikkas, güçlü bir direnişle karşılaştı. Kentin tahkimatı çok güçlüydü ve daha büyük olan kent cesur, savaşçı adamlarla doluydu. İki gün boyunca kaşatmaya dayanan kentin halkı, özgürlükleri adına canlarını vermeye hazırdı. Kuşatmanın üçüncü gününde Isaurialı savaşçıların çoğu kılıçtan geçirilmiş ve kentin surlarının korunması için savaşabilecek az sayıda adam kalmıştı. Onlar kent halkının kaderini düşmanın eline bırakmamaya kararlıydılar. Bu nedenle gece olunca çocuklarını, eşlerini, anne ve babalarını evlerinde kilitlediler ve evleri ateşe verdiler. Tanrı heykellerini ve düşmanları tarafından kullanılabilecek herşeyi birden bire parlayıp göğe yükselmeye başlayan alevlerin içine attılar. Bu arada kent surlarında

(3) Diod. XVIII.16.2-3. Ariarathes'in akibeti konusu kesin olarak bilinmiyor. Onun savaşta ölmüş olduğu bilgisi de vardır. Fakat oğlunun bu savaştan kaçarak canını kurtarmış olduğu ve daha sonra krallığı geri almak için geri döndüğü bilinmektedir.

savunma savaşına devam ettiler. Olup bitenlere şaşıran Perdikkas kuşatmayı kaldırdı. İsaurialılar, evlerinde aileleriyle birlikte yandılar. Ertesi günün sabahında askerler, Perdikkas'ın izniyle yanıp kül olmuş bulunan kente yağmalamak için girdiler. Yanan kentten askerlerin payına düşen ganimet bol miktarda altın ve gümüş olmuştu (Diod. XVIII. 22).

XVII.3. Birinci Halefler Savaşı

Babil toplantısında ortaya koyulan siyasi irade, İskender imparatorluğunu bir bütün olarak korumaktı. İdari düzenlemelerin tümü buna uygun olarak yapılmıştı. Fakat Babil toplantısında rütbe bakımından en üstte bulunan Perdikkas diğer generallere güvenmiyordu. Generaller de ondan kuşkulanıyorlardı. Bu durum İskender İmparatorluğu'nun dağılmadan korunamayacağının, IV. Aleksandros ile III. Philippos Arrhidaios'un birer piyon olmaktan öte bir önemlerinin olmayacağının işaretiydi. Nitekim Perdikkas, Kappadokya'nın Pers kökenli kralı Ariarathes'e karşı savaşını zaferle sonuçlandırdıktan sonra, yanında bulundurduğu krallar dolayısıyla sahip olduğu avantajını diğer generallerin zaten eksik olan güven duygularını sarsacak şekilde kullanmaya başladı. Önce Krateros'un Babil toplantısında sahip olduğu askeri yetkisini elinden aldı. Sonra Antipatros'un kızıyla evlenmek konusunda ona vermiş olduğu söze uygun olmayan bir tutum sergiledi.

Üç kızı olan Antipatros, öyle görülüyor ki imparatorluğun birliğinin evlilik temelinde kurulan akrabalık ilişkileriyle korunabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle kızlarını Perdikkas, Krateros ve Ptolemaios ile evlendirmek düşüncesinde olduğunu muhataplarına bildirdi. Perdikkas, Antipatros'un kızlarından Nikaia ile; Krateros, Philia ile; Ptolemaios da Euridike ile evlenmeyi kabul ettiler. Fakat Antipatros'un düşmanı olan İskender'in annesi Olympias, gelişmelerden haberdar olup, Perdikkas'a ulaşınca Antipatoros'un düşündüğü evlilik sıkıntılı bir sürece girdi. Çünkü Olympias, Perdikkas'a İskender'in kız kardeşi olan Kleopatra ile evlenmesi teklifini iletmiş ve bu sırada Epeiros'ta yaşamakta olan Olympias'ın teklifini Perdikkas kabul etmişti (Hammand 1987, 558 vd). Antipatros'un kızı Nikaia ile Olympias'ın kızı (Büyük İskender'in kız kardeşi) Kleopatra, Perdikkas'ı, İ.Ö. 322-321 yılı kışında ya da İ.Ö. 321 baharında, onun İsaurialıların yakılmış kentini ele geçirmesinden hemen sonra Pisidya'dayken buldular. Perdikkas'ın Kleopatra ile evlenmesi, onu hayatta olmayan Makedonya kralı II. Philippos'un damadı, yine artık hayatta olmayan Büyük İskender'in kayın biraderi yapacaktı. Perdikkas, kendisine Mekedonya

Krallığı'nın varisi olabilme yolunu açacak olan bu izdivaç dolayısıyla zor bir seçimle karşı karşıya kalmış olmasına rağmen Nikaia'dan vaz geçmiş değildi. Antipatros ile bir antlaşmaya varabileceğini düşünen Perdikkas, Nikaia ile evlendi. Fakat Antipatros kendisini bir açıklama yapmak için Avrupa'ya çağırınca anladı ki işinin kolaylaşması bakımından bir ümit yoktu. Bu yüzden Nikaia'yı boşadı ve Kleopatra ile evlendi[4]. Bu küçük düşürücü tavır, Perdikkas'a karşı zaten güvensizlik hissine sahip olan Antipatros'un kuşkularının artması ve ona karşı cephe alması bakımından yeterli bir nedendi.

Perdikkas'ın Kleopatra'yı geri çevirmemesi, Kardialı Eumenes dışındaki diğer generallerin de onun kral olmak istediği yönündeki kuşkularını artırdı. Büyük Frigya satrabı Antigonos Monophthalmos, görevlerini budayan Perdikkas'ı yaşamını tehdit eden bir düşman olarak görmeye başladı ve bu nedenle oğlu Demetrios ile birlikte Asya'dan kaçıp Avrupa'ya geçti. Orada Perdikkas'a karşı oluşturulacak koalisyon cephesinin temelini Antipatros ve Krateros'u bulup onları ikna ederek attı (Diod. XVIII.25.4). Ardından Lysimakhos ve Ptolemaios, Perdikkas karşıtı ittifakın üyesi oldular. Fakat onların ikisi de hareketsiz kaldılar.

Perdikkas, rakiplerine karşı savaşını, bu savaşı Avrupa'ya taşıyarak başlatmak niyetinde değildi. Önce Mısır satrabı Ptolemaios'u cezalandırmak için yönünü Afrika'ya çevirmişti. Bunun görünürde en az üç nedeni vardı[5]. Birincisi yapımı iki yılda tamamlanmış olan Büyük İskender'in mumyalı cesedinin yer aldığı altından yapılma arabanın, İ.Ö. 321 yılında, muhtemelen Antigonos'un Avrupa'ya kaçmış olduğu tarihten kısa bir süre önce Ptolemaios tarafından Mısır'a götülmüş olması dolayısıyla Ptolemaios'a kızgınlığıydı[6]. İkincisi Ptolemaios'u diğerlerine göre daha zayıf iken askeri ve siyasi gücünü giderek artırmasıydı. Üçüncüsü ve Perdikkas'ın Mısır'daki sadık adamı Kleimenes'in Ptolemaios tarafından öldürülmüş olmasıydı.

---

(4) Diod. XVIII.16.1-3; 22-23; 25.3 vd. Justin. XIII.6.1-7. Plut. *Eum.* 3-4. App. *Mith.*8.

(5) Perdikkas'ın ilk seferini Ptolemaios'un Mısır Satraplığı'na düzenlemek isteyişinin nedenleri konusunda bk. Diod. XVIII.28-29. Justin. XIII.6;8. Hölbl 2001, 14 vd.

(6) İskender'in mumyalı cesedinin yer aldığı altından lahidi taşıyacak olan araba, Arrhidaios tarafından iki yılda tamamlanabildi. Ptolemaios, arabanın Babil'den İskenderiye'ye taşınmasını kendi inisiyatifiyle organize etti ve arabayı getirenleri Suriye'de karşıladı ve oradan itibaren İskenderiye'ye kadar taşınmasına bizzat eşlik etti (Diod. XVIII.28). Pausanias'a göre (I.6.3) İskender, Memfis'te defnedildi. Kimi tarihçilere göre İskender'in cesedi ilkin Memfis'e defnedildi, sonra oradan alınıp İskenderiye'ye getirilip orada defnedildi.

Antigonos Monophthalmos'un Perdikkas'ın hırslarıyla ilgili anlattıklarından etkilenip şaşıran Antipatros ve Krateros, hemen ordu meclisini topladılar. Bu toplantıda Perdikkas karşıtı koalisyon kuruldu. Antipatros Avrupa'nın, Krateros da Asya'nın *strategos*'u seçildiler. Fakat her ikisi de İ.Ö. 321 yılında Perdikkas'a saldırmak için Asya'ya geçti. Bu sırada Perdikkas, Hellespontos bölgesinin ve Boğazların denetimini, Kappadokia ve Armenia'nın komutanı olarak tayin etmiş olduğu Eumenes'e emanet edip, Mısır'a yapacağı sefer için Pisidya'dan ayrılmış ve muhtemelen Kilikya'ya ulaşmıştı. Kardeşi Alketas ile generallerinden Neoptolemos'u da Eumnes'in emrinde hizmet edecek komutanlar olarak tayin etmişti. Antipatros ve Krateros, anlaşılan Boğazlardan bir zorlukla karşılaşmaksızın geçtiler. Hellespontos (Çanakkale) bölgesinde yeniden bir toplantı yaparak her birinin savaşacağı cepheleri belirlediler. Krateros, Anadolu'da Eumenes'e karşı savaşacak, Antipatros ise Perdikkas ile savaşmak için Kilikya'ya gidecekti[7].

Eumenes, emrindeki generallerinden Neoptolemos'un kendisine ihanetine rağmen Anadolu'da yapılan, fakat yerleri kesin olarak bilinmeyen ve 10 gün arayla yapılan iki savaştan zaferle ayrıldı. Krateros savaş sırasında yaşamını yitirdi. Neoptolemos ise kucak kucağa yaptığı döğüşte Eumenes tarafından öldürülerek yaşamını yitirdi[8]. Eumenes'in zaferi hem onu ünlendirmiş hem de ona Anadolu'nun büyük kesiminin kontrolünü kazandırmıştı. Fakat Perdikkas, şansızdı. Memfis yakınlarında Nil Nehri kıyılarında Ptolemaios'a karşı savaşın sonucu henüz belirisizken emrindeki komutanlarının ihanetiyle karşı karşıya kaldı ve onlar tarafından öldürüldü. Onu öldürenlerin elebaşlarından birisi Diadokhlar Dönemi'nin sonraki 40 yılının en etkili generallerinden birisi olma yolunda bu cinayetiyle ilk adımını atan Seleukos'tu[9]. Katiller ertesi gün buluştukları Ptolemaios'a kralların, yani III. Philippos Arrhidaios ile IV. Aleksandros'un naibliğini (epimeletes) teklif ettiler. Fakat hırsıyla değil aklıyla düşünecek basirete sahip bulunan Ptolemaios, gayet tedbirli davrandı ve kendisine teklif edilen bu önemli görevi reddetti (Mansel 1984, 461). Böylece tarihe *Birinci Koalisyon Savaşı* olarak da mal edilmiş bulunan Diadokhlar arasındaki ilk iç savaş, iki etkili ve güçlü generalin, yani Perdikkas ve Krateros'un ölümüyle son buldu.

---

(7) Diod. XVIII.25.4-5; 29. Plut. *Eum.* 5.
(8) Diod. XVIII.29.4 vd; 32; 53. 1 vd. Iustin. XIII.8.3-9. Plut. *Eum.* 5-7.
(9) Diod. XVIII.33-36. Justin. XIII.6.18-19; 8.1-2 ve 10. Plut. *Eum.* 5-7.

Perdikkas'ın ölümü en büyük ve değerli destekçisi olan Eumenes'in yalnız ve yabancı kalmasına neden oldu. Perdikkas'a karşı ittifak yapan Diadokhlar, onunla uzlaşmak ya da barış yapmak niyetinde değildiler. Onların kararı, Eumenes'e savaş açıp onu cezalandırmak oldu. Bu kararı onlar Kuzey Suriye'de, eski adı Orontes olan bugünkü Asi Nehri kıyısındaki Triparadeisos'ta bir araya geldiklerinde aldılar.

XVII.4. Triparadeisos Toplantısı

Bugünkü yeri kesin olarak bilinmeyen Triparadeisos'ta bir araya gelen haleflerin (diadokhoi) amacı belliydi. Onlar iç savaş ve bu savaşta yaşamını yitiren imparatorluğun iki üst yöneticisi dolayısıyla geçerliliğini yitiren Babil kararlarını, idari düzenlemeleri ve satraplık taksimatlarını, İskender İmparatorluğu'nun yönetimini sözde kralları III. Philippos Arrhidaios ve IV. Aleksandros adına yeniden gözden geçireceklerdi. İ.Ö. 320 yılında (ya da kimi tarihçilere göre İ.Ö. 321)Triparadeisos'ta toplanan generallerin en yaşlısı olan Antipatros, kralların naibliğine (epimeletes) seçildi[10]. Devlet işlerinin yönetimi de kralların naibi olduğu için ona bırakıldı. İmparatorluğun en azından teoride hala iktidar gücünün temsil edildiği yer olarak görülen Avrupa kesiminin sivil ve askeri yönetiminden de Antipatros sorumlu kılındı. Yaşamlarını Makedonya'da devam ettirmeleri gerektiğine karar verilen sözde krallar, yani III. Philippos Arrhidaios ve IV. Aleksandros da Antipatros tarafından başkent Pella'ya götürüleceklerdi. Bu arada Arrhidaios'un eşinin, yani kraliçe Euridike'nin her konuya müdahil olarak sorun çıkarması, Makedon ordusunda bir isyan nedeni olacak kadar ciddi boyuta ulaştı. Bu nedenle Antipatros bir toplantı yaparak ordunun disiplinini yeniden tesis etmekle meşgul olmak zorunda kaldı. Euridike'yi de sessiz kalması konusunda ikna etti. Sonra satraplıkların tayinine geçildi.

Ptolemaios ve Antigonos, mevcut satraplıklarını muhafaza ettiler. Ptolemaios'un savaş önceki kazanımlarına dokunulmadı. Böylece o, geleceğin bağımsız Ptolemaioslar Krallığı'nı kurmak için siyasi ve askeri etkinliklerine kaldığı yerden devam edebilme olanağına sahip oldu. Ancak Antipatros, kralların vekili (epimeletes) sıfatıyla Antigonos'u, Büyük Frigya ve Lykia'nın satraplığına ek olarak kralların *strategos*'u, Eumnes ve Alketas'a karşı yapılacak savaşın komutanı olarak atamıştı. Antipatros'un oğlu Kassandros da onun *khiliarkhos*'u

(10) Triparadeisos toplantısı kararları ve satraplıkların taksimatı konusunda geniş bilgi için bk. Diod. XVIII.39.

olarak tayin edildi. Antigonos'a verilen *strategos* unvanı, onu Asia'da sınırsız bir gücün sahibi yapıyordu. Ayrıca bu unvan Eumenes ve Alketas'a karşı savaşın komutanlığını krallar adına yürüteceği için İskender İmparatorluğu'nun tüm askeri kaynaklarını kullanabilme olanağını ona vermişti. Antipartos'un Avrupa'dan getirdiği ordunun büyük kısmını da alan Antigonos'un bu yetkileriyle askeri anlamda giderek güçleneceği, sonraki yılların en etkili ve güçlü generali haline geleceği belliydi.

Triparadeisos toplantısında Perdikkas'ı öldüren Seleukos, Babil satrabı tayin edilerek ödüllendirildi. Fiilen Eumenes'in kontrolünde olan Kappadokya Satraplığı, daha sonra Seleukos'a yenilinceye kadar Antigonos'a sadık kalacak olan Nikanor'a verildi (Diod. XIX.92). Kilikya, Philoksenas'a; Karia, Ptolemaios'un arkadaşı ve generali olan Assandros'a; Lidya, Kassandros'un garnizon komutanı olarak adını duyurmuş bulunan Kleitos'a; Hellespontos Phrygia'sı Kassandros'un kardeşi (Diod. XIX.11.8) Arrhidaios'a tahsis edildi[11].

XVII.5. Diadokhların Yabancısı: Kardialı Eumenes

Perdikkas'ın Mısır'da ölmüş olduğu haberini aldıktan sonra oluşacak yeni siyasi koşulların kendisini yalnız ve yine yabancı konumda bırakacağının, hepsinin ortak düşmanı ve avı olarak hedefte bulunduğunun farkında olan Eumenes, İskender'in hala hayatta olan güçlü generallerinden hiç birisini müttefiki olarak yanına çekebilme olanağına sahip değildi. Dahası Perdikkas'ın ölmüş olduğu haberinin askerleri arasında yayılmış olması sahip olduğu askeri gücünü moral bakımından çökertmişti. Askerlerinin moralini onlara hitaben yaptığı etkili bir konuşmayla düzelten ve hatta onların desteğini bu konuşmasıyla çok sağlam bir şekilde garanti etmeyi başaran Eumnes, Makedon olmaması dolayısıyla bulunduğu konumunun, yani yabancı olarak görülmenin neden olduğu sıkıntısını ise bu sırada Sardeis'te bulunan Büyük İskender'in kız kardeşi Kleopatra ile görüşerek aşmaya çalıştı (Justin. XV.6. Plut. *Eum*.8.4). Daha önce kendisine mektuplar yazarak evlenme teklifinde bulunmuş olan Kleopatra (Plut. *Eum*.

---

(11) ukarı Satraplıklar olarak tanımlanan satraplıklardan Mezopotamya ile eski adı Tigris olan bugünkü Dicle Nehri vadisindeki Arbela (Erbil) civarını kapsayan Arbelitis Satraplığı Amphimakhos'a, Persia Satraplığı Peukestes'e, Karmania Satraplığı Tlepolemos'a, Media Satraplığı Pithon'aParthia Satraplığı Philippos'a (ya da Philotas'a), Aria ve Dragene Satraplığı, Kıbrıslı Stasandros'a, Baktria ve Sogdiana Satraplığı ise Soli kenti vatandaşı olan Stasanor'a verildi. Paropansadae, İskender'in eşi Roksane'nin babası Oksyartes'e; Hindistan'ın Paropanisadae'ye komşu olan kesimi Agenor'un oğlu Attalos'a verildi.

3.5) ile yaptığı bu görüşmeyle vermek istediği mesaj, Büyük İskender'e ve onun mensubu bulunduğu Argeadlar hanedanına çok sadık bir Makedon generali olduğu mesajıydı.

Antipatros, imparatorluk yönetimiyle ilgili kararların alınması ve tayinlerin yapılmasından sonra Triparadeisos'tan ayrıldı. Beraberinde oğlu Antigonos'un *khiliarhos*'u tayin etttiği oğlu Kassandros (muhtemelen Antigonos ile bir kavgası nedeniyle arası açılmıştı) ile iki kralı Makedonya'ya götürdü. Başka bir ifadeyle Antipatros, Triparadeisos toplantısı öncesi konumuna çekilmişti. Anadolu'da bıraktığı Antigonos Monophthalmos artık çok güçlüydü. Perdikkas'ın Asya'daki misyonuna sahip olacak konuma ulaşabilmek adına önü açıktı. Bu nedenle o, Anadolu'nun kontrolünü ele geçirmek için hemen harekete geçti ve kısa sürede istediğini elde etti. Ardından Eumenes'i bir meydan savaşına çekmeye çalışarak onun peşine düştü ve onu Kappadokya'ya çekilmek zorunda bıraktı. İki akıllı ve yetekli generalin Kappadokya'daki Orkinii'de ilk çarpışması bir kez daha kendi komutanlarından bazılarının ihaneti yüzünden Eumenes'in yenilgisiyle sonuçlandı. Eumenes'in pek çok askeri kılıçtan geçirildi. Sahip olduğu erzaklara da Antigonos'un ordusu tarafından el konuldu (Diod. XVIII. 40. Plut. *Eum.* 9.1 vd.).

Eumenes ilkin Armenia'ya kaçıp bu ülkenin yerlilerinden bazılarıyla ittifak yaparak yeni bir cephe oluşturmayı düşündü. Fakat askerlerinin kendisine ihanet ederek Antigonos tarafına geçmeye hazırlandıklarını anlayınca Kappadokya'nın küçük, ancak tahkimatı çok güçlü olan Nora Kalesi'ne sığınmak zorunda kaldı. Her ne kadar Toros Dağlarının kuzeyindeki Hasan Dağ'da lokalize edilebileceği önerilmiş olsa da bugünkü yeri hala kesin olarak bilinmeyen bu kale, Eumenes'in talihinin de yardımıyla kurtuluşu oldu. Eumenes'in hemen hemen tüm ordusunu, paralarını ve satraplığını gelirleriyle birlikte ele geçiren Antigonos, İskender imparatorluğunun en tepesindeki adam olmak konusunda kendisiyle rekabet edebilecek kadar güçlü bir orduya sahip başka bir generalin olmadığını görmüştü. Geleceğin yeni koşullar ya da siyasi ittifaklara gebe olduğunun bilincinde olan Antigonos, yetenekli ve deneyimli bir general olan Eumenes'e ihtiyacı olabileceğini düşünerek onunla antlaşma yapmanın yollarını aramaya ve bunun pazarlıklarına başladı. Kalede sıkışmış durumda bulunan Eumenes, onun barış ve dostluk teklifine kapıları kapamadı. Eski satraplığının geri verilmesini ve kendisine atfedilmiş olan tüm suçlardan aklanmasını talep etti. Antigonos, en azından erken bir güven bunalımına düşmemek için Eumenes'in bu taleplerinin Antipater'e iletilmesi gerektiğini söyleyerek görüşmeyi sonlandırdı.

Nora Kalesi kuşatmasını orada bıraktığı bir garnizona emanet ederek Perdikkas'ın oğlu Alketas'a ve bu sırada tüm Makedon donanmanın komutanlığını yapmakta olan Attalos'a karşı savaş açmak üzere sahip olduğu diğer tüm askeri gücüyle birlikte Kappadokya'dan ayrıldı[12]. Eumenes'in barış koşullarıyla ilgili taleplerini Antipatros'a ileten elçisi, diadokhlar tarihiyle ilgili bilgiler konusunda antik yazarların kaynağı olan diadokhlar tarhinin yazarı olan Hieronymos'tu. Eumenes, yaklaşık bir yıl, Antipatros'un ölmüş olduğu öğrenilinceye kadar, bu kalede kuşatılmış olarak kaldı[13].

Antipatros'un ölümünden sonra kralların ve onların naibinin emrine tabi olmaktan vazgeçip tüm Asya'nın efendisi olmayı planlayan Antigonos tarafından, kendisinin dostu ve müttefiki olarak ve kendisiyle işbirliği yapması koşuluyla, İ.Ö. 319 yılında, Antipatros'un ölümünden sonraki bir tarihte serbest bırakıldı. Serbest kaldıktan sonra Kappadokya'da asker toplamaya başlayan Eumenes, eski silah arkadaşlarını ve savaştan sağ kalanları bularak kısa sürede asker sayısını 2 binin üzerine çıkardı[14].

Antigonos, Kappadokia'daki Nora kalesinden ayrıldıktan sonraki yedinci günde bir Pisidya kenti olan Kretopolis'e ulaştı. Bugünkü Kestel Gölü yakınlarındaki bu kentte yapılan çetin bir savaş, Alketas'ın yenilgisi ve Attalos, Dokimios ve Polemon gibi yetenekli genarallerinin ölümüyle sonuçlandı. Alketas ise Pisidyalı müttefikleriyle bir Pisidya kenti olan Termessos'a (Güllük) kaçtı. Alketas'tan geriye kalan her şeyi sahip olarak ordusunu daha da güçlendiren Antigonos, Termessos'u kuşattı. Kent, Alketas'ın teslim edilip edilmemesi konusunda gençler ve yaşlılar olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Gençler Alketas'ı teslim etmemeyi ve onun için savaşmayı tercih ettiler. Yaşlılar, kentin Alketas yüzünden yakılıp yıkılmasını istemiyorlardı. Gizlice Antigonos'a heber ulaştırıp, Alketas'ı ölü ya da diri teslim edeceklerine dair söz verdiler ve sözlerini tuttular. Böylece Termessos kenti savaş dolayısıyla bir zarar görmedi, Antigonos da Anadolu'daki bir düşmanını daha ortadan kaldırmış oldu. Phrigya'ya dönmek için Termessos'tan ayrılan Antigonos, Kretopolis'e geldiğinde Miletoslu Aristodemos ile karşılaştı ve ondan Antipatros'un öldüğünü ve kralların naibliğine

(12) Diod. XVIII.41. Plut. *Eum.* 9-11. Nep. *Eum.* 5. 3-7. Justin. XIV. 2.1-4. Strab. XII.2.6.
(13) iod. XVIII.42.1; 53.4. Nep. *Eum.* 5.6-7. Plut. *Eum.* 12.1.
(14) iod. XVIII.53.5-6. Plut. *Eum.* 12.1-3. Plutarkhos'a (*Eum.* 12.3)göre asker sayı 1000 idi. Eumenes'in serbets bırakılmadan önce kaledeki askerlerinin sayısı ise 700'dü bunun 500'ü atlı diğerli silahlı yayalardı (Plut. *Eum.* 10.1).

(epimeletes) akranı olan yaşlı general Polyperkhon'u tayin etmiş olduğunu öğrendi (Diod. XVIII.42-47). Hırslı halefler (diadokhlar) açısından bakıldığında bu haber, yeni bir savaş için çıkarılmış davetiyeydi.

Monophthalmos (Tek Gözlü) lakaplı Antigonos, Antipatros'un ölmüş olduğu haberini aldığında para ve ordu bakımından çok güçlenmişti. Ordunun asker sayısını 70 bine çıkarmıştı. Bunun 60 bini piyade, 10 bini atlıydı. Ayrıca 30 fili bulunuyordu. Elinde bulundurduğu bu askeri gücüyle mağrur ve gururlu olan Antigonos, karşısında kendisini yenebilecek askeri güce sahip bir generalin olmadığının bilincinde olarak sözde krallardan ya da onların vekillerinden emir almamaya karar verdi. Artık onun hedefi tüm Asya'ya sahip olmaktı. Bu tek hedefi nedeniyle Kappadokya'daki Nora Kalesi'nde kendi askerleri tarafından kuşatma altında tutulmakta olan Eumenes'e ihtiyacı olabileceğini düşündü ve onunla barış görüşmelerini başlattı. Bu görüşmeler için Diadokhlar Tarihi'nin yazarı olan Hieronymos'u yanına çağırıp, onu elçi tayin etti. Antigonos, Eumenes'e işbirliği, ittifak ve dostluk teklif ediyor, karşılığında eski satraplığına sahip olacağını söylüyordu (Diod. XVIII.50. Plut. *Eum.* 12.1-2). Eumenes, kendisine bir askeri güç de tahsis etmek vaadinde bulunan Antigonos'un bu teklifini kabul edip, Antigonas'a sadık kalacağını yeminle garanti ettikten sonra serbest bırakıldı. Fakat Eumenes'in niyeti onunla işbirliği yapmak değil, Argeadlar hanedanına sadık bir general olarak yalnızca serbest kalıp, krallar adına savaşmaktı.

Nora'daki kuşatmayı kaldıran Antigonos, ordu meclisini, muhtemelen Kelainai'da (Dinar) toplayarak, kendi siyasi ve askeri kararlarını onlarla paylaştı. Asya içlerine sefer düzenlemek, satraplıkları ele geçirmek, bu satraplıkları ve Asya'daki komutanlıkları yeniden düzenleyerek kendi arkadaşlarına tahsis etmek niyet ve kararında olduğunu onlara anlattı ve onların onayını aldı. Bu arada Antigonos'un neyi planladığını öğrenmiş olan Hellespontos Phyrgia'sı satrabı Arrhidaios, kendi güvenliğini garanti etmesi gerektiğini anladı. Güçlü tahkimatı olan bir kente harekat üssü olarak sahip olmak zorundaydı. Bu nedenle bölgede tahkimatı en güçlü olan Kyzikos (Erdek) kentine saldırıp, bu kenti kuşattı. Anadolu'daki Yunan kentleri, Yunanistan'dakiler gibi bir satraplığa bağlı değildi. Onlar özerktiler. Bu nedenle kent halkı Arrhidaios'a karşı güçlü bir direniş sergilediler. Kyzikos'un Arrhidaios tarafından kuşatılmış olduğunu öğrenen Antigonos, bu kuşatmayı Kyzikosluların desteğini kazanabilmek adına bir fırsat olarak gördü ve Kyzikoslulara yardım etmek için hemen yola çıktı. Arrhidaios'u

müttefik olan bir Yunan kentini kuşatmaya cesaret etmekten, isyan ederek satraplığını kendi mülkü yapmaya kalkışmış olmaktan suçladı ve yaşamak için seçeceği bir kent dışında satraplığı tamamen terk etmesini ona söyledi. Antigonos, bu talebini, kentleri ele geçireceğini ve kendisine karşı savaşacağını söyleyen Arrhidaios'a karşı savaşacak bir ordu yolladıktan sonra Lidya satrabı Kleitos'un üzerine yürüdü. Antigonos'un Lidya'yı ele geçirmek için hareketlenmiş olduğunu öğrenen Kleitos, Antigonos'un isyanından sözde kralları ve onların yeni nabi olan Polyperkhon'u haberdar etmek için bir gemiye binerek Makedonya'ya gitti[15]. Savunmasız kalan Lidya Satraplığı'nı kolayca ele geçiren Antigonos ise Lidya'dan Ephesos'a geçti ve bu kenti hiç zorlanmaksızın ele geçirdi. Sonra diğer kentlere saldırdı ve onların bazılarını silah zoruyla bazılarını da ikna ederek ele geçirdi (Diod. XVIII.52).

Yaşlı Antipatros, Babil toplantısında tayin edilmiş olan İskender İmparatorluğu'nun üçlü üst yönetiminin hayatta olan son üyesiydi. Onun ölümüyle üçlü üst yönetimden geride kimse kalmamış oldu. Bu nedenle diadokhların akıllarını meşgul eden ilk soru kaçınılmaz olarak sözde iki kralın naibliğine kimin tayin edileceğiydi. Antipatros'un oğlu Kassandros, o kişinin kendisi olacağını düşünüyordu (Goukowsky 1978, 94 vd). Fakat Antipatros, oğlu Kassandros'u genç ve deneyimsiz olduğu için Polyperkhon'un *khiliarkhos*'u tayin ederek imparatorluğun Polyperkhon'dan sonraki ikinci adamı yapmakla yetinmişti. İki yıl önce, Antipatros'un Asya'ya gitmek zorunda kaldığında da vekilliğini yapmış olan yaşlı Polyperkhon, iyi bir askerdi, fakat aynı derecede iyi bir siyasetçi değildi. Babasının halefi olamadığı için kendisini küçük düşmüş hissiyle kıskanan Kassandros'u yanında tutmayı başaramadı. Nitekim Kassandros, babasının ölümünden kısa bir süre sonra Polyperkhon ile anlaşmazlığa düşüp, Khersonesos üzerinden Anadolu'ya geçti. Lysimakhos ve Antigonos ile buluştu. Bu buluşmalarla Polyperkhon karşıtı koalisyon kuruldu. Bu koalisyona kısa bir süre sonra Mısır satrabı Ptolemaios da dahil oldu (Diod. XVIII.54). Polyperkhon karşıtı bu koalisyonun üyelerine göre Antipatros'un kendi inisiyatifiyle halef tayin etme yetkisi yoktu ve bu nedenle Polyperkon'un posizyonun meşruiyeti bulunmuyordu. Böylece yeni bir iç savaşın, yani *İkinci Halefler Savaşı*'nın kararı verilmiş oldu. Fakat Lysimakhos ve Ptolemaios, her ne kadar Polyperkhon

(15) Kleitos, Polyperkhon'un donanma komutanı olarak Byzantion (İstanbul) yakınlarında Antigonios'a karşı yaptığı savaşta yenildi ve sonra Lysimakhos'un adamları tarafından yakalanıp öldürüldü.

karşıtı ittifak cephesinde yer almış olsalar da en azından Eumenes'in ölmüş olduğu İ.Ö. 316 yılına kadar bu savaşa etkin rol üstlenmediler.

İkinci Halefler Savaşı'nın İ.Ö. 320-316 yılları arasındaki 4 yıllık bu dönemde Avrupa'daki savaşların tarafları Kassandros ile Polyperkhon; Asya'daki savaşların tarafları Antigonos ve Eumenes'ti. Asya'daki savaşlar ilkin Anadolu'da, sonra Mezopotamya ve İran'da yapıldı. Böylece İskender İmparatorluğu İkinci Halefler Savaşı'nda fiilen Avrupa ve Asya olmak üzere ikiye ayrılmış oldu. Diadokhlar, genel anlamda bu ayrılmayı kabullenmiş durumdaydılar. Fakat imparatorluğun her iki parçası da gelecekteki bağımsız krallıklarını kurmak için kendi yollarında devam eden Ptolemaios ve Lysimakhos nedeniyle ayrıca iki parçalı bir görünüm sergiliyordu.

Polyperkhon'un posizyonunu yasal bulmayan Diadokhlar, savlarında haksız değillerdi, fakat onların hemen tepki göstermelerinin nedeni öncelikle meşruiyet meselesi değil, Antipatros'a ardıllık konusundaki kendi gizli hırslarıydı. En azından Antigonos ve Lysimakhos'un açığa vurmadıkları niyetleri Makedonya'ya sahip olmaktı. İlki Makedonya'yı tüm imparatorluğun merkezi olarak isterken, ikincisinin niyeti satraplığının komşusu olduğu için Makedonya'yı kendisine bağlamaktı. Ptolemaios'un koalisyona katılmasının nedeni ise bu gelişmeyi Suriye ve Fenike'yi sınırlarına dahil etmek için bir fırsat olarak görmesiydi (Diod. XVIII.43. App. *Syr.* 52).

Polyperkhon, İskender'in halefleri dönemi siyasetinin yeni yüzüydü. Akranı Antipatros'un kendisine uygun gördüğü iktidar konumunu koruyabilmek anlamında işi gerçekten zordu. Haleflerin kendisini tanımayacakları ve kendisine karşı bir savaş cephesinin oluşturulmasına engel olmayacağı, Kassandros'un Asya'ya geçmesiyle zaten kesinleşmişti. Kendisine destek verebileceğini umduğu tek ünlü general Kardialı Eumenes'ti. Antipatros tarafından ellerinden alınmış olan özgürlüklerini Yunanistan kentlerine geri vererek onların da desteğini alabilirdi. Bir avantajı da bu sırada hala Epeiros'ta yaşayan İskender'in annesi Olympias'a ulaşıp, onun saygınlığından yararlanabilme olanağının bulunmasıydı. Olympias, oğlu İskender'in katilinin Kassandros'un babası Antipatros olduğuna inanıyordu. Rivayete göre İskender, Antripatros'un emriyle zehirlenmişti[16].

(16) Diod.XVII.118.1-2. Plut. *Alex.* 77.1. Curt. Ruf. X.10.14 vd. Arr. *Anab.* VII.27.

Polyperkhon hem öç alma hissiyle dolu olan Olympias'a hem de Triparadeisos toplantısında alınan kararlarla ölüm fermanı çıkarılmış bulunan Kardialı Eumenes'e mektuplar yazarak ulaştı. Olympias'tan olabildiğince çabuk Makedonya'ya gelmesini, torunu IV. Aleksandros'un koruyucusu olmasını ve babasının krallığını yönetebilecek yaşa gelinceye kadar sorumluluğunu üzerine almasını isterken Eumenes'ten Antigonos ile düşmanlığını sona erdirmemesini ve krallar adına kendisiyle iş birliği yapmasını istedi. Anlaşılan Olympias, Polyperkhon'un mektubu kendisine ulaşır ulaşmaz Asya'daki Eumenes'e mektup yazarak, krallar ve kendi adına ondan yardım istedi. Eumenes, Olympias'a hemen yanıt verdi. Bu mektubunda Olympias'a bir süre Epeiros'ta kalmasını tavsiye etti ve Antigonos'tan emir almayacağını bildirdi (Diod. XVIII.58). Olympias, onun tavsiyesine uydu.

Bu arada Polyperkhon, Yunanistan'daki tüm kentleri özgür ilan eden, Antipatros tarafından kurulmuş olan oligarşik yönetimlerin kaldırıldığını ve sürgünlerin affedildiğini duyuran bir bildiri (diagrammatos) yayınladı (Diod. XVIII.55;57). Kentlere özgürlük vaad etmekten ziyade bir genel af özelliğini taşıyan bu bildiri, en azından savaşın başlarında işe yaradı. Fakat Polyperkhon'un kentlerin desteği anlamındaki avantajlı konumunu, Byzantion yakınlarındaki donanma savaşından sonra muhafaza edemedi. Bu savaşta Polyperkhon'un donanma komutanı, Antigonos'tan kaçarak kendisine sığınmış olan Lidya satrabı Kleitos'tu. Kleitos, Kassandros'un Nikanor komutasındaki donanmasını yendi. Fakat Antigonos Monophthalmos'un bölgeye sevk ettiği donanması karşısında aynı başarıyı tekrarlayamadı, yenildi ve kaçtı. Makedonya'ya kaçmak isterken Lysimakhos'un askerleri tarafından yakalandı ve öldürüldü. Antigonos, Kleitos'a karşı İ.Ö. 318 yılında kazanmış olduğu bu zaferiyle büyük ün kazandı (Diod. XVIII.65-72). Yunan kentlerinin desteğini yitiren Polyperkhon'un Yunanistan'da başarılı olabilme şansı ise artık yoktu. Bu nedenle Polyperkhon, Yunanistan'ı terk edip Makedonya'ya döndü. Fakat Kassandros bir yıl sonra onu Makedonya'yı terk edip, Epeiros'a kaçmak zorunda bıraktı. Orada İskender'in annesi Olympias ve Epeiros kralı Aiakidos ile ittifak yaptı. Epeiros'tan temin edilen ordunun komutasını bizzat üstlenen Olympias, torunu IV. Aleksandros'u, gelini Roksane'yi ve Makedon ve Epeiros kraliyet ailesi kadınlarından bazılarını da yanına alarak İ.Ö. 317 yılında, Epeiros kralı Aiakidos'un refakatında

Makedonya'ya döndü[17]. Orada kral III. Philippos Arrhidaios'u ve kraliçe Eurydike'yi esir aldı. İlkin Philippos Arhidaios'u öldüren Olympias, sonra Eyrydike'yi intihar etmeye zorladı. Böylece Philippos Arrhidaios'un 6 yıl 4 aylık krallığı son bulmuş oldu. Bu arada Kassandros'un kardeşi Nikanor ile onun emrindeki 100 seçkin Makedon askeri de Olympias tarafından orada öldürüldü. Olympias bu katliamıyla, oğlu İskender'in öcünü Antipatros'tan almış oldu (Diod. XIX.11. Justin. XIV.5). Fakat Olympias'ın bu katliamı, Makedon askerlerinin Olympias'tan nefret etmelerine neden oldu. Onun katliamından Peloponnesos'taki Tegea kentini kuşatırken haberdar olan Kassandros, kuşatmayı kaldırıp bu kentin halkıyla bir antlaşma yaparak Makedonya'ya yürüdü. Kassandros'un Makedonya'ya doğru gelmekte olduğu haberini alan Olympias, Roksane'yi, torunu IV. Aleksandros'u ve kraliyet hanedanından bazı kadınları yanına alarak Pydna'ya gidip oraya sığındı. Epeiros'tan ve Polyperkhon'dan istediği yardımı alamayan Olympias, orada Kassandros tarafından kuşatıldı, teslim olmaya zorlandı ve ordu meclisinin kararıyla İ.Ö. 316 baharında öldürüldü[18]. Roksane ve IV. Aleksandros, artık Kassandros'un elindeydi. Polyperkhon ise Poloponnesos'a gitmiş orada bir kaç tahkimatlı yeri ele geçirerek tutunmaya çalışıyordu (Diod. XIX.37 vd.).

Savaşın Asya cephesi de Polyperkhon adına ümit verici değildi. Antigonos ile yaptığı işbirliği antlaşmasından sonra Nora Kalesi'nde hapsolmaktan kurtulmuş bulunan Eumenes, bir süre Kappadokya'da kalarak eski arkadaşlarını toplamış ve kısa bir süre içerisinde emrindeki asker sayısını 2 binin üzerine çıkarmıştı[19]. Bu arada ya da belki kalede kuşatma altındayken hem Polyperkhon'un hem de İskender'in annesi Olympias'ın mektuplarını okudu. Her ikisinin de krallar adına ricası aynıydı. Kendisinden Antigonos ile düşmanlığını sona erdirmemesi, Makedonya'ya gelip kralların vasisi olması ya da Asya'da kalıp krallığa ait olan ordular ve paralarla isyancı Antigonas'a karşı savaşması isteniyordu. Paralar, Kilikya'da tahkimatı çok güçlü bir kale olan Kyinda'da (Anazarbos/Dilekkaya) İskender'in en seçkin askerlerden oluşturulmuş bulunan

(17) Onun beraberinde götürdüğü kadınlar şunlardı: Amyntas'ın oğlu Philippos'un kızı Tessalonike, Epeiros kralı Aiakidos'un kızı Deidameia, daha sonra Romalılarla yaptığı savaşla ünlenecek olan Pyrrhos'un kız kardeşi, Attalos'un kızları, Olympias'ın diğer önemli ve yakın arkadaşları ve akrabaları. Bk. Diod. XIX. 35.4.
(18) Diod. XIX.35.4-5; 36; 49-51. Justin. XIV.6.6-12. Paus. IX.7.2.
(19) Diod. XVIII. 53. 5-6. Plutarkhos'a (*Eum*. XII.3) göre asker sayısı bin.

3000 kişilik yakın muhafız birliği (*hypaspistai basilikoi*) tarafından koruma altında tutuluyordu. Kalkanları gümüş kaplamalı olduğu için sonradan *Argyraspides* (Gümüş Kalkan) adını almış olan muhafızların komutanları Antigenes ve Teutamos'tu. Polyperkhon ve Olympias, hem Antigenes ve Teutamos'a hem de hala kraliyet ailesine sadık olan Asya'daki diğer komutanlara mektuplar yazarak Eumenes'e gerekli olan parayı ve askeri desteği vermelerini onlardan istemişlerdi (Diod. XVIII.58. Plut. *Eum*. 13.1-4).

Eumenes, Kappadokya'dan temin ettiği askerleriyle Kilikya'ya gidip, Gümüş Kalkanların desteğini aldı. Krallar adına düşmanlarıyla savaşaçak ordusunu kurmak için Gümüş Kalkanlardan (*Argyraspides*) bazılarını asker toplamakla görevlendirdi. Kimileri Pisidya'ya, Likya'ya ve komşu bölgelere gönderilirken kimileri de Koile Syria'ya (Çukur Suriye), Phoenike'ye (Fenike) ve Kıbrıs'a gittiler. Kimileri de Kilikya'da görevlendirildi. Yunan kentlerinden de gönüllü olarak Eumenes'in ordusuna katılanlar olmuştu. Bu şekilde kısa süre içinde 10 bin piyade, 2 bin süvariden oluşan bir orduya sahip oldu. Bu rakama Eumenes'in muhafız birliği olarak savaşta yer alacak olan 3 bin *Gümüş Kalkanlar* dahil değildi (Diod. XVIII.59; 61.4-5).

Byzantion (İstanbul) yakınlarındaki deniz savaşında Kassandros'un kardeşi Nikanor'u yenen Kleitos'a karşı zaferiyle ünlenen ve Anadolu'da hakimiyetini garantileyen Antigonos, Eumenes'in kendisiyle yapmış olduğu işbirliği antlaşmasına ihanet ettiğini muhtemelen bu savaştan sonra öğrendi. Bu nedenle onun hedefinde bir kez daha bu sırada Kilikya'da olan Eumenes vardı. Eumenes'i yok etmek için hızla harekete geçti (Diod. XVIII.73). Eumenes'in Gümüş Kalkanlar sayesinde para ve asker bakımından birden bire yeniden güçlenmiş olduğunu öğrenen diğer diadohklar da hemen harekete geçtiler. Bu sırada Phoenike ve Koile Syria'yı ele geçirmiş olan Mısır Satrabı Ptolemaios, bir donanmayla Kilikya'daki Zephyrion'a geldi. Gümüş Kalkanlara ulaşarak onların Eumenes'e ihanet etmelerini sağlamak için girişimlerde bulunmaya başladı. Antigonos da Kilikya'ya doğru ilerlemekte olduğu sırada aynı yönteme başvurdu. Ptolemaios gibi Antigonos da Gümüş Kalkanlara, onların Eumenes'e ihanet etmelerini sağlamak amacıyla yazdığı mektupları komutanlarından birisi olan Philotas ile göndermişti. Her iki girişim de işe yaramadı (Diod. XVIII.62).

Antigonos'un Kilikya'ya doğru gelmekte olduğunu öğrenen Eumenes, Phoenike'yi Ptolemaios'tan geri almak için Kilikya'dan ayrıldı. Fakat başarılı olamadı ve oradan Suriye'nin Koile (=çukur) denilen kesimine (Koile Syria)

doğru ilerledi. Amacı yukarı satraplıkların satraplarıyla temasa geçip onları krallar adına kendi tarafına kazanmaktı. Eski adı Tigris olan bugünkü Dicle Nehri yakınlarında yerlilerin gece saldırısına uğradı ve bu saldırı onun askerlerinin bazılarını kaybetmesine neden oldu. Babil'e vardığında Fırat Irmağı yakınında maruz kaldığı saldırı sonucu itibariyle çok daha büyük tehlikeyi yaşatmıştı. Bu saldırıyı gerçekleştiren Babil satrabı Seleukos, Eumenes'in neredeyse tüm ordusunu yok edecek kadar başarılı oldu. Eumenes'in kendisi de onun elinden kıl payı kurtulmuştu (Diod. VIII.73).

İ.Ö. 318-317 kışını Babil'in köylerinde geçiren Eumenes, bu arada hem Babil satrabı Seleukos'a hem de Media satrabı Pithon'a elçiler gönderdi. Onlardan krallar adına kendisiyle işbirliği yapmalarını istedi. Her ikisi de onun bu önerisini redderek, Eumenes'in *Gümüş Kalkanlar* adıyla tanınan seçkin askerlerini ayartıp onların Eumenes'e ihanet etmelerini sağlamaya çalıştılar. Ancak onlar da bu teşebbüslerinden umduklarını elde edemediler. Eumenes, İ.Ö. 317 baharında Babil'den ayrılarak Persia (İran) içlerine doğru ilerledi ve Susiana'da İskender'in gözde komutanlarından birisi olan Persia satrabı Peukestes ile diğer satrapların[20] desteğini ve kendisine katılımını sağlayarak ordusunu yeniden güçlendirdi (Plut. *Eum.* 13.4-5. Diod. XIX.14). Bu arada Antigonos da Eumenes'in peşinden Mezopotamya'ya gelmiş, ardından Babil'e giderek orada Seleukos ve Pithon'u da yanına alarak Persia'ya doğru ilerlemeye başlamıştı (Diod. XIX.15.5;13.3; 17.2). Nihayet Persia'da iki inatçı general karşı karşıya geldiler. İ.Ö. 317 ve 316 yıllarında birisi Paraitekene'de, ikincisi Gabane'de olmak üzere iki büyük savaş oldu. Eumenes bu savaşlardan hiç birisinde mağlup olmadı. Fakat sonuncusunda Gümüş Kalkanların eşlerinin de aralarında bulunduğu geri kademe birliğinin tüm erzak ve diğer yüklerle birlikte Antigonos'un eline geçmesi savaşı sona erdirdi[21]. Zira Gümüş Kalkanlar, Antigonos ile pazarlık yaparak Eumenes'e ihanet ettiler ve onu yakalayıp Antigonos'a teslim ettiler. Antigonos Eumenes'i hapse attı ve orada öldürdü.[22]. Böylece İskender'in en sadık generallerinden birisi daha İ.Ö. 316 yılı kışında hayata veda etmiş oldu.

---

(20) Bu satraplar şunlardır: Karmania satrabı Tlepolemus, Arakhosia satrabı Sibutios, Oksiyartes satrabı Androbazos, Aria ve Drangine satrabı Stasander. Bk. Diod. XIX.14.

(21) ersia'daki savaşlar konusunda bk. Diod. XIX. 18-34; 37-43.

(22) umenes'e ihanet ve onun ölümü konusunda bk. Diod. XIX. 43.1-3. Plut. *Eum.* 17-19. Nep. *Eum.* Justin. 14.3-4.

Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi İskender'in annesi Olympias, aynı yılın baharında Kassandros tarafından öldürülmüştü. Geride hala güçlü ve etkili olan altı general kalmıştı. Bunlardan birisi Polyperkhon, ikincisi Kassandros, üçüncüsü Lysimakhos, dördüncüsü Seleukos, beşincisi Ptolemios ve altıncısı Antigonos'tu. İlki en yaşlısı ve en zayıfıydı. İkincisi Makedonya'daydı ve sözde kral IV. Aleksandros ve onun annesi Roksane onun elindeydi. Lysimakhos Trakya'da, Ptolemaios, Mısır'da kendi bağımsız krallıklarını kurmak niyetindeydiler. Seleukos, Babil satrabıydı. Antigonos onların en güçlüsü olmuştu. Tüm Anadolu ve Hindistan'a kadar tüm İran Antigonos'undu. Artık İskender'in imparatorluğunu ele geçirmek için savaşabilirdi. Bu nedenle Antigonos, İskender İmparatorluğu'nun bir bütün olarak korunması gerektiğini savunmak anlamında Perdikkas, Antipatros ve Eumenes'in yolundan gitmek zorundaydı. İskender'in öldürülen annesi Olympias'ın katilinin cezalandırmak ve tek meşru varisi olan IV. Aleksandros'a sahip çıkmak, onun siyasetinin haklı zeminini oluşturacaktı.

XVII.6. Tek Gözlü Antigonos ve İ.Ö. 311 Barışı

Tek Gözlü (Monophthalmos) takma adıyla tanınan Antigonos'un Eumenes'e karşı savaşından zaferle ayrılması, Yukarı Saptraplıklarda otorite boşluğu yaratmış, isyan ve anarşiye yol açmıştı. Antigonos bir süre onlarla ilgilendi. Yukarı Satraplıklara kendi komutanlarını tayin etti. Artık batıda Ege Denizi'nden doğuda İndus'a kadar Ptolemaios ve Seleukos'unkiler dışında İskender imparatorluğunun Asya kesiminin tamamının tek egemen gücü olmuştu (Diod. XIX.44.4-5; 64-48.) Tüm bu başarısını o, Triparadeisos toplantısında tayin edilen görev ve yetkileri sayesinde ulaşabilmişti. Triparadeisos toplantısına katılan ve hala sağ olan generaller, Antigonos'un Eumenes'e karşı savaşı boyunca engelleyici olmamışlar, tam tersine destekleyici olmuşlardı. Fakat Antigonos'un Eumenes'i ortadan kaldırmasından sonra sahip olduğu askeri ve mali güç ile topraklar, diğerlerinin öngördüğü sonuç değildi. Onlara göre zafer ortaktı. Zaferin nimetleri de ortak olmalıydı. Fakat Antigonos'un niyeti sahip olduğu gücü onlarla paylaşmak değil, İskender İmparatorluğunu kendi liderliğinde bir bütün olarak korumaktı. Bunun da antlaşmayla değil askeri güçle mümkün olabileceğini biliyordu. Böylece Antigonos ve diğerleri olmak üzere iki cepheli savaş kaçınılmaz oldu.

Antigonos'un hedefindeki ilk diadokh/halef, Eumenes'e karşı savaşında kendisine askeri yardım vermiş olan Babil satrabı Seleukos vardı. Antigonos,

hiç beklenilmeyen bir anda Babil'e yürüdü ve Seleukos'tan Babil satraplığının yönetimini kendisine vermesini istedi. Fakat Seleukos'un yanıtı olumsuzdu. Babil'de kalması yaşamın sonu analamına gelebilirdi. Bu nedenle Seleukos Mısır'a kaçarak bu ülkenin satrabı olan Ptolemaios'a sığındı (Diod. XIX.55-56).

Seleukos, daha önce Antigonos'un Perdikkas'a; Kassandros'un da Polyperkhon'a karşı üstlendikleri misyonun yeni sahibi olmuştu. Onun ısrarlarıyla Antigonos'a karşı yeni bir koalisyon kuruldu. Bu koalisyonu kuranlar, Antipatros'un ölümünden sonra Antigonos ile aynı cephenin taraftarlarıydı. Babil'den kaçarak Ptolemaios'a sığınan Seleukos, kurulan yeni ittifakın üyesi değildi (Hölbl 2001, 17). Üç eski müttefik, yani Ptolemaios, Lysimakhos ve Kassandros, bu kez Antigonos'a karşı bir ortak cephe oluşturdular. Böylece sonraki gelişmelerden de görüleceği üzere taraflar, günümüzün deyimiyle bir birleriyle tam olarak psikolojik savaş yapmaya başlamışlardı. Ptolemaios, Lysimakhos ve Kassandros, kabul edilmesi neredeyse olanaksız olan taleplerini bir elçi vasıtasıyla Antigonos'a ilettiler. Elçi Antigonos'u kuzey Suriye içlerine doğru ilerlemekte olduğu sırada buldu. Koalisyonun Antigonos'a iletmiş olduğu talepleri bir ültimatom niteliğindeydi. Babil'in derhal Seleukos'a verilmesi, tüm Suriye'yi Ptolemaios için boşaltması, Hellespontos Phrygia'sını Lysimakhos'a iade etmesini, Kappadokya ve Likya'yı Kassandros'a devretmesi, Eumenes'ten aldığı hazineyi diğer Diadokhlarla paşlayması isteniyordu[23].

Koalisyonun taleplerinin meşruiyet kaynağı Triparadeisos toplantısı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak talepler, bu toplantının kararlarını yaşatmayı amaçlamadığı da açıktır. Zira Hellespontos Phrygia'sı hiçbir zaman Lysimakhos'un olmamıştı. İkinci Halefler Savaşı öncesinde Kappadokya Eumenes'e aitti. Fakat Kappadokya ile Likya'nın birlikte Kassandros için istenmiş olması anlaşılır değildir. Bu nedenle kimi tarihçiler Likya'nın Lidya ya da Kilikya olabileceğini düşündüler[24].

Koalisyonun taleplerini reddeden Antigonos, savaşı Ptolemaios'un bir garnizonu tarafından tutulmakta olan Fenike kenti Tyros'a (Sur) İ.Ö. 314 yılında saldırarak, bu tarihten İ.Ö. 311 yılına kadar aralıksız devam edecek olan *Üçüncü*

(23) Diod. XIX. 57. 1; 83.3. Justin. XV. 1. 2. *App. Syr.* 53.

(24) Fortina 1965, 54 vd. Wehrli 1969, 43 vd. Will 2008, 46.

Halefler Savaşı'nı (Diod. XIX.56.62) başlattı. Fakat kent güçlü bir direniş sergiledi. Kenti teslim almayı bir yıl sonra başarabildi. Bu arada Birinci Halefler Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Ptolemaios ile ittifak yapmış olan adaların bazılarını kendi tarafına çekmek için girişimlerde bulundu. Kıbrıs'a, Rodos'a ve diğer adalara elçilerini gönderdi. Onlardan bazılarının krallarıyla dostluk antlaşmaları yaptı. Onun antlaşma yaptığı krallardan birisi Kıbrıs adasında hüküm süren Salamisli Nikokreon'du. Yeğenleri Polemaios ile Diokorides'i Pontos Kappadokya'sına gönderdi. Onların görevi öncelikle Kassandros'un generali Asklepiodoros tarafından kuşatılmış durumda bulunan Amisos'a (Samsun) yardım etmekti. Polemaios, Amisos'u kurtardıktan sonra Bithynia'ya gitti. Bu sırada Bithynia kralı Zipoites (Ziputes), Astakos (İzmit Körfezi) ve Khalkedon (Kadıköy) kentlerini kuşatma altında tutuyordu. Antigonos'un yeğeni Polemaios, kuşatmaların kaldırılmasını sağladıktan sonra hem kentlerle hem de Zipoites ile ittifak antlaşmaları yaparak önce Lidya'ya, ardından İyonya'ya doğru ilerledi. Bu arada Ptolemaios, İyonya limanlarını ele geçirmek için donanmalarını bölgeye sevk etmiş, hatta Seleukos komutasındaki bir donanma, Erythrai (Ildırı) kentini kuşatmıştı. Fakat onlar, Antigonos'un bir ordusunun İyonya'ya gelmekte olduğunu öğrenince bölgeyi terk etmek zorunda kaldılar (Diod. XIX.57.4-5; 59.1; 60.2-4; 62.9). Antigonos bu arada Yunanistan ilede ilgilendi. Peloponnesos'a Miletoslu Aristodemos'u gönderdi. Onun görevi Kassandros tarafından Peloponnesos'a hapsedilmiş durumda bulunan Polyperkhon ve oğlu Aleksandros'a ulaşıp, onların Antigonos ile dostluk kurmalarını, Kassandros'a karşı savaşlarını sürdürmelerini sağlamaktı. Miletoslu Aristodemos, Antigonos'un kendisine verdiği parayı (bin talanton) Polyperkhon'a götürdü. Böylece Polyperkhon ve Antigonos arasında dostluk kurulmuş oldu. Antigonos, Polyperkhon'u Peloponnesos'un Başkomutanı (Strategos) tayin ederken, Polyperkhon'un oğlu Aleksandros, Antigonos'un emrinde savaşmak için Anadolu'ya geldi. Diod. XIX.57.5; 60.1-2). Sonra Antigonos, Fenike kenti Tyros'ta ordu meclisini ve orada yaşayanları toplayarak Kassandos ile 13 yıl devam edecek olan savaşının siyasi ve yasal zeminini oluşturan bildirgesini yayınladı. Ordu meclisi ilkin Kassandros'u değişik kötülükleri dolayısıyla gıyabında yargıladı ve suçlu buldu. Onu mahkum eden en büyük kötülüğü, İskender'in annesi Olympias'ı öldürmüş olmasıydı. Kral (IV. Aleksandros) ile Roksane'nin onun tarafından hapsedilmiş olması bir başka affedilmez suçuydu. Aynı ordu meclisi, Antigonos'u IV. Aleksandros'un naibi (epimeletes) ilan etti. Ayrıca Kassandros'tan Tesalya'da kurduğu kentleri yıkması, hapsettiği kralı

(IV. Aleksandros) ve annesi Roksane'yi serbest bırakıp, onları Makedonlara teslim etmesini, krallığın kontrolünü elinde bulunduran Antigonos'a kısa sürede itaat etmesini emretti. Aksi halde Kassandros'a düşman muamelesi yapılacağı da ordu meclisi tarafından ilan edildi. Antigonos bu bildirgesinde tüm Yunan kentlerinin özgür (eleuteros), garnizonsuz (aphroulegetous) ve özerk (autonomous) olduklarını ilan etti[25]. Antigonos'un bildirgesinin iki muhatabı vardı. Birisi Makedonya'nın efendisi Kassandros, diğeri Yunan kentleriydi. Buradan Kassandros'un yalnızlığa itilmek amacının güdüldüğü çok açık olarak görülmektedir. Ancak yalnızca Yunanistan kentlerinin değil, tüm Yunan kentlerinin özgürlüğünün koruyuculuğunu üstlenmesi, diğer diadokhların desteksiz kalması açısından önemliydi.

İ.Ö. 319 yılında Polyperkhon'un Yunanistan kentlerinin özgürlüğünü ilan etmiş olmasının hiç değilse bir süre işe yaradığı görülmüştü. Dahası Polyperkhon'un bildirgesi bir genel af niteliğindeyken Antigonos, Yunan kentlerinin özgürlüğünü daha kapsamlı ve tanımı kesin olarak ifade etmişti. Böylece Yunan kentlerinin özgürlüğü, bir slogan olarak siyasetin bir parçası oldu. Bu slogan daha sonra Romalılar da dahil tüm Hellenistik dönem boyunca kullanılacaktır. Nitekim Mısır satrabı Ptolemaios, "*kendisinin Yunan kentlerinin özerkliğine Antigonos'tan daha az özen göstermediğini Yunan kentleri bilmelidir*" diyen karşı bildirgeyi yayınladı (Diod. XIX.62.1). Fakat Ptolemaios'un bildirgesinin siyasi bir yanıt olmaktan öte bir anlamı yoktu. Çünkü Mısır'dayken bu konuda yapabileceği hiçbir şey yoktu. Antigonos'un bildirgesinin ise ayakları yere basıyordu. Anadolu kıyılarındaki kentler zaten Antigonos'un egemenlik bölgesi içerisindeydi. Yunanistan'da ise Peloponnesos'un (Mora) başkomutanı (strategos) tayin etmiş olduğu Polyperkhon vardı. Onun varlığı, Yunanistan'da Kassandros'a karşı bir isyanı teşvik edebilirdi. Dahası *Nesiotes Birliği* denilen *Adalar Birliği*'nin kurulmasına bu bildirge cesaret verebilir ve birlik, Ptolemaios'un deniz gücünün etkisiz kalmasında işe yarayabilirdi. Antigonos, Yunan kentlerinin özgürlüğü ile ilgili bildirgesinin amacına ulaşması için Yunanistan'a para, ajan ve asker göndermişti[26].

---

(25) Diod. XIX.61.1-3. Heus 1938, 146 vd. Simpson 1959, 389 vd. Wehrli 1969, 105 vd. Walbank 1981, 51. Will 2008, 46.

(26) Diod. XIX.61.3-4; 62. 1-2;.62.9; 68.3-4). Ayrıca Yunan kentlerinin özgürlüğü ve adalar birliği Yunanistan'a asker, para ve ajan gönderilmesi konusunda bk. Laidway 1933, 95-96. Wehrli 1969, 112 vd. Bakhuizen 1970, 112 vd. Walbank 1981, 52.

Antigonos, Tyros (Sur) bildirgesini yayınladığında Polemaios da Karia'daki denetimini güçlendirmek için harekete geçmişti. Karia, Assandros'un satraplığıydı ve Assandros, Ptolemaios'un müttefikiydi. Kassandros, Karia satrabı Assandros'a yardım etmek için ücretli askerler gönderdi. Savaşlara hem Yunanistan'da hem Anadolu'da hız kesmeden devam edildi. Seleukos komutasındaki Ptolemaios'un donanması, Pamphylia ve Kilikya'da etkinken, Antigonos İ.Ö. 313 yılında Torosları aşarak yönünü kuzeye çevirdi. Amacı Lysimakhos engelini aşıp Makedonya'ya geçmekti. Bu arada Ptolemaios, Rodos'u müttefiki olarak kazanmak isteyen sonuçsuz girişimlerde bulunmuştu. Dahası Kyrenaika ve Kıbrıs'ta patlak veren isyanlar, Ptolemaios'un doğrudan Antigonos'u hedef alan seferine engel olmuştu. Ptolemaios, bu isyanların patlak vermiş olduğu İ.Ö. 313 yılından itibaren Kyrenaika isyanıyla meşgul oldu ve İ.Ö. 312 yılında Kyrenaika'yı yeniden ele geçirdi. Aynı yıl Pontos kentleri Lysimakhos'a başkaldırdılar. Antigonos bu kentlere yardım etmekle meşgul iken Ptolemaios, Seleukos'un ısrarıyla Demetrios'a saldırma kararı aldı. Ptolemaios, Syria'da kaybetmiş olduğu toprakları geri almak isterken, Seleukos'un niyeti Babil'e kadar ilerlemekti. İ.Ö. 312 yılı sonbaharında bölgede aktif olan Demetrios ile Gazza'da savaştılar. Bu savaştan galip ayrılan taraf, Ptolemaios ve Seleukos oldu. Seleukos, Babil'i yeniden elegeçirdi. Ptolemaios, daha üstün askeri güce sahip olan Antigonos'un Syria'ya gelmesi üzerine bölgeden çekilmek zorunda kaldı. Böylece Syria yeniden Antigonos'un kontrolüne girmiş oldu[27].

Olasıdır ki Ptolemaios, Syria'dan çekilirken barış görüşmelerinin başlatılmasına zemin hazırlamıyı da amaçlamıştı. Eğer öyleyse Ptolemaios savaş öncesi konumunda kalmayı kabullenmeye hazırdı. Antigonos'un isteği de *status quo*'dan daha öte iddiaları içeren koşullar değildi (Diod. XIX. 105.1). Antigonos'un niyeti, öyle görülüyor ki öncelikle kendisine karşı savaşan koalisyon cephesini bölmekti. Bu nedenle barış görüşmelerini Ptolemaios'u dışarda tutarak Kassandros ve Lysimakhos ile başlattı. Fakat bu barış antlaşmasının Antigonos'un tüm güçlerini güneyde yoğunlaştırabilmesini olanaklı hale getireceğini anlayan Ptolemaios, barışın taraftarlarından biri olmayı başardı (Will 2008, 50). Böylece tarihe İ.Ö. 311 yılı barışı olarak geçmiş olan yeminli antlaşma imzalandı.

---

(27) Karia ve İyonya için bk. Diod. XIX.68-69; 75; 79. 6;80.2. Kyrenaika için bk. Diod. XIX.79.1-3. Gazza Savaşı için bk. Diod. XIX.80-86; 93. Justin. XV.1.6-9. Plut. *Demet.* 5-6. Ptolemaios'un Antigonos ile savaşmaktan çekilip Suriye'yi terk etmesi konusunda bk. Diod. XIX.93.2-7. Ayrıca bk. Hauben1977, 307 vd. Seibert 1969, 164 vd. Walbank 1981, 51. Hölbl 2001, 18.

İ.Ö. I. Yüzyılda yaşamış olan Sicilyalı tarihçi Diodoros (XIX.105.1) sayesinde günümüze kadar korunarak gelmiş bulunan antlaşma metnine göre Kassandros, Büyük İskender ve Roksane'nin oğlu IV. Aleksandros reşit oluncaya kadar Avrupa'nın başkomutanı (strategos) olacak; Lysimakhos, Trakya'nın; Ptolemaios, Mısır'ın ve Antigonos tüm Asya'nın efendisi olacak, Yunanistan ve Asya'daki tüm Yunan kentleri özgür kalacaktı.

İ.Ö. 311 yılı antlaşması, *status quo*'yu tam olarak onaylamıştı. Başka bir ifadeyle taraflar, Üçüncü Halefler Savaşı patlak vermeden önceki iddialarından vaz geçmişlerdi. Üçüncü Halefler Savaşı'nda öncü rol oynamış olan Seleukos ile Antigonos'un Peloponnesos'daki başkomutanı (strategos) Polyperkhon bu antlaşmada muhatap alınmadı. Fakat Babil, bu savaş öncesinde olduğu gibi Seleukos'un fiilen kontrolü altındaydı ve Seleukos Babil'i daha sonra, krallığının miladının İ.Ö. 312'den başlatılmasından da anlaşılacağı üzere, hiç kaybetmedi (Walbank 1981, 56). Anlaşılan Antigonos'un Seleukos ile savaşını sürdürmesine müsade edilmişti. Nitekim Antigonos ile Seleukos arasındaki savaş, İ.Ö. 309/8 yılına kadar devam etti. Zira Seleukos, bu antlaşmanın imzalanma sürecinden itibaren Antigonos'a ait olan İran içlerine girmiş, satraplıkları Antigonos'un elinden çıkaracak seferlerine başlamıştı. Yukarı satraplıklarda hatırası hala canlı olan Eumenes'e karşı Antigonos'un yaptığı haksızlığı siyasi bir araç olarak kullanan Seleukos, İran içlerine düzenlemiş olduğu bu seferiyle güçlendi. Onun askeri gücü İ.Ö. 309 ya da 308 yılında yapılan savaşta Antigonos'u yenebilecek kadar büyüktü. Bu savaşın nerede yapıldığı bilinmiyor. Seleukos, bu zaferinden sonra doğudaki seferlerine devam ederek Hindistan'a kadar ilerledi ve İ.Ö. 308 yılında Mauriya kralıyla savaştı. Bu arada Antigonos, Seleukos ile savaşını sona erdirmiş, yeniden batıya dönmüştü[28]. Anlaşılan Antigonos, Seleukos ile İ.Ö. 309/8 yılında yapılan savaştan sonra bir antlaşma yapmış ve ona İran'ı vererek batıya dönmüştü.

Seleukos İ.Ö. 303 yılına kadar Hindistan'da kral Khandragupta ile savaşmaya devam etti. Bu tarihte Seleukos, en azından Gantara, Doğu Arakhosia ve Gedrosia'yı evlilik temelinde güçlendirilmiş olan bir antlaşma yaparak, kral Khandragupta'ya terk edip ve ondan 500 fil alarak Hindistan'dan ayrıldı (Strabon,

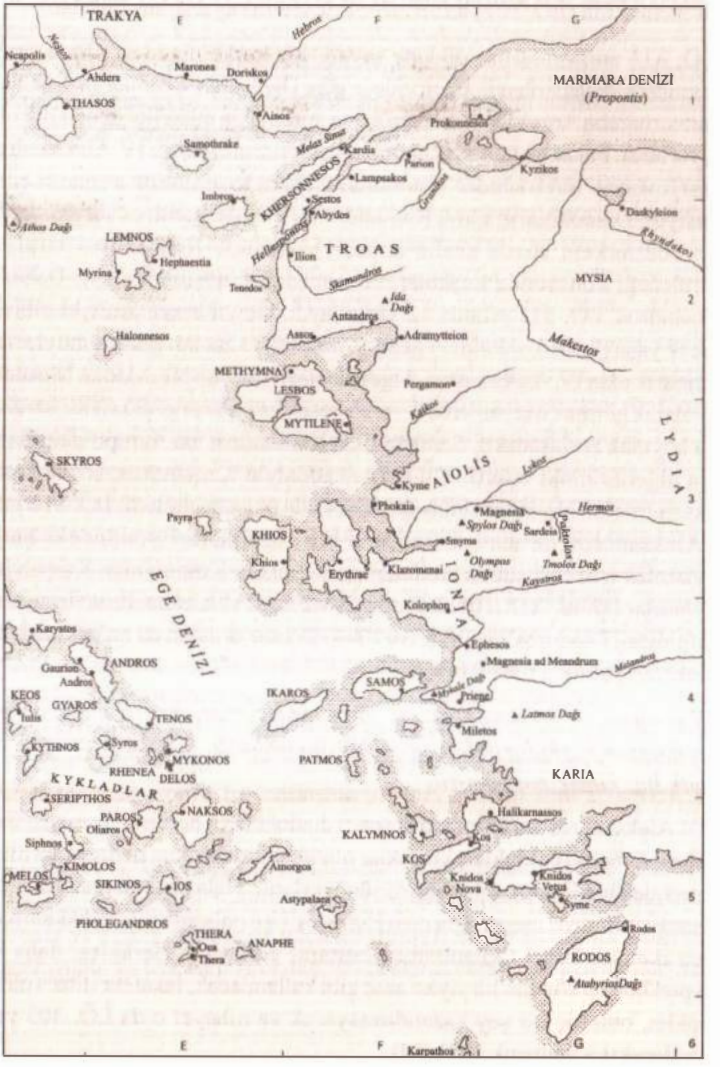
(28) Diod. XIX. 90-92. Plut. *Demet.* 18.2. App. *Syr.* 54; 55.

XV. 2.9. Walbank 1981, 54). Seleukos'un bu filleri, daha sonra yapılacak olan İpsos Savaşı'nın (İ.Ö. 301) kaderini belirleyen savaş araçları oldular.

İ.Ö. 311 antlaşmasının dikkate şayan bir başka maddesi sözde kral IV. Aleksandros ile ilgili olandı. Bu maddeye göre Diadokhlar kendilerini, İskender'in imparatorluğunu Argeadlar hanedanı adına korumakla mükellef generaller olarak görüyorlardı. Fakat bu konuda samimi olmadıklarının kanıtı IV. Aleksandros ve annesi Roksane'nin İskender'in annesini öldüren Kassandros'a emanet edilmiş olmasıydı. Diadokhların tümü Kassandros'u IV. Aleksandros'un *epimeletes*'i tayin ederlerken, sözde kralın annesiyle birlikte Kassandros tarafından öldürüleceği konusunda kuşkularının olmadığını düşünmek zor. Dahası IV. Aleksandros, İ.Ö. 311 yılında 12 yaşındaydı. Üç yıl sonra kraliyet elbisesini giyecek yaşa (basilikoi Paides) gelmiş olacaktı. O zaman görünümüyle de göz dolduracak olan IV. Aleksandros, Argeadlar hanedanının bir evladını Mekodonya kralı olarak görmek isteyenlerce desteklenecek ve onların güçlü siyasi hareketine karşı koymak zorlaşacaktı. Sonuçta ilkin Kassandros'un Avrupa'daki iktidarı, sonra diğerlerininki biterdi. Bu korku nedeniyle Kassandros, sözde kral IV. Aleksandros'un hayatta kalmasına daha fazla müsade etmedi. İ.Ö. 310 yılında IV. Aleksandros ile annesi Roksane'nin öldülmeleri yönündeki kararını onaylatmak için ordusunun komutanlarını topladı. Komutanlar, Kassandros'u onayladılar (Diod. XIX.105.2. Justin. XV.2.5). IV. Aleksandros ile annesinin öldürülmesi, Diodoros'un (XIX. 105.3-4) şu satırlarından da anlaşılacağı üzere diadokhları yalnızca rahatlatmıştı:

Kassandros, Lysimakhos ve keza Antigonos, krala saygılarından kaynaklanan korkularından artık kurtulmuşlardı. Çünkü krallığın varisi olacak hiç kimse kalmamıştı.

IV. Aleksandros'un ölümünden sonra diadokhların herbiri, egemen oldukları ülkeleri, fethetmiş oldukları krallıklar olarak görmek ve bu nedenle bu ülkelere hükmetmek haklarının olduğunu düşünüyorlardı. Hala hayatta olan İskender'in kızkardeşiyle gayri meşru oğlu olan Herakles'i ise onların hiç biri dikkate almadı. Zaten ikincisi Babil toplantısında bertaraf edilmişti. Herakles, daha sonra Polyperkhon tarafından bir siyasi araç gibi kullanılacak, fakat bir itibarı olmayan Herakles, ona hiç bir şey kazandırmayacak ve nihayet o da İ.Ö. 303 yılında öldürülecektir (Walbank 1981, 54).

TRAKYA
MARMARA DENİZİ
(Propontis)
Hebros
Neapolis
Abdera
Maronea
Doriskos
THASOS
Ainos
Prokonnesos
Samothrake
Melas Sinus
Kardia
Parion
Kyzikos
KHERSONNESOS
Lampsakos
Granikos
Imbros
Sestos
Abydes
Dadkyleion
Athos Dağı
LEMNOS
Hephaestia
Myrina
Hellespontus
TROAS
Ilion
Rhyndakos
Tenedos
Skamandros
MYSIA
Ida Dağı
Antandros
Halonnesos
Assos
Adramytteion
Makestos
METHYMNA
LESBOS
Pergamon
Kaikos
MYTILENE
LYDIA
SKYROS
AİOLİS
Kyme
Lykos
Phokaia
Magnesia
Hermos
Spylos Dağı
Sardeis
Smyrna
Tmolos Dağı
Psyra
KHIOS
Khios
Erythrae
Klazomenai
Olympos Dağı
Kaystros
İONİA
Kolophon
EGE DENİZİ
Karystos
Ephesos
Magnesia ad Maeandrum
Maeandros
ANDROS
Gaurion
Andros
KEOS
Iulis
GYAROS
IKAROS
SAMOS
Mykale Dağı
Priene
Latmos Dağı
TENOS
Miletos
KYTHNOS
Syros
MYKONOS
PATMOS
RHENEA
DELOS
KARIA
KYKLADLAR
SERIPTHOS
PAROS
NAKSOS
Halikarnassos
Oliaros
Siphnos
KALYMNOS
Kos
KOS
MELOS
KIMOLOS
SIKINOS
IOS
Amorgos
Knidos
Nova
Knidos
Vetus
Syme
Astypalaea
PHOLEGANDROS
THERA
Oia
Thera
ANAPHE
Rodos
RODOS
Atabyrios Dağı
Karpathos
E
F
G
1
2
3
4
5
6

XVII.7. Hellenistik Dönemin İlk Kralları

Antigonos "Kral" unvanını İ.Ö. 306 yılı sonbaharında almıştı. Ptolemaios ve onu izleyen diğerleri ise İ.Ö. 305 yıllında krallık tacını giydiler. Diadokhların, Argeadlardan (Argeadae) hiç kimse kalmadığı halde "Kral" unvanı olmaya cesaret edemedikleri için yaşanan *interregnum*, yani kralsız ara dönem böylece son bulmuş oldu. Hellenistik dünyanın Makedon kökenli yeni krallarından Antigonos hariç hepsi, "Kral" olarak kendilerini birbirlerine eşit görüyorlardı. Yalnızca Kassandros kendisini Makedonya kralı (Basileus Makedon) olarak tanımlarken diğerleri kral unvanını satraplıklarıyla sınırlı olarak aldılar. Antigonos ise kendisini İskender'in varisi ilan etmiş, oğlu Demetrios'u *ortak kral* ilan ederek kendi hanedanını kurmuştu. Dolayısıyla Antigonos, diğer tümünün krallıklarını kendi imparatorluğunun bir parçası olarak görüyordu ki bu, savaşın kaçınılmaz olarak tüm hızıyla devam edeceği anlamına gelmekteydi.

Antigonos savaşı ilkin Mısır'a taşımaya karar verdi. Kassandros'un üzerine yürümeden önce arkasını emniyete almayı düşünerek planladığı bu seferinin hedefi doğrudan İskenderiye idi. İ.Ö. 306 yılının Ekim ayında Antigonos karadan ilerlerken oğlu Demetrios denizden donanmasıyla yola çıktı ve Gaza'da (Gazze) buluştular. Saldırıyı Pelusion'dan başlatmak niyetindeydiler. Fakat Nil deltası boyunca ilerleyişleri, nehrin çok sayıda kolları ve bataklıkları nedeniyle zorlaştı ve başarı adına umutsuzluk nedeni oldu. Nitekim Demetrios'un karadan saldırısı Ptolemaios tarafından geri püskürtüldü. Zorlukların verdiği sıkıntıyı fark eden Antigonos, İ.Ö. 306 yılı sonunda bu seferini sonlandırmak zorunda kaldı[29].

Antigonos, Mısır'a düzenlediği başarısız seferlerinin ardından Ege'ye döndü ve adalardaki hakimiyetini güçlendirmeye karar verdi. Kiklad Adaları'nı içine alan Nesiotes (=Adalılar) Birliği zaten onun kontrolündeydi. Kıbrıs'ı alarak Ege'deki nüfuzunu çok güçlendirmişti. Tüm denize egemen olmasına tek engel Ptolemaios ile dostluk antlaşması yapmış olan Rodos'tu. Mısır seferine istediği

(29) Diod. XX. 73-76; Plut. *Demet.* 19. 1-3. Paus. I. 6.6. Hölbl 2001, 20.

yardımı vermeyen Rodos'u bu nedenle fethetmeye karar vererek, oğlu Demetrios'u Rodos'a gönderdi. Bu arada kendisi Anadolu'daki denetimini güçlendirecek işlerle meşgul oldu. Phrigya'daki Synnada (Şuhut) ve Dokimeion (İscehisar) kolonilerini muhtemelen bu zamanda kurdu.

Demetrios'a "Poliorketes" (Kentler kuşatıcısı) unvanını kazandıran Rodos kuşatmasının ünü büyük oldu. Demetrios, bir yıl kuşatma altında tuttuğu Rodos'u ele geçirebilmek için bilinen tüm kuşatma tekniklerini kullandı. Fakat Rodosluları teslim alamadı. Nihayetinde Rodoslularla bir antlaşma yaparak İ.Ö. 304 yılında kuşatmayı kaldırdı. Bu antlaşmaya göre Rodoslular Ptolemaios'a karşı yapılacak bir savaşın tarafı olmamak koşuluyla Antigonos ve Demetrios'un müttefiki oldular. Ayrıca 100 rehine verdiler. (Plut. *Demet*. 21-22). Antigonos'un Phrigya'daki iki kolonisi, yani Synnada (Şuhut) ve Dokimeion (İscehisar) muhtemelen bu zamanda kuruldu.

Kuşatma Demetrios'u "Poliorketes" lakabıyla (epithetos) onurlandırıp meşhur ederken, Rodoslular bu kuşatmadaki başarılarını, dünyanın yedi harikasından birisi olan ünlü Kolossos'u, yani Helios Heykelini yaparak kutladılar. Onların Güneş Tanrısı Helios'a ithaf ettikleri bronzdan yapılma bu devasa Anıt Heykel (Kolossos)Rodos limanının girişine yerleştirildi. Kuşatma sırasında yiyecek temin ederek kendilerini yalnız bırakmayan Ptolemaios da bu anıtta övgüyle anıldı. (Hölbl 2001, 22.). Kolossos, İ.Ö. 227 yılındaki büyük depreme kadar ayakta kaldı. Deprem, Rodos'un güçlü surlarıyla birlikte Kolossos'u da yıktı[30].

İ.Ö. 303 yılında Kassandros'a karşı düzenleyeceği sefere yoğunlaşan Antigonos, İ.Ö. 302'de oğlu Demetrios Poliorketes'i Yunanistan'a gönderdi. Demetrios, Korinthos Kıstağını ele geçirip ardından Rodos'u fethederken unuttuğu Yunan kentlerinin özgürlüğünü yeniden hatırladı. Yunanlıların özerkliğinin kendisine büyük ün kazandıracağını düşünerek İskender ve Philippos'un Korinthos Birliği'ni yeniden kurmaya karar verdi. Yunan kentlerinin temsilcilerini Korintos'ta toplandı. Antigonos ve Demetrios, düzenli olarak her yıl toplanacak olan *Korinthos Birliği*'nin liderleri tayin edildi. Lampsakoslu Adeimantos, Birliğin meclisinde kralın temsilcisi olarak önemli rol üstlendi. Kentler Demetrios ve Antigonos'a bağlılıklarını yeminle garanti ettiler. Kentler ve liderleri arasında genel bir "dostluk ve ittifak" antlaşması yapıldı (Magie 2003, 33). Antigonos ve

(30) Polyb. V. 88 vd. Diod. XXVI. 8. Plin. *NH* XXXIV. 41. Strab. XIV. 652. Magie 2003, 34 vd.

Demetrios'u onurlandıran *Demetria* ve *Antigoneia* festivalleri düzenlendi. Fakat Antigonos ve Demetrios açısından İ.Ö. 302 yılında kurulan Korinthos Birliği öncelikle Makedonya'da krallığını ilan etmiş olan Kassandros'a karşı bir savaş silahıydı. Bu silah işe yaradı. Korinthos Birliği kurulunca Kassandros ve Polyperkhon'un Yunanistan'daki etkisi tamamen bitirilmiş oldu.

Demetrios Yunanistan'da bu işlerle meşgulken babası Antigonos Monophthalmos da Kassandros'a karşı yapmayı planladığı seferin hazırlıklarının sonuna gelmişti. Gelmekte olan tehlikenin büyüklüğünün farkında olan Kassandros, Antigonos'a ulaşıp onunla barış yapabilme olanaklarını araştırdı. Yaşı hayli ileri olan Antigonos ile yapacağı bir antlaşma en azından ona zaman kazandırabilecekti. Fakat barış görüşmelerine harcayacak zamanının olmadığını düşünen Antigonos kesin ve sert bir yanıtla Kassandros'un teklifini reddetti (Diod. XX.106-113). Kassandros, yönünü kendisiyle aynı kaderi paylaşma noktasında bulunan Lysimakhos'a çevirdi. Kassandros'un Lysimakhos ile görüşmesi Antigonos ve Demetrios'a karşı ortak savaş cephesinin temelini attı. Arkadan diğer iki kent bu cepheye dahil edildi. Antigonos ve Demetrios'un zaten tehdidi altında olan ve Ege'deki kazanımlarını onlar lehine kaybetmiş bulunan Ptolemaios, Kassandros ve Lysimakhos ile birlikte Antigonos'a karşı savaşmak için acele etti. Birkaç yıldır Hindistan'daki otoritesini sağlamlaştırmak ile meşgul olan Seleukos, savaşın muzaffer tarafının Antigonos ve oğlu Demetrios olması durumunda kendisini bekleyen tehlikenin büyüklüğünün farkındaydı. Bu nedenle o da koalisyona dahil oldu. Böylece Dördüncü Diadokhlar Savaşı'nın patlak verme sürecinin sonuna gelinmiş oldu.

XVII. 8. İpsos Savaşı

Antigonos, tüm hazırlıklarını savaşı Avrupa'ya taşımak üzerine yapmıştı. Fakat koalisyon cephesi riskli bir kumar oynamaya karar verdiler. Makedonya savunmasını kurban ederek, Antigonos Krallığı'nın merkezi bölgesine, yani Anadolu'ya saldıracaklardı. Onların kararı Makedonya'yı Antigonos'un hedefi dışına çıkardı. Oğlu Demetrios'u Yunanistan'dan geri çağırdı. Taraflar İ.Ö. 301 yılında bugünkü Afyon ilinin Çay ilçesi yakınlarındaki İpsos'ta kozlarını paylaşmak üzere mevzilendiler. Koile Syria'yı ele geçirmekle meşgul olan Ptolemaios, bu savaşta yer almadı. Antigonos ve Demetrios, İpsos'daki bu savaşta Lysimakhos ile Seleukos karşısında başarılı olamadılar. Seleukos'un Hindistan'dan getirdiği filler savaşın sonucunu belirleyen etkili bir silah olarak işe yaradı. Seleukos zaferi kazandıran fillerine bastırdığı sikkelerindeki fil tasvirleriyle teşekkür etti.

Savaşta Antigonos yaşamını kaybetti. Demetrios ise savaş alanından Ephesos'a kaçarak canını kurtarabildi. Savaşın muzaffer tarafları olan Lysimakhos, Seleukos ve Kassandros, Antigonos'tan geriye kalanları aralarında paylaştılar[31]. Toros dağlarının kuzeyinde kalan tüm Anadolu Lysimakhos'un oldu. Kilikya'da Kassandros'un kendi adına bir talebi olmadı. Fakat Kilikya, Kassandros'un kardeşi Pleitarkhos'a verildi. Seleukos, Suriye'yi istedi. Fakat bu ülkenin tamamına sahip olamadı. Çünkü Ptolemaios İpsos Savaşı sırasında günümüz tarihçilerin Koile (ya da Koele) Syria dedikleri "Syria ve Phoenike" eyaletini ele geçirmiş, kuzey sınırını lokalizasyonu yapılamamış olan Eleutheros Irmağı'na kadar genişletmişti. Savaştan zaferle ayrılan koalisyon üyeleri Syria'yı Seleukos'a bırakmasını Ptolemaios'tan talep ettiler. Fakat Ptolemaios bu talebe red yanıtı verince, Seleukos dostlukları adına bu hakkında ısrarcı olmadı. Fakat hakkını saklı tuttu. Gelecekte yapılacak olan ve tarihe "*Syria Savaşları*" diye geçen bir dizi savaşın tohumu böylece atılmış oldu. Anadolu'nun Likya ve Pamphylia bölgeleriyle Pisidya'nın bir bölümü, Lysimakhos'un krallık sınırları içinde değildi. Bu bölgeler muhtemelen Ptolemaios'a aitti (Will 2008, 60. Hölbl 2001, 22 vd).

XVII.9. Demetrios Poliorketes

İ.Ö. 301 yılındaki İpsos Savaşı, İskender'in ardıllarından birisini daha ortadan kaldırdı. Antigonos'un İ.Ö. 333 yılında İskender'in kendisine tahsis etmiş olduğu Büyük Phrigya sınırları içerisinde yaşamını yitirmesiyle Diadokhların sayısı, birkaç yıl sonra yaşamını yitirecek olan Polyperkhon'u saymazsak üçe inmişti. Bunlardan birisi Ptolemaios, ikincisi Seleukos, üçüncüsü Lysimakhos'tu. Birkaç yıl sonra yaşamını yitirecek olan Polyperkhon ise II. Philippos'un kuşağındandı ve Diadokhlar tarihinde etkisi en az olan generaldi. İkinci kuşak generallerden etkili olan iki kral vardı. Bunlardan birisi Kassandros, ikincisi Demetrios'tu. İlki Makedonya kralıydı ve sağlık sorunları yaşamaya başlamıştı. Adını Rodos kuşatmasıyla duyuran Demetrios ise diğerlerine göre çok genç ve enerjik bir kraldı.

Babasını İpsos'ta kaybetmesi Demetrios'u yalnız ve yardımsız bırakmıştı. Asya kesinlikle kaybedilmişti ve bu nedenle İpsos Savaşı'ndan kaçarak yaşamını

(31) Polyb. V.67.8. Diod. XXI.5. App. *Syr.* 55. Justin. XV.4.21-22. Plut. *Demet.* XXVIII-XXX.1; XXXI.4. Seleukos'un sikkeleri için bk. Newell 1938, 38 vd.

kurtaran Demetrios'un ayakta kalabilmesi hala denizde aktif olan donanmasına bağlıydı. Bu donanmayla Ege adalarında ve kıyılarında önceden kazandıklarını koruyabilir, gücünü Yunanistan'da Yunan kentlerinin özgürlüğünün koruyucusu olarak arttırabilirdi. Nesiotes (Adalılar) Birliği ve Kıbrıs, Anadolu'nun batısından Fenike'ye kadar kıyı kentleri hala ona sadık idiler. Yunanistan'da ise Epeiros kralı Pyrrhos, onun adına bu ülkedeki otoritesini muhafaza etmekteydi. Açıkçası Demetrios, hala elinden çıkmamış olan bir deniz krallığına hükmediyordu.

İpsos Savaşı'nın muzaffer tarafları bu savaştan sonra sahip oldukları topraklarında düzeni kurmak için harekete geçtiklerinde Demetrios'u da içine alan yeni siyasi sorunlar patlak verecek, soğuk savaş süreci yaşanacaktı. Nitekim Koile Suriye sorunu, Antigonos'a karşı omuz omuza savaşan Seleukos ile Ptolemaios'un zaten iyi olmayan ilişkilerini İpsos Savaşı'ndan kısa bir süre sonra çatışmaya dönüşecek şekilde gerdi. Ptolemaios, İpsos Savaşı sonunda Anadolu'ya da sahip olarak güçlenmiş bulunan Trakya kralı Lysimakhos'la bir ittifak antlaşması yaparak ve bu antlaşmayı evlilik bağlarıyla akrabalık temelinde güçlendirerek kendisini Seleukos'a karşı daha avantajlı yapacak olan hamlesini yapmış oldu. Lysimakhos ve oğlu Agatokles, Mısır'ın *soter* (kurtarıcı) lakaplı (epithetos) ilk Makedon kökenli kralı Ptolemaios'un kızlarıyla evlendiler. Lysimakhos'un başkenti Lysimaheia'ya (Ekzamil) gelin giden Mısırlı prenseslerden birisi Ptolemaios'un Berenike adlı eşinden olma kızı Arsinoe'ydi. Diğeri Euridike adlı eşinden olma kızı Lysandra'ydı. Euridike, Babil toplantısında sözde kralların naibi olarak tayin edilmiş olan yaşlı general Antipatros'un kızıydı. Lysimakhos, Arsinoe ile ; Agatokles, beraberinde kardeşi Ptolemaios Keraunos'u da başkent Lysimakheia'ya getiren Lysandra ile evlendirmişti. Gelişmelerden haberdar olan Seleukos, Ptolemaios'a onun Lysimakhos ile ittifakına benzer bir yöntemle cevap verdi. Demetrios ile Suriye'de buluşarak bir ittifak antlaşması yaptı ve bu ittifakı Demetrios'un genç kızı Stratonikeia ile evlenerek akrabalık temelinde güçlendirdi. Fakat anlaşılan yaşlı Seleukos'un Stratonikeia ile evliliği göstermelikti. Zira Stratonikeia, sonradan Seleukos'un ortak kral yapmış olduğu oğlu I. Antiokhos ile evlenecektir. (Will 2008, 104).

Demetrios, Seleukos ile ittifak yaptıktan sonra hakimiyet sınırlarını genişletecek fetihlerine başladı. İpsos Savaşı sonrasında Kassandros'un kardeşi Pleitarkhos'a verilen Kilikya'yı onun elinden aldı. Sonra Doğu Akdeniz kıyısındaki bazı kentleri ele geçirdi. Fakat onun bu fetihleri Seleukos ile aralarının açılmasına neden oldu. Kendi nüfuz alanına girmiş olması dolayısıyla Demetrios'a

öfkelenen Seleukos, Kilikya, Tyros ve Sidon'u Demetrios'tan geri istedi. Böylece Seleukos-Demetrios ittifakı son buldu. Demetrios ile Seleukos'un aralarının açılması, ilkini Ptolemaios'a yaklaşmak zorunda bıraktı.

Demetrios, Ptolemaios'un güvenini garanti etmek için kayın biraderi Pyrrhos'u İ.Ö. 299 yılında ona rehin alarak gönderdi. Epeiros'daki taht kavgaları yüzünden ülkesini terk etmek zorunda kalmış olan Pyrrhos, Epeiros kralı Neoptolemos'tan tahtı geri alabilmek için ihtiyaç duyduğu orduyu temin etmek arayışı içinde İ.Ö. 303 yılından önceki bir tarihte Antigonos Monophthalmos'a ulaşmıştı. Ardından İ.Ö. 303 yılında kız kardeşi Deidameia, Demetrios Poliorketes evlenmişti. Evlilik bağıyla kurulan akrabalık, Pyrrhos'un henüz 17 yaşındayken İpsos Savaşı'nda taraf olması sonucunu doğurmuştu. Yaşlı damadı Seleukos ile anlaşmazlığa düşen Demetrios Poliorketes'in Mısır kralı Ptolemaios'a yakınlaşmasıyla başlayan süreç, geçici de olsa Demetrios'a istediğini vermişti. Pyrrhos'un İskenderiye'ye rehin olarak gitmesiyle Ptolemaios ve Demetrios müttefik oldular. Fakat ittifakın ömrü uzun olmadı. Takriben bir yıl sonra Demetrios, her ikisinin de düşmanı oldu. Zira Pyrrhos İskenderiye'de Ptolemaios'un dostluğunu kazanmış kızı Antigone ile evlenip damadı olmuştu. Dahası Demetrios'un eşi Deidameia'nın bu arada ölmüş olması, Pyrrhos ile Demetrios arasındaki akrabalık bağını da koparmıştı. Bu koşullarda Pyrrhos, Ptolemaios'un Avrupa'da gerektiğinde kendisine yararlı olabilecek çok uygun bir müttefik olacaktı. Bu nedenle Ptolemaios, İ.Ö. 298 (ya da 297) yılında Pyrrhos'un Epeiros'a dönerek krallığı ele geçirmesine yardımcı oldu (Plut. *Pyrrh.* 5.1.). Böylece Demetrios, bir kez daha yalnız bırakılmış oldu. Hala kendisine tabi olan Yunan kentlerinden alacağı destek dışında bir müttefiki yoktu.

İpsos Savaşı'ndan zaferle ayrılan Lysimakhos, Seleukos ve Kassandros, hiç kuşkusuz bu savaş dolayısıyla hak etmiş oldukları topraklarını ele geçirmek için hemen hazırlıklarını yapmaya başladılar. Demetrios'un dağınık deniz krallığını elinde tutabilmesi bu nedenle giderek zorlaşıyordu. Fakat İ.Ö. 297 yılında Makedonya kralı Kassandros'un ölmesi, Demetrios'un Asya'dan vazgeçmesine neden olabilecek kadar cazip bir fırsatı ortaya çıkardı. Zira Kassandros'un geride bıraktığı üç oğlu henüz çocuktu, hiçbir yönetim tecrübeleri bulunmuyordu ve dahası onlar taht için kavga ediyorlardı. Krallığın yönetim sorumluluğu ise annelerinde, yani kraliçedeydi (Will 2008, 104). Fakat kraliçe oğullarının kanlı kavgalarına engel olmadı. Kardeşlerden ikisi krallığı ikiye ayırdı ve bunlardan birisi İ.Ö. 294 yılında annesini öldürdü.

Demetrios, Makedonya'ya ilişkin düşüncelerini uygulamaya geçmeden önce Yunanistan'daki denetimini sağlamlaştırarak, arkasını sağlama almak istedi. Bu nedenle İ.Ö. 296 yılında Atina'ya saldırdı. Fakat kendisine karşı güçlü bir direniş sergilendi. Ptolemaios'tan yardım alan kentin komutanı Lakheres, İ.Ö. 294 yılına kadar Demetrios'un saldırısına dayanmayı başardı. Fakat kentin düşmesine engel olamadı. Demetrios, Atina'yı ele geçirdikten sonra bizim Mora dediğimiz Peloponnesos yarımadasına yürüdü. Hedefinde Sparta kenti vardı. Fakat Demetrios bu kenti ele geçirmek için harcayacağı zamanın önemini, düşmanlarının fetih seferlerinin hızlandırmış olduğunu öğrendiğinde anlamış olmalı ki Sparta'ya saldırmaktan vazgeçip, yönünü Makedonya'ya döndü. Yunanistan'ı oğlu Antigonos Gonotas'a emanet ederek Makedonya'ya giden Demetrios'un bu ülkenin başkentini ele geçirmesi zor olmadı. İlkin Kassandros'un kavgalı olan iki oğlundan küçüğünü ele geçirip öldürdü. Antipatros adlı büyüğü ise kaçarak Lysimakhos'a sığındı. Geride taht iddiasında bulunabilecek kim kaldıysa hepsini katletti. Böylece Demetrios, tahtın meşru olan tek varisi olarak kalmıştı. Çünkü karısı Phila, Kassandros'un kız kardeşiydi. Buna rağmen o, Makedonya'nın eski başkentini yani Pella'yı kraliyet merkezi olmaktan çıkardı. Onun Makedonya'sının başkenti Tesalya'daki Volo körfezi yakınında inşa ettirdiği Demetria kenti oldu. Ertesi yıl Tuna Nehri boylarına kadar ilerleyerek Getalar (=Getae) kavmiyle savaşan Demetrios'un Makedonya'daki krallığı uzun sürmeyecek, ancak oğlu Antigonos Gonatas ve onun soyundan olanlar İ.Ö. 168 yılına kadar takriben bir asır Makedonya'da hüküm süreceklerdir.

Demetrios'un Avrupa'da olması Anadolu'nun denize kıyısı olan bölgeleriyle adaları Lysimakhos, Ptolemaios ve Seleukos'un saldırısına açık hale getirdi. Demetrios'un İ.Ö. 301 yılından İ.Ö. 297 yılına kadar dört yıl içinde elinde tutmayı başardığı Anadolu'nun kıyı bölgelerindeki kentleriyle bazı adalar İ.Ö. 295 yılından itibaren Demetrios'un olmaktan çıkmaya başladı. Tyros (Sur), Sidon (Sayda), Kıbrıs ve Pamphylia'yı ele geçiren Ptolemaios, Miletos (Milet) kentiyle dostluk ve ittifak antlaşması yaptı. Bu arada Anadolu'nun Ege Denizi kıyılarındaki kentleri Lysimakhos'un, Kilikya Seleukos'un denetimine girdi (Hölbl 2001, 23, 38) Demetrios, Tuna Nehri boylarına düzenlediği seferden sonra, yönünü yeniden Anadolu'ya çevirdi ve kaybettiklerini geri almak için bu ülkeye bir sefer düzenledi. Fakat İ.Ö. 292 yılında patlak veren Yunanistan'daki isyanlar, onun Anadolu seferini kısa tutmasına neden oldu. İsyancılar Aitolialılarla Boiotialılardı. Epeiros kralı Pyrrhos tarafından desteklenen Boiotia isyanını İ.Ö. 291 yılında bastırtırdıktan sonra Korkira adasına bir sefer düzenledi. Syrakusai kral

Agatokles'in kızı Lanassa ile evlendikten sonra onun çeyiz olarak Pyrrhos'a getirmiş olduğu bu ada artık Pyrrhos'un değildi. Çünkü Pyrrhos, Lanassa'dan ayrılmıştı. Demetrios'un Aitolialar tarafından desteklenen Pyrrhos'a karşı savaşı ise sonuçsuzdu. Savaşlara İ.Ö. 289 yılında yapılan barış antlaşmasıyla son verildi. (Will 2008, 17.).

Demetrios'un Aitolialılar ve Boiotialılara karşı savaşındaki acımasızlığı Yunanistan'daki sempatisini bitirdi. Yunan kentlerinin desteğini de kaybeden Demetrios'un elinde yalnızca adalar kalmıştı. Fakat Mısır kralı Ptolemaios, Demetrios'un Pyrrhos'a karşı savaştığı sıralarda ona bağlı olan adalara da üslerine el atmış, onları kendi tarafına çekmeye başlamıştı. Nesiotes (adalılar) Birliği'nin koruyuculuğunu üstlenerek, birliğin *nesiarkhos*'u seçilmişti. Böylece Demetrios'un Kiklad adalarındaki gücü de ortadan kaldırılmış oldu (Merker 1970, 150 vd.).

Demetrios, adalarda ve Anadolu'da kaybettiği üstlerini yeniden ele geçirmek için büyük bir donanma kurdu (Plut. *Demet.* 43; *Pyrrh.* 10-5-6). Fakat onun niyetini öğrenen düşmanları yeniden bir ortak cephe oluşturup Demetrios'a saldırdılar. İ.Ö. 287 yılında Pyrrhos ve Lysimakhos Makedonya'ya yürürken, Ptolemaios ona karşı savaşmak için aynı yılda Tyros'tan ayrıldı (Geyer 1928, 17 vd.). Bu arada Atina isyan ederek Demetrios'un garnizonunu kovdu. Pyrrhos tarafından desteklenen bu kenti Demetrios'un yeniden ele geçirmesi beyhude bir girişim olmaktan öteye gitmedi (Habicht 1979, 45 vd). Sonra, Avrupa'ı oğlu Antigonos Gonatas'a bırakarak Anadolu'ya geçti ve bu ülkede daha önce kendisine ait olan toprakları ele geçirmek için savaşmaya başladı. Lysimakhos'un kontrolünde olan kentleri ele geçirme girişimi başarılı olamayınca Seleukosların topraklarına çekildi. Nihayet İ.Ö. 286 yılında Seleukos tarafından yakalandı ve hapse atıldı. Orada, İ.Ö. 283 yılında aşırı alkolden yaşamını yitirdi. Öldüğünde 50 yaşındaydı. (Plut. *Demet.* 46 vd.) Aynı yılda krallığını Mısır'da kurmuş olan I. Ptolemaios da yaşamını yitirince, İskender'in generallerinden hayatta olan yalnızca iki diadokhos kalmıştı. Bunlardan birisi Seleukos diğeri Lysimakhos'tu. İkincisi İpsos Savaşı'ndan sonra çok güçlenmişti. Görünüşte Demetrios'un ölümü onun hem Avrupa'daki hem de Anadolu'daki hâkimiyetini sağlamlaştırmıştı. İ.Ö. 309/308 yılında Gelibolu'da kurduğu başkenti Lysimakheia'dan iki kıta üzerindeki krallığına ticari ve askeri yolların kontrolünü de elinde bulundurarak hükmetmekteydi. Fakat diğer hırslı kralların kıskançlığı, onu zayıflatacak yeni siyasal ittifakların kurulması ve bir savaş anlamında tetikleyici oldu.

XVII.10. Kourupedion Savaşı

Yunanistan'da en azından Aitolia Birliği hala bağımsız bir siyasi güç olarak varlığını korumaktaydı. Epeiros kralı Pyrrhos, Lysimakhos'a karşı yeni ittifakların arayışı içine girebilirdi. İttifak yapabileceği en uygun kişi, Korinthos, Prireus (Pire), Kholkis ve çoğu Peloponnesos'ta olan birçok Yunan kentini elinde tutmakta olan Demetrios'un oğlu Antigonos Gonatas'tı. En azından evlilik dolayısıyla akrabalıktan dolayı Mısır'ın yeni kralı II. Ptolemaios'tan bir tehdit geleceği umulmayabilirdi. Öte yandan Lysimakhos'un Anadolu'daki topraklarındaki denetimi de artık zordu. Zira Anadolu'da yeni krallıklar kurulmuştu. Bu krallıklardan birisi Pontos'ta, diğeri Bithynia'daydı. Her ikisi de yaklaşık olarak aynı zamanda, İ.Ö. 297 ya da 296 yılında kurulmuşlardı. Dahası Lysimakhos'a tabi olan kabile ve kentler, kendilerinden talep edilen ağır vergiler yüzünden Lysimakhos'tan nefret ediyorlardı. Tüm bunlardan başka kraliyet ailesi içerisinde taht kavgası başlamıştı.

Lysimakhos'un ilk eşinden olma oğlu Agatokles yetenekli bir kral adayıydı. Askeri yeteneğini savaşlarda sergilemişti ve çevresince sevilen bir prensti. Fakat Lysimakhos'un ikinci eşi Euridike, Lysimakhos'un halefinin kendi oğlu olmasını istiyordu. Bu nedenle üvey kız kardeşi Lysandra'nın kocası olan Agatokles'i bertaraf edecek entrikaları başlattı ve nihayet Lysimakhos, Euridike'ye inanarak oğlu Agatokles'i öldürttü. Dul kalan Lysandra, kendisiyle birlikte Mısır'dan ayrılıp Lysimakheia'ya gelmiş olan kardeşi Ptolemaios Keraunos ile birlikte Seleukos'a sığındılar. Lysimakhos'un İpsos Savaşı'dan itibaren hem askeri anlamda hem de müttefikleri bakımından giderek güçlenmesinden rahatsız olan Seleukos, onların teşviki ve kraliyetin önde gelen kimi komutanlarının yardım vaadi üzerine Lysimakhos'a savaş açmaya karar verdi. Ona yardım vaadinde bulunan generallerinden birisi Lysimakhos'un hazinesini Pergamon kalesinde muhafaza eden Philetairos'tu. Böylece diadokhların hayatta olan son ikisi, yani Seleukos ve Lysimakhos, İ.Ö. 281 yılında eski adı Kourupedion olan bugünkü Manisa (Magnesia) ovasında bir meydan savaşı için hazır oldular.

Korupedion Savaşı I. Seleukos'un zaferiyle sona erdi. Seleukos, İskender'in hayatta olan son generali olarak Makedonya'yı ele geçirip, kendisini İskender'in varisi olarak ilan etmesine artık bir engel yoktu. Fakat boğazları aşıp, Lysimakhos'un başkenti Lysimakheia'ya geldiğinde bu kent onun Avrupa'da ayak bastığı son kent oldu. Çünkü İ.Ö. 280 yılında müttefiki olan Ptolemaios Keraunos tarafından orada, zaferi için tanrılara teşekkür borcunu kurban sunarak

ödemekle meşgulken hançerlenerek öldürüldü. Katil Lysimakheia'da kendisini kral ilan etti ve sonra da Makedonya'ya giderek bu ülkenin yeni kralı oldu. Fakat onun da ömrü uzun olmadı. Keltler ya da Galatlar (Galler) adıyla bilinen Kuzey Avrupa kökenli barbar kavimin Makedonya'yı istila etmesine engel olmak için savaşırken yaşamını yitirdi.

XVII.11. Halefler Döneminde Kentler

Büyük İskender'in oğlu IV. Aleksandros'un öldürülmesiyle birlikte, diadokhlar döneminin *interregnum* denilen kralsız dönemi başladı ve bu dönem, Antigonos'un kendisini kral ilan etmiş olduğu İ.Ö. 306 yılına kadar devam etti. Bu dönemin siyasetinin odağı Yunan kentleri oldu. Yunanistan kentleri Kassandros'un, Anadolu ve adalardakiler Antigonos'un, Trakya'dakiler Lysimakhos'un, Kyrenaika'daki kentler Ptolemaios'un kontrolündeydi. Onların hiçbirisi kentlerine özgürlük vermek niyetinde değillerdi (Will 2008, 51). Kentlerin özgürlüğü ihtiyaç duyduklarında kullanacakları *casus belli* (savaş nedeni) için işe yarayan araçtı. Ancak Antigonos'un kentlerin özgürlüğüne ilgisi diğerlerinden farklıydı. Kentlere gelecekte kuracağı krallığın idari birimleri olarak itibar ediyordu. Hiç kuşkusuz kentlerin onun krallığındaki statüsü İskender dönemindekinden farklı olmayacaktı. İ.Ö. 311 yılı barışından iki yıl önce Miletos'ta demokrasiyi (=demokratia) yeniden kurmuş olan Antigonos, Erythrai (Ildırı) ve Kolophon (Değirmendere) kentlerini de özgür (eleutheria) ve özerk (autonomia) olarak tanımıştı (Magie 2003, 30).

Antigonos, öyle görülüyor ki İ.Ö. 311 barışından sonra bu antlaşmanın ilgili maddesi uyarınca kentlere mektup yazarak onların özgürlüklerini tanıdığını bildirdi. Bu mektuplardan birisi Troas'taki Skepsis'e (Kurşunlu Tepe) gönderildi. Skepsis'te bulunan yazıtta (mektup) Antigonos, rakipleri Ptolemaios, Kassandros ve Lysimakhos ile yaptıkları yeminli antlaşmayı Skepsislilere anlattı. Kendisinin çabasıyla tüm Yunan kentlerinin özgürlüklerinin ve otonomilerinin yeminle garanti edildiğini bildirdi. Dürüstçe kaleme almış olduğu bu mektubunda Antigonos, kentleri de özgürlüklerini ve otonomilerini savunmak için birlik olmaya ve birliklerini yeminle garanti etmeye davet etti (Welles 1974, no.1, 11.24-61).

Yunan kentlerinin özgürlüğünü antlaşma metnine taşıyan ve Skepsislilere yazdığı mektubunda kentlerin özgürlüğünün yapılan antlaşma ile garanti edildiğini dürüstçe anlatan Antigonos'un Kyklad Adalarını kapsayan Nesiotes (Adallılar)

Birliği'nin İ.Ö. 315 yılından beri koruyucusuydu. Hiç kuşkusuz Avrupa-Asya arasında bir köprü konumunda bulunan bu adaların Antigonos'un kaybetmek istemeyeceği kadar stratejik bir önemi vardı. Ayrıca Fenike liman kentleri ile Batı Anadolu kıyılarındaki liman kentlerinin bazıları Antigonos'un kontrolündeydi. Antigonos'un bu kentlerin özgürlüğüyle ilgili olarak uygulamasının ne olduğu bilinmiyor. Ancak kentlerin özgürlüğünün bu şekilde öne çıkarılmış olması kaçınılmaz olarak kentleri, diadokhların yeni savaş alanları yaptı. Nitekim Ptolemaios, Kıbrıs'taki nüfuzunu, Salamis'in kralı Nikokreon'un İ.Ö. 311/10 yılında ölümü üzerine, oraya kardeşi Menelaos'u vali (strategos) tayin ederek güçlendirdi. Menelaos'a bağımlı olmak istemeyen Kıbrıs'daki Paphos kralı Nikokles'in ise Antiokhos ile ittifak yapabileceğinden kuşkulandı. Bu nedenle onu ailesiyle birlikte öldürttü (Diod. XX.21.1-3). Antigonos'u bazı kentlere garnizon yerleştirmiş olmakla suçlayarak, İ.Ö. 311 yılı barışının kentlerin özgürlüğüyle ilgili maddesinin ihlal edildiğini iddia ederek birkaç kenti ele geçirdi. Bu kentlerin bazıları Antigonos'un denetiminde olan Dağlık Kilikya'daydı.

Ptolemaios'un kentlere özgürlük sloganıyla Kilikya ve Karia'ya düzenlemiş olduğu İ.Ö. 309 yılındaki seferi Ksanthos (Kınık), Kaunos (Dalyan) Myndos (Gümüşlük) ve muhtemelen İassos'un (Kıyıkışlacık) kendi tarafına geçmesini sağladı. (Hölbl 2001, 19). Ptolemaios tarafından ele geçirilen yerlerden en önemlisi Kos adasıydı. (Diod. XX 19. 3 vd; 27. 1-3. Plut. *Demet* 7.3) Ptolemaios'un, Halikarnassos'u ele geçirmesine ise Antigonos'un oğlu Demetrios engel oldu. Ptolemaios'un Kos adasını ele geçirmesi, muhtemelen Antigonos'un Seleukos'a yenilmesinden sonra onunla bir antlaşma yaparak Yukarı Satraplıkları ona bırakmasının nedeni oldu. Ertesi yıl (İ.Ö. 308) Ptolemaios, Yunanistan'a el attı. Polyperkhon'un elinde bulunan Korinthos, Sikyon (Diod. XX 37. 1-2) Megera kentleri Ptolemaios'un donanmaları tarafından ele geçirildi. Fakat Ptolemaios, bu üslerini İ.Ö. 303 yılına kadar tamamen kaybetti. Bu üslerden bazıları Demetrios'un bazıları da Kassandros'un oldu.

İ.Ö. 311 yılı barışında muhatap kabul edilmeyen Polyperkhon, Antigonos'un yardımıyla güçlenmeye başlamıştı. Onun artan gücüyle Demetrios'un adalar ve Yunanistan'da aktif olması ise Kassandros'u giderek zayıflatmıştı. İ.Ö. 308 yılına gelindiğinde Peloponnesos, Kassandros'un otoritesinin olmadığı bir ülkeydi. İskender'in gayri meşru oğlu Herakles'i "kral" ilan ederek Kassandros'u

sıkıştırmaya çalışan Polyperkhon'un bir ordusunu Makedonya sınırına kadar göndermesiyle başlayan süreç, Kassandros'un Peloponnesos'daki eski düşmanını kendi tarafına çekmesiyle sonuçlandı. Kassandros ile Polyperkhon, ikincisinin Peloponnesos'un *strategos*'u tayin edilmesi ve karşılığında İskender'in gayri meşru oğlu Herakles'in öldürülmesiyle sonuçlanan bir antlaşma yaptılar[32].

Antigonos çok geçmeden Yunanistan'daki bir başka temsilcisinin ihanetini öğrendi. Yeğeni Polemaios, Kassandros ile görüşmeye başlamış, ardından kendisini Kos'a davet eden Ptolemaios'un yanına gitmişti. Fakat Ptolemaios, onunla işbirliği yapmak yerine onu öldürmeyi yeğledi. Sonra İ.Ö. 306 yılı başlarında Antigonos'un Anadolu'nun batısındaki temsilcisi olan ve sonradan Poliorketes lakabını (epithetes) alan Demetrios ile bir antlaşma yaptı. Ptolemaios'u antlaşma yapmaya iten neden tam olarak bilinmiyor. Fakat bu dostluk antlaşmasının ömrü ilerleyen satırlarımızda görüleceği üzere uzun olmayacaktır. Kyrenaika'da beş yıl boyunca devam edecek olan isyanın patlak vermiş olması, bu antlaşmanın gerisindeki gerçek olabilir. İsyancı Ptolemaios'un Kyrenaika'daki generali (strategos) Ophellas'tı. İ.Ö. 308 yılında Kartaca'ya bir sefer düzenledikten (Diod. XX. 40-43) sonra bağımsızlığını ilan etmişti. Onun bağımsızlığını ilan etmesinde Kassandros'un bir rolü olup olmadığı bilinmiyor. Fakat Ptolemaios, Demetrios ile yaptığı antlaşmanın hemen ardından Peloponnesos'a bir ordu gönderdi. (Diod. XX. 37. 1-2). Hellen Birliği'ni örgütlemek amacıyla Yunanistan'a gönderilmiş olan bu ordu, misyonu adına kayda değer bir başarı elde edemedi. Kassandros ile bir barış antlaşması yaparak geri döndü .

Kassandros, Ptolemaios'un ordusunun çekilmesinden sonra, İ.Ö. 307 yılında, Peloponnesos'a başarısızlıkla sonuçlanacak olan bir sefer düzenledi ve ardından Epeiros'a saldırdı. Antigonos, onun Epeiros'ta olmasından yararlanarak oğlu Demetrios'u Atina'ya gönderdi. Orada "Kutsal Özgürlükçü" diye selamlanan Demetrios, Kassandros'un Atina'daki temsilcisi Phaleronlu Demetrios'u Atina'dan kovdu (Bayer 1942, 39 vd.) ve Kassandros tarafından desteklenmekte olan kentin oligarşi yönetimine son vererek demokrasinin kurulmasını sağladı. Ertesi yıl Kıbrıs'a giden Demetrios, hem Ptolemaios'u hemde onun valisini adanın Salamis kenti yakınlarında yaptığı deniz savaşlarında yendi[33]. Böylece Kıbrıs,

---

(32) Diod. XX. 20:28; Justin . XV. 2.3-5.
(33) Diod. XX. 47-52; Justin XV. 2.6-9. Plut. *Demet.* 15-16. App. *Syr.* 54. Seibert 1969, 190 vd.

Antigonos'un eline geçmiş oldu. Ptolemaios'a kariyerinin en yıkıcı yenilgisini tattıran Demetrios'un İ.Ö. 306 yılındaki bu zaferinin yankısı büyük oldu. Biyografya yazarı Plutarkhos'a göre zafer haberi Antigonos'un karargahına ulaştığında kalabalık, Antigonos ve oğlu Demetrios'u "Kral" olarak selamladı. Demetrios "kral" olduğunu babasının bir mektupla birlikte gönderdiği krallık tacı sayesinde öğrendi. Onların ordusu ve dostları (philoi) tarafından kral ilan edilmiş olduğunu öğrenen Ptolemaios da kendi ordusu tarafından kral ilan edildi. Sonra onları Lysimakhos, Seleukos ve Kassandros izledi (Plut. *Demet.* 8.1-2; App. *Syr.* 54. Justin. XV. 2.11).

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

SURİYE, MISIR, MAKEDONYA KRALLIKLARI ve RODOS

XVIII.1. Mısır (Ptolemaioslar) ve Suriye Krallıkları

XVIII.1.1. Mısır Satrabı Ptolemaios

İskender'in ölümünden sonra imparatorluğunun yönetimiyle ilgilenen generallerinden (diadokhoi) gelecek adına en şanşlısı, saygın bir Makedon ailesinden olan Lagos ile Makedon kraliyet ailesiyle akrabalık bağı bulunan Arsinoe'nin oğlu olarak İ.Ö. 367/6 yılında dünyaya gelmiş bulunan Ptolemaios'tu. Çünkü İ.Ö. 323 yılındaki Babil toplantısında payına düşmüş olan Mısır Satraplığı, hem zengin bir ülke olması bakımından hem de bulunduğu konumuyla diğerlerinden bağımsız olmasıyla değerliydi. İskender'in ölümünden sonra, diğer generaller gibi (Seleukos dışında) soylu bir Persli olan eşi Artakama'yı boşayan I. Ptolemaios, Babil toplantısında payına düşen Mısır Satraplığı'nda Diadokhlar Dönemi boyunca diğerlerinden bağımsız hareket etme gayreti içinde oldu.

Ptolemaios, İ.Ö. 322 yılından itibaren satraplığının sınırlarını batı yönünde genişletmeye başladı. Bu tarihte Spartalı Thibron tarafından desteklenen Kyrene, bu kente satrap olarak tayin ettiği generali Ophellas tarafından ele geçirildi (Diod. XVIII.21. 6 vd). Ertesi yıl kentin özgürlüğünü sona erdirerek Kyrenaika'yı satraplığına ekledi. Kıbrıs'ta hüküm süren Salamis kralı Nikokreon, Soloi kralı Pisakrates, Amathos kralı Androkles ve Paphos kralı Nikokles ile ittifak antlaşmaları yaptı. Bu arada İskender'in Babil'de mumyalanmış olan cesedini, yapımı iki yılda tamamlanmış olan cenaze arabasıyla Mısır'a götürüp, bu ülkenin eski başkenti olan Memfis'te gömdü. Daha sonra onu oradan alıp İskenderiye'deki yeni mezarına (=*soma*/*sema*) defnetti. Babil toplantısında üçlü üst yönetimin en güçlüsü olan Perdikkas'ın I. Ptolemaios'a saldırmasının en önemli nedeni buydu.

İskender'in ölümünden sonra Babil'de toplanan halefler tarafından satrap olarak tayin edilmemiş olan Seleukos'un yükselişi, Babil toplantısında İskender İmparatorluğu'nun üçlü üst yönetiminin başkanı konumunda olan Perdikkas'ı Mısır'da öldürmesinden sonra başladı. Persli eşi Apama'dan boşanmayan ve diadokhlar arasında bu yönüyle istisna olan I. Seleukos, İ.Ö. 320 yılı sonbaharında yapılan Triparadeisos toplantısında Babil satrabı tayin edildi. Bu toplantıda Ptolemaios'un icraatlarının hiç birisi tartışılmadı. Böylece Ptolemaios, sınırlarını batı yönünde bugünkü Libya'nın Bingazi ilini de içine alacak şekilde genişlettiği Mısır Satraplığı'nı, bağımsız bir hükümdar gibi yönetmeye ve sınırlarını genişletme politikasına devam etti. Satraplığının doğu yönündeki sınırlarını, sözde kralların (III. Philippos ve IV. Aleksandros) naibi olan yaşlı halef Antipatros'un ölümünden sonra (İ.Ö. 319/318) günümüz tarihçileri tarafından Koile (Koele) Suriye olarak adlandırılmış bulunan güney Suriye ve Phoenike'yi fethederek genişletti (Diod. XVIII.43. App. *Syr.* 52).

Sözde kral III. Philippos Arrhidaios'un öldürülmesiyle İskender'in oğlu IV. Aleksandros'un tek kral olarak kalmış olduğu İ.Ö. 316 yılında Mısır'ın yerli halkınca "kral/fravun" olarak tanındı. Aynı yılın sonlarına doğru ya da ertesi yıl başlarında Babil Satraplığı Antigonos Monophthalmos tarafından Seleukos'un elinden alındı. Antigonos'tan kaçarak Mısır satrabı I. Ptolemaios'a sığınınan Seleukos, İ.Ö. 311 yılına kadar Babil'e yeniden sahip olamadı. İ.Ö. 311 yılı sonbaharında yapılan Gaza Savaşı'nda Ptolemaios ve I. Seleukos, Antigonos'un oğlu Demetrios'a karşı savaştılar ve onu yendiler. Ptolemaios, bu savaştan sonra Suriye'yi elegeçirirken, Seleukos Babil Satraplığı'na yeniden sahip oldu. Bu savaştan sonra halefler arasında tarihe 311 yılı barışı olarak mal olmuş bulunan bir barış antlaşması yapıldı. Barış konferansında muhatap kabul edilmediği için yer almayan Seleukos, bu konferansın düzenlenmiş olduğu zamanda İran içlerinden Hindistan'a kadar uzanan askeri seferine çıkmıştı. Yaklaşık on yıl doğu satraplıklarını kendisine bağlamakla meşgul olan Seleukos, İ.Ö.311 yılında ele geçirmiş olduğu Babil'i bir daha kaybetmedi. Fakat Ptolemaios, ertesi yılın (İ.Ö. 310) baharında, generali Killes'in Demetrios'a yenilmesinden sonra, Suriye'yi Antigonos Monophthalmos'a yeniden terk etmek zorunda kaldı.

Üçüncü Halefler Savaşı'nda (İ.Ö. 314-311) Ptolemaios'un generali olarak Antigonos'a karşı savaşan Seleukos ile Ptolemaios arasında bu savaş sırasında çok güçlü bir dostluk ilişkisi kuruldu ve Seleukos, bu dostluğa sadakatini İ.Ö. 301 yılındaki İpsos Savaşı sonuna kadar devam ettirdi. Ptolemaios, Üçüncü

Halefler Savaşı'nda Yunan kentlerinin özgürlüğünün savunucusu olan bir siyasi söylemle rakiplerine üstünlük kurmaya çalışan Antigonos Monophthalmos'a aynı söylemle karşılık verdi. Böylece onun siyasi ilgi alanına Anadolu'nun kıyı bölgelerindeki kentler de girmiş oldu. Fakat İ.Ö. 311 yılı güzüne kadar Anadolu'nun her hangi bir bölgesi ya da kentiyle fiilen ilgilenmedi.

I. Ptolemaios, İ.Ö. 311 yılı barışında sahip olduklarıyla yetinmek niyetinde değildi. Nitekim sözünü etmiş olduğumuz bu barış antlaşmasının hemen ardından, muhtemelen Kıbrıs'daki Salamis kralı Nikokreon'un ölmesinden sonra, kardeşi Menelaos'un yönetimine bırakmış olduğu Kıbrıs'ı operasyon üssü olarak kullanmak suretiyle Dağlık Kilikya'ya bir sefer düzenledi. Bu seferi sırasında, Trakya hariç bu günkü Türkiye topraklarının hemen hemen tamamına hükmetmekte olan Antigonos'un gücünü kırmak adına Yunan kentlerinin özgürlüğünü siyasi bir slogan olarak kullandı. İ.Ö. 309 yılında aynı sloganla Likya ve Karia'ya seferler düzenledi. Kaunos (Dalyan), Myndos (Gümüşlük) ve Iasos kentlerini bu seferlerinin sonunda satraplık sınırlarına dahil etti. Aynı yılın sonunda ya da ertesi yılın sonunda ele geçirdiği Kos adasını harekât üssü yaparak Halikarnassos'a saldıran Ptolemaios'un kenti ele geçirmesine Antigonos'un oğlu Demetrios izin vermedi (Hölbl 2001, 19).

XVIII.1.2. Mısır (Ptolemaioslar) Kralı Ptolemaios Soter

İ.Ö. 306 yılının yaz mevsimi sonlarına doğru, kendisini "kral" ilan eden I. Ptolemaios'u, bu yeni unvanıyla resmen tanıyan devletlerden birisi, İ.Ö. 305/4 yılında Demetrios tarafından kuşatılan Rodos Cumhuriyeti oldu. Demetrios'a *Poliorketes* unvanını kazandıran bu ünlü kuşatma sırasında Mısır kralı I. Ptolemaios, Rodoslulara asker ve erzak temin ederek onların direnişlerini güçlendirdi. Daha önce de söz etmiş olduğumuz gibi Demetrios, adayı ele egeçiremeyince bir barış antlaşması yaparak kuşatmayı kaldırdı. Rodoslular, savaş sırasında kendilerine yardım eden Mısır kralına minnetlerini, onu onurlandıran birçok etkinlikle ifade ettiler. Böylece Mısır kralı ile Rodoslular arasında çok uzun bir süre bozulmadan devam edecek olan dostluk ve ittifak ilişkilerinin temeli atılmış oldu.

İ.Ö. 303'te başlayan *Dördüncü Halefler Savaşı*, İ.Ö. 301 yılında Afyon ili Çay ilçesi yakınlarındaki İpsos'ta yapılan savaşla son buldu. Antigonos ve oğlu Demetrios'un yenilgisiyle nihayetlenmiş olan bu savaşta ilki yaşamını yitirmiş, ikincisi kaçarak Ephesos'a (Selçuk) sığınmıştı. Antigonos'un başkenti Kelainai

olan krallığının (Antigonos Krallığı) yıkılmasıyla Anadolu'nun siyasi yapısı yeniden şekillendi. Zira, daha önce belirtmiş olduğumuz gibi savaştan zaferle ayrılan üç kral, Antigonos Krallığı'nı aralarında paylaştılar. İpsos Savaşı'nda taraf olarak yer almamış olan Ptolemaios, bu paylaşımın dışında tutuldu. Fakat daha önceden sahip olduğu Anadolu'nun güney kıyıları, muhtemelen İ.Ö. 309 yılından sonraki bir tarihte Antigonos'un eline geçmiş olan Kilikya dışında, hala I. Ptolemaios'undu.

İpsos Savaşı'nın muzaffer kralları, Kilikya'yı, bu savaşta Antigonos'a karşı savaşan ittifakın bir üyesi olan Makedonya kralı Kassandros'un kardeşi Pleistarkhos'a verdiler. Koile Suriye, İpsos zaferinden sonraki paylaşımda Suriye kralına bırakılmış olmasına rağmen Mısır Krallığı'nda kaldı. I. Ptolemaios, bu ülkeyi İpsos Savaşı sırasında fethetmişti. Suriye kralı I. Seleukos, Mısır kralıyla aralarındaki dostluğa binaen Suriye Koile (Çukur Suriye) konusunda ısrarlı olmadı, fakat bu ülkeden tamamen de vazgeçmedi (Diod. XXI.1.5). Bu nedenle gelecekteki Suriye Savaşları'nın nedeni bu ülke olacaktır.

İ.Ö. 294 yılında kendisini Makedonya kralı ilan eden Demetrios Poliorketes'in yükselen yeni bir güç olarak diğer kralları tehdit eder hale gelmesinden rahatsız olan Mısır kralı I. Ptolemaios, ilkin Kıbrıs'a saldırdı ve daha önce Demetrios tarafından kendisinden alınmış olan bu adayı yeniden krallığının bir parçası haline getirdi. Ardından Likya (Teke Yarımadası) ve Pamphylia bölgelerini ele geçirdi. Tüm bunlar İ.Ö. 294-293 yıllarında olup bitenlerdi. İ.Ö. 287 yılında, mimar ve aynı zamanda bir diplomat olan Knidoslu (Reşadiye) Sostratos'un aracılığıyla Attina ile bir barış yaparak Yunanistan'daki siyasi nüfuzunu artıran, sonra da Antigonos Monophthalmos tarafından kurulmuş olan Adalar Birliği'ni ele geçiren I. Ptolemaios, İ.Ö. 282 yılında öldü. Halefi kendisiyle iki yıldır ortak kral olarak hüküm sürmekte olan oğlu II. Ptolemaios Philadelphos'tu.

XVIII.1.3. Suriye (Selukoslar) Kralı I. Seleukos Nikator

İ.Ö. 311 yılında Doğu satraplıklarını ele geçirmek üzere çıkmış olduğu seferinden geriye döndüğünde çok güçlenmiş durumda bulunan Seleukos, İ.Ö. 301 yılında Antigonos Monophthalmos'a karşı oluşturulan ittifaka dahil oldu. Onun doğudan getirdiği filler, İpsos Savaşı'nda Antigonos ve oğlu Demetrios'un yenilmesinde büyük rol oynadı. Bu savaştan sonra yapılan paylaşımda İskender İmparatorluğu'nun, Mısır ve güney Suriye hariç, takriben batıda Kızılırmak'tan doğuda Hindistan'a kadar olan tüm satraplıkları I. Seleukos'un payına düştü.

Savaşa katılan diğer kral unvanlı haleflerin kendisine bıraktığı Koile Suriye'yi Mısır kralı Ptolemaios'tan alamayan I. Seleukos, ertesi yıl Antiokheia (Antakya) kentini kurarak, bu kenti yeni başkenti yaptı.

Demetrios'un İ.Ö. 294 yılında Makedonya'da kendisini kral etmiş olmasından, diğer kral unvanlı diadokhlar gibi rahatsız olan Suriye kralı I. Seleukos, Demetrios'a savaş açan cephenin içinde yer aldı. Kilikya'ya saldırıp bu bölgeyi ele geçirdi. İ.Ö. 285 yılında Demetrios onun tarafından esir alındı ve Suriye kralının başkentinde İ.Ö. 283 yılında yaşamını yitirdi.

Diadokhlar Dönemi'nin son savaşı İ.Ö. 281 yılında patlak verdiğinde, hala hayatta olan İskender'in son iki generalinden birisi Suriye kralı I. Seleukos, diğeri yaşlı kral Lysiamakhos'tu. Korupedion Savaşı olarak tarihe mal olmuş bulunan bu savaştan zaferle ayrılan I. Seleukos, krallığının sınırlarını bugünkü Türkiye topraklarının neredeyse tamamını içine alacak kadar batı yönünde genişletmiş oldu. Fakat her ne kadar Lysimakhos'un topraklarını savaş dolayısıyla hak etmiş olsa da bu onun topraklar üzerindeki denetimini kendiliğinden garanti etmiyordu. Bu nedenle Suriye kralı I. Seleukos, Korupedion zaferinden sonra takriben yedi ay boyunca Anadolu'da kaldı. Kappadokya ve Pontos bölgelerini kendine bağlamak için bu bölgelere askeri birliklerini gönderdi. Anlaşılan Kappadokya'da Suriye kralına bağımlı olmak anlamında bir sorun çıkmadı. Fakat Suriye kralı I. Seleukos'un Pontos'a göndermiş olduğu birlikler, bu bölgenin hükümdarı I. Mithridates karşısında başarılı olamadı. Pergamon'daki garnizonunun komutanı Philetairos, I. Seleukos'a karşı bağlılığını bildirdi. Lysimakhos'a tabi olan kent devletleri, en azından İyonya ve Aiolis kentleri, Korupedion Savaşı'ndan sonra I. Seleukos'a elçilerini gönderip, onun dostu ve müttefiki olmak koşuluyla bağımlılıklarını ifade ettiler.

I. Seleukos'un hakimiyetini kabul ettirmek anlamında sorunlu olan Batı Anadolu'nun kuzey batı bölgesiyle ilgili olarak nasıl bir politika takip ettiği çok iyi bilinmiyor. Fakat Bithynia bölgesinde yeni bir hanedanın temelleri İ.Ö. 297 yılında Zipoitas (Zipoetas) tarafından atılmıştı. Byzantion (İstanbul), Khalkedon (Kadıköy), Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi), Tieion (Kilyos) ve Kios (Gemlik) gibi kentler, Suriye kralına karşı direnişteydiler. Onlar Korupedion Savaşı'ndan sonra ya da I. Seleukos'un ölümünden hemen sonra Suriye Krallığı'na karşı savaşmak için Kuzey Birliğini (summakhia) kurdular (Memnon 11.2. Magie 2001, 86;1950, 1087). I. Seleukos, Anadolu'nun bu bölgesinin denetim zorluğunu, öyle görülüyor ki koloniler kurarak aşmayı düşündü.

Muhtemelen onun Korupedion zaferinden sonra Anadolu'da kalmış olduğu yedi aylık süre içerisinde kurmuş olduğu tek koloni olan Thyateira (Akhisar), bu düşüncesinin ürünüydü. Onun tarafından bugünkü Türkiye toprakları üzerinde kurulmuş olduğunu bildiğimiz diğer kolonilerden birisi de Seleukeia ad Calycadnum'dur (Silifke).

XVIII.1.4. Halefin Suriye Savaşı

II. Ptolemaios, İ.Ö. 281 yılında yapılan Korupedion (=Kourupedion) Savaşı'nın tarafı olmadı. Bu nedenle sahip olduğu topraklarını muhafaza etti. Anlaşılan Mısır'ın genç kralı, yaşlı Seleukos'un ölümüyle ortaya çıkacak olan kendi adına uygun koşullarını beklemeye başlamıştı. Nitekim Suriye kralı I. Seleukos, İ.Ö. 280 yılında bir Gelibolu (Khersonesos) kenti olan Lysimakheia'da (Ekzamil) öldüğünde, oğlu ve halefi olan I. Antiokhos'a siyasi miras olarak fethedilmiş, ancak denetimin kesin olarak kurulmadığı bir Anadolu bırakmıştı. I. Antiokhos'un babasından devraldığı Çanakkale Boğazı'ndan Hindistan'a kadar uzanan devasa büyüklükteki krallığının bu kesimindeki hâkimiyetini güçlendirebilmesi kesinlikle kolay değildi. Dahası babası I. Seleukos öldüğünde Suriye Krallığı'nın doğu satraplıklarıyla meşgul olan I. Antiokhos, Suriye'ye döndüğünde krallığının kalbi olan Seleukeia Piereia (Kabaklıca Köyü) yakınında patlak vermiş olan bir isyanla meşgul olmak zorunda kalmıştı. I. Antiokhos'u zayıflatan bu isyanı fırsat olarak gören Mısır kralı II. Ptolemaios, Suriye Krallığı'na ait olan Anadolu'nun güney ve batı bölgelerine saldırarak Anadolu'daki hâkimiyet sahasını genişletmeye başladı. II. Ptolemaios'un bu saldırılarıyla başlayan Suriye ve Mısır arasındaki savaş, *Halefin Suriye Savaşı* (İ.Ö. 280-279) olarak tarihe geçti.

Halefin Suriye Savaşı'nın ayrıntılarına ilişkin derli toplu bir bilgi bize ulaşmadı. Fakat galiba Karia'daki bir savaştan sonra yapılan barış antlaşması, *Halefin Suriye Savaşı*'nı (İ.Ö. 280-279) sonlandırdı. Epigrafik araştırmaların sonuçlarından anlaşıldığı kadarıyla, bu savaş, en azından sonucu itibariyle, Mısır kralı II. Ptolemaios adına bir zaferdi. Zira II. Ptolemaios, savaşın sonunda batı Anadolu'daki sınırlarını Karia'yı içine alacak kadar genişletti. Karia kentleri Stratonikeia (Eskihisar), Amyzon (Mazın Kale), Myndos (Gümüşlük) ve Halikarnassos (Bodrum) artık Mısır'a bağlıydı. Sonuncusunun İ.Ö. 270 yılından itibaren Mısır garnizonunun denetiminde olduğu bilinmektedir. Mısır kralı I. Seleukos Soter döneminden beri Mısır'a ait olan Likya'nın durumunda bir değişiklik olmadı. Korupedion Savaşı'nda ölmüş olan kral Lysimakhos ile

Arsinoe'nin oğlu olan Ptolemaios, II. Ptolemaios tarafından kendisine tahsis edilen Telmessos (Fethiye) yakınında bir yerde yaşıyordu. Daha sonra, ona II. Ptolemaios'un halefi III. Ptolemaios tarafından Telmessos kenti de verildi. Lysimakhos ile Arsinoe'nin oğlu Ptolemaios, bu kentin adli işlerine bakmak ve Mısır kralı adına vergilerini toplamaktan sorumluydu.

Halefin Suriye Savaşı sonunda Mısır Krallığı'nın bir parçası haline gelmiş olan Anadolu'nun bir başka bölgesi Kilikya'ydı. Kilikya'da Antiokheia adlarını taşıyan üç Suriye kolonisi, muhtemelen Kilikya'nın Suriye hâkimiyetine girmiş olduğu bu savaştan sonra I. Antiokhos tarafından kurulmuştu. Söz konusu üç koloniden birisi Tarsus'ta, ikincisi Adana'da, üçüncüsü Pyramos (Ceyhan) Irmağı kıyısındaydı. Bu savaş sırasında veya sonrasında Pamphylia'nın durumuna ilişkin ise bir bilgi mevcut değil. Fakat İ.Ö. 278 yılının sonunda Pamphylia'da bir *Pamphylarkhes*'in olduğu bilinmektedir (Hölbl 2001, 38). Pamphyliarkhes'in varlığı bu bölgenin özerkliğine işaret etmektedir. Eğer öyleyse, Pamphylia'nın özerkliğine Birinci Suriye Savaşı son verdi. Zira bölge, bu savaşın bir sonucu olarak Mısır Krallığı'nın sınırlarına dâhil edildi.

XVIII.1.5. Suriye Savaşları

I. Antiokhos, Halefin Suriye Savaşı'da II. Ptolemaios lehine kaybettiği yerleri geri almak için ısrarlı bir mücadeleye girmeden bu yerleri rakibine terk etmesinin nedeni hiçkuşkusuz Anadolu'nun kuzey batısındaki Suriye hâkimiyetini garanti edecek önlemleri almak için acele etmesiydi. Onun önlemleri, kent devletlerinin ittifakını güçlendirmek, yeni krallarla ittifak yapmanın yollarını araştırmak, kentlere garnizon yerleştirmek, koloniler kurmak ve yapılacak savaşlar için güçlü bir ordu oluşturmak olabilir. Nitekim o, İ.Ö. 278 yılında Bithynia kralı I. Nikomedes ile kardeşi Zipoitas arasındaki taht kavgasından ikincisini destekledi. İ.Ö. 275 tarihinden önceki bir tarihte Makedonya kralı Antigonos Gonatas ile bir barış antlaşması yaptı. Onun tarafından kurulmuş olduğu bilen en az beş koloni vardır. Bunlardan birisi Kelainai (Dinar) yakınında kurulmuş olan Apameia'dır. Koloni adını I. Antiokhos'un bir Pers prensesi olan annesi Apama'dan aldı. İkincisi Tralles'te (Aydın) kurulan Seleukeia'dır. Koloni adını I. Antiokhos'un babası I. Seleukos'tan almıştır. Üçüncüsü Maiandros (Menderes) Irmağı'nın güneyinde, Lidya-Phrigya sınırındaki Antiokhiea'dır (Çiftlik Köyü) ve koloni adını kralın kendisinden almıştır. Dördüncüsü Nysa (Sultanhisar), beşincisi Karia'daki Stratonikeia (Eskihisar)'dır. İlki adını kraliyet ailesinin Nysa adlı bir kadın üyesinden alırken, ikincisi I. Antiokhos'un Stratonike

adlı karısından almıştır (Kaya 2000, 122 vd.). Karia'nın Mısır Krallığı'na tabi olması ve Kuzey Avrupalı bir kavim olan Galatların İ.Ö. 278/7 yılında Anadolu'ya geçip bu ülkenin özellikle batısındaki kıyı bölgelerine saldırmış olması, bu kolonilerin hepsinin olmasa da bazılarının Halefin Suriye Savaşı sonrasında, İ.Ö. 278-İ.Ö. 275 yıllarında kurulmuş olabileceğine işaret eder.

Suriye'nin genç kralı I. Antiokhos, en azından İ.Ö. 277 yılından itibaren tüm dikkatini beklenmedik bir şekilde Anadolu'ya geçip, kendisine tabi olan Anadolu'nun batı bölgelerine saldıran Galatlara yoğunlaştırmış olabilir. İ.Ö. 275 yılında Sardeis'e gelmiş olmasının nedeni muhtemelen Galatlara karşı yapmayı düşündüğü savaş için hazırlıklara başlamış olmasıyla ilgiliydi. Eğer öyleyse Mısır kralı II. Ptolemaios, onun bu hazırlıklarını tamamlayıp Galatlara karşı kullanmasına, güney Suriye'ye saldırmak suretiyle izin vermedi. II. Ptolemaios'un saldırısı üzerine I. Antiokhos, Suriye'ye döndü. İ.Ö. 275/4-271 yılları arasında yapılan bu savaş, Suriye Savaşları olarak geçen ve sayısı sekiz olan savaşlar serisinin ilki, yani *Birinci Suriye Savaşı*'ydı.

Kız kardeşiyle evli olduğu için *Philadelphos* (Kardeş-seven) epithetini (unvan/takma ad) almış olan Mısır kralı II. Ptolemaios'un Suriye'ye saldırarak Birinci Suriye Savaşı'nı başlatmasının nedeni, çok büyük olasılıkla Suriye kralı I. Antiokhos'un Makedonya kralı Antigonos Gonatas ile yapmış olduğu ittifak antlaşmasıydı. İki kral arasında giderek artan dostluğun kendisini iki cepheli bir savaşa zorlayacağından korkan Ptolemaios Philadelphos, I. Antiokhos'un Galatların Anadolu'daki Suriye topraklarını istila etmiş olmasını da bir fırsat olarak görmüş olabilir. Anlaşılan ilkin Suriye kralını zayıflatacak, sonra Mısır'ın deniz hakimiyetine bir tehdit oluşturan Antigonos Gonatas ile ilgilenecekti. Nitekim *Birinci Suriye Savaşı*'nın sona ermiş olduğu tarihten dört yıl sonra patlak veren Yunanistan'daki *Khremonidas Savaşı*'nda[1] (İ.Ö. 267-26) Yunan özgürüğünün savunucu olarak Antigonos'a karşı Atina ve Sparta kentini destekleyecektir[2].

Birinci Suriye Savaşı'nda taraflar birbirlerinin güçlerini yok edecek büyük bir meydan savaşında karşı karşıya gelmediler. Suriye kralı I. Antiohos'un

(1) Justin. 26.2.1-8. Paus. I.1.1;7.3; III.6.3 vd.

(2) Atinalı komutan Khremonidas'tan adını alan bu savaşın sonunda Atina, İ.Ö. 294 yılından beri Makedonya Krallığı'nın elinde bulunan Pire limanıyla birlikte özgürlüğünü elde etti. Geniş bilgi için bk. Habicht 1979, 94 vd.

Babil'de güçlü bir ordu hazırlayarak harekete geçmiş olduğunu öğrenince Suriye'den çekilen II. Ptolemaios, bir misilleme beklentisiyle Mısır savunmasını hem karadan hem de denizden gelebilecek olası saldırıya karşı güçlendirecek önlemlerini almaya başladı. Kız kardeşi ve aynı zamanda karısı olan II. Arsinoe ile birlikte Delta bölgesine kadar gitmesinin nedeni savunmanın durumunu bizzat görmekti. Fakat beklenen saldırı gerçekleşmedi. Zira Babil'de ortaya çıkan bir salgın hastalığı I. Antiokhos'un yapmayı planladığı Mısır seferinden vazgeçmesine neden oldu. Böylece II. Ptolemaios, Suriye Savaşları olarak tarihe mal olmuş bulunan savaşlar serisinin ilkinden muzaffer ayrılan taraf oldu. Taraflar, İ.Ö. 271 yılında *status quo*'yu tasdik eden bir barış antlaşması yaptılar.

Birinci Suriye Savaşı'nın Anadolu boyutu hakkında bir bilgi mevcut değil. Fakat bir Mısır donanmasının Byzantion kentine yardım için gönderildiği ve II. Ptolemaios'un Byzantion'a yeni topraklar bağışladığı bilinmektedir ki bunlar Birinci Suriye Savaşı sırasında ya da bu savaşın imzalanmasından hemen sonra gerçekleşmiş olabilir. Bu yardımın amacı, hiç kuşkusuz Mısır thalassokrasisini tehdit eden Antigonos Gonatas'ın askeri başarılarını kırmaktı.

Daha önce sözünü etmiş olduğumuz Yunanistan'daki Khremonidas Savaşı'nın sonlarına doğru, Mısır kralı II. Ptolemaios, Anadolu'nun batı kıyılarıyla ilgilenmeye başladı. Ortak kral olarak tayin etmiş olduğu oğlu Ptolemaios'u da İ.Ö. 262/1 yılında İyonya bölgesine başkomutan olarak tayin etti. Miletos ve Ephesos (Selçuk) kentleri, oğul Ptolemaios tarafından ele geçirildiler. Bu arada I. Antiokhos ölmüş, yerine aynı adlı oğlu (II. Antiokhos) tahta çıkmıştı. Ptolemaios'un İyonya'daki Suriye egemenliğindeki kentlere saldırması, Suriye'nin yeni kralını savaşa çekmek anlamında kışkırtıcıydı. Anlaşılan oğul Ptolemaios'un İyonya'daki askeri başarılarının ardından isyan ederek bağımsızlığını ilan etmesi, Suriye kralı II. Antiokhos'un savaşı başlatması adına iyi bir fırsat oldu. II. Antiokhos, daha önce kaybettiği Anadolu'daki topraklarını geri almak için saldırıya geçti. Böylece tarihe *İkinci Suriye Savaşı* (İ.Ö. 260-254/3) olarak geçen savaş başlamış oldu.

İkinci Suriye Savaşı yoğun olarak Anadolu'nun batısında ve adalarda yapıldı. Savaşın patlak vermiş olduğu tarihten bir yıl sonra, oğul Ptolemaios'un babasıyla ortak krallığı sona erdi. Ertesi yıl, yani İ.Ö. 258 yılında Miletos (Milet), Suriye kralı II. Antiokhos tarafından ele geçirildi (App. *Syr.* 65).

Makedonya kralı Antigonos Gonatas ile Mısır'ın eski dostu Rodos, İkinci Suriye Savaş'ında Suriye Krallığı'nın müttefiki olarak yer aldılar. Bu nedenle Mısır kralı II. Ptolemaios, hem adalarda hem de İyonya'daki üslerini korumak için savaşmak zorunda kaldı. Ancak tüm cephelerde yapılan savaşlarda yenildi. İ.Ö. 250'li yılların ortalarına doğru Ephesos (Selçuk) yakınlarında yapılan Mısırlı amiral (nauarkhes) Khremonidas ile Rodoslular arasındaki savaştan zaferle ayrılan tarafın Rodoslular olması, Mısır'ın deniz gücünü zayıflattı. Nihayet Mısır Krallığı'nın bir donanması da Ephesos yakınlarında Suriye kralı II. Antiokhos'un donanmasına yenildi. İkinci Suriye Savaşı'nı sona erdiren bu savaş, Ephesos'un yeniden Suriye Krallığı'nın sınırlarına dahil edilmesini sağladı. Yenilgiden sonra barış isteyen Mısır kralı II. Ptolemaios'a II. Antiokhos'un yanıtı olumluydu. II. Ptolemaios, İ.Ö. 254/3 yılında barış antlaşmasıyla Halefin Suriye Savaşı'nda ele geçirmiş olduğu Kilikya ve Pamphylia bölgeleriyle daha sonra ele geçirdiği Miletos ve Ephesos'u Suriye Krallığı'na bıraktı. Barış antlaşması, II. Ptolemaios'un kızı Berenike'nin, karısı Laodike'yi boşayan Suriye kralı II. Antiokhos ile evlenmesiyle akrabalık temelinde güçlendirildi. Bu barış antlaşması, muhtemelen Suriye kralı II. Antiokhos'un selefleri gibi Anadolu'nun batısındaki denetimini güçlendirecek koloniler kurabilmesi adına ona gerekli olan boş zamanı verdi. Onun tarafından kurulmuş olduğu bilinen kolonilerden birisi, Büyük Menderes Irmağı'nın (Maiandros) kollarından birisi olan Lykos (Çürüksu) Çayı'nın kıyısındaki Laodikeia'dır. Laodikeia (Goncalı) kolonisi adını II. Antiokhos'un ilk karısı Laodike'den almıştır. II. Antiokhos'un dönemine tarihlenen bir diğer koloni, bu günkü Denizli ilinin Acıpayam ilçesine bağlı Karahöyük'te lokalize edilmiş olan Themisonion'dur. Koloniye adını veren kral adına bu koloniyi kuran Themison adlı bir komutandan almıştır (Kaya 2000, 124 vd). Bu iki Suriye kolonisinden ilki, tekstil endüstrisiyle ünlendi. Pisidya'daki Antiokheia (Yalvaç) ve Laodikeia Katakekaumene (Uluborlu) da muhtemelen aynı kral tarafından kurulmuş olan Suriye kolonileriydi.

Suriye kralı II. Antiokhos, Berenike ile evlenince Ephesos'u eski eşi Laodike'ye verdi ve Laodike, II. Antiokhos'tan olan ikisi oğlan ikisi kız olmak üzere dört çocuğuyla birlikte Ephesos'ta yaşamaya başladı. Oğullarından büyüğü Seleukos Kallinikos, küçüğü Antiokhos Hieraks'tı. Kızlarından birisinin adı Laodike, diğerininki Stratonike'ydi. İlki İ.Ö. 245 yılında Pontos kralı II. Mithridates ile, ikincisi İ.Ö. 240 yılında Kappadokia kralı ile evlendi. Suriye kralı II. Antiokhos'un ilk kızının evliğinden bir yıl önce, yani İ.Ö. 246 yılında, muhtemelen 40 yaşındayken Ephesos'ta, eski eşi Laodike'nin yanında, kuşkulu

bir şekilde ölmesi, Suriye savaşları serisinin üçüncüsünün, yani *Üçüncü Suriye Savaşı*'nın (İ.Ö. 246-241) patlak vereceğinin işaretiydi. Zira Laodike'ye göre II. Antiokhos ölmeden önce, hasta yatağındayken halefini tayin etmişti. Suriye'nin yeni kralı Laodike'nin oğlu Seleukos olacaktı. Böylece III. Seleukos, Ephesos'ta Suriye kralı ilan edilmiş oldu. Fakat II. Antiokhos'un ikinci eşi olan Mısır prensesi Berenike'ye göre II. Antiokhos'un yasal varisi Seleukos değil, kendi oğluydu. Bu nedenle o, adını bilmediğimiz oğlunu *kral* ilan etti.

Eski kraliçe Laodike'nin oğlu II. Seleukos'un krallığı, Suriye Krallığı'nın Kilikya ve Kilikya'nın batısında kalan Anadolu topraklarında tanındı. Ancak krallığın bu kesiminin tamamında bile onun krallığı tanınmış değildi. Örneğin Ephesos magistratı Sophron onu tanımamış, Ephesos'tan kaçarak Mısır kralı III. Ptolemaios'a sığınmıştı. Suriye Krallığı'nın kalbi olan Seleukeia ve Antiokheia (Antakya) kentleriyle, bu kentlerin çevresinde ise Berenike'nin oğlu kral olarak tanınmıştı.

Berenike, kardeşi III. Ptolemaios'u yardıma çağırdıktan sonra bir donanmayla Kilikya'ya saldırdı. Böylece *Laodikeia Savaşı* da denilen *Üçüncü Suriye Savaşı* başlatıldı[3]. Berenike'nin Kilikia'ya saldırısının nedeni, Kilikia'daki Soloi kentinin kalesinde muhafaza edilmekte olan 1500 talanton tutarındaki hazinenin Laodike'ye götürülmesine engel olmaktı. Soloi kenti kalesiyle birlikte kuşatılarak ele geçirildi ve hazine Seleukeia'ya (Kabaklıca Köyü) gönderildi. II. Seleukos taraftarı olan Kilikya valisi Aribazos kaçmaya çalışırken Toroslarda yerli halk tarafından yakalanıp öldürüldü. Bu arada kardeşi Berenike'nin yardım çağırısı üzerine yola çıkmış olan Mısır'ın *Euergetes* (Yardım Seven) takma adlı yeni kralı III. Ptolemaios (İ.Ö. 246-222), Seleukeia'ya geldi. Fakat o gelmeden önce Berenike ve oğlu, Laodike'nin adamları tarafından Antiokheia'da (Antakya) öldürülmüştü.

Hem Seleukeia'da (Kabaklıca Köyü) hem de Antiokheia'da (Antakya) satraplar ve komutanlar (strategoi) tarafından iyi karşılanan Ptolemaios Euergetes, kız kardeşi Berenike ile onun kral ilan etmiş olduğu oğlunun öldüklerini herkesten gizleyerek seferine devam etti ve hiç savaş yapmaksızın Mezopotamya'ya kadar ilerledi (Polyaen. 8.50). Mezopotamya ve Kilikya'ya birer vali (strategos) tayin ettikten sonra İ.Ö. 245 yılının ilk yarısı başlarında

(3) Üçüncü Suriye Savaşı için bk. App. *Syr.* 65. Justin. XXII.1-2.

pekçok ganimetle Suriye'den ayrıldı. Onun ayrılışından sonra Berenike ve oğlunun ölmüş olduğu gerçeği herkes tarafından öğrenildi ve bu, II. Seleukos'un imparatorluğun her tarafında kral olarak tanınmasını kolaylaştırdı. II. Seleukos'un İ.Ö. 245 yılında Babil'de kral olarak tanınmış olduğu bilinmektedir (Hölbl 2001, 49). Sonraki yıllarda devam eden savaş, Mısır Krallığı'nın bu günkü Türkiye'nin denize kıyısı olan bölgelerinin neredeyse tümüne egemen olmasıyla sonuçlandı. Savaş süresince Kilikya'nın yanısıra Pamphylia, İyonya, Hellespontos, güney Trakya kentleri Ainos (Enez) ile Maroneia ve muhtemelen diğer Trakya kentleri Mısır kralı III. Ptolemaios'un denetimine girmişti. Karia ve Likya bu savaştan önce zaten Mısır hâkimiyetindeydi. İyonya'dan Trakya'ya kadar olan bölgeleri Mısır kralı III. Ptolemaios adına fetheden komutan, daha sonra adına "kralın rahibi" olarak Ainos'ta rastlanan Ptolemaios Andromakhos'tu. İ.Ö. 197 yılına kadar Mısır Krallığı'na bağlı kalacak olan Ephesos da muhtemelen onun tarafından ele geçirilmişti.

Üçüncü Suriye Savaşı, İ.Ö. 241 yılında yapılan bir barış antlaşmasıyla son buldu. Antlaşma, III. Ptolemaios'un savaş süresince ele geçirmiş olduğu yerleri elinden almadı. Böylece Mısır Krallığı, Erken Hellenistik Çağın en güçlü krallığı haline geldi. Suriye kralı II. Seleukos, yalnızca batıda kaybettikleriyle değil aynı zamanda imparatorluğunun doğusundaki kayıplarıyla da zayıflamıştı. Suriye Krallığı'nın doğu satraplıkları arasında yer alan Parthia ve Baktria satraplıkları da artık Suriye Krallığı'nın bir parçası değillerdi. Onlar bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi.

Üçüncü Suriye Savaşı, Mısır Krallığı'nın Suriye yönündeki sınırlarını Seleukeia Piereia'yı (Kabaklıca Köyü) içine kadar genişletmişti. Suriye Krallığı'nın zayıflaması, İ.Ö. 241 yılında yaşamını yitiren Pergamonlu I. Eumenes'in halefi I. Attalos'un işine yaradı. Vergi ödemeyi reddetmiş olduğu Galatlara karşı elde ettiği zaferinden sonra kral unvanını alarak Suriye Krallığı'na tabi olmadığını ilan etti. Yunan kentleri tarafından *kurtarıcı* (soter) ilan edilen I. Attalos'un Pergamon Krallığı da artık Suriye Krallığı'nın bir düşmanıydı. Aynı yılda Suriye kralı II. Seleukos, annesi Laodike'nin istemesi üzerine *Hieraks* (Atmaca) takma adlı kardeşi Antiokhos'u ortak kral ilan ederek Anadolu'daki Suriye Krallığı'nın topraklarının yönetimini verdi.

XVIII.2. Antiokhos Hieraks ve Akhaios

Suriye (Seleukoslar) Krallığı açısından I. Attalos'un kendisini kral ilan etmesi alenen bir isyandı. Bu nedenle Suriye Krallığı'na ait olan Anadolu'nun Toros

Dağlarının kuzey batısında kalan kesiminin yönetimini üstlenmiş olan Antiokhos Hieraks, önceliği Mısır Krallığı lehine kaybedilmiş olan yerleri geri almak ve muhtemelen isyancı olarak gördüğü I. Attalos'a karşı savaşmaktı. Fakat Antiokhos Hieraks, Anadolu'ya geçtikten sonra kendi krallığını ilan etti. Böylece *Kardeşler Savaşı* olarak tarihe geçen ve İ.Ö. 236 yılına kadar devam eden II. Seleukos ile Antiokhos Hieraks arasındaki savaş başlamış oldu (Justin. 27.1-2). II. Seleukos, kardeşi Antiokhos Hieraks'a vermiş olduğu toprakları ondan geri almak için bir orduyla İ.Ö. 239 yılında Anadolu'ya yürüdü. Bu arada Laodike, Sardeis satrabı olan kardeşi Aleksandros'un desteğini Antiokhos adına garanti etmişti.

II. Seleukos, kardeşi Antiokhos ile, muhtemelen ikincisinin kendisi için başkent olarak seçmiş olduğu Sardeis'te (Sard) savaştı ve bu savaştan zaferle ayrıldı. Magnesia'nın özgürlüğünün elinden alınıp Smyrna'ya (İzmir) bağlanması da muhtemelen bu zamanda gerçekleşmişti. Fakat II. Seleukos ne Sardeis'i ne de Ephesos'u ele geçirebildi. Yaklaşan kışı Suriye'de geçirmek için savaş bölgesini terk etti. Ertesi yıl Antiokhos daha güçlüydü. Çünkü Pontos kralıyla ittifak yapmış, Galatları da ücretli asker olarak ordusuna dahil etmişti. II. Seleukos, ilikin Kappadokya'da Pontos kralı Mithridates ile savaştı ve bu savaştan zaferle ayrıldı. Fakat Ankyra yakınlarında yapılan savaşta müttefik güçlere yenildi ve Kilikya'ya kaçtı. Böylece Anadolu'daki krallığını garanti eden Antiokhos Hieraks, Suriye krallığındaki taht kavgalarını fırsat olarak görüp sınırlarını genişletmiş olan I. Attalos'a saldırmak için serbest kalmış oldu. İ.Ö. 230'lu yılların ikinci yarısında müttefiki olan iki Galat boyuyla, yani Tektosaglar ve Tolistobogilerle Pergamon'a saldıran Antiokhos Hieraks, yeri tam olarak bilinmeyen Pergamon civarındaki Aphrodite Tapınağı (=Aprodision) civarında yapılan savaşta başarılı olamadı (Kaya 2011, 61 vd.). Anlaşılan I. Attalos, kente çekilip sur kapılarını kapatmıştı. Kenti kuşatmadaki başarısızlığı, Antiokhos'un kuşatmayı kaldırmasına neden oldu. Fakat Galatlar, bu nedenle Antiokhos Hieraks'tan ayrılıp Pergamon'a saldırmaya devam ettiler. Fakat bir kez daha I. Attalos'a yenilip geri çekilmek zorunda kaldılar.

Antiokhos Hieraks daha sonra ilki Hellespontos'ta, ikincisi İ.Ö. 228 yılı baharında Lidya'daki Koloe (Marmara) Gölü yakınlarında, üçüncüsü Karia'da Harpasos/Harpasa Irmağı (Akçay) kıyılarında olmak üzere üç kez daha I. Attalos ile savaştı. Bu savaşların tümünden yenik ayrılan Antiokhos Hieraks'un cesareti kırılmıştı. Artık yeni bir savaşı daha göze almak onun için zordu. Bu nedenle

Anadolu'yu terk ederek, kardeşi II. Seleukos'un doğusundaki topraklarını ele geçirebilmek ümidiyle Mezopotamya'ya gitti. Fakat Antiokhos Hieraks orada da umduğunu bulamadı, yenildi ve Trakya'ya kaçtı. Trakya'da Tylis Krallığı'nı kurmuş olan Galatlardan bir grup ile çarpışırken İ.Ö. 227 yılında yaşamını yitirdi.

Suriye kralı II. Seleukos, kardeşi Antiokhos Hieraks'ın ölmüş olduğu tarihten takriben bir ya da iki yıl sonra Doğu'daki satraplıklarında savaşırken öldürüldü (Iustin. XXVII.3.12). Onun halefi kendisiyle aynı adı taşıyan oğlu, yani *Keraunos* (şimşek) ve *Soter* (Kurtarıcı) unvanlarını adına eklemiş olan III. Seleukos'tu. İ.Ö. 226/5 yılında tahta çıkan III. Seleukos'un selefinin yaklaşık on yıl kadar önce amcası Antiokhos Hiereks'a bıraktığı ve asla geri almayı başaramadığı Anadolu'daki topraklarını yeniden kazanmaya çalıştı. Bunun için generallerini görevlendirdi. Bunlardan en ünlüsü, Frigya'daki Philomelion'da kendi hanedanını kuran Lysias'tı. Pergamon kralı bu generallerden en azından ikisiyle savaştı ve onları yendi (*OGIS* 272 ve 277). Tüm bu girişimlerinden bir sonuç alamayan III. Seleukos, nihayetinde büyük bir ordunun başına geçerek Anadolu'daki topraklarını geri almaya karar verdi. Fakat onun bu seferi de sonuçsuz kaldı. Zira III. Seleukos, İ.Ö. 223/222 yılında dayısı Akhaios da beraberinde olmak üzereTorosları aştıktan sonra emrindeki iki subayı tarafından öldürüldü[4].

III. Seleukos Keraunos Soter'in ölümünden sonra askerler, Akhaios'u kral ilan etmek istediler. Fakat Akhaios, krallık tacını Seleukos'un genç kardeşi Antiokhos lehine reddetti. Böylece Suriye'nin yeni kralı, daha sonra *Megas* (Büyük) unvanını (epithetos) adına ekleyecek olan yirmi yaşındaki III. Antiokhos oldu. Bu arada Pergamon kralı I. Attalos, Anadolu'nun batı kıyılarındaki kent devletleri arasındaki saygınlığını giderek artırmış, kentlerin özgürlüklerinin garantörü olarak Seleukosların yerini almıştı. İyonya'dan Troas'a kadar Anadolu'nun denize kıyısı olan bölgelerini hakimiyet sınırlarına dahil etmişti. Likya ve Karia[5] bölgeleri hala Mısır Krallığı'nın elindeydi. Pisidya ve Pamphylia ise öyle görülüyor ki hala bağımsızdı. En azından Pisidya kenti Selge'nin (Zerk) Suriye Krallığı'na karşı I. Attalos'un müttefiki olduğu bilinmektedir(Özsait 1985, 45).

---

(4) Polyb. IV 48, 7 vd.; V 40.5- 41.2; App. *Syr.* 66. Justin.XXIX.1.3.

(5) İ.Ö. 229 yılında Makedonya tahtına çıkan III. Antigonos Doson, Karia'ya başarılı bir sefer düzenlediği bilinmektedir (Polyb. XX.5.7-11. Pomp. Trog. *Prol.* 28)'un eline geçti. Fakat Karia, Makedon hakimiyetinde kalmadı.

Suriye'nin (Seleukoslar) yeni kralı III. Antiokhos (İ.Ö. 223-187), Suriye Krallığı'nın sivil ve mali işlerin yönetimini Karialı Hermias'a emanet etti ve satraplıklarının yönetimiyle ilgili bazı düzenlemeler yaptı. İlerleyen satırlarımızda ayrıca söz edeceğimiz isyancı Molon'a karş generallerini görevlendirirken kendisi Üçüncü Suriye Savaşı'nın patlak vermesine neden olan seferlerini başlattı. Anadolu'nun Toros Dağları bölgesiyle kuzeybatısındaki bölgelerinin yönetimini dayısı Akhaios'a emanet etti. Ancak tüm bunlar, Suriye'nin henüz 20 yaşında olan genç kralını mutlu edecek başarıları beraberinde getirmiş değildi. Kendisi ve generalleri, İ.Ö. 220 yılında muhatapları karşısında başarısız oldular. Muhatabı karşısında başarılı olan dayısı Akhaios ise İ.Ö. 220 yılında isyan ederek kendi krallığını ilan ettti.

Suriye kralı III. Antiokhos Megas'ın Akhaios'a verdiği görev, Pergamon kralı I. Attalos tarafından ellerinden alınmış olan Anadolu'nun takriben batı yarısındaki topraklarını geri almaktı. Kendisine verilen görevi, beklentilerin ötesinde olan bir başarıyla ifa eden Akhaios, iki yıl içerisinde Seleukosların (Suriye Krallığı) Smyrna (İzmir), Lampsakos (Lapseki), Aleksandria Troas (Eski İstanbul) ve Ilion (Hisarlık) dışında Anadolu'nun batı yarısında sahip oldukları eski topraklarının neredeyse tamamını geri almış, I. Attalos'u Pergamon kalesine hapsetmiş, Anadolu'daki bu başarılarından sonra çağının en güçlü hükümdarlarından birisi olmuştu. Torosların kuzeyindeki krallıkların hiç birisi onun kadar güçlü ve korkutucu değildi. Bu başarısı, onu yeğeni ve efendisi olan Suriye kralı III. Antiokhos'un emrinde bir general olmaktansa kendi krallığını kurabilmesi adına cesaretlendirdi. Nitekim o, İ.Ö. 220 yılında Lykos (Çürüksu) kıyısındaki Laodikeia'da (Goncalı) kendisini *kral* ilan etti ve bunu, kendisini *kral* (basileus) olarak tanımlayan sikkeler bastırak herkese duyurdu (Gardner 1878, 30). Suriye'ye giderek, Suriye Krallığı'nın kalbini elegeçirme planını, askerlerinin bu konuda emrini reddetmesi yüzünden gerçekleştirme olanağını bulamayan Akhaios, İ.Ö. 218 yılında, bu sırada savaş halinde olan Pisidia kentleri Selge ve Pednelissos'tan ikincisinin yardım talebi üzerine, fiilen olmasa da resmi olarak Suriye Krallığı'na ait olan Pisidya ve Pamphylia bölgelerini ele geçirmek için yönünü güneye döndü.

Selge (Zerk) kenti, Pisidya'nın tahkimatı ve nüfusu bakımından en güçlü kentiydi. Birçok Pisidya kentini kendisine bağlamış, 20 bin savaşçıdan oluşan bir ordu kurabilecek kadar savaşa hazırlıklıydı. Akhaios, Pisidya'daki savaş bölgesine komutanlarından Garsyeris'i gönderdi. Pednelissos'u Selge

kuşatmasından kurtarmak göreviyle yola çıkan Garsyeris, Milyas üzerinde Kretopolis'e doğru ilerlerken Pisidya'ya ulaşan iki yol üzerindeki iki ana geçidin de Selgeliler tarafından kapatılmış olduğunu öğrenerek geri dönmek zorunda kaldı. Bu geçitlerden birisi eski adı Klimaks olan bugünkü Döşemealtı boğazıydı. İkincisi ise bugünkü yeri kesin olarak belirlenememiş olan Saporda Geçiti'ydi. Garsyeris'in geri dönmesi üzerine Selgeliler de giçidleri tutmaktan vaz geçtiler. Fakat Garsyeris, geçitlerin Selgeliler tarafından savunmasız bırakılmış olduğunu öğrenir öğrenmez geri dönüp, önce bugünkü Burdur ili sınırları içindeki Kestel Gölü yakınındaki Kretopolis'i ele geçirdi, ardından Pamphylia'ya yürüdü. Orada Side yakınlarında yaşayan Etannalılarla Aspendosluların toplamı 10 bin civarında olan bir askeri güçle Selge'ye karşı savaşmak için kendi yanında yer almalarını sağlamayı başarırken, aynı başarıyı Sidelileri ikna etme konusunda sergileyemedi. Zira Sideliler, hem Aspendos (Belkıs) ile düşmanlıkları hem de III. Antiokhos'a bağlı olmaları dolaysıyla bu savaşa müdahil olmamak konusunda kararlı bir duruş sergilediler. O sıra emrinde bulunan askeri kuvvetleriyle Pednelissos'u (Hasgebe-Serik) kuşatmadan kurtarmak için Selgelilerle savaşmaya başlayan Garsyeris, zor da olsa Selgelileri yendi. Savaş sırasında 10 bin Selgeli yaşamını kaybetti. Sağ kalanlar Selge (Zerk) entine kaçıp, surlarının kapılarını kapattılar ve barış için görüşmeleri başlatmaya hazırlandılar. Kentin ileri gelenlerinden Logbasis'i barış elçisi tayin ettiler. Akhaios'un karısı Laodike, Antiokhos Hieraks'ın arkadaşı olan bu adamın elinde büyümüştü. Fakat Logbasis, Selgeliler adına barış pazarlığı yapmak yerine onlara ihanet edip, Garsyeris'in Selge kentini eline geçirmesine yardımcı oldu. Fakat her ikisi de kenti ele geçirmek konusunda başarılı olamadılar. Akhaios'un kenti ve kentin dışındaki kale gibi tahkimli olan ve Kesbedion denilen Zeus Tapınağı'nı Logbasis'in yardımıyla ele geçirmek için yaklaşmakta olduğu sırada neler olup bittiğini anlayan Selgeliler, Logbasis'in evini bastılar, onu, oğullarını ve adamlarını öldürdüler. Ardından köleleri de azat ederek tüm enerjilerini kent savunmasına vererek, Akhaios'u geri püskürtmeyi başardılar. Kenti ele geçirmeyi başaramayan Akhaios, Selgelilerle antlaşma yapmak zorunda kaldı. Akhaios, 400 talantonu peşin, 300 talantonu da daha sonra ödenmek üzere toplam 700 talanton ödemeleri koşuyla Selge kentini Selgelilere bıraktı. Antlaşma koşullarından birisi de Selgelilerin elinde bulunan Pednelissoslu tutsakların serbest bırakılmasıydı. Akhaios, bu antlaşmayı yaptıktan sonra, Milyas Bölgesi'nin tamamını, Pisidya ve Pamphylia'nın büyük bir kısmına boyun eğdirmiş olarak Sardeis'e döndü (Polyb. V.72-77).

Akhaios'un uzakta oluşundan faydalanan I. Attalos bir Kelt/Galat kabilesi olan ücretli Aigosaglardan bir ordu kurarak, İ.Ö. 218 yılı sonuna kadar kaybettiği toprakları yeniden ele geçirdi. Ertesi yıl Suriye kralı III. Antiokhos, Mısır ile yaptığı *Dördüncü Suriye Savaşı*'nın bir antlaşmayla sona erdirmiş, Akhaios'un kendisinden aldığı topraklarına yeniden sahip olmak için Akhaios'un peşine düşmüş, Sardeis'e (Sard) kadar gelmişti. Suriye kralı III. Antiokhos, bu arada Pergamon kralı I. Attalos ile Akhaios'a karşı bir ittifak antlaşması yaptı. Sonra Akhaios'a Sardeis'teyken saldırdı. Sardeis kalesine sığınan Akhaios'u bu kalede iki yıl kuşatma altında tuttu. Sardeis, İ.Ö. 215/4 yılında düştü ve Akhaios Suriye kralı III. Antiokhos tarafından sağ olarak yakalandı ve işkence yapılarak öldürüldü (Polyb. VII.15 vd.; VIII.16 vd.).

XVIII.3. Anadolu'da Suriye Hakimiyetinin Sonu

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Akhaios'a Anadolu'daki Suriye topraklarının idaresi verildiğinde Yukarı Satraplıklar olarak bilinen Doğu Satraplıklarında Media satrabı Molos isyan etmişti. III. Antiokhos ona karşı generallerini göndermiş, kendisi de Mısır Krallığı'nın elinde olan Koile Suriye'yi fethetmek görevini üstlenmişti. Mısır kralı III. Ptolemaios'un İ.Ö. 222 yılında ölmesi bu fetih seferi için gayet uygun bir fırsatı ortaya çıkarmıştı. III. Antiokhos'un Koile Suriye'yi Mısır'dan geri almak için İ.Ö. 221 yılında harekete geçmesiyle *Dördüncü Suriye Savaşı* (İ.Ö. 221-217) patlak vermiş oldu.

İsyancı Molon'a karşı göndermiş olduğu generalleri Molon'a yenildiler (Polyb. V. 42, 45-46). Molon, Media'da kral unvanını alarak bağımsızlığını ilan etti ve kendi sikkelerini bastı. Doğu İran ile Babil arasında kalan Suriye Krallığı'nın doğu topraklarını tamamen kontrolü altına aldı. Bu arada kendisinin Koile Suriye'yi ele geçirme girişimi, Koile Suriye'deki Mısır askeri kuvvetlerinin komutanı olan Aitolialı Theodotos tarafından boşa çıkartıldı. Theodotos, İ.Ö. 221 yılı yazında Beka vadisindeki Gerrha ve Brokhoi kalelerine saldıran III. Antiokhos'un bu kaleleri ele geçirmesine izin vermedi. İsyancı Molon'un generallerini yenerek kendisini kral etmiş olduğunu öğrenince, Koile Suriye'yi fethetmek konusunda daha fazla ısrarlı olamadı ve geri döndü. İ.Ö. 220 yılı başlarında Molon'a karşı düzenlediği seferinde ise amacına ulaştı. Molon yenildi ve intihar etti. Ancak aynı yıl bir başka sorun patlak verdi. Bu kez sorun dayısı Akhaios'tu.

III. Antiokhos, daha önce sözünü etmiş olduğumuz Akhaios'a karşı yapmayı planladığı seferi, Üçüncü Suriye Savaşı'ndan beri Mısır'ın denetiminde olan

Seleukeia Pieria'yı (Kabaklıca Köyü) geri almak istemesi yüzünden erteledi. Bu kenti ele geçirdikten sonra ise Koile Suriye'yi fethetmek adına gelişen yeni fırsatlar ortaya çıktı. Beka vadisindeki Mısır kalelerini ele geçirmesine başarılı bir savunma savaşı vererek izin vermeyen Aitolialı komutan Theodotos'un Mısır kralı III. Ptolemaios ile arası açılmıştı. III. Antiokhos, Koile Suriye'deki Mısırlı komutan Theodotos ile anlaşarak, Suriye'nin denize kıyısı olan bölgelerinin önemli kentlerini ondan aldı (Polyb. V.61-63). İ.Ö. 219 sonlarında Mısır ile dört aylığına bir ateşkes antlaşması imzalayan Suriye kralı Antiokhos Megas, ertesi yılın baharında Koile Suriye'yi ele geçirdi. Fakat İ.Ö. 217 yılının Haziran ayında Raphia'da yapılan büyük bir savaşta Mısır kralı III. Ptolemaios'a yenilerek başkenti Antiokheia'ya (Antakya) geri çekildi[6] Bu savaşın sonunda öyle görülüyor ki Suriye kralı III. Antiokhos'un Seleukeia (Kabaklıca Köyü) dışında Suriye'de yeni bir kazanımı olmadı. Suriye kralı III. Antiokhos, bu tarihten sonra tüm enerjisini isyancı dayısı Akhaios'a karşı kullandı. Daha önce sözünü etmiş olduğumuz gibi onu İ.Ö. 216-214 yılları arasında iki yıl boyunca Sardeis'te kuşattıktan sonra ele geçirdi ve öldürdü. Sonra Anadolu'daki Suriye topraklarındaki denetimini güçlendirmek için bir süre Anadolu'da kaldı ve İ.Ö. 213 yılı sonunda Anadolu'daki satraplıklarının tümü onun tarafından ele geçirilmişti. Zira III. Antiokhos'un imparatorluğunun Yukarı Satraplıklar olarak bilinen Dicle Nehrini'nin doğusundaki ve kuzeyindeki Doğu satraplıklarındaki otoritesini yeniden tesis etmek için İ.Ö. 212 yılında sefere çıktığı bilinmektedir. Bu tarihten muhtelen iki yıl sonra (İ.Ö. 201) yılında Zeuksis adlı bir generaline (strategos), bir mektup yazarak, ondan Babil ve Mezopotamya'dan temin edilecek 2 bini Yahudiyi aileleriyle birlikte Lidya ve Phrigya'nın önemli yerlerine ve garnizonlarına yerleştilmesini istedi (Schalit 1960, 292 vd.). Bu kolonistlerin nerelere yerleştirilmiş oldukları kesin olarak bilinmiyor. Ancak bu bölgelerde, Magnesia (Manisa), Palamagnesia, Nakrasa (Nakrasos/Akrasos: Gelenbe), Hyrkanis (Alibeyli), Hierapolis (Pamukkale), Laodikeia Katakekaumene (Ladik), Peltai, Dokimeion (İscehisar), Blaundos (Sülümenli) ve Kadi (Gediz) gibi hangi Suriye kralı tarafından kurulduğu bilinmeyen Suriye kolonilerinin varlığı bilinmektedir (Cohen 1978 11 vd). Bugünkü Türkiye toprakları üzerindeki en az üç Suriye kolonisi ise III. Antiokhos tarafından kuruldu. Bunlardan birisi Khersonesos'taki (Gelibolu) Lysimakheia'da, ikincisi Alabanda'da kurulmuş olan

(6) Polyb. V.34, 40, 58-71, 79-87, 107; 15.25.1-2. Justin. XXX.1.

Antiokheia'dır. Üçüncüsü Likya'da Telmessos'ta (Fethiye) kurulmuş olan Kardakes'tir. İ.Ö. 197 yılında kurulan sonuncusu, kralın Romalılarla yapmış olduğu savaşlar sırasında (İ.Ö. 192-190) büyük zararlar gördü. Kentin tahkimatı yıkıldı. Arazileri ve otlaklarının bir bölümü ellerinden alındı. Kardakes adıyla tanınan kolonistlerin bir kısmı kentten ayrılıp gitmek zorunda kaldı.

Tarihe Antiokhos'un *Anabasis*'i (tırmanışı) olarak mal olmuş bulunan bu seferinden Armenia'yı fethedip, Bakria ve Parthia ile ittifak antlaşması yaparak İ.Ö. 205 yılında geri döndüğünde hiçbir şey eskisi gibi değildi. Her ne kadar atalarının topraklarını yeniden denetimi altına almak niyetiyle yola çıkmış olsa da bu niyetini hayata geçirme olanağını bulamayacaktı. Zira Hellenistik dünyanın daha önce hiç içinde olmayan Roma Cumhuriyeti, Yunanistan kentlerinin özgürlüğünün yeni koruyucu olarak, Makedonya'ya karşı savaşacak cesarete, tarihe Makedonya Savaşları olarak geçmiş olan savaşların ilk ikisinde V. Philippos'a boyun eğdirdikten sonra sahip olmuştu. Roma Cumhuriyeti aynı politikayla bu kez Suriye kralı Antiokhos Megas'a karşı duracaktı. Nitekim 22. Bölümde daha detaylı anlatacağımız gibi İ.Ö. 201 yılında atalarının topraklarını geri almak için yola çıktığında Roma desteğine güvenen Pergamon kralı ile Rodos'un ve Batı Anadolu'ki üç kentin sıkı direnişine muhatap kaldı. III. Antiokhos, ilerleyen satırlarımızda ayrıca sözünü edeceğimiz Magnesia Savaşı'nda ise Roma'ya yenilecek ve Suriye Krallığı'nın Toros Dağlarının kuzeyinde kalan Anadolu ile, Kilikya dışında, tüm askeri ve siyasi bağını tamamen ve geri dönüşü olmayacak şekilde koparmak zorunda kalacaktır. O ve ondan sonraki Suriye kralları, daha sonra hiçbir zaman Magnesia yenilgisiyle kaybetmiş olduğu topraklarını geri alamayacaktır. Fakat hala başkenti Antiokheia (Antakya) olan Suriye Krallığı'nın sınırları çok büyüktü. Bugünkü Türkiye topraklarının Kappadokya dışında kalan doğu ve güney kesimi hala Suriye (Seleukoslar) Krallığı'nın sınırları içerisindeydi ve bu krallığın nüfuzu Hindistan'a kadar uzanıyordu. III. Antiokhos, İ.Ö. 212 yılında yapmış olduğu seferinde Media'nın yönetimini yeniden organize etmiş, Armenia'yı vasalı yapmış, diğer satraplıkları ele geçiren yerli krallarla barış ve ittifak antlaşmaları yaparak dönmüştü. Onun antlaşma yaptığı krallardan birisi Parthia kralı II. Arsakes, ikincisi Baktria kralı Euthydemos ve üçüncüsü India (Hindistan) kralı Sophagasenos'tu[7].

(7) Polyb. 8.23;10.27-31,39; 11.34. Justin. 41.5.7. Strab. 11.14.15.

Suriye kralı III. Antiokhos, İ.Ö. 205 yılında doğu seferinden döndü. İ.Ö. 205-201 yılına kadar Mısır Krallığı ile sorunlarıyla meşgul oldu. Bu tarihten sonra atası I. Seleukos'un İ.Ö. 280 yılında sahip olduğu Anadolu ve Trakya'daki topraklarını yeniden ele geçirmek için serbestti. İ.Ö. 192 yılına kadar bir kaç kent dışında Anadolu'nun batısının ve Marmara (Propontis) bölgesinin Trakya kesimini ele geçirdi. Kendisine kapılarını kapayan, Smyrna (İzmir), Aleksandria Troas (Eski İstanbul) ve Lampsakos (Lapseki) kentleri ile Pergamon Krallığı ve Rodos Cumhuriyeti ise ona karşı savaştı. Roma Cumhuriyeti onlarla ittifak antlaşması yaparak III. Antiokhos'a karşı direnişi destekledi. III. Antiokhos'un ordusuyla İ.Ö. 192 yılında Yunanistan'a girmesine, Roma Cumhuriyeti savaş ilanıyla karşılık verdi. Tarihe Antiokhos Savaşı olarak mal olmuş bulunan ve İ.Ö. 190 yılı yazı sonuna kadar devam eden bu savaşta III. Antiokhos hem Yunanistan'da hem adalarda hem de Anadolu'nun Ege Denizi'ne ve Akdeniz'e kıyısı olan bölgelerine yakın yerlerde yapılan donanma savaşlarında Roma ve müttefiklerine yenildi (Bickermann 1932, 47 vd). İ.Ö. 190 yılı sonbaharı başlarında yapılan ve Magnesia (Manisa) Savaşı olarak geçmiş olan meydan savaşı ise Suriye kralı III. Antiokhos'un yenilgisi, Toros Dağlarının kuzeyinde kalan Anadolu'nun batı yarısındaki tüm iddialarından vazgeçmek zorunda kalmasıyla son buldu. İ.Ö. 188 yılında yapılan Apameia (Dinar) Barışı ile III. Antiokhos'un boşalttığı topraklar Roma müttefikleri arasında paylaşıldı. III. Antiokhos, Toros Dağlarının kuzeyindeki Anadolu topraklarını elinden alan Apameia Antlaşması'nın imzalanmış olduğu tarihten bir yıl sonra, yani İ.Ö. 187 yılında, Elymais'teki bir tapınaktan para almak isterken öldürüldü.

XVIII.4. Suriye Krallığı'nın Gerileyiş ve Çöküşü (İ.Ö. 187-64)

Suriye'nin Büyük (Megas) unvanlı kralı III. Antiokhos'un halefi büyük oğlu daha önce ölmüş olduğu için ikinci oğlu IV. Seleukos oldu. Onun takriben 13 yıl devam eden hükümdarlığına generali Heliodoros tarafından İ.Ö. 275 yılında öldürülerek son verildi ve yerine henüz çocuk yaşta olan Laodike'den olma oğlu Antiokhos tahta çıkarıldı.

IV. Seleukos, oğlu Demetrios'u rehin olarak Roma'ya göndermiş ve böylece III. Antiokhos Megas'ın Romalılara rehin olarak vermiş olduğu oğlu Antiokhos, Romalılar tarafından serbest bırakılmıştı. Antiokhos, Roma'dan ayrılıp Atina'ya geldiğinde kardeşi IV. Seleukos'un öldürülmüş olduğunu öğrendi ve Pergamon kralı II. Eumenes'in yardımıyla kendisini IV. Antiokhos adıyla Suriye kralı ilan etti. Suriye'ye döndükten sonra babasının katili olan Heliodoros'u öldürdü ve

kardeşinin karısı olan kraliçe Laodike ile evlendi. Evlilik Suriye'ye iki ortak kralın hükmetmesi sonucunu beraberinde getirdi.

Antiokhos, kral olduktan sonra diplomasi yoluyla Anadolu ve Yunanistan'daki bazı kentlerle dostluk ve ittifak ilişkileri kurdu. Ardından İ.Ö. 169 yılında Mısır'a saldırdı ve böylece Suriye Savaşları serisinin altıncısı başladı. Mısır'ın başkenti İ.Ö. 168 yılında IV. Antiokhos tarafından kuşatıldı. Makedonya kralı Perseus ile yaptığı savaş nedeniyle bir süre bu savaşa ilgisiz duran Roma, nihayet C. Pupillius Laenas adlı bir senatörünün başkanlığındaki bir elçi heyetini bu savaşı sonlandırmak göreviyle İskenderiye'ye gönderdi. Roma ultimatomunu Antiokhos'a ileten Pupillius Laenas, çok sert ve küçümseyiciydi. Karşısında duran Suriye kralı Antiokhos'a, onun etrafını çeviren bir daire çizdi ve bu dairenin içinden çıkmadan önce Mısır ve Kıbrıs'tan çekilip çekilmemeye karar vermek zorunda olduğunu söyledi (Liv. XLIV.19. Justin.XXXIV.2 vd.). Antiokhos'un Mısır'ı terk etmekten başka çaresi yoktu. Böylece *Altıncı Suriye Savaşı* son buldu.

IV. Antiokhos, Mısır'daki onur kırıcı muameleden sonra yönünü Doğu satraplıklarına döndü. İ.Ö. 164 yılında hastalandı ve Tabae'da öldü. Onun halefi henüz çocuk yaşta olan V. Antiokhos oldu. Fakat onun ömrü de uzun olmadı. İ.Ö. 262 yılında, babası IV. Seleukos'un dostlarının yardımıyla Roma'dan kaçmayı başarmış olan kuzeni Demetrios, kendini kral ilan ettikten sonra, önce Suriye Krallığı'nın askeri başkenti olan Apameia'yı ele geçirdi. Ardından kraliyet başkenti Antiokheia'ya (Antakya) saldırdı. Kenti ele geçirdi ve hem genç kral V. Antiokhos'u hem de kral naibi Lysias'ı öldürdü.

Demetrios tahta çıktığında bir çok sorunla karşı karşıyaydı. Suriye Krallığı'nın Doğu satraplıklarında ve Judaea'da (İsrail) isyanlar vardı. *Makkabiler İsyanı* olarak tarihe geçmiş olan ikincisindeki isyan, IV. Antiokhos'un krallığı döneminden beri devam etmekteydi (Joseph. *AJ* 12.10-13.1). Media'da Timarkhos, kendisini *Büyük Kral* ilan etmişti (App. *Syr*.47. Diod. 31.27a). Diğer satraplıklar da Suriye Krallığı'na tabi olmaktan çıkmışlardı. Dahası Romalılar da kaçarak ülkesine dönmüş olduğu için Demetrios'a düşmandı. Demetrios, Roma düşmanlığını diplomasiyle aşmayı başardı[8]. Timarkhos'a savaş açarak onu yendi

(8) Demetrios'un tahta çıkışı ve Romalılar ile ilişkiler konusunda bk. Polyb.XXXI.2, 11-15, 28-29,33; XXXII.1-2. App. *Syr.* 46-47. Diod. XXXI.28 vd.

ve onun bu zaferi Babil'de alkışlandı, ona *kurtarıcı* (soter) unvanını kazandırdı. Fakat Demetrios, bu başarısını devam ettiremedi. Kappadokia ve Pergamon krallıklarıyla ilişkilerini kötüleştirdi. İnzivaya çekilerek çok içki içen birisi olarak halkın nefretini kazanmaya başlayan Demetrios'a ilk tepki, başkent Antiokheia halkından geldi. Antiokheia'daki isyan Mısır kralı VI. Ptolemaios'un da onun düşmanları arasında yer almasına yol açtı. Nihayet IV. Antiokhos'un oğlu Balas, Pergamon'a götürülerek orada Aleksandros adıyla Suriye kralı ilan edilerek Kilikya'ya yerleştirildi.

Kilikya'da yerli bir hanedanın himayesinde yaşamaya başlayan Aleksandros Bias, kızı Laodike ile birlikte İ.Ö. 153 yılında Roma'ya başvurdu. Roma senatosu İ.Ö. 152 yılında çıkardığı bir senato kararıyla Aleksandros Bias'ı Suriye kralı ilan etti. Aleksandros Bias'a savaş açan Demetrios, ilk çarpışmada başarılı oldu. Fakat sonraki savaşta yenildi ve öldü. Filistin'de Jonathan Makkabe'yi başrahip atayan Suriye'nin yeni kralı, Demetrios'un oğlu Antigonos'a karşı başlattığı savaşı sırasında saygınlığını kaybetmeye başladı. Media ve Susiane satraplıklarının İ.Ö. 147 yılında kaybedilmesi ise desteğini tamamen yitirmesine neden oldu. İki yıl sonra Demetrios'un oğlu Demetrios'a karşı yaptığı savaşta yenilerek başkent Antiokheia'yı terk edip Kilikya'ya kaçtı. Orada bir ordu topladıktan sonra yeniden savaşa dönen Demetrios, Antiokheia Oenoparos'ta yenildi ve Diokles adıyla tanınan bir Arap hanedanına sığındı. Diokles, birkaç gün sonra onu öldürdü[9]. Suriye'nin yeni kralı, Aleksandros Bias'ın iki yaşındaki oğlu Antiokhos'u ele geçirerek, onu kral ilan eden Apameialı isyancı Thypron'a karşı İ.Ö. 242 yılına kadar savaştı. Onu etkisiz hale getirip, ona karşı yapılacak savaşı kardeşi Antiokhos'a emanet ettikten sonra Suriye topraklarını istila eden Parthlara karşı bir sefer düzenledi. Parthlarla İ.Ö 239 yılında yapmış olduğu savaşta yenildi ve esir alındı. Onun halefi kardeşi VII. Antiokhos oldu. Thybron'un bir Fenike kenti olan Dora'daki kuşatmadan kurtulmayı başarıp, Apameia'ya kaçtıktan sonra orada öldürülmesi, Suriye'nin yeni kralını rahatlattı. Artık o, meşgul olması gereken iki önemli soruna vakit ayırabilirdi. Bu sorunlardan birisi Parthlar, diğeri Yahudilerdi. Onlar IV. Antiokhos'un Doğu'da ölmüş olduğu tarihten beri bağımsızlığını ilan etmişlerdi. VII. Antiokhos, ilkin Judea'ya saldırıp, başkent Kudüs'ü ele geçirdi. Yahudilerin kralı Hyrkanos'u vasal kral tayin ederek

(9) Polyb. XXXIII.15. 1 vd., 18. 5 vd. App. *Syr.* 67. Diod. XXXI.32; XXXII.9-10; XXXIII.3. Justin. XXXV.1.3; 35. 2. Strab. XIII.4.2; XVI.2.8. Joseph. *AJ* 13.2.1-4; 13. 4.1.

oradan ayrılıp, bu sırada Babil'i elinde tutan Parth kralı II. Phraates'e karşı yapacağı savaş için yola çıktı. Phraates'e karşı yaptığı savaşlardan zaferle ayrılan VII. Antiokhos, ilkin İ.Ö. 141 yılından beri Parthların kontrolünde olan Babil'i ele geçirdi. Sonra Dicle kıyısındaki Seleukeia ile eski Pers başkenti Susa'yı yeniden Suriye Krallığı'nın bir parçası yaptı. Fakat bu başarılarını Media'da tekrarlayamadı. Oraya yapmış olduğu seferinden sağ dönemedi. İ.Ö. 129 yılı başlarında bir savaş sırasında öldü. Onun ölümünden sonraki üç yıl içinde Media, Babilonia ve Susiane satraplıklarıyla Fırat Irmağı'nın doğusundaki tüm Suriye toprakları Parthlar tarafından ele geçirildi. Sayısı 13 olan sonraki krallardan hiçbirisi kaybedilen toprakları geri alamadı. Onlar, başkent Antiokheia'da Romalı general Pompeius Magnus'un Suriye'yi ilhak ederek Roma Cumhuriyeti'nin bir eyaleti yapmış olduğu İ.Ö. 64 yılına kadar hüküm sürdüler[10].

XVIII.5. Trakya ve Makedonya

Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi İskender Pers seferi için Makedonya'dan ayrıldığında bu ülkenin yönetimini II. Philippos'un generali olan yaşlı Antipatros'a emanet etmişti. İskender öldüğünde Trakya ve Yunanistan'ı da içine alan Makedonya'nın yönetimi, Antipatros'un yönetimindeydi. İskender'in ölümünden sonra Babil'de toplanan diadokhlar arasında o da vardı. Babil'de kurulan üçlü üst yönetimin bir üyesi de Antipatros'tu ve Makedonya yine ona verilmişti. Fakat bu kez Trakya onun doğrudan yönetimi altında değildi. Trakya, İskender'in generallerinden Lysimakhos'a bırakılmıştı. Daha önce Makedonya'nın bir parçası olan Trakya, böylece Makedonya'dan ayrılmış, bir satraplık yapılmıştı. Lysimakhos, kendisine tahsis edilen Trakya satraplığında Traklarla uzun süre savaşmış, halefler arasındaki ilk savaşın sonunda büyük ölçüde satraplığındaki kontrolü sağlamıştı. İ.Ö. 301 yılına kadar onun satraplığının sınırları içinde yalnızca bugünkü Türkiye topraklarının Avrupa kesimi vardı. Bu tarihte yapılan İpsos Savaşı, onun krallık sınırlarını, eski adı Tauros (=Boğa) olan bugünkü Toros Dağları'nın kuzeybatısında kalan Anadolu topraklarını içine alacak kadar

---

(10) İ.Ö. 129-64 yılları arasında hüküm süren Suriye Kralları şunlardır: II. Demetrios Nikator (İ.Ö. 129-125), VIII. Antiokhos (Kleopatra Thea ile birlikte:İ.Ö. 125-121), V. Seleukos (İ.Ö. 125), VIII. Antiokhos (İ.Ö. 121-96), IX Antiokhos Eusebes Philpator (İ.Ö. 115-95), VI. Seleukos Epiphanes Nikanor (İ.Ö. 96-95), III. Demetrios Philopator (İ.Ö. 95-88), X. Antiokhos Eusebos Philopator (İ.Ö. 95-83), XI. Antiokhos Epiphanes Philadelphos (İ.Ö. 94), I. Philippos Philadelphos (İ.Ö. 94-83), XII. Antiokhos Dionysos Epiphanes Philopater Kallinikos (87-84), II. Tigranes (Armenia Kralı) (İ.Ö. 83-69), XIII. Antiokhos Eusebes (İ.Ö. 69-64), II. Philippos (İ.Ö. 65-64)

genişletmişti. Kilikya ve Anadolu'nun güney kıyılarında yer alan Mısır'a (=Ptolemaioslara) ait olan kentler onun sınırlarının dışındaydı.

Triparadeisos toplantısı Antipatros ve Lysimakhos'un konumlarında bir değişiklik yapmadı. Antipatros, ölmüş olduğu İ.Ö. 318 yılına kadar Makedonya ve Yunanistan'ın doğrudan yönetiminin sorumlusu olarak kalırken, Lysimakhos Trakya Satraplığı'ndaki otoritesini güçlendirmekle meşgul oldu. Gelibolu'da kendi adını verdiği kraliyet başkentini, yani Lysimakheia'yı (Ekzamil) kurdu. Antipatros'un ölmeden önce yaşlı generali Polyperkhon'u halefi olarak tayin etmesi halefler arasındaki yeni şavaşın (II. Halefler Savaşı) patlak vermesine neden oldu. Polyherkhon ile Antipatros'un oğlu Kassandros, arasındaki savaşlar, ikincisinin Makedonya'yı ele geçirmiş olduğu İ.Ö. 316 yılına kadar Makedonya ve Yunanistan'da devam etti.

Kassandros, İ.Ö. 316 yılında sözde kral Philippos Arrhidaios'un karısı Euridike tarafından destekleniyor, Polyperkhon ise İskender'in annesi Olympias'a sığınıp onun desteğiyle güç kazanmaya çalışıyordu. Böylece o sırada Epeiros'ta olmayan İskender'in annesi Olympias da savaşlara müdahil oldu ve İskender'in yarım akıllı kardeşi olan sözde kral Philippos Arrhidaios ile karısını ve Kassandros'un kardeşini İ.Ö. 317 sonbaharında öldürdü. Fakat o da Kassandros tarafından İ.Ö. 315 yılı başlarında öldürüldü. Diğer sözde kral VI. Aleksandros ve annesi Roksane'yi ise İ.Ö. 310 (ya da 309) yılında öldüren Kassandros, İ.Ö. 306/5 yılında diğer diadokhlar gibi kendisini kral ilan etti. Polyperkhon'un ona karşı İskender'in gayri meşru oğlu Herakles'i Pergamon'dan çağırıp güç kazanmaya çalışması işe yaramadı. Kısa bir süre Kassandros ile barış yapabilmek adına Polyperkhon tarafından öldürüldü.

İ.Ö. 301 yılındaki İpsos Savaşı'nda hem Trakya kralı Lysimakhos hem de Makedonya kralı Kassandros Antigonos'a karşı savaştılar. Antigonos'un yenilgisi ve yaşamını yitirmesiyle son bulan bu savaş, Trakya kralı Lysimakhos'un kraliyet sınırlarını, Toros dağlarının kuzeyi ile Kızılırmak'ın (Halys) doğusunda kalan tüm Anadolu'yu içine alacak kadar genişletti. Makedonya kralı Kassandros ise Anadolu'da hiçbir hak iddia etmedi. Fakat Kilikya daha önce söz etmiş olduğumuz gibi onun kardeşi Pleitarkhos'a bırakıldı. Fakat Kilikya daha sonra Demetrios Poliorketes tarafından onun elinden alındı.

İpsos Savaşı'nda babası Antigonos'u kaybeden ve bu savaştan kaçarak canını kurtaran Demetrios Poliorketes, Makedonya ve Yunanistan işlerine

müdahil oldu. İ.Ö. 297 yılında Kassandros'un ölmesi ve geride birbiriyle anlaşamayan çocuk yaştaki oğullarının taht mücadelesine girmiş olmasından yararlanan Demetrios, üç yıl sonra (İ.Ö. 294) Makedonya'yı ele geçirerek kendisini Makedonya kralı ilan etti ve Kassandros'un haleflerinin tümünü öldürdü.

Demetrios Poliorketes'in yükselen yeni bir güç olarak diğer kralları tehdit eder hale gelmesi, bu kralları, yani Mısır kralı I. Ptolemaios, Trakya kralı Lysimakhos ve Suriye kralı I. Seleukos'u harekete geçirdi. I. Seleukos, Demetrios'a ait olan Kilikya'ya saldırıp bu bölgeyi ele geçirdi. Anadolu'nun batı kıyılarına saldırıp Demetrios'a bağlı olan kentleri kendisine bağladı. I. Ptolemaios ilkin Kıbrıs'a saldırdı ve daha önce Demetrios tarafından kendisinden alınmış olan bu adayı yeniden krallığının bir parçası haline getirdi. Ardından Likya (Teke Yarımadası) ve Pamphylia bölgelerini ele geçirdi. Tüm bunlar İ.Ö. 294-293 yıllarında olup bitenlerdi.

I. Ptolemaios'un İ.Ö. 287 yılında, mimar ve aynı zamanda bir diplomat olan Knidoslu Sostratos'un aracılığıyla Attina ile bir barış yaparak Yunanistan'daki siyasi nüfuzunu artırması ve Antigonos Monophtalmos tarafından kurulmuş olan Adalar Birliği'ni ele geçirmesiyle gücü iyice tüketilen Demetrios'un yapabileceği çok fazla şeyi yoktu. İ.Ö. 285 yılında Suriye kralı I. Seleukos tarafından esir alındı ve onun başkentinde İ.Ö. 283 yılında yaşamını yitirdi.

Demetrios'un Suriye kralı I. Seleukos tarafından esir alınmasından sonra Makedonya, geçici bir süre Demetrios'un oğlu Antigonos Gonatas'a kaldı. İ.Ö. 281 yılında patlak veren Korupedion Savaşı, Lysimakhos'un Trakya Krallığı'nı sona erdirmiş, Lysimakhos'un olan herşeyin varisi, bu savaştan zaferle ayrılan Suriye kralı I. Seleukos olmuştu. İkincisinin Makedonya'yı da ele geçirebilmesi adına koşullar çok uygundu. Fakat Seleukos, İ.Ö. 280 yılında Ptolemaios Keraunos tarafından hainlikle öldürüldü. Katil Makedonya'da kendisini kral ilan ettirdi. Fakat onun ömrü de çok uzun olmadı. İ.Ö. 280 yılında Makedonya'ya saldıran Keltler/Galatlar ile savaşırken yaşamını yitirdi. Onun halefi, bir Galat boyunu Gelibolu'da yenen Demetrios Poliorketes'in oğlu Antigonos Gonatas oldu. Bugünkü Türkiye topraklarının Trakya kesimi, İskender döneminde olduğu gibi yeniden Makedonya Krallığı'nın bir parçası haline geldi. Zira Suriye Krallığı, I. Seleukos'un ölümünden sonra Trakya'yı denetimine almayı başaramadı. Hatta *büyük* (megas) unvalı III. Antiokhos'un krallığı dönemine kadar Suriye krallarının hiçbirisi Trakya'nın Suriye Krallığı'na ait olduğu iddiasını bile dile getirmediler.

İ.Ö. 301 yılındaki İpsos Savaşı, öyle görülüyor ki Makedonya Krallığı'nın dış politikası açısından bir dönüm noktası oldu. Bu savaşın galip kralları arasında yer alan Kassandros, Anadolu'dan bir toprak talebinde bulunmamıştı. Anlaşılan onun amacı, Makedonya'yı Anadolu işlerinden uzak tutmaktı. Bu politikaya, V. Philippos'un krallığı dönemine kadar, Makedonya'da hüküm süren sonraki krallar da bağlı kaldılar. Kırk yıldan daha uzun bir süre kral olarak Makedonya'da hüküm süren Antigonos Gonatas (İ.Ö. 280-239), tüm enerjisini Yunanistan ve adalara Makedon hakimiyetini kabul ettirmek için harcadı. Bu politika onu Yunanistan ve adalardaki üslerini kaybetmek istemeyen Mısır Krallığı ile karşı karşıya getirdi. İ.Ö. 267-261 yılları arasında yapılan Khremonidas Savaşı'nın nedeni Antigonos'un Mısır'ın thalasokrasini tehdit eden siyasi ve askeri faaliyetleriydi. *İkinci Suriye Savaşı* (İ.Ö. 260-253) sırasında Antigonos'un Suriye Krallığı'nı desteklemiş olmasının nedeni de aynıydı. Bu savaş sırasında ve sonrasında Antigonos Gonatas, Mısır Krallığı aleyhine Yunanistan ve adalardaki nüfuzunu genişletti. İ.Ö. 250'li yıllarda Andros adası kesin olarak Makedonya kontrolüne girmişti (Plut. *Artaks*. 12.2).

İ.Ö. 240 yılında Aitolialılarla bir ittifak antlaşması yapan Antigonos Gonatas'ın oğlu ve halefi olan II. Demetrios, Yunanistan'da tarihe kendi adıyla mal olan savaşlar (*Demetrios Savaşları*: İ.Ö. 238-234) yaptı. Bu savaşların sona ermesinden yaklaşık 4 yıl sonra yaşamını yitiren II. Demetrios'un halefi, henüz dokuz yaşında olan oğlu V. Phlippos'tu. V. Philippos'un yaşının küçük olması, kraliyet ailesinden olan Demetrios Doson'un kral naibi tayin edilmesine neden oldu. İ.Ö. 229 yılında kral ilan edilen Demetrios Doson da tüm enerjini Yunanistan işlerine harcadı. Tesalya'da patlak veren isyanı bastıran Demetrios Doson, İ.Ö. 225 yılında Akhaia Birliği'nin hegamon'u seçildi.

İ.Ö. 221 yılında henüz 17 yaşında olan V. Philippos, Makedonya kralı oldu. Onun politikası seleflerininkinden farklı değildi. Egemenlik politikası Yunanistan'ı denetimi altına almak üzerine kurulmuştu. Fakat İ.Ö. 215 yılında Kartacalı Hannibal ile ittifak yapması, onu Roma ile karşı karşıya getirdi. Roma'nın bu nedenle yönünü Adriyatik Denizi'nin doğusuna çevirmesiyle başlayan süreç, Anadolu'nun batı kıyılarını Makedonya Kralı V. Philippos'un siyasi ve askeri ilgi alanına soktu. Zira V. Philippos'un Roma ile yaptığı I. Makedonya Savaşı (İ.Ö. 215-205) sırasında Pergamon kralı I. Attalos ve Hellespontos ile ticari çıkarları olan Rodos da savaşlara dahil olmuştu.

XVIII.6. Rodos Peraia'sı

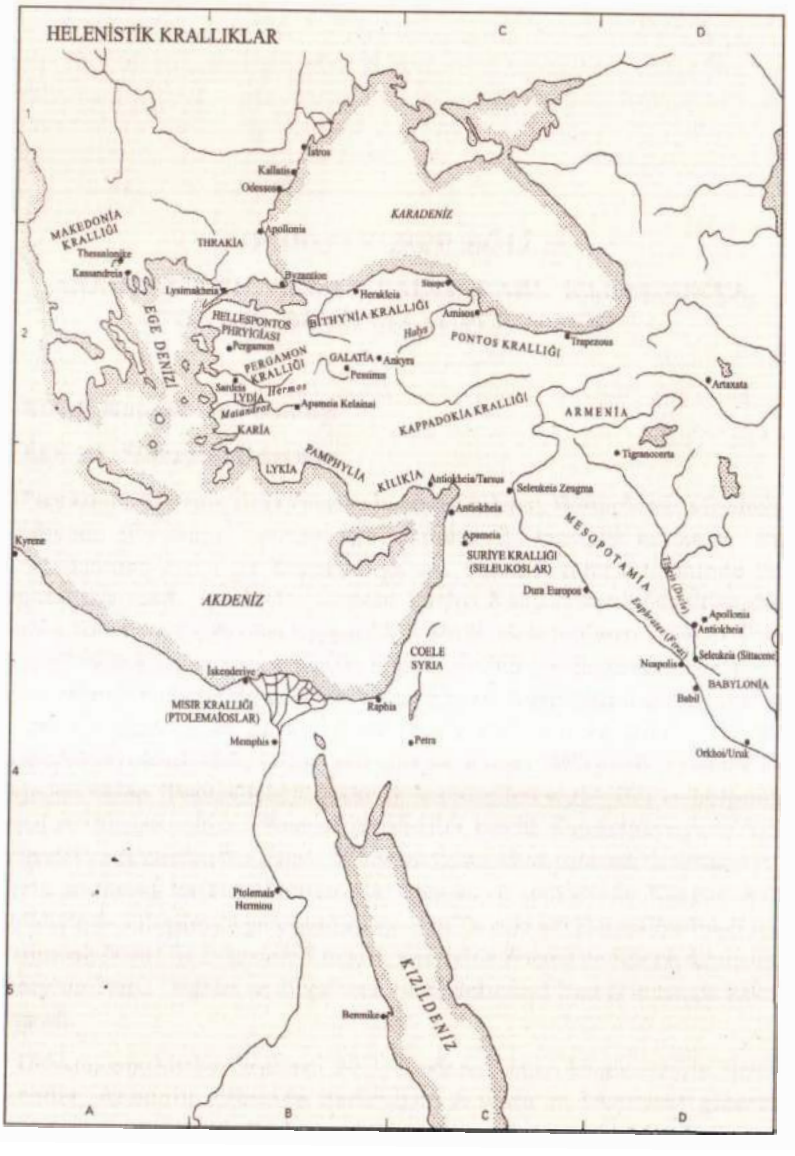
Sakinleri Dor Yunanlıları olduğu bilinen Rodos'un İ.Ö. 408 yılında adanın Kamiros, Lyndos ve İalysos adlarıyla bilinen üç meskûn mahalinin bir araya gelmesiyle demokratik yönetimlerini, yani Rodos Cumhuriyeti'ni kurdular. Cumhuriyetin yönetim merkezi, adanın kuzey doğu ucunda, Güneş Tanrısı Helios Tapınağı'nın yakınındaydı. İ.Ö. IV. Yüzyılda özellikle Doğu Akdeniz ticaretinin en önemli aktörlerinden birisi oldu. Suriye, Mısır, Ege adaları, Batı Anadolu ve Trakya, Rodos'un yoğun ticari faaliyetlerde bulundukları yerler oldular. Bunlardan son üçünün kimi kent ve toplulukları, Rodos'un bastığı gümüş sikkeleri benimsediler. Aynı yüzyılın ortalarında Anadolu'nun Rodos'a çok yakın olan kıyı bölgelerini ele geçirdiler. *Rodos Peraia*'sı denilen Rodos'un ana karadaki bu toprakları Loryma (Bozukkale) Burnu'nu, Physkos'u (Marmaris Koyu) ve çevresini, Knidos (Tekir Burnu) Yarımadası'nı kapsıyordu. İ.Ö. III. Yüzyılda Rodos Peraia'sının sınırları bugünkü Gökova sahillerini, İ.Ö. II. Yüzyılda Telmessos (Fethiye) Körfezi kıyılarını içine alacak kadar genişledi (Magie 2003, 35 vd). Rodos, *Peraia* denilen anakaradaki kent ve topluluklara Rodos vatandaşlığı verek, onları tamamen adanın bir parçası olarak gördü. İ.Ö. II. Yüzyıl başlarında satın alınan iki Karia kentiyle Rodos'un Anadolu'daki toprakları genişledi. Onların satın aldıkları bu kentlerden birisi bir Suriye kolonisi olarak kurulmuş olan Stratonikeia (Eskihisar), diğeri Kaunos (Dalyan) idi. İlkini Suriye kralı III. Antiokhos'tan, ikincisini Mısır kralı V. Ptolemaios'un bir generalinden satın aldılar.

İskender'in ardılları döneminde Mısır satrabı Ptolemaios'un ele geçirmek istediği önemli üslerden birisi olan Rodos, hiçbir zaman Ptolemaios tarafından ele geçirilmedi ve onun askeri müttefiki olmadı. Fakat adanın ticari çıkarları etrafını saran Mısır limanları dolayısıyla Ptolemaios ile iyi ilişkiler içinde olmasını gerektiriyordu. Antigonos Monophtalmos'un güçlü bir donanması olan Rodos'u ele geçirmek için oğlu Demetrios'u görevlendirmesi, Rodos'u uluslararası siyasetin en ünlü figürlerinden birisi yaptı. Zira Demetrios, İ.Ö. 305/4 yılında her türlü kuşatma tekniğini kullanmasına rağmen, Mısır kralı I. Ptolemaios'un verdiği erzak ve silah desteğiyle gücünü korumayı başaran adayı ele geçiremedi. Kuşatma hem Demetrios'u hem de Rodos'u ünlendirdi. İlkinin adına bu kuşatmadan dolayı Poliorketes unvanı eklendi. Rodos ise dünyanın yedi harikası arasında sayılan ünlü Kolossos'u inşa ederek ünlendi (Strab. XIV.2.5).

Demetrios'un ünlü kuşatmasından İ.Ö. I. yüzyıl ortalarına kadar Hellenistik Çağ'ın en önemli ve etkili figürlerinden birisi olma yolunda ilerlemeye devam

eden Rodos'un Mısır krallarıyla dostça ilişkileri, uzun bir süre devam etti. Rodoslular, Mısır kralı I. Ptolemaios'a minnetlerini, onu onurlandıran birçok etkinlikle ifade ettiler. Demetrios'a teslim olmama gururunun ürünü olan Rodos Kolossos'u, adanın surları ve kaleleriyle birlikte İ.Ö. 227 yılında meydana gelen büyük bir depremde yıkıldı (Polyb. V.88 vd). Birçok kral, Rodos'un deprem dolayısıyla zararını telafi edebilmesine maddi yardımda bulunarak katkıda bulundular. Depremin verdiği zararı çabuk telafi eden Rodos'un İ.Ö. III. Yüzyılın son yirmi yılına girildiğinde çok güçlü bir donanması vardı. Korsan yağmalarına karşı savaşlarıyla da kent devletlerin sempatilerini kazanmış olan Rodos'un denizdeki üstünlüğü, I. Makedonya Savaşı'nda (İ.Ö.215-205) bir arabulucu rolü oynayabilecek kadar kabullenildi.

Rodoslular, İ.Ö. III. Yüzyıl sonlarına doğru kent devletlerinin özgürlüğünün savunucusu olan Pergamon kralı I. Attalos ile ittifak yaptılar. Bunun için hem Suriye kralına karşı, hem de Makedonya kralı V. Philippos'a karşı savaşı göze alabildiler. Nitekim Makedonya kralı V. Philippos, İ.Ö. 201 yılında Rodos Peraia'sındaki Knidos'u (Reşadiye) ele geçirmek için bir sefer düzenleyecek, fakat başarılı olamayacaktır. V. Philippos'un saldırıları sırasında Yunanistan ve Anadolu'daki kentlerin yeni koruyucusu olarak ortaya çıkan Roma Cumhuriyeti ile dostluk ve ittifak ilişkilerini geliştiren Rodos, ne Roma ile dostluk ve ittifak ilişkisinden önce ne de sonra Anadolu'daki topraklarını kaybetti. Fakat İ.Ö. 190 yılında Antiokhos'a karşı Roma'nın müttefiki olarak Pamphylia ve Side açıklarında III. Antiokhos'un donanmasının komutanı olarak savaşan Kartacalı Hannibal'e yenildi. Aynı yılın yazında Teos (Sığacık) yakınlarında Suriye Krallığı'nın bir donanmasına karşı kazanılan zafer, Rodos ve Roma donanmasının eseriydi. Rodos Peraia'sının İ.Ö. II. Yüzyıldaki sınırları da bugünkü Gökova sahillerini kapsayacak şekilde genişlemişti (Magie 2003, 35 vd). İ.Ö. 188 yılında imzalanan Apameia Barışı'ndan sonra Anadolu kıyılarında sahip olduğu topraklarının sınırlarını daha da artıran Rodos, ilerleyen satırlarımızda yeri geldiğinde ayrıca söz edeceğimiz gibi III. Makedonya Savaşı'ndan sonra Roma sayesinde sahip olduklarını, Roma sayesinde kaybetti.

HELENİSTİK KRALLIKLAR
C
D
Istros
Kallatis
Odessos
KARADENİZ
MAKEDONİA KRALLIĞI
Apollonia
THRAKİA
Thessaloniki
Kassandreia
Byzantion
Sinope
Lysimakheia
Herakleia
EGE DENİZİ
HELLESPONTOS PHRYGİASI
BİTHYNİA KRALLIĞI
Amisos
Habys
Pergamon
PONTOS KRALLIĞI
Trapezous
PERGAMON KRALLIĞI
GALATİA
Ankyra
Pessinus
Sardeis
Hermos
LYDİA
Maiandros
Apameia Kelainai
Artaxata
KARİA
KAPPADOKİA KRALLIĞI
ARMENİA
LYKİA
PAMPHYLİA
KİLİKİA
Antiokheia/Tarsus
Tigranocerta
Seleukeia Zeugma
Antiokheia
Apameia
MESOPOTAMIA
SURİYE KRALLIĞI (SELEUKOSLAR)
Kyrene
AKDENİZ
Dura Europos
Euphrates (Fırat)
Apollonia
Antiokheia
COELE SYRIA
Nisibis
Seleukeia (Sittacene)
İskenderiye
Raphia
BABYLONİA
Babil
MISIR KRALLIĞI (PTOLEMAİOSLAR)
Memphis
Petra
Orkhoi/Uruk
Ptolemais Hermiou
KIZILDENİZ
Berenike
A
B
C
D

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

ANADOLU'NUN YERLİ KRALLIKLARI: KAPPADOKYA, PONTOS, BİTHYNİA ve PERGAMON

XIX.1. Kappadokya Krallığı

XIX.1.1. Satraplık Dönemi

Pers kralı I. Dareios, daha önce bu kitabın Onikinci. Bölümü'nde söz etmiş olduğumuz gibi krallık sınırları içinde toplam 20 satraplık kurmuştu. Bu satraplıklardan birisi de Kappadokya idi. Fakat Persler döneminde iki Kappadokya vardı. Bunlardan birisine Pontos Kappadokya'sı deniliyordu. İkincisi Toroslara doğru olan Kappadokya denilerek tanımlanmış olandı. Pers Dönemi'ndeki Kappadokya'nın bu iki bölgesi İ.Ö. 360'lı yıllların ikinci yarısında patlak veren Büyük Satraplar İsyanı'na kadar ayrı satraplıklar değildi. İsyanın bastırılmasından sonra kuzey (Kappadokia Pontike) ve güney (Büyük Kappadokya) olmak üzere iki ayrı satraplık yapılmıştı. Hellenistik dönemde bu bölgeden ilkine "Pontos Kappadokia"sı denilmekten vazgeçildi ve bölgenin Karadeniz kesimi yalnızca Pontos olarak anıldı. Büyük Kappadokya ya da Asıl Kappadokya da denilen ikincisinin de sıfatları kaldırıldı ve yalnızca "Kappadokia" adıyla anılmaya başladı. Hellenistik Dönem ve sonrasında Kappadokya denildiğinde anlaşılması gereken kabaca Batı'da eski adı Halys olan bugünkü Kızılırmak Nehri ile Lykaonia Bölgesi, Kuzey'de Pontos ve Küçük Armenia, Güney'de Toros Dağları ve Doğu'da Fırat (Euphrates) Irmağı arasında kalan bölgeydi.

Daha önce bu kitabın Onaltıncı Bölümü'nde söz etmiş olduğumuz gibi Büyük İskender, Anadolu içlerinde ilerleyişini Ankara'ya (Ankyra) giderek tamamlamıştı. Ankara'da Paphlagonia'yı Hellespontos Satraplığı'na bağlamış, Kuzey Kappadokya'ya (Pontos Kappadokia'sı) ise hiç müdahale etmemiş, orada

Pers satrabı Ariarathes bu nedenle hiç rahatsız edilmeden kalmıştı. Pers kralı Dareios'un büyük bir ordu toplamakta olduğu haberini alınca Kilikya'ya bir an önce ulaşmak isteyen İskender, Ankara'dan ayrıldıktan sonra eski adı Tatta olan bu günkü Tuz Gölü yakınlarından geçip Tyana (Kemer Hisar) içinden Kilikya Kapıları'na (Pozantı'nın güneyi) ulaşmıştı. Yolculuğu sırasında içinden geçtiği Güney Kappadokya'nın satrabı Granikos Savaşı'nda yaşamını yitirmiş olduğu için bu satraplık hiç bir direniş göstermeksizin İskender'e teslim olmuş ve İskender, Kappadokya'ya Persli Sabiktas'ı satrap atayarak oradan ayrılmıştı. İssos Savaşı'ndan sonra Perslerin Anadolu'da yaptıkları karşı saldırılar sırasında hem Paphlagonialılar hem de her iki Kappadokya satrabı, Pers kralı adına savaştılar. Sonuçsuz olan bu karşı saldırılar sırasında İskender tarafından tayin edilen Sabiktas'ın akibeti bilinmiyor. Daha sonra adına rastlanmadı. Pontos Kappadokia'sı satrabı Ariarathes ise İ.Ö. 302 yılındaki bu Pers direnişi sırasında eski adı Gaziura olan bu günkü Turhal'daki satraplık merkezinde sahip olduğu 45 bin kişilik ordusuyla İ.Ö. 322 yılına kadar bağımsız bir hükümdar olarak hüküm sürdü. Bağımsız bir satrap olarak Trapezos'a (Trabzon) kadar sınırlarını genişleten ve muhtemelen Büyük Kappadokya'yı da hakimiyet sınırları içinde gören Ariarathes, hem Sinope'de (Sinop) hem Gaziura'da kendi adına, Arami alfabesiyle, fakat "kral" unvanını kullanmadan sikkeler (drahme) bastırdı (Reinach 1888, 28 vd. Wroth 1899, xiv vd) . Onun 20 yıllık hükümdarlığına İskender'in ölümünden sonra, İ.Ö. 322 yılında İskender'in haleflerinden Perdikkas ve Eumenes tarafından son verildi. Daha once, bu kitabın Onyedinci Bölümü'nde söz etmiş olduğumuz gibi Ariarathes, Kappadokya'yı kendisinden almak isteyen Perdikkas'a karşı savaşmış, yenilmiş, Perdikkas tarafından esir alınmış ve öldürülmüştü. Öldüğünde 82 yaşında olan Ariarathes'in oğullarından birisi kaçarak Armenia kralına sığınmıştı.

Perdikkas, Ariarathes'in satraplık merkezini ele geçirdiğinde kendisini zengin edecek büyük bir ganimet elde edemedi. Çünkü Ariarathes, ailesi de içinde olmak üzere kenti yakmıştı. Perdikkas, kenti ele geçirdikten sonra Kappadokya Satraplığı'nın yönetimini, İ.Ö. 323 yılındaki Babil Toplantısı'nda Kappadokya satrabı tayin etmiş olduğu Kardialı Eumenes'e teslim etti. Eumenes'in Kappadokya'daki satraplık görevi, Perdikkas'ın İ.Ö. 321 yılında Mısır'da öldürülmesinden sonra resmi anlamda son buldu. Zira Perdikkas, Birinci Halefler Savaşı'nda öldürülmüş, İskender'in Eumenes dışındaki diğer generalleri, eski adı Orontes olan bugünkü Asi Nehri kıyısındaki Triparadeisos denilen bir yerde yaptıkları toplantıda imparatorluk yönetimini yeniden aralarında paylaşmışlardı.

Bu toplantıda onlar, Perdikkas'ın müttefiki olan Eumenes'in satraplığı Kappadokya'yı elinden aldılar ve Tek Gözlü (Monophthalmos) Antigonos'a verdiler. Ayrıca Eumenes'i ölüm cezasına çarptırdılar. Onu öldürmek görevini de Antigonos'a verdiler. Böylece Eumenes, İ.Ö. 316 yılına kadar Kappadokia'yı elinde tutmak için savaşmaya devam etti.

Kappadokya'nın lokalizasyonu kesin olarak yapılamamış olan Nora adlı kalesi yakınlarında Antigonos'a yenildikten sonra bu kaleye sığınan Eumenes, bir yıl kadar kuşatma altında tutulduktan sonra Antigonos'un izniyle serbest kaldı. Ardından Antigonos ve diğer düşman rakiplerine karşı savaşmaya devam etti. Fakat savaş alanı Kappadokya olmadı ve Eumenes yaşamını yitirmiş olduğu İ.Ö. 316 yılına kadar Kappadokya'ya yeniden egemen olamadı. Eumenes'i öldüren Antigonos, krallığını ilan etmiş olduğu İ.Ö. 306 yılına kadar bir satrap olarak, bu tarihten sonra Asya kralı olarak Kappadokya'ya sahip oldu. Antigonos'un Kappadokya'nın yönetimini emanet ettiği son generali Amyntas'tı.

İ.Ö. 301 yılında yapılan İpsos Savaşı'nın muzaffer tarafları Antigonos'a ait olan tüm Asya satraplıklarını aralarında paylaştılar. Paylaşımdan toprak büyüklüğü bakımından en fazla nasiplenen Suriye (Seleukoslar) Krallığı'nın kurucusu Selukos Nikanor (I. Seleukos) oldu. Anadolu'nun Kappadokia bölgesi de dahil Toros dağlarının güneyinde kalan kesimi onun krallığına eklenmişti. İ.Ö. 281 yılında yapılan Korupedion Savaşı, Kappadokya'nın sahibini değiştirmedi. Zira bu savaştan zaferle ayrılan I. Seleukos olmuş ve böylece o, bu günkü Türkiye topraklarının güney batı kıyıları hariç tamamına en azından İskender'e ait imparatorluğun meşru varisi olarak sahip olmuştu. Fakat Suriye'nin *Nikator* takma adlı kralı I. Seleukos (Seleukos Nikator), Kappadokya'yı fiilen kontrolü altına almış değildi. Zira Perdikkas'ın Kappadokya'yı ele geçirmiş olduğu İ.Ö. 322 yılında Armenia'ya kaçan Ariarathes'in (II. Ariarathes) aynı adlı oğlu, Armenia kralı Ardoates'in yardımıyla Kappadokya'ya dönmüş ve babasına ait olan bu ülkeyi İ.Ö. 301 yılında Antigonos'un Kappadokya satrabı atamış olduğu Amyntas'ı eski adı Halys olan bugünkü Kızılırmak yakınlarında yenip öldürerek geri almayı başarmıştı. II. Ariarahtes'in Kappadokya'yı Makedonlardan geri almasıyla birlikte *Hellenistik* sıfatıyla tarihe mal olmuş bulunan krallıkların ömrü en uzun olanının temeli atılmış oldu.

II. Ariarathes'in (İ.Ö. 301-280) hükümdarlığı dönemi hakkında çok fazla bilgi bize kadar ulaşmadı. Fakat onun bağımsız bir kral olmak gibi bir iddiasının olduğuna ilişkin hiç bir delil mevcut değildir. Suriye (Seleukoslar) kralı I.

Seleukos'a bağımlı yerel bir hükümdar olarak Kappadokya'da ölünceye kadar hüküm sürdü. Kendi adına bronz sikke basan II. Ariarathes'in halefi, üç oğlundan en büyüğü olan Ariaramnes'ti.

Ariaramnes'in (İ.Ö. 280-255) hükümranlığı dönemi hakkında da fazla bilgi yok. O da selefleri gibi kendi adına bronz sikkeler bastırmıştı, ancak bağımsız bir kral olarak hüküm sürmek iddiasında değildi. Çünkü onun bu sikkelerinde de adı, "kral" (=basileus) unvanı olmaksızın yer aldı (Wroth1899, xv). Ancak en azından onun döneminde Suriye Krallığı ile iyi ilişkiler kurulmuştu ve Ariaramnes, yaşamının son 10 yılına geldiğinde üç çocuğunun en büyüğü olan III. Ariarathes'i yönetimine ortak yaparak ve Suriye'nin Theos (Tanrı) takma adlı kralı II. Antiokhos'un (İ.Ö. 261-246) kızı Stratonikeia ile evlendirerek Kappadokya'yı bağımsız bir krallık yapmak eğiliminde olduğunun işaretini vermişti. Bu evlilikle Ariarathesler hanedanı ve bu hanedanın Kappadokya'daki hükümranlığı Suriye Krallığı tarafından resmen tanınmış oldu.

XIX.1.2. III. Ariarathes

Ariaramnes öldükten sonra Kappadokya'da tek başına hüküm sürmeye başlayan III. Ariarathes, hangi zaferinin ya da başarısının sonucu olduğu bilinmese de İ.Ö. 255 yılında kral unavını alarak (Tekin 2007, 158) Kappadokya'yı bağımsız bir krallık haline getirdi. Aynı yılda "kral" (basileus) lejandlı sikkelerini bastırmaya başlayarak "kral" olduğunu herkese duyurdu (Wroth 1899, xxv). Böylece Kappadokya Krallığı da Hellenistik Dönemin bağımsız krallıkları arasındaki yerini aldı.

Bugünkü Kayseri ilinin Pınarbaşı ilçesinde (eski adı Aziziye) kendi adını verdiği bir kent kurarak, bu kenti, yani Ariaratheia'yı Kappadokya Krallığı'nın başkenti yapan III. Ariarathes, Kataonia'yı ele geçirerek krallık sınırlarını güney yönünde Kilikya ile sınırdaş yapacak şekilde genişletti. Tahta çıktığında hala kral olarak Suriye'de hüküm sürmekte olan Theos (=Tanrı) lakaplı dedesi II. Antiokhos ile ilişkileri sorunsuzdu. Pontos Krallığı'ndaki çağdaşı ise II. Mithridates'ti ve Mithridates, Ariarathes'in teyzesi olan Laodike'nin kocasıydı.

XIX.1.3. Ariarathes Eusebes

İ.Ö. 220 yılında ölen Kappadokya'nın ilk kralı III. Ariarathes'in oğlu ve halefi IV. Ariarathes'ti (İ.Ö. 220-162). Tahta çok genç yaşta çıkan ve 58 yıl hüküm süren *Eusebes* (*Dindar*) takma adlı Kappadokya'nın bu kralı, kraliyet yıllarının tarihinin yer aldığı sikkeler (drahme) bastırdı. Anne tarafından akrabası

olan Suriye'nin en az dört kralıyla çağdaştı[1]. Pontos kralları III. Mithridates (İ.Ö. 220-198) ve I. Pharnakes (İ.Ö. 197-159), Bithynia kralları I. Prusias ile II. Prusias ve Pergamon kralları I. Attalos ve II. Eumenes de onun çağdaşlarıydılar. Çağdaşlarından ikisiyle evlilik sayesinde kurulmuş akrabalık temelinde dostluk ve ittifak ilişkisi içerisindeydi. Bunlardan birisi Suriye'nin Megas (Büyük) lakaplı kralı III. Antiokhos'tu (İ.Ö. 223-187). IV. Ariarathes, onun kızı Antiokhis ile İ.Ö. 193 yılında evlendi. Ondan ilk olarak Stratonike adlı bir kızı dünyaya geldi. Karısı Antiokhis'in isteği üzerine muhtemelen üvey kardeşleri olan Orophernes ve Ariarathes'i evlatlık aldı. Daha sonra Antiokhis'ten bir oğlu dünyaya geldi ve ona Mithridates adını verdi. IV. Ariarathes, kral olunca V. Ariarathes adını alacak olan Mithridates dünyaya geldikten sonra Oropharnes'i İyonya'ya, Ariarathes'i Roma'ya eğitim amacıyla gönderdi.

IV. Ariarathes'in evlilik sayesinde akraba edindiği hellenistik krallardan ikincisi Pergamon kralı II. Eumenes'ti. Eumenes, İ.Ö. 188 yılında IV. Ariarathes'in kızı Stratonike ile evlendi. Fakat Stratonike evlendiğinde henüz çocuktu. Bu nedenle Stratonike ondan boşandı ve Eumenes'in kardeşi II. Attalos ile evlendi[2].

IV. Ariarathes, kayınpederi III. Antiokhos'un Roma'ya karşı savaşında müttekiydi. Fakat bu savaş, İ.Ö. 190 yılında Roma'nın zaferiyle son buldu. Suriye Krallığı'nın Toros dağlarının kuzeyinde kalan her şeyini elinden aldı. Ertesi yıl Romalı proconsul Manlius Vulso'nun Galatlara karşı savaşında Galatların yardımına askeri birlikler gönderdi. Ariarathes'in elçileri, İ.Ö. 189/8 kışını Ephesos'ta geçiren Manlius'a gidip, ona kralın özürünü ilettiler. Fakat Manlius, kralı affetmedi ve 600 talanton savaş tazminatı ödemeye mahkûm etti. Bu ceza, IV. Ariarathes'i Pergamon kralı II. Eumenes'i dost ve müttefik olarak kazanması için harekete geçmeye zorladı. Sonuç daha önce sözünü etmiş olduğumuz izdivaçtı. IV. Ariarathes'in kızıyla evlenen II. Eumenes'in aracılığı ile bu cezanın yarısını affettirdi. Bu tarihten sonra Kappadokya Krallığı da Roma'nın dost ve müttefiki olan krallıklar arasına girdi.

İ.Ö. 183 yılında ülkesine saldıran Pontos kralı Pharnakes'i Pergamon kralı II. Eumenes'in gönderdiği askeri yardım ile geri çekilmek zorunda bıraktı. Fakat

(1) Onunla çağdaş olan Suriye kralları şunlardır: III. Antiokhos (İ.Ö. 223-187), IV. Seleukos (İ.Ö. 187-175), IV. Antiokhos (İ.Ö. 175-164), V. Antiokhos (İ.Ö. 163-162), I. Demetrios (İ.Ö. 162-150).
(2) App. *Syr.* 5. Diod. XXXI.19.7. Hansen 1971, 95.

savaş İ.Ö. 179 yılına kadar devam etti. Pharnakes'e karşı IV. Ariarathes, II. Eumenes, II. Prusias ve Paphlagonia beyi Morzios, ittifak yaptılar. Pharnakes'in yenilgisi ve tazminat ödemeye mahkûm edilmesiyle son bulan bu savaş, IV. Ariarathes'e tüm topraklarını geri kazandırdı. Yaşamının sonlarına doğru Galatların saldırısına maruz kalan Kappadokya'nın bu kralı, Galatları Romalılara şikayet etti. Roma, onu haklı bularak saldırganlıklarına son vermeleri konusunda Galatları uyardı.

XIX.1.4. V. Ariarathes

IV. Ariarathes, İ.Ö. 162 yılında öldü. Henüz çocuk yaşta olan oğlu Mihtridates, Ariarathes adıyla Kappadokya Krallığı'nın yeni sahibi oldu. *Eusebes* (dindar) ve *Philopator* (babasını seven) takma adlarıyla tanınacak olan V. Ariarathes tahta çıktığında Suriye kralı IV. Antiokhos'un kuzeni . Demetrios (Demetrios Soter) babası IV. Seleukos'un dostlarının ve tarih yazarı Polybios'un yardımıyla sürgünde bulunduğu Roma'dan kaçıp Suriye'ye gelmiş, halk tarafından sevilmeyen kral naibi Lysias'ı kolayca yenip öldürerek kendisini kral ilan etmişti. Çok enerjik bir kral olan I. Demetrios, daha önce Babil'de isyan ederek bağımsızlığını Roma'ya onaylatmış bulunan Timarkhos'a da saldırıp, Babil'i ondan geri almış ve ardından Kappadokya ile ilgilenmeye başlamıştı. İlkin Kappadokya Krallığı ile hanedan akrabalığı kurmayı denedi. Kappadokya kralı V. Ariarathes ile kızı Laodike'yi evlendirmek istedi. Fakat Ariarathes'in Laodike ile evlenmek istemediğini bildirmesi Demetrios ile aralarının açılmasına neden oldu. Demetrios, IV. Ariarathes'in evlatlık aldığı Oropames'in taht iddiasını destekledi. Oropharnes, I. Demetrios'tan aldığı askeri yardımla Kappadokya tahtını ele geçirdi.

Takriben iki yıl (İ.Ö. 161-159) Kappadokya'da hüküm süren Orophernes, ağır vergiler ve müsaderelerle meblağı 400 talanton olan bir paranın sahibi olmayı başardı. Fakat onun bu zorbalığı, Kappadokya halkının kendisinden nefret etmesine neden oldu. Muhtemelen bu nedenle iktidarının sağlam olmadığının farkındaydı ki, soygunculukla elde ettiği paralarını Priene'ye (Güllübahçe) gidip, bu kentin Athena Polias tapınağına geri almak üzere emanet etti.

Demetrios'un desteğiyle kendisine savaş açan Orophernes'e yenilince Kappadokya'dan kaçan V. Ariarathes, kuzeni ve aynı zamanda arkadaşı olan Pergamon kralı II. Attalos'a sığındı. Bir süre orada kaldıktan sonra muhtemelen Attalos'un tavsiyesine uyarak Roma'ya gitti ve orada senatonun huzuruna çıkıp tahtını elinden zorla alanlardan şikayetçi olup, tahtının kendisine iade edilmesi

konusunda Roma senatörlerinden yardım istedi. Bu arada Suriye kralı I. Demetrios ve Orophernes'in elçileri de Roma'ya gelip, senatonun huzuruna çıktılar. Fakat III. Makedonya Savaşı sırasında sadakatinden kuşkulandıkları Pergamon kralı II. Eumenes'e kızgın olan ve bu nedenle onun krallığını bölmek isteyen senatörler, II. Attalos'un koruması altında bulunan V. Ariarathes'in haklı davasına layıkıyla sahip çıkmak istemediler. Ona Kappadokya Krallığı'nın Orophernes ile birlikte yönetmesini önerdiler. V. Ariarathes, Romalıların bu önerisini kabul etmedi. II. Attalos tarafından Pergamon'a geri çağrılan ve yeterince güçlü oluncaya kadar Pergamon'da kalan V. Ariarathes, II. Attalos'un yardımıyla Kappadokya'ya saldırdı ve Oropharnes ile Demetrios'u ülkesinden kovarak tahtını yeniden ele geçirdi[3]. Ardından Oropharnes'in Athena Polias Tapınağı'na emanet etmiş olduğu parayı, bu paranın Kappadokya halkına ait olduğunu söyleyerek Prienelilerden (Güllübahçe) geri istedi. Ancak Prieneliler, parayı kim emanet ettiyse ona vereceklerini söyleyerek V. Ariarathes'in talebini reddettiler. Bunun üzerine V. Ariarathes, bir askeri birliğini Priene'yi (Güllübahçe) talan etmesi için gönderdi. Prieneliler, ülkelerine saldırarak yağmalayan V. Ariarathes'i hem Rodos'a hem de Roma'ya elçilerini göndererek şikayet ettiler ve anlaşılan onlar davalarında haklı görüldüler. Çünkü Prieneliler, parayı Ariarathes'e değil, sahibi olan Oropharnes'e verdiler[4].

Kappadokya kralı olarak 30 yıldan daha uzun bir süre kral olarak hüküm süren V. Ariarathes, batı komşuları olan Galatlarla savaş nedeni olacak bir sorun yaşamadı. Yüzü Hellen dünyasına dönük, Yunanca bilen, Yunan kültürünü benimsemiş, filozof Karnaedes'in öğrencisi olmuş, Atina yurttaşlığına kabul edilmiş bir kraldı. Yunan kurumlarını kendi ülkesine yerleştirmek gayreti içinde olmuştu. Bu nedenle Kharondes kanunlarının Mazaka'da (Kayseri) uygulanması için bir anayasa komisyonu kurdu. Kappadokyalı çocukların eğitimini, öksüzlerin bakımını, ailelerin korunmasını bu yasalarla garanti altına almak istiyordu (Tekin 2007, 158). Fakat Ariarathes'in tüm bu çabalarına rağmen Kappadokya hellenizasyondan yeterince nasiplenemedi ve feodal karakterini muhafaza etti. Yunanca bu ülkede konuşulan yerel dilin yerini alamadı. Ancak Yunan dili kötü bir şekilde konuşulsa da Kappadokyalıların bildiği lisandı. Kralların aldıkları unvan ve *epitetler* (epitethoi), yani takma adlar ile kült isimleri Yunancaydı.

---

(3) Polyb. XXXII.10.12. Diod. XXXI.32. App. *Syr*. 47. Just. XXXV.1. Hansen1971, 130 vd.

(4) Polyb. XXXIII.6. *OGIS* 351. Wroth 1899, xxiii vd.

Kappadokya kralları, kent kurma ve isimlendirme bakımından Hellenistik geleneğe uydular. Bu kentlerden birisi Ariaratheia (Pınarbaşı) idi ve bu kent, III. Ariarathes tarafından kurulmuştu. V. Ariarathes ise Mazaka ile Tyana kentlerinin adlarını değiştirdi. İkisi de yeni adını onun taşıdığı unvanından (Eusebes) aldılar. Yani her iki kent de Eusebeia adını aldı. İlkine Argaios (Erciyes) yakınındaki Eusebeia (Eusebeia ad Argaium), ikincisine Toros Dağı yakındaki Eusebeia (Eusebeia ad Taurum) denilerek farklı kentler oldukları vurgulandı. Ayrıca o, iki yeni kent kurdu. Bu kentlerden birisi Anisa (Karahöyük), diğeri Nysa (Harmandalı) kentidir. Ariaratheslerin ülkenin yönetim sistemi uygulamaları da İskender'inkinden çok farklı değildi. Ancak uygulamada Seleukosları örnek aldılar ve ülkede satraplıklar ve garnizonların kontrolünde olan idari birimler kurdular. Bunların sayısı 10'du. Pers etkisi ise özellikle sıradan halk üzerinde güçlüydü. Dini inançta Mazdaizm (Zerdüştilik) güçlüydü. Kullandıkları takvim de Pers takvimiydi (Tarn 1930, 148 vd.).

İ.Ö. I. Yüzyılda yaşamış olan Coğrafya yazarı Amasyalı (Amaseia) Strabon'nun (XII.2.8. 539) aktardığı bilgilere göre V. Ariarathes, bir de Gölet inşa ettirmişti. Meles'i (Karasu) Halys'e (Kızılırmak) bağlayan dar geçit üzerinde inşa edilmiş olan gölet, Mazaka'ya (Kayseri) 40 stadia mesafedeydi. Strabon'un ifadesiyle kralın çocukça vakit geçirdiği bu baraj, birden bire çökmüş, çevredeki birçok iskân ve tarla sular altında kalarak zarar görmüştü. Göletin çökmesi sonucunda zarar görenler arasında Galatlar da vardı. Onlar da dahil su baskınınından zarar gören diğerleri, V. Ariarathes'i Romalılara şikayet ettiler. Romalı senatörler, kralı 300 talanton tazminat ödemeye mahkûm ettiler.

Romalıların dostu ve müttefiki krallardan birisi olarak onlarla iyi ilişkilerini hiç bozmadan muhafaza etmiş olan V. Ariarathes'in Roma'ya İ.Ö. 160 yılında altından bir taç armağan ettiği, Romalıların da bu armağanın karşılığı olarak ona bir kılıç ve bir fildişinden koltuk göndermiş olduğu bilinmektedir. Sadakatini İ.Ö. 133 yılında, Pergamon kralı III. Attalos'un ölümünden sonra patlak veren Aristonikos isyanının bastırılmasında Roma adına emrindeki ordusunun komutanı olarak savaştı ve bu savaş sırasında, İ.Ö. 129 yılında yaşamını yitirdi. Romalılar, isyan bastırıldıktan sonra bu savaşta Roma'ya sadakatını isyancıya karşı savaşarak göstermiş olan müttefiklerini ödüllendirdi. Aristonikos'a karşı savaşırken yaşamını yitiren V. Ariarathes'in ödülünü ise oğulları aldılar. Bu ödül, Kappadokya Krallığı'nın sınırlarına dahil edilen Lykaonia bölgesiyle Kilikya'nın bir kısmıydı.

XIX.1.5. VI. Ariarathes

Kappadokya kralı V. Ariarathes'in (İ.Ö. 163-130) altı oğlu vardı. Fakat onlardan hiçbirisi babaları öldüğünde krallığı yönetebilecek yaşta değildiler. Anlaşılan V. Ariarathes'in Justinus (XXXVIII.1.1 vd) tarafından Laodike diye söz edilen, gerçekte ise adının Nysa olduğunu günümüze kadar korunarak gelmiş olan sikkesinden bildiğimiz dul karısı, kontrolsüz olan bir iktidar hırsına sahipti. Kocası öldükten sonra bir oğlu adına bastırdığı sikkeden de anlaşılacağı üzere Kappadokya'da bir süre tek başına hüküm sürdü. Ancak onun hükümdarlığı dönemi hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Taht kavgaları ve entrikalarla çalkalanan süreci idare etmeye çalıştığı ve sonunda ülkenin yönetimini elinde tutamayacağını düşünerek altı çocuğundan beşini zehirleyerek öldürdüğü bilinmektedir (Simonetta 1997, 29). Justinus'un aktardığı bilgilere göre hayatta kalan en küçük oğluna akrabaları sahip çıktılar ve onun kraliçe Nysa tarafından öldürülmesine engel oldular. Cinayetlerden haberdar olan Kappadokya halkı isyan etti ve Nysa öldürüldü. Böylece V. Ariarathes'in en küçük oğlu tek varis olarak VI. Ariarathes (İ.Ö. 130-111) adıyla Kappadokya kralı oldu. Onun İ.Ö. 120 yılından önceki on yıllık hükümdarlığı dönemi hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. İ.Ö. 120 yılından sonraki bilgilerimiz ise bu tarihten 22 yıl sonra çağının en büyük siyasi ve askeri gücü olan Roma Cumhuriyeti'ne meydan okuyacak olan Pontos kralı VI. Mithridates dolayısıyla antik edebi kaynakların, özellikle de Justinus'un (XXXVIII.1-2) aktarmış olduklarından gelmektedir.

Kappadokya'yı bir şekilde kendisine bağlamak istediği anlaşılan Pontos kralı VI. Mithridates (İ.Ö. 120-63) Pontos'daki krallığını garanti ettiğinde (İ.Ö. 113) Kappadokya'daki taht kavgaları son bulmuş değildi. Hiç kuşkusuz hırslı ve egemen olma duyguları çok güçlü olan VI. Mithridates, komşu ülkedeki iç siyasi gelişmelere kayıtsız kalamazdı. İlk fırsatta Kappadokya'daki taht kavgalarına müdahil oldu ve VI. Ariarathes'in tahtını garanti etmesine yardım etti. Ardından kız kardeşi Laodike'yi VI. Ariarathes ile evlendirmeyi başararak Kappadokya Krallığı ile hanedan akrabalığı tesis etti. Amacı Laodike sayesinde Kappadokya'nın genç kralı VI. Ariarathes'i etkisi altına almak ve nihayetinde Kappadokya'yı kendisine bağımlı olan bir krallık haline getirecek koşulları oluşturmaktı. Fakat Mithridates amacına ulaşmak adına planladıklarından sonuç alamadı. Zira Yunan dünyasına yabancı olan, fakat İskender'in *halefler* (diadokhoi) olarak tarihe geçmiş bulunan Makedon kökenli generalleri döneminden itibaren çok sık olarak başvurulan kadına siyasette rol verme

yöntemi her zaman işe yaramıyordu. Bu rol, kaygandı. İç kavga ve entrika boyutuyla tehlikeli bir zemini de bereberinde getiriyordu.

Laodike'den birisi kız, ikisi erkek olmak üzere üç çocuk sahibi olan VI. Ariarathes ile kayın biraderi VI. Mithridates arasındaki ilişkiler konusunda bize kadar ulaşmış bulunan ayrıntılı bilgi yok. Anlaşılan *Epiphanes* ve *Philopator* takma adlarını kullanan VI. Ariarathes, kayın biraderi VI. Mithridates'in hırslarına teslim olacak kadar kolay bir kral değildi. Bu nedenle VI. Mithridates, kız kardeşi Laodike'yi Kappadokya'nın hükümdarı yapmak için VI. Ariarathes'i ortadan kaldırmayı amaçlayan planlarını yapmak zorunda kaldı. Bunun için Gordios adlı Kappadokyalı soyluyu kullandı ve Gordios, VI. Ariarathes'i öldürdü. VI. Ariarathes ölünce tahta onun oğlu VII. Ariarathes (İ.Ö. 111-99) çıktı.

XIX.1.6. VII. Ariarathes

Kappadokya'nın *Philopator* takma adlı kralı VII. Ariarathes (İ.Ö. 111-99) tahta çıktığında çok küçüktü. Bu nedenle Kappadokya Krallığı'nın yönetimi VI. Mithridates'in istediği şekilde kız kardeşi Laodike'ye kaldı. Laodike, Kappadokya Krallığı'nı bir süre büyük oğlu ile birlikte yönetti. Fakat Pontos kralı Mithridates, VI. Ariarathes'i öldürterek Kappadokya'ya sahip olunmayacağını anlamış olmalı ki bu kez VII. Ariarathes'i ortadan kaldırmanın yollarını aramaya başladı. Bu arada Kappadokya ile ilgilenen dönemin tek kralı VI. Mithridates değildi. Bithynia'nın *Euergetes* (Hayır sever/İyilikçi) takma adlı kralı III. Nikomedes de uzak komşusu Kappadokya'da olup bitenleri yakından takip ediyordu. Zira Kappadokya ile Bithynia krallıkları arasında da evlilik yoluyla kurulmuş bir hanedan akrabalığı vardı. III. Nikomedes, Laodike'nin tek kızı olan Nysa ile evlenmişti. Fakat kocasına Nikomedes adlı bir oğul ve Nysa adlı bir kız dünyaya getiren Kappadokyalı kraliçe Nysa, İ.Ö. 102 yılında ya da daha önceki bir tarihte ölmüştü.

Kappadokya'nın dul kraliçesi Laodike'nin oğlunun henüz çok genç olduğunu bilen III. Nikomedes, İ.Ö. 102 yılında beklenmedik bir şekilde Kappadokya'yı istila etti. Orada kayın validesi Laodike ile evlendi. Sonra Kappadokya'yı orada bıraktığı garnizonlarına emanet ederek yeni eşi Laodike ile birlikte Bithynia'ya döndü. Yeğenini öldürmek planlarıyla meşgul olan Pontos kralı VI. Mithridates, kardeşi Laodike'nin Bithynia kralıyla evlenmesine çok kızdı ve İ.Ö. 101 ya da 100 yılında bir orduyla Kappadokya'ya girdi. Bithynia kralının Kappadokya'daki garnizonlarını kovdu ve yeğeni VII. Ariarathes'i kral ilan etti. Bithynia kralı III.

Nikomedes, Pontos kralı VI. Mithridates'in Kappadokya'yı istilasına misilleme yapmak yerine, bu zorbalığını Roma senatosuna şikayet etmekle yetindi. Fakat Romalı senatörler, bu sırada Kuzey İtalya'ya gelen Germen kabilleri Kimbriler ve Teutonlarla meşgul olduklarından Bithynia kralının şikâyetine kayıtsız kaldılar.

Pontos Kralı VI. Mithridates ile yeğeni VII. Ariarathes'in arası, ilkinin ikincisini tahta oturtmuş olduğu tarihten kısa bir sure sonra yeniden açıldı. Mithridates, bir kez daha onu ortadan kaldırmaya yönelik planlarını yapmaya başladı. Onun tetikçisi genç Kappadokya kralının babasını öldüren Gordios'tu. VI. Mithridates'in verdiği bir orduyla Kappadokya'ya giren Gordios, daha önce kendisine ait olduğunu iddia ettiği Kappadokya'nın bir kesiminin kendisine iade edilmesini VII. Mithridates'ten istedi. Gordios'un talebini reddeden ve talebi dolayısıyla VI. Mithridates'e çok öfkelenen VII. Ariarathes, yardım isteğine olumlu yanıt veren komşu krallıkların gönderdikleri askeri birliklerle birlikte büyük bir ordu kurdu. Bu ordu, Gordios'u reddedince Kappadokya'yı istila etmek için harekete geçen Pontos Kralı VI. Mithridates'in büyük ordusundan daha küçük değildi.

Justinus'a (XXXVIII.1.6 vd.) göre Mithridates'in ordusu 80 bin yaya, 10 bin atlı ve trapanlı savaş arabalarıyla orduda yerlerini alan 600 İskit savaşçısından oluşturulmuştu. İki ordu karşı karşıya geldiğinde savaşın sonucundan emin olamayan VI. Mithridates, yeğenini savaş meydanında alt etmek yerine onu tuzağa düşürerek öldürmeyi plandı. VII. Ariarathes'i barış için baş başa ikili görüşmeye davet etti. Onun davetini kabul eden Ariarathes, kararlaştırıldığı gibi savaş için karşı karşıya hazır durumda bulunan iki ordunun tam ortasına, gelenek olduğu gibi kendisi gibi silahsız olan arkadaşlarıyla birlikte geldi. Fakat VII. Ariarathes' in VI. Mithridates'in buluşma noktasına silahsız olarak gittiğinden emin olunması için gönderdiği elçisi, görevini layıkıyla yapmadı. Mithridates'in kendisini arayan elçiye yaptığı "... *böyle devam edersen bulacağın silah başka olacak*" şeklindeki şakası işe yaramıştı. Zira elçinin şakayı gülerek sonlandırmasıyla Mithridates'in yeğenini bıçaklayarak öldürme planını gerçekleştiribilmesine ciddi bir engel kalmadı. Elbisesinin altına gizlediği bıçağıyla buluşma noktasına arkadaşlarıyla birlikte giden Mithridates, yeğeni VII. Ariarathes'i, onunla gizli bir şey konuşacakmış gibi yaparak kendileriyle birlikte gelen korumalarından ayırdı. Başbaşa samimi bir şekilde konuşarak yürümeye başladılar. Mihtridates, samimi sohbetle devam eden bu yürüyüş esnasında elbisenin altına gizlediği hançerini çıkarıp VII. Ariarathes'e saldırdı ve onu öldürdü

(Günaltay 1987, IV/2, 271). İ.Ö. 99/ 98 yılında bu şekilde başlamadan bitmiş olan savaşın muzaffer tarafı olarak VI. Mithridates, Bithynia kralı III. Nikomedes'in kendi oğlunu Pylaimenes adıyla Paphlagonia kralı ilan etmesinden esinlenerek henüz 8 ya da 9 yaşında bir çocuk olan oğlunu Ariarathes adıyla Kappadokya kralı ilan etti. Kappadokya tahtına oturan yeni kralın adına eklenen epithetleri (unvan/takma ad) ise *Eusebes* ve *Philopator* oldu. Mithridates, VI. Ariarathes'i öldüren silahşörü Gordios'u ise kral naibi tayin etti (Justin. XXXVIII.1.7 vd. Mem. 30.1.).

Mithridates'in VII. Ariarathes'i öldürerek tahta kendi oğlunu oturtması, Bithynia kralı III. Nikomedes'i endişelendirdi. Onun korkusu VI. Mithridates'in Bithynia sınırındaki Paphlagonia'ya saldırıp, bu bölgeyi de kendisinden alabileceğiydi. Fakat sonraki birkaç yılın olaylarının kronolojik sırası sorunludur. Öyle görülüyor ki Bithynia kralı, VII. Ariarathes'in öldürülmesinden sonra Roma'ya giderek Pontos kralından şikâyetçi oldu. Romalılar, onun bu şikâyetini dikkate aldılar, ancak sorunun çözümüne yönelik bir karar almadılar. Fakat Kappadokya'nın soyluları, VI. Mithridates'in Ariarathes adıyla Kappadokya tahtına oturtmuş olduğu oğluna ve onun nabi Gordios'un kötü yönetimine katlanamadılar ve isyan ederek onları başkent Eusebeia'dan (Mazaka/Kayseri) kovdular. Boşalan tahta oturması için o sırada Asia Eyaleti'nde eğitim almakta olan VI. Ariarathes'in kardeşini Kappadokya'ya çağırdılar. Bu çağrıya uyan VI. Ariarathes'in kardeşi, bastırdığı sikkelerinden de anlaşılacağı üzere VIII. Ariarathes olarak Kappadokya tahtına oturdu (Wroth 1899, xxx). Fakat VIII. Ariarathes'in ömrü uzun olmadı. VI. Mithridates'in bir orduyla Kappadokya'ya girip, onu tahtından indirmesinden sonra hastalanarak, 6 ay kadar devam eden bir saltanatın ardından yaşamını yitirdi. Pontos kralı VI. Mithridates, oğlunu bir kez daha IX. Ariarathes olarak tahta çıkardı. VI. Mithridates'in zorbalığı bir kez daha Roma senatosuna götürüldü.

Bithynia'nın yaşlı kralı III. Nikomedes, ölen Kappadokya kralı VI. Ariarathes'in üçüncü oğlu olduğunu iddia ettiği bir genci Roma'ya gönderdi. Bu genç, Kappadokya tahtının kendisinin hakkı olduğunu senatörlere anlatacaktı. Arkasından bu gencin iddialarını güçlendirmek için VI. Ariarates'in karısı kraliçe Laodike'yi Roma'ya gönderdi. Bu sırada III. Nikomedes'in karısı olarak Bithynia'da bulunan Laodike, Romalı senatörlere bu gencin kendisinin ölen kraldan üçüncü çocuğu olduğunu anlattı. Tüm bunlardan haberdar olan VI. Mithridates, sessizce olup bitenlere seyirci kalmak istemedi. Yeni Kappadokya

kralının naibi olarak atadığı Gordios'u Roma'ya gönderdi. Gordios'un Roma'ya gidiş nedeni Kappadokya'nın mevcut kralının iddia edildiği gibi VI. Mithridates'in değil Romalılarla isyancı Aristonikos'a karşı savaşırken yaşamını yitiren Ariarathes'in oğlu olduğunu Romalı senatörlere anlatmaktı. Tüm bunlar Romalı senatörlerin VI. Mithridates'in artan gücünden kuşkulanmalarına yol açtı. Bu nedenle Romalı senatörler ne Pontos kralı VI. Mihtridates'in ne de Bithynia kralı III. Nikomedes'in iddialarına itibar ettiler. Her ikisine istila ettikleri yerlerden çekilmelerini emreden senato kararını çıkardılar. Roma senatosunun bu kararına her iki kral da uydu. VI. Mithridates, Kappadokya'dan, III. Nikomedes ise Paphlagonia'dan çekildi. Roma senatosu hem Kappadokya'da hem de Paphlagonia'da demokratik yönetim kurulmasına karar verdi. Fakat Roma senatosu, elçileri vasıtasıyla demokratik yönetim istemediklerini bildiren Kappadokyalılara İ.Ö. 96 yılında *Philoromaios* (Roma dostu) unvanını adına ekleyen Ariobarzanes'i (İ.Ö. 96-63) kral olarak atadılar (Justin. XXXVIII.2). Kappadokyalıların demokratik yönetimi reddetmesi ve Romalı senatörlerin buna tepkisi, İ.Ö. I. yüzyılda yaşayan Amaseialı Strabon'un *Geographika* (Coğrafya) eserinde (XII.2.11) şöyle yansıdı:

"*Romalılar, (Kappadokya'da) kraliyet hanedanınından kimse kalmayınca, kabile/halk ile yaptıkları dostluk ve ittifak koşulları gereğince, onlara kendi kanunlarına göre yaşama hakkını tanıdılar. Fakat Kappadokyalı elçiler, katlanamayacakları bu bağımsızlıktan kendilerini kurtarmaları için Romalılara yalvardılar, kendileri için bir kral tayin etmelerini onlardan rica ettiler. Romalılar, herhangi bir kimsenin özgürlükten böylesine bıkkın olabileceğine şaşırdılar. Sonuçta onlara oylama ile aralarından istedikleri birisini kral seçmelerine izin verdiler. Onlar da Ariobarzanes'i seçtiler*".

XVII.1.7. Ariobarzanes'ten Son Kral Arkhelaos'a

Pontos kralı VI. Mithridates, Roma senatosunun kararına uydu. IX. Ariarathes adıyla tahta oturan oğlu ve onun naibi olan Gordios, Kapadokya'dan ayrıldılar. Fakat VI. Mithridates, Kappadoka'dan vaz geçmedi. Bu kez entrikalarına uzun bir süredir rehin olarak Parthların elinde bulunan ve babası Artavastes, İ.Ö. 95 yılında ölünce Armania tahtına oturan müttefiki ve damadı olan II. Tigranes'i alet etti. Ülkesi II. Tigranes tarafından istila edilen Ariobarzanes, kaçarak Roma'ya gitti. Kappadokya Krallığı'nın yönetimi bir kez daha Mithridates'in oğlu IX. Ariarathes adına Gordios'un eline geçti (Iustin.

XXXVIII.3.1 vd. App. *Mith.* 10). Fakat, Romalılar, Gordios'un Kappadokya Krallığı'nda hükmetmesine izin vermediler. Roma senatosunca görevlendirilen praetor rütbeli Romalı komutan Sulla, İ.Ö. 94/3 yılında Armenia kralı II. Tigranes ile Gordios'u Kappadokya'dan kovarak *Philoromaios* (Roma'yı seven) unvanlı kral I. Ariobarzanes'i tahtına oturttu.

I. Ariobarzanes, İ.Ö. 90 yılına kadar tahtında rahatsız edilmeden oturdu. Bu tarihte VI. Mithridates'in emriyle Kappadokya'yı istila eden Mithraos ve Bagoas adlı iki general tarafından tahtından bir kez daha indirildi. VI. Mihridates'in oğlu IX. Ariarathes, yeniden Kappadokya kralı oldu (App. *Mith.* 10; 15; 57 vd. Mem. 30.3. Eutrop. V.5.1). Devrik kral I. Ariobarzanes de IV. Nikomedes gibi kaçarak Roma'ya sığındı ve VI. Mithridates'ten şikayetçi oldu. Romalı senatörler kendilerine sığınmış olan Kappadokya kralı I. Ariobarzanes'i tahtına oturtmak için Manius Aquilius adlı bir eski *consul*'un başkanlığında bir elçiler kurulunu görevlendirdiler. İ.Ö. 90/89 yılında Anadolu'ya gelen Romalı elçiler, VI. Mithridates'ten bir zorluk görmeden I. Ariobarzanes'i tahtına oturttular. I. Ariobarzanes, bu kez Mithridates Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle tahtında uzun süre oturamadı. İ.Ö. 89 yılında Bithynia ve Roma eyaleti Asia'ya saldırarak bu savaşı başlatırken oğlu IX. Ariarathes de bir orduyla Kappadokya'ya saldırıp, bu ülkeyi ele geçirdi. I. Ariarathes, bir kez daha Roma'ya kaçtı. IX. Ariarathes'in Kappadokya kralı olarak geri dönüşü sevinçle karşılandı. VI. Mithridates, Asia Eyaleti'nde Romalılara karşı kazanmış olduğu zaferi dolayısıyla kurtarıcı ilan edildi. Fakat Pontos kralı VI. Mithridates'i şereflendiren bu ilk tepkiler, İ.Ö. 85 yılında son buldu. Bu tarihte Romalı *consul* Sulla'ya yenildi ve Dardanos'ta yapılan antlaşmayla İ.Ö. 89-85 yılları arasında ele geçirdiği yerleri boşalttı. Onun tamamıyla boşaltmadığı Kappadokya'nın tahtına devrik kral I. Ariobarzanes, İ.Ö. 84 yılında Sulla'nın generallerinden Curio tarafından yeniden oturtuldu.

I. Ariobarzanes, İ.Ö. 84 yılından sonra, tahtını *Philopator* (Baba seven) takma adlı oğlu II. Ariobarzanes'e devretmiş olduğu İ.Ö. 63 yılına kadar, Roma'ya bağımlı bir kral olarak hüküm sürdü. Fakat onun huzurlu bir şekilde tahtında oturması krallığının sonraki yıllarında da mümkün olmadı. İkinci ve üçüncü Mithridates savaşları sırasında Romalı generallere her türlü yardımı veren I. Ariobarzanes'in başkenti Eusebeia (Mazaka/Kayseri), İ.Ö. 78/7 yılında Armenia'nın *Megas* (Büyük) takma adlı kralı II. Tigranes tarafından ele geçirildi. II. Tigranes, bu kenti ele geçirdikten sonra takriben 300 bin Kappadokyalıyı esir aldı ve onları bugünkü Silvan yakınlarında kurduğu yeni başkenti

Tigranokerta'ya nakletti. Tigranokerta, bu esirlerle imar edildi. İ.Ö. 69 yılında Romalı general Lucullus, Tigranokerta'ya nakledilen Eusebeia/Mazaka halkının evlerine dönmelerini sağladı. Pontos kralı VI. Mithridates tarafından İ.Ö. 67 yılında bir kez daha ülkesinden sürülen ve İ.Ö. 66 yılında Mithridates'e karşı savaşın komutanlığını meslektaşı Lucullus'tan devralan Romalı general Pompeius sayesinde yeniden tahtına kavuştu. III. Mithridates Savaşı boyunca Romalılara sadakatla hizmet veren Philoromaios (Roma'yı seven) takma adlı Kappadokya'nın bu kralı, sadakatinin ödülünü savaşın sonunda sınırlarını genişleterek aldı. İ.Ö. 64/63 yılında Anadolu'nun siyasi yapısını yeniden düzenleyen Pompeius, Sophene, Gordyene ve Lykonia bölgesindeki Kybistra'yı (Ereğli) Kappadokya Krallığı'nın sınırlarına dahil etti.

Krallık tacını III. Mithridates Savaşı'nı zaferle sonuçlandıran Roma'nın ünlü generali Pompeius'tan İ.Ö. 63 yılında alan I. Ariobarzanes'in oğlu II. Ariobarzanes (İ.Ö. 63-54) ve sonraki Kappadokya kralları, yani *Eusebes* (dindar) ve *Philoromaios* (Roma'yı seven) takma adlarını kullanan III. Ariobarzanes (İ.Ö. 54-42), *Eusebes* (dindar) ve *Philadelphos* (kardeş seven) takma adlı X. Ariarathes (İ.Ö. 42-36) ve Arkhelaos (İ.Ö. 36- İ.S. 17) tahtlarını Roma onayıyla alan krallar oldular. Roma iç savaşlarında taraf tutma konusunda sıkıntı çeken bu krallardan III. Ariobarzanes, Roma iç savaşının cumhuriyetçilerinden olan Cassius tarafından öldürülürken, X. Ariarathes'i ünlü Roma *triumviri* Marcus Antonius öldürttü. Son kral bir tapınak devleti olan Komana Pontikalı (Gümenek) bir rahip ailesinin Sisines adlı oğluydu. Marcus Antonius tarafından Kappadokya kralı atanınca Ariarathes adını alan Sisines, diğer Hellenistik krallar gibi adına kendisini tanımlayan takma adlar (epitetler) ekledi. Onun kullandığı takma adlar *Ktises* (Kurucu) ve *Philopatros* (Babasını seven) oldu. Roma'nın ilk imparatoru Augustus'un İ.Ö. 20 yılında yapmış olduğu bağışlarla Kilikia Thrakheia'yı ve Küçük Armenia'yı içine alacak kadar sınırları genişletilmiş olan Kappadokya Krallığı, IX. Arkhelaos'un İ.S. 17 yılında ölmesi üzerine Roma eyaleti (Kappadokya Eyaleti) yapıldı.

XIX.2. Pontos Krallığı

XIX.2.1. Halefler Dönemi

İ.Ö. 301 yılı, Anadolu'nun siyasi yapısının şekillenmesi açısından önemli bir tarihtir. Zira Anadolu, İskender'in ölümünden sonra yaklaşık 20 yıl boyunca Monophthalmos (Tek Gözlü) epithetos'uyla, yani takma adıyla tanınan

Antigonos'un denetimine kalmıştı. Onun İ.Ö. 301 yılında İpsos Savaşı'nda yaşamını yitirmesi, geçici de olsa bir otorite boşluğuna neden oldu. Kral olmak hırsına sahip olanlar için ortaya çıkan bu boşluk iyi bir fırsattı. Mithridates'in oğlu Mithridates, bu fırsatı değerlendirenlerden birisiydi Babası gibi Antigonos Monophthalmos'un komutanı olarak adını duyuran Mithridates de ihanet kuşkusu içinde olan Antigonos'un kurbanı olacaklardan birisiydi. Babasıyla aynı kaderini paylaşmasına arkadaşı olan Antigonos'un oğlu Demetrios izin vermedi. Onun uyarısıyla kaçarak kendisini kurtardı. İpsos Savaşı'ndan hemen sonra Paphlagonia'daki Kimiata (Dere İsmail Köyü) kalesini ele geçirerek, bu kalenin içinde bulunduğu Kimistene bölgesine egemen olmayı başardı ve muhtemelen İ.Ö. 297/6 yılında yerel hükümranlığını garanti etti.

XIX.2.2. I. Mithridates

İ.Ö. 281 yılından önceki bir tarihte Pontos bölgesinin güçlü kalelerinden birisi olan Amaseia'yı (Amasya) ele geçirip, bu kenti başkenti yapan I. Mithridates, Korupedion Savaşı'ndan (İ.Ö. 281) sonra, bu savaşın muzafferi olarak tüm Anadolu'yu kendi krallığının bir parçası olarak gören Suriye'nin *Nikator* takma adlı kralı I. Seleukos'un isyancı olarak itibar edeceği muhataplarından birisiydi. Maktül kral Lysimakhos'un topraklarında denetimini güçlendirmek için görevlendirdiği iki generalinden birisi olan Aphrodisios, Frigya'yı kolayca ele geçirdikten sonra kuzeye doğru ilerlemeye devam etti ve Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi) kentine saldırarak bu kentin arazilerini yağmaladı. Diodoros adlı diğer generali Aphrodisios kadar başarılı olamadı. Pontos Kappadokya'sında I. Mithridates'e yenildi. Mithridates, bu zaferini kendisini "*Kral*" ilan ederek kutladı ve krallığını kendi adına bastırdığı altın sikkelerle duyurdu.

I. Mithridates, ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmeyen, fakat İ.Ö. 281-İ.Ö. 279 yılları arasında bir tarihte varlığı kesin olarak bilinen Kuzey Birliği'nin[5] üyesiydi. Suriye Krallığı'nın Anadolu'nun kuzeyindeki topraklarını ele geçirme olasılığını daha da zayıflatan bu birliğin diğer üyeleri Bithynia Kralı Nikomedes, Byzantion (İstanbul), Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi), Tieion (Kilyos) ve Kios (Gemlik) idi (Mem. 11.1). Kimi tarihçilere göre İ.Ö. 281 yılında yapılan Korupedion Savaşı'nda yaşamını yitiren Trakya kralı Lysimakhos'un komutanlarından Eumenes'in kontrolündeki Amastris'in (Amasra) de Kuzey

(5) Mem.16. Meyer 1879, 43. Kaya 2011, 35 vd.

Birliği'nin kuruluşuyla bir bağlantısı vardı (Hansen 1971, 16). Pergamon'da Lysimakhos'a ait kraliyet hazinesini muhafaza etmekle görevli olan Philetairos'un kardeşi Eumenes, İ.Ö. 279 yılına kadar Amastris'teydi. Fakat o, kenti ele geçirmek isteyen I. Mithridates'e karşı savaşmadı. Daha önce Lysimakhos'un üçüncü eşi Arsinoe ile arasının açılmasının da nedeni olan Amastris'i I. Mithridates'e teslim ederek kardeşi Philetairos'un daveti üzerine Pergamon'a gitti. Galatların yardımıyla Karadeniz'de bir Mısır donanmasına karşı savaşıp, onları yendiği söylenen I. Mithridates'in dönemine ilişkin daha fazla bilgi mevcut değildir.

XIX.2.3. Ariobarzanes ve II. Mithridates

İ.Ö. 265 yılında yaşamını yitiren Pontos Krallığı'nın kurucusu I. Mithridates'in dedesinin Ariobarzanes olduğu bilinmektedir. Diodoros'a göre Ariobarzanes, yedi Pers soylusundan birisinin torunuydu. Kastettiği bu yedi Pers soylusu ise Pers kralı Kambyses'in (İ.Ö. 529-522) Mısır seferi sırasında ve seferden dönerken öldürüldükten sonra Pers tahtında oturmakta olan sahte kral Bardiya'yı (=Smerdis) öldürenlerdi. Bu yediliden birisi tahtı ele geçiren I. Dareios'tu.

Dedesinin babasıyla aynı adı taşıyan Ariobarzanes de babasının fetih politikasına bağlı kaldı. Amisos (Samsun), onun döneminde Pontos Krallığı'nın sınırlarına dahil oldu. Oğlu ve halefi II. Mithridates (İ.Ö. 250-220) tahta çıktığında henüz çocuk yaşındaydı. Babasının ele geçirdiği Amisos'u (Samsun) Galatların kuşatmasına engel olamadı. Fakat kent, Herakleia Pontika'nın (Karadeniz Ereğlisi) yardımıyla, bu kuşatmadan büyük bir zarar görmeden kurtuldu.

Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi I. Mithridates, Galatların yardımıyla Karadeniz'deki bir Mısır (Ptolemaioslar) donanmasına karşı savaşmıştı. Anlaşılan Pontos Krallığı ile Mısır Krallığı arasındaki düşmanlık, ilkinin Koile (ya da Koele) Syria bölgesi nedeniyle Ptolemaioslarla anlaşmazlık içinde olan Suriye Krallığı ile iyi ilişkiler geliştirmesine vesile olmuştu. Nasıl ve ne zaman başladığını bilmediğimiz bu ilişki, İ.Ö. 2. Yüzyıl başlarında evlilikle akrabalık temelinde güçlendirildi. Suriye'nin *Theos* (Tanrı) takma adlı kralı II. Antiokhos'un oğlu ve halefi olan Seleukos Kallinikos, Frigya Bölgesi'ni Pontos kralı II. Mithridates ile evlenen kız kardeşi Laodike'ye çeyiz olarak verdi (Euseb. *Chron.* I.251. Justin. XXXVIII.5.3). Böylece Pontos Krallığı'nın güney ve güney batı sınırları Frigya bölgesini içine alacak kadar genişlemiş oldu. Ancak bu tarihte Phrigya'nın büyük kısmı Galatların hakimiyetinde olduğu için II. Mithridates'in bölgede etkili bir kontrolü söz konusu olmadı ve hiç bir zaman da olmayacaktır.

Pontos kralı II. Mithridates ile Suriye kralı II. Seleukos arasındaki dostluk ve ittifak ilişkisi, ikincisinin kardeşi Antiokhos Hieraks'ın isyanı yüzünden bozuldu. Antiokhos Hieraks, II. Seleukos'un Mısır'ın Euergetes (iyilikçi/hayır sever) takma adlı kralı III. Ptolemaios (Ptolemaios Euergetes) ile yaptığı III. Syria Savaşı (İ.Ö. 241-236) sırasında Anadolu'daki Suriye (Seleukos) topraklarının yönetimini üstlenmiş, yeterince güçlü bir orduya sahip olunca da İ.Ö. 220'de Laodikeia'da (Goncalı) Krallığı'nı ilan etmişti[6]. III. Suriye Savaşı'nı (İ.Ö. 246-241) bir barış antlaşmasıyla sonlandıran II. Seleukos, bir orduyla isyancı kardeşi Antiokhos Hieraks'ın peşine düştü. Antiokhos'a karşı Lidya'da yaptığı ilk savaşını zaferle sonuçlandırdı. Ertesi yıl, Antiokhos Hieraks ile ittifak yapmış olan II. Mithridates ile Kappadokya'da savaştı ve bu savaş Mithridates'in yenilgisiyle sonuçlandı. Fakat ücretli askerler olarak kiraladığı Galatlarla ordusunu güçlendirmiş olan Antiokhos Hieraks ile müttefiki II. Mithridates karşısında başarılı olamadı. Ankyra (Ankara) yakınlarında yapılan savaşta yenildi ve Kilikya'ya kaçtı (Kaya 2011, 67).

Suriye Krallığı ile iyi ilişkilerini bozmak istemeyen II. Mithridates, Suriye kralı Seleukos tarafından desteklenen Pergamon Krallığı'na savaş açmış bulunan Antiokhos Hieraks'a destek vermedi. Fakat İ.Ö. 227 yılında meydana gelen büyük bir depremin (Magie 2001, 110; 2003, 196 vd) verdiği yıkıcı zarar ve ziyana maruz kalmış bulunan ada cumhuriyeti Rodos'a cömertçe yardımda bulunabilecek kadar zengin olan bir kraliyet hazinesine sahipti (Polyb. V.88 vd.). Zenginliğin kaynağı hiç kuşkusuz toprağa bağlı ürünler, hayvancılık, madenler ile sınırları içerisindeki kentler ve halklardan aldıkları vergilerdi.

Kral unvanıyla birlikte üzerinde Tanrıça Nike tasvirinin yer aldığı sikkeler bastırarak muzaffer bir kral olduğunun reklamını yapan II. Mithridates'in hükümdarlığı döneminde Pontos Krallığı'nın sınırları tam olarak bilinmiyor. En azından Sinope henüz onun krallığının sınırları içinde değildi. Fakat İ.Ö. II. Yüzyılın ilk çeyreği sona erdiğinde Pontos Bölgesi'nin verimli ova ve düzlükleri, yani bugünkü Çarşamba (Themiskyra), Bafra (Sidene), Taşova (Phanoroia), Tokat Ovası (Dazimonitis), Merzifon (Phazimonitis), Suluova (Kiliokome) Pontos Krallığı'nın sınırları içinde olacaktır. Merzifon (Phazimonitis) bölgesinde gümüş, Khalipler ülkesinde demir, Tokat'ta (Dazimonitis) bakır madeni yatakları vardı.

(6) Plob. IV.2.6; 48.1-4; 10-11; V.57-58. Arslan 2007, 60.

Sivas yakınlarında tuz üretiliyordu (Tekin 2007, 164). Kereste bakımından çok zengin olan Pontos'da üretilen toprağa bağlı ürünler, tahıl, üzüm, elma, armut, zeytin ve fındık iken, hayvancılıkta sığır ve at yetiştiriciliği önemliydi.

XIX.2.4. III. Mithridates ve I. Pharnakes

İ.Ö. 220 yılında ölen II. Mithridates'in halefi III. Mithridates'in (İ.Ö. 220-197) 23 yıllık saltanat dönemi hakkında bize kadar ulaşan bir bilgi yok. Sessizliğin nedeni, III. Mithridates'in antik yazarların dikkatini çekecek kadar etkili bir fetih politikası takip etmemiş olmasında aranabilir. Nitekim onun sikkelerinde selefininkinde yer alan Nike (Zafer Tanrıçası) tipine yer verilmemiştir. Nike'nin yerini elinde kartalıyla outran Tanrı Zeus almıştır. Sikkelerinin kral Mithridates lejandlı ön yüzünde ise III. Mithridates'in olgunluğu yansıtılmış, hilal ve yıldız sembollerine yer verilmiştir. Bu semboller daha sonra basılan Pontos sikkelerinin vazgeçilmezlerinden oldular[7].

İ.Ö. 197 yılında yaşamını yitiren III. Mithridates'in halefi I. Pharnakes hırslıydı. Livius'un (XXXVII.39-40) aktardığı bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla tahta çıkmış olduğu tarihten yedi yıl sonra yapılan ve sonucu itibariyle Anadolu'nun siyasi yapısının yeniden şekillendirilmesini sağlayan Magnesia Savaşı'nın taraftarlarından birisi olmadı. Fakat bu savaştan birkaç yıl sonra yapılan savaşların taraflarından birisi de Pharnakes'ti. II. Mithridates'in Seleukoslar (Suriye) kralı II. Antiokhos'un kızı Laodike ile evlenmiş olduğu İ.Ö. 2. Yüzyıl ortalarından beri Pontos Krallığı'nın bir parçası olan Frigya Bölgesi'nin İ.Ö. 188 yılında imzalanan Apameia Barışı antlaşmasıyla Pergamon Krallığı'na bırakılmış olması Pharnakes'i rahatsız etmişti. Bu rahatsızlık onu, Apameia Barışı antlaşmasının imzalanmış olduğu tarihten birkaç yıl sonra kurulan Pergamon karşıtı ittifakın üç üyesinden birisi yapmıştı. İttifakın diğer iki üyesinden birisi Bithynia kralı I. Prusias, ikincisi Galat beyi Ortiagon'du. Fakat müttefikler, Pergamon kralı II. Eumenes karşısında başarılı olamadılar. Taraflar Anadolu'ya gelen Romalı elçi heyetinin kararlarına uymak zorunda kaldı. Pharnakes'in görüşmeyen elçilerin kararı, Apameia Barışı koşullarını onaylamıştı.

Apameia Barışı antlaşmasının hemen ardından bağımsız bir kent olan Sinope'ye (Sinop) saldırıp, bu kenti ele geçiren (İ.Ö. 183) ve başkentini

(7) Head 1911, 500 n.4. McGing 1986, 24. Arslan 2007, 62.

Amaseia'dan (Amasya) Sinope'ye taşıyan I. Pharnakes, Romalı elçilerin başkanlığındaki barış konferansının kararlarına rağmen Frigya'nın Pergamon Krallığı'na tabi kılınmış olmasını kabullenmeyerek, Kappadokya, Paphlagonia, Galatya ve Bithynia'ya seferler düzenlemeye başladı. Onun bu seferleri, bu ülkelerin hükümdarlarının, yani II. Prusias, IV. Ariarathes ve Morzios'un kendisine karşı ortak bir savaş cephesi oluşturmalarına neden oldu. Savaşlar, İ.Ö. 179 yılında Pontos kralı II. Pharnakes'in yenilgisiyle son buldu (Kaya 2011, 91 vd). Bu savaşta muhataplarının aleyhine elde ettiği tüm kazanımlarından vazgeçmek zorunda kalan II. Pharnakes, yaşamının geri kalanını, Pontos bölgesindeki hâkimiyetinin sınırlarını genişletmeye adadı. Krallığının kıyı bölgesini doğuda Kotyora'yı (Ordu) ve Keraros'u (Giresun) ele geçirerek Trapezos'a (Trabzon) kadar genişletti. Kerasos'ta yeni bir kent kurdu ve bu kente kendi adına atfen Pharnakeia adını verdi. Pharnakeia'nın sakinlerini ise Kotyora'dan getirilenler oluşturdu (Strabon, XII.3.17). Batı sınırını Paphlagonia'nın kıyı kenti Amastris'i içine alacak şekilde genişleten Pharnakes, Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki bazı Yunan kentleriyle dostluk ve ittifak antlaşmaları yapmıştı. İskit saldırılarına karşı Pharnakes'in himayesini yeminle garanti eden bu antlaşmaların muhatabı olan bölgenin önemli kentlerinden birisi Khersonesos (Sivastopol), diğeri eski adı Odesos olan bugünkü Varna'dır.

Yaşamının son yıllarına doğru Suriye kralı III. Antiokhos'un dul eşinin, yani kraliçe Laodike'nin kızı Nysa ile evlenerek Seleukoslarla gelenekselleşmiş evlilik temelindeki akrabalığı devam ettiren I. Pharnakes, bazı Yunan kentleriyle dostça ilişkiler geliştirmeye çalıştı. Pharnakes'in Nysa ile evliliğinin Atinalılar tarafından kutlanması (*OGIS* 771), gelişen dostça ilişkilerin sonucuydu.

XIX.2.5. IV. Mithridates ve V. Mithritades

İ.Ö. 160 yılında yaşamını yitiren I. Pharnakes'ten sonra Pontos Krallığı, Roma'nın güçlü ellerinin de etkisiyle komşularıyla düşmanlığı sonlandırmaya başladı. İ.Ö. 154 yılında Bithynia kralı II. Purusias ile Pergamon kralı II. Attalos arasındaki savaşta, Pontos kralı IV. Mithridates komşusu Kappadokya kralı V. Ariarathes ile ittifak ilişkisi içindeydi. Bithynia kralı II. Prusias'a karşı savaşan Pontos kralına ait askeri birliklerin komutanı da bu nedenle V. Ariarathes'in oğlu Demetrios olmuştu (Polyb. XXXVIII.12.1). Roma'nın Anadolu'dakî dost ve müttefik (amicus et socius) olarak tanıdığı krallardan birisi olduğu bilinen (*IGRR* I.62) IV. Mithridates'in Roma ile siyasi ilişkisini ne zaman ve nasıl başlattığı belli değil. Roma'nın III. Makedonya Savaşı'ndan sonra Pergamon

Krallığı ile eski dostluk ve ittifak ilişkilerini askıya almasıyla başlayan sürecin, IV. Mithridates'i Romalı senatörlerin gözdesi yapmış olabileceği düşünülebilir.

Kız kardeşi Laodike ile evlenen IV. Mithridates, İ.Ö. 150 yılında öldürüldü. Halefi V. Mithridates, hem Seleukoslarla (Suriye Krallığı) hem de Romalılarla mevcut dotluk ve ittifak ilişkisini geliştirdi. Ataları gibi o da kendisine eş olarak Suriyeli bir prensesi seçti. Suriye'nin (Seleukoslar) *Epiphanes* takma adlı kralı IV. Antiokhos'un kızı Laodike ile evlendi (Polyb. XXXIII.15.1;18.9-12). Roma ile dostluğuna ve ittifakına sadakatini ise Roma'nın istediği yardımcı askeri birlikleri göndererek ispatladı. Onun tarafından temin edilen yardımcı askeri birliklerden birisi III. Pön Savaşı'nda Roma adına savaşan bir Pontos donanmasıydı (App. *Mith.* 10). Bir diğeri ilerleyen satırlarımızda ayrıca söz edeceğimiz Aristonikos İsyanı'nın bastırılması için Roma adına savaşan Pontos birlikleriydi. V. Mithridates, Aristonikos İsyanı'nın bastırılmasına verdiği askeri desteğin ödülünü, bu isyanın bastırılmasından sonra Büyük Frigya bölgesine sahip olarak aldı[8]. Romalılar, V. Mithridates'in Sinope'de yakın arkadaşları tarafından ya da kimi günümüz tarihçilerinin iddialarına göre Pontos'daki Roma taraftarları tarafından (Arslan 2007, 72) öldürülmesinden sonra, İ.Ö. 116 yılında nedensiz olarak geri alacaktır. Romalı senatörlerin bu keyfiyeti, *Eupator* (İyi Baba) ve *Dionysos* takma adlarına sahip olan VI. Mithridates'i Roma'nın düşmanı yapacak, onun düşmanlığı tarihe kendi adıyla geçecek olan savaşların (*Mithridates Savaşları*) patlak vermesine neden olacaktır. Bu savaşlardan Yirmidördüncü Bölümde söz edeceğiz.

XIX.3. Pergamon: Hanedan Dönemi

XIX.3.1. Hellenistik Dönem Öncesi

Sözcük anlamı "kale" ve "küçük yerleşme" olan Pergamon'un Attaloslardan önceki tarihine ilişkin bilgi yok denecek kadar azdır. Arkeolojik araştırmaların keşfettiği seramik parçalarına göre antik Pergamon'un içinde bulunduğu bölgedeki iskân İ.Ö. 3. Bin yıla kadar geriye gidiyordu. Pergamon'un batı yönünde yer alan Teuthrania (Kalarga) ile ilgili olarak antik edebi kaynaklarda yer alan efsanevi bilgiler ise tarihi dönemlerde bir önemi olmayan Teuthrania'nın İ.Ö. 2. Binyılda meskun olduğuna işaret etmektedir. Zira antik edebi kaynaklar

(8) App. *Mith.* 11-13, 15, 56, 57. *IGRR* IV. 292.1-13.

sayesinde bize kadar ulaşmış bulunan efsanevi nitelikli bilgilere göre kral Telephos, Troia Savaşı sırasında Teuthrania'da hüküm sürüyordu. Ancak bir Mysia kenti olan Pergamon'un adı ne İ.Ö. 2. Binyıla ilişkin olabileceği düşünülebilecek olan bilgiler arasında geçer ne de Pers hâkimiyeti öncesinde Pergamon adından söz edilir. Ancak daha sonra Pergamon adıyla karşımıza çıkacak olan kent ve çevresinin Lidya Krallığı sınırları içerisinde olduğu kesin olarak bilinmektedir.

Tarihselliğinden kuşku duyulmayan Pergamon adına ve Pergamon'a ilişkin ilk yazılı bilgiler, Anadolu'daki Pers hakimiyeti dönemine aittir. İ.Ö. 5. Yüzyılda yaşamış olan Atinalı Ksenophon'un Anabasis (tırmanış/onbinlerin dönüşü) adlı eserinde yer alan bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Pergamon, İ.Ö. 4. Yüzyıl sonlarına doğru Erethrialı Gongylos ailesinin elindeydi. Gongylos'un Eretrialı olmasından tahmin edileceği üzere bu aile Pergamon'un yerlisi olmadığı gibi ailenin Pergamon'a gelip yerleşmesi de İyonya İsyanı'ndan daha önce gerçekleşmiş değildi. Pers kralı I. Dareios'un ordusu, İyonya İsyanı'na vermiş olduğu destek nedeniyle İ.Ö. 480 yılında Eretria'yı ele geçirmiş ve halkını köleleştirip kentten sürmüştü. Anlaşılan Gorgylos, bu savaş sırasında Perslere yardım etmiş, ihanetinin karşılığında da ona Pergamon'u hediye etmişti. Ksenophon'un Pergamon'a gelmiş olduğu İ.Ö. 399 yılında Gongylos'un kendisi hayatta değildi. Kent, karısı Hellas ve kendisiyle aynı adı taşıyan oğlu Gongylos ile diğer oğlu Gorgion'un kontrolündeydi. Oğullardan Gongylos, Gambrion (Poracık) ile eski Gambrion'da (Palaigamrion); Gorgion ise Myrina (Kalabaksaray) ve Gryneion'da (Şakran) hüküm sürüyordu.

Aşağı Kaikos (Bakırçay) Ovası'na hakim bir konumda bulunan ve doğal tahkimatı güçlü, yüksek bir tepe olan Pergamon'da hüküm süren Gongylos ailesi, yakınlarındaki bir kalede oturan ve bir Pers garnizonuna komuta eden Asidites adlı bir Perslinin komşusuydu. Gongylos'un dul eşi Hellas tarafından Pergamon'da misafir edilen Ksenophon ve emrindeki paralı Yunan askerleri, orada büyük bir servetin sahibi olduğunu öğrendikleri Asidates'e saldırdılar. Asidates, 300 askerden oluşan Ksenophon komutasındaki Yunan birliğine karşı başarılı bir savunma savaşı verdi. Bu nedenle Ksenophon, az sayıda esir ve hayvan ele geçirerek geri dönmek zorunda kaldı. Fakat Ksenophon'un kendisine yardım getiren Hellas'ın oğlu Gongylos ile birlikte yaptığı ikinci saldırı amacına ulaştı. Kaleyi terk edip köylerde savaşı kabullenmeyi tercih etmiş olan Asidates yenildi. Ksenophon onu, karısını, çocuklarını, sahip olduğu büyük servetini ve nesi var nesi yoksa hepsini ele geçirdi (Ksen. *Anab.* VIII.8.1-24).

Ksenophon'un Asidates'i ele geçirmesinden kısa bir süre sonra paralı Yunan askerlerini kiralamak isteyen Spartalı general Thibron, Pergamon'a geldi. Ksenophon'dan bu askerleri alarak kentten ayrıldı. Thibron, Gongylas ailesinin Pergamon'daki hükümranlığına dokunmadı, fakat Pergamon'un içinde bulunduğu Mysia bölgesinin tümünü ele geçirdi. Anadolu'nun batısındaki tüm kentleri Pers hakimiyetine bırakan Antialkidas Antlaşması'nın imzalanmış olduğu İ.Ö. 386 yılına kadar Pergamon'da hüküm sürmeye devam eden Gongylos ailesi, bu tarihte Ksenophon'a ve Thibron'a verdikleri destekten dolayı Persler tarafından kentten kovuldu. Pergamon yeniden bir Pers garnizonuna emanet edildi.

İ.Ö. 362 yılında patlak vermiş olan Satraplar İsyanı sırasında Mysia satrabı Orontes'e bağlı olan Pergamon, isyanın bastırılmasından sonra Pers kralının bir ordusu tarafından kuşatıldı. Fakat kuşatmadan bir sonuç alınamadı. Kent İ.Ö. 334 yılındaki Granikos Savaşı'ndan sonra İskender İmparatorluğu'nun bir parçası oldu. İskender, Pergamon'u Granikos Savaşı'nda kendisine karşı savaşan Pers kralının Yunanlı (Rodoslu) komutanı Memnon'un karısı olan Pers prensesi Barsine'ye verdi. Barsine'nin İskender'den bir oğlu oldu. Herakles (=Herkül) adı verilmiş olan bu çocuk, İskender Babil'de yaşamını yitirdiğinde annesiyle birlikte Pergamon'da yaşıyordu. Daha önce Onyedinci Bölüm'de de söz etmiş olduğumuz gibi, İskender'in halefleri Babil'deki ordu meclisi toplantısında Herakles'i de İskender'in varisi olarak kral ilan edilecek alternatif bir aday olarak düşünmüşler, fakat yasal olmayan bir ilişki sonucunda dünyaya gelmiş olan Herakles'in kral ilan edilmesi ordu meclisince uygun bulunmamıştı. İ.Ö. 308 yılında İskender'in haleflerinden Polyperkhon tarafından Pergamon'dan Peloponnesos'a (Mora) çağrılarak orada kral ilan edilen Herakles, aynı yıl öldürüldü.

Pergamon İ.Ö. 301 yılına kadar İskender'in Monophthalmos takma adlı generali Antigonos'un krallığının sınırları içinde kaldı. Fakat bu tarihten bir yıl önce Antigonos'a karşı savaş açan müttefik krallardan birisi olan Trakya kralı Lysimakhos, Çanakkale Boğazı'nı aştı ve Antigonos'a tabi olan Ege Denizi'nin batı kıyılarındaki kentleri ele geçirmek için güneye doğru ilerlemeye başladı. Onun tarfından ele geçirilen yerleşim birimlerinden birisi de Pergomon'du. İ.Ö. 301 yılında yapılan İpsos Savaşı öncesinde Lysimakhos'un ele geçirdiği son kent ise bir Frigya kalesi olan Synnada (Şuhut) idi. Kral Antigonos'un hazinelerini sakladığı kalelerden birisi olan Synnada, Dokimos adlı bir garnizon komutanına emanet edilmişti. Dokimos, kenti ele geçirmek için gelen Lysimakhos'a zorluk

çıkarmadı. Kaleyi ve 9000 talanton tutarındaki hazineyi ona teslim etti. Lysimakhos, hazinenin muhafaza edilmesi gereken yer olarak Pergamon'u seçerken, hazineyi orada muhafaza etme görevini Dokimos'un bir subayı olan Philetairos'u tayin etti. Philetairos, İpsos Savaşı'ndan sonra Synnada'daki hazineyi alıp, Pergamon'a götürdü. Böylece Pergamon'u Hellenistik Çağ'ın en önemli siyasal merkezlerinden biri haline getirecek olan sürece girilmiş oldu.

XIX.3.2. Philetairos

İ.Ö. 343 yılında eski adı Tieion olan bugünkü Filyos'ta, dünyaya gelen Philetairos'un babası Attalos, Makedon; Annesi Boa ise Paphlagonialıydı. Doğduğu kent Paphlagonia'nın Bithynia sınırına yakındı. Bu nedenle kendisi Paphlagonialı olarak tanındı. Yaşamı boyunca evlilik yapmadı ve çocuğu yoktu. Nedeni, Strabon'un (XIII.4.1) aktardığı şu bilgilerden de anlaşılacağı üzere onun hadım olmasıydı:

"*(Philetairos) Kalabalık bir cenaze töreni sırasında sıkıştırılınca hadım oldu*".

Philetairos'un iki kardeşi vardı. Bunlardan büyüğün adı Eumenes, küçüğünün Attalos'tu. İlki kral Lysimakhos'un Amastris'deki (Amastra) garnizonunun komutanıydı. Philetairos, Lysimakhos'un üçüncü karısı Arsinoe'nin Eumenes'i Amastris'ten kovmak istemesi yüzünden aralarının kötüleşmeye başlamış olduğu tarihe kadar birkaç yıl Lysimakhos'a sadık kaldı. Lysimakheia'daki taht kavgasında Lysimakhos'un Arsinoe'nin tarafında yer alarak İ.Ö. 286 yılında öz oğlu Agatokles'i öldürmesi, Philatairos'un sadakat konusundaki kararını kesinleştirmesine neden oldu. Hayatının tehlikede olduğunu anlayan Agatokles'in dul eşi, kardeşi Ptolemaios Keraunos'u da yanına alarak Suriye kralı Seleukos'un yanına kaçıp ona sığınırken, kral Lysimakhos generalleri ve diğer tebaları arasındaki saygınlığını büyük ölçüde bitirmişti.

Suriye kralı I. Seleukos, hiç kuşkusuz kendisine İskender'in varisi olmak fırsatını sunacak olan bu gelişmelerden ziyadesiyle memnundu. Agatokles'in dostlarının vaad ettiği desteği garantiledikten sonra İ.Ö. 281 yılında Lysimakhos'a saldırdı. İskender'in hala hayatta olan son iki generali eski adı Korupedion (ya da Kourupedion) olan bugünkü Manisa'nın Kasaba Ovası'nda karşı karşıya geldiler. Hermos (Gediz) Nehri ile Hyllos (Kumçay) arasında kalan bu ovadaki Savaş 70 yaşındaki Seleukos'un zaferiyle son buldu. 75 yaşındaki Lysimakhos ise savaşta yaşamını yitirdi. Onun krallığı ve sahip olduğu herşey artık Suriye

kralınındı. Seleukos, dokuz ay kadar Anadolu'daki hakimiyetini organize etmekle meşgul oldu. Lysimakhos'tan zaten memnun olmayan kentler, Seleukos'un zaferini alkışladılar ve ona kucak açtılar. Lysimakhos'un garnizon kentlerinden birisi olan Sardeis kenti, Seleukos'a teslim oldu. Philetairos, söz verdiği gibi Pergamon kalesini ve orada muhafaza etmekte olduğu 9000 talantonu Seleukos'a teslim etti. Fakat Seleukos onun Pergamon'daki konumunu değiştirmedi. Hazineyi muhafaza etmek göreviyle onu Pergamon'a garnizon komutanı olarak tayin etti. Magnesia Savaşı'nda kendisini destekleyen Bithynialı Zipoites'in de mevcut konumunda bir değişiklik yapılmadı.

Suriye kralı I. Seleukos'un İ.Ö. 280 yılında Lysimakheia kentinde öldürülmesi, Philetairos'un Pergamon'da bir hanedan hakimyeti kurabilmesi adına iyi bir şanstı. Lysimakheia'da öldürülen Seleukos'un cesedini katilinden yüksek bir bedel ödemek suretiyle satın alarak bu şansını iyi kullandı. Seleukos'un cesedini muhtemelen Pergamon'a götürdü ve orada düzenlediği uygun bir cenaze töreniyle yaktıktan sonra küllerini de oğlu I. Antiokhos'a gönderdi (App. *Syr*.63). I. Antiokhos'un kendisine olan samimiyet ve güven duygusunu kamçılayan Philetairos'un bu inceliği, kendisinin Pergamon'da Suriye Krallığı'na bağımlı bir hükümdar olarak kalmasını garantiledi. Bastırdığı sikkelerde Seleukos adına yer vermeye başlamasının (Nevell 1936, 17) ve yeğeni Attalos'u I. Antiokhos'un kardeşi Akhaios'un kızıyla evlendirmesinin (Strab. XII.4.2) de nedeni aynıydı. Suriye kralına bağımlı olan sadık bir general olduğu mesajını vererek Pergamon'daki konumunu sağlamlaştırıyordu. İ.Ö. 275 yılından itibaren darp ettiği sikkelerde ise *Kral Seleukos* lejantıyla birilikte kendi adına da yer vermeye başladı.

Öyle görüyor ki Philetairos, kral Lysimakhos'un Pergamon'daki hazinenin kendisinin hakkı olduğunu düşünüyordu. Nitekim her ne kadar bağımsız bir krallık iddiasında bulunmasa da I. Seleukos'un halefi I. Antiokhos, Pergamon'daki hazineyi ondan alamadı. Philetairos, bu hazineyi, Pergamon'da kendi hanedanını kurmak için en iyi şekilde değerlendirmeye çalıştı. İ.Ö. 280-263 yılları arasındaki 17 yıllık hükümdarlığı döneminde kentin savunmasını surlar inşa ettirerek güçlendirdi. Ücretli askerlerden oluşan bir ordu kurdu ve Pergamon akropolünün kuzeyindeki alana iki arsenal inşa ettirdi. Tanrıça Demeter için annesi adına bir tapınak ve bir sunak yaptıran Philetairos, öyle görülüyor ki kent koruyucu tanrıça Athena'ya da tapınak yaptırmayı ihmal etmedi. Onun tarafından inşa ettirilen bir tapınak da Yunt Dağı'nın hakim olduğu düzlük alanda yer alan Ana Tanrça Tapınağı'ydı.

Philetairos döneminde Pergamon'un konumu Suriye Krallığı'nın (Seleukoslar) müttefiki olan özerk kentlerden farklı değildi. Bu nedenle Philetairos, Suriye Krallığı'na karşı bir savunma cephesi olarak kurulmuş bulunan Kuzey Birliği'nin düşmanıydı. Fakat kral Lysimakhos'a ait olan hazineyi Suriye kralı I. Antiokhos'a vermediği için bu kralın kendisine karşı gelecekte nasıl bir tutum takınacağını da kestirmesi zordu. Bu nedenle dost ve müttefik kentler kazanmak zorundaydı. Sahip olduğu hazineyi bu amacına hizmet edecek şekilde kullanmaktan kaçınmamış olmasının nedeni bu olsa gerektir. Zira resmi anlamda bir kenti himaye edecek bir siyasi güç odağı bile olmayan Philetairos'un bazı kentlere hem nakit para, hem asker hem de hububat yardımında bulunduğu hem antik edebi kaynaklardan hem de yazıtlar sayesinde bilinmektedir. Onun bu tür yardımlarından nasiplenen kentlerin başında Kyzikos (Balkız) kenti vardı.

Philetairos, Kyzikos'a İ.Ö. 280-275 yılları arasında her yıl yardım etti. İ.Ö. 280 yılında Kyzikos'ta düzenlenen oyunların masraflarına 20 talanton para vererek ortak olan Philetairos, aynı yıl I. Antiokhos ile Antigonos Gonatas arasındaki savaşta kentin kendi savunmasını güçlendirmesine 50 at göndererek katkıda bulundu. Sonraki yıllarda Bithynia kralı Nikomedes ve onun müttefiki olan Kuzey Birliği üyelerinin yardımıyla Anadolu'ya geçen Galatların saldırılarından sıkıntı çeken Kyzikoslulara hem para, hem asker yardımı yaptı. Ülkesinden gümrüksüz sığır ithal etmelerine izin verdi. Bu arada Kyzikos'un gençleri kulübünün (neoi) spor yarışlarının ve onlara verilen ziyafetin finansörlerinden oldu. Philateiros, Kyzikos'daki bu organizasyonlar için 26 talanton bağışta bulundu. Kyzikoslular Philetairos'un iyiliklerine Kyzikos'ta onun adını taşıyan bir festival (Philetaira) düzenleyerek teşekkür ettiler (*CIG* 3660).

Philetairos'un yardımından ya da cömertliğinden nasiplenen diğer kentlerden birisi Pitane (Çandarlı), ikincisi Aigai (Nemrut Kale) kentiydi. İlki, Suriye kralı I. Antiokhos'a ait olan Adramitteion (Edremit) körfezi etrafındaki arazi dolayısıyla ödemek zorunda olduğu parayı ödeyebilecek durumda değildi. Philetairos, bu kentin borcunu ödemesine yardımcı oldu. Aigai'a ise cömertliğini bu kentin yakınındaki Apollon Khresterios tapınağına yaptığı bağışlarla gösterdi. Philetairos'un Apollon tapınaklarına sunduğu cömertliği Aigai'dakiyle sınırlı kalmadı. Delos ve Delphoi'daki ünlü tapınaklar da onun cömertliğinden paylarına düşeni aldılar.

Philetairos öldüğünde halefine bıraktığı Pergamon topraklarının batı sınırları anlaşılan Ege Denizi'ne dayanmış değildi. Yunt Dağı'nın kuzey yamaçları

Philetairos'a aitti. Bir Suriye kolonisi olan Nakrasa (Nakrasos/Akrasos) ile Pitane (Çandarlı) ve Aigai kentleri ise onun komşularıydı. Korupedion Savaşı'ndan (İ.Ö. 281) sonra Suriye kralı I. Seleukos ve oğlu I. Antiokhos'u, yaptıkları iyilikler ve kenti özgürlüğüne kavuşturmuş olmaları dolayısıyla onurlandırmış olduğu bilinen Aigai'ın (Malay-Ricl 2009, 43) Philetairos döneminde Suriye krallığına bağımlı olduğu, yazıtlar ve sikkelerden bilinmektedir. Phileteiros, Aigai yakınındaki tanrı Apollon Kreterios Tapınağı'na yapmış olduğu arazi bağışını sözünü etmiş olduğumuz Suriye kralları adına yapmış, Aigai'ın gümüş tetradrahmileri de Suriye kralı I. Antiokhos adına basılmıştır.

XIX.3.3. I. Eumenes

İ.Ö. 263 yılında ölen Philetairos'un çocuğu yoktu. Bu nedenle onun halefi evlat edinmiş olduğu yeğeni Eumenes (İ.Ö. 263-241) oldu. Babası Philetairos'un kardeşi Eumenes, annesi ise Posidonius'un kızı Satyra'ydı (*IG* XI.4.1107). Öyle görülüyor ki hükümdar olduğunda bir kralla savaşmayı göze alabilecek kadar büyük olan ücretli askerler ordusuna sahip durumdaydı. Hiç kuşkusuz selefinden zengin bir miras devralmıştı. Ayrıca Pergamon çevresindeki sulak araziler verimliydi. Ücretli askerler için gerekli olan sikke darbına ve diğer ihtiyaçlara cevap verecek maden kaynakları da Pergamon'a uzak değildi. Bakır madeni yatakları Pergamon'un kuzeyindeki dağlardan, gümüş ise eski adı İda olan bugünkü Kaz Dağı'nın doğusundan temin ediliyordu. Tüm bunlar, I. Eumenes'in Suriye (Seleukoslar) Krallığı'na karşı isyan etme kararı alabilmesi adına cesaret vericidir. Muhtemeldir ki Mısır (Ptolemaioslar) kralı II. Ptolemaios da onu bu isyana teşvik etti ve böylece I. Eumenes, Suriye (Seleukoslar) Krallığı'na karşı savaşmaya kararlı ve hazır duruma gelmiş oldu.

Pergamon hükümdarı olduğu tarihten bir yıl sonra, yani İ.Ö. 262 yılında Mısır kralı II. Ptolemaios, Anadolu'nun batı kıyılarına bir sefer düzenledi. Karia kıyıları, Ephesos ve Miletos, onun bu seferi sonucunda Mısır Krallığı'nın sınırlarına dahil oldu. I. Eumenes'in Mısır kralı II. Ptolemaios tarafından cesaretlendirilmesiyle ilgili görüşmeler bu sırada gerçekleştirilmiş olabilir. Ptolemaios'un Batı Anadolu kıyılarına yapmış olduğu seferleri fırsat olarak gören Eumenes, sınırlarını az da olsa genişletebildi. Ardından kendisine saldıran Suriye kralı I. Antiokhos ile Sardeis (Sart) yakınlarında savaştı ve bu savaştan zaferle ayrıldı. Zaferi ona *Kral* unvanını kazandırmadı, ancak Suriye Krallığı'na bağımlı olmaktan kurtardı. Nitekim bu tarihten sonra darbettiği sikkelerinde Suriye (Seleukoslar) Krallığı'nın kurucusu olan I. Seleukos'un portrelerine yer verilmedi.

Yeni sikkelerinde Seleukos'un portrelerinin yerini gelecekte *Attaloslar* adıyla anılacak olan hanedanın (dynesteia) kurucusu olan selefi Philetairos'un portresi aldı. Ayrıca zaferini bir heykelini yaptırıp, onu Pergamon'daki tanrıça Athena Polias'a adayarak kutladı (Hansen 1971, 22).

Birçok kent ve kral gibi, Eumenes de Galatların ülkesine saldırıp arazilerini talan etmesine engel olmak için onların istediği savaş vergisini ödemeye devam etti. 22 yıllık hükümdarlığı süresince Pergamon'u orta büyüklükte bir devlet konumuna çıkardı. Bu devleti batıdan Ege Denizi, kuzeybatısından İda (Kaz) Dağı sınırlıyordu. Eski adı Kaikos olan bugünkü Bakırçay vadisinin doğusu tümüyle Pergomon'a ait topraklar olmuştu. Kyme (Nemrut Koy), Phokaia (Foça) ve Myrina (Kalabaksaray) onun sahip olduğu ülkenin sınırları içinde kaldı. Fakat bu kentler, Eumenes'e tabi değil, özerk kentlerdi. Hakimiyetinin kontrolünü ise kurduğu iki koloniyle güçlendirmeye çalıştı. Bu kolonilerden birisi İda Dağı'nın (Kaz Dağı) güney yamacına kurduğu Philetaira'dı. İkincisi Attaleia (Selçikli) idi. Bu kolonilerden ilki adını kendisinden, ikinci kardeşinden aldı. İ.Ö. 241 yılında yaşamını yitiren I. Eumenes'in halefi, amcası Attalos'un torunu Attalos oldu. Eumenes onu evlat edinmişti. Kendisini kral ilan ederek Pergamon'u çağının en güçlü devletlerinden birisi yapmayı başaran I. Attalos ve halefi döneminden Yirminci Bölüm'de ayrıca söz edeceğiz.

XIX. 4. Bithynia Krallığı

XIX.4.1. Hanedan Dönemi

Ege Göçleri sırasında Anadalu'ya gelen Bithynlerden adını alan Bithynia, kabaca Marmara Denizi'nin doğu yarısını çevrereleyen bölgenin eskiçağdaki adıdır. Bu bölgenin Güneybatı sınırında Ryndakos (Mihaliç Çay), Kuzeydoğu sınırında Bartın Çayı bulunmaktadır. Bögenin sakinlerine Bithynia Trakları ve Asya Trakları deniliyordu. İ.Ö. 6. Yüzyılda kabilesel bir yaşam sürdüğü bilinen Bithynia Traklarının en azından kral Kroisos döneminde Lidya Krallığı'nın hakimiyeti altında oldukları bilinmektedir. Pers hakimiyeti dönemimde ise onlar, Pers Krallığı'nın Daskyleion Satraplığı'na bağlıydılar ve Perslerin kraliyet hazinesine yıllık 100 gümüş talanton vergi ödüyorlardı. Kynaksa yenilgisinden sonra İ.Ö. 4. Yüzyıl tarihçisi Ksenophon'un komutasında ülkelerine dönmekte olan 10 bin Yunanlı paralı askere ve Spartalı general Derkyllidas'a boyun eğmeyen Bithynia Trakları, Büyük İskender'in Anadolu'ya geçmiş oldukları

tarihte bir hanedan etrafında birleşmiş durumdaydılar. Bu hanedanın ilk hükümdarı Daidalses'in oğlu Botiras'tı. Pers hakimyetine karşı savaşarak Bithynia Traklarına özgürlüklerini kazandıran Bas, Botiras'ın oğluydu. Büyük İskender'in Helles Pontos satrabı tayin etmiş olduğu generali Kalas'a karşı savaşarak onu yenen Bas, ölmüş olduğu İ.Ö. 326 yılına kadar İskender İmparatorluğu'na bağımlı olmadan yaşadı. Bas'ın halefi oğlu Zipoitas oldu.

XIX.4.2. I. Zipoitas

Büyük İskender öldükten sonra, onun sogeneralleri arasındaki savaşlar sırasında hakimiyet sınırlarını komşu kıyı kentleri aleyhine genişletmek isteyen Zipoitas önce Antigonos Monophthalmos'un, sonra Lysimakhos'un müdahalesi yüzünden başarısız oldu. Fakat İ.Ö. 3. Yüzyıl başlarında Bithynia'yı ele geçirmek isteyen Lysimakhos da Zipoitas engelini aşamadı. Trakya kralı Lysimakhos karşısındaki bu başarısından cesaretlenen Zipoitas, kralın Demetrios Poliorketes'in kontrolündeki Anadolu'nun batı kıyılarını ele geçirmek için İ.Ö. 297 yılında kraliyet başkenti Lysimakheia'dan ayrılmış olmasını bir fırsat olarak görüp kendisini *kral* ilan etti. İ.Ö. 280 yılında öldürülen Suriye kralı I. Seleukos'un Bithynia'ya saldıran generali Patrokles'i pusuya düşürerek yenmeyi başaran Zipoitas, aynı yılda oğlu I. Nikomedes'i tahtına ortak yaptı ve kısa bir süre sonra öldü.

XIX.4.3. I. Nikomedes

I. Nikomedes, Zipoitas'in büyük oğluydu. Babası öldükten sonra Kuzey Birliği'ni kurmayı başardı. Byzantion (İstanbul), Kalkhedon (Kadıköy), Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi), Tieion (Filyos), Kios (Gemlik) ve krallığını Pontos'ta ilan etmiş olan Mithridates, Suriye kralına karşı kurulan bu birliğin üyeleri oldular. Bu arada kaçarak hayatını kurtaran Zipoitas dışındaki tüm kardeşlerini öldürdü. Suriye kralı I. Antiokhos'un desteğiyle Nikomedes'e karşı savaş açan Zipoitas, Bithynia'nın yarısını ele geçirecek kadar başarılı olabildi. Bu arada Anadolu'ya geçmek için boğazların Avrupa kıyısında başı boş dolaşan Galatlar, Suriye kralı I. Antiokhos tarafından desteklenen kardeşi Zipoitas karşısındaki zor durumdan kurtulabilmesi için iyi bir şanştı. Nikomedes, Galatların 17 temsilcisiyle Byzantion'da (İstanbul) bir araya geldi. Kuzey Birliği'nin temsilcilerininin katıldığı Byzantion toplantısında Galatların Anadolu'ya geçirilmesine karar verildi. İ.Ö. 278/7 yılında Anadolu'ya geçen Galatlar, Nikomedes'in emrinde Zipoitas'a karşı savaşıp, onu yendiler. Böylece I. Nikomedes, Bithynia'ya tek başına egemen oldu.

Galatlar, Zipoites'e karşı kazandıkları zaferlerinin ardından I. Antiokhos'un topraklarının Ege Denizi kıyısındaki kentlerine yağma seferlerine başladılar. İhtiyaç duydukları silahları Nikomedes ve müttefikleri tarafından temin edildi. Onlar Suriye kralı I. Antiokhos'un dikkatini Bithynia kralı Nikomedes ve müttefiklerine yoğunlaştıramayacak kadar büyük bir sorun olarak Batı Anadolu'da dolaşmaya başladılar. I. Nikomedes ölünceye kadar, Bithynia toprakları Galatların saldırısına karşı güvenliydi. Çünkü Byzantion'da yapılan toplantıda Galatlara, Nikomedes'in dostlarına dost, düşmanlarına düşman olmaları koşuluyla Anadolu'ya geçişte yardım edileceği söylenmişti.

Galatların Bithynia'yı terk etmiş oldukları İ.Ö. 277 yılından sonraki bir tarihte, muhtemelen İ.Ö. 264 yılında, kendi adını verdiği yeni bir kent kuran ve bu kenti, yani Nikomedia'yı (İzmit) krallığının başkenti yapana Bithynia kralı I. Nikomedes, İ.Ö. 255 yılında öldü.

XIX.4.4. Ziaeles

Bithynia kralı I. Nikomedes, iki kez evlendi İlk karısı Dititze'den Prusias ve Ziaeles adlı iki oğlu ve Stratonike adlı bir kızı vardı. Çok hırslı bir kadın olan ikinci karısı Etazeta, oğulları çok küçük olmasına rağmen tahtı I. Nikomedes'in ilk karısından olan oğullarına bırakılmasını istemiyordu. Bu nedenle kral I. Nikomedes'i ikna ederek onun ilk iki oğlunun tahtın varisi olmalarını engelledi. I. Nikomedes, büyük oğlu Ziaelas'i değil, ikinci eşinden oğlunu halefi ilan etti ve ardından Byzantion ve Herakleia kentlerini onun koruyucuları olarak tayin etti. I. Nikomedes öldüğünde halefi olarak atadığı oğlu çok küçük olduğu için krallığı, onun adına kraliçe Etazeta yönetmeye başladı. Bu sırada Armenia'da sürgünde olan I. Nikomedes'in ilk karısından olan oğlu Ziaelas, Bithynia tahtını kraliçe Etazeta'dan geri almak için Bithynia'ya döndü. Galatların Tolistobogi boyunu ücretli asker olarak kiralayıp, üvey kardeşine karşı savaş açtı. Fakat Herakleia Pontika kenti, arabulucu olarak devreye girdi ve iç savaşı önledi. Ziealas, İ.Ö. 254 yılında Etezata'nın iki oğluyla birlikte Makedonya'ya kaçması üzerine Bithynia tahtına oturdu. Bugün yeri bilinmeyen Zieala adlı bir kent kuran Ziaelas, İ.Ö. 228 yılında Galatlar tarafından öldürülünce halefi oğlu I. Prusias oldu.

XIX.4.5. Prusias Kholos

İ.Ö. 228 yılında Bithynia kralı olan Prusias Kholos (I. Prusias), Makedonya kralı II. Demetrios'un kızı Apama ile evlenerek Makedonya'da hüküm süren Antigonoslarla hanedan akrabalığı kurdu. Komşu kentleri ele geçirmeye yönelik

bir fetih politikası takip eden I. Prusias, İ.Ö. 220'li yılların sonlarında Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi) kentine saldırdı. Fakat onun bu kenti ele geçirme girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Byzantion (İstanbul) ile Rodoslular arasındaki savaşta ise ikincisinin müttefiki olarak bu savaşa dahil oldu. Pergamon kralı I. Attalos'un ücretli asker olarak kiralayıp Trakya'dan Anadolu'ya geçirdiği Galat boyu Aigosaglara, İ.Ö. 217/6 yılında saldırarak onların tümünü kadın, erkek, çocuk ayrımı yapmaksızın katletti. Aigosaglar, bu katliamın yapılmış olduğu tarihte Abydos (Nara) yakınındaki Arisbe'de yaşıyorlardı. I ve II. Mekedonya savaşlarına Makedonya kralı V. Philippos'un müttefiki olarak dahil olan I. Prusias, ilk Makedonya Savaşı'nın son yılında (İ.Ö. 205), I. Attalos'un Yunanistan'daki savaşlar nedeniyle ülkesinden ayrılmış olmasını bir fırsat olarak görüp, Pergamon'a saldırdı. İ.Ö. 202 yılında Kios (Gemlik) ve Myrleia'ya (Mudanya) sahip olarak sınırlarını genişletti. Bu iki kent Makedonya kralı V. Philippos tarafından ele geçirilmiş, kendisine bağışlanmıştı.

Bithynia kralı I. Prusias, İ.Ö. 195-192 yılları arasındaki bir tarihte Suriye kralı tarafından kendisine bağışlanmış olan Mysia bölgesiyle sınırlarını bir kez daha genişletti. Bu bölge İ.Ö. 214 yılında aynı kral tarafından Pergamon kralı I. Attalos'a verilmişti. Fakat I. Prusias, bu bölgeyi İ.Ö. 188 yılında imzalanan Apameia Barışı Antlaşması'yla Pergamon kralı II. Eumnes lehine kaybetti. Bu bölge, Bithynia Krallığı ile Pergamon Krallığı'nın savaşmalarının nedeni olan bir sınır sorunu oldu. İlk savaş İ.Ö. 186 yılında patlak verdi. Yirmikinci Bölüm'de daha ayrıntılı söz edeceğimiz bu savaşta Makedonya kralı V. Philippos, I. Prusias'ın müttefikiydi. Savaş, İ.Ö. 184 yılında Pergamon kralı II. Eumenes'in zaferiyle sona erdi. Romalıların da müdahalesiyle Mysia'daki Olympos Dağı'nın güneyindeki tüm kazanımlarını Pergamon kralı II. Eumenes'e bırakmak zorunda kalan I. Prusias, İ.Ö. 182 yılında öldü.

XIX.4.6. Prusias Kynegos

I. Prusias'ın halefi kraliçe Apama'dan olma oğlu II. Prusias oldu. *Kynegos* (Avcı) takma adlı II. Prusias tahta çıktığında Pontos kralı Pharnakes, ilkin Pahlagonia'ya saldırmış ve Tieion (Filyos) kentini ele geçirdikten sonra Galatya ve Kappadokya'yı istila etmek için harekete geçmişti. Pergamon kralı II. Eumenes, Pontos'un bu kralını önce Romalılara şikayet etmiş, bir sonuç alamayınca da ona savaş açmıştı. II. Prusias dört yıl devam edecek olan bu savaşta II. Eumenes'in müttefiki olarak yer aldı. İ.Ö. 179 yılında Pergamon

kralı ve müttefiklerine yenilen Pharnakes, ele geçirmiş olduğu Paphlagonia'dan ve Tieion kentinden çekildi.

Bithynia kralı II. Prusias, III. Makedonya Savaşı'nda Roma Cumhuriyeti'nin müttefikleri arasındaydı. İ.Ö. 168 yılında Roma'nın zaferiyle sona eren bu savaştan sonra Pergamon kralına düşmanca bir siyasi tavır sergilemeye başlayan Romalı senatörlerle dostça ilişkiler geliştirmeyi başardı. Galatların Pergamon Krallığı'na karşı savaşlarını destekledi. Roma'ya giderek II. Eumenes hakkında yaptığı şikayetler, Pergamon kralına karşı zaten iyi niyet taşımayan Romalı senatörleri etkiledi ve Roma senatosu Galatların bağımsızlığını ilan etti. Fakat II. Prusias, Pergamon Krallığı'na düşmanlığını yalnızca Galatlara verdiği destekle sınırlı olarak sergilemedi. II. Eumnes öldükten sonra onun ülkesine saldırmaya başladı. Hatta kendisiyle barış görüşmeleri yapmak için buluşmak isteyen Pergamon'un yeni kralı II. Attalos'u tuzağa düşürüp, onun emrindeki birliklerinin büyük kısmını kılıçtan geçirdi. Sonra bir orduyla başkent Pergamon'a kadar giderek bu kentin kutsal yerleri dahil çevresini yağmalayıp ülkesine döndü. Romalılar, II. Prusias'ın saldırganlığını durdurmaya yönelik ciddi bir girşimde bulunmadılar. Bundan cesaret alan Bithynia kralı II. Prusias'ın saldırganlığına devam etmesi Pergamon kralı II. Attalos'un, Kappadokya ve Pontus krallarıyla ittifak yaparak İ.Ö. 157 yılında karşı saldırıya geçmesine neden oldu. Bithynia kralı II. Prusias ile Pergamon kralı II. Attalos arasındaki bu savaşa Romalıların hakem olarak müdahil olmaları istendi. Ancak Roma senatosunun her şikayetten sonra görevledirdiği elçiler, İ.Ö. 154 yılına kadar tarafların savaşı sonlandırmalarında etkili olamadılar. Roma senatosunun bu tarihte görevlendirdiği elçiler, II. Prusias ile II. Attalos arasındaki savaşı durdurmayı başardılar. Elçilere göre haksız olan taraf Bithynia kralı II. Prusias'tı ve bu nedenle II. Prusias'ı saldırdığı kentlere vermiş olduğu zararlar dolayısıyla tazminat ödemeye mahkum ettiler. Fakat II. Prusias ne elçilerin raporuna uygun olarak çıkarılan senato kararına uydu ne de saldırılarını durdurdu. Bu nedenle Romalılar, İ.Ö 149 yılında bir elçi heyeti daha tayin etti. Elçilerin görevi, II. Prusias'ın isyancı oğlu Nikomedes'i durdurmak, Attalos'un Bithynia ile savaşa girmesini engellemekti. Nikomedes'in isyan etmesinin nedeni ise babasının kıskançlığının kurbanı olmaktan korkmasıydı.

Bithynia kralı II. Prusias, yaşamının sonlarına doğru evlendiği ikinci eşinden olma oğullarını halefi olarak tayin etmek istiyordu. Fakat ilk eşi Apama'dan olma Nikomedes, Bithynia halkı tarafından çok seviliyordu. Nikomedes'i İ.Ö.

150 yılında Roma'ya elçi olarak gönderen II. Prusias, onunla birlikte çok güvendiği adamı Menas'ı da göndermişti. Onun Menas'a verdiği görev, Nikomedes'i Roma senatosundan istediğini elde edememesi durumunda öldürmekti. Fakat Menas, onu öldürmek yerine babasının niyetini ona anlattı. Sonra birlikte II. Prusias'a karşı savaşmaya karar verdiler. Pergamon kralı II. Attalos, bu savaşta Nikomedes'in yanında yer aldı. Bu arada Attalos'un şikâyeti üzerine Bithynia'ya gelen Romalı elçiler bir karar alamadan geri döndü. Bithynia kralı II. Prusias, *Epiphanes* takma adlı oğlu II. Nikomedes'in müttefiki olarak iç savaşa dahil olan II. Attalos'un saldırısı karşısında başarılı olamayınca Nikaia'ya (İznik) kaçmak zorunda kaldı. Onun kaçışına Apama adlı kızının kocası olan Trakya kralı Diegylis yardım etti. Nikaia'dan Nikomedia'ya (İzmit) geçerek bu kentin Zeus tapınağına sığınan II. Prusias, İ.Ö. 149 yılında orada öldürüldü (App. *Mithr.* 7. *IGRR* IV 287).

XIX.4.7. Nikomedes Epiphanes

II. Prusias'ın Apama adlı ilk eşinden oğlu olan *Epiphanes* takma adlı II. Nikomedes (İ. Ö. 149-127), babasını öldürdükten sonra Bithynia kralı oldu. Onun kral olmasıyla Bithynia ile Pergamon arasındaki savaşlar da son buldu. İ.Ö. 149 yılında patlak veren IV. Makedonya Savaşı'nda Roma'nın müttefikleri arasında yer olan II. Nikomedes, İ.Ö. 133 yılındaki Aristonikos isyanında Anadolu'nun diğer kralları gibi Roma adına savaştı. Romalılar, III. Nikomedes'in bu hizmetini, Phrygia Epiktetos'un kuzey kesimini ona vererek ödüllendirdi. İ.Ö. 127 yılında ölen II. Nikomedes'in yerini aynı adlı oğlu III. Nikomedes aldı.

XIX.4.8. Nikomedes Euergetes

Bithynia'nın *Euergetes* takma adlı oğlu III. Nikomedes (İ.Ö. 127-94), Kappadokya kralı VI. Ariarathes'in Pontoslu kraliçe Laodike'den olma kızı Nysa ile evlenerek Ariaratheslerle hanedan akrabalığı kurdu. İ.Ö. 106 yılında Pontos kralı VI. Mithridates ile birklikte Paphlagonia'yı istila ederek, bu bölgeyi onunla paylaştı. Fakat Anadolu'nun bu iki krallığının iyi ilişkileri, Pontos kralı VI. Mithridates'in Kappadokya'nın henüz çok genç olan kralı VII. Ariarathes'i ortadan kaldırmaya yönelik planlarını öğrenmiş olduğu İ.Ö. 102 yılına kadar devam etti.

Bithynia kralı III. Nikomedes, İ.Ö. 102 yılında hiç beklenmedik bir şekilde, muhtemelen kraliçe Laodike'nin bilgisi dâhilinde bir orduyla Kappadokya'ya girip, bu ülkeyi ele geçirdi ve ardından dünürü olan Kappadokya kraliçesi Laodike

ile evlendi. Kappadokya'yı, orada bıraktığı garnizonlarına emanet ederek yeni eşi Laodike ile birlikte Bithynia'ya geri döndü. Böylece Kappadokya, Bithynia kralının hâkimiyetine girmiş oldu.

Kappadokya'daki Bithynia hâkimiyetinin ömrü çok kısa oldu. Zira kız kardeşi Laodike'nin Kappadokya'yı istila eden III. Nikomedes ile evlenerek Bithynia'ya gitmiş olmasına çok öfkelenen Pontos kralı VI. Mithridates, İ.Ö. 101/100 yılında Kappadokya'ya saldırdı. Bithynia kralının bu ülkede bıraktığı garnizonlarını kovdu. Bithynia kralı III. Nikomedes, Kappadokya'yı VI. Mithridates'ten geri almak için silaha başvurmayı değil, Roma'ya giderek Mithridates'i Roma senatosuna şikâyet etmeyi tercih etti. Fakat Bithynia kralı bu şikâyetinden bir sonuç alamadı. Çünkü Pontus kralı VI. Mithridates, Laodike'nin oğlu olan VII. Ariarathes'i kral ilan edip Kappadokya'dan ayrılmıştı. Fakat daha önce de söz etmiş olduğumuz gibi Pontos kralı, yeğeni VII. Ariarathes'i öldürerek kendi oğlunu Ariarathes adıyla tahta çıkardı. Fakat Kappadokya halkı da onun oğlunu tahtından indirip, VIII. Ariarathes'i kral ilan ettiler. Fakat Kappadokya'nın bu kralı Pontos kralı VI. Mithridates ile yaptığı savaşta yenildikten kısa bir süre sonra hastalıktan ölünce Ariarathes hanedanından taht için hak iddia edecek bir aday kalmadı. Pontos kralı oğlunu IX. Ariarathes adıyla yeniden Kappadokya tahtına oturttu.

III. Nikomedes, Pontos kralı VI. Mithridates'in VII. Ariarathes'i öldürülerek yerine kendi oğlunu kral tayin etmiş olduğu İ.Ö. 99/8 yılına kadar sessiz kaldı. Genç Kappadokya kralının öldürülmesi, Bithynia kralı III. Nikomedes'i korkuttu. Zira o, VI. Mithridates'in Paphlagonia'ya da saldırıp bu ülkeyi kendisinden alacağını sanıyordu. Kappadokya kralı VI. Ariarathes'in üçüncü oğlu olduğunu iddia ettiği bir gencin Romalılar tarafından Kappadokya tahtına oturtulmasını sağlamaya çalıştı. Romalı senatörler benzer bir iddianın Pontos kralının elçisi tarafından kendilerine sunulması üzerine her iki iddianın da kendilerini kandırmaya yönelik düzmece iddialar olduğunu anladılar ve İ.Ö. 96 yılında çıkardıkları bir senato kararıyla hem Bithynia kralına hem de Pontos kralına istila ettikleri yerlerden çekilmelerini emrettiler. Böylece, Bithynia kralı III. Nikomedes, Paphlagonia'yı İ.Ö. 96 yılında elinden çıkarmak zorunda kaldı. Nikomedes, Paphlagonia'yı İ.Ö. 106 yılında elegeçirmiş ve kendi oğlunu Pylaimenes adıyla Paphlagonia kralı tayin etmişti.

XIX.4.9. Nikomedes Philopator

III. Nikomedes Euergetes İ.Ö. 94/3 yılında öldü ve onun ölmesiyle Bithynia Krallığı'nda taht kavgası başladı. III. Nikomedes'in Kappadokyalı eşi olan kraliçe Nysa'dan doğma oğlu IV. Nikomedes tahta çıkınca, gayri meşru oğlu Sokrates Khrestus isyan etti. Roma'ya gidip, taht iddiasına Romalı senatörlerin desteğini almaya çalıştı. Fakat onun bu girişimi sonuçsuz kalınca yönünü Pontos kralı VI. Mithridates'e döndü. VI. Mithridates, bir suikastçıyla Bithynia'nın yeni kralı IV. Nikomedes'i öldürtmeyi başaramayınca İ.Ö. 91 yılında Bithynia'yı istila ederek IV. Nikomedes'i tahtından indirdi ve III. Nikomedes'in gayri meşru oğlu Sokrates'i kral ilan etti. Kaçarak Roma'ya sığınan IV. Nikomedes, Romalı elçiler tarafından yeniden tahtına oturtuldu. Sonra kendisine krallığını yeniden kazandıran Manlius Aquilius başkanlığındaki Romalı elçilerin isteği üzerine Pontos Krallığı'na saldırdı. Onun saldırısı, Pontus kralı VI. Mithridates'in kendi adıyla tarihe geçen savaşlardan ilkini başlatması için istediği bahaneyi yaratmış oldu.

Bithynia, Mithridates'in Roma eyaleti Asia ile Bithynia'ya Krallığı'na saldırmasıyla patlak veren I. Mithridates Savaşı'nın Roma zaferiyle sona ermiş olduğu İ.Ö. 85 yılına kadar Pontos kralı VI. Mithridates'in kontrolünde kaldı. Bu tarihte yeniden tahtına oturan IV. Nikomedes, İ.Ö. 74 yılında öldü. O da Pergamon kralı III. Attalos gibi krallığını Roma'ya bıraktığını ilan eden bir vasiyet hazırlamıştı. Romalılar bu vasiyet gereğince Bithynia'yı eyalet (Bithynia Eyaleti) yaparak Roma Cumhuriyeti'nin sınırlarına dahil ettiler. Böylece Anadolu'da kurulmuş olan yerli krallıklardan ikincisi de tarih oldu.

YİRMİNCİ BÖLÜM

GALATLARIN GELİŞİ ve YENİ YURTLARI GALATYA

XX.1. Hellenistik Çağ Öncesi

Suriye kralı I. Seleukos'un Lysimakheia'da öldürülmesinden (İ.Ö. 280) hemen sonra Hellenistik dünya, bu dünyaya yabancı olan savaşçı kavimlerin kitlesel göçüne tanık oldu. Bu kavimler, eskiçağın Yunanlı ve Romalı yazarlarının eserlerinde üç değişik adla anıldılar: *Galatai* (=Galatlar), *Galli* (=Galler) ve *Keltoi* (=Keltler). Onların ülkeleri de bu adlardan türetildikleri için *Galatia*, *Gallia* ve *Keltika* olmak üzere üç farklı adla tanındı. Onların ana yurtları Ren nehrinin doğusuydu. Bronz Çağı'nda Hallstaat (Avusturya) kültürünü (İ.Ö. 900-500) yaratan ve Keltçe konuşan Galatlar (Keltler/Galler), yaklaşık olarak İ.Ö. 500'lü yılların sonlarında İsviçre'nin Neuchatel Gölü'nün doğu ucunda La Tene kültürünü yarattılar. Her iki kültür döneminde göç ederek kuzeyde Britanya'dan, güneyde İspanya, Portekiz ve Kuzey İtalya'ya kadar Batı Avrupa'nın hemen hemen her tarafına yayıldılar. Adını Gallerden alacak olan bu günkü Fransa (Gallia) tamamen onların ülkesi haline geldi (Kaya 2011, 15 vd).

İspanya'ya yerleşen Keltler/Galler, bu ülkenin yerli geleneklerini benimsediler. Fakat Galya'daki akrabalarıyla bağlantılarını koparmayarak yerlilerle karşılıklı etkileşim içerisinde bulunmaya devam ettiler. Böylece İspanya'da Keltler ve yerlilerin karışıp kaynaşmasının ürünü olan Kelt-İber kültürü ortaya çıktı. Bugünkü Portekiz'deki etkileri de bu ülkeye adlarını (*portus Galli= Gallerin limanı*) verecek kadar güçlüydü.

Galatların (Galler/Keltler) İtalya'ya yönelmeleri ise İ.Ö. 5. yüzyıl sonunda başladı. Hareket noktası Gallia (Fransa) olan Galatların (Galler/Keltler) İ.Ö. 390 yılına kadar Podus (Po) Nehri vadisinin Ligurlar ve Venetler arasında kalan kesimini ele geçirdiler ve İtalya'nın bu kesimi onların adını (=*Gallia cis Alpina*)

aldı. Buradan orta İtalya ve Latium bölgesine kadar akınlar yaparak Roma'ya büyük sıkıntı yaşatan Galatlar, nihayet İ.Ö. 387 yılında Allia Irmağı yakınlarında Romalılara tüm tarihleri boyunca unutamayacakları bir mağlubiyet tattırdılar (Demircioğlu 1987, 109). Brennos komutasındaki Galatlar, Roma kentini yaklaşık yedi ay boyunca kuşatma altında tuttular. Capitolium'a sığınarak canlarını kurtaran Romalılar, Roma kentini onlardan altın ile satın almak ve bu arada, altınların tartıldığı sırada kılıcını terazinin kefesine koyarak daha fazla altın almak isteyen Kelt komutan Brennos'a itirazları karşısında, onun *vae victis* (*yazık mağluplara!*) diyerek kendilerini küçümseyen mağrurluğuna katlanmak zorunda kaldılar (Liv. V.48).

Buraya kadar anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere Galatlar, Ren Nehri havzasındaki yurtlarından göç ederek neredeyse tüm Avrupa'ya dağıldılar. Onların göç etmelerinin ya da göçe zorlanmalarının nedenleri hakkında çok fazla bilgi yoktur. Eskiçağ tarihçileri onların göçlerinin nedeni hakkında farklı bilgiler aktardılar. Onlara göre aşırı nüfus artışı, topraklarının yetersizliği ya da ganimet umudu, bir savaşçı olarak kendilerine aşırı güvenmeleriydi. Aşırı nüfuslanma, hiç kuşkusuz toprakları yetersiz kılar, hatta toprak paylaşımı konusunda iç kavgaların çıkmasına da neden olur. Bu nedenle Galatların göç etmelerinin nedeni konusunda eskiçağ tarihçilerinin aktarmış oldukları bu bilgiler kesinlikle bir gerçeği yansıtırlar. Ancak büyük kitleler halinde, ana yurttan çok uzak yerlere ulaşmış olan Galat göçleri için toprakların yetersizliği çok önemli bir neden olarak görülemez. Kendilerine bir savaşçı olarak çok güvenmeleri ve ganimet umudu, onların göçe kalkışmalarında öyle görülüyor ki daha önemli bir etkendir. Huzurlu bir yaşam süren zengin ülkeleri yağmalamak, bu ülkelerin halklarından savaş tazminatı ya da haraç almak onların en iyi bilinen özellikleriydi (Kaya 2011, 27 vd).

Galatları/Keltleri göçe zorlayan başka nedenler de olabilir. Bunlardan birisi İ.Ö. 6. Yüzyıldan itibaren zaman zaman batı Avrupa'ya doğru hareketli oldukları bilinen kuzeyli kavimlerin baskısıydı. İkincisi iklimsel koşullardı. Bronz Çağı'nın kuru ikliminin yerini, yaklaşık İ.Ö. 9. yüzyıl ortalarında, nemli, soğuk bir iklim almış ve bu tarihten itibaren aşırı yağışlar meydana gelmeye başlamış, bu da göçlere neden olmuştur.

XX.2. Galatların Balkanları İstilası

Galatların son büyük kitlesel göçü, İ.Ö. 3. yüzyılın ilk yirmi yılı tamamlandığında Balkan halklarını, Makedonya, Yunanistan, Trakya ve Batı Anadolu'yu vuran göçtür. Bu göçün erken uzantıları İ.Ö. 4. yüzyıl başlarında orta Danuvius (Tuna) ve Sava ırmakları havzasına, Pannonia (=Güney Macaristan), Illyria (=Arnavutluk) ve Dakia'ya (=Kuzeybatı Romanya) saldırmaya başlamışlardı. Bu saldırılar nedeniyle meskûn oldukları yerleri terk etmek zorunda kalan halkların oluşturduğu baskı, Illyria'dan Trakya'ya, kuzeyde Karpatlara kadar çok geniş bir bölgede karışıklıkların çıkmasına yol açtı. Karışıklık bu zamanda Balkanların en güçlü krallığı olarak ortaya çıkan Makedonya'yı rahatsız edecek boyuta ulaşınca Makedonya kralı İskender (Aleksandros), bu karışıklıklara bir son vermek için bugünkü Bulgaristan ve Sırbistan içlerine kadar uzanan seferine çıkmak zorunda kalmıştı. Fakat İskender'in seferi sırasında, Pannonia, Illyria ve Trakya henüz Galatlar tarafından iskân edilmiş değildi. Ancak kimi Galat gurupları Tuna Irmağı'ndan Adriyatik Denizi'ne kadar olan bölgelere nüfuz etmeye başlamışlardı. Onların daha güneye inmelerine Makedonya kralı II. Philippos ve İskender izin vermediler. İskender'in ölümünden sonra Makedonya' nın kontrolünü elinde bulunduran yada bu ülkede krallığını ilan eden halefleri (=diadokhoi) zamanında, Galat tehdidi göz ardı edilmeyerek gerekli önlemler alınmış ve bu yüzden Galatların Balkanları istilası daha erken bir tarihte gerçekleşmemişti (Kaya 2011, 17 vd).

Makedonya'yı kontrolü altında tutan İskender'in halefi (=diadokhos) Lysimakhos'un Suriye kralı I. Seleukos'a İ.Ö. 281 yılında Lidya'daki Korupedion Savaşı'nda yenilip yaşamını kaybetmesi ve onu yenen Seleukos'un da Korupedion'daki zaferinden yaklaşık dokuz ay sonra, Lysimakheia (=Ekzamil) kentinde Ptolemaios Keraunos tarafından öldürülmesi, Galatların /Keltlerin kitlesel göçünün önünü açtı. Seleukos'un katili kısa bir süre sonra kendisini Makedonya kralı ilan ettirmeyi başarmıştı. Fakat kuzeyden gelmekte olan büyük tehlikeyi öngörecek durumda bile değildi. Halefler arasında kırk yıldan daha uzun süredir aralıksız devam etmekte olan savaşlar dolayısıyla Hellenistik dünyanın kentlerinin iyice yıpranmış olduğunu gören Galatlar, böylesi uygun bir durumu hiç beklemeksizin değerlendirdiler. (Paus. I.4.1 vd. Kaya 2011, 19 vd).

Galatlar, İ.Ö. 280 yılında Tuna nehrinin güneyine doğru hareketlendiklerinde aileleri, esirleri, köleleri ve yükleriyle birlikte ve göç halindeydiler. Güçlü bir merkezi otoriteye bağlı olmayan çok sayıda dağınık guruplar ya da boylardan

oluşan Galatların göç sırasında adlarını işittiğimiz Kerethrios, Bolgios, Brennos, Akikhorios, Kommontorios, Bathanattos, Kimbaules, Kiderios, Leonnarios ve Luturios gibi komutanları vardı. Savaş arabalarıyla savaşan bu komutanlar ya da beylerin peşlerine takılarak göçe iştirak etmiş olan Galatların sayısı, göçün başlangıcında yaklaşık 300 bin idi (Kaya 2011, 26 vd.) Bu liderlerden ilk dördü, kitlesel göçün en kalabalık guruplarının önderi olmuşlardı. Onlar peşlerinden gelen Galatlarla üç koldan Balkan yarımadasına girdiler. Kerethrios komutasındaki bir büyük grup, Triballerin ülkesine ve Trakya'ya, Bolgios (ya da Belgios) komutasındakiler Makedonya'ya, Brennos ve Akikhorios komutasındaki bir büyük grup da Paionia'ya (=Kosova) saldırdı[1]. Makedonya'nın yeni kralı Ptolemaios Keraunos, Bolgios komutasındaki Galatlarla yaptığı savaşta yenildi ve öldü. Kralsız kalan tüm Makedon toprakları Galatların yağmasına açıktı. Ancak Galatlar kuşatma tekniğini bilmiyorlardı. Bu nedenle sur kapılarını kapatan kentler, güvenliydi. Tahkimatsız olan diğer yerleşmeler ise Galatlar tarafından yağmalandı. Makedon ordu meclisi, Ptolemaios Keraunos'tan sonra krallık tacını giydirecekleri uygun bir aday bulamadılar. Nihayet en uygun aday olarak Lysimakhos'un generallerinden birisi olan Sosthenes görüldü. Krallık tacını reddederek yalnızca ordu komutanlığını üstlenmekle yetinen Sosthenes, Bolgios komutasındaki Galatları Makedonya'dan sürmeyi başardı (Iustin. XXIV.5.7-12. Tarn 1978, 102). Bolgios liderliğindeki Galatların/Keltlerin Makedonya'yı terk etmesi, bu ülkeyi Galat belasından kurtarmadı. Bu kez onlar, Brennos komutasında çok daha kalabalık olarak Makedonya'ya saldırdılar. Sosthenes, bu sırada hâlâ Makedon ordusunun başındaydı. Ancak, öyle görülüyor ki ne Sosthenes ne de bir başkası Brennos karşısında dayanabildi. Tüm Makedonya bir kez daha Galatlar tarafından tahrip edildi (Kaya 2011, 20 vd). Ancak Galatlar Makedonya'ya yerleşmediler. Daha zengin kentlere sahip olan orta Yunanistan'ı yağmalamak isteğiyle Makedonya'yı terk ettiler.

Makedonya'nın istilası, o zamanki Hellenistik dünyayı çok korkuttu. Çünkü Makedonya kralları, çağdaşlarına göre çok zekiydiler. Pers İmparatorluğu'nu yıkan İskender bir dünya imparatorluğu kurmuştu. Brennos, Sperkheios vadisi içerisinden geçerek Thermophylai geçidine ulaştığında Hellenlerin korkusu daha çok arttı. Galatların korkunç yabanıllıklarına ilişkin öyküler dilden dile yayılmıştı. Barbarlara özgü giysileriyle insanı olduğu yerde öldüren yıldırım gibi silahlara

(1) Polyb. I.4.5. Paus. X.19.4. Iust. XXIV.6. Diod. XXII.9.1.

sahip olduklarını, fırtınalara, yıldırıma, denize hükmeden din adamlarının bulunduğu sanılıyordu. Yunanlıların mitolojik kahramanı yarı tanrı Herakles'ten sonra Alpleri ilk kez Galatlar aşmıştı. Daha ürkütücü olanı Roma'yı istila eden Galat komutanın adı da Brennos'tu (Lequenne 1979, 16 vd. Kaya 2011, 21 vd). Bu tür söylentilerin neden olduğu korku Yunan kentlerini, tıpkı Persler ile savaşlarında olduğu gibi, ortak düşmana karşı birleştirdi. Birbirleriyle savaş halinde olan Suriye (=Seleukoslar) kralı I. Antiokhos ile Makedonya'nın istilasından sonra kral ilan edilmiş olan Antigonos Gonatas'ın barış yaparak, aralarında bir sınır antlaşması yapmalarının nedeni de bu korku oldu (Tarn 1978, 102 vd. Kaya 2011, 22).

Brennos komutasındaki Galatların Yunanistan'ı istilasını engellemek adına en büyük mücadeleyi Aitolialılar verdiler. Onlar Galatlara karşı kadınlı erkekli savaşarak büyük darbe vurdular. Galatlara karşı savaşan ortak Yunan ordusunun 12 binini Aitolialı askerler oluşturdu. Antigonos Gonatas ile Suriye kralı I. Antiokhos'un eşit sayıda gönderdikleri bin paralı asker de onlara katılmıştı. Ancak Brennos ve yardımcısı konumundaki Akikhorios, üstün komuta yetenekleri sayesinde Thermophylai geçidini tutan ortak Yunan ordusunu yenerek aşmayı başardılar. İ.Ö. 279 yılı sonlarına doğru Delphoi'a ulaşan Brennos, orada kendisine karşı bir kez daha ortak savunma cephesi oluşturan Yunanlılara yenildi. Brennos bu savaş sırasında yaralandı. Önderlerinin yaralandığını öğrenen Galatlar, daha fazla direnemediler ve kaçmaya başladılar. Thermophylai geçidini tutmakla görevli olarak geride bırakılmış olan Akikhorios'a katılarak savaşa devam etmek istedilerse de sonuç değişmedi. Atinalılar ve Aitolialılar, kaçan Galatların peşlerinden giderek, onları kovaladılar. Bu arada Tesalyalı müttefiklerinin ihanetine uğrayan Brennos, yaralarının verdiği acıya da dayanamayarak ümitsizliğe kapıldı ve intihar etti. Onun ölümünden sonra yerini Akikhorios aldı (Kaya 2011, 22 vd). Fakat Galatlar geri dönmediler, Yunanistan'ı tamamen boşalttılar. Galatlar karşısında elde edilen bu zafer, panhellenizmin İ.Ö. 480-479 yılları arasındaki Pers savaşlarından beri kazandığı ilk zaferdi. Çağdaşlarına ve gelecek nesillere Pers zaferini çağrıştıran bu zaferi anıtlaştıran sanat eserleri yapıldı.

Yunanistan'ı terk eden Galatların nereye gittikleri kesin olarak belli değildir. Eskiçağ yazarlarının, Delphoi'a saldıran Galatların buradaki yenilgiden sonraki eylemleri konusunda aktarmış oldukları bilgiler, bir birinden çok farklıdır. Muhtemelen bir kısmı Traka'ya gitti. Galatların bir gurubu da daha önce, İ.Ö.

280 yılında, zaten Trakya'ya yönelmişti. Onların buradaki eylemleri de eskiçağ yazarlarının birbirini doğrulamayan bilgiler aktarmış olmaları dolayısıyla daha karmaşıktır. En azından Kideriọs komutasındaki bir grup, halefler (=diadokhoi) döneminin güçlü hükümdarı Antigonos Monophthalmos'un torunu olan Antigonos Gonatas'ın Makedonya'da tahta oturmasından hemen önce eski Yunanlıların yalnızca Yarımada (= Khersonesos) dedikleri bugünkü Gelibolu'ya ulaşmışlardı. Antigonos Gonatas, Gelibolu'daki Lysimakheia (=Ekzamil) kenti yakınında yapmış olduğu bir savaşta onları tuzağa düşürmeyi başararak yendi (Iust.XXV.1.2. Diod. XI.11.1.) Makedon ordu meclisi, Galatlara karşı kazanmış olduğu bu zaferden sonra onu Makedonya kralı ilan etti (Tarn 1978, 107). Lysimakheia yenilgisinden sonra geri dönerek kuzey yönünde ilerleyen Galatlar, Karadeniz'in kuzey ve güneybatı kıyılarında, Byzantion'a kadar olan bölgede Tylis Krallığı'nı kurdular. Bu krallığı kuran Galatların beyi galiba Kommontorios'tu (Polyb.IV.46. Moscy 1974,7.). Ancak Antigonos'la savaşan Galatların İ.Ö. 280 yılında Makedonya'yı istila eden Bolgios komutasındaki Galatlar mı, yoksaaynı yıl Thrake'yi istila eden Kerethrios komutasındaki Galatlar mı olduğunu söylemek zordur.

XX.3. Galatların Anadolu'ya Göçü

Takriben 300 bin Galat/Kelt insanının Tuna (Danuvius) Nehri'ni aşıp Balkan ülkelerine üç koldan girdiğinde Anadolu'nun dağınık bir siyasi yapısı vardı. Her ne kadar Suriye kralı I. Seleukos halefi I. Antiokhos'a fethedilmiş bir Anadolu ve Trakya bırakmış olsa da gerek Anadolu'da gerekse Trakya'da Suriye Krallığı'nın kesin bir denetim söz konusu değildi. Anadolu'da yeni hanedanlar ortaya çıkmış ve onların kimileri bağımsızlıklarını ilan etmişler, kimileri de bağımsızlık iddiasında olmasa da gelecekte bağımsız bir krallığın temelini atabilecek yetenek ve iradeye sahip olarak özerk konumlarını korumaya çalışmaktaydılar. Bu hanedanlardan birisi Kappadokya'da, ikincisi Pontos'ta, üçüncüsü Bithynia'da, dördüncüsü Pergamon'daydı. Kent devletleri diadokhlar arasında yıllarca devam eden savaşlardan yorulmuşlardı. Marmara bölgesindeki birkaç kent ile Ptolemaioslara tabi olan ve Rodos Peraia'sı kentleri dışındaki Anadolu'nun kıyı bölgelerindeki kentler, Suriye'nin yeni kralı I. Antiokhos'un egemenliğini tanımışlardı. Bunlardan bazıları zaten Suriye Krallığı'nın garnizonlarının bulunduğu kentlerdi. Kimileriyse özgürlüklerini muhafaza etmek koşuluyla I. Antiokhos'un dost ve müttefiki statüsündeydiler. Torosların kuzeyindeki tek Suriye kolonisi, I. Seleukos'un ölmeden önceki dokuz ay içinde

kurduğu Thyateira (Akhisar) idi. Karadeniz'in güney doğu kesimi ile eski adı Propontis olan bugünkü Marmara Denizi civarında bulunan Byzantion (İstanbul), Khalkedon (Kadıköy), Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi), Tieion (Filyos) ve Kieros kentleri, Suriye Krallığı'nın hakimiyetine girmemek adına aralarında ittifak (Kuzey İttifakı) antlaşması yapmış durumdaydılar (Magie 2001, 86; 1950,189 dn.36). Bu ittifak Anadolu'nun iki yeni kralının, yani Pontos kralı I. Mithridates ile Bithynia kralı Nikomedes'in de katılımıyla güçlendirilmişti. Trakya'ya yönelen Galat/Kelt gruplarının Anadolu'ya geçmesi, mevcut olan bu siyasi manzara açısından bakıldığında çok da zor olmayacaktı.

İskender'in halefleri (Diadokhoi) döneminin siyasi geleneği, artık hayatta olmayan haleflerle birlikte bitmiş değildi. Gelenek haleflerin çocukları ya da torunları tarafından devam ettiriliyordu. Makedonya'da krallar, hala uygun yaştaki özgür silahlı Makedon erkeklerin oluşturduğu ordu meclisi tarafından belirleniyordu. Ordu meclisi, kahramanlığı hala krallık tacıyla ödüllendirebiliyordu. Bu nedenle Trakya'ya giden Galatların Gelibolu'ya kadar inmiş olan bir grubu, Makedonya'yı talan eden Galatlara karşı kazanacağı bir zaferin kendisini Makedonya kralı yapacağını bilen Antigonos Monophthalmos'un torunu Antigonos Gonatas'ı karşısında buldular. Anadolu'ya geçmek için Hellespontos'un (Çanakkale Boğazı) Avrupa yakasına gelmiş olan bu Galat grubu, İ.Ö. 279/8 yılında Antigonos Gonatas'a karşı yaptıkları savaşta yenildi ve Antigonos Gonatas'ın bu başarısı, kendisi adına umduğunu ona verdi. Makedon ordu meclisi tarafından Makedonya kralı ilan edildi. Ancak Antigonos'un bu başarısı, bugünkü Türkiye topraklarının Avrupa kesimini Kelt/Galat istilasından kurtaracak kadar büyük bir başarı değildi. Bu nedenle Galatların bugünkü Türkiye'nin Avrupa kesimindeki varlıkları eksik olmadı. Leonnarios ve Luturios adlı iki karizmatik Kelt beyinin (regulus) peşine takılan bir grup, çok geçmeden Antigonos Gonatas'a yenilen Galat grubunun yerini almaya başladı.

Bizim bey demeyi uygun bulduğumuz Leonnarios ve Luturios adlı iki *regulus* (kralcık), yarısı silahlı olmak üzere yaklaşık 20 bin Galat insanına önderlik ediyorlardı. Onların Anadolu'ya geçişlerinin serüveni en geniş şekilde İ.Ö. I. Yüzyılda yaşamış Romalı tarihçi Titus Livius tarafından anlatıldı. Bu tarihçiye göre Leonnarios ve Luturios, Dardania'ya (Kosova) kadar Brennos'un emrindeydiler. Anlaşılan Makedonya'yı istila edenler arasında Leonnarios ve Luturios komutasındaki 20 bin Galat da vardı. Fakat onlar, Yunanistan'ı istila eden Berennos'un yanında değildiler. Zira Leonnarios ve Luturios, Dardanosta

(Kosova) Bernnos ile tartıştılar ve bunun üzerine sözünü etmiş olduğumuz 20 bin kişilik grupla oradan ayrıldılar ve Trakya üzerinden İstanbul Boğazı'nın (Bosporos) Avrupa yakasındaki Byzantion'a (İstanbul) kadar ilerlediler. Öyle görülüyor ki onlar bir yıldan daha uzun bir süre Marmara Denizi ve Boğazların Avrupa tarafında her hangi bir yere yerleşmeden başıboş dolaştılar. Hiç kuşkusuz tahkimatsız olan yerleşim birimleri onların hayatta kalabilmeleri için ihtiyaç duydukları su ve yemek için en kolay avdı. Tahkimatlı olan kent devletlerinden ise savaş vergisi istediler. Bu vergiyi gönüllü olarak verenler Galatların saldırılarından en azından büyük bir sıkıntı çekmedikleri söylenebilir. Gönüllü olarak vergi ödeyen kentlerden birisinin Byzantion (İstanbul) olduğu bilinmektedir. Bu kentin Galatlara ödediği vergi 3 bin ile 10 bin altın arasında değişen bir meblağdı. Galatların istedikleri vergiyi vermeyi reddedenler ise onların saldırılarının hedefi haline geldiler. Galatlar kuşatma tekniğini bilmediklerinden güçlü tahkimatı olan kentleri ele geçirebilme olanağına sahip olamadılar.

Galatları Anadolu'ya çeken cazibenin bu ülkenin zenginliği olduğunu Roma'nın Pataviumlu tarihçisi Titus Livius, şöyle ifade eder:

(Galler/Galatlar) *Byzantion yakınlarında bulundukları sırada komşularından Asia'nın kentlerinin çok zengin ve bereketli olduğunu öğrendiler ve onların içine Asia'ya geçmek arzusu düştü* (Liv. XXXVIII.16.1 vd).

Galatlar, Anadolu'ya geçmeye karar verdiklerinde doğrudan Çanakkale Boğazı'na (Hellespontos) yöneldiler. Daha dar olan İstanbul Boğazı'ndan geçmek isteyip istemedikleri ise kaynaklarda belirtilmedi. Eğer böyle bir istekleri olduysa, bunun nedeni boğazın Avrupa yakasındaki Byzantion (İstanbul) kenti ile Anadolu yakasındaki Kalkhedon (Kadıköy) kentlerinin onların İstanbul Boğazını geçmelerine izin vermemeleridir.

Galatların Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçebilmeleri için öncelikle gemilere ihtiyaçları vardı. Bir ikinci önemli husus da karşıya ayak bastıklarında güvenliklerinin sağlanmasıydı. Galatlar, her iki ihtiyacı da ilkin boğazın Anadolu kesiminden sağlamak istediler. Onların Anadolu'ya geçiş görüşmelerini Suriye kralı I. Antiokhos'un Çanakkale Boğazı'nın (Hellespontos) Anadolu yakasındaki generallerinden birisi olması gereken Antipatros ile başlatmalarının nedeni budur. Fakat bu görüşmeler, iki Galat beyinin (regulus), yani Leonnarios ve Luturios'un kavga etmelerine neden olacak kadar uzun sürdü. Görüşmelerden ümidini kesen

Leonnarios, 20 bin Galat insanının muhtemelen yarısını yanına alarak Luturios'tan ayrıldı ve geldiği yoldan geri dönerek Byzantion'a ulaştı. Bir süre sonra koşullar, Suriye kralı I. Antiokhos tarafından desteklenen isyancı kardeşine karşı savaşacak bir orduya ihtiyacı olan Bithynia kralı Nikomedes'in çabasıyla Galatların lehine değişti. Leonnarios'un komutası altında olanlar İstanbul Boğazı'ndan, Luturios'un komutası altındakiler Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçtiler. İlkinin Anadolu'ya geçişiyle ilgili bir bilgi bize kadar ulaşmadı. Muhtemelen onlar gemilerden yapılan bir köprü vasıtasıyla karşıya geçtiler. Gelibolu yarımadasındakiler, hileyle ele geçirdikleri bu yarımadanın en güçlü kenti olan Lysimakheia'daki (=Ekzamil) Makedon garnizondan ele geçirdikleri iki adet çift katlı gemi ve üç adet kruvazör ile Makedon elçilerinden yararlandılar. Makedonların gözetiminde birkaç gün içerisinde gece gündüz demeden buradaki Galatların tümü Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu kıyısına taşındı (Liv. XXXVIII.16.5-9. *FGrH* II B 162).

XX.4. Galatların Anadaolu'da İlk On Yılı: Terör ve Talan

Leonnorios komutasındaki Galatlar, I. Nikomedes ve müttefiklerinin yardımıyla İstanbul Boğazı'nı bir köprü üzerinden geçerek, İ.Ö. 278/77 yılı kışında Anadolu'ya ayak bastıktan sonra, kısa bir süre önce Çanakkale Boğazı'nı gemilerle geçmiş olan Luturios komutasındaki Galatlarla Bithynia'da bir araya geldiler. İhtiyaç duydukları silahlar Nikomedes tarafından sağlandı ve onlar bu krala vermiş oldukları söze ve Byzantion'da (İstanbul) yapılan sözleşmeye bağlı kalarak, Bithynia'nın bir kesimini elinde tutan Zipoitas'a (=Ziboetes) karşı savaştılar. Savaş Galatların zaferiyle sonuçlandı ve böylece Nikomedes, Bithynia'nın tamamına egemen oldu (Liv. XXXVIII.16.6-9).

Zipoitas'a karşı yapılan savaş, Galatların Anadolu'ya geçtikten sonra bu ülkede yapmış oldukları ilk savaş ve kazanılan ilk zaferdi. Ayrıca onlar yine ilk kez bir Helenistik hükümdara paralı asker olarak hizmet ettiler. Nikomedes bu yönde diğer Helenistik hükümdarlara örnek oldu. Bithynia kralı Nikomedes'e verdikleri söz gereğince Zipoitas'a karşı savaşarak İ.Ö. 277 yılında onun imha edilmesini sağlayan Galatlar, artık serbesttiler. Bithynia, Pontos ve Kappadokya bölgeleri dışındaki tüm Anadolu onların saldırılarına açıktı. Ancak onlar, Anadolu'ya geçmelerine yardımcı olanların sınırlarını çizerek hedef gösterdikleri Anadolu'nun kıyıya yakın olan batı kesimlerine saldırıp yağmalamayı yeğlediler.

Galatların savaştan sonraki eylemleri, eskiçağ yazarlarının çok genel ya da özet anlatımı seçmiş olmaları yüzünden ne yazık ki doğru olarak izlenemez

kılınmıştır. Ancak Bithynia'dan ayrılarak batı Anadolu kıyılarına doğru ilerlemeye başladıklarında hâlâ yarısı silahlı olmak üzere 20 bin kişi oldukları (Liv. XXXVIII.16.9-10) ve onlar birden bire üç *boy* olarak ortaya çıktıkları kesin olarak bilinmektedir. Bu boylardan biri Tolitobogiler (*Tolistobogii*), ikincisi Trokmeler (= *Trokmi*) ve üçüncüsü Tektosaglar (=*Tektosagi*) adını taşıyordu[2]. Batı Anadolu, bu üç Galat boyu tarafından yağma ya da vergi bölgesi olarak üçe ayrıldı. Kura çekmek yöntemiyle aralarında paylaşmış oldukları bu bölgelerden birisi Hellespontos'u, diğeri Aiolis ve İyonya'yı içine alıyordu. Üçüncüsü Asia'nın iç kesimiydi. Hellespontos (Çanakkale) kıyıları bölgesi Trokmelerin, Aiolis ve İyonya bölgeleri Tolistobogilerin, Asia'nın iç kesimi, yani Lidya, Batı ve Güney batı Frigya Tektosagların payına düşmüştü (Liv. XVIII.16.10 vd). Muhtemelen Tektosaglar diğer ikisinden daha sonra Anadolu'ya geçtiler. Zira Galatlar Anadolu'ya geçerken yalnızca iki beyin, yani Leonnarios ve Luturios'un komtasındaydılar (Kaya 2011, 38 vd). Eğer Tektosaglar ilk ikisinden ayrı olarak Anadolu'ya geçtilerse Leonnorios ve Luturios, Tolistobogiler ve Trokmelerin beyleriydiler. Hatta Erythrai (=Ildırı) kentinin içinde bulunduğu bölgenin Tolistobogilerin yağma bölgesi olduğunun bilinmesi, Leonnarios'un mensubu olduğu boyun Tolistobogilerin olduğuna işaret eder. Çünkü bu kente saldıran Galatların lideri hala Leonnorios'tu. Ancak Strabon'un (XII.5.1) söylediği gibi, Leonnorios Galatların Batı Anadolu'ya saldırılarını yönetmişse, yani Makedonya ve Yunanistan'daki Brennos örneğinde görüldüğü gibi, diğer boylar onun liderliğinde birleşmişlerse, Tolistobogiler-Leonnorios ilişkisinin yalnızca muhtemel olduğunu düşünmek dışında bir seçeneğimiz yoktur.

Galat boylarının yağma bölgesindeki yerleşmeler büyük sıkıntı çektiler. Zira Galatlar, Toros dağlarının kuzeyinde kalan tüm batı Anadolu'da terör estirdiler, talan yaptılar. Roma'nın Pataviumlu tarihçisi Livius (XXXVIII.16.10 vd) onların bu yönünü şöyle tanımladı:

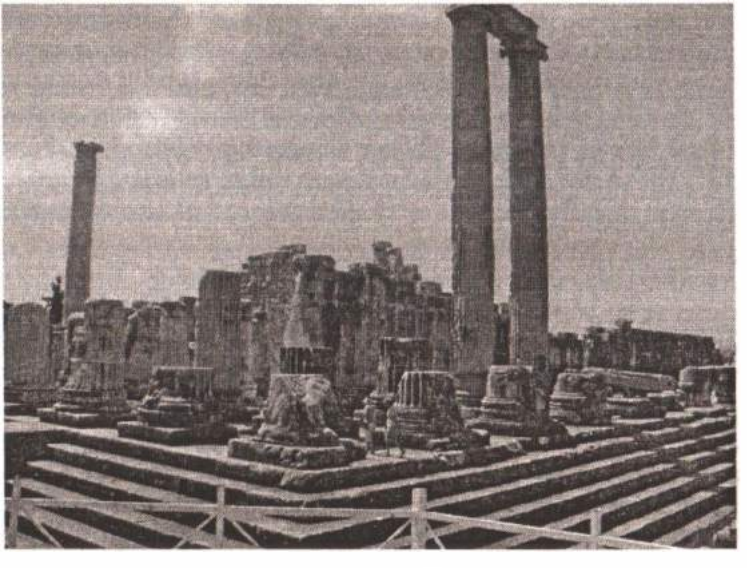
Galatlar (=Galler), Anadolu'ya geçtiklerinde yarısı silahlı olmak üzere toplam 20 bin kişi olmalarına rağmen Torosların kuzeyinde kalan tüm Asya'daki (=Batı Anadolu) kavimlere öylesine büyük bir korku yaşattılar ki kendilerine yardım edenler ve etmeyenler, hem uzağında bulunanlar

(2) Bunlardan ilki, yani Tolistaboglar, *Tolostobogi*, *Toloistobioi*, *Tolostoiogio*, *Tolostoagioi* ve *Tolistogoioi* gibi adlarla da anıldılar (Kaya 2011, 37 vd).

hem de komşu olanlar aynı oranda Galatlara boyun eğdiler. Toros dağlarının bu kesiminde kalan tüm Asia'nın ödediği vergileri aralarında paylaştılar. Onların adları öyle büyük korku yaratmıştı ki – üstelik doğal üremeyle nüfusları çok artmıştı- Suriye kralları, Asya'daki (Anadolu) hakimiyetlerinin sonuna değin (İ.Ö. 189) onların istediği vergiyi vermeye hayır demek cesaretini kendilerinde bulamadılar.

İ.S. 3. Yüzyılda yazan bir başka tarihçiye (Justin. XXV.2.10) göre ise Galatların adı terör (latincesi *terror*) sözcüğüyle aynı anlamda kullanılır olmuştu. Galatlardan söz eden diğer eskiçağ yazarlarının aktardığı bilgiler ve günümüze kadar korunarak ulaşmış bulunan yazıtlardan ise Galatların hangi kentlere saldırdıkları, bu saldırılar karşısında kentlerin nasıl bir ömlem aldıkları, neden oldukları duysal yaralar, aldıkları vergiler ve kentlere çektirdikleri sıkıntılar öğrenilebildi.

Trokmelerin yağma bölgesi içerisinde bulunan İlion (=Hisarlık tepe), öyle görülüyor ki onların saldırılarına uğrayan ilk yerleşim birimlerinden birisidir. Fakat

Didyma Apollon Tapınağı

bu kente gelen Galatlar, kentin surlardan yoksun olduğunu görünce hemen terk ettiler. Bu günkü yeri kesin olarak bilinmeyen Hellespontos'daki Petra kalesi civarı da Galat saldırılarından nasiplendiler (Welles 1934, 62 vd.). Bölgenin Galat saldırılarından en büyük sıkıntıyı çeken kenti ise Kyzikos (Erdek) oldu. Galatlar, muhtemelen istedikleri vermeyen Kyzikos'a İ.Ö. 277 yılından itibaren saldırmaya başladılar ve onların saldırıları İ.Ö. 275 yılına kadar aralıksız devam etti ya da kent ilki İ.Ö. 277, ikincisi İ. Ö. 275 yılında olmak üzere iki kez Galatların saldırılarına katlanmak zorunda kaldı. Kyzikoslular, Kyzikos'u düşmanlardan korumuş olduğuna inandıkları yarı tanrı Herakles'e teşekkür etmek amacıyla bir kabartma heykel yaptılar. Bu kabartmada Herakles, kısa bir kılıç, geniş, düz oval kalkan taşıyan kısa ve dar giysili bir Galat savaşını sopayla döverken tasvir edilmiştir (Mitchell 1993 I, 16). Galatların bu kente yapmış olduğu saldırılar sırasında hem asker hem hububat hem de para yardımında bulunan Pergamonlu Philetairos, Pergamon'dan inek satın almak isteyen Kyzikoslulardan gümrük vergisi almayarak onları ekonomik açıdan da rahatlattı (Kaya 2011, 43).

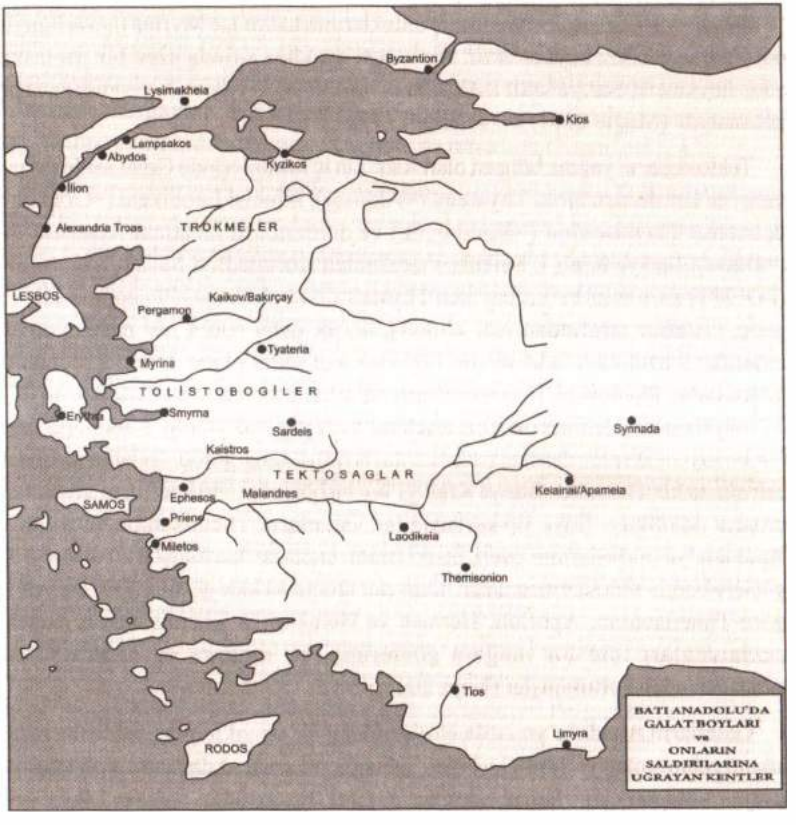
Galatların saldırısına uğradığını bildiğimiz kentlerin çoğu Tolistobogilerin yağma bölgesi olan İyonya ve Aiolis'tedir. Bu kentlerden birisi Miletos, ikincisi Priene, üçüncüsü Erytria (Ildırı), dördüncüsü Myrina'dır (Kalabaksaray). İlkine yapılan saldırılar, Galat saldırılarına uğrayan kent ya da küçük yerleşmelerin yalnızca maddi sıkıntılara katlanmak durumunda kalmadıklarını, manevi açıdan da büyük acılar çektiklerine örnek oluşturduğu için ilginçtir. Galatlar, Miletos'tan daha çok Miletos'un Didyma Tapınağı'nı yağmalamak istiyorlardı. Bu kente İ.Ö. 277/6 yılında saldıran Galatlar, kent surları dışında *Thesmophoria* kutlamaları yapmakta olan Miletoslu kadınları kaçırdılar. Kadınların çoğu fidye karşılığında serbest bırakıldı. Ancak onlardan birisi kendisini kaçıran tarafından Avrupa'daki ülkesine, yani Gallia'ya (=Fransa) götürüldü. Kadının kocası Miletos'un saygın adamlarındandı. Karısını geri alabilmek için İtalya yoluyla Marsilia'ya kadar onların peşlerinden gitti. Miletos (Milet/Balat) ile ilgili bir başka öyküye göre Galatlar tarafından kaçırılan Miletoslu üç kız, onların esiri olarak yaşamaktansa ölmeyi yeğleyerek intihar ettiler (Worrle1975, 63 vd. Kaya 2011, 45). İ.Ö. 270'li yıllarda Miletos'un komşusu Priene'ye (=Güllübahçe) saldırdıklarında da kent duvarları dışında ele geçirdikleri Prienelileri esir aldılar. Çiftlikleri ve çiftlik evlerini yakıp yıktılar, burada yaşayan insanların pek çoğunu katlettiler. Tapınakları ve kutsal yerleri yağmaladılar. Sotas adlı bir Prieneli, savunmayı organize ederek Priene'yi kurtarmayı başardı. Priene kent ve halk meclisleri, Sotas'ın bu başarısını, onu onurlandıran bir karar çıkararak ödüllendirdi

(*OGIS* 765. Strobel 1991, 118). Aynı yıllarda bir yılın ilk dört ayı boyunca Leonnorios komutasındaki Galatların yağma saldırılarına uğrayan Erythrai (Ildırı), kentin savunması ve silahlandırılmasıyla ilgilenen komutanlar ile esir alınan Erythrailıları onlara istedikleri vergiyi ödeyerek kurtaran elçilerini onurladı. Ancak bu saldırılar dolayısıyla açlık tehlikesi yaşadılar ve bu durumu Suriye kralı Antiokhos'a ilettiler (*I. Erythrai* nr.24, 28.). Galatların İyonya'nın bir başka kenti Ephesos'a (Efes) da saldırdıkları Miletos'taki kadın kaçırmalarına benzer öykülerden bilinmektedir (Plut. *Moralia* 309). Hieraks (Atmaca) takma adıyla bilinen Suriyeli kral Antiokhos, İ.Ö. 230'lu yılların ikinci yarısında bu kent yakınında meydana gelmiş olan bir savaşta Galatları yendi ve bu galibiyetin ardından onlarla bir antlaşma yaptı (Kaya 2011, 45 vd). Aiolis kenti Myrina'ya (Kalabaksaray) Galatların saldırmış olduklarının kanıtı ise Myrina mezarlığında bulunan terracotta heykelciktir. Bir insanı ayakları altında ezen bir fili tasvir eden heykelcik, Suriye kralı I. Antiokhos'un Galatları filleriyle yendiği savaşın hatırasıydı (Magie 2001, 84. Mitchell 1993 I, 18).

Tektosagların yağma bölgesi olan Asia'nın iç kesimlerinde Galat saldırılarına uğrayan kentlerden birisi Thyateira (=Akhisar), ikincisi Laodikeia (=Goncalı), üçüncüsü Themisonion (=Karahöyük) ve dördüncüsü Kelainai-Apameia'dır (=Dinar). Suriye Kralı I. Seleukos tarafından Korupedion Savaşı'ndan sonra (İ.Ö. 281) kurulmuş bir koloni olan Thyateira'da (=Akhisar) Phanorkes adlı bir genç, Galatlar tarafından esir alınmış, ancak daha sonra her nasıl olduysa onlardan kurtulmayı başarmıştır. Oğlunun sağ salim evine dönmüş olduğunu gören baba, Phanorkes'i kurtaran tanrı Apollon Pityaenos'a şükranlarını, İ.Ö. 275/4 yılına tarihlenmiş olan bir teşekkür anıtı yaparak sundu. Laodikeia'daki (Goncalı) Galat saldırılarında ise bu kentin iki köyü zarar gördü. Galatlar tarfından esir alınan kimi köylüler, Suriye Krallığı'nın bu bölgedeki iki komutanı sayesinde, onların ödedikleri fidye ile kurtarıldılar. Galatların Themisonion ve Kelanai Apameia'ya saldırılarının izleri, bu iki kentin onlardan kurtuluşlarını olağanüstü güçlere borçlu olduklarını anlatan hikayeler üretmelerinde görülür. Bu hikayelere göre Themisonion, Apollon, Hermes ve Herakles'in Themissonion halkına saklanmaları için bir mağara göstermiş, bu mağara sayesinde Galat saldırılarından kurtulmuşlar (Kaya 2011, 46 vd).

Galatların Anadolu'yu istila etmiş olduğu ilk on yıl içinde saldırılarından sıkıntı çekmiş olan yerleşim birimleri yalnızca yukarıda sözünü etmiş olduğumuz yağma bölgeleri sınırları içindekiler değildi. En azından onların Likya'daki

Limyra'ya (Turunçova) da saldırdıkları bilinmektedir. Galatların Anadolu'nun güney kıyısındaki Limyra'ya yapmış oldukları saldırıların anısı Pergamon zafer anıtını andıran bir tarzda Mısır kralı II. Ptolemaios ve kraliçe Arsinoe için İ.Ö. 270'li yıllarda yapılan tapınağın tholos sütunları arasındaki korkuluk üzerinde yaşatılmıştır. Lykia'daki Tlos (Yaka köy) kentinin de onların saldırılarından paylarına düşeni almış olduğu bilinmektedir. Ancak bu kente saldıranlar yalnızca Galatlar değildi. Paionialılar, Agrialılar ve Pisidialılar Lykia'nın zenginliğinden pay almak için Galatlarla birlikte hareket eden diğer kavimlerdir. Onların saldırıları Mısır Krallığı'nın Lykia'daki generali (strategos) Neoptolemos tarafından

püskürtüldü. Neoptolemos'un zaferinden sonra Mısır kralı ve kraliçesi için bir kült inşa edilmiş ve bu kültün kalıntıları Limyra'da günümüze kadar ulaşabilmiştir (Mitchell 1993, I, 18. Kaya 2011, 48 vd).

Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi Galatların Anadolu'ya geçmesine yardımcı olanlar, bağımsızlıkları Suriye kralı I. Antiokhos tarafından tehdit edilen başta Bithynia kralı I. Nikomedes olmak üzere onun müttefikleriydi. Onlar Galatları, özellikle Suriye Krallığı'na tabi olan Batı Anadolu'yu yağmalamaya yöneltmişler, ihtiyacı olan silahları da onlara temin etmişlerdi. Suriye kralı I. Antiokhos, onların Anadolu'ya geçmiş olduğu tarihten takriben bir yıldan biraz daha uzun bir süre önce, yani İ.Ö. 279 yılında Mısır kralı II. Ptolemaios ile yapmış olduğu Halefin Suriye Savaşı'nı bir barış antlaşmasıyla sonuçlandırmıştı. Galatların Yunanistan'ı istilası sırasında askeri yardım göndermesi ve Antigonos Gonatas ile barış antlaşması yapması muhtemelen bu savaştan hemen sonra olmuş ve İ.Ö. 278 yılından itibaren Anadolu'daki denetimini güçlendirecek önlemlerini almaya başlamıştı. Galatların İ.Ö. 277 yılında Anadolu'ya geçip, kendisine ait ya da bağımlı olan yerleşim birimlerine yağma saldırıları düzenlemeye başlaması hiç kuşkusuz onun Anadolu'daki hâkimiyetiyle ilgili planları konusundaki önceliklerini yeniden gözden geçirmesine neden oldu. Zira Batı Anadolu'da terör estirmeye başlayan Galatlar ivedilikle kontrol altına alınması gerekiyordu. Anlaşılan onlara karşı yapacağı savaş için Sardeis'i kendisine harekât üssü olarak seçmişti. İ.Ö. 276/5 yılında Sardeis'te bulunmasının nedeni buydu. Erythrai'ın (Ildırı) Galat saldırıları dolayısıyla acil hubat ihtiyacı taleblerini de bu sırada almış olabilir.

Suriye kralı I. Antiokhos, İ.Ö. 275 yılında patlak veren I. Suriye Savaşı nedeniyle Anadolu'yu terk etmek zorunda kaldı ve onun Suriye'ye dönmesiyle Galatların bulundukları bölgeden geçici olarak ayrılabilmeleri için uygun olan koşulları yarattı. Bu sayede Pontos kralı I. Mithridates, Mısır kralı II. Ptolemaios Philadelphos'un göndermiş olduğu Mısırlılara karşı Karadeniz kıyılarında savaşacak ordu için ihtiyaç duyduğu askerleri Galatlardan temin edebildi. İ.Ö. 3. Yüzyılda yaşamış olan Aphrodisaslı Apollonios'u kaynak olarak kullanmış olan Stephanos Byzantinos'un anlattıklarına göre Galatlar, bu savaşta Mısırlıları denize kadar kovalayarak gemilerinin çapalarını ele geçirdiler. Pontos kralı I. Mithridates, Mısırlılara karşı kazanılan zaferin bir ödülü olarak onlara bir kent kurmaları ve bu kente *gemi çapası* (=*ankyra*) adını vermeleri için bir arazi

tahsis etti. Bu arazide kurdukları üç kentten birisi savaşta ele geçirdikleri *gemi çapası* (=*ankyra*) dolayısıyla Ankyra adını aldı. İkincisi adını komutanlarından alan Pessinus'tur. Üçüncüsü Tavion'dur ki adını yine komutanlarından almıştır. Fakat bu üç kentin kuruluşu hikâyesi uydurmadır. Ancak Mısır kralı II. Ptolemaios'un Pontos Krallığı'na karşı denizden gemilerle yapmış olduğu saldırı, zoraki uydurma olabilecek kadar beklenmedik bir saldırı gibi görünse de imkânsız değildir. Kappadokia Krallığı ise İ.Ö. 163 yılına kadar Galatların saldırılarına maruz kalmadılar.

Suriye Kralı I. Antiokhos'un Birinci Suriye Savaşı sırasında (İ.Ö. 275-271) Galat istilası karşısında batı Anadolu'nun yönetiminden sorumlu olan komutanlarını, onlara mektup yazarak yönlendirmeye çalışmak ve Galatların istediği savaş vergisini (*galatika*) ödemek dışında bir seçeneği yoktu. Nitekim daha önce sözetmiş olduğumuz gibi Hellespontos (Çanakkale) Bölgesi'ndeki Meleagros'a yazmış olduğu mektup bunun kanıtıdır. İ.Ö. 260'lı yılların başında Galatlarca tutsak alınmış olan Laodikeia (=Goncalı) köylülerini fidye ödeyerek kurtaranlar da Suriye kraliyet hanedanından Akhaios'un iki temsilcisiydi. Ancak tahkimatlı olmayanlar da dahil olmak üzere her türlü yerleşim birimi genel itibariyle Galatların İ.Ö. 270'li yıllardaki yoğun saldırıları sırasında kendi başlarının çaresine baktılar. Galatlara karşı başarılı savaşları organize edenler, Suriye kralının komutanları arasından değil, kent devletlerinin kendi vatandaşları arasından çıktı. Galat saldırılarına uğrayan yerleşim birimleri arasında Suriye kralı I. Seleukos tarafından İ.Ö. 280 yılında kurulmuş olan Thyateira (Akhisar) kolonisi de bulunmaktaydı. Thyateira'daki Makedon garnizonların Galatlar karşısındaki tutumu diğer kent devletlerininkinden farklı olmamıştır. Galatlar Anadolu'ya geçtiğinde Suriye Krallığı'na bağımlı olan Pergamon hükümdarı Philetairos Galatların saldırılarının hedefindeydi. Anlaşılan Philetairos da Galat saldırılarını onların istediği savaş vergisini, yani *galatika*'yı ödeyerek kendisinden uzak tuttu. Kyzikos (Erdek) gibi bazı kentlere de Galat saldırısı sırasında yardım etti.

XX.5. Filler Savaşı

Suriye kralı I. Antiokhos, I. Suriye Savaşı'nı İ.Ö. 271 yılında bir barış antlaşmasıyla sonlandırdı. Artık Galatlara karşı düzenleyeceği savaşa yoğunlaşabilmek için serbestti. İ.Ö. 270 (ya da 268) yılında, İ.Ö. 301 yılından beri Suriye Krallığı'nın etkili bir savaş aracı olarak kullandığı fillerinin desteğindeki güçlü bir orduyla Toros dağlarının geçitlerine doğru ilerlerken kusursuz bir savaş düzeninde sıralanmış olan Galatların (=Tektosagların) bu geçitleri tutmuş olduğunu

gördü. Onların 40 bini yaya, 20 bini atlıydı. Piyadelerin arkasında 240 savaş arabası vardı. Bunların 80'i tırpanlıydı. Arabalara ikişer at koşulmuştu. Yayalar koruyucu silah olarak kalkan, saldırı silahı olarak mızrak ve kısa kılıç taşıyorlar, bol pantolon giyiyorlardı. Ancak üstleri çıplaktı. Kral I. Antiokhos'un içine korku düşmüş, cesaretleriyle ve inatçı savaşçılıklarıyla efsaneleşmiş Galatlara karşı yapacağı bu savaştan onurlu bir şekilde nasıl çıkabileceğinin hesabını yapmaya başlamıştı. Bu arada bir Rodoslu generali, ona Galat savaşçılarına karşı fillerini kullanmayı önerdi. Kralın 16 tane fili vardı. Onların bedenleri ayaklarına kadar kılıflarla örtülmüş, üzerlerine mazgallı kulecikler yerleştirilmiş ve bu kuleciklerin içi okçularla doldurulmuştu. Kral, düşmanları hortumları ve dişleriyle havaya kaldırarak boşluğa bırakmaya ve ayaklarıyla ezmeye alıştırılmış olan bu fillerin yarısını, dörder dörder atlı birliklerinin kanatlarına, diğer yarısını da atlı birliklerinin arkasına gizledi. Savaş boruları öttükten sonra kralın atlı birlikleri ilerlemeye başladı. Bu arada Galatların düşmanı korkutmak için geleneksel savaş şarkıları ve dansları bitmiş, *trimarkisia* tekniğinde sıralanmış olan atlı arabalı birlikleri korkusuzca düşman üzerine atılmak için öne fırlamışlardı. Ancak karşılarına birden bire çıkan koca cüsseli filler onların hızını kesti. Öğle güneşi altında parıldayan beyaz dişleri ve havaya kaldırdıkları hortumları ve korkunç bağırışları Galatların atlarını ürküttü. Buna rağmen Galatlar toparlandılar. Yayalar ve savaş arabaları, fillerin korumasında olmayan Suriye atlılarının içine dalarak onları dağıttılar. Ancak arkadaki diğer sekiz fil, gürültüden ve üzerlerindeki okçuların vücutlarını dürtüştürmelerinden çılgına dönmüş, saldırganlaşmıştı. Korkunç bir şekilde bağırarak ileri çıkan bu sekiz fil, sağa sola sapmadan karşılarından gelen savaş arabalarının arasına daldı. Karşılarına çıkan Galat savaş arabalarını hortumlarıyla havaya kaldırıp savurdular. Önlerine gelenleri de ayaklarının altında ezdiler. Panikleyen ve savaş düzeni bozulan Galatlar, Suriye kralının atlılarının ve yayalarının saldırısı karşısında daha fazla direnemeyerek kaçmaya başladılar. Ancak kral I. Antiokhos, onların peşinden gitmedi. Galatları, onların Anadolu'yu istila etmeye başladıkları tarihten 7 (ya da 9) yıl sonra yenmeyi başaran Suriye kralı I. Antiokhos, Galat saldırılarından, yağmalarından ve talanlarından büyük sıkıntı ve acı çekmiş olan özgür kent devletleri tarafından alkışlandı ve *soter* (=kurtarıcı) diye hitap edilerek selamlandı. Ancak böylesine büyük coşkunun yaşanmasını sağlayan kralın zaferi, gerçekte Galatların gözünü korkutmuş değildi. Nitekim kral *"kurtuluşumuzu on altı file borçlu olduğumuz için utansak daha iyi olur, eğer bu acayip gürünüşlü fillerden düşmanlar korkup dağılmasalardı perişan olacaktık"* demekten kendini alamamıştır.

Öte yandan savaşın kazanılmasındaki büyük rolleri nedeniyle tarihe *Filler Savaşı* olarak geçen bu savaş, Galatların on yıl kadar önce kendilerine düşman olarak hedef gösterilen kral I. Antiokhos ile bir uzlaşmaya varmalarına yardımcı oldu[3].

XX.6. Anadoludaki Yurtları: Galatya

Galatlar, İ.Ö. 270 (ya da 268) yılında yapılmış olan Filler Savaşı'ndan sonra, çok nüfuslu ve yayılmacı bir kral için askeri açıdan stratejik öneme sahip tahkimatlı kentleri barındıran Batı Anadolu'da başıboş dolaşmaktan vazgeçtiler. Anadolu'nun seyrek nüfuslu olan Kuzey Frigya bölgesine çekilip, buraya yerleştiler. Fakat Galatlar, Suriye kralı I. Antiokhos da dahil olmak üzere herhangi bir hellenistik kral, hükümdar ya da kentin müttefiki olmadıkları gibi, yerleştikleri bu topraklardaki siyasal konumları devletler arası ilişkiler açısından meşru sayılmış değildi. Suriye kralları, hâlâ kendi krallıklarının bir parçası olarak kabul ettikleri kuzey Phrigya'daki Galatları yalnızca kiralık asker kaynağı olarak gördüler. Suriye kralı II. Seleukos Kallinikos'un Pontos kralı II. Mithridates ile evlenen kızı Laodike'ye Phrigya'yı çeyiz olarak vermiş olmasının (Euseb. *Chron.* I. 251) nedeni budur. Öte yandan doğu Phrigya, hiç bir zaman Suriye Krallığı'nın kontrolünde olmadı.

Galatların Filler Savaşı'ndan sonra yerleştikleri bölge, yani Mysia, Kappadokia ve Paphlagonia arasında kalan Kuzeydoğu Frigya, *Galatia* (Galatya) adıyla anıldı. Galatların ülkesi/yurdu anlamına gelen Galatya'ya zaman zaman *Hellenogalatia* veya *Gallograikia* da denildi (Kaya 2004, 36 vd.). Bu bölge (Galatia) üç Galat boyu tarafından paylaşıldı. Paylaşım kura çekilerek gerçekleştirildi. Ankyra ve çevresi Tektosagların payına düşerken Tavion (=Büyük Nefes Köy) merkez olmak üzere Kızılırmak'ın doğusu Trokmelerin oldu. Kappadokia ve Pontos bölgeleri Trokmelerin komşusuydu. Ankyra'nın batısı ve güney batısında kalan bölge Tolistobogilerin payına düştü. Pessinus (=Balhisar) ve Gordion (=Yassı Höyük), en azından İ.Ö. 3. yüzyıl boyunca Tolistobogiler tarafından iskân edilmedi. İ.Ö. 189 yılında Pessinus, Ana Tanrıça Kybele'nin rahiplerinin (=Galler) hüküm sürdüğü bağımsız tapınak devletiydi. Aynı yılda Gordion, bu bölgenin en önemli ticaret merkeziydi. Sonraki yıllarda, özellikle İ.Ö. 1. yüzyılda Tektosaglarla Tolistobogilerin ülkelerinin sınırları genişledi. İlkinin güney sınırları Pisidia'nın bir bölümünü içine aldı. İkincisinin

(3) Lukianos, *Zeuksis* 9 vd. App. *Syr.* 65. Lequenne 1979, 40 vd. Kaya 2011, 64 vd.

batı sınırı, Sangarios (=Sakarya) Nehri'ni aştı ve eski adı Tembris olan Porsuk Çayı'na ulaştı. Kuzeydeki Bithynia, onların sınır komşularıydı. Paphlagonia'nın batısındaki bir bölge de Galatlara aitti. Gaizatoriks adlı bir Galat beyi, İ.Ö. 2. Yüzyılın ilk yarısında burada hüküm sürdü. Galatya'nın sınırı, İ.Ö. 63 yılından sonra daha da genişledi (Kaya 2011, 49 vd).

XX.7. Galatya'da Galatlar (İ.Ö. III. Yüzyıl)

Galatlar, Galatya'ya yerleştikten sonra en azından İ.Ö. 2. Yüzyılın ilk on yılı tamamlanıncaya kadar yerleşim birimleri inşa etmek gereksinimi bile duymadılar. Açık arazide, tahkimatsız evlerde yaşamayı yeğlediler (Liv. XXXVIII.21 vd). Kent devletleri zaman zaman yine onların hedefi oldu. *Galatika* adıyla ünlenmiş olan vergiyi ya da haracı almaya devam ettiler. Filler Savaşı'ndan sonra onların saldırılarına uğrayan kentler belki bu vergiyi aksatan kentlerdi. Ancak onlara vergi ödeyenler yalnızca kentler değildi. Krallar da en azından onların düşmanlığını kazanmamak ya da onları asker olarak kiralayabilmek için vergi ödediler. Nitekim Suriye krallarının, Anadolu'ki hâkimiyetleri sona erinceye kadar (İ.Ö. 189), onlara vergi ödemeye devam etmiş oldukları bilinmektedir (Liv. XXXVIII.16.13-14). Pergamon'da hüküm süren I. Eumenes de selefi Philetairos gibi onların istedikleri savaş vergisini/haracını (galatika) ödediler. Fakat I. Eumenes'in halefi I. Attalos bu vergiyi onlara ödemedi ve bu nedenle ilerleyen satırlarımızda göreceğimiz gibi Galatlar, İ.Ö. 241/40 yılından itibaren Pergamon'a saldırmaya başladılar. Bugün Kırkağaç Ovası olarak bilinen Yukarı Kaikos (Bakırçay) vadisinde Nakrasa'da (ya da Nakrasos) yapılan Galatlarla I. Attalos arasındaki ilk savaştan zaferle ayrılan taraf ikincisi oldu. Bu zafer, Pergamon hükümdarı I. Attalos'un *kral* unvanını alarak Pergamon'un bağımsız bir krallık olduğunu ilan etmesi için yeterli oldu.

Galatların Filler Savaşı'ndan sonra Bithynia kralı Nikomedes ve onun müttefikleriyle Byzantion'da (İstanbul) imzalamış oldukları paralı askerlik sözleşmesinin (Kaya 2011, 36) geçerliliği kalmamıştı. Nikomedes ile Pontos kralı I. Mithridates ölünce öyle görülüyor ki onların yerlerini alan krallarla Galatlar arasında dostluk ilişkisi yenilenmemişti. Galatlar, I. Nikomedes ölünce (İ.Ö. 255/254), iki oğlu arasındaki taht kavgasını Karadeniz bölgesindeki iki kente, yani Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi) ve Amisos'a (Samsun) saldırmak için bir fırsat olarak gördüler. Nikomedes, öldüğünde onun ilk karısından oğlu Ziaelas, Armenia'da sürgündeydi. Kraliyet tacı ikinci karısından oğlu olan Zipoitas'a (=Ziboetes) bırakılmıştı. Ziaelas, krallık tacının kendi hakkı olduğunu iddia ederek kardeşine savaş açtı. İhtiyacı olan orduyu da Galatların Tolistobogiler

boyunu kiralayarak sağladı. Fakat Herakleialılar, arabuluculuk yaparak kardeşler arasındaki savaşa engel oldular. Galatlar, kardeşler arasında yapılacak olan savaş dolayısıyla elde edecekleri kazançtan bu nedenle yoksun kaldılar. Bu sonucun yaşanmasına neden olan Heraklea Pontikalılara öfkelenen Tolistobogiler, onların kentine saldırdılar. Herakleia Pontika'nın Kalles Irmağı'na kadar olan topraklarını yağmaladılar ve yüklü bir ganimetle ülkelerine döndüler (Mitchell 1993 I, 19). Galatların kuşatması sırasında, Herakleialılardan hububat yardımı alan Amisoslular ise savaşmayı göze alamadılar ve onların Galatlarla barış koşullarını görüşmek için gönderdikleri elçiler, özgürlüklerini Galatlardan satın aldılar. Özgürlüğün maliyeti, Galat beylerinin her biri için ödenecek iki yüzer altının yanı sıra Galat savaşçılarının tamamı için ödenecek olan iki bin altındı (Stähelin 1973, 17). Galatların Anadolu'daki ilk dostları olan bu krallıklar ve kentlerle ilişkilerinin İ.Ö. 3. Yüzyılın sonraki yıllarında nasıl geliştiği belli değildir. Ancak İ.Ö. 2. yüzyılın ilk on yılı içerisinde Herakleia Pontika'nın yeniden Galatların saldırılarına hedef olduğu bilinmektedir (Mitchell 1993 I, 23). Galatlar bu kez başarısız olmuşlar ve ülkeleri Galatya'ya kayıplar vererek dönmüşlerdir.

Laodike Savaşı adıyla da bilinen Üçüncü Suriye Savaşı İ.Ö. 241 yılında II. Seleukos ile III. Ptolemaios arasında on yıllığına imzalanan bir antlaşmayla sona erdi. Bu arada Suriye kralı II. Seleukos, annesi Laodike'nin de isteği doğrultusunda henüz on dört yaşında olan ve sonradan *Hieraks* (Doğan/ Atmaca) takma adını alan kardeşi Antiokhos'u iktidarına ortak yaparak Anadolu'nun yönetimini ona vermişti. Antiokhos Hieraks, Batı Anadolu'da bağımsız bir kral olarak tanınmak isteğiyle isyan edip, Suriye Krallığı bir iç savaşa sürüklemesiyle başlayan süreç, Galatların Galatya'daki konumlarını devletler arası ilişkiler açısından ilk kez yasallaştırdı. Kardeşler Savaşı adıyla bilinen bu iç savaşın ilk aşamasında II. Seleukos galip gelmekle birlikte nihai zafer Antiokhos Hieraks'ın oldu. Seleukos, kardeşinin paralı askerler ordusunu oluşturan Galatların ülkesine saldırmış, ancak Ankyra (Ankara) yakınında meydana gelen savaşta Galatlara yenilerek Kilikya'ya kaçmak zorunda kalmıştı. İ.Ö. 240'lı yılların sonunda ya da İ.Ö. 230'lu yılların ilk yarısında meydana gelen bu savaşta Pontus kralı II. Mithridates de Antiokhos Hieraks'ın müttefiki olarak yer aldı.

Ankyra yakınlarında meydana gelen bu savaş, Galatların Galatya'da yaptıkları ilk savaştır. İ.Ö. 189 yılında Romalılara karşı yaptıkları savaşlar ise, onların yerleşim mahallinde meydana gelen ikinci savaş olacaktır (Kaya 2011, 67).

Eşiyle birlikte intihar eden galat

Ankyra (Ankara) yakınlarındaki savaştan zaferle ayrılan Galatlar, önce Antiokhos Hieraks'ın paralı askerleri olarak, sonra bağımsız olarak Pergamon kralı Attalos'a karşı savaştılar. Aphrodite Tapınağı (=Aphrodision) yakınında meydana gelen savaşta Attalos'a ikinci kez yenilen Galatlar, daha önce isyan ederek terk ettikleri Antiokhos Hieraks'ın bizzat yaşamını hedef alarak peşine düştüler. Mısır kralından yardım alan Antiokhos, Ephesos yakınlarında Galatlarla savaşarak, onları yendi ve onlarla bir ittifak antlaşması yaptı (Justin. XXVII.2.12). Artık Galatlar Antiokhos Hieraks'ın paralı askerleri değil müttefikiydiler. Dolayısıyla Galatların Galatya'daki siyasal varlıkları ilk kez devletler arası ilişkiler düzeyinde kabul görmüş, yasallaşmış oldu.

İ.Ö. 225 yılında Suriye tahtına oturan III. Seleukos Keraunos'un nazarında Galatya hâlâ Suriye Krallığı'nın bir parçasıydı. Bu nedenle o, İ.Ö. 223 yılında Phrigya'ya gelmiştir. Ancak burada Pergamon kralının yanında yer alan Galatlarla yapmış olduğu savaşta yaşamını yitirdi. Sonraki tarihlerde Galatlar, Suriye ordusunda da paralı asker olarak hizmet etmeye başladılar. Suriye'nin *Megas* (=Büyük) takma adlı kralı III. Antiokhos, İ.Ö. 2. yüzyıl başında, batı Anadolu'ya bir sefer düzenledi. Bu seferin amacı, I. Seleukos'un Korupedion Savaşı sonunda sahip olduğu tüm toprakları yeniden krallık sınırlarına dahil etmekti. Ancak Galatlar, bu seferin yapıldığı zamanda Suriye Krallığı'nın müttefikiydi. Çünkü İ.Ö. 190 yılında meydana gelen Magnesia Savaşı'nda Büyük Antiokhos'un ordusunun bir bölümünü Galatların oluşturduğu bilinmektedir(Liv. XXXVIII.12.4).

Galatlarla I. Attalos arasındaki ikinci savaş, bir sonraki bölümde ayrıca söz edeceğimiz gibi Pergamon yakınındaki *Aphrodite* Tapınağı (=Aphrodision) dolaylarında meydana geldi. Bu kez Attalos'un karşısındakiler yalnızca Tolistobogiler değildi. Tektosaglar ve Suriye Krallığı'nın Anadolu'nun batısındaki topraklarında kardeşi II. Seleukos'a isyan ederek, kendi krallığını ilan etmiş olan Antiokhos Hieraks da vardı (*OGIS* 275, 280). Tolistobogiler ve Tektosaglar, bu savaşın başlangıcında Antiokhos Hieraks'ın paralı askerleriydiler. Pergamon'u kuşatan Antiokhos Hieraks, I. Attalos'un direnişini kırmayı başaramadı ve bu yüzden kenti kuşatmaktan vazgeçti. Kuşatmanın kaldırılmasını istemeyen Galatlar isyan ederek Antiokhos'tan ayrıldılar ve ondan bağımsız olarak Pergamon yakınındaki Aphrodit Tapınağı'na saldırdılar. Ancak burada Pergamon kralına ikinci kez yenilerek, bu kralın ülkesini terk etmek zorunda kaldılar. Bu arada Pergamon kralı I.Attalos, Galatlar karşısındaki bu başarılı savaşları dolayısıyla batı Anadolu'nun özgür kentleri arasındaki saygınlığını artırmış, onların özgürlüklerinin garantörü olarak görülmeye başlanmıştır. Açıkçası Korupedion Savaşı'ndan beri Galatlara karşı özgürlüklerinin garantörü olarak gördükleri ya da görmek istedikleri Suriye kralları gözden düşmüştü. Fakat Pergamon kralı I. Attalos, Suriyeli kral Akhaios karşısında başarılı olamayarak Pergamon kalesinde sıkışıp kalması, onu bir başka Galat boyunu kaybettiği her şeyini geri alabilmek için kiralamak zorunda bıraktı. Bu Galat boyu, Aigosaglardı.

XX.8. Aigosaglar

İ.Ö. 279/8 yılında kurulmuş olan Tylis Krallığı İ.Ö. 218 yılında çöktü. Aigosaglar, bu krallığı kuran Galat/Kelt boylarından birisiydi. Krallık çökünce

meskûn oldukları bölgeden ayrıldılar. Yerleşmek için ülke arayışı içindeydiler. İ.Ö. 223 yılında tahta çıkan III. Antiokhos ve onun amcası Akhaios karşısında başarısız olan Pergamon kralı I. Attalos, İ.Ö. 220 yılında Aigosaglar denen Galat/Kelt boyunu, İ.Ö. 277 yılında Anadolu'yu istila eden akrabaları gibi karıları, çocukları ve eşya yükleriyle birlikte Çanakkale Boğazı'dan Anadolu'ya geçirdi (Polyb. V.77.2, 111.2).

I. Attalos, Aigosaglar sayesinde Suriyeli kral Akhaios karşısında kaybettiği topraklara yeniden sahip oldu. Fakat I. Attalos'un komutasındaki Aigosaglar, Mysia'da Apia Ovası'na (=Balıkesir ovası), buradan da Pelekeas Dağı'na doğru ilerlediler. Bu arada pek çok yerleşme onlar tarafından yağmalandı. Attalos, Pelekeas Dağı'nı aştıktan sonra Megistos (ya da Makestos) ırmağı yakınında kamp kurdu (Polyb. V.72. 2 vd). Burada bulundukları sırada bir ay tutulması meydana geldi. Karıları, çocukları ve tüm eşya yükleriyle birlikte uzun süreden beri devam eden zorlu seferlerden bıkan Aigosaglar ay tutulmasını kendileri adına kötü bir işaret olarak yorumladılar. Bu yüzden daha fazla ilerlemek istemediler. Aigosagların isayanı karşısında şaşkına dönen Attalos, onların yaşamsal önem taşıyan bir savaşta yer almayacakları, kendisine ihanet edebilecek yapıda oldukları gerçeğini görmekte gecikmedi. Çok inatçı ve asi olan Aigosagların kendisine ihanet ederek Akhaios'a katılabileceklerinden korkan Attalos, Asia'ya davet ederken vermiş olduğu sözü de dikkate alarak onlardan nasıl kurtulacağının hesabını yapmaya başladı. Ne güç kullanarak onları yok edebilecek, ne de gelmiş oldukları Thrake'ye gönüllü olarak dönmelerini sağlayabilecek durumdaydı. Sonuçta onları Hellespontos bölgesindeki Aleksandria Troas (Eski İstanbul) yakınına yerleştirerek, ileride kendi başına bela olabilecek yapıdaki bu barbarlardan kurtulmuş oldu (Polyb. V.78.1 vd).

Aleksandria Troas yakınındaki Aigosagların eylemleri, hiç kuşkusuz Attalos'un talimatıyla Aleksandria, Lampsakos (Lapseki) ve İlion (Hisarlık) kentleri tarafından takibe alındı. Buna rağmen onlar, Hellespontos (Çanakkale) bölgesindeki yerleşim birimlerine ahlaksızca ve vahşice saldırılarda bulundular. İ.Ö. 217/6 yılında İlion kentini kuşattılar. Ancak Aleksandria Troas kenti, bu kez onların saldırılarına seyirci kalmadı. Dört bin kişilik bir ordunun başında bulunan Aleksandrialı Themistes, İlion'da onlarla savaşarak, hem İlion kentini hem de tüm Troas bölgesini kurtardı.

Troas'tan kovulan Aigosaglar, Abydos (Nara Burnu) kentinin topraklarına girerek Arisbe adlı bir yerleşim birimini işgal ettiler ve bu kez de buradan

kendilerine yakın olan yerleşim birimlerine, entrikalarla ya da açık düşmanlıklarla zarar vermeye başladılar. Ancak Bithynia kralı I. Prusias, Aigosaglardan zarar gören bölge sakinlerinin öçlerini çok acımasız bir şekilde aldı. Yalnızca Galat savaşçıları değil, aynı zamanda tüm kadınlar ve çocuklar I. Prusias'ın askerleri tarafından katledildi ve onlara ait olan her şey yağmalandı. Böylece I. Prusias, Hellespontos (Çanakkale) bölgesindeki kentleri, ciddi bir tehdit ve tehlikeden kurtarmış, bu arada Avrupa'dan Asya'ya geçmeye istekli olan barbarlara iyi bir ders vermiş oldu (Kaya 2011, 70 vd).

Galatlar, Pergamon kralı III. Attalos'a yenilmiş oldukları Aphrodision Savaşı'ndan sonra sessiz bir döneme girdiler. Aynı kral tarafından Anadolu'ya getirilen Aigosakları dikkate almazsak bu sessizlik, İ.Ö. 190'lı yılların ortalarına kadar devam etti. İ.Ö. 196 yılında Tektosaglar, Suriye kralı III. Antiokhos'un müttefiki olarak ya da ondan bağımsız olarak Lampsakos'a, birkaç yıl sonra da Herakleia Pontika kentine saldırdılar. Yirmikinci Bölüm'de sözünü edeceğimiz Magnesia (Manisa) Savaşı'ından kısa bir süre önce ise Pergamon'a saldıran Galatlar, Magnesia Savaşı'na Suriye kralı III. Antiokhos'un müttefiki olarak katıldılar. Romalı *consul* Manlius Vulso, onların bu savaşta Suriye kralının yanında yer almış olmasını bahane ederek Galatya'ya İ.Ö. 189 yılında bir sefer düzenledi. Manlius'un Galatlara karşı düzenlemiş olduğu bu ünlü seferinden ayrıca (Yirmiikinci Bölüm) daha detaylı olarak söz edeceğiz.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

PERGAMON KRALLIĞI: I. ATTALOS ve II. EUMENES

XXI.1. I. Attalos

Hanedanın kurucusu olan Philetairos ve onun halefinden Ondokuzuncu Bölüm'de söz ettik. I. Attalos, Philetairos'un iki kardeşinden birisi olan Attalos'un torunuydu. Onun babasının adı da dedesi ve kendisininki gibi Attalos'tu. Annesi Antiokhis, Suriye Kralı I. Antiokhos'un yeğeniydi. I. Eumenes'in halefi olarak Pergamon'da hükümdarlık tahtına oturduğunda günümüze kadar korunarak gelmiş olan büstünden de anlaşılacağı üzere genç ve enerjikti. Tahta çıktıktan hemen sonra Galatların talep ettiği vergiyi reddeti. Galatlar istedikleri vergiyi ödemeyen I. Attalos'un ülkesini yağmalamak için Pergamon'a yürüdüler. Böylece Pergamonlu I. Attalos'u bağımsız bir kral ve kentlerin kurtarıcısı yapacak olan Galatlarla ünlü savaşı patlak verdi. Bu savaş, şavaşın yapıldığı yer dolayısıyla Nakrasa (ya da Nakrasos) Savaşı olarak da bilinmektedir.

XXI.1.1. Nakrasa (Nakrasos) Savaşı

I. Attalos, ülkesini yakıp yıkıp yağmalamak amacıyla yola çıkan Galatları Pergomon'da beklemek yerine bir meydan savaşında durmaya karar verdi ve Kaikos (Bakırçay) vadisi içinden doğu yönünde ilerledi. Galatlarla savaştığı meydan, bir Suriye kolonisi olarak kurulmuş bulunan Nakrasa (ya da Nakrasos) yakınıydı. Nakrasa'nın bugünkü yeri kesin olarak bilinmiyor, fakat kentin bu gün Kırkağaç Ovası olarak bilinen Yukarı Kaikos (Bakırçay) vadisinde olduğu kesindir. I. Attalos, adlarıyla korku salmış olan Galatlara karşı askerlerini yüreklendirmesinin ne denli zor olduğunun farkındaydı. Bu nedenle onları bu savaşa psikolojik olarak hazırlamak zorundaydı. Savaştan önce bir hayvan kurbanı yaparak, bu hayvanın iç organlarından savaşın sonucuyla ilgili uygun bir kehanet alınması ordusunun cesaretinin artırılması adına işe yarayacaktı.

Her hâlükârda uygun bir kehanet almak zorunda kalan I. Attalos, önceden, Sudines adlı bir kahinin yardımıyla avucunun içine ters yönde *Kralın Zaferi* yazısını yazdırdı. Kurban kesildikten sonra bağırsağını avuçlayınca bu yazının kopyası bağırsağa geçti. Kahin, doğal olarak bu yazıyı tanrıların zafer müjdesi olarak yorumladı ve askerler tanrısal sandıkları bu müjdeye itibar ederek cesaretlendiler (Polyaen. IV. 20). Galatlar ise bir yenilgi durumunda çok zayiat vermeden kaçabilmenin planlarını yaptılar. Bu plana göre onlar, savaşa başlamadan önce tüm altın ve gümüşleri birkaç muhafıza teslim ettiler. Onlara eğer savaş kaybedilirse bu altın ve gümüşleri ortalığa saçmaları emredildi. Böylece düşman kendilerini takip etmek yerine bu ganimete saldıracak, Galatlar da kaçmak için zaman kazanmış olacaklardı (Frontin. II. 13.1).

I. Attalos, Galatların Tolistobogii boyuna karşı yaptığı bu savaştan kesin bir zaferle ayrıldı ve zaferin Hellenistik dünyadaki yankısı büyük oldu. Zira I. Attalos, zaferinin ardından kendisini *kral* ilan etmiş, kent devletleri ise onu *kurtarıcı* (=soter) ilan edip alkışlamışlardı. Başka bir ifadeyle I. Attalos'un krallığı ilkin Batı Anadolu'nun kent devletleri tarafından tanındı. Pergamon'da *kurtarıcı Kral Attalos* olarak kutsandı ve onun için sunak inşa edildi. Böylece Pergamon, Hellenistik Anadolu'nun egemen bir krallığı olarak, birbirleri aleyhine egemenlik mücadelesi yapan Hellenistik krallıklar arasındaki yerini almış oldu.

Attalos'un bu zaferinin bir diğer ilginç sonucu bir kuşak önce rahibe Phaennis'in Galatlarla ilgili kehanetinin doğrulanmış olmasıydı. Pausanias (X.15.2 vd) tarafından aktarılan bu kehanette söylenenler şunlardı:

Galatlar dar olan Çanakkale Boğazı'nı gerçekten aştıklarında; Asia'nın (Anadolu) yıkıcı konukları olan Galatlar boru sesiyle bağıracaklar, kanunsuzca, Asya'yı yağmalayacaklar; Tanrı, kısa bir süre denizin kıyısında meskun bulunanları daha kötüleştirecek; hemen sonra Kronos'un oğlu onlara yardımcı olarak Zeus'un boğa boynuzlu değerli bir oğlunu ortaya çıkaracak ve o, tüm Galatlara yıkıcı bir gün yaşatacak.

Boğanın oğluyla kastedilenin I. Attalos olduğu yorumu yapıldı. Zira Delphoi kahini, daha önce Attalos'u Boğa Boynuzlu diye çağırmış, onu ve çocuklarının çocuklarını krallıkla onurlandırma sözünü vermişti[1].

(1) Paus. X.15.3. Diod. XXXIV.13. Hansen 1971, 32 vd.

XXI.1.2. I. Attalos, Suriyeli Krallar ve Galatlar

Suriye (Seleukoslar) Krallığı açısından I. Attalos'un kendisini kral ilan etmesi alenen bir isyandı. Ancak Suriye Krallığı, kendi içinde sorunluydu. Daha önce söz etmiş olduğumuz gibi II. Antiokhos'un Ephesos'ta bulunduğu sırada (İ.Ö. 246) yaşamını yitirmesi, bu kentte yaşayan eski eşiyle Antiokheia'daki genç eşi Berenike arasındaki taht kavgası Üçüncü Suriye Savaşı'nın patlak vermesine neden olmuştu. Bu savaş sona erince kardeşi Antiokhos Hieraks'ı ortak kral tayin ederek Anadolu'nun Toros Dağlarının kuzey batısında kalan kesiminin yönetimini ona vermişti. Antiokhos Hieraks, Anadolu'daki bağımsız krallığını İ.Ö. 241 yılında ilan etmesiyle kardeşler arasında iç savaş patlak vermiş, İ.Ö. 236 yılına kadar devam eden bu savaş, Pergamon kralı I. Attalos'un siyasi ve askeri gücünü artırması için gerekli olan koşulları yaratmıştı. Zira I. Attalos, II. Seleukos'un Ankyra yakınlarında yapılan savaşta Antiokhos Hieraks ve müttefiklerine yenilmiş olduğu tarihe kadar, Suriye Krallığı'nın saldırısına uğramadı. Ankyra'daki zaferiyle Anadolu'daki krallığını garanti eden Antiokhos Hieraks, İ.Ö. 230'lu yılların ikinci yarısında müttefiki olan iki Galat boyuyla, yani Tektosaglar ve Tolistobogilerle Pergamon'a saldırdı. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Pergamon kralı I. Attalos, yeri tam olarak bilinmeyen Pergamon kalesi yakınında olan Aphrodite Tapınağı (=Aprodision) civarında Antiokhos ve müttefiki olan Galatları yendi. Daha sonra Hellespontos'ta, Lidya'daki Koloe (Marmara) Gölü yakınlarında, Karia'da Harpasos/Harpasa Irmağı (Akçay) kıyılarında yaptığı savaşlarda Antiokhos Hieraks'ı yenerek Anadolu'yu terk etmek zorunda bıraktı.

I. Attalos'un hem Galatlara hem de Antiokhos Hieraks'a karşı başarıları Anadolu'nun batı kıyılarındaki kent devletleri arasındaki saygınlığını artırdı. Artık o, kentlerin özgürlüklerinin garantörü olarak Seleukosların yerini almıştı. Lidya, Frigya Epiktetos, Lykaonia, Pisidya, İyonya, Aiolis ve Troas bölgeleri Pargamon Krallığı'nın hakimiyet sınırlarına dahil olmuşlardı. Smyrna (İzmir), Ephesos (Efes/Selçuk), Erythrai (Ildırı), Abydos (Nara), Lampsakos (Lapseki), Ilion (Hisarlık Tepe), Aleksandria Troas (Eski İstanbul) Mytilene (Midilli) *peraia*'sı, yani bu adanın karşısındaki kıyı bölgesi ve daha birçok kent onunla iyi ilişkiler içinde olan dost ve müttefik kentlerdi. Ancak bu kentlerden ilk beşi, Likya ve Karia[2] kıyılarının ekseriyetini elinde bulunduran Mısır Krallığı'nın kontrolündeydi.

(2) İ.Ö. 229 yılında Makedonya tahtına çıkan III. Antigonos Doson'un Karia'ya başarılı bir sefer düzenlediği bilinmektedir (Polyb. XX.5.7-11). Fakat Karia, Makedon hakimiyetinde kalmadı.

Kyzikos (Erdek) ise Philetairos'un hükümdarlığından beri zaten Pergamon'un müttefiki ve dostuydu. I. Attalos'un karısı Apollonis, Kyzikos'un önde gelen saygın bir ailesinin kızıydı (Magie 2001,17. Hansen 1971, 38 vd).

Pergamon'nun ilk kralı I. Attaloş'un Galatlar ile Antiokhos Hieraks'a karşında elde ettiği başarılar dolaysıyla artan nüfuzu ve itibarı, III. Seleukos'un ölmüş olduğu İ.Ö. 223 yılından itibaren birden bire düşüşe geçti. Çünkü o, Suriye'nin yeni kralı III. Antiokhos'un generali Akhaios karşısında başarlı olamadı. Suriye (Seleukoslar) kralı III. Antiokhos tarafından Anadolu'nun Toros Dağları bölgesinin yönetimine tayin edilen Akhaios'a karşı giriştiği her savaşta yenildi. İki yıl içerisinde daha önce ele geçirdiği tüm yerleri kaybetti. Aigai (Nemrut Köy) ve Myrina (Kalabaksaray) kentleri bile artık I. Attalos'un değildi. Müttefiki olan Yunan kentlerinden yalnızca birkaçı Akhaios'a kapılarını açmamıştı. Bu kentlerden birisi Smyrna, ikincisi Lampsakos, üçüncüsü Aleksandria Troas ve dördüncüsü Ilion'du.

Akhaios'un İ.Ö. 220 yılında Lykos (Çürüksu) kıyısındaki Laodikeia'da (Goncalı) kendisini kral ilan etmesiyle başlayan süreç, Pergoman Kralı I. Attelos'un eski gücüne yeniden sahip olmasını sağlayacak olan koşulları da beraberinde getirdi. Zira Akhaios'un, kendisini kral ilan ettikten sonra Suriye Krallığı'na ait olan Pisidya ve Pamphylia bölgelerini ele geçirmek için yönünü güneye dönmesi, Pergamon kralı I. Attalos'un hapsolmuş bulunduğu Pergamon dışına çıkabilmesi için gerekli olan zamanı ona vermiş ve bu zamanını o, bu sırada Trakya'daki Tylis Krallığı'nın dağılmasıyla hareketli olan Kelt/Galat kabilelerinden Aigosagları, Byzantion (İstanbul) kentinin aracalığıyla paralı askerler olarak kiralayıp Anadolu'ya geçirmek için kullanmıştı.

Kiralık Galat kabilesi Aigosaglardan oluşan ordusuyla kaybettiği topraklarını yeniden ele geçirmek için hemen sefere çıkan I. Attalos, ilkin en yakın komşuları olan Aiolis kentlerine saldırdı. Myrina (Kalabaksaray), Kyme (Nemrut Limanı), Aigai (Nemrut Kale) ve Temnos'u (Kayacık Tepe) ele geçirdi. Sonra Ephesos'a kadar İyonya'nın kuzeyini yeniden hakimiyet sınırlarına dahil etti. Onun tarafından ele geçirilen İyonya'nın bu kesimindeki kentler şunlardı: Smyrna (İzmir), Kolophon (Değirmendere) ve Teos (Sığacık). Ephesos, muhtemelen Mısır Krallığı'na ait olan bir garnizonun kontrolündeydi. Sonra yeniden kuzeye döndü ve Mysia içlerine kadar ilerleyerek bu bölgenin *Abbaitis* olarak tanınan Hermos (Gediz) vadisini tamamen ele geçirdi. Fakat buradan çok daha ileriye gidemedi. Çünkü daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi ücretli askerler ordusunu oluşturan

Kelt/Galat kabilesi Aigosaglar, İ.Ö. 218 yılının Eylül ayının ilk gecesinde meydana gelen bir ay tutulmasını uğursuzluğun habercisi olarak yorumlayarak I. Attalos'un emrinde daha fazla ilerlemek istemediklerini bildirdiler. Attalos, isyan ederek kamplarını ayıran Aigosaglara güvenilmeyeceğine karar vererek onları Troas Bölgesi'ne yerleştirdi. Bu bölgenin üç kenti, yani Lampsakos, Aleksandria Troas ve Ilion hala ona sadıktı. İ.Ö. 218 yılı sonunda seferini tamamlayan I. Attalos, Pergamon'a dönmeden önce Lampsakos yakınında yaşayan ve Gergihita adıyla tanınan bir köyün halkını Kaikos (Bakırçay) vadisine götürüp, oraya yerleştirdi. Onların yerleştikleri yeni köyün adı da Gergihita oldu (Malay 1992, 34. Hansen 1971, 42).

Pergamon kralı I. Attalos, kaybettiği toprakları geri almakla meşgulken Akhaios, Pisidia'nın tahkimatı güçlü kenti Selge'ye (Zerk Kalesi) saldırmış, Selgelileri 700 talanton tutarında olan yüksek miktarda bir parayı kendisine ödemeye zorlamış (Polyb. V.72 vd.), sonra Milyas bölgesine geçip, bu bölgeyi ele geçirdikten sonra Pamphylia'ya girmişti. Bu bölgenin de büyük bir kısmını fethettikten sonra Sardeis'e dönen Akhaios'un ömrü çok uzun olmadı. Pergamon kralı I. Attalos ile ittifak yaparak Sardeis'e gelen Suriye kralı III. Antiokhos, onu Sardeis'te iki yıl kuşatma altında tuttuktan sonra İ.Ö. 215/4 yılında ele geçirdi ve işkence yaparak öldürdü (Polyb. VII.15 vd;VIII.16 vd.).

Suriye kralı III. Antiokhos, Akhaios'u ortadan kaldırdıktan sonra Anadolu'daki satraplıklarının tümünü İ.Ö. 213 yılında yeniden ele geçirdi. Öyle görülüyor ki Akhaios'a karşı kendisiyle işbirliği yapan Attalos'u, ona Mysia'nın Pergamon Krallığı'na komşu olan büyük bir kesimini vererek ödüllendirdi (*OGIS* 502). Fakat Suriye'nin bu kralı, Küçük Friya da denilen Mysia'nın bu kesimini, daha sonra, Romalılar ile yaptığı ve kendisinin adıyla tarihe geçen savaştan (Antiokhos Savaşı) önceki bir tarihte Pergamon Krallığı'ndan geri alıp, Bithynia kralı I. Prusias'a verdi.

XXI.1.3. Yunanistan'da Savaşlar

Pergamon Kralı I. Attalos'un Suriye kralı ile yapmış olduğu ittifaktan nasıl bir çıkarı olduğu bilinmiyor. Zira Akhaios ile yapmış olduğu savaştan önce sahip olduğu toprakların bir bölümü elinden çıkmıştı. Sardeis, Lidya Satraplığı'nın başkenti olarak Suriye Krallığı'nın elindeydi. Anlaşılan Akhaios ile yaptığı savaşlar, I. Attalos'u yormuştu. Dahası Makedonya kralı V. Philippos çok güçlenmişti ve bir deniz imparatorluğu kurmak arzusu içerisindeydi. Daha önce

bir deniz gücüne sahip olmayan Pergamon Krallığı'nın bu yetenekli kralı, V. Philippos'u bir tehtid olarak görüyor ve bu nedenle Yunanistan'daki düşmanlarına yakınlaşmanın işine yarayacağını düşünüyordu. Nitekim onun ilk ilişkisi, Akhaios ile savaşı sırasında, İ.Ö. 219 yılında, V. Philippos'un saldırdığı Kalydonia'daki Aitolia Birliği'nin kalelerinin birisinin masraflarına katkıda bulunarak başlatmıştı (Walbank 1940, 51vd). Akhaios'un öldürülmesinden sonra I. Attalos'un Aitolia Birliği ile ilişkileri ittifak boyutuna ulaştı ve nihayetinde bu birlik sayesinde Roma Cumhuriyeti'nın dostu ve müttefikleri arasında dahil oldu.

Makedonya kralı V. Philippos, Kartacalı Hannibal'in İtalya'daki *Cannae Savaşı*'nda Romalılar karşısında elde ettiği büyük zaferinin ardından Hannibal ile ittifak antlaşması imzaladı (Polyb. VII.9). Bu antlaşmadan haberdar olan ve korkan Romalı senatörler, V. Philippos'u İtalya'dan uzak tutacak müttefik bulmak zorundaydılar. Bu sırada Adriyatik Denizi'nin doğu kıyısındaki Roma donanmasının komutanı olan Romalı Praetor, Makedonya Krallığı'nın İskender'in ölmüş olduğu tarihten beri düşmanı olan Aitolia Birliği'ni işbirliğine davet etti. İ.Ö. 211 yılında yapılan antlaşmaya göre Romalılar Aitolialıların ele geçirdiği yerlerden bir pay istemeyecek, fakat ganimete ortak olacaktı. Ayrıca eğer isterlerse Pergamon'u ittifaka dahil edebilirlerdi (Liv. XXIII.33 vd; 38; XXVI.24) ki bu çok geçmeden gerçekleşti. Zira ertesi yıl Aitolialılar, Pergamon kralı I. Attalos'u Aitolia Birliği'nin başkomutanı (strategos) seçtiler. Kendisine verilen bu onursal unvan jestine Attalos, müttefiklerinin yardımına birisi kendi askerlerinden ikisi üçretli askerlerden oluşturulmuş olan üç birlik göndererek yanıt verdi. Bu birlikler, İ.Ö. 210 yılı yazında Aigina adasını ele geçiren Aitolialıların hizmetindeydi (Hansen 1971, 47). Attalos bu adayı Aitolialılardan 30 talanton karşılığında satın alarak Ege Denizi'nde bir deniz üssüne sahip olmuştu (Magie 2001, 106).

Pergamon Krallığı'nın Yunanistan işleriyle ilgilenmiş olduğu tarihe kadar donanması yoktu. Bunun nedeni daha önce Pergamon'un çıkarlarının hep karada olmasıydı. Anlaşılan V. Philippos'un bir tehdit olarak algılanılmasından sonra donanma inşa projesi I. Attalos'un gündemini meşgul etmeye başladı. Suriye kralı III. Antiokhos'un İ.Ö. 212 yılında Doğu satraplıklarında çıkan isyanları bastırıp Suriye kontrolünü bu satraplıklarda yeniden tesis etmek için başkenti Antiokheia'dan (Antakya) ayrılması, I. Attalos'un donanmayla ilgilenmesi için gereken boş zamanı ona kazandırmıştı.

Suriye kralı III. Antiokhos, çıktığı doğu seferinden İ.Ö. 205 yılına kadar geri dönmedi. İ.Ö. 208 yılına gelindiğinde I. Attalos'un kendi komutasında bir deniz savaşına dahil edebileceği sayıda gemiden oluşan bir donanmaya sahipti. Bu donanmayla aynı yıl Roma ile iş birliği halinde Yunanistan'ın doğu kıyıları açıklarında savaştı. Ancak Makedonya kralı V. Philippos'un müttefiki olan Bithynia kralı I. Prusias'ın Pergamon'a saldırmak için ülkesi Bithynia'dan ayrılmış olduğu haberini alınca aceleyle Pergamon'a döndü[3]. Savaşlara, onun Pergamon'a dönmesinden sonra çok uzun devam edilmedi. Önce Roma'nın çıkarlarına hizmet etmek dışında bir çıkarlarının olmadığını düşünen Aitolialılar, İ.Ö. 206 yılında V. Philippos ile bir barış antlaşması yaptı. Roma ise ertesi yıl, İ.Ö. 205 yılında, yendiği Makedonya kralı V. Philippos ile tarihe *Phoinike Barışı* olarak geçmiş olan barış antlaşmasını yaptı.

I. Makedonya Savaşı'nı sonlandıran *Phoinike Antlaşması*'nda imzası olanlardan birisi de Pergamon kralı I. Attalos'tu (Liv. XXIX.12. App. *Maced.* III.2.). Artık kral I. Attalos, Hellenistik dünyanın yükselen siyasi gücü Romalıların dost ve müttefikleri arasındaydı. Zira Roma senatosunun Kartacalı Hannibal'i ülkelerinden kovabilmek için gerekli olduğuna inandıkları Ana Tanrıça kültünü Anadolu'dan Roma'ya getirebilmek için *dost ve müttefik* olarak tanımladıkları Pergamon kralı I. Attalos'un yardımına baş vurdular. Romalı elçiler, kralın yardımıyla Ana Tanrıça kültünü Roma'ya taşıdılar[4].

Bir deniz imparatorluğu kurmak düşüncesinde olan Makedonya kralı V. Philippos, İ.Ö. 202 yılından itibaren tüm enerjisini Ege adaları ve Batı Anadolu kıyılarındaki ve kıyılara yakın olan kentleri ele geçirmek için harcadı. Perinthos (Marmara Ereğlisi), Kios (Gemlik) ve Myrleia (Mudanya) kentlerini zaptedip Khalkedon'u (Kadıköy) kuşatma altına aldı. Kios ve Myrleia'yı kayın biraderi olan Bithynia kralı I. Prusias'a veren V. Philippos, bu arada bir ordusunu Iasos (Asin Kurin) kentini ele geçirmek göreviyle ertesi yıl bizzat ilgileneceği bölgelerden birisi olan Karia'ya gönderdi. Onun ilgilendiği diğer bölge ise

---

(3) Attalos'un Yunanistan'daki savaşlarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Polyb. X.41 vd.; X.7. Liv XXVII. 33.4-5; XXVIII. 5-7. Dio, XVII. 57; 58. App. Maked. III. 1. Walbank 1940, 303 vd.

(4) Ana tanrıçanın siyah taşının nereden ve nasıl alınıp getirildiği aslında kesin olarak bilinmiyor. Livius'a göre Pessinus'taki Ana tanrıça tapınağından alınıp götürüldü (Liv. XXVIII.11.4 vd.). Ovidius'a (*Fasti* IV.261 vd.) göre Ana tanrıça'nın İda Dağın'da bir kültü vardı) Pergamon kent duvarlarının yakınlarında da Megalesion denilen bir Ana Tanrıça kültü vardı. Bu konuda bk. Hansen 1971, 50 vd.

Mysia'ydı. Mysia'ya saldırısının nedeni, I. Attalos'un Khios (Sakız Adası) Savaşı'nda kendisine karşı çarpışmış olmasıydı. Bu savaşta Rodos'un yanısıra Byzantion (İstanbul) ve Kyzikos (Erdek) kentleri I. Attalos'un müttefikiydi. Khios Savaşı'nda yenilmiş olan Makedonya kralı V. Philippos, Pergamon Krallığı'nı istila etmek için Mysia'ya girdi. I. Attalos, ülkesini ondan korumak için bu savaştan sonra sınırlarına dahil ettiği Erythrai'dan (Ildırı) Pergamon'a döndü[5].

I. Attalos, Pergamon'a döndükten sonra zaten doğal bir tahkimata sahip olan kentin savunmasını güçlendirmek için yeni tahkimatlar yaptırdı. Sayısı beş olan kentin akropolisinin kuzeyindeki arsenalların, yani cephane, muhimmat ve erzak depolarının bazıları onun tarafından o zaman inşa ettirildi. Kenti ele geçiremeyeceğini anlayan V. Philippos, kentin çevresini yağmaladı. Nikephorion ve Aphrodision da dahil olmak üzere tapınak ve sunak gibi kutsal yerleri, üzüm bağları ve açıkta tahrip edilecek her ne varsa yakıp yıktı. Sonra Pergamon Krallığı içinde ilerleyerek Thyateira'ya (Akhisar) saldırdı, Tebe Ovası üzerinden Adremitteion'a (Edremit) kadar ilerledi. Orada Mysia seferini sonlandıran Makedonya kralı V. Philippos'un sonraki hedefinde Karia vardı. Kaikos'un (Bakırçay) denize döküldüğü yerden donanmasıyla Miletos'a (Milet) geçen V. Philippos, bu kent tarafından onurlandırıldı. Oradan, İ.Ö. 201 yılı yazında Knidos (Reşadiye) yarımadasına ve Rodos'a ait olan kıyı bölgesine (Rodos Peraia'sına) seferler düzenledi. Mısır'a ait olan Halikarnassos (Bodrum) ve Myndos (Gümüşlük) dışındaki kentlerin çoğunu ele geçirdi. Onun tarafından ele geçirilen ilk kent muhtemelen Yukarı Marsiyas (Çine Çayı) vadisindeki Stratonikeia (Eskihisar) idi. Diğerleri ise şunlardı: Alabanda (Araphisar), Menderes Magnesia'sı (Ortaklar), Mylasa (Milas), Iasos, Bargylia (Varvil), Euromos, Pedasa. Fakat kıyıyla birleştiği için bugün mevcut bulunmayan Miletos'un karşısındaki Lade Adası yakınında yapılan bir deniz savaşında Rodos donanmasını yenmesine rağmen Karia'da ele geçirmiş olduğu tüm bu yerleri uzun süre elinde tutamadı. İ.Ö. 201-200 kışını Bargylia'da geçiren ve orada erzak tedarik etme imkanını bulamayan V. Philippos, nihayet ittifak yaparak askeri güçlerini kendisine karşı birleştirmiş olan Pergamon kralı I. Attalos ile Rodoslulara yenildi ve Makedonya'ya'ya dönmek zorunda kaldı[6].

---

(5) Khios (Sakız) Adası Savaşı'yla ilgili geniş bilgi için bk. Polyb. III.3.2; XVI.2-9.
(6) Polyb. XVI.1 vd.; 7.6; 10.1vd.; XVIII.6.4. Liv. XXXII.34. 8 vd. Diod. XXVIII.5). App. *Maced.* IV.1. İ.Ö. 201 yılı savaşlarının kronolojisi konusunda bk. Magie 2001, 111 vd.

Miletos yakınlarında deniz savaşında aldığı yenilgi yüzünden V. Philippos'un bir deniz imparatorluğu kurmak düşüncesini terk etmediğinden hiç kuşkusuz hem Attalos hem de Rodos emindiler. Dahası, Suriye'nin kralı III. Antiokhos, İ.Ö. 212 yılında çıktığı doğu seferinden İ.Ö. 205 yılında çok güçlenerek dönmüş, elde ettiği başarılarından dolayı adına *Büyük* unvanını (epithetos) eklemişti. İ.Ö. 203 yılı baharında Anadolu'nun güney ve batı kıyılarında Mısır Krallığı'na ait olan bazı kentleri aldı. Bu kentlerden birisi bir İyonya kenti olan Teos (Sığacık) idi. Diğerleri içinde Alinda (Karpuzlu) ve Amyzon'un (Mazın Kalesi) da yer aldığı bazı Karia kentleriydi. I. Seleukos'un kral Lysimakhos'u İ.Ö. 281 yılında yenerek sahip olduğu toprakları geri almak için harekete geçebilirdi. Rivayete göre III. Antiokhos, Makedonya kralı V. Philippos ile henüz çocuk yaşta olan Mısır kralı V. Ptolemaios Epiphanes'in Mısır dışındaki topraklarını paylaşmak için gizli bir antlaşma yapmıştı. Bu nedenle Mısır'a ait olan Koile Suriye'yi ele geçirmek için yönünü Mısır'a çevirdi. Böylece Suriye Savaşları olarak bilinen savaşların beşincisi (V. Suriye Savaşı: İ.Ö. 202-198) başlamış oldu (Hölbl 2001, 136 vd).

İ.Ö. 198 yılında Koile Suriye'yi ilhak eden III. Antiokhos, İ.Ö. 197 yılı baharında (ya da yazında) Anadolu'ya yapacağı büyük sefer için yola çıktı (Polyb. XVIII.39.3. Liv. XIII.19.8-20). Ardys ve Mithridates adlı iki komutanın emrine verdiği bir ordusu karadan Sardeis'e doğru ilerlerken kendisi donanmayla Kilikya'ya gitti ve bu bölgenin kıyı kentleri olan Zephyrion (Mersin), Soli (Mezitli/ Viranşehir), Aphrodisias (Ovacık), Selinus (Gazipaşa), Korakesion (Alanya), Anemurion (Anamur) ve Mallos kentlerini ele geçirdi (Liv. XXXIII.19. 8 vd.; 20 3 vd.). Tümüyle Mısır Krallığı'na ait Likya'nın Korykos (Kızkalesi-Mersin), Andriake (Çayağzı), Lymira (Turunçova), Arikanda (Arif Köyü), Patara/Arsione (Kaş), Ksanthos (Eşen) ve Telmessos (Fethiye), III. Antiokhos tarafından ele geçirildi. Sonuncusunda Mısır kralı III. Ptolemaios'tan beri Lysimakhos'un halefleri hüküm sürüyordu (Hölbl 2001, 38).

Muhtemelen önceden Suriye Krallığı'nın sınırları içerisinde olan Pamphylia'nın bu zamandaki durumu bilinmiyor. Fakat Suriye kralı Korakesion'a (Alanya) geldiğinde Rodoslularla karşılaştı. Karia'da kendilerine ait olan yerleri, yani Rodos Peraia'sı denilen Rodos karşı yakasını korumak isteyen Rodoslularla olası bir savaşı, kralın daha önce Roma'ya göndermiş olduğu elçiler, oraya gelmesi engelledi. Romalıların V. Philippos'a karşı kazandıkları *Kynoskephalai* zaferini kutlamak için Roma'ya gitmiş olan elçiler Romalı senatörlerin övgü

dolu mesajlarıyla geri dönmüşlerdi. Roma ile dostluğunu Roma'nın müttefikleriyle savaşarak bozmak istemediğini söyleyeyen kral, Rodos'un Mısır Krallığı'ndan yaklaşık 200 talantona satın aldıkları Kaunos (Dalyan) (Polyb. XXX.31.5 vd) ile Halikarnassos (Bodrum) ve Myndos'u (Gümüşlük) ele geçirmek için bir girişimde bulunmadı. Böylece bu Karia kentleri özgürlüklerini korudular. Karia'dan İyonya'ya geçen Suriye kralının oradaki başarısı çok sınırlı kaldı. Mısır Krallığı'na ait olan ve bir Mısır garnizonunun kontrolünde bulunan Ephesos (Selçuk) kentini İ.Ö. 197 yılı sonbaharında ele geçirmeyi başaran (Liv. XXXIII.38.1) Suriye kralı III. Antiokhos'un atalarının topraklarını geri almak için yönünü Anadolu'ya çevireceği, Pergamon kralı Attalos ve Rodosluların tahmin edemeyecekleri bir sonuç değildi. Bu nedenle onlar, İ.Ö. 201 yılında Suriye kralına karşı önlemlerini almak, yani Romalıların dikkatini bulundukları coğrafyanın olası savaşlarına müttefik olarak çekmek zorundaydılar. Bu zorunluluk, daha önce Ege Denizi'nin doğusuyla siyasi anlamda hiç bir ilgisi olmayan Roma'nın Anadolu'nun siyasi dünyasına müdahale etme hakkını kendisinde görmesine neden olacak koşulların oluşmasına yol açacaktır.

Suriye kralı III. Antiokhos, hiç kuşkusuz doğu seferinden dönmüş olduğu tarihten itibaren Pergamon kralı Attalos ve Rodos'un takibindeydi. Nitekim onların elçileri İ.Ö. 201 yılının son ayında (ya da 200 yılı başlarında) Roma'daydılar. Elçiler, kendilerini dinlemeyi kabul eden Roma senatosunda İ.Ö. 205 yılında yaşamını yitirmiş olan Mısır kralı IV. Ptolemaios'un halefi V. Ptolemaios'un (İ.Ö. 204-180) çocuk yaşta olmasını fırsat olarak gören Suriye kralı III. Antiokhos Megas ile Makedonya kralı V. Philippos'un aralarında anlaştıklarını ve Mısır Krallığı'nın Mısır dışındaki topraklarını ele geçirip paylaşmak için ittifak yaptılarını anlattılar[7]. Rodoslu elçiler tarafından uydurulan Pergamonlular tarafından onaylanan bu sözde gizli antlaşma Romalı senatörlerin İtalya'yı istila ederek kendilerine çok büyük sıkıntılar yaşatan Kartacalı general Hannibal'i hatırlamalarına yol açtı ve bu hatıra Romalıları kotkuttu. *Phoinike Antlaşması* gereğince V. Philippos'u uyarma haklarının bulunduğunu düşünen senatörler, I. Attalos ile Rodos'un elçileri Roma'dan ayrıldıktan sonra hem Suriye Kralı III. Antiokhos'a, hem Mısır kralı Ptolemaios'a hem de Makedonya kralı V. Philippos'a elçiler göndermeye karar verdiler[8]. Bu karar, Romalıların Ege Denizi'nin doğusundaki Hellenistik dünyanın siyasetine doğrudan müdahale

(7) Polyb. III.2.8; XV.20. Liv. XXXI.2.1; 14.5; 15.5. Appian. *Maced.* IV. Justin. XXX.2.8

edecekleri anlamına geliyordu. Diplomasiyle başlayan bu müdahale yaklaşık 20 yıl sonra askeri müdahaleyle devam edecektir.

Pergamon kralı Attalos, kendisinin ve Rodos'un Roma'ya gönderdiği elçileriyleAtina'da karşılaştı. Attalos'un orada bulunma nedeni Philippos'a karşı savaşacak ittifaka Atinalıları da dahil etmekti. Rodos elçileri Halk Meclisi önünde konuşarak düşüncelerini onlarla paylaştı. Attalos ise yazılı bir metin ile onları, Romalılar, Rodoslular ve kendisinin oluşturduğu ittifaka dahil olmaya davet etti. Atinalılar, Atina akropolisinin güney duvarlarını süsleyen heykeltraşlık eserlerini yaptırıp kendilerine armağan etmiş olan Pergamon kralı I. Attalos'un davetini kabul ettiler. Günümüze kadar ulaşmamış olan bu heykeltraşlık eserleri, İ.S. 2. yüzyılda yaşamış olan Pausanias'ın (I. 25. 2.) anlattıklarına göre dört gruptu. Bir grup Atina'nın kurucu kralı Theseus'un Amazonlara karşı kazanmış olduğu efsanevi zaferini tasvir eden kabartma heykellerden oluşuyordu. Atinalıların Maraton'da Perslere karşı zaferini anlatan kabartma heykeller, dört gruptan ikincisiydi. Üçüncü grup tasvirleri,Attalos'un Galatlara karşı Kaikos (Bakırçay) kaynaklarında kazandığı zaferi, dördüncüsü uygarlığın barbarlığa karşı zaferini temsil eden Tanrıların Gigantlara karşı savaşını anlatıyordu.

Tüm bunlar olurken ilk adımda Makedonya kralı V. Philippos'un gücünü yok etmek isteyen Romalılar, Mısır'a, Suriye'ye ve Makedonya kralına gönderecekleri üç elçiyi tayin etmişler ve onlar yola çıkmışlardı. Trakya ve Hellespontos'daki (Çanakkale) askeri seferleriyle meşgul olan Makedonya kralı V. Philippos ise generallerinden Nikonor'u Atina'ya göndermişti. Romalı elçilerle Nikonor, Atina'da karşılaştılar. Elçiler Roma senatosunun bir ultimatom niteliğindeki kararını V. Philippos'a iletilmesi için Nikonor'a teslim ettiler. Bu senato kararı, V. Philippos'u her hangi bir Yunan kentine saldırmaması ve Attalos'a yaptığı haksızlıkları telafi etmesi konusunda uyarıyordu. Bu uyarılara itaat etmezse karşılığını göreceğini söylüyordu. Elçiler Atina'dan ayrıldıktan sonra Rodos'a gitmek üzere yollarına devam ettiler. Bu sırada V. Phlippos, Mısır Krallığı'na ait olan Trakya'nın güneyindeki ve Khersonesos'daki (Gelibolu) kentleri ele geçirmiş, Hellespontos'u aşarak Abydos'u (Nara) kuşatmıştı. Kypsela (İpsala), Ainos (Enez) ve Maroneia kentleri artık V. Philippos'un elindeydi (Hölbl 2001, 137). Bunun üzerine üç Roma elçisinden birisi olan M. Aemilius Lepidus, V. Philippos'a giderek kuşatmayı kaldırması konusunda Roma

(8) Geniş bilgi için bk. Magie 1931, 32 vd. Magie 1950, 750 vd.

senatosunun ultimatom şeklindeki uyarısını iletti. Fakat Philippos, elçinin bir savaş ilanı değilse de bir savaş nedeni (casus belli) anlamına gelen bu ultimatomunu dikkate almadı, Romalılara barışı bozmaktan kaçınmalarını söyleyerek kenti kuşatmaya devam etti ve İ.Ö. 200 yılı sonbaharında Abydos'u ele geçirdi. Bu arada Romalılar Makedonya kralı V. Philippos'a savaş ilan ederek bir orduyla Yunanistan'a girmişti. Böylece III. Makedonya Savaşı başlamış oldu[9]. Diğer elçilerin muhataplarıyla neler konuştuğu bilinmiyor. Ancak hem Suriye kralı hem de Mısır kralı, bu savaşa müdahil olmadılar.

II. Makedonya Savaşı'nın patlak vermesinde büyük sorumluluğu bulunan Pergamon kralı I. Attalos, üç yıl devam eden bu savaşta, Roma'nın sadık dostu ve müttefiki olarak Makedonya kralı V. Philippos'a karşı savaştı. İlerleyen satırlarımızda ayrıca söz edeceğimiz gibi bir taraftan tüm donanma ve kara gücüyle bu savaşta üzerine düşeni yaparken, diğer taraftan Yunanistan'daki kentleri Roma müttefiki yapmak için aracılık yaptı. Yaşamını da oğlu II. Eumenes'in Roma senatosuna yazmış olduğu şu mektubundan anlaşılacağı üzere Aitolia'da, Aitolialıları Roma müttefiki yapmak için yaptığı bir konuşma sırasında felç olmuş, sedyeyle Pergamon'a döndükten bir süre sonra yaşamını yitirmiştir:

Babam, Asya'nın ve Yunanistan'ın tüm halkları içinde size dost ve müttefik olan ilk kişiydi. Yaşamının sonuna kadar size sadakatında en vefalı olarak kalandı, sadakatini yalnızca kalben değil, fiilen gösterdi. Yunanistan'daki tüm savaşlarınızda yanınızdaydı. Müttefiklerinizin tümü içinde en büyük askeri birlikleri ve en çok gemiyi temin eden, en çok erzağı sağlayandı. Bu arada çok ciddi tehlikelerle karşı karşı geldi ve nitekim yaşamını V. Philippos ile savaş sırasında, Boiotialıları sizin dostlarınız ve müttefikinizleriniz arasına dahil etmek için uğraşırken yitirdi (Polyb.XXI.20.1-3. Hansen 1971, 67).

İ.Ö. 198 yılının baharında 24 gemilik bir donanmayla Yunanistan'daki savaşa katılmak üzere yola çıkan I. Attalos, oradaki savaşları sırasında Suriye kralı III. Antiokhos'un Pergamon'u ele geçirmek için bir saldırı düzenleyeceği haberini alınca elçilerini Roma'ya gönderip bu haber hakkında Romalıları bilgilendirdi. Roma senatosuna bu elçileri aracılığıyla şu mesajı iletti:

(9) Walbank 1940, 127 vd. Hansen 1971, 59 vd. Errington 2006, 255 vd.

Ya Romalılar Attalos'un Krallığı'nı korumak için Pergamon'a askeri birlikler göndersinler ya da Attalos'un donanmasıyla ve elinde kalan askeri birlikleriyle ülkesine dönmesine izin versinler.

Romalılar onun bu iki isteğinden hiçbirine itibar etmeyerek olumsuz yanıt verdiler. Fakat III. Antiokhos'a elçilerini gönderip, ondan Roma'nın müttefiklerine karşı düşmanlığını sonlandırmasını istediler (Liv. XXXII. 8.9 vd). Anlaşılan Roma'nın kararı isabetliydi. Zira Attalos'un Roma'ya göndermiş olduğu ikinci elçi heyetinin görevi III. Antiokhos'un Pergamon'a saldırmasına engel olmuş bulunan Romalı elçilere teşekkür etmek, altından yapılma büyük bir taç kralın armağanı olarak Capitolium'a koymaktı.

Pergamon kralı I. Attalos, İ.Ö. 198 yılında hem Yunanistan'da hem de adalarda yapılan savaşların tümünde yer aldı. Andros Adası daha önce Roma ve Attalos'un ortak güçleriyle zaten ele geçirilmişti. I. Attalos bu adada Rodoslularla güçlerini birleştirdikten sonra Euboia'ya geçti. Yunanistan'da bir yıl önce fethedilmemiş olarak bırakılmış yerleri ele geçirmek için savaşmaya devam ettiler. Onların hedefindeki kentlerden birisi de Korinthos'tu. Bu kente saldırdılar, fakat ele geçiremediler. Aynı yılın kışına doğru Romalı *consul* Lucius Flamininus karşısında başarılı olamayan ve Yunanistan'daki üslerini kaybeden V. Philippos, barış istemek zorunda kaldı. İ.Ö. 198 yılının Kasım ayında Yunanistan'daki Thermophylai'ın doğusundaki Nikaia'da yapılan barış görüşmelerine katılan I. Attalos'un elçilerinin taleplerinden birisi Khios (Sakız) Savaşı'nda V. Philippos tarafından ele geçirilmiş olan tüm Pergamon gemilerinin tayfalarıyla birlikte iadesi oldu. Bir diğer talepleri de V. Philippos'un Pergamon'a saldırdığında yakıp yıkmış olduğu Aphrodision (Aphrodite Tapınağı) ve Athena Nikophorios Tapınağı'nın eksiksiz olacak şekilde onarılmasıydı. Rodosluların V. Philippos'un Hellespontos ve Anadolu'nun batısında ele geçirmiş olduğu yerleri terk etmesini istemek dışında bir talepleri olmadı.

Makedonya kralı V. Philippos, Nikaia toplatısının ilk gününde önüne koyulan bu koşulları itirazsız kabul etti. Pergamon'daki tapınakları onaracak, Aphrodision'un kutsal alanını yeniden yeşillendirilmesi için üzerine düşeni yapacaktı. Fakat ertesi gün her ne olduysa önüne koyulan koşulların bazılarına itiraz etti. Yunanistan ve Anadolu'nun batısındaki bazı kentleri de boşaltmayacağını söyledi. Onun boşaltmak istemediği kentlerden birisi İasos (Kuren), ikincisi Bargylia (Asarlık) idi. Nikaia'daki barış görüşmeleri bu nedenle tıkandı ve görüşmelere Roma'da devam edileceğine karar verilerek son verildi.

Fakat Roma senatosu, görüşmelerden yine bir uzlaşma çıkmayınca savaşa *proconsul* Lucius Filamininus komutasında devam edilmesine karar verdi. Flamininus, V. Philippos'un Yunanistan'ı tamamen boşaltmaması durumunda barış görüşmeleri olmayacağını ilan etti[10].

Makedonya kralı V. Philippos, Sparta kralı Nabis'i müttefik olarak kazanmaya çalışırken, Pergamon kralı I. Attalos, Romalı proconsul tarafından Boiotialıların ittifaka dahil edilmesi konusunda yardımcı olması için Boiotia kenti Thebai'ya çağrıldı. Fakat yaşlı kral, yaşamının sonuna gelmişti. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi orada Yunanistan'daki Boiotialıları Roma müttefiki yapmak adına yapmış olduğu konuşması sırasında felç oldu ve hasta olarak Pergamon'a döndü (Liv. XXXIII.1 vd.; 21. Plut. *Flam.* 6). İ.Ö. 197 yılının Haziran ayında Tesalya'nın Kynoskephalai (Köpek Adaları) mevkiinde yapılan barış antlaşmasına (Kynoskephalai Barışı) ilişkin haberleri aldıktan kısa bir süre sonra yaşamını yitirdi (Polyb. XXI.20.1).

Kynoskephalai barış antlaşmasının hükümlerinin bazı maddeleri Anadolu kentleriyle ilgiliydi. Philippos'a denetiminde bulunan kentlerden elini çekmesi emrediliyordu. Antlaşmada bazı kentler adları sayılarak vurgulandı ki bu kentler Ptolemaioslara aitti (Liv. XXXIII.30). Bu nedenle Romalılar, bu antlaşmada Mısır Krallığı'nın temsilcisi gibi davarandılar. Böyle davranmalarının nedeni, anlaşılan V. Philippos'tan daha çok Suriye Kralı III. Antiokhos'a karşı alınan bir önlemdi. Pergamon kralı Attalos'un ise Roma zaferiyle son bulan II Makedonya Savaşı'ndan büyük bir kazancı olmadı. Yokluğunda ona armağan edilen tek yer Aigina adasıydı. Ona verilen bir diğer armağan ise fillerdi. Rodos'a Karia kenti Stratonikeia ile V. Philippos'a ait olan Karia'daki diğer kentler verildi.

Kynoskephalai barış antlaşması İ.Ö. 197 yılı sonuna doğru Roma halk meclisinde onaylandı. Roma, bu barış antlaşmasıyla Yunan kentlerinin özgürlüğünü Roma himayesine alarak garanti etmiş ve bu, ertesi yıl Yunanistan'a giden Filamininus tarafından orada ilanen duyurulmuştur. Böylece V. Philippos'un Anadolu ile tüm bağı koparılmış oldu. Barış antlaşması hükümleri, II. Makedonya Savaşı'nda V. Philippos'un müttefiki olan Bithynia kralı I. Prusias açısından büyük bir yıkım olmadı. Philippos tarafından kendisine bağışlanmış olan Kios

(10) Polyb. XVIII.1-12. Liv. XXXII.32 vd. App. *Maced.* VIII.

(Gemlik) kentinin özgürlüğünün tanınması dışında Kynoskephalai antlaşması öncesinde sahip olduğu her şeyini muhafaza etti (Kaya 1996, 215).

Roma'nın Anadolu'daki Yunan kentlerinin özgürlüğünün garantörü olması, anlaşılan Suriye kralı Antiokhos'a karşı alınmış olan bir önlemdi. Zira, Filamininus tarafından Yunanistan'a özellikle adları sayılarak özgürlükleri ilan edilen Anadolu kentleri, yani Euromos (Ayaklı), Pedasa (Karacahisar), Bargylia (Asarlık), Iasos ve Hellespontos'daki Abydos (Nara) kentleri Mısır kralı Ptolemaios'a bağlıydılar (Liv. XXXIII.30.3).

Attalos öldüğünde Pergamon Krallığı, uluslararası ilişkiler bakımından çağının en etkili krallıklarından birisi olmuştu. Sınırları selefinin dönemiyle kıyaslandığında oldukça büyüktü. Attaleia (Selçikli), onun tarafından kurulmuş olan bir koloniydi. Ege adalarından ikisi, yani Aigina ve Andros Pergamon Krallığı'nın sınırlarına dahil edilmişti. Elaia (Zeytindağ), Phokaia (Foça), Kolophon (Değirmendere), Teos (Sığacık), Smyrna (İzmir), Notion (Ahmetbeyli), Adrmytteion (Edremit), Aleksandria Troas (Eski İstanbul) ve İlion (Hisarlıktepe) kentleri I. Attalos'un krallığının sınırları içerisindeydi. Fakat bu kentlerden Teos dışındakiler özgürdü. Teos ise İ.Ö. 204 yılından beri Syria kralı III. Antiokhos'undu.

XXI.2. Eumenes Soter

II. Eumenes de selefi gibi dost ve müttefiki olan Roma ve Rodos ile askeri ve siyasi işbirliğini devam ettirdi. İ.Ö. 195 yılında Romalı *proconsul* L. Flamininus'un daveti üzerine Yunanistan'ın Korinthos kentinde düzenlenen konferansa katıldı. Konferansın gündemi Sparta kralı Nabis'in İ.Ö. 198 yılında V. Philippos'tan aldığı Argos kentinin özgürlüğüydü. Nabis'in katılmadığı toplantıda Argos kentine özgürlüğünün kazandırılması için Sparta'ya savaş açılmasına karar verildi. Bu karar özellikle Rodoslular için çok değerliydi. Çünkü Rodos ticaretine zarar veren Giritli korsanlar Sparta kralı Nabis tarafından destekleniyordu. Kral Nabis, kendisine savaş açan müttefik orduları karşısında başarılı olamadı, yenildi ve barış istemek zorunda kaldı. Yapılan barış antlaşması Peloponnesos'taki Argos kentine bağımsızlığını kazandırdı. Pergamon kralı II. Eumenes'in bu savaştan çok büyük bir kazancı söz konusu değildi. Filler de dahil olmak üzere elde ettiği ganimet ve onursal tatmin ile yetindi (Liv. XXXIII.30.10 vd.). Elde ettiği ganimeti Pergamon'daki Athena Nikophoros tapınağına adadı ve askerleri onun kahramanlığını heykelini dikerek onurlandırdılar.

Makedonya krallı V. Philippos, Kynoskephalai antlaşmasıyla siyasal bir güç olmaktan en azından geçici bir süre çıkarıldı. Fakat Pergamon kralı II. Eumenes, özgürlüğünü korumak isteyen Anadolu'nun batı kıyılarındaki kimi kentler, saldırı ve istila tehdidinden kurtulmuş değillerdi. Bu barış antlaşmasından kısa bir süre sonra Ephesos'a gelen Suriye kralı III. Antiokhos, İ.Ö. 197 yılı kışını Ephesos'ta geçirdi. İ.Ö. 197 yılının yaz mevsimi sonuna kadar, Kilikya'dan Çanakkale Boğazı'na (Hellespontos) kadar Mısır ve Makedonya'ya bağımlı olan kentler, III. Antiokhos tarafından ele geçirildiler. Ona karşı inatla direnen yalnızca üç kent vardı. Bunlardan birisi Smyrna, ikincisi Lampsakos (Lapseki) ve üçüncüsü Aleksandria Troas (Eski İstanbul) idi. İlk iki kent I. Attalos döneminden beri Pergamon Krallığı'nın müttefikiydiler. III. Antiokhos, bu kentleri silah zoruyla ele geçirmek için askeri güçlerini kullandı. Ephesos'tan gönderdiği askeri birlikler Smyrna'yı (İzmir) kuşatırken, Lampsakos'u (Lapselki) ele geçirmek görevi kralın Abydos'daki (Nara) askeri birliklerine verilmişti (Liv. XXXIII. 38. 1 vd.)

Smyrna, Lampsakos ve Aleksandria Troas kentleri, Pergamon kralı II. Eumenes ve Rodos ile birlikte Suriye kralı III. Antiokhos'a karşı Roma'nın himayesini garanti etmek için mücadele ettiler. Muhtemelen Pergamon kralı II. Eumenes'in teşvikiyle elçilerini Roma'ya gönderdiler. Romalılar onların himaye talebine kayıtsız kalmadılar ve III. Antiokhos'u özgür Yunan kentlerine saldırmaması ve Avrupa'ya geçmemesi konusunda uyardılar. (Polyb. XVIII.47. Liv. XIII.34.2-3). Uyarıyı dikkate almayan III. Antiokhos, İ.Ö. 196 yazında Çanakkale Boğazı'nın (Hellespontos) her iki yakasındaki askeri faaliyetlerine devam etti. Fakat diplomasiden de vazgeçilmedi. Böylece Roma ile Suriye kralı arasındaki diplomasi trafiği İ.Ö. 192 yılına kadar devam etti. Roma'nın Mısır krallığı adına bu krallığa ait kentlerin de hamisi olarak siyaset üretmesine Mısır Kralı V. Ptolemaios Epiphanes ile evlilik temelinde akrabalık bağı kurarak engel oldu (Liv. XXXIII. 39-40.). III. Antiokhos, ilkin kızı Kleopatra ile Mısır kralı V. Ptolemaios'u nişanladı. Sonra İ.Ö. 194/3 kışında Raphia'da düğün töreni yapıldı. 16 yaşındaki Mısır kralı V. Ptolemaios Epiphanes ile III. Antiokhos'un 26 yaşındaki kızı Kleopatra evlendiler. Koile Syria gelinin çeyizi olarak Mısır kralı Ptolemaios'un oldu (App. *Syr.* 5. Liv. XXXV.13.4).

Bu arada Pergamon kralı II. Eumenes, Suriye kralı III. Antiokhos ile Roma arasındaki diplomaside iki yıldan daha uzun bir süre muhatap alınmadı. II. Eumenes'in Roma ile Suriye kralı III. Antiokhos arasındaki savaşın ilkinin zaferiyle sonuçlanacağına, bu savaşta Roma'nın yanında taraf olarak yer

aldığında sınırlarını genişleteceğine olan inancı tamdı. Bu nedenle o, Antiokhos ile Anadolu'da yapılacak barış görüşmelerinde Roma'yı temsil edecek olan üç Romalı elçiyle Elaea'da (Zeytin Dağ) görüştü ve barış görüşmelerinin Pergamon'da yapılması için onları ikna etti. Fakat buna rağmen barış konferansı Pergamon'da değil ilerleyen satırlarımızda söz edeceğimiz gibi Apameia'da yapıldı. İ.Ö. 193 yılı yazındaki bu konferanstan ve daha sonra Ephesos'taki barış görüşmelerinden bir sonuç alınamadı. Aynı yılda, Suriye kralı III. Antiokhos Ephesos'tayken Pergamon kralı II. Eumenes'i müttefik olarak kazanmak amaçlı bir girişimde bulundu . Antiokhos, bu amacına ulaşabilmek için Eumenes'i kızıyla evlendirmek istedi. Evlilik teklifini Eumenes'in kabul etmesi durumunda tüm krallığını onunla paylacaktı. Antiokhos'un bu teklifi, II. Eumenes'in kardeşleri Attalos ile Philetairos üzerinde etkili oldu. Onlar, Eumenes'i Antiokhos'un kızıyla evlenmesi için zorladılar. Fakat Eumenes, yapılacak savaşın Roma'nın zaferiyle son bulacağına olan inancı dolayısıyla kardeşlerini dinlemedi. Dahası siyaseten de böyle bir ittifak akılcı değildi. Zira savaşı Roma kazanırsa bu savaşın sonunda güçlenerek çıkacağı kesindi. Savaştan zaferle ayrılan taraf Suriye kralı III. Antiokhos olursa, Antiokhos'un müttefiki olsa da olmasa da kendisinin gücü sınırlanacak, saygınlığını yitirecekti. Çünkü bu durumda Antiokhos, tüm krallığını elinden alır ya da kendisine bıraktığının da egemeni olurdu. Bu nedenle Suriye kralı III. Antiokhos'un evlilik temelinde akrabalıkla güçlendirilecek olan ittifak teklifini reddetti (App. *Syr.* 5).

XXI.3. Antiokhos Savaşı

İ.Ö. 196 yılından beri devam eden barış görüşmelerinden bir sonuç alamayan Suriye kralı III. Antiokhos, Ephesos'taki barış görüşmelerinden de bir sonuç alamayınca Batı Anadolu ve Trakya'daki askeri etkinliklerine devam etti. İ.Ö. 192 yılında Yunanistan'da Aitolialılarla Akhaialılar arasında patlak veren savaşa ilkinin daveti üzerine müdahale etmeye karar vererek bir ordusunu Yunanistan'a gönderdi ve Yunanistan'a hareket etmeden önce Smyrna, Lampsakos ve Aleksandria Troas'ı ele geçirmek için bir girişimde daha bulundu. Fakat bir sonuç alamadan Yunanistan'a gitmek üzere Çanakkale Boğazı'ndan Avrupa'ya geçti. Romalılar, onun Yunanistan'daki savaşlarda taraf olarak yer almak üzere bu boğazı aşmış olduğunu, bu sırada Yunanistan'da Sparta kralı Nabis'e karşı savaşmakta olan Pergamon kralı II. Eumenes'in Roma'ya gönderdiği kardeşi Attalos'tan öğrendiler. Romalılar bu haberi kendilerine ileten II. Eumenes'e teşekkür ettiler ve haberi getiren Eumenes'in kardeşi Attalos'u devlet misafiri

olarak ağırlayarak hediyelerle onurlandırdılar. Attalos'a verilen hediyeler, iki at, iki koşum takımı, 100 adet gümüş vazo ve 20 adet altın vazodan oluşuyordu (Liv. XXXV.23.10 vd.). Romalılar bu haberi aldıktan sonra Suriye kralı III. Antiokhos'a savaş ilan ettiler. Böylece tarihe Antiokhos Savaşı olarak geçen savaş başlamış oldu.

Suriye kralı III. Antiokhos, bir orduyla Trakya üzerinden Yunanistan'a girdiğinde Aitolialılar Yunanistan'daki Demetrias ve Khalkis kentini ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu kentlerden ikincisi Pergamon kralı II. Eumenes'in Anadolu'dan gelecek askeri birliklerinin Yunanistan'a sevki açısından stratejik bir öneme sahipti. Bu nedenle bu sırada Sparta kralı Nabis ile savaş halinde olan Pergamon kralı II. Eumenes bu kralla bir antlaşma yaparak yönünü Khalkis'e döndü. Khalkis'te 500 asker bırakarak, Romalı general Filamininus'un gelişinden hemen sonra Atina'ya gitti. Onun bu kente gidişinin nedeni, Atina'da Suriye kralının taraftarları yüzünden patlak vermiş olan iç savaştı. Eumenes, Pire limanını ele geçirerek bu kentin iç savaşını sona erdirdi. Bu arada Suriye kralı Aitolialıların elinde bulunan Demetrias kentini ele geçirmiş ve oradan Lamia'ya geçmişti. Aitolia meclisi, 17 yıl önce Pergamon kralı I. Attalos için uygun buldukları başkomutan (strategos) unvanını bu kez Suriye kralı III. Antiokhos'a verdi.

Yunanistan'daki savaşlar, daha çok deniz savaşlarıydı. Savaşlar Euboia kenti Khalkis civarında ve Andros yakınlarında oldu. İ.Ö. 192 yılının yaz ve sonbahar mevsimlerinde yapılan tüm bu savaşlarda Pergamon kralı II. Eumenes önemli roller üstlendi. Suriye kralı, İ.Ö. 191 yılı Nisan'ında yapılan kesin sonuçlu Thermophylai Savaşı'na kadar Yunanistan'da kaldı. Bu savaşta aldığı yenilgiden hemen sonra Khalkis'ten Ephesos'a geçti (Walbank 1940, 329 vd.)

Suriye kralı III. Antiokhos'un Anadolu'ya dönüşü, Pergamon kralı II. Eumenes'in ülkesi Pergamon'u güçlü bir düşman saldırısına açık hale getirdi. Buna rağmen Pergamon kralı, Yunanistan'daki savaşlarda müttefiklerini yalnız bırakmadı. Emrindeki donanmanın büyük kısmını Pergamon'un savunmasına yardımcı olması için Anadolu'ya gönderdi. Kendisi Aigina'da kaldı. İ.Ö. 191 yılı sonlarından itibaren savaş alanı, Kilikya'dan Çanakkale Boğazı bölgesine kadar tüm Batı Anadolu'nun kıyı bölgelerine taşınmış durumdaydı. Bu arada Suriye kralı Hellespontos bölgesindeki üç kentin tahkimatını güçlendirmişti. Bu kentler Abydos (Nara Burnu), Lysimakheia (Ekzamil) ve Sestos (Açıkbaş/ Yalıkabat) idi (Liv. XXXVI. 41-46).

Suriye kralı Antiokhos Roma donanmasının Delos açıklarında olduğunu öğrenince Hellespontos Bölgesi'ni oğlu Seleukos'a emanet ederek Ephesos'a döndü. Rodoslu generali Poliksenidas'ı ise Romalılara, onların Pergamon donanmasıyla birleşmesinden önce saldırması için görevlendirdi. Kendisi Phokaia'yı (Foca) ele geçirmek için Ephesos'tan ayrıldığında ise bu kent Romalıların eline geçmişti. Bu nedenle o, kara güçlerini toplamak için Magnesia'ya (Manisa) çekildi. Eumenes'in donanması Phokaia'da Roma donanmasına katıldı. Ephesos'ta onlara Rodos donanması da dahil oldu. Müttefiklerin donanması Suriye kralının amirali Polyksenidas'a karşı savaştılar. Nihayet onlar, Ephesos (Ephesos) yakınlarında Suriye Krallığı'nın donanmasını yendiler. Bu savaştan sonra yaklaşan kış nedeniyle gemilerine karaya demirlemek ihtiyacı duyan Pergamon ve Rodos kıyıya çekildiler. Romalılar ise, Phokaia'nın (Foça) savunmasını garanti eden bir garnizonu bu kentte bıraktıktan sonra Khios (Sakız) adasına döndüler. Fakat kış boyunca savaşlar devam etti. Suriye kralının Magnesia'ya çekilerek kıyı bölgesinden uzaklaşması, Suriye hakimiyetindeki kentleri ele geçirebilmesi anlamında Pergamon kralı Eumenes'in işini kolaylaştırdı. Kyme (Nemrutköy), Notion (Ahmetbeyli) ve Kolophon (Değirmendere) kısa sürede Eumenes tarafından ele geçirildi. Erythrai, Phokaia'nın ele geçirilmesinden hemen sonra zaten müttefiklerin eline geçmişti (Liv. XXXVII.8 vd. App. *Syr.* 23 ve 25).

İ.Ö. 190 yılı baharında Roma kara ordusu, Trakya üzerinden Çanakkale Boğazı'na doğru ilerlemekteydi. Romalı amiral Livius, *consul* Lucius Scipio komutasındaki Roma kara ordusunun geçişini kolaylaştıracak koşulları hazırlamaya başladı. Elaia (Zeytindağ), Dardanos (Maltepe) ve Rhoeteum, Suriye kontrolünden çıkarıldılar. Sestos (Açıkbaş), hemen teslim olmasına rağmen Abydosr Nara) direndi. Romalı komutan Livius, kenti kuşatmak zorunda kaldı. Bu arada Roma donanmasına katılmak için yola çıkmış olan bir Rodos donanması, Suriye kralının Rodoslu amirali Polyksenias tarafından imha edildi. Phokaia, III. Antiokhos'un oğlu Seleukos tarafından hileyle ele geçirildi. Aralarında Kyme (Nemrut) kentinin de bulunduğu diğer komşu kentler de Seleukos'a teslim oldular. Müttefik donanma kuvvetleri daha sonra Likya ve Kilikya kıyılarında Suriye donanmalarıyla savaşlar yaptılar. Ephesos (Selçuk), Patara (Kaş), Iasos (Kuren), Elaia (Zeytindağ), Adramitteion (Edremit), Abydos (Nara), Kyme (Nemrut), Side ve Teos (Sığacık) yakınındaki Myonnesos gibi kentler askeri operasyonların yapıldığı yerler ya da bu operasyonla ilgili olanlardı. Side'de bir Suriye donanması Rodoslular tarafından yenilgiye uğratıldı. Rodoslu Polyksenidas komutasındaki

Suriye donanmasının Myonnesos açıklarında Roma ve Rodos ortak donanmasına yenilmesi, Suriye kralının deniz egemenliğini sona erdirdi. Ücretli askerler olarak kiralanan Galatlarlarla takviye edilmiş bulunan Suriye kralının kara ordusu da Pergamon'da başarılı olamadı. Kralın ordusu tarafından kuşatılan Pergamon, Eumenes'in kardeşi Attalos'tan kentin savunmasını devralan Diophantes tarafından kurtarıldı. Diophantes'in başarılı karşı saldırıları sırasında büyük kayıplar veren Suriye kara ordusu Sardeis'e çekilmek zorunda kaldı. Lysimakheia (Ekzamil) ve Abydos'daki (Nara) Suriye garnizonları da bu kentlerden ayrılmışlardı (Hansen1971, 83 vd). Nihayet Romalı *consul* Lucius Scipio, Hannibal'i Zama'da yenen ünlü kardeşi Publius Scipio ile birlikte Gelibolu'ya (Khersonesos'a) geldi.

Pergamon kralı II. Eumenes, Scipio komutasındaki Roma ordusunun Çanakkale Boğazı'ndan geçişini kolaylaştırmak için donanmasıyla o bölgeye gitti. Suriye kralı III. Antiokhos, Roma ordusunun Çanakkale Boğazı'na ulaşmış olduğunu öğrenince barış talep etti. Onun barış ile ilgili teklifini Romalı *consul* Lucius Scipio'ya ileten elçi Byzantionlu Herakleides'ti. Fakat onun aracılığı ile savaş öncesi taleplerinden vaz geçtiğini bildiren Suriye kralının teklifi, Romalı consul Scipio tarafından yeterli bulunmadı. Scipio, kralın Toros dağlarının batısındaki Anadaolu'da sahip olduğu herşeyi Romalılara teslim etmesi koşuluyla barışın mümkün olacağını söyledi. Suriye kralı III. Antiokhos, Scipio'nun bu koşuluna boyun eğmeyince savaşa devam edildi. Roma ile Suriye kralı arasındaki son savaş Sipylos (Sipil) yakınındaki Magnesia (Manisa) yakınındaki ovada yapıldı.

Pergamon kralı II. Eumenes, bir sonraki bölümde ayrıca söz edeceğimiz Magnesia (Manisa) Savaşı'nda Roma'nın en değerli müttefikiydi. Consul Scipio komutasındaki Roma ordularının Anadolu'ya geçişine yardım eden ve Kaikos (Bakırçay) vadisi boyunca ilerleyerek savaşın yapıldığı Magnesia'ya (Manisa) kadar Roma ordusuna refakat eden II. Eumenes, kardeşi Attalos ile birlikte bu savaşta yarısı süvari olan toplam 6 bin askerden oluşan ordusuyla birlikte bizzat yer aldı. Müttefiki olan Akhaialılar da bu savaşta II. Eumenes'in isteği üzerine 800 süvariyle yerlerini aldılar. Eumenes'in ordularına saldırı emri vermesiyle başlayan savaş, Roma'nın zaferiyle sona erdi. Savaşta II. Eumenes'in 24 askeri yaşamını yitirdi. II. Eumenes ile kardeşi Attalos'un savaşta göstermiş oldukları cesaret ve yiğitlikleri Pergamon'daki tanrıça Athena kutsal alanına yerleştirilen bir grup anıt heykel ve yazıtlarla kutlandı. Ancak bunlardan yalızca birisi günümüze kadar korunarak gelebildi: Eumenes ve Attalos'u öven bu yazıtın içeriği şöyledir:

Kral Eumenes ve kardeşiyle ittifakları gereğince (Anadolu'ya) geçen Akhaialılar Antiokhos'a karşı savaştılar. Lydia'daki Phrygios Irmağı yakınında savaşa dahil olan Akhaialılar, kral Attalos'un oğlu Attalos'un bir portresini, onun cesareti ve yiğitliği, kendilerine karşı dürüstlüğü dolayısıyla Athena Nikophoros'a adadılar (*Ins. Perg.* nr. 64).

II. Eumenes, savaştan hemen sonra Roma'ya gitti. Senatörleri Anadolu'daki yeni siyasi yapının belirlenmesinde etkileyip kendisi için en uygun koşulları elde etmeye çalıştı. Kent devletlerinin elçileri gibi o da Galatları senatörlere şikayet etti. Bu şikayetler etkili oldu. Senato, savaştan sonra kışı geçirmek için Anadolu'da bulunan orduyu orada tutmaya ve komutan olarak da ertesi yılın bir *consul*'unu atamaya karar verdi. Bu consul Manlius Vulso idi. Manlius Vulso, İ.Ö. 189 yılında Galatlara karşı bir sefer düzenledi. Onun bu seferinde ve Galatlara karşı yaptığı savaşlarda en değerli yardımcısı II. Eumenes'in kardeşi Attalos'tu. Her ikisi de Pergamon Krallığı sınırları içindeki kraliyet denetimini güçlendirmek için koloniler kurdular. Onların kurdukları koloniler şunlardır: Friya'daki Eumeneia (Işıklı) ve Dionysopolis (Ortaköy), Philadelphia (Alaşehir), Tmolos Dağı'nın güney eteklerindeki Tripolis (Yenice), Propontis (Marmara Denizi) kıyısında, Bisanthe yakınındaki Panion, Apollonia (Uluborlu), Adını Perslerin Hazar Denizi yakınındaki Hyrkania'dan getirdiği sakinler dolayısıyla alan Hyrkania Ovası (Strabon XIII.4.13) yakınındaki Eumeneia, Bithynia'daki Hellenopolis ve Pamphylia'daki Attaleia (Antalya).

İ.Ö. 188 yılında Apameia'da düzenlenen Apameia Barışı toplantısınnda Suriye Kralı III. Antiokhos'un boşalttığı Anadolu'daki topraklarından en büyük payı alan II. Eumenes oldu. Bu antlaşma ve paylaşımdan bir sonraki bölümde söz edeceğiz. II. Eumenes ve halefleri, Roma'ya hep sadık kaldılar. Bu rağmen, III. Makedonya Savaşı'ndan sonra, Romalı senatörler tarafından bu savaşta arabulucuk girişiminde bulunmuş olmakla suçlandılar ve Roma'da Pergamon'a karşı olan bir politika takip edildi. Ancak bu politika bir süre sonra terk edildi. Pergamon krallarının Roma'ya rağmen hiçbir politik tercihi olmadı. İ.Ö. 133 yılında ölen III. Attalos, ölmeden önce hazırlamış olduğu bir vasiyetname ile krallığı'nın varisinin Roma halkı olduğunu ilan etti. Roma, miras gereğince Pergamon Krallığı'nı ortadan kaldırdı. Bu krallığın toprakları üzerinde Roma'nın Asia Eyaleti kuruldu.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM
ROMA'NIN GELİŞİ: DİPLOMASİ, SAVAŞ ve BARIŞ

XXII. 1. Roma ve Anadolu: İlk İlişkiler

Romalılar *Asya* dedikleri Anadolu'yu İ.Ö. 3. Yüzyılın ikinci yarısına kadar tanımıyorlardı. İ.Ö. 270'li yılların başlarına kadar Adriyatik Denizi'nin doğusu ile bile ilgilenmemişlerdi. Fakat en azından İ.Ö. 330'lu yılların ortalarından itibaren Makedonya Krallığı'ndan haberdardılar. Bir rivayete göre İskender, Pers seferine gitmeden önce (İ.Ö. 335/334) Romalılar için "*eğer yönetmek istiyorlarsa ya güçlü olsunlar ya da güçlü olanlara boyun eğsinler*" diye yazmış, Romalılar da ona altından bir çelenk göndermiş (Arr. *Anab.* VII.15.5 vd).

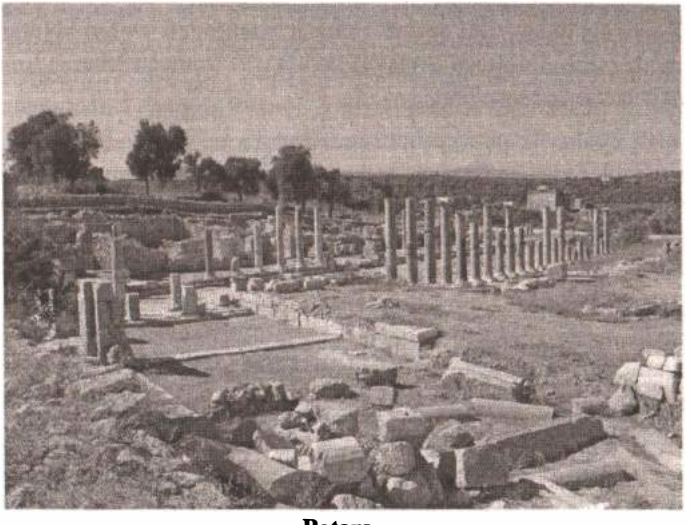
Roma'nın Anadolu'nun batısındaki krallıklar ya da kentler hakkındaki ilk bilgilere ise anlaşılan Livius Andronikos adlı bir Yunanlı kölenin Romalı öğrencilerini eğitmek için Homeros'un *Odysseia* destanını Yunanca'dan Latince'ye *Ulysses* olarak çevirdiği İÖ 241 yılından itibaren sahip olmaya başladılar. İlk doğrudan ilişkiler ise yaklaşık otuz beş yıl sonra kurulmaya başladı. Bu tarihte hem Pergamon (Bergama) kralı I. Attalos, hem de efsanevi ataları Aeneas'ın yurdu olan İlion (Troia= Hisarlıktepe) Roma Cumhuriyeti'nin dostları ve müttefikleri arasındaydı. Aynı yılda (İÖ 205) Romalılar, İtalya yarımadasını istila etmiş olan Kartacalı Hannibal'in yaşattığı sıkıntılardan kurtulmak isterlerken aradıkları tanrısal yardımı, Anadolu'da bir tapınak devleti olan Pessinus'ta bulacaklarına kehânetlerle inandırıldılar. Bu nedenle senatörlerden oluşturulan bir elçi heyeti I. Attalos'a gönderildi. Elçiler I. Attalos'un aracılığıyla Pessinus'taki Ana Tanrıça'nın sembolü olan siyah taşı Roma'ya götürüp muhteşem bir törenle Capitolium'a yerleştirdiler. Anadolu'nun batısı sonraki dört yıl boyunca Makedonya kralı V. Philippos'un saldırısına maruz kaldı. Romalılar, Attalos'un elçileriyle Rodos Cumhuriyeti'nin elçilerinin Roma'ya gelip Philippos ile Suriye

(=Seleukoslar) kralı III. Antiokhos arasında yapılmış olan sözde gizli antlaşmayı senatörlere anlatmış oldukları İÖ 201 yılına kadar bu seferlere kayıtsız kalarak, Anadolu'da dostları ve müttefikleri olduğunu unuttular. Pergamon kralı ile Rodos'un elçilerinin amacı, korkutarak Romalıların dikkatini Hellenistik Doğu'ya çekmek ve Roma'yı Anadolu'daki savaşlarda müttefik olarak müdahil görmekti. Bu işe yaradı ve Roma, müttefik ve dostları adına Anadolu'da müdahil olma hakkını kendisinde gören siyasal bir güç olarak ortaya çıktı.

XXII.2. Roma Himayesi ve Diplomasi

Roma senatosu İÖ 200 yılında hem Makedonya kralına hem de Suriye kralına elçiler gönderdi. Elçilerin Suriye kralıyla görüşmelerinin içeriği belli değil. Fakat kralın düşmanlığını üzerlerine çekecek bir görüşme yapmadıkları muhtemeldir. Zira Roma ilk olarak Makedonya kralı V. Philippos'un gücünü yok etmek zorundaydı. Nitekim Philippos'a elçiler aracılığıyla beş yıl önce imzalamış olduğu Phoenike Antlaşması'nın koşulları hatırlatıldı; Pergamon kralına savaş tazminatı ödemesi söylendi ve o, Yunan kent devletlerine saldırmaması konusunda uyarıldı. Fakat Philippos, Roma'nın bu uyarısını dikkate almadı ve Kyzikos (Erdek) kentini kuşattı. Roma, kuşatmayı kaldırmayan krala savaş ilan etti. İÖ 198 yılında Roma'nın zaferiyle sona eren bu savaş (II. Makedonya Savaşı) Roma'nın müttefiki olan I. Attalos'un sınırlarını az da olsa genişletti. Anadolu'daki kent devletleri açısından bu zaferin önemi ise onların bağımsız kalabilmelerini garanti ederek yeni bir koruyucu bulduklarına inanmalarıydı. Roma senatörleri, sonraki yıllarda Suriye kralı III. Antiokhos'a karşı ortaya koydukları siyasi duruşlarıyla da onları yanıltmadı.

Makedonya Kralı V. Philippos'un İ.Ö 198 yılında Roma'ya yenilmesi, Hellenistik dünyanın Makedon kökenli bir başka kralına, yani Suriye kralı III. Antiokhos Megas'a İskender İmparatorluğu'na sahip olmak gibi Diadokhlar döneminden beri devam eden geleneksel bir iddiayı hatırlaması bakımından teşvik edici oldu. Suriye kralı III. Antiokhos, II. Makedonya Savaşı sırasında zaten Suriye'deki başkenti Antiokheia'dan (Antakya) ayrılmış, Kynoskephalai Barışı imzalandığında Karia'ya kadar gelmiş ve bazı kentleri ele geçirmiş ve diğerlerini de ele geçirmek için yoluna devam etmekteydi. İ.Ö. 198 yılı kışına doğru Ephesos'a gelip, kışı bu kentte geçiren Suriye kralı, bu sırada Anadolu'daki tüm Yunan kentlerini Suriye Krallığı'nın hakimiyetini tanımaya zorladı. Pergamon kralı I. Attalos döneminde Pergamon'a bağımlı olanlar da dahil kentlerin ekseriyeti Antiokhos'a boyun eğerek, Suriye Krallığı'nın hakimiyetini tanıdılar.

Patara

İ.Ö. 197 yılının yaz mevsimi sonuna kadar, Kilikya'dan Çanakkale Boğazı'na (Hellespontos) kadar Mısır ve Makedonya'ya bağımlı olan kentler, III. Antiokhos tarafından ele geçirildi Kilikya ve Pamphylia'yı ele geçirmede hiç zorluk yaşamayan kralın Likya kentlerini, yani Phaselis (Tekir), Lymira (Alakır), Andriake (Çayağzı), Ksanthos (Kınık) ve Patara'yı (Gelemiş-Kaş) denetimi altına alırken bir zorluk yaşayıp yaşamadığı belli değil. Likya'nın en büyük kenti olan Ksanthos'un güney kapısında bulunan bir yazıttan III. Antiokhos'un bu bölgenin kentlerine karşı zor kullanmadığı anlaşılmaktadır. Bu yazıtta kralın kenti tanrı Apollon ile tanrıça Artemis'e ve onların anneleri Leto'ya armağan ettiği ve kenti Mısır Krallığı'ndan geri almak için görevlendirilmiş olduğu anlatılmıştır.

Batı Anadolu'da Suriye kralı III. Antiokhos'a karşı inatla direnen yalnızca üç kent vardı. Bunlardan birisi Smyrna (İzmir), ikincisi Lampsakos (Lapseki) ve üçüncüsü Aleksandria Troas (Eski İstanbul) idi. İlk iki kent, Pergamon kralı I. Attalos'un döneminden beri Pergamon Krallığı'nın müttefiydiler. III. Antiokhos, bu kentleri silah zoruyla ele geçirmek için askeri güçlerini kullandı. Ephesos'tan gönderdiği askeri birlikler Smyrna'yı kuşatırken, Lampsakos'u ele geçirmek görevi kralın Abydos'daki (Nara) askeri birliklerine verilmişti. Bu kentler, Pergamon kralı II. Eumenes ve Rodos ile birlikte Suriye kralı III. Antiokhos'a

karşı Roma'nın himayesini garanti etmek için mücadele ettiler. Muhtemelen Pergamon kralı II. Eumenes'in teşvikiyle İ.Ö. 197 yılından itibaren Roma'ya elçiler göndermeye başladılar.

Roma'ya giden ilk elçi heyeti, Lampsakoslularındı. Onlar, İ.Ö. 197 yılında, Suriye kralı III. Antiokhos'un Ephesos'u ele geçirmesinden önce yola çıkmışlardı. İ.Ö. 196 yılı yazında hem Smyrna hem de Lampsakos, bu sırada Yunanistan'ın Korinthos kentinde bulunmakta olan Romalı general Lucius Flamininus'a elçilerini gönderdiler. Flamininus, Roma senatosu tarafından tayin edilmiş olan 10 kişilik bir elçi heyetiyle birlikte Korinthos'taki İstmos oyunlarında tüm Yunan kentlerinin özgür olduklarını söyleyerek, onların özgürlüklerinin garantörünün Roma olduğunu alenen ilan etmişti. Suriye kralı III. Antiokhos da Lampsakos ve Smyrna elçilerinin Romalılar üzerindeki etkisini kırmak için elçilerini Korinthos'a gönderdi. Fakat Romalıların, artık Suriye kralı III. Antiokhos'un tarafsızlığına ihtiyaçları yoktu. Bu nedenle Korinthos'a giden III. Antiokhos'un elçileri, Romalı general ve elçilerinden umdukları yanıtı alamadılar. III. Antiokhos, Mısır (Ptolemaioslar) ve Makedonya kralı V. Philippos'a ait olan Anadolu'daki kentleri boşaltması, özgür Yunan kentlerine saldırmaktan kaçınması ve Avrupa'ya geçmemesi konusunda uyarıldı (Polyb. XVIII.47. Liv. XIII.34.2-3). Böylece Romalılar, Suriye kralına karşı ilk kez açıkça Yunan kentlerinin koruyuculuğunu üstlendiğini beyan etmiş oldu. Fakat Suriye kralı III. Antiokhos, mensubu olduğu hanedanın kurucusu olan I. Seleukos'un dönemindeki sınırlarına sahip olmak arzusundan vaz geçmek niyetinde değildi. Bu nedenle İ.Ö. 196 yılı yaz mevsiminde Çanakkale Boğazı'nı (Hellespontos) aştı. Sestos'u (Akbaş Limanı) ve Gelibolu'daki (Khersonesos) diğer kentleri ele geçirdi. Sonra Trakyalılar tarafından yakılıp yıkılmış olan Lysimakheia (Ekzamil) kentini onarmakla meşgul oldu. Romalı elçiler, Smyrna (İzmir) ve Lampsakos elçileriyle birlikte İ.Ö. 196 yılı sonbaharında Lysimakheia'ya geldiler. Onlar geldiğinde Suriye kralı hala Lysimakheia'daydı.

Lysiamakheia'ya gelen Romalı elçileri dostça karşılayan Suriye kralı III. Antiokhos, barış görüşmelerine geçildikten sonra Asya ve Trakya işlerine Roma'nın müdahalesini çok sert bir şekilde eleştirdi. Çünkü kendisi İtalya işlerine karışmıyordu. Asya ve Trakya'ya hükmetmek ise kendisinin hakkıydı. Bu ülkeleri, mensubu olduğu hanedanın kurucusu olan I. Seleukos, kral Lysimakhos'u savaşta yenerek hak etmişti. Suriye kralı III. Antiokhos, Romalıların Mısır Krallığı adına bu krallığa ait olan kentlerin özgürlüğü konusundaki iddialarının meşruiyet

zeminini ise Mısır Kralı V. Ptolemaios Epiphanes ile ondan 10 yaş küçük olan kızı Kleopatra'yı nişanlamak suretiyle kurduğu akrabalık bağı ile ortadan kaldırmıştı (Liv. XXXIII. 39-40.) Suriye kralının Mısır kralı ile arasındaki dostluktan haberi olmayan Romalı elçiler, Antiokhos'un fetihleriyle ilgili olarak ortaya koyduğu meşruiyet dayanaklarının hiç birisini önemsemediler. Buna rağmen Suriye'nin *Büyük* (Megas) unvanlı kralı III. Antiokhos, görüşmeleri diplomasiyi tıkayacak bir kırılma noktasına getirmekten kaçındı. Bu arada Mısır kralı V. Ptolemaios Epiphanes'in ölmüş olduğu haberi geldi ve bu yüzden Lysiamakheia'daki barış görüşmelerine son verildi.

Suriye kralı III. Antiokhos, Lysiamakheia'daki barış toplantısına son verildikten sonra bu kentin yönetimini emrinde bir garnizonu olan oğlu Seleukos'a emanet ederek oradan ayrıldı. Gemiyle sahil boyunca ilerleyen III. Antiokhos, Patara'ya (Gelemiş) vardığında Mısır kralı V. Ptolemaios'un ölmediğini öğrendi (Liv. XIII.41.1 vd.). Ardından Lysimakheia toplantısındaki taleplerini bir kez daha Romalılara iletmek istedi. Bu nedenle İ.Ö. 196 yılı sonunda (ya da İ.Ö. 195 yılı başlarında) hala Korinthos'tan ayrılmamış olan Romalı *proconsul* Lucius Filamininus'a elçilerini gönderdi. Ancak onun elçileri eli boş döndüler. Çünkü Flamininus, onlara yetkili olmadığını söyleyerek taleplerini Roma senatosuna iletmelerini söylemişti. Fakat III. Antiokhos, Roma'ya elçi göndermedi. Böylece Suriye kralı III. Antiokhos ile Roma arasındaki diplomatik ilişki İ.Ö. 193 yılı başlarına kadar askıya alınmış olarak kaldı (Kaya 1996, 220 vd).

İ.Ö. 195 yılında Smyrna (İzmir), Roma himayesini garantilemede etkili olabileceğini düşünerek "Tanrıça Roma" kültü kurdu. Romalılar, her ne kadar bir kentin koruyucu tanrıça olabileceği düşüncesine henüz sahip olmadıkları için bu külte itibar etmemiş olsalar da Korinthos'ta ortaya koyulan siyasal tavır çok netti. Bu tavır, hellenistik doğunun en büyük krallığı olan Suriye (Seleukoslar) Krallığı'na hükmeden ve atalarının topraklarını geri almak arzusuyla Makedonya'nın başkentini hedefleyen "Büyük=Megas" unvanlı III. Antiokhos'a karşı Yunan kent devletlerinin özgürlüklerinin garantörünün Roma Cumhuriyeti olduğuna inanmalarını güçlendirecek bir siyasi duruşun ifadesiydi.

Daha önce de söz etmiş olduğumuz gibi (Yirmibirinci Bölüm) Suriye kralı III. Antiokhos Megas, İ.Ö. 194/3 kışında Raphia'da yapılan görkemli bir düğün töreniyle 26 yaşındaki kızı Kleopatra ile 16 yaşındaki Mısır kralı V. Ptolemaios Epiphanes'i evlendirdi (App. *Syr*. 5. Liv. XXXV.13.4). Mısır başkenti İskenderiye'de Suriycli gelin adıyla anılacak olan Kleopatra'nın Mısır'ın çok

genç olan kralıyla evliliği, Romalıların kentlerin özgürlüğünü Mısır Krallığı adına savunma politikalarını sona erdirdi. Artık kral, daha kararlıydı ve anlaşılan kendisine sığınmış olan Kartacalı general Hannibal'in yardımıyla Roma'ya karşı yapılacak savaşın hazırlıklarına başlamıştı (Liv. XXXIV.60.1 vd). İ.Ö. 194 yılının sonlarına doğru ordusuyla Trakya'ya geçmiş, liderliğini Minippos ve Hegesinaks'ın yaptığı bir elçi heyetini de Roma'ya göndermişti. Romalı senatörler kralın elçilerini dostça kabul ettiler ve onların kral adına sundukları üç farklı antlaşma türünü dinlediler (Liv. XXXIV.57-59) Minippos'un karal adına savunması özet olarak şöyleydi:

Asya'yı ilgilendiren sorunlara Roma'nın müdahale etme hakkı yoktur. Aynı şey Trakya için de geçerlidir. Zira Suriye kralı III. Antiokhos, Trakya'yı Lysimakhos'tan savaş yoluyla fethetmiş olan atası I. Seleukos'un varisidir. Bu nedenle Trakya'daki kentler de özgürlüklerini yalnızca Suriye kralından alabilirler.

Roma senatosundaki bu görüşmelerde Romalıların krala iletilmesini istedikleri koşulları, daha önceki iddialarıyla kıyaslandığında bir geri adım niteliğindeydi. Romalıların savaştan kaçındıkları anlamına gelen ve *consul* Titus Quinctius tarafından ifade edilen iki seçenek şöyleydi:

Eğer kral bizim Asya kentleriyle ilgilenmemizi istemiyorsa kendisi Avrupa'dan tamamen elini çeksin. Eğer Asya'daki sınırları içinde kalmaz da Avrupa'ya geçerse, o zaman Romalılar da Asya kentleriyle mevcut dostlukları sürdürme hakkına sahip olacak, diğer halkları da ittifakına dahil edecektir.

Lysimakheia konferansından sonra geçen yaklaşık üç yıl boyunca Pergamon kralı II. Eumenes ile Roma arasındaki ilişkiler konusunda aydınlatıcı bilgiler yok. Muhtemelen II. Eumenes, Suriye kralı karşısında yalnız bırakılmıştı. Ancak II. Eumenes, Roma ile Suriye kralı III. Antiokhos arasındaki savaşın ilkinin zaferiyle sonuçlanacağına, bu savaşta Roma'nın yanında taraf olarak yer aldığında sınırlarını genişleteceğine olan inancı tamdı. Bu nedenle o, Antiokhos Megas ile Anadolu'da yapılacak barış görüşmelerinde Roma'yı temsil edecek olan üç Romalı elçiyle Elaia'da (Zeytindağ) görüştü ve barış görüşmelerinin Pergamon'da yapılması için onları ikna etti. Fakat buna rağmen barış konferansı Pergamon'da değil Apameia'da yapıldı.

İ.Ö. 193 yılı yazında Apameia'da (Dinar) yapılan barış görüşmeleri, Antiokhos Megas ile Romalılar arasındaki savaşın patlak vermesi öncesinde yapılacak

olan son iki görüşmeden ilkiydi. Romalı elçi heyetinin başkanı olan Sulpicius, Pergamon'da kaldığı sırada hastalanmış, bu nedenle Apameia'daki barış konferansına katılamamıştı. Fakat bu görüşmeler, Suriye kralının oğlu Antiokhos'un ölmüş olduğu haberi üzerine zaten yarıda kesilmişti (Liv. XXXV.15. 1 vd). İkinci ve sonuncu görüşmelerin yapıldığı yer Ephesos'tu. Bu kentte düzenlenen barış konferansında Suriye kralını zamanın ünlü hatiplerinden birisi olan Yunanlı Minnio'nun başkanlığındaki bir elçi heyeti temsil etti. Yunanlı olduğu için tarafsız bir hakem konumunda bulunan Minnio, barış konferansındaki konuşmasına Suriye kralı III. Antiokhos'un özürünü bildirerek başladı ve ardından kralı şöyle savundu:

Ey Romalılar, görüyorum ki Yunan kentlerinin özgürlüğü gibi mantıklı bir sloganı benimsiyorsunuz; fakat eylemlerinizle sözleriniz örtüşmüyor. Bu konuda Antiokhos için bir yasa koyuyorsunuz, fakat kendiniz için başka bir yasanız var. Demek istiyorum ki Asya'daki Lampsakos (Lapseki) ve Smyrna'nın (İzmir) halkları, sizin antlaşma hükümlerine göre vergi aldığınız, gemi talep ettiğiniz Güney İtalya'daki Neapolis'in, Rhegium'un ve Tarentium'un halklarından hangi bakımdan daha fazla Yunanlı. Syrakusai ve Sicilya'daki diğer Yunan kentlerinin niçin sizin tarafınızdan her yıl imperium (emterme/yönetme gücü) sahibi olarak atanan, kendisine refakat eden baltalı lictorleri olan bir paretor'u (vali) var ? Eminim ki bu soruya verebileceğiniz tek yanıt şudur: Bunlar savaşta yendiğiniz halkların yükümlüğü olan koşullardır. O halde Smyrna, Lampsakos ile İonia ve Aiolis'in kentlerinin durumunda Antiokhos'tan alacağınız yanıt da aynıdır. Bu kentler Antiokhos'un atalarına savaşta yenildiler, vergi ödemek, bağımlı olmak antlaşmalarını yaptılar. Antiokhos, bu kentler üzerindeki eski haklarını yeniden tesis ediyor. Eğer amaç yalnızca savaş bahanesi yaratmak değil de eşitlik temelinde bir tartışma yapmaksa, iddia ediyorum ki Antiokhos, bunlara yanıt vermiş oluyor (Liv. XXXV.16).

Romalıların elçi heyetinin başkanı Sulpicius, Suriye kralının özel elçisinin bu iddiaları karşısında güney İtalya ve Sicilya'daki Yunan kentlerinin her zaman Roma egemenliği altında kaldığını, üstelik onların özgürlük talep etmediklerini, dolayısıyla Asya'daki Yunan kentleriyle İtalya ve Sicilya'daki Yunan kentlerinin aynı kefeye konulamayacağını savundu. Böylece Romalılar Lysimakheia'daki konferansta ve Roma'daki görüşmelerde ortaya çıkan uzlaşma noktasını Ephesos'ta diplomatik olarak aşmış oldular. Daha önceki çekingenliklerini de

üzerlerinden atarak Anadolu'daki Yunan kentlerinin özgürlükleri konusunda daha kararlı bir tavır takındılar.

Roma, Anadolu'daki kent devletleriyle müttefikleri adına İ.Ö. 196 yılında Korinthos'ta ortaya koymuş olduğu kararlı siyasal duruşunu İ.Ö. 193 yılına kadar aynen muhafaza etmedi. Zira Suriye kralı III. Antiokhos, bu yıllar arasında Anadolu'daki birçok kent devletini zor kullanarak ele geçirdi. Çünkü Roma, Suriye kralıyla savaşı göze alamıyordu. Romalıların asıl korkusu Anadolu'nun Suriye krallığının kontrolüne girmesinden daha çok Avrupa'ya geçmesiydi. Buna rağmen Pergamon kralı II. Eumenes ve Suriye kralı III. Antiokhos'a karşı direnen kentler, Roma'nın garantörlüğüne inanmaktan vazgeçmediler. Hatta Pergamon kralı, İ.Ö. 195 yılından itibaren Roma ile Suriye kralı arasındaki barış görüşmelerinde muhatap alınmadı. Belki bu nedenledir ki Suriye kralı III. Antiokhos, daha önce de söz etmiş olduğumuz gibi (Yirmibirinci Bölüm) İ.Ö. 193 yılında Ephesos'tayken Pergamon kralı II. Eumenes'i de müttefiki olarak kazanacağı uygun bir koşulu bulmuş olduğuna inandı ve Eumenes'e kızıyla evlenmesini teklif ettti (App. *Syr.* 5. Liv. XXXVII.53.12 vd). Evlilik teklifini Eumenes'in kabul etmesi durumunda tüm krallığını onunla paylacaktı. Fakat Eumenes, kardeşleri Attalos ile Philetairos üzerinde etkili olan bu teklifi reddetti. Eumenes'e göre Roma ile Suriye kralı savaşacaklar ve bu nedenle Suriye kralının teklifini kabul etmesinin kendisine sonuçta bir saygınlık kazandırması söz konusu olmayacaktı.

Suriye kralı Antiokhos'un Akhaia Birliği ile Aitolia Birliği arasındaki savaşa ikincisiyle ittifak yaparak müdahil olmak üzere İ.Ö. 192 yılında Yunanistan'a geçmesine, Roma'nın yanıtı savaş ilanı oldu. Böylece tarihe Antiokhos Savaşı olarak mal olmuş bulunan savaşlar başladı (Bickermann 1932, 47 vd). Yirmibirinci Bölüm'de sözünü etmiş olduğumuz bu savaşta Pergamon kralı II. Eumenes, Rodos Cumhuriyeti ve Batı Anadolu kıyılarında birçok kent Roma'yı desteklediler. Yunanistan'da, adalar ve Batı Anadolu kıyılarında yapılan savaşlar İ.Ö. 190 yılındaki Magnesia Savaşı'na kadar devam etti. Suriye kralı Antiokhos'un donanması Magnesia Savaşı öncesinde tamamen imha edilmişti.

XXII.3. Magnesia (Manisa) Savaşı

Suriye kralı III. Antiokhos'un Ege'deki donanması Roma ve müttefiki Pergamon donanmaları tarafından İ.Ö. 191 yılı sonlarına doğru imha edildi. Takriben aynı tarihlerde Roma senatosu bir *consul* ordusunu Anadolu'ya göndermeye karar verdi. Ordunun komutanlığına İ.Ö. 190 yılının iki

consul'undan birisi olan Lucius Scipio tayin edildi. Kartacalı Hannibal'i Afrika'daki Zama Savaşı'nda yenen ve II. Pön Savaşını Roma adına zaferle sonuçlandırmış olan ağabeyi Publius Scipio Africanus da ona yardımcısı olması için legatus olarak atandı. Onlar İ.Ö. 190 yılı baharında yola çıkıp, Dardanos (Kosova) üzerinden Gelibolu'ya ulaştığında Suriye kralı III. Antiokhos'un Kartacalı Hannibal komutasındaki donanması da Rodoslulara Side yakınında yenilmiş, kendisi ilkin Magnesia'ya (Manisa), sonra Sardeis'e ve nihayet Thyateira'ya gitmişti (Liv. XXXVII.37. App. *Syr*.30).

Suriye kralı III. Antiokhos, *consul* Lucius Scipio komutasındaki Roma ordusunun Hellespontos'un (Çanakkale Boğazı) Avrupa yakasına gelmiş olduğunu öğrenince elçi olarak tayin ettiği Byzantionlu Heraklides aracılığıyla barış için teklifini muhatabına iletti. Heraklides, Suriye kralı adına Lysimakheia'nın (Ekzamil) boşaltıldığını ve artık kralın Avrupa'da sahip olduğu hiçbir şeyin kalmadığını, Lampsakos (Lapseki), Smyrna (İzmir) ve Aleksandria'dan (Eski İstanbul) ve savaş nedeni olan İyonya ve Aiolis'deki Roma müttefiki kentlerden vazgeçtiğini ve kralın savaş masraflarının yarısını karşılayacağını Scipio'ya anlattı (Liv. XXXVII.34-35.1-7). Fakat kralın teklifine Scipio'nun yanıtı şu oldu:

Savaş masraflarının tümünü savaşı başlatan taraf olarak Suriye kralı karşılayacak, yalnızca İonia ve Aiolis kentlerindeki garnizonlarını değil, Anadolu'nun batı yarısındaki tüm kentlerdeki garnizonlarını çekecek, Yunanistan'da olduğu gibi kentler özgür olacaklar ve Toros dağlarının batısındaki Asya'da (=Anadolu) sahip olduğu herşeyi Romalılara teslim edecek (Liv. XXXVII.35.8-10).

Suriye kralı III. Antiokhos için bu koşullar çok ağırdı[1]. Bu nedenle Scipio'nun barış koşullarını reddetti. Artık barışın koşullarını karada yapılacak bir meydan savaşının sonucu belirleyecekti. Bu savaş, İ.Ö. 190 yılı sonbaharı sonlarına doğru eski adı Magnesia ad Spylum olan bugünkü Manisa yakınında yapıldı ve yapıldığı yerden dolayı Magnesia Savaşı olarak tarihe geçti.

Suriye kralı III. Antiokhos, Romalı *consul* Lucius Scipio'nun yanıtını aldığında Thyateira'daydı (Akhisar). Bu kent, asker sayısı bakımından çok büyük olan ordusunun rahat manevra yapabilmesi açısından uygun değildi. Bu nedenle o,

(1) Polyb. XXI.12-15. Liv. XXXVII. 32- 36. . App. *Syr*. 27-29. Diod. XXIX.5-7. Justin. XXXI.7.

savaş alanı olarak yaklaşık bir asır önce atası I. Seleukos'un Trakya kralı Lysimakhos'u yenmiş olduğu Magnesia (Manisa) yakınındaki ovayı, yani Korupedion'u (Kasaba Ovası) düşündü ve Thyateira'dan ayrıldı. Magnesia'ya (Manisa) girdikten sonra Phrygios Nehri ile Hermos (Gediz) Nehri'nin birleştiği yere çok uzak olmayan yerde ordugâhını kurdu. Ordugahı 2.5 metreden biraz daha derin, eni 5.5 metreye yakın olan hendekler kazdırarak ve siperler yaparak tahkimatlandırdı. Savaş için mevzilediği yer ise bu bölgede, Hyllos'un (Kumçay) yaklaşık 6 km güneyinde, bugünkü Çavuştepe'nin kuzeyi idi (Liv. XXXVII. 37. Akşit 1983, 76 vd).

Romalı *consul* Scipio, kendisini Hellespontos'ta karşılayan Pergamon kralı II. Eumenes ve ordusunun refakatında Gelibolu yarımadasındaki Elaios'tan (Kilitbahir) Çanakkale Boğazı'nı geçip, karşı kıyıdaki İlion'da (Hisarlık Tepe) Anadolu topraklarına ayakbastı. Oradan Kaikos (Bakırçay) vadisi boyunca yukarıya doğru ilerleyerek Thyateira'ya ulaştı. Scipio'nun ordusuyla birlikte Elaios'tan Thyateira'ya (Akhisar) ulaşması beş gününü almıştı. Suriye kralının takip ettiği yolu kullanarak Thyateira'dan ayrılışının ikinci gününde Magnesia'ya (Manisa) ulaştı. Scipio'nun görevlendirdiği bir askeri keşif kolu, Suriye kralının ordusuna taciz saldırılarında bulunduktan sonra Suriye ordusunun karşında, takriben 4 km mesafede ordugâhını kurdu (Liv. XXXVIII.38. App. *Syr.* 30). Birkaç gün ordugâhının tahkimatıyla meşgul olan Lucius Scipio, bu arada 3 bin atlıdan oluşan Suriye kralının bir akıncı birliğinin taciz saldırısına uğradı. Kralın bu süvarilerinden 200 kadarı geriye dönemedi. Zira Romalılar tarafından bu sayının yarısı kadarı esir alınmış, gerisi öldürülmüştü. Sonraki dört gün boyunca taraflar bulundukları yerde hareketsiz kaldı. Beşinci gün ordusunu ovanın ortasına kadar götürmesine rağmen Suriye kralını savaşa çekemeyen Romalı general (consul) Scipio, altıncı gün ne yapılması gerektiğini savaş meclisini oluşturan komutanlarını toplayarak tartıştı. Yaklaşan kış nedeniyle ordunun kışlalarına çekilmesi düşüncesi iyi bir fikir olarak görülmedi ve hemen savaşın başlatılması kararlaştırıldı. Bu toplantının yapıldığı günü takip eden üçüncü günde Roma ordusu düşmanına biraz daha yaklaşmış, beklemenin ordu üzerindeki olumsuz etkisini dikkate alan Suriye kralı da nihayet mevzilendiği yerden ayrılıp düşmanına doğru ilerlemişti. Yaklaşık 3 km genişliğinde olan Hermos (Gediz) Nehri ile Hyllos (Kumçay) nehri arasındaki ova iki ordunun karşı karşıya geldiği yerdi[2].

(2) Liv. XXXVII.38-39. App. *Syr.* 30.Akşit 1983, 77 vd.

Savaş, yağmurlu bir kış sabahında başladı. Asker sayısı bakımından üstün olan taraf Suriye kralı Antiokhos'tu. Onun ordusu 72 bin idi ve bunun 12 bini atlı savaşçılardı. Ayrıca Hindistan'dan gelme 54 savaş fili vardı. Askerleri etnik kimlikleri bakımından değişik halkların ve kavimlerin mensuplarıydılar. Onun ordusunda Suriyeli, Medli, Galatlı, Kappadokialı, Frigyalı, Mysialı Lidyalı, Karialı, Kilikialı, İskit, Arap, Pisidyalı, Pamphylialı, Likyalı ve Trallesli askerler vardı. Ordunun merkezine Makedon tarzında silahlı olan 16 bin piyade (phalanks) yerleştirilmiş ve bu piyade ordusu üzerinde mazgallı kuleler bulunan 20 fille desteklenmişti. Galatların sayısı 3000 olan zırhlı süvarileri, merkezin sağ tarafındaydı. Bu savaşta Roma ordusuna karşı savaşan Galatların toplam sayısı ise 8 bin 500 idi. Kappadokya'dan gelenler piyadeydi ve sayısı 2000 idi. Mysialılar okçu olarak yerlerini almışlardı. Ayrıca karışık halklardan 5000'den fazla okçu ve sapancı vardı. Arap okçular tarafından sürülen tırpanlı arabalar ve develer de bu savaşta Suriye kralının saldırı gücünü oluşturdular. Likyalılar ise kralın kalkanlı savaşçılarıydı (Liv. XXXVII. 39-40).

Suriye kralı III. Antiokhos'unkinin yarısı kadar olan Roma ordusundaki asker sayısının toplamı 33 bine yakındı. Bu sayının 30 bini piyade, gerisi atlıydı. Ayrıca 16 Arap fili vardı. Bu filler, Antiokhos'un ordusundaki Hint filleri kadar cüsseli olmadıkları gibi şavaşçı ruhtan da yoksundular. Piyade gücünün takriben 10 bin 80'ini Roma lejyonerleri oluşturuyordu. Başka bir ifadeyle Romalılar bu savaşta iki lejyonla yer aldılar. Bir o kadar da Latin müttefiklerinden temin edilen yardımcı birlikler (auxilia) vardı. Sayısı 2000 civarında olan Trakya ve Makedon birlikleri de Roma ordusunda yerini almıştı. Pergamon kralı Eumenes ise 3 bin piyade ve 3 bin atlıyla Roma ordusunun sağ kanadında savaştılar. Eumenes'in müttefiki olan Akhaialılar da 800 atlıyla onun yanındaydılar. Ordunun sağ kanadının en ucuna her biri 500'er askerden oluşan Tralleisli ve Giritli birlikler yerleştirilmişti. 2 bin askerden oluşan bir birlik de ordugâhta bırakılmıştı (Liv. XXXVII. 39. App. *Syr.* 31).

Savaş, Roma ordusunun sağ kanadının (kimilerine göre sol kanadının) komutanı olan Eumenes'in saldırı emri vermesiyle başladı. Bu saldırı, Suriye kralının çoğu Galat ve Kappadokialı olan ücretli askerlerini bozguna uğrattı. Hatta süvarilerin bazılarını esir aldı ya da öldürdü. Onların çoğu taşıdıkları silahların ağırlığı yüzünden kaçamadılar. Suriye ordusunun sol kanadının çökmesi, bu ordunun merkezinde bulunan phalanksları aynı yönden saldırıya açık hale getirdi. Pergamon kralı Eumenes bir taraftan Romalı *consul* Scipio ise önden kralın

phalanklarına saldırdılar. Baskı öylesine güçlüydü ki Suriye kralı daha fazla dayanamayarak ordugâhına çekilmek zorunda kaldı. Onu takip etmekle II. Eumenes'in kardeşi Attalos görevlendirildi. Bu arada III. Antiokhos kaçanları durdurdu. Fakat sonuç değişmedi. Romalı genereal (legatus) Marcus Aemilius komutasındaki sol kanadın da kralın sağ kanadını bozguna uğratması Suriye ordusunun dağılmasına yetti. Kral III. Antiokhos, sağ kanadının çöküşünü görünce savaşı bırakıp kaçtı. Roma ordusunun süvarileri, Pergamon kralı II. Eumenes'in süvarilerinin öncülüğünde kaçan düşmanları kovalamaya başladılar. Ova boyunca devam eden takipte geride kalanlar öldürüldü[3] (Liv. XXXVII. 40-44. App. *Syr.* 31-36).

Magnesia (Manisa) Savaşı'nda Suriye kralının 50 bin piyadesi ve 3 bin süvarisi kılıçtan geçirildi. Romalılar tarafından esir alınanların sayısı ise 1500'dü. Buna karşılık Roma ordusunun kaybı 350 civarındaydı. Bunun 24'ü Pergamon kralı Eumenes'in olmak üzere toplam 48'i süvari, geri kalanı piyadeydi. Çok sayıda da yaralı vardı. Aynı gün Roma ordusu Suriye kralının ordugahına saldırdı ve ölülerin silahları da dahil olmak üzere orada olan herşeyi yağmaladılar[4]. Savaştan kaçarak yaşamını kurtaran Suriye kralı III. Antiokhos, yanındakilerle birlikte gece yarısına doğru Sardeis'e ulaştı. Orada oğlu Seleukos'un Apameia'da olduğunu öğrenince, karısı ve kızıyla birlikte önce Apameia'ya, oradan da Suriye'ye gitti (App. *Syr.* 36).

Suriye kralı III. Antiokhos Apameia'dan Suriye'ye kaçarken, kralın Ephesos'ta garnizon komutanı olan Polyksenidas da hemen bu kenti terkedip donanmasıyla Suriye'ye kaçmak için yol almaya başladı. Likya'daki Patara (Gelemiş) yakınında bir Rodos donanmasının saldırısına uğrayan Polyksenidas, orada deniz yolculuğunu sonlandırdı. Kara yoluyla Suriye'ye kaçmayı başardı. Bu arada Roma ordularının komutanı olan *consul* Lucius Cornelius Scipio, Sardeis'e (Sart) gitti. Suriye Krallığı'nın Anadolu'nun batısındaki tüm deniz ve kara gücü çok hızlı bir şekilde çekildiler. Böylece Batı Anadolu kentleri, Scipio'nun Magnesia zaferini kutlamak ve Roma himayesini talep edebilmek için serbest kaldılar. Scipio, Thyateira (Akhisar), Magnesia ad Sipylum (Manisa),

---

(3) Liv. XXXVII.40-44. Eutrop. IV.4. Appianos'a (*Syr.* 31-36) göre Eumenes, Roma ordusunun sol kanadındaydı.

(4) Liv. XXXVII.44.1 vd. Eutrop. IV.4. Appianos'a (*Syr.* 36) göre Eumenes'in savaştaki kaybı sadece 15 süvari idi. Justinus'a göre (XXXI.8.5 vd) Suriye ordusundan esir alınanların sayısı 11 bindir. Ayrıca bk. Akşit 1981, 84 vd. Hansen 1971, 86 vd.

Sardeis (Sart), Tralleis (Aydın), Magnesia ad Maeandrum (Ortaklar) ve Ephesos'tan gelen elçileri orada kabul etti. Onlar ve Sardeis'e elçilerini gönderen diğer Asya kentleri, kendilerini Romalı *consul* Scipio'nun iyi niyetine ve Roma'nın himayesine emanet ettiklerini bildirdiler. Bu arada consul Scipio'nun kardeşi Publius Cornelius Scipio Africanus Elaia'dan (Zeytindağ), Suriye kralının Zeuksis adlı valisi ise Likya'dan Sardeis'e gelmişlerdi. Suriye kralı III. Antiokhos tarafından gönderilen bir haberci de bir kaç gün sonra Sardeis'e geldi. Haberci barış için kralın elçilerini göndermesine izin verilmesini consul Scipio'dan kral adına rica etmek için oradaydı. Romalı consul Scipio, buradaki görüşmeleri tamamladıktan sonra Sardeis'ten Ephesos'a gitti (Liv. XXXVII.44 vd.).

Romalı *consul* Lucius Cornelius Scipio, Ephesos'taki karargahında çalışmaya başladığında Suriye kralı III. Antiokhos'un elçileri geldiler. Onlar ilkin barış yapılmasına muhalif olacağını düşündükleri Pergamon kralı Eumenes ile görüştüler. II. Eumenes'i umduklarından daha ılımlı bulan Suriye kralının elçileri onun aracılığı ile *consul* Scipio ile kardeşi general (legatus) Scipio Afrikanus'un huzuruna kabul edildiler. Scipioların barış konusunda onlara söyledikleri, Magnesia Savaşı için Çanakkale Boğazı'nı (Hellespontos) aşmadan önce söylediklerinden farklı değildi. Suriye kralı, Anadolu'nun Toros Dağlarının kuzeyinde kalan kesimini ve Avrupa ile tüm ilişkisini kesecekti. Savaş tazminatı olarak Romalılara toplam 15 bin Euboia talanton'u ödeyecekti. Takriben 390 bin kilo altına tekabül eden bu miktarın 500 talantonu peşin, 2500 talantonu barış antlaşmasının Roma'da onaylanmasından sonra, geriye kalan 12 bini her yıl 1000 Euboia talantonu olmak üzere 12 taksitte ödenecekti. Ayrıca Eumenes'e de savaş tazminatı olarak 400 talanton ödenecekti. Barışın garantisi olarak da Romalılar tarafından seçilecek olan 20 rehin verilecekti. Ayrıca İ.Ö. 195 yılında Suriye kralına sığınmış olan Kartacalı general Hannibal Roma'ya teslim edilecekti. Kralın elçileri bu koşulları kabul edince barış antlaşması yapılmış oldu. Ancak tüm bunların Roma senatosunca onaylanması gerekiyordu. Bu nedenle Kralın elçileri, Roma'ya gitmek üzere gemiyle Ephesos'tan ayrıldılar. Onların hemen arkasından Pergamon kralı II. Eumenes de Roma'ya gitmek üzere gemiye bindi.

Romalı *consul* Lucius Cornelius Scipio, ordusunu kışı geçirecekleri karagahlarına dağıttı. Bu karargahlardan birisi Ephesos'ta, ikincisi Magnesia ad Maeandrum'da (Ortaklar) ve üçüncüsü Tralleis'te (Aydın) idi[5]. Askerlerin

(5) Polyb. XXI.16 vd. Liv. XXXVII.44.3; 45. App. *Syr*. 38-39. Eutrop. IV.4.

kışı geçirmek için konaklayacakları kentlerin seçiminde hiç kuşkusuz kentlerin Suriye kralı III. Antiokhos'a verdikleri destek dikkate alındı. Zira askerler bu kentlerin vatandaşlarının evlerinde kalıyorlar ve askerlerin tüm masrafları da ev sahipleri tarafından karşılanıyordu. Iulius yasasının (lex Iulia de repetundis) çıkarılmış olduğ İ.Ö. 59 yılına kadar (Cic. *Ad Pisonem* 90), askerlerin konaklamalarından muhaf tutulmak, bir kent için ödül sayılıyordu.

Kış boyunca Ephesos'daki karargâhında çalışmaya devam eden Romalı *consul* Scipio'yu en çok meşgul eden konu hiçkuşkusuz kentlerden gelen elçilerle görüşmeleriydi. Kimi kentlerin taleplerine mektup yazarak yanıt verdi. Onun mektuplarından birisi Kolophon (Değirmendere) halkı ve kent meclisine yazılmış ve Kolophon ile Notion (Ahmetbeyli) arasındaki Apollon Klarios Tapınağı'nın dokunulmazlığı garanti edilmişti. Onun tarafından gönderilen bir mektubun muhatabı da Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi) olmuştu (Magie 2007, 144).

Magnesia Savaşı'nın tüm taraflarının ve savaşın öncesi ve sonrasıyla ilgili olan tüm kentlerin elçileri, kışı Ephesos'ta kurduğu karargâhında geçiren Romalı consul Scipio'nun yönlendirmesiyle Roma'ya gittiler. Başka bir ifadeyle Roma'yı Anadolu'ya bağlayan bir Roma yolu henüz yapılmamıştı, fakat siyasi anlamda hemen hemen tüm Anadolu'nun yolu şimdiden, yani Roma'nın Anadolu'da ilk kez dostluk ve ittifak ilişkileri kurduğu tarihten takriben yirmi yıl sonra Roma'da buluşmuş oldu. Roma senatosu, İ.Ö. 189 yılında, ertesi yıl Apameia'da toplanacak olan barış konferansında yapılacak Anadolu'daki toprak paylaşımının ve siyasi statülerin çerçevesini belirledi. Fakat bu arada, Pergamon kralı II. Eumenes ve kent devletlerinin Galatlar hakkındaki etkili şikâyetleri üzerine Roma ordusunun Anadolu'da kalmasına ve komutanlığına da İ.Ö. 189 yılı consullerinden birisinin tayinine karar verdi. Bu komutan Gn. Manlius Vulso'ydu (Liv. XXXVII.50.7 vd).

XXII.4. Manlius Vulso'un Galat Seferi

İ.Ö. 189 yılı baharına doğru Roma'dan ayrılan Gn. Manlius Vulso, Anadolu'daki Roma ordularının komutasını İ.Ö. 190-189 kışını Ephesos'ta geçiren Scipio'dan teslim aldı. Magnesia Savaşı'nın muzaffer komutanı Lucius Cornelius Scipio, bu devir teslimin ardından kendisine tayin edilmiş olan Provincia'nın (=görev-eylem alanı) adını, yani Asia'yı zafer unvanı (Asiaticus) olarak kendi adına eklemek üzere Roma'ya dönerken, Roma'nın yeni *consul*'u Gn. Manlius Vulso, askerlerini Magnesia Savaşı'ndaki başarılarından dolayı övdükten sonra, bu savaşta Suriye kralı III. Antiokhos'u desteklemiş olan

Galatlara karşı bir sefer düzenleyeceğini söyleyerek, onları cesaretlendirecek bir konuşma yaptıktan sonra Ephesos'tan ayrıldı (Liv. XXXVIII.12. 1 vd).

Manlius Vulso, kendisi için çok değerli bir klavuz ve yardımcı olacağını düşündüğü Pergamon kralı II. Eumenes'in bu sırada Roma'da olması dolayısıyla üzgündü. Fakat II. Eumenes'in kardeşi Attalos, bu üzüntüsünün yersiz olduğunu ona gösterdi. Çağrısı üzerine emrinde 1000 piyade ve 500 süvarinden oluşan bir askeri güçle Menderes Nehri kıyısındaki Magnesia'da (Ortaklar) kendisine katılan Attalos'tan ziyadesiyle memnun kaldı. Daha sonra, onlar Harpasos'a (Arpaz/Esenköy) ulaştıklarında Attalos'un kardeşi Athenaios, Giritli Leusos ve Makedonyalı Korragos ile birlikte Roma ordusuna katıldılar. Roma ordusuna katılan iki komutanın emrinde 1000 piyade ve 300 süvari vardı. Kentlerine özgürlüğünün geri verilmesini rica eden Alabandalı (Araphisar) elçiler de burada Romalı consul Manlius Vulso ile görüştüler (Liv. XXXVIII. 13.1-4).

Manlius Vulso'nun Galatlara karşı düzenleyeceği seferinin tek nedeni galiba Galatların Magnesia'da Romalılara karşı savaşmış olmaları değildi. Her ne kadar Romalılar, Anadolu'daki Galatlarla ilk kez Magnesia'da karşı karşıya gelmiş olsalar da onların Avrupa'daki akrabalarıyla çok sık savaşmışlardır. Yaklaşık iki asır önce İtalya'daki Allia Irmağı yakınında Galler/Galatlar karşısındaki yenilgilerini, bu yenilgiden sonra Roma kentinin onlar tarafından yağmalandığını ve Roma kentini onlardan altın ödeyerek kurtarabildiklerini hiç unutmadılar. Nitekim Manlius, Galat seferine çıkarken askerlerini yüreklendirmek için yapmış olduğu konuşmasında, Romalılar ve Galatlar arasındaki savaşlardan örnekler vermiştir (Kaya 2011, 77 vd). Ayrıca Kartacalı Hannibal ile işbirliği yaparak Romalılara karşı giriştikleri savaşın anıları tazeydi. Bu nedenlerdendir ki öç seferinden elde edilecek başarının Manlius'a kazandıracağı ün büyük olacaktı. Bir neden de hiç kuşkusuz *consul*'un Roma'ya zengin dönmek istemesiydi. Bu nedenle *consul* Manlius'un Galat seferi için takip ettiği yol, doğrudan Galatya'ya giden yol olmadı. İlkin Maiandros (Büyük Menderes) Irmağı'nın güneyindeki bölgelere yöneldi. Karia, Pisidya ve Pamphylia, onun içinden geçtiği bölgeler oldular. Güzergahı üzerindeki ya da yakınındaki birçok yerleşim birimi ve kabile veya aşiret, Romalı komutana haraç ödemek zorunda kaldı (Liv. XXXVIII.12-15. Magie 1950, 1157 vd). Bu yönüyle Manlius Vulso, Galatları aratmadı. Açıkça içinden geçtiği bölgelerde terör estiriyor, bu yüzden Roma ordusunun gelişinden haberdar olan yerli halk, yaşadıkları yerleşim birimlerini terk edip dağlara sığınıyorlardı. Bu arada kimi kentler arasındaki savaşlara da müdahil oldu. Bu

savaşlardan birisi Termessoslular (Güllük) ile İsanda (Belenli) arasındaydı. İlki ikincisini kuşatmıştı. İsindalıların yardım isteği üzerine Termessoslulara savaş açarak, İsinda'yı onların kuşatmasından kurtardı ve Termessoslulara 50 talanton para cezası kesti. Oradan Pamhylia'ya geçen Manlius Vulso, bu bölgenin kentlerini para karşılığında özgür ilan etti.

Romalı *consul* Gn. Manlius Vulso'nun Galat seferi sırasında izlediği yol sorunludur. Ancak onun Galatlara karşı olan seferinin hareket noktası, Apameia (Dinar) idi. Metropolis (Tatarlı), Synnada (Şuhut), yerlilerin "eski" dedikleri Beudos (Beudus Vetus) ve Anabura (Enez) Manlius'un içinden geçtiği yerleşim birimleriydi. Alandros (Pınarbaşı) Irmağı yakınındaki Abbasium'a (Göme) ulaştıktan sonra, kamp kuran Manlius, burada bir süre oyalandı. Çünkü Galatların Tolistobogiler boyunun topraklarına ulaşmıştı. Artık askerlerini Galatlara karşı yapılacak savaşa yoğunlaştırmanın ve onlara cesaret aşılamanın zamanı gelmişti. Abbasium'da askerlerini toplayıp, onları savaşa hazırlayan konuşmasını yaptı. Ardından Galatların Tolistobogiler boyunun muhalif beyi Eposognatos'a elçiler göndererek, ondan Tektosagların yanında savaşa girmemesini rica etti.

Romalılara karşı Suriye kralı III. Antiokhos'a yardım vermeyi reddetmiş olan Eposognatos, Pergamon kralı II. Eumenes'in dostuydu. Roma ordusu, bugünkü Haymana civarında lokalize edilen Aksylon yakınındaki Alyatti'de kamp kurduğunda buraya gelen Eposognatos, Romalı consul Manlius ile görüştü ve ona barış için aracılık teklifinde bulundu. Tektosagları Romalıların emirlerine uymaları için ikna etmeye çalışacağını söyleyen bu Galat beyinin teklifini kabul eden Manlius, Alyatti'den bir *Gallograeci* kalesi olan Kuballum'a doğru hareket etti. Galatlar ile Romalılar arasındaki ilk çatışma burada meydana geldi. Beklenmedik bir şekilde Kuballum'daki Roma ordugâhına saldıran Galat süvarileri, bir karşı saldırıyla geri püskürtüldü ve onların bazıları kaçarken öldürüldü (Liv. XXXVIII.18.1 vd.).

Romalı *consul* Manlius, bu saldırıdan sonra Galatlarla karşılaşma zamanının gelmiş olduğunu anladı. Bir ön araştırma yaptırdıktan sonra hiç mola vermeden Sangarios (Sakarya) Nehri'ne kadar ilerledi ve bu ırmağı köprü kurdurarak geçti. Irmak boyunca ilerlediği sırada üzerinde ayin giysisi olan Pessinuslu (Balhisar) tanrıça Magna Mater'in (Büyük Ana'nın) adına Galli (Galler) denilen rahipleriyle karşılaştı. Onlar, çılgınca okudukları şiirleriyle Tanrıça'nın zaferi ve bu bölgenin egemenliğini Romalılara bahşetmiş olduğunu bildirdiler. Roma ordusu ertesi gün Gordion'a (Yassı Höyük) ulaştı. Bu zamanda Gordion, bölgenin en

ünlü emporion'u (pazar yeri) olarak bilinen bir kasabaydı. Kasabanın sakinleri Romalıların geldiğini duyunca her şeylerini bırakıp dağlara kaçmışlardı. Romalılar her şeyin bol bulunduğu bu ıssız yerde kamplarını kurdular. Bu arada Tolistobogilerin muhalif beyi Eposognatos'un elçileri geldiler. Eposognatos'un Galat beylerini barış için ikna edemediğini bildiren elçiler, ayrıca Galatların düzlüklerdeki köylerinden ve tarlalarından büyük gruplar halinde, çocuklarını ve karılarını da yanlarına alarak, taşınması gerekenleri sırtlarına, yürüyebilecek durumda olanları önlerine alarak Olympos Dağı'na çıktıklarını ve burada silahlarla ve bulundukları yerin doğal yapısı sayesinde kendilerini savunacaklarını sandıklarını söylediler (Kaya 2011, 79 vd).

XXII.4.1. Olympos Dağı Savaşı

Galatların Romalılara karşı topluca savaşmak için mevzilenmiş oldukları Olympos adlı dağ, Tolistobogilerin yerleşmiş oldukları toprakların bir parçasıydı. Tektosoglar ve Trokmeler, Romalılara karşı yapılacak bu ilk savaşta kardeşlerinin yardımına koştular. Ancak Tektosagların büyük çoğunluğu kendi topraklarında, yani Ankara'nın doğusundaki Magaba Dağı'nda (Elmadağ) mevzileşmişlerdi. Ortiagon (ya da Orgiagon), Kombolomaros ve Gaulotos adlı üç beyin komutasında birleşmiş olan Galatlar, bu üç beyin planladıkları savaş stratejisine uygun olarak dağın yüksek tepelerini tuttular. Uygun bir tepe üzerinde kurdukları kamplarına kendilerine uzun süre yetecek kadar erzak ve gerekli olacak diğer her şeyi taşıdılar. Düşmanın dik, yolsuz yordamsız bu yerlere gelmeye cesaret edemeyeceğini, cesaret etmesi halinde yorulacağını ve bu yüzden küçük bir silahlı güçle engellenip geri püskürtüleceğini, uzun süre dağın eteklerinde soğukla ve açlıkla mücadele edemeyeceğini düşünüyorlardı. Yine de işgal ettikleri tepelerin çevresine hendekler kazmaktan ve kamplarını, etrafına çaktıkları büyük kazıklarla korunaklı kılmaktan geri kalmadılar. Ancak Galatlar, çok kayalık olan bu tepelerde bol taş bulunacağını düşünerek silahların hazırlanması işini fazla önemsemediler (Liv. XXXVIII.19).

Galatların savaş stratejilerini Eposognatos'un ve Oroandalıların elçileri sayesinde öğrenen Romalı komutan Manlius Vulso, göğüs göğüse yapılacak bir savaşın kendilerine felaket getirebileceğini anlamış ve bu nedenle çok miktarda saldırı silahını, yani kargıları, mızrakları, okları ve sapanlarla fırlatılabilecek büyüklükteki taşları önceden tedarik edip hazır hale getirdikten sonra ordusunu Olympos Dağı'na doğru sevk etmişti. Ordugâhını kurduğu yer, Gordion'dan beş bin adım ilerideydi. Burada kaldığı üç günün ilk ikisini Olympos Dağı'nı

gözetleyerek, bu dağın eteklerinde keşifler yaparak geçirdi. Bu arada keşif yapan Attalos komutasındaki 400 atlı, Galatların saldırısına uğradı. Onların bazıları Galatlarca öldürüldü, birçoğu da yaralandı. Üçüncü gün tüm gücüyle Olympos Dağı'na ilerleyen Manlius, bu dağın etrafını güvenlik içinde dolaşma olanağını bulmuş ve bu sırada güneydeki tepelerin tırmanılabilir, kuzeydekilerin ise uçurumların bulunduğu sarp kayalarla dolu olduğunu görmüştü. Yolsuz yordamsız olan diğer taraflarda yalnızca üç geçit vardı. Kuzeydoğu ve güneybatı yönlerindeki iki geçit, aşılması zor geçitlerdi. Dağın tam ortasında bulunan üçüncü geçit, toprak yığılarak kapatılmıştı (Liv. XXXVIII. 20.1 vd).

Olympos Dağı'nın yapısını gereğince inceleyen Romalı *consul* Manlius, bu dağın en alçak yerinde ordugâhını kurdu. Dördüncü gün tanrılara kurbanlar sunup, bu kurbanlara bakarak uygun kehanetler aldıktan sonra hem kendi ordusunu hem de Attalos komutasındaki yardımcı güçleri üç kola ayırdı. Sayıca daha büyük olan silahlı birliğe bizzat komuta eden Manlius Vulso, Galat mevzilerine doğru ilerlerken, Galatlar, savaşmak için toplandıkları Olympos Dağı'nın iki yanının geçilmez olduğunu bildikleri için rahattılar. Tırmanılabilir olan kesimi, buraya 4000 savaşçı göndererek, kendilerince kontrol altına almışlardı. Savaşın başlangıcında taraflar eşit konumdaydılar. Mevzilenmiş oldukları yer bakımından Galatlar, silah çeşitliliği bakımından Romalılar üstündü. Manlius'un yaya birliği, önde kalkan taşıyıcılar olmak üzere tepeye tırmanmaya başladılar. Hafif silahlı askerler, Galat silahlarına karşı kendilerine siper yaptıkları kalkan taşıyıcıların arkasından yavaş yavaş ilerlerken, bir taraftan da oklar ve sapan taşlarıyla yukarıdaki Galat mevzilerini vurdular. Galatların saldırı silahları kısa sürede bitti. Savaş göğüs göğüse yapılmadığı için üzerlerinde bulunan tek saldırı silahı kılıç bir işe yaramıyor, düz ve vücut ölçülerine göre oldukça küçük olan kalkanları yeterli koruma sağlamıyordu. Oklar, kargılar ve sapan taşları yağmur gibi üzerlerine yağmaya başlayınca ummadıkları kadar çok yaralanan Galatlar, ne yapacaklarını şaşırdılar. Öfkeli ve korku içinde olduklarından akıllarını kullanamıyor, kendilerini yaralayan silahlar uzaktan ve habersiz geldiği için bilinçsizce saldırıya geçiyor, vahşi hayvanlar gibi oraya buraya kaçıyorlardı. Bu arada düşman diye birbirlerine saldırdıkları da oldu. Açıkçası bozguna uğramışlardı. Savaşırken çıplak oldukları için–ki yalnızca savaşırken soyunurlardı ve bu nedenle tenleri bembeyazdı– yaralarından akan kanlar, beyaz vücutlarını siyah lekelerle boyadı. Yine de yaralarına aldırmadan savaşmaya devam ettiler. Bu arada vücudun yaralanan yerlerinin derisini koparıp atıyorlar ve bu yüzden derin değil ama daha geniş yaralar açılıyordu. Böyle yapmakla ne kadar cesur

olduklarını kanıtlamış oluyorlardı. Ancak ok uçları ya da sapan taşlarının parçaları derinin altında kaldığı zaman, kan bile akmadığı halde, eğer onları bulup çıkaramazlarsa deliye dönüyor, kendilerini yerlere atıyorlardı. Sonuçta hem bu tür yaralar yüzünden orada burada yatıp kalmış olanlar, hem de çok yaralar aldıkları halde savaşa ısrarla devam edenler, sıkışık dar bir alana geldiklerinde sol elinde kalkan, sağ elinde hafif kargı (hastae) ve teçhizatında kılıç (gladium) bulunduran ağır silahlı Romalı askerler (velites) tarafından katledildiler. Hayatta kalanlar, korkmuş ve paniklemiş bir halde, içinde kadınların, çocukların ve diğer silahsız kalabalığın bulunduğu kamplarını aradılar. Kimileri kampı bulmakta güçlük çekti (Liv. XXXVIII.20-21).

Galatların kaçmasıyla boşalan tepeleri ele geçiren Romalılar, bir süre bu tepelerde soluklandıktan sonra Galatların kampına saldırdılar. Kamp, etrafına büyük ve kalın kazıklar çakılarak oluşturulmuş siperlerle berkitilmişti. Ancak onlar, bu siperlerin kendilerine yeterli koruma sağlayamayacağından korktukları için silahlarıyla birlikte siperlerin önlerine çıkarak beklemeye başladılar. Ne var ki, Romalılar savaşı oklar, sapan taşları ve kargılarla uzaktan başlattılar. Bu silahlar, siper dışında adam adama savaşmayı bekleyen Galatları öylesine çok bunalttı ki, onlar kalkanlarının korumasından en iyi şekilde yararlanmak için saflarını iyice sıklaştırmak zorunda kaldılar. Bu yüzden Romalı askerler tarafından atılan küçük, serseri bir mermi bile bir Galat savaşçısına isabet eder oldu. Sonuçta siper dışındaki tüm Galatlar, kapıları korumaları için bırakılan güçlü savaşçılar dışında, kampın içine çekildiler. Bu arada kampa iyice yaklaşmış olan Romalı hafif silahlıların menziline yalnızca kapı muhafızları değil, kampın içindekiler de girmişti. Sapanlarla atılan iri iri taşlar, kampın içine düşmeye başlayınca kadın ve çocuk çığlıkları birbirine karışmış halde ortalığı çınlattı. Çığlıklardan pekçok kişinin yaralanmış olduğunu anlayan Romalılar, tahkimatın kapılarına yüklenerek muhafızların üzerlerine kargılar yağdırmaya başladılar. Muhafızlar bir süre yara almadan direndilerse de, sonuçta pes edip kendilerini siperlerin iç tarafına attılar (Kaya 2011, 83 vd).

Romalılar, korumasız kapılardan kampa girmeye çalıştıkları sırada Galatlar da siperlerin her yerinden bozgun halinde kaçmaya çalışıyorlardı. Yol olsun olmasın her yöne koşuşturdular. Gözleri ne sarp kayaları ne de uçurumları gördü. Bu yüzden birçokları çok yüksek dik bir uçurumdan tepesinin üstüne, kimileri de bozuk zeminlerden kayarak düşüp öldüler. Romalı yaya askerler kaçanları kovalarken, atlılar da dağınık halde dağın eteklerine inenleri çevirdiler. Tüm

yamaçlar, enine boyuna, kaçış ve kıyıma tanık oldu. Ormanlık alanlara dalanlar, çalılıklara karışanlar, her nerede olurlarsa olsunlar, bulunup öldürüldüler ya da esir alındılar. Çoğu kadın ve çocuk olmak üzere, yaş ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın 40 bin Galat öldürüldü, bir o kadar da esir alındı. Ölü ve esir sayısının böylesine çok olması, sanki savaş yapmayacaklar da göç edeceklermiş gibi her yaş ve cinsiyetten tüm Galat insanının, köle ve hizmetçilerinin savaş kampında toplanmış olmalarının faturasıydı. Romalı *consul* Manlius, Galatların silahlarını bir yığın halinde toplattıktan sonra yaktı. Ganimetin kendisine ait olan kısmını kamulaştırmak üzere ayırdıktan sonra geriye kalanını eşit bir şekilde askerlerine dağıttı (Kaya 2011, 84).

XXII.4.2. Magaba Dağı Savaşı

Romalı *consul* Manlius Vulso, Olympos Dağı'ndaki bu ilk savaşta, Tolistobogileri kadın çocuk demeden katlettikten sonra bir başka Galat boyu olan Tektosagların üzerine yürüdü. Üç günlük bir yürüyüş sonunda Ankyra'ya (Ankara) ulaşarak, orada ordugâhını kurdu. Ankyra'nın doğusunda, yaklaşık 15 km uzağındaki Magaba Dağı'nda (Elmadağ) mevzi almış olan Tektosagların yardımına Trokmeler gelmiş, Olympos Dağı'ndaki savaştan kaçarak canlarını kurtarmış olanlar da onlara katılmıştı. Ayrıca Kappadokia'nın Eusebes takma adlı kralı IV. Ariarathes ve Paphlagonia'da hüküm sürmekte olan Morzios da 4000 savaşçısıyla Romalılara karşı Galatların yanında yer almışlardı. Bu kez kadınlarını ve çocuklarını savaş alanı getirmeyen Galatlar, barış görüşmesi bahanesiyle Romalı *consul*'u tuzağa dürüp öldürmeyi planladılar. Fakat bunda başarılı olamadılar. Barış görüşmesi için buluşma yerine giden *consul* Manlius Vulso'ya saldıran Galat atlıları Romalı atlılara yenildi. Onlardan yalnızca birkaçı kaçıp kurtulabildi. Hiç esir alınmadı. Çünkü barış görüşmelerinin kutsallığına saygısızlığın cezası ölümdü (Kaya 2011, 85 vd).

Tektosaglar ve Trokmeler, 50 bin kişiyle Magaba Dağı'nın merkezini tutmuşlardı. Sağ kanatta 10 bin savaşçı, sol kanatta Paphlagonia beyi Morzios ile Kappadokia kralı Ariarathes'in 4000 kişilik askeri birliği yer almıştı. Savaş alanı çok engebeli bir zemine ve sarp kayalara sahip olduğu için atlı birliklerden yararlanma olanağı yoktu. Savaş başlamadan önce, Romalılar ile Galatlar arasında aynen Olympos Dağı'ndaki savaşta olduğu gibi, cesaret dışında eşitlik vardı. Romalılar savaşı yine uzaktan atışlarla başlattılar. Hafif silahlı askerlerin kurşunları, yani okları, kargıları ve sapan taşları Galat cephesine bir bulut gibi çöküyordu. Galatlar, alışık oldukları gibi yine çıplaktılar. Bu nedenle yaralanan

vücutlarını düşmandan gizlemek için saflarından çıkmadılar. Çok sıkışık olarak bulundukları yerden saldırmak için bir hedef belirleyeceklermiş gibi birdenbire ayağa kalktıklarında daha çok yara aldılar. Ancak bu şekilde daha fazla dayanamayacakları belliydi. Nitekim Manlius'un cephenin önüne sürdüğü yardımcı birliklerin ilerleyişi karşısında duramayarak panik halinde oraya buraya kaçmaya başladılar ve kaçış sırasında yakalananlar kılıçtan geçirildiler. En az 8000 Galat öldürülmüştü. Galatların kampında tek canlı kalmamıştı. Ancak öylesine büyük miktarda ganimet bırakılmıştı ki, Galatların tamamen imha edilmesini bu ganimet önledi. Romalı askerler, onların yıllardır kanları ve canları pahasına edindikleri servete üşüştüler. Böylece Galatlar takipten kurtulmuş ve Halys nehrini (Kızılırmak) rahatça geçmişlerdir. Burada yeniden bir araya gelen Galatların büyük kısmı yaralı ve silahsızdı. Üzerlerindeki her şeyi soyunmuşlardı. Barışı görüşmek için Manlius'a elçilerini gönderdiler. Ancak Romalı komutan, onlara Ephesos'a gelmelerini emrederek, yaklaşan soğuğa yakalanmamak için buradan ayrıldı (Kaya 2011, 86 vd).

XXII.5. Amorion ve Perge

Anadolu'nun kent devletleri Roma'nın hem Galatlara karşı zaferini hem de Suriye kralına karşı zaferini alkışladılar. Ancak Roma açısından Suriye kralına karşı kazanılan zafer daha değerli ve büyük olmasına rağmen Manlius'un Galatlara karşı kazanmış olduğu zafer kent devletlerini daha çok sevindirdi (Liv. XXXVIII. 37.2-3). Zira Magnesia zaferi kent devletlerinin özgürlüklerini garanti ederken, Galatlara karşı kazanılan zafer onlara korkusuzca yaşama olanağı vermişti. *Consul* Manlius ise İ.Ö 390 yılından beri düşmanları olan Avrupa'daki Keltlerin akrabalarını Anadolu'da yenerek büyük bir ün kazandı. Manlius'un bu seferi, Roma'nın daha sonra hemen hemen hiç değişmeyecek olan Doğu sınırının Fırat Irmağı ile nihayetlendirileceğinin de müjdecisiydi. Zira ilerleyen satırlarımızdan göreceğimiz gibi her ne kadar Manlius, emrindeki orduyla eski adı Halys olan bugünkü Kızılırmak'ın doğusuna geçmemiş olsa da Apameia Antlaşması'nın maddelerinden birisi Kızılırmak ile Fırat Irmağı arasındaki ülkenin, yani Kappadokia'nın kralı olan IV. Ariarates'i 600 talanton savaş tazminatı ödemeye mahkûm etmişti. Muhtemeldir ki Roma senatosu, Magnesia Savaşı fatihi consul Lucius Cornelius Scipio'ya *Provincia* olarak Asia'yı tayin ederken, *Provincia Asia*'nın doğu sınırını da Fırat Irmağı olarak düşünmüştü.

Manlius'un Galat seferinden sonra Anadolu'nun batısındaki kentler ve savaşların tarafları olan diğerleri, önce *consul*, sonra *proconsul* olarak İ.Ö.

189/8 kışını batı Anadolu'da geçiren Manlius Vulso'ya elçilerini gönderdiler. Manlius Vulso, bu elçilerle görüştüğünde muhtemelen Amorion'da (Emirdağ) idi. Orada kentlerin elçileri, Manlius'un Galatlara karşı zaferini, ona altından altından çelenkler sunarak kutladılar. Ayrıca Antiokhos'un elçileri ile Galatların, Kappadokia ve Paphlagonia krallarının elçileri de Manlius'un huzuruna çıktılar. İlk üçünün amacı Romalı komutan ile barış koşullarını görüşmekti. Suriye kralı III. Antiokhos'un elçileri, Magnesia Savaşı'nın Romalı komutanı *consul* Lucius Cornelius Scipio ile yapılan antlaşma gereğince istenilen para ve hubatı da getirmişlerdi. Romalı *consul* Manlius Vulso, Suriye kralı III. Antiokhos'un elçilerine parayı ve hububatı, ordusuyla birlikte kendisinin de gideceği Pamphylia'ya götürmelerini emretti. Paphlagonialılar ise Romalılara karşı savaşmış oldukları için özür dilediler ve savaş tazminatı olarak kraldan istenen parayı Romalı komutan Manlius Vulso'ya teslim ettiler. Romalı *consul* Manlius, barış talebiyle gelen Galat elçilerine ise "*barış koşullarını Pergamon kralı II. Eumenes Roma'dan dönünce, ondan öğrenin*" yanıtını verdi. (Liv. XXXVIII.37.5-6).

Galatların Pergamon kralı II. Eumenes ile görüşüp görüşmediği belli değildir. Apameia Barışı konferansında da Galatlardan ve onların Anadolu'daki siyasal konumundan hiç söz edilmemiştir. Bu belirsizliklere rağmen, öyle görülüyor ki, Galatlar, Apameia Barışı'ndan sonra Pergamon Krallığı'na bağımlı kılındılar. Zira ilerleyen satırlarımızda söz edeceğimiz gibi Apameia Barışı konferansında Frigya bölgesinin tamamı, yani hem Büyük Frigya hem de Hellespontos Frigya'sının Pergamon Krallığı'na bırakılacaktır. Ayrıca Manlius'u kutlayarak ona altından çelenkler sunan kentlerin isteği de hiç kuşkusuz Galatların kontrol altında tutulmasıydı. Manlius Vulso'nun Hellespontos kıyılarında, buraya çağırdığı Galat temsilcileriyle bir kez daha görüşmüş, olasılıkla kendisine dost Galat beyleri arasından seçilmiş olan bu temsilcileri Pergamon kralı II. Eumenes ile barış içinde yaşamaları, geleneksel yağmalara son vererek kendi sınırları içinde kalmaları gerektiği konusunda uyarmıştır(Liv. XXXVIII.40.1 vd).

Romalı *consul* Manlius Vulso, İ.Ö. 188 yılı baharı başında Amorion'dan ayrıldı ve ayrılışının sekizinci gününde Apameia'ya vardı. Orada üç gün kaldı. Apaemia'dan ayrılışının üçüncü günü sonunda Pamphylia'ya ulaştı. Orada Suriye kralının elçilerinden para ve hububatı getirmeleri istendi ve onlar 2500 gümüş talantonu Manlius Vulso'ya teslim ettiler. Onlar tarafından getirilen hububat ise Roma ordusuna dağıtıldı. Manlius, emrindeki orduyu bu bölgede hala Suriye

kralının bir garnizonun elinde bulunan Perge'ye (latince Perga) sevk etti. Kentin garnizon komutanı teslim olmak için bir aylık bir zaman istemek dışında hiç zorluk çıkarmadı. Kent bir aylık bekleyişin ardından Romalı consul Manlius Vulso'ya teslim edildi. Buradan Kardeşi Lucius Manlius'u emrine verdiği 1000 kişilik bir askeri birlikle, bugünkü Seydişehir yakınındaki Oroanda'ya gönderdi. Onun görevi, Oroanda'nın ödemesi gereken vergiyi almaktı. Bu sırada Apameia'da yapılacak olan barış konferansına başkanlık etmesi için Roma senatosu tarafından tayin edilmiş olan 10 senatör (decem legati) Pergamon kralı II. Eumnes ile birlikte Ephesos'a gelmişti[6]. Manlius Vulso bu haberi alınca Suriye kralının elçilerine Apameia'ya gitmelerini emretti ve ardından ordusuyla birlikte kendisi de Apameia'ya gitmek üzere yola çıktı (Liv. XXXVIII. 37).

XXII.6. Apameia Barışı

İ.Ö. 188 yılı baharında Suriye kralı III. Antiokhos ve Galatlara karşı yapılan savaşların taraflarının ve bu savaşlarla ilgili olanların temsilcileri Apameia'ya geldiler. Galatların temsilcileri ise onların aralarında yoktu. Barış konferansına Romalı proconsul Manlius Vulso ile Roma senatosunun tayin ettiği senatörlerden oluşan on kişilik elçi heyeti başkanlık yaptı. İlkin Romalı elçilerin kararına uygun olarak Suriye kralı III. Antiokhos ile yapılan antlaşma metni okundu: Metin, III. Antiokhos ile Roma halkı şu koşullar ile dostluk kurabilecek cümlesiyle başlıyor ve ardından bu koşulları sıralıyordu:

Kral, Roma halkı ya da onun müttefiklerine savaşmak amacında olan hiçbir ordunun kendi krallığının ya da müttefiklerinin toprakları içinden geçmesine izin vermeyecek, onlara hububat sağlayarak ya da başka bir biçimde yardım etmeyecek. Romalılar ve müttefikleri de aynısını Antiokhos'a ve onun egemenliğinde olanlara garanti edecek. Antiokhos'un ne adalarda yaşayan halklara savaş açmak ne de Avrupa'ya geçmek hakkı olacak. Kral, Toros Dağı'nın bu tarafındaki-Halys'a (Kızılırmak) kadar ve bu ırmağın vadisinden Lykaonia'ya inen Toros'un sırtlarına kadar-kentler, araziler, köyler ve kalelerden çekilecek. Çekileceği bu kasabalar, ülkeler ve kalelerden silahları dışında hiçbir şey götürmeyecek.

(6) Senatonun tayin ettiği on kişilik elçi heyeti (decem legati) şu isimlerden oluşuyordu: Quintus Minucius Rufus, Lucius Furius Purpurio, Quintus Minucius Thermus, Appius Claudius Nero, Gnaeus Cornelius Merula, Marcus Iunius Brutus, Lucius Aurunculeius, Luccius Aemilius Paulus, Publius Cornelius Lentulus, Publius Aelius Tubero. Bk. Liv. XXXVII.55.

Eumenes'in krallığıdan hiçbir askeri ya da başka bir kişiyi sığınmacı olarak kabul etmeyecek. Eğer Antiokhos'un krallığı'ndan ayrılmış olan bu kentlerin vatandaşları kral Antiokhos'un yanındaysa ya da krallığının sınırları içindeyse belirlenen günden önce onların hepsi Apameia'ya geri dönecekler. Antiokhos'un krallığından olan her tür kişiler, Romalıların ya da müttefiklerinin yanındaysalar, onların ayrılmak ya da kalmak hakkı olacak. Köleler, ister kaçak isterse savaş esiri olsunlar ve orada bulunan özgürler, ister savaş esiri olsun ister firari Romalılara ve müttefiklerine geri verecekler. Kral Antiokhos, tüm fillerini teslim edecek ve yenilerine sahip olmayacak, savaş gemilerini donanımlarıyla birlikte teslim edecek, 10 güverteli gemilerinin sayısı ile ticaret (yelkenli) gemilerinin sayısı 10'dan fazala olmayacak, bunların hiçbirisinin 30'dan daha fazla kürekçisi olmayacak. Vergileri, elçileri ya da rehineleri taşıyan bir gemi olmadıkça Kalykadnos (Göksu) ve Sarpedon (Taşucu) burunlarının ötesine yelken açamayacak. Kral Antiokhos, Roma halkının nüfuzu altında olan halklardan, gönüllü bile olsa asker kiralama yetkisi olmayacak. Eğer Rodoslular ve müttefiklerinin Antiokhos'un krallığının sınırları içinde evleri ya da binaları varsa, onlar, savaş öncesinde nasılsa aynı şekilde Rodoslular ve müttefiklerine ait olacak. Vadesi gelmiş paralar varsa onları toplama hakkı da olacak. Eğer götürülen şeyler varsa araştırılacak ve iade edilmesi sağlanacak. Teslim edilmesi gereken bir kent, Antiokhos tarafından emanet edilmiş birisinin elindeyse o kişi garnizonunu o kentten çekecek, bu tür kentler garnizonların vaktinde çekildiğini görecekler. Kral, 12 bin Attika talanton'unu 12 yılda eşit taksitler halinde ödeyecek ve talanton'un ağırlığı 80 Roma pondus'undan az olmayacak. 540 bin modii hububat verecek. Kral Eumenes'e beş yıl içinde 350 talanton ödeyecek, bunun 127 talantonunu hububat olarak ödeyebilecek. Romalılara 20 rehin verecek ve onları üç yılda bir değiştirecek ve bu rehinelerden hiç birisi 18 yaşından küçük, 40 yaşından büyük olmayacak. Roma halkının müttefiklerinden her hangi birisi bir taciz olmadan kral Antiokhos'a savaş açarsa, savaş yasasına göre bir kenti ele geçirmemek ya da onu dostluğuna tabi yapmamak koşuluyla, kralın güce güç ile karşılık verme hakkı olacak. Aralarındaki anlaşmazlıkları yasaya ya da geleneğe uygun olarak, ya da her iki taraf arzu ederse savaşla çözecekler. Kartacalı Hannibal, Aitolialı Thoas, Akarnanialı Mnasilokhos ve Khalkisli Eubulidas ve Philo teslim edilecek. Taraflar gelecekte antlaşmaya yeni ilaveler,

iptaller ve maddelerde değişiklikler yapmaya karar verirlerse bunu antlaşmayı feshetmeden yapacaklar.

İ.Ö. I. Yüzyılda yaşamış olan Roma'nın Pataviumlu tarihçisi Titius Livius (XXXVIII.37), bu antlaşma metnini aktardıktan sonra Romalı *consul*'un bu antlaşmayı kabul ettiğine dair yemin ettiğinden söz ederek anlatımına devam eder. Livius'a göre Manlius, Suriye kralından yemin almak için Quintus Municius Thermus ile bu sırada Oroanda'dan dönmüş olan Lucius Manlius'u görevlendirdi. Donanma komutanı Quintus Fabius Labeo'ya mektup yazarak ondan hemen Patara'ya gitmesini ve kralın oradaki gemilerini yakıp yok etmesini istedi. Labeo'nun Ephesos'tan ayrılıp, Suriye Krallığı'nın elli güverteli gemisini yaktığından Telmessosluların Roma donanmasının ani gelişi üzerine korkup teslim oldu ve sonra Labeo, Likya'dan adalar yoluyla Yunanistan'a geçip, Ephesos'taki Roma gemilerinin tümü gelinceye kadar Atina'da Pire limanında bekledi. Bu arada kral Antiokhos'un filler de dahil teslim etmek zorunda olduğu herşeyi teslim alan Romalı general (proconsul) Manlius Vulso, fillerin hepsini Pergamon kralı Eumenes'e armağan etti. Son değişikliklere bağlı olarak fazla karışık olan kentlerin durumunu denetlemek için yola çıktı. Pergamon kralı II. Eumenes'in aracalığıyla Kappadokya kralı Ariarathes'in Roma dostluğuna kabul edilip, Roma'ya ödemesi gereken para cezasını yarı yarıya indirdi. Ancak tarihçi Livius, Suriye kralı III. Antiokhos'un boşalttığı topraklarının Roma müttefikleri arasında nasıl paylaştırılacağı, hangi kentlerin özgürlüğüne son verileceği ya da özgürlüklerinin muhafaza edileceği ya da ödüllendirileceği gibi konularda Apameia konferansında neler konuşulduğu ya da ne yapıldığından bu antlaşma metninde ve devamında söz etmedi. Hiç kuşkusuz Yunan kent devletlerinin özgür olma beklentilerine ilişkin karar verme yetkisi itiraz görmeksizin Romalılara bırakılmıştı Bu teslimiyet, Büyük İskender'in ölümünden sonra İskender imparatorluğuna sahip olmak idealinden hiç vazgeçmeyen diadokhlar ve onların neslinden olan kralların geleneksel siyasetinin tarihin karanlık sayfalarına gömülmüş olduğu anlamına geliyordu.

Roma senatosunca belirlenen ve Apameia'da onaylanan genel ilkelere göre Suriye kralı III. Antiokhos'a ait olan Torosların batısında kalan Anadolu toprakları, Rodos'a verilen Karia ve Likya dışında Pergamon kralı II. Eumenes'e bağışlanmıştı. Daha önce kral I. Attalos'a vergi ödeyen kentler, II. Eumenes'e vergi ödemeye devam edecekler, fakat Suriye kralına vergi ödeyenler özgür olacaklar ve onlar vergiden muaf tutulacaklardı. Pisidya ve Lykaonia'nın

tamamını, her iki Frigya ve Bithynia kralı I. Prusias'ın ondan aldığı Mysia ile Milyae, Lidya ve İyonya, kral II. Eumenes'e verilecekti. Suriye kralı III. Antiokhos'a karşı savaş sırasında özgür olan bu bölgelerdeki kentler ise II. Eumenes'e tabi değil özgür ilan edilecekti.

Senatonun isimlerini sayarak II. Eumenes'e bıraktığı kentler ve diğer yerleşmeler şunlardı: Magnesia ad Sipylum (Manisa), Hydrela denilen Karia, Frigya tarafındaki Hydrela ülkesi, Savaş öncesinde özgür olanlar dışında kalan Büyük Menderes boyunca uzanan yerlerdeki tahkimatlı yerler, köyler ve Telmessos (Fethiye). Sonuncusunun tahkimatlı kesiminin sakinleri İ.Ö. 197 yılında Suriye kralı tarafından yerleştirilmiş olan Kardakes halkıydı. Bu kolonistler, savaşlar sırasında büyük sıkıntılar çektiler. Koloninin surları yıkıldı, halkın bazı otlakları ve arazileri ellerinden alınmıştı. İ.Ö. 182 yılında her vatandaşı vergiye tabi kılan II. Eumenes, sonradan kentin elçilerinin bu vergiyle ilgili zorluğu anlatması üzerine kente üç yıllık vergi muafiyeti tanıdı ve ayrıca kentin surlarının tamirine mimar göndererek yardımcı oldu.

Rodoslulara bırakılan yerler ise şunlardı: Likya (Telmessos/Fethiye hariç) ve Rodos'a yakın olan Büyük Menderes Irmağı'nın karşısındaki Karia limanı, III. Antiokhos'a karşı savaştan önce özgür olan kentler hariç Karia'nın Pisidya tarafındaki kentleri, köyleri, diğer yerleşmeleri ve toprakları. Kilikya, Suriye Krallığı'na bırakılmış, Rodos elçilerinin Kilikya kenti Soli (Viranşehir) konusunda akrabalık dolayısıyla hak iddia etmeleri bu kentin eski konumunun değiştirilmesini sağlayamamıştı (Liv. XXXVII. 56).

Senatonun görevlendirdiği ve bu konudaki her sorunla tam yetkili kıldığı 10 kişilik bir elçi heyeti (Liv. XXXVII.56.1), Manlius Vulso ile birlikte İ.Ö. 188 yılı baharındaki Apameia Barışı'nda ve sonrasında Anadolu'nun batısının siyasi coğrafyasının şekillendirilmesiyle ilgilendiler. Onlar, kentlerle ilgili teftişlerini yaptıktan sonra, farklı yerlerde farklı düzenlemeler yaptılar. Kral Antiokhos'a bağlı olup da savaşta Roma'yı desteklemiş olanlar, vergiden muaf tutuldular. Antiokhos'u desteklemiş olanlar ile Eumenes'e bağlı olanların tamamına Eumenes'e vergi ödemesi emredildi. Notion'da (Ahmetbeyli) yaşayan Kolophonlulara (Değirmendere), Kymelilere (Nemrut) ve Mylasalılara vergi muafiyeti tanındı. Klazomenai'a (Urla) vergi muafiyetinin yanı sıra ek toprak verildi. Bu kente bağlanan yeni yer Drymussa Adası'ydı. Miletos'a (Milet) "kutsal yer" denilen topraklar iade edildi. Ek toprakla ödüllendirilen diğer kentlerden biri Dardanos (Maltepe), ikincisi İlion'du (Hisarlık Tepe). İkincisine

bağlanan yerleşmelerden birisi Rhoeteum, diğeri Gergithus idi. Ilion'a yapılan bu bağışın nedeni Ilionluların savaştaki hizmetlerinden dolayı değil Troia'dan dolayı Romalıların bu kente duymuş oldukları saygıydı (Liv. XXXVIII.39.7-11). Smyrna (İzmir) ve Erythrai (Ildırı) da savaştaki sadakatlarından dolayı ek toprak armağanıyla ödüllendirildiler ve Romalı elçiler bu iki kenti her bakımdan olağan üstü onurlandırdılar. Phokaialılar (Foça) savaştan önceki topraklarına sahip oldular ve onların kendi yasalarına göre yönetilmelerine izin verildi. Rodoslular Roma senatosunda kendilerine verilen yerlere sahip oldular. Likya ve Telmessos (Fethiye) hariç Büyük Menderes Nehri'ne kadar olan Karia onların oldu.

Apameia Barışı'nda Romalılar tarafından ek topraklar bağışlanmak suretiyle ödüllendirilen Pergamon kralı II. Eumenes'in krallığının sınırlarına dahil edilenler ise şunlardı: Suriye kralının Avrupa'daki sınırları içinde yer almış olan Khersonesos (Gelibolu), Lysimakheia (Ekzamil) ve diğer kentler, topraklar ve köyler ile Anadolu'daki her iki Frigya, yani Hellespontos Frigya'sı ve Büyük Frigya, Mysia, Lykaonia, Milyas, Lidya, Tralles, Ephesos ve Telmessos ve Pamphylia. Sonuncusunun Pergamon Krallığı'na bırakılması, Pergamon'un kralı II. Eumnes ile Suriye kralının elçileri arasında bir anlaşmazlık nedeni oldu. Çünkü Pamphylia'nın bir kesimi Toros dağlarının güneyinde diğer kesimi kuzeyindeydi. Elçiler sorunun çözümü konusunu Roma senatosuna havale ettiler (Liv. XXXVIII.39. 11-17).

Apameia Barış konferansı ve Suriye Krallığı'nın boşalttığı Anadolu'nun batı yarısının nasıl paylaşıldığına ilişkin Livius dışındaki kaynaklarımızdan birisi İ.Ö. II. Yüzyılda yaşamış olan Polybios (XXI.24; 46), ikincisi Diodoros (XXIX.11), üçüncüsü Appianos'tur (*Syr.* 44). Bunlardan ilki Livius'un da kaynağıydı ve Livius, onda olmayan bilgileri Roma'daki resmi kayıtları kullanarak aktardı. Diodoros ve Appianos'un aktardığı bilgiler ise yanlışlara doludur. Bu nedenle Livius'un kentlerin statüsü konusunda tek tek kentlerin isimlerinin listesini vermemiş olması bu barış antlaşmasında hangi kentlerin özgürlüklerini korudukları ya da kaybettikleri, ek toprak bağışlarıyla ödüllendirildikleri, Pergamon Kralı II. Eumenes'e ya da Rodos'a bırakılmış olduğu genel olarak belirsiz kalmıştır. Ancak ketlerin statüleriyle ilgili bu barış antlaşması öncesinde ya da sonrasında bilinenler ve epigrafik kayıtlar, bu belirsizliği büyük oranda ortadan kaldırdı. Buna göre Apameia Barışı antlaşmasında bağımsız ilan edilmiş ya da bağımsızlığını muhafaza etmiş olan kentler şunlardı:

Ilion (Hisarlık), Darnanos (Maltepe), Alcksandria Troas (Eski İstnabul), Kyzikos (Erdek), Kyme (Namurt/Nemrut), Aigai (Nemrut Kale), Erythrai (Ildırı),

Klazomenai (Urla), Notion (Ahmetbeyli), Phokaia (Foça), Priene (Güllübahçe), Smyrna (İzmir). İ.Ö. 196 yılında Makedonya kralına karşı özgür ilan edilmiş olan şu kentler de özgürlüklerini muhaza ettiler: Miletos (Balat), Herakleia ad Ladmum (Kapıkırı), Myndos (Gümüşlük), Halikarnassos (Bodrum), Knidos (Reşadiye), Euromos (Ayaklı Köyü), Pedasa (Gökçeler), Mylasa (Milas) ve Iasos (Kıyıkışlacık). Bunlardan sonuncusu (İasos), İsa'dan önce 2nci Yüzyıl başlarına tarihlenen bir mektuptan bilinmektedir ki, Suriye Krallığı'na bağlıydı. III. Antiokhos'un karısı Laodike tarafından yazılmış olan bu mektupta Rodos merkezli bir deprem dolayısıyla zarar görmüş olan İasos'a Suriye Krallığı tarafından cömertçe yardım edildiği anlaşılmaktadır (Carratelli 1969, 445, nr. 2).

Stratonikeia, Panamara civarı, Mobolla (Muğla), Marsyas (Çine Çayı) ve Harpasos (Akçay) arasında kalan Hyllarima (Derebağ –Muğla) ise Apameia antlaşmasıyla Rodos'un olmuştu. Kaunos'un (Dalyan) da Rodos'a bırakılmış olduğu, bu kentte bir Rodos yöneticisinin varlığından bilinmektedir. Likya, Rodos'a bağlanmayı değil, Rodos'un müttefiki olmayı umuyordu. Bu nedenle daha sonra Likya ve Rodos savaşmak zorunda kaldı. Bu savaşta Pergamon Krallığı, Rodos'a yardım etti. Pergamon'a bağımlı kılınan kentler ise şunlardı: Lebedos (Ürkmez),Teos (Sığacık), Priapos (Karabiga) ve Skepsis (Kurşunlu) (Magie 2007, 148, 152, 161).

XXII.7. Manlius Vulso ve Trakya

Romalı *proconsul* Manlius Vulso, Apameia Barışı'ndan sonra yapılan bu düzenlemelerden sonra 10 Romalı elçi ve tüm ordusuyla birlikte Çanakkale Boğazı'ndan Gelibolu'ya geçmek için Hellespontos Bölgesi'ne gitti. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi boğazı geçmeden önce Galat elçilerini yağma saldırıları düzenlememeleri ve kendi sınırları içinde kalmaları konusunda onları uyardı. Sonra tüm kıyıdaki gemileri toplayarak, bu gemilerle ve Pergamon kralı II. Eumenes'in kardeşi Athenaios tarafından getirilen donanmayla ordusunu bağazdan karşıya geçirdi. Lysimakheia'da (Ekzamil) kısa bir moladan sonra tüm ganimet yüklü hayvanlarla birlikte Trakya içinden ilerlemeye başladı. Melas Nehri'ni (Kavak Deresi) geçtikten bir gün sonra Kypsela'ya (İpsala) ulaştı. Oradan ayrıldıktan sonra dağlık bir bölgeden dar bir yolu takip ederek ilerlerken Asti, Caeni, Maduateni ve Coreli adlı dört Trak kabilesinin saldırısına uğradı. Toplam sayısı 10 bin olan Traklar, önden giden silahlı Roma askerlerini dar geçiti aşıncaya kadar beklemiş, Romalı *proconsul* Manlius'un ordusunun

ganimetleri taşıyan geri kademe kıtası bu geçide girince ona saldırmıştı. Bu nedenle Trakların saldırıları kendi adlarına başarılı oldu. Gece oluncaya kadar yapılan savaşlar, Trakların istedikleri kadar ganimeti alıp kaçmalarına engel olamadı. Daha sonraki ilerleyişleri sırasında da bazı Trak kabileleriyle savaşan Manlius Vulso, Makedonya üzerinden Tesalya'ya ve Epeiros içinden ilerleyerek Apollonia'ya ulaştı ve kışı orada geçirdikten sonra İtalya'ya gitti (Liv. XXXVIII.40-42).

Romalı *proconsul* Manlius, Roma'ya döndüğünde, Galat seferini senato kararı olmadan keyfi ve çıkar elde etmek amacıyla yapmış olmaktan suçlandı. Ancak Roma'daki iç politik kavgalar bir gerçeği değiştirmiyordu. Bu gerçek, Magnesia Savaşı ve Manlius'un seferi sonunda Anadolu'nun büyük kesiminin Roma Cumhuriyeti'nin askeri üstünlüğünü tanıyarak bu cumhuriyetin etkisi altına girmiş olduğudur. Romalılar, Pergamon kralı III. Attalos'un ölmüş olduğu İ.Ö. 133 yılına kadar yarım asırdan biraz daha uzun bir süre bir orduyla ikinci kez Anadolu'ya ayak basmadılar. Bu görkemli zaferlerine rağmen bu ülkeden toprak ilhak etmediler. Fakat onların Anadolu'daki hemen her siyasal anlaşmazlığın çözümünde hakem rolü üstlenerek zamana ve koşullara göre bu ülkenin siyasal yapısına müdahale etmiş oldukları da bir gerçektir.

XXII.8. Sınır Sorunları, Savaşlar ve Roma Hakemliği

Pontos ve Kappadokya krallıklarıyla Paphlagonia, sahip oldukları toprakları bakımından Apameia Barışı konferansının gündemini meşgul etmedi. Üçü de mevcut sınırlarını korudular. Fakat bu krallıkların ve diğer Hellenistik krallıkların siyasi statüleri Magnesia (Manisa) Savaşı'daki zaferiyle Hellenistik doğunun efendisi olan Roma Cumhuriyeti tarafından bakıldığında kent devletlerinin siyasi statüleriyle aynı seviyedeydi. Zira bu tarihten sonra krallar, aralarındaki anlaşmazlıkları, tıpkı kent devletleri gibi, Roma senatosuna danışıp onun onayını alırlarsa çözebileceklerinin veya en azından Roma'ya rağmen bir başarı elde edemeyeceklerinin farkındaydılar. Artık onlar, Roma müttefiki kent devletlerine Roma'ya rağmen asla saldırmayacaklardır. Öte yandan Roma, özellikle kendisinden müdahale istenmemişse Anadolu'daki krallıklar ya da kentler arasındaki ittifak ilişkilerine karışmak, düşmanlıkları gidermek ya da sorunları çözmek gibi bir görevi olduğunu düşünmedi.

Apameia Barışı antlaşmasından sonra Roma senatosunun önüne getirilen ilk sorun, Suriye kralı ile Pergamon kralı arasında İÖ 186 yılında ortaya çıkan

sınır anlaşmazlığı oldu. Apameia antlaşması Suriye kralı III. Antiokhos'un Toros dağlarının kuzeyindeki Anadolu ile ilişkisini koparırken, Pamphylia'yı Pergamon kralı II. Eumenes'e bırakmıştı. Fakat Pergamon kralı II. Eumenes'e bırakılmış olan bu bölgenin bir bölümü Toros dağlarının güneyinde, bir bölümü de bu dağlarının kuzeyindeydi. Roma senatosu, Paphlagonia ile ilgili olan sınır sorununu yerinde görüp kararını vermek üzere Magnesia Savaşı'nın muzaffer komutanı Lucius Scipio'yu görevlendirdi. Scipio, Pamphylia'nın Toros dağlarının kuzeyinde kalan kesiminin II. Eumenes'e, güneyinde kalan kesimin Suriye Krallığı'na ait olduğuna karar verdi. Aspendos (Belkıs), Side ve Kibyratis (Gölhisar-Burdur) bölgesini bağımsız ilan etti. Magnesia fatihi Lucius Cornelius Scipio'nun raporuna göre çıkarılan senato kararına (senatus consultum) taraflar uydular (Hansen 1971, 96).

Pamphylia'daki sınır anlaşmazlığının çözülmüş olduğu İ.Ö. 186 yılından itibaren Pergamon kralı II. Eumenes'in hükmettiği krallığın sınırları 173 bin kilometre karelik bir alanı içine alıyordu ki buna Yunanistan'ın Aigina ve Andros adaları da dahildir. Pergamon Krallığı'nın bu sınırlar içinde yaşayan nüfusu ise 5 milyonu aşmış durumdaydı. Pergamon kralı II. Eumenes, sahip olduğu toprakları üzerindeki kontrolünü, tayin ettiği generalleriyle (strategos) sağladı.

Apameia Antlaşması'nın antlaşmazlığa yol açacak bir diğer hükmü Küçük Frigya olarak da bilinen Mysia bölgesinin, Romalıların Suriye kralı III. Antiokhos ile yapmış olduğu savaşta tarafsız kalan Bithynia kralı Prusias'tan alınıp, Pergamon kralı II. Eumenes'e verilmesiydi. Bu bölge, Suriye kralı III. Antiokhos'un isyancı dayısı Akhaios'un Sardeis'te öldürülmüş olduğu İ.Ö. 214 yılında Pergamon Krallığı'nın sınırlarına dahil edilmişti. İsyancı Akhaios'a karşı müttefiki olduğu için Suriye kralı III. Antiokhos tarafından II. Eumenes'in selefi I. Attalos'a bağışlanmış olan bu bölge, aynı Suriye kralı tarafından İ.Ö. 192 yılından önceki bir tarihte Pergamon Krallığı'ndan alınıp Bithynia kralı Prusias'a verilmişti. Prusias'ın Apameia Barışı'nda Pergamon'a bırakılan Mysia'yı geri almak için Pergamon Krallığı'nın bu kesimini istila etmesi, Mysia sorununun Pergamon kralı tarafından Roma'ya taşınmasına neden oldu. Roma senatosu, sorunu çözmek için bir elçi heyeti tayin edeceği sözünü vermek dışında bir girişimde bulunmayınca Pergamon kralı II. Eumenes, Bithynia kralına savaş açmak zorunda kaldı.

İ.Ö. 186-184 yılları arasında yapılan bu savaşta, Bithynia kralının iki değerli müttefiki vardı. Bunlardan birisi Hannibal'di. Magnesia Savaşı'ndan sonra

Romalılara teslim edilebileceğinden korkarak Suriye kralı Antiokhos'un kraliyet sarayını terk edip, Bithynia kralı Prusias'a sığınan Hannibal, bu kralın danışmanı ve stratejistiydi. Galatların Bithynia kralının müttefiki olması ise siyasi statüleriyle ilgiliydi. Galatların temsilcisi Apameia Barışı Konferansı'na katılmamıştı. Fakat Romalı *proconsul* Galat elçileriyle iki kez konuşmuştu. Bunlardan birisi Amorion'daydı. O zaman Manlius Galatlara barış görüşmelerini Pergamon kralı II. Eumenes ile yapmalarını söylemişti. Manlius'un Galat elçileriyle ikinci konuşması Hellespontos bölgesinde olmuştu. Orada Galatlar, Pergamon topraklarına yağma seferleri yapmamaları ve kendi sınırları içinde kalmaları konusunda uyarılmışlardı. Bu konuşmalardan Galatların Apameia Barışı'ndan sonraki siyasi statülerinin ne olduğu kesin olarak anlaşılmıyor. Fakat ilerleyen satırlarımızdan görüleceği üzere Galatlar, Pergamon Krallığı'na tabi olmuştu. Ayrıca Olympos Dağı Savaşı'nın üç Galat komutanından birisi olan Ortiagon'un Romalılara kişisel düşmanlığı vardı. Zira Olympos Savaşı'nda esir alınanlar arasında Ortiagon'un karısı Khiomara da vardı ve ona bir Romalı centurion (Yüzbaşı) tecavüz etmişti. Tolistobogilerin beyi Ortiagon, Pergamon hâkimiyetine karşı bağımsızlık savaşının önderliğini üstlendi. Cesur, zeki ve cömert olarak tanımlanan bu bey, Roma ordularının Anadolu'dan ayrılmasından sonra özgürlüklerine düşkün olan soydaşlarını örgütleyerek dağılmış olan birliği yeniden kurdu. Bithynia kralı Prusias'ın bu savaşta bir diğer destekçisi, kayın pederi olan Makedonya kralı V. Philippos idi. Eumnes'in Trakya'daki kentlerine saldıran Philippos, ilerleyen satırlamızda söz edeceğimiz gibi Roma senatosu tarafından uyarılınca İ.Ö. 184 yılında bu kentlerdeki garnizonlarını geri çekmek zorunda kaldı.

Pergamon kralı II. Eumenes, bu savaşta iki kent tarafından desteklendi. Bu kentlerden birisi Kyzikos (Balkız), diğeri Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi) idi. Kyzikos ile Pergamon Krallığı'nın dostluğunun geçmişi Philetairos'a kadar geriye gidiyordu ve I. Attalos'un karısı kraliçe Apollonis, bu kentin saygın vatandaşlarından birsinin kızıydı. Herakleia Pontika'nın Eumenes'in müttefiki olarak savaşa dahil olmasının nedeni, Herakleia'ya bağlı olan Kieros (= Prusias ad Hypium=Üsküb ü) ve Tieion'un (Filyos/Hisarönü) Bithynia kralı Prusias tarafından ele geçirilmiş olmasıydı.

Pergamon Krallığı ile Bithynia Krallığı arasındaki savaşlar hem hem karada hem de denizde yapıldı. Savaşın ilk evresinde üstün olan taraf II. Eumenes'ti. Onun bugün yeri henüz belirlenememiş olan Lypedron dağında Bithynia kralı

ve Galatlara karşı savaştığı ve İ.Ö. 184 yılının Kasım-Aralık ayında meydana gelen bu savaştan onları yendiği bilinmektedir (Memnon, 20. *OGIS* 298). II. Eumenes, bu zaferi dolayısıyla selefi I. Attalos gibi *Soter* (Kurtarıcı) unvanını aldı. Kuşkusuz bu unvanı, Bithynia kralını yenmiş olması dolayısıyla değil, Galatlara karşı zaferi nedeniyle hak etmişti. Fakat II. Eumenes, Kartacalı Hannibal'in komutası altındaki kara ve deniz kuvvetleri karşısında aynı başarıyı sergileyemedi. Karada yapılan birkaç çarpışmada Pergamon kralını yenen Kartacalı Hannibal, bir deniz savaşında da Bithynia donanmasını zor durumdan kurtardı. Hannibal, gemi sayısı bakımında üstün olan Pergamon donanmasına karşı savaşa girmeden önce amforalara zehirli yılanlar doldurmuş ve bunları gemilerine yerleştirmişti. Hannibal'in komutasındaki Bithynialılar, Pergamon donanmasının saldırılarını yoğunlaştırarak artırmış olduğu bir zamanda gemilerindeki amforaları düşman gemilerine fırlatmaya başladılar. Pergamonlular, bu duruma yalnızca güldüler. Fakat gemilerinin yılanla dolduğunu görünce amforaların atılış nedenini anladılar, savaşmaktan vazgeçip kıyıya sığındılar[7]. Hannibal'in yılanlarla kazanmış olduğu bu deniz savaşı, Pergamon'daki Büyük Sunağın firizindeki bir kabartma heykel gurubunun yapılmasının esin kaynağı oldu.

Pergamon kralı II. Eumenes'in Ortiagon önderliğindeki Galatlar ile Bithynia kralı Prusias'a karşı yapmış olduğu savaşa Romalıların müdahalesi gecikmeyle gerçekleşti. Haklılıkları konusunda Romalı senatörleri ikna etmek için hem Bithynia kralı hem de Pergamon kralı elçilerini Roma'ya göndermişler ve Romalılar bu savaşlara müdahale etmek konusunda çok istekli olmamışlardı. Nihayet Pergamon kralı II. Eumenes'i, beraberinde 15 altın stater değerinde olan bir taç götüren kardeşi Athenaios temsil etti. Roma'ya gelen elçilerden Kartacalı Hannibal'in Bithynia kralına sığınmış olduğunu öğrenen Romalılar, hemen bir elçiler kurulu tayin ederek Asia'ya gönderdiler. Bu kurulun başında T. Quinctius Flamininus vardı. Flamininus başkanlığındaki elçiler kurulu, Hannibal'i teslim alamadı. Çünkü Kartacalı bu büyük general, Romalılara teslim olmaktansa intihar ederek ölmeyi yeğlemişti. Filamininus başkanlığındaki Romalı elçiler, Apameia Barışı koşullarına uyulması konusunda tarafları uyarmayı ihmal etmediler. Bithynia kralı Prusias, iddialarından vazgeçti. Böylece Küçük Frigya da denilen Mysia Bölgesi Pergamon Krallığı'nın sınırlarına dahil oldu ve krallığın

(7) Nep. *Han.* 10 vd. Fron. IV.7.10. Just. XXXII.4.2. Oros. IV.20.

kuzey sınırları Mysia'daki Olympos Dağı'na kadar genişledi. İ.Ö. I. Yüzyılda yaşamış olan Coğrafya (Geographika) adlı eserin yazarı Strabon'a (XII.4.3; 8.1,12) göre Mysia'ya Küçük Frigya da deniliyordu. Pergamon Krallığı'nın bir parçası yapıldıktan sonra Phrygia Epiktetos (Kazanılmış Frigya) adıyla anılan bu bölgenin kentleri şunlardı: Aizanoi (Çavdar Hisar), Nakolia (Seyitgazi), Kotiaeion (Kütahya), Midaeion (Midas kenti), Dorylaion (Eskişehir) ve Kadoi (=Kadi=Gediz).

Lypedron Savaşı'na Pergamon kralının müttefiki olarak katılmış olan ve özgürlüğünü bu savaştan sonra da muhafaza eden Herakleia Pontika, Pergamon Krallığı'nın kuzey komşusu oldu. Tieion (Kilyos/Hisarönü) ise Pergamon Krallığı'na bağlandı. II. Eumenes'in bu savaştaki diğer müttefiki olan Kyzikos (Erdek), Pergamon'un zengin dul kraliçesi Apollonis tarafından ziyaret edildi. Onun doğduğu kente yaptığı bu ziyareti, Kyzikoslular tarafından sevinçle karşılandı ve onurlandırıldı. Kral II. Eumenes ve kardeşi Attalos, kraliçe Apollonis'e vakfettikleri tapınağı ve Apollonis'in heykelini bu zamanda yaptırdılar. Galatlar ise Pergamon Krallığına karşı yaptıkları bağımsızlık savaşından umduklarını elde edemeyerek, Apameia Barışı'nda kendilerine uygun görülen Pergamon Krallığı'na bağımlılık statüsüne bir kez daha boyun eğmek zorunda kaldılar. Ancak Pergamon kralı, Romalıların kendisine bağışladığı topraklardaki hakimiyetini korumak ya da sağlamlaştırmak için daha çok mücadele verecek, sıkıntı çekecekti. Nitekim Romalı elçilerin ayrılmasından iki yıl sonra Pontos kralı I. Pharnakes'e karşı bu nedenle savaşmak zorunda kalmıştır.

Pergamon kralı II. Eumenes, İ.Ö. 183 yılında Girit'in otuz bir kenti ile dostluk ve ittifak antlaşması yaptı. İlerleyen satırlarımızda söz edeceğimiz gibi İ.Ö. 175 yılında taht için kardeşiyle savaşan Suriye kralı IV. Antiokhos'a da yardım etti. Roma Cumhuriyeti, kendisine danışılmadan gerçekleştirilen bu ittifak ve yardım ilişkilerinin lehine ya da aleyhine siyasal bir tutum sergilemedi. Fakat II. Eumenes'in Girit kentleriyle ittifak ve dostluk antlaşması yapmış olduğu yılda Pontos kralı I. Pharnakes'in yayılmacı politikası, Roma senatosuna sunulan bir başka sınır anlaşmazlığı şikâyetinin nedeni oldu. I. Pharnakes'in saldırganlığının nedeni ise muhtemelen Frigya'nın Apameia Barışı antlaşması ile Pergamon kralı II. Eumenes'e bırakılmış olmasıydı. Zira bu bölge II. Mithridates'in Suriye (Seleukoslar) kralı II. Antiokhos'un kızı Laodike ile evlenmiş olduğu İ.Ö. 2. Yüzyıl ortalarından beri Pontos Krallığı'nın bir parçasıydı. Bithynia kralı I. Prusias'ın Galatlarla birlikte Pergamon kralı II. Eumenes'e karşı yaptıkları savaş

da ikincisinin Apameia Barışı antlaşmasıyla elde etmiş olduğu kazanımlarının meşruiyetini onaylamıştı.

Pontos kralı Pharnakes, Pergamon kralının diplomasiyle elde ettiği bu başarısının hemen ardından bağımsız bir kent olan Sinope'ye saldırıp, bu kenti ele geçirdi (İ.Ö. 183). Sonra komşularına saldırmaya başladı. Onun Kappadokya kralı Ariarathes'e saldırması, Pergamon kralını harekete geçirdi. II. Eumenes'in ve Sinope'nin (Sinop) savunucusu olarak Roma'da bulunan Rodos'un elçileri, I. Pharnakes'i Roma senatosuna şikâyet ettiler. Romalı senatörler, şikâyetleri nezaketle dinlemelerine rağmen sorunu çözmek konusunda istekli değillerdi. Sorunu yerinde görüp senatoya rapor edecek elçileri tayin edeceklerine söz vermekle yetindiler. Bu sözün gereğini de gecikmeyle, yani savaş başladıktan bir yıl sonra yaptılar. Roma'nın ilgisizliği Pontos kralı I. Pharnakes'in saldırganlığına devam etmesi konusunda cesaret vericiydi. Bu nedenle o, ilkin Paphlagonia'ya saldırdı. Sonra Pergamon Krallığı'na bağlı olan Tieion (Filyos) kentini ele geçirdi. Nihayet, İ.Ö. 182 yılının sonuna doğru Kassignatos ve Gaizatoriks adlı iki Galat beyiyle ittifak yaparak generali Leokritos'u Galatya'ya gönderdi. Kendisi de Kappadokya'yı istila etmek için bu ülkeye yürüdü. İlkinin bir bölümü, ikincisinin tamamı onun ordusu tarafından istila edildi. Bu arada Apameia Barışı antlaşmasını tanımayarak Toros'ların kuzeyine bir sefer düzenlemeyi düşünen Suriye kralı IV. Seleukos ile ittifak yapmıştı. Pergamon kralı II. Eumenes de bu kez yalnız değildi. Dört yıl devam edecek olan bu savaşlarda Bithynia kralı Prusias, Kappadokya kralı IV. Ariarathes ve başkenti Gangra olan Paphlagonia beyi Morzios, Pergamon kralının müttefikiydiler.

Pergamon kralı II. Eumenes, bir Pontos ordusunun Galat beyleriyle anlaşmalı olarak Galatya'ya girmesini şiddetle protesto etti. Çünkü Pharnakes, bu tutumuyla Apameia antlaşmasının hükümlerini açıkça ihlal etmişti. Yine de Eumenes, hemen silaha sarılmak yerine, sorunun diplomasi yoluyla aşılabileceği düşüncesiyle kardeşi Attalos'u İ.Ö. 181 yılında Roma'ya göndererek, Pontos kralını Romalı senatörlere şikâyet etmeyi yeğledi. Anadolu'nun mevcut siyasal yapısını, yani devletlerin hâkimiyet sınırlarını Apameia'da belirlemiş olan Romalı senatörler, Attalos'u samimiyetle dinlediler, ancak ona vermiş oldukları yanıt, Pharnakes'in gönderilecek olan bir elçiler kuruluyla durdurulacağı sözüydü. Elçilerin ne zaman gönderileceği belli değildi. Bu nedenle Eumenes, silaha başvurarak haklarını savunmak zorunda kaldı. I. Pharnakes'e boğazlar yoluyla gelebilecek yardımın önünü kesmek için de Hellespontos'u (Çanakkale Boğzı)

abluka altına aldı. Fakat onun bu önlemi Antiokhos Savaşı sırasında müttefiki olan Rodosluların deniz ticaretine zarar verdi ve bu, daha sonra Rodos Cumhuriyeti ile aralarının açılmasına yol açan nedenlerden birisi olacaktır.

Galatya'ya giren Pontoslu general Leokritos, Eumenes'in Romalı elçilerin gelmesini beklemeden Galatya'ya göndermiş olduğu kardeşi Attalos'un komutasındaki Pergamon ordusunun gelmekte olduğunu öğrenir öğrenmez bu ülkeyi boşalttı. Bir yıl önce Pharnakes ile ittifak yapmış olan Galat beyleri Kassignatos ve Gaezatoriks ise Pergamon kralının tüm emirlerine uyacaklarına söz vererek Attalos'tan koruma istediler. Ancak onların bu istekleri geri çevrilmiştir ki, bu Galatların Pergamon Krallığı'na bağımlı olduklarının altını çizen çok açık bir siyasi tavırdır.

Kappadokia'daki Pontos kralına karşı savaşmak için Galatya'dan ayrılan II. Eumenes'in kardeşi Attalos, Kappadokia sınırındaki Parnassos'ta bu ülkenin kralı Ariarathes ile buluştu. Kralla askeri güçlerini birleştiren Attalos, Kızılırmak'ı geçerek, doğu yönünde Kamisine'ye (Suşehri) doğru ilerlediği sırada Romalı elçilerin Ephesos'a (Selçuk) geldiklerini ve Pharnakes'i antlaşma yapmaya ikna etmek için buradan ikinci bir Pergamon ordusu eşliğinde hareket etmiş olduklarını öğrendi. Elçiler savaş alanına geldiklerinde hemen barış görüşmelerine geçilmiş, ancak bu görüşmelerden bir sonuç alınamayınca tarafların Ephesos'ta bir kez daha buluşarak barış görüşmelerine devam etmelerine karar verilmiştir. Ephesos görüşmeleri tarafların barış antlaşması yapmalarını sağlayamayınca savaşa devam edildi ve ertesi yıl Eumenes, müttefiklerinin de verdiği destekle Pontos kralına karşı daha güçlü bir orduyla sefere çıktı. Savaş, İ.Ö. 179 yılında Pontos kralı I. Pharnakes'in yenilgisiyle sona erdi (Kaya 2011, 91 vd). Pergamon kralının kendisine sunduğu barış koşullarını kabul etmek zorunda kalan Pontos kralı I. Pharnakes'in daha önce Galat beyleriyle yapmış olduğu tüm ittifaklar geçersiz kılındı ve nedeni her ne olursa olsun Galatya'ya girmesi yasaklandı. Ele geçirmiş olduğu Paphlagoia ve Tieion (Hisarönü) kentini boşaltan II. Pharnakes, savaş tazminatı ödemeyi de kabul etti. Bu arada Roma, bu savaşın taraflarından herhangi birisini destekleyen bir politik tavır takınmadığı gibi, yapılan antlaşmaya da hiç bir müdahalede bulunmadı.

Pergamon kralı II. Eumenes'in Pontos kralı I. Pharnakes ve onun müttefiki olan Galat beylerine karşı kazanmış olduğu bu zaferi, Galatya'daki egemenliğini sağlamlaştırmış ve bir kez daha Yunan kent devletlerince alkışlanmıştı. II. Eumenes, kendi adına çok değerli olan bu zaferini kutlamak için tanrıça Athena

onuruna *Nikephoria* adı altında festivaller düzenledi. Birçok kent, kralın davetlisi olarak bu festivale katıldı. Tanrı Zeus ve tanrıça Athena'ya ithaf edilen Zeus Sunağı'nın frizlerinde Galatlara karşı savaşı anlatan kabartma resimler yaptırıldı. Yunan tanrılarının bazı yeraltı güçlerine ve devlere (gigantes) karşı yaptıkları savaşları anlatan kabartmalarla (gigantomakhia) yan yana yer alan bu kabartmalar, hiç kuşkusuz kendilerince barbar ve dinsiz olan Galatların karşısında panhellenizmin ya da uygar Hellenistik dünyanın, yine kendilerince haklı zaferini vurgulamaktadır. Fakat Pergamon kralı, Atina dışında, Yunanistan'daki kentler nezdindeki saygınlığını giderek kaybetmeye başlamıştı. Bunun nedeni, özgürlüklerini sınırladığını düşündükleri Roma'ya karşı kızgınlıkları giderek artan kentler tarafından Pergamon kralının sadık bir Roma dostu ve müttefiki olduğunun bilinmesiydi. Nitekim İ.Ö. 185 yılında Akhaia Birliğine 120 talanton para bağışında bulunmak istediğinde Akhaialılar onun bu bağışını gururla reddettiler.

Pergamon kralının Rodos ile arası da Likya'daki savaşlar sırasında açılmıştı. Rodos'un Çanakkale Boğazı'ndan ticari amaçlarla geçmek isteyen gemilerine Pergamon donanması tarafından izin verilmemişti. Rodoslular, Pergamon kralı II. Eumenes'e kızgınlıklarını İ.Ö. 172 yılında Roma senatosunda onu suçlayarak yansıttılar. Rodoslu elçiler, bu sırada Roma'da bulunan II. Eumenes'i Suriye kralı III. Antiokhos'tan daha saldırgan olmakla suçladılar. Fakat Romalı senatörler, ne Rodos elçilerine ne de II. Eumenes'i suçlayan diğer elçilere itibar ettiler. Tam tersine Eumenes'e iltifatlar yağdırarak onu onurlandırp sahip çıktılar. Fakat bu tarihte milliyetçi söylemleriyle ve kral düşmanlığıyla adını öne çıkarmış olan Cato adlı bir Roma senatörü, diğerlerinden farklı düşünüyordu. Pergamon kralı II. Eumenes'ten değerli insan, büyük Roma dostu diye söz ederek onu savunanlara verdiği yanıt şuydu:

Olsun, doğası gereği o da diğer krallar gibi et yer.

Apameia Barışı antlaşmasında Romalıların inisiyatifiyle belirlenen krallıklar ve kentlerin sınırlarıyla ya da siyasal statüleriyle ilgili düzenlemeler, buraya kadar söz etmiş olduğumuz savaşların patlak vermesine neden olan sınır anlaşmazlıklarıyla ilgili sorunları da içinde barındırıyordu. Bu sorunlar yüzünden Doğu'da Fırat Irmağı'ndan batıda Ege Denizi'ne kadar Anadolu'daki tüm krallıklar ve Galatlar, bu sorunlar yüzünden savaştılar. Pontos kralı I. Pharnakes'in İ.Ö. 179 yılında Pergamon kralı II. Eumenes'e yenilmesinin ardından yaklaşık on yıl boyunca Anadolu'da yeni bir savaş yaşanmadı. Anlaşılan Pergamon kralı

II. Eumenes'e düşmanca tavır takınanlar, onunla yaptıkları savaşta aldıkları yenilgilerinden sonra Apameia Barışı'nın hükümlerini kabullenmek zorunda kalmışlardı. Hatta kimi Galat beyleri, Eumenes ile daha önce var olan dostluklarını geliştirdiler. Pessinus'daki Ana Tanrıça için beyaz mermerden portikleri olan bir tapınak inşa ettiren Eumenes'in (Strabon XII.5.3) İ.Ö. 171-169 yılları arasındaki III. Makedonya Savaşı sırasında Yunanistan'a göndermiş olduğu paralı askerler arasında artık Galatlar da vardı (Liv. XLIV.13.13).

Apameia Barışı'nın Rodos'a kazandırdığı Likya kentleri, bu antlaşmayı kendilerince yorumlayarak Rodos'a bağımlı olmak istemediler. Likyalılara göre Apameia Barış antlaşması Likya kentlerini Rodos'a bağlamamış, onları Rodos'un müttefiki yapmıştı. Bu nedenle Likyalılar, Rodos'a karşı 10 yıl devam eden ve tarihe Likya Savaşı olarak geçen bağımsızlık savaşını başlattılar. Fakat bu savaşlar Likyalıların yenilgisiyle son buldu. İ.Ö. 177 yılında Roma'ya giden Likya elçileri, Rodosluların acımasızlığından şikâyetçi oldular. Roma senatosunun kararı Likyalıların iddialarını onayladı. Bu senato kararına göre Likyalılar, Rodos'a bağımlı değil, Rodos'un müttefik ve dostu statüsünde olacaklardı. Roma senatosunun kararı, taraflara barış getirmedi. Rodos'a karşı silahlı mücadele başlatan Likyalılar altı yıl boyunca özgürlükleri için savaştılar. Fakat bu savaşlardan da zaferle ayrılan taraf Rodos oldu. Likyalılar, Roma'ya elçilerini gönderdiler. Roma senatosu bir kez daha Rodos'un aleyhine olan karar çıkardı. Bu senato kararına göre Karia ve Likya'daki Rodos hâkimiyeti son bulacaktı. Bir Rodos kolonisi olan Phasalis de bu senato kararından sonra Likya birliğine dâhil oldu.

Apameia Barışı antlaşmasının Pergamon kralı II. Eumenes'e Trakya'da kazandırdığı topraklar ise Anadolu'daki bu savaşların patlak vermiş olduğu İ.Ö. 186/5 yılından itibaren Makedonya kralı V. Philippos'un tehdidi altındaydı. V. Philippos, II. Eumenes'in Bithynia kralı II. Prusias'a karşı savaşında ikincisine yardım etmiş ve aynı zamanda II. Eumenes'e ait olan Khersonesos'taki (Gelibolu) ve Trakya'daki bazı kentleri ele geçirmiş, bu kentlere garnizonlarını yerleştirmişti. Onun tarafından ele geçirilen kentlerden birisi Ainos (Enez), diğeri bugünkü Yunanistan'ın Türkiye sınırı yakınında olan Maroneia kentiydi. Pergamon kralı II. Eumenes, Trakya'daki bu gelişmeler üzerine kardeşi Athenaios'u Roma'ya göndermiş ve Makedonya kralını Apameia Barışı antlaşmasını ihlal etmekle suçlamıştı. Apameia Barışı antlaşmasıyla özgürlükleri tanınmış olan Maroneialı elçiler de aynı şikâyette bulunmuştu. Roma senatosu,

Makedonya kralının elçilerini ihlaller dolayısıyla uyarmış, fakat kral bu uyarıyı dikkate almamıştı. Bu nedenle Pergamon kralının ve Maroneia'nın elçileri bir kez daha Roma'ya gidip Makedonya kralından şikâyetçi oldular. Senato, olup bitenleri yerinde görüp karar vermek üzere bir elçi heyeti tayin etti. Elçilerin raporu Makedonya kralını suçlu bulmuştu. Bu rapora göre senato, Makedonya kralını tüm Trakya kıyısındaki garnizonlarını geri çekmesi konusunda sert bir dille uyardı. Böylece V. Philippos, İ.Ö. 184 yılında Trakya kıyısında ele geçirdiği kentleri boşalttı[8]. Buna rağmen kral, Roma düşmanlığını Yunanistan kentlerini kendi tarafına çekmeye çalışarak ve yeni ittifaklarla canlı tuttu. Fakat onun ömrü yapmayı düşündüğünü gerçekleştirecek kadar uzun olmadı. İ.Ö. 179 yılında yaşamını yitirdi.

Makedonya kralı V. Philippos'un halefi, oğlu Perseus oldu ve Perseus, tahta çıkar çıkmaz, babasının politikasına bağlı kalarak Yunanistan kentleriyle ve kimi krallarla dostluk ve ittifak kurmaya başladı. Onun müttefiki olan krallardan birisi Bithynia kralı II. Prusias, ikincisi Suriye kralı IV. Seleukos'tu. İlkini kızı Apame ile evlendirmişti (App. *Mith.* 2). İkincisinin Laodike adlı kızıyla evlenerek damadı olmuştu. Fakat Suriye Krallığı'nın Apameia Barışı antlaşmasıyla donanmaya sahip olması yasaklanmıştı. Bu nedenle gelini Makedonya kralına götüren gemiye Rodos donanması refakat etti. Tüm bu gelişmeler, Pergamon kralı Eumenes'i rahatsız etti. Eumenes bu dostluk ve ittifak ilişkilerine Suriye'deki taht iddiacılarında, IV. Antiokhos'u destekleyerek yanıt verdi.

İ.Ö. 175 yılında öldürülen IV. Seleukos'un oğlu Demetrios, bu sırada Roma'da rehin olarak bulunuyordu. Öldürülen kralın kardeşi IV. Antiokhos ise tahtı ele geçirmek için Atina'dan yola çıkmıştı. Pergamon kralı II. Eumenes, kardeşi Attalos ile birlikte IV. Antiokhos'u Eleia'da (Zeytindağ) karşıladılar ve bir Pergamon ordusuyla onu Suriye sınırına kadar götürdüler (Hansen 1971, 107). Bu tarihten üç yıl sonra Pergamon kralı Eumnes, Roma'ya gitti (Liv. XLII.11. 1 vd). Takriben 18 yıl sonra ikinci kez Roma'daydı. Bu gidişinde senatörlere Makedonya kralı Perseus'un Roma'ya savaş açmak için hazırlıklar yaptığını anlattı. Onu nezaketle dinleyen Roma senatosu, senatörlerden oluşturduğu iki ayrı elçi heyetini, aynı yıl (İ.Ö. 272) Hellenistik krallıkların ya da devletlerin Perseus hakkındaki düşüncelerini öğrenmek, müttefiklerinin sadakatini anlamak, ittifakları yenilemek göreviyle Yunanistan, Adalar ve Anadolu'ya gönderdi.

(8) Polyb. XXII.6; 11.1 vd. Liv. XXXVII.60.7. XXXIX.24.6 vd; 27-29. Zon. IX.21.

Elçilerin senatoya sunduğu rapor olumluydu. Romalılar, raporun gereğini Makedonya'ya savaş ilan ederek yaptılar. Böylece III. Makedonya Savaşı başladı.

II. Makedonya Savaşı'nda olduğu gibi eski müttefikleri Pergamon ve Rodos, Yunanistan'da yapılan III. Makedonya Savaşı'nda (İ.Ö. 171-168) Perseus'a karşı Roma'nın yanında savaştı. Apameia barışı öncesi ve sonrasında Roma müttefiki olan kentler de Roma'nın destekçileriydiler. Bithynia kralı II. Prusias da bu kez Roma müttefikleri arasındaydı. Pergamon kralı II. Eumenes, İ.Ö. 171 yılında Romalı *consul* Hostilius ile birlikte Yunanistan'da Philippos'a karşı savaştı. Tarafların birbirine karşı savaşı sonlandıracak bir zafer kazanmaları İ.Ö. 171 yılında mümkün olmadı. Ertesi yıl, Trakya'daki Abdera kenti Pergamon–Roma ittifakının eline geçti. Makedonya kralı Perseus ise Ainos (Enez) ve Maroneia'yı zaptetti. Fakat bu savaşın sonlarına doğru Pergamon ile Rodos'un Roma ile Perseus arasında barış olmasını isteyip arabuluculuk yaptıkları söylentisinin çıkması, 40 yıldan daha uzun bir süredir devam eden Roma-Pergamon-Rodos ittifakına gölge düşürdü. Aslında bu söylentinin doğru olup olmadığı belli değil. Fakat Pergamon ve Rodos'un uzayan savaş dolayısıyla Perseus'un başarılı olabileceğinden korkmaları ya da ekonomik çıkarlarının bozulması, bu iki devleti arabuluculuğa itmiş olabilir.

Roma Cumhuriyeti, III. Makedonya Savaşı'nı İ.Ö. 168 yılında Pydna Savaşı'nda zaferle sonuçlandırdıktan sonra iki eski müttefikini, yani Pergamon ve Rodos'u cezalandırmaya yönelik bir politika takip etmeye karar verdi. Bu kararın alınma nedeni öyle görülüyor ki yalnızca Pergamon kralı II. Eumenes hakkında çıkarılan olumsuz söylenti değildi. Gerçek neden artık Roma Cumhuriyeti'nin senatörlerinin mağrurlaşmış olmalarıydı. Senatodaki her konuşmasında "*Kartaca yerle bir edilmelidir*" diyen, tüm kralları " *ne de olsa et yiyen"* olarak tanımlayıp, onların güvenilmezliklerine vurgu yapan M. Porcius Cato, yeni nesil senatörlerin en sivri örneğiydi. Roma, Cato'nun temsil ettiği mağrur senatörlerinin etkisi altında emperyalist bir güç olma yönünde gelişecek bir politik değişim sürecine girmişti. Bu değişim yalnızca müttefiklerine karşı değil, kendi vatandaşlarına karşı da gelişmişti. Roma senatosunun vatandaşlarına karşı değişiminin tarihî bir olay olarak kayıtlara yansıyacak olgunluğa ulaşması, Anadolu'daki eski müttefiklerine yansıtılmasından yaklaşık 35 yıl sonra, Tiberius Sempronius Gracchus'un İ.Ö. 133 yılında toprak reformu sloganıyla Halk Temsilcisi (Tribunus Plebis) seçilmesi ve ertesi yıl öldürülmesiyle gerçekleşti.

Roma'nın eski müttefiki Pergamon'a karşı tavır değişikliğini ilkin İ.Ö. 169 yılında patlak veren ve İ.Ö .166 yılına kadar devam eden Galatlar ile II. Eumenes arasındaki savaşlar arasında sergiledi. Pergamon krallığına saldıran Galatların lideri Solvettius'tu ve o, İ.Ö. 169-166 yılları arasında Pergamon kralıyla üç kez savaştı. İlk ikisinden zaaferle ayrılan taraf oldu. Bu arada onun liderliğindeki Galatlar, Tralleis (Aydın) ve Sardeis (Sart) kentlerine kadar gelip, bu kentlere zarar verdiler, Pisdya'da eski adı Amblada olan bugünkü Asar Tepe'ye ulaşarak bu bölgeleri yağmaladılar. Eumenes, ilk Galat saldırısının ardından Galatları Romalı senatörlere şikayet edip, müdahale ya da onlara karşı savaşmasına izin verilmesini istemek için kardeşi Attalos'u Roma'ya gönderdi. Roma senatosu, hem Attalos'u hem de Prusias'ın yönlendirmesiyle ilk kez diplomasiye başvuran Galatların elçilerini dinledi. Eumenes suçlu bulunmasına rağmen kardeşi Attalos'un senatörler arasındaki saygınlığı, arabulucu olarak bir elçiler kurulunun tayin edilmesini sağladı. Bir eski *consul* (proconsul) olan senatör P. Licinius Crassus başkanlığındaki elçiler kurulu, İ.Ö. 167 yılında Attalos ile birlikte Roma'dan ayrıldı ve Anadolu'da eski adı Synnada olan bugünkü Şuhut'ta barışı temin adına bir konferans düzenledi. Fakat Galatların öfkesini artırmaktan başka bir işe yaramayacağı gerekçesiyle Eumenes'i konferansa davet etmedi.

Synnada konferansında neler konuşulduğu belli değil. Fakat Licinius Crassus başkanlığındaki Roma elçilerinin Anadolu'ya gelişi senatonun Eumenes'i suçlu bulan kararını değiştirmedi. Dahası aynı yılda Eumenes, kendisine muhalif olan yeni Roma politikasını yumuşatmak umuduyla ülkesinden ayrıldı. Roma'da senatörlere kendisinin ve selefinin sadakatini anlatmak istiyordu. Fakat senatonun görevlendirdiği bir memur, Brundisum limanında Eumenes'i karşılamış ve ona hiçbir kralın İtalya'ya kabul edilmeyeceğini ilan eden senato kararını tebliğ etmişti. Kral Eumenes, bu çok sert ve onur kırıcı muamele üzerine İtalya topraklarına ayak basmadan geri dönmek zorunda kaldı. Oysa kısa bir zaman önce Eumenes'in düşmanı olan Bithynia kralı II. Prusias, Roma'ya gelmiş ve *Quaestor* L. Cornelius Scipio tarafından resmi bir ziyafet verilerek onurlandırılmıştı (Liv. XLV. 44.)

Ertesi yıl (İ.Ö. 166) Galatlar, Synnada'da Eumenes'e yenildiler ve kendi sınırları içine çekildiler. Eumenes'in Galatlar karşısındaki bu zaferi de Anadolu'nun batısındaki kent devletlerini sevindirdi. İyonya Birliği'nin üyesi olan kentleri temsil eden bir elçiler kurulu krala gidip, onu birlik adına kutladılar ve Birlik Meclisi'nin kralı onurlandıran kararını okudular. Bu karar, kralın altından bir çelenk ve bir heykelinin İyonya kentlerinden birisine dikilmesiyle ilgiliydi.

Bunun üzerine Eumenes, heykelin tüm masraflarını üstlendi ve bu heykelin kendisi için bir tapınak inşa eden Miletos (Milet) kentine dikilmesini istedi. Teos (Sığacık) kentinde, kralın annesi ve eşinin tapımı için rahipler seçildi. Sardeis (Sart) ve Tralleis (Aydın) kentleri ise tanrıça Athena ve kral Eumenes onuruna *Panathenaia* ve *Eumeneia* adı altında festivaller düzenlediler (*IGRR* IV 1328). Ne var ki Romalılar, Galatların bağımsız olmaları gerektiği konusunda kararlıydılar. Bu nedenle kral II. Eumenes'in kent devletlerince alkışlanan Synnada zaferi, Pergamon Krallığı'nın Galatya'daki egemenliğini sağlamlaştıracağı yerde, tam tersine, Galatlar yirmi iki yıl sonra bağımsızlıklarını yeniden kazandılar. Bir başka deyişle savaş alanında kazanılan haklar, Roma senatosunun kürsüsünde kaybedilmişti. Zira, İ.Ö. 166/165 yılında Roma'ya gelip Eumenes'ten şikayetçi olan Galat elçilerini dinleyen senatörler, sınırları içinde kalmak koşuluyla Galatların bağımsız olduklarını ilân etti. Senato bu kararını bir kez de İ.Ö. 164 yılında Roma'ya gelerek II. Eumenes'in Galatya'dan elini çekmediğini iddia eden Prusias'ın şikâyeti üzerine yineledi. Sonra Eumenes'in düşmanı olan Gaius Sulpicius adlı bir senator, başkanlığını yaptığı elçilerle birlikte Anadolu'ya gönderildi. Sulpicius, Anadolu topraklarına ayak bastıktan sonra bir bildiri yayınlayarak, Eumenes'ten şikâyetçi olanlar Sardeis'te toplanmaya davet etti. Bu kentin Gymnasium'unda on gün boyunca şikâyetleri dinledi (Magie 1950, 24.) Ancak umduğunu bulamadı. Çünkü yapılan baskıların II. Eumenes'in kent devletleri arasındaki saygınlığını artırmaktan başka bir işe yaramadığını görüp geri döndü.

Roma senatosu, III. Makedonya Savaşı öncesinde olduğu gibi krallar ile kentler arasındaki ve kentlerin kendi aralarındaki ittifak ve dostluk ilişkilerine ya da kentler arasındaki anlaşmazlıklara III. Makedonya Savaşı'ndan sonra da senatoya başvuru olmadıkça müdahale etmedi. Kent devletleriyle ilişkilerinde geleneksel nezaket ilkelerini sürdürmeye özen gösterdi. İ.Ö. 163 yılında Karia kenti Kalynda (Şerefler Köyü) kenti, Kaunos'a (Dalyan) bağımlı olmak istemeyerek başkaldırıp Rodos'tan yardım istedi. Rodos müdahale için Roma senatosunun onayını almak zorunluluğunu hissetti. Sonuçta Kalynda, Roma'nın müdahalesiyle Rodos'a bağışlandı. Aynı yıl bir eski *consul* olan M. Iunius'un başkanlığını yaptığı elçi heyeti, Kappadokia kralı IV. Ariarathes'in ülkesine haksız yere saldıran, fakat yenilen Galat boyu Trokmenlerin şikâyeti üzerine görevlendirildi. Elçiler, Trokmenleri haksız buldular. İ.Ö. 160 yılında Magnesia ad Maeandrum (Ortaklar) ile Priene (Güllübahçe) arasında yaklaşık on beş yıldır devam etmekte olan bir sınır anlaşmazlığı Roma senatosuna götürüldü.

Fakat Roma senatosu dost ve müttefik ilân ettiği bu iki kentin sorunuyla ilgilenecek bir elçi heyeti tayin etmedi. İki kent arasındaki sorun, Mylasa'nın (Milas) hakemliğiyle Magnesia'nın (Ortaklar) lehine çözüldü.

İ.Ö. 150 yılında benzer bir sınır anlaşmazlığı Lesbos (Midilli) adasındaki Methymna ile ilgili olarak ortaya çıkmıştı. Bu anlaşmazlık da Roma senatosu tarafından değil, Miletos (Milet), Samos (Sisam) Adası ve Aiolis kenti Aigai'dan (Köseler Köyü) gelen arabulucular tarafından giderildi. Daha sonra Phokaia (Foça) ve Smyrna (İzmir) kentleri arasında bir anlaşmazlık çıktı. Bu anlaşmazlık da Roma senatosu tarafından değil, Ionia kenti Priene'nin (Güllübahçe) gönderdiği bir arabulucunun hakemliği ile sonlandırıldı. Aynı yıllarda Aiolis kenti Pithane'nin (Çandarlı) Suriye kralı I. Antiokhos'tan almış olduğu toprak yüzünden Lesbos adasındaki Mytilene ile arası açıldı. Anlaşmazlık Pergamon'un arabulucu olarak devreye girmesiyle sona erdirildi.

XXII.9. II. Attalos ve Komşuları

Pergamon Krallığı, Philetairos'tan itibaren taht kavgasının hiç yaşanmamış olmasıyla da diğer hellenistik krallıklardan farklıdır. II. Eumenes'in yaşamının sonunda yaşadığı talihsizliği bu bakımından ziyadesiyle ilginçtir. Muhtemelen tek oğlu olan Attalos çok küçük yaşta olduğu için kraliyet tahtını yaşamı boyunca her bakımdan kendisine yardımcı olan kardeşi II. Attalos ile paylaştı. Aynı yıl Roma'ya gittiğinde II. Attalos, kral unvanını taşımaktaydı. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi İ.Ö. 160 yılında gittiği Roma'dan dönerken Yunanistan'da düzenlenen bir suikasta maruz kalmıştı. Kardeşi II. Attalos, II. Eumenes'in öldüğü haberini almış ve bunun üzerine muhtemelen bu tarihte 30'lu yaşlarının başlarında olan yengesi kraliçe ile, yani II. Eumenes'in karısı Stratonikeia ile evlenmişti (Plut. *Mor*. 184b, 489f). Fakat II. Eumenes'in ölmediğini Pergamon'a dönünce öğrenen II. Attalos şaşkındı. Olup biten herşeyi olgunlukla karşılayan II. Eumenes, kardeşinden tahtı ve eşini geri almadı ve İ.Ö. 159 yılında öldü. Böylece onun halefi bu tarihte 61 yaşında olan kardeşi II. Attalos oldu.

II. Attalos'un politikası, abisininkinden farklı değidi. Tahta çıkışının ertesi yılında Kappadokya Krallığı'ndaki taht sorunlarıyla ilgilendi. Bu tarihte Kappadokia kralı IV. Ariarathes'in tahtı, isyancı Orophernes tarafından elinden alınmıştı. Kendisine yapılan haksızlığı Roma'ya giderek senatörlere anlatan IV. Ariarathes, orada umduğu desteği alamadı. Çünkü Romalı senatörler, Ariarathes'in iddiasını araştırmak ya da desteklemek yerine tahtını Orophernes ile paylaşmasını ona önermişlerdi. Pergamon kralı II. Attalos, hem kayın biraderi

hem de okul arkadaşı olan IV. Ariarathes'e sahip çıktı ve onun tahtını geri almasını sağladı. Fakat Kappadokia kralı Orophernes tarafından alınıp Priene'deki Athena Polias Tapınağı'na emanet edilmiş olan kraliyet hazinesini geri almayı başaramadı. Hazine Romalıların arabulucuğuyla Prieneliler tarafından Orophernes'e verildi. Aynı yıl, Apameia Barışı antlaşmasıyla Pergamon Krallığı'na bırakılmış olan Pisidya'nın özgürlüğüne düşkün olan kenti Selge'ye (Zerk/Altınkaya) bir sefer düzenledi. Fakat bu seferinden istediğini elde edemedi. Selgeliler II. Attalos'a teslim olmadı. Oradan Pamphylia geçen II. Attalos, özgürlüklerini Galat seferiyle ünlü olan Romalı *consul* Manlius Vulso'dan satın almış olan bu bölgenin kentlerini silah zoruyla boyun eğdirmek yoluna başvurmadı. Fakat bu bölgenin sahibi olarak orada kendi adını verdiği bir liman kentini, yani Attaleia'yı (Antalya) kurdu.

II. Attalos'un Galatlar ve Pessinus tapınak devletiyle ilişkileri de selefininkinden farklı değildi. O da Pessinus tapınak devletinin Galatlardan şikâyet eden başrahibinden mektuplar aldı ve bu mektuplara dostça yanıtlar verdi. Hatta kendisine mektup yazarak Galatların saldırılarından şikâyetçi olan Pessinus'un başrahibi Attis'e yardım edebilmeyi çok istemesine rağmen Romalıları kızdıracağını düşünerek hareketsiz kalmayı yeğledi. Bithynia kralı Prusias'ın bu tapınak devletine saldırılarını ise Roma'ya giderek senatoya şikayet etti. Romalı senatörler, sorunu yerinde görmek için üç kişlik bir elçi heyeti görevlendirdi. Elçiler iki kralı ülkelerinin sınırına yakın bir yerde buluşturmak istediler. Fakat bin atlısıyla buluşma yerine giden II. Attalos, orada Prusias tarafından tuzağa düşürüldü. Prusias'ın saldırısına uğrayan ve büyük kayıp veren Attalos, Pergamon'a döndü. Prusias Pergamon'a kadar gelerek bu kentin surları dışında bulunan kutsal yerlere saldırıp, aralarında Nikephorion'un da bulunduğu bu yerleri yağmaladı. Pergamon'daki Athena Tapınağı'nın hazineleri ve tanrıçanın heykeltraş Phryomakhos tarafından yapılan ünlü heykeli onun Bithynia'ya geri dönerken beraberinde götürdüğü ganimetleri arasındaydı. Romalı elçiler, tüm bunlara ve Bithynia kralının hem karadan hem de denizden donanmayla Pergamon Krallığı'nın topraklarına saldırıları karşısında hiçbir müdahalede bulunmadan geri döndüler. Eleia (Zeytindağ), Kyme (Nemrut), Aigai (Nemrut Kale), Hierakome (Beyoba) ve Temnos (Kayacık Tepesi), Bithynia kralının saldırısına maruz kalan Pergamon kentleriydi.

İ.Ö. 157 yılında Bithynia kralı II. Prusias ile Pergamon kralı II. Attalos'un arasında yeniden anlaşmazlık çıkmış ve bu anlaşmazlık İ.Ö. 154 yılına kadar devam edecek olan bir savaşın nedeni olmuştu. Romalıların gözü önünde

cerayan eden haksızlıklar karşısında kendi başının çaresine bakmak zorunda olduğunu anlayan II. Attalos, II. Eumenes'in Giritlilerle kurmuş olduğu dostluğu tazeledi ve bu adadan ücretli askerler temin etti. Kappadokia kralı IV. Ariarathes ve Pontos kralı IV. Mithridates'ten Bithynia kralı Prusias'ın saldırganlığına karşı askeri yardım istedi. Her ikisi de onun talebine olumlu yanıt verdiler. Bu arada Roma senatosu, Prusias'ın giderek artan gücünden rahatsız oldu. II. Attalos ve II. Prusias arasındaki savaşı durdurmak konusunda bu nedenle daha kararlıydı. Başka bir ifadeyle Romalılar, Pergamon krallığına karşı takip ettiği cezalandırma politikasını İ.Ö. 157 yılında terk ettiler.

Roma senatosu, P. Cornelius Lentulus başkanlığındaki on kişilik bir elçi heyetini, Attalos'un şikâyetini araştırmak için görevlendirdi. İddiaya göre Prusias, Attalos'un topraklarına saldırmıştı. Romalı elçiler, Anadolu'ya ayak bastıktan sonra Kadoi (Gediz) kentinde savaşan ve bu savaştan etkilenen taraflarının temsilcilerinin katıldığı bir konferans düzenlediler. Konferansa bizzat katılan Bithynia kralı II. Prusias uzlaşmak taraftarı değildi. Bu nedenle Prusias'ın suçlu bulunduğu bu toplantıdan sonra Romalı elçiler, üç gruba ayrıldı. Bu gruplardan birisi İyonya Bölgesi'ne, ikincisi Hellespontos (Çanakkale) Bölgesi'ne gitti. Onların bu bölgelere gidişlerinin nedeni Bithynia kralına karşı düşmanlığı örgütlemekti. Üçüncüsü Roma'ya gitti. İ.Ö. 156 yılında Roma'ya dönen bu elçilerin senatoya sundukları rapor, Prusias'ın saldırılarını doğruluyordu.

Roma senatosu, elçilerin raporuna uygun olarak Roma müttefiki kentlerden Prusias ile ilişkilerini koparmalarını, Attalos'a destek vermelerini istedi. Fakat bu da işe yaramadı ve Roma, savaşı sona erdirmek için sonraki iki yıl boyunca elçiler tayin etmeye devam etti. Nihayet İ.Ö. 154 yılında görevlendirilen bir elçi heyeti, savaşı durdurmayı başardı. Onlar, Prusias'ı Attalos'a, Kyme'ye (Nemrut), Herakleia'ya ve Lesbos (Midilli) adasındaki Methymna'ya tazminat ödemeye zorladılar. Ancak Prusias, Roma senatosunun kararına rağmen Pergamon (Bergama) topraklarına saldırmak düşüncesinden vazgeçmedi. Bu nedenle Roma senatosu, Prusias ile Attalos arasındaki sorunlarla ilgili şikâyetleri dinlemeye devam etti. Nitekim senatonun görevlendirdiği bir elçi heyeti İ.Ö. 149 yılında Anadolu'ya geldi. Bu tarihte II. Nikomedes, babasına karşı isyan ederek bir iç savaşı başlatmıştı. Bu iç savaşta II. Nikomedes'in yanında yer alan II. Attalos'un saldırısı karşısında başarılı olamayan II. Prusias, İ.Ö. 149 yılında Nikomedia'da sığındığı Zeus tapınağında öldürüldü (App. *Mithr.* 7. *IGRR* IV 287). Aynı yıl, II. Prusias oğlu II. Nikomedes, Bithynia tahtına çıktı ve onun

kral olmasıyla Bithynia ile Pergamon arasındaki savaşlar da son buldu. Bu tarihte Roma, hem Makedonya'ya hem de Kartaca'ya savaş ilân etmişti. Roma senatosunun İ.Ö. 149 yılında tayin ettiği bir elçi heyetinin görevi ise, Roma'nın Doğu'daki müttefiklerinin, özellikle Mısır, Rodos, Pergamon ve Suriye'nin durumunu öğrenmekti.

Pergamon kralı II. Attalos, Roma ile Makedonya arasında yapılan önceki savaşlarda olduğu gibi *IV. Makedonya Savaşı* (İ.Ö. 149-146) olarak tarihe geçmiş olan bu savaşta da Roma'nın en değerli müttefikiydi. Makedonya kralı Perseus'un oğlu olduğu iddiasıyla Makedonya'da krallık tacını giymek isteyen Adramitteionlu Andriskos'a karşı yapılan bu savaşın ilk yılında praetor P. Iuventius yenildi ve yaşamını yitirdi. Ertesi yıl ona karşı savaşan Roma ordusunun komutanı praetor Caecilius Metellus'tu. Metellus komutasındaki Roma ordusu, Tesalya'da karşı karşıya geldiği Andriskos'u yendi. Trakya'ya kaçarak orada sığındığı bir Trak beyi tarafından Romalılara teslim edildi. Romalılar, bu savaşı İ.Ö. 146 yılına kadar Akhaialılara karşı sürdü. Savaş, Korinthos'un Roma ordusu tarafından yerle bir edilmesiyle son buldu. Pergamon kralı II. Attalos, bu savaşlarda şahsen yer almadı. Fakat II. Attalos'un Yunanistan'a gönderdiği generalleri, Romalılara hem Makedonya Eyaleti'nin kurulmasında hem Akhaia'daki savaşlarda değerli hizmetler sundular. Korinthos'un tahribi sırasında Pergamon birliklerinin komutanı Philopoemon'du ve Philopoemon, 30 günlük bir kuşatma sonunda ele geçirilip yakılıp yıkılan Korinthos'un değerli sanat eserlerini Roma ordularının komutanı olan Mummius ile birlikte yağmaladı ve Pergamon'a götürdü. Philopoemon'un Pergamon'a götürdüğü bu sanat eserleri, takriben 300 yıl sonra hala Pergamon'daydı (Paus. VII.16.1-8).

IV. Makedonya Savaşı, bu savaşta Roma müttefiki olarak yer alan Pergamon kralı Eumenes'e Trakya'daki Kaine kabilesinin topraklarını kazandırdı. Daha önce Bithynia kralı II. Prusias'ın isyancı oğlu II. Nikomedes ve onun müttefiki II. Attalos'a karşı savaşına II. Prusias'ın tarafında yer alarak katılmış olan bu kabilenin kralı Diegylis, Akhaia'daki savaşlar sırasında Peragmon Krallığı'nın Trakya'daki topraklarına saldırmış, hatta Lysimakheia kenti arazilerini yağmalayarak birçok esir almıştı. Bu nedenle II. Attalos, İ.Ö. 145 yılında Kaine kabilesinin kralına savaş açtı. Trakya ve Khersones'daki (Gelibolu) generali (strategos) Straton'u, bu savaşın komutanı olarak atadı. Straton, Diegylis'i yendi ve bir çok esir aldıktan sonra Kaine kabilesinin topraklarını Peragamon sınırlarına dahil etti (Strab. XIII.4.2. Diod. XXXIII.14-15). Pergamon'un yaşlı kralı II.

Attalos, bu tarihten yedi yıl sonra, İ.Ö. 138 yılında, 82 yaşındayken yaşama veda etti. Onun halefi, Pergamon Krallığı'nı vasiyetle Roma halkına bırakmakla ünlü olan son kral III. Attalos oldu.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PERGAMON KRALLIĞI'NIN SONU: ARİSTONİKOS İSYANI ve ANADOLU'DA İLK ROMA EYALETİ

XXIII.1. Pergamon'un Son Kralı III. Attalos

İ.Ö. 146 yılı, başkenti bugünkü Türkiye sınırları içerisinde bulunan ve günümüz tarihçileri tarafından *Hellenistik* sıfatıyla tanımlanan krallıklar ve kentlerin geleceğinin başlangıcıydı. Bir önceki bölümün sonunda da belirtmiş olduğumuz gibi bu tarihte ilk kez bir Hellenistik krallık, yani Makedonya Krallığı, Roma Cumhuriyeti tarafından haritadan silindi. Romalılar, Makedonya'yı Roma eyaleti (provincia Macedonia) yaptılar. Aynı tarihte geleneksel özgürlükçü karakterini muhafaza eden Yunanistan'ın Akhaia bölgesindeki Korinthos kenti, Romalılar tarafından yerle bir edildi.

Yaşı hayli ilerlemiş olan kral II. Attalos, İ.Ö. 149-146 yılları arasında yapılan IV. Makedonya Savaşı'nda bizzat yer almamış olsa da generalleri onu aratmadılar. Romalılara sadakatla askeri hizmet sundular. Yaşlı kral II. Attalos, bu tarihten sonra koloniler kurmak, anıtsal sanat eserleri yaptırmak gibi işlerle meşgul oldu. Yalnızca başkent Pergamon'da değil krallık sınırları içindeki bazı kentlerin dinsel işleriyle de ilgilenen II. Attalos'un Roma'ya sadakatı, onu Romalıların nazarında faydalı bir kral yapmaktan öte bir saygınlık kazanmasını sağlamış değildi. Fakat II. Attalos, halefi II. Eumenes'in dönemindeki Roma dostluğunun ne denli güvenilmez olduğunu da biliyordu. Roma'nın onayı olmadan bir dış politika takip edebilme olanağı yoktu. Yalnızca Perrgamon kralı II. Attalos değil, diğer tüm hellenistik krallar da Romalılar karşısında aynı hislere sahiptiler. Bu nedenle Hellenistik kralların tümü, İ.Ö. III. yüzyılda ve II. yüzyılın ikinci yarısına kadar takip ettikleri fetih politikasından tamamen vazgeçti. Artık birbirlerinin aleyhine sınırlarını genişletmek gibi bir hırs içinde değillerdi. Bu durum, Pergamon kralı

II. Attalos'un Galat saldırısı karşısında kendisinden yardım isteyen Pessinus tapınak devletinin başrahibi Attis'e yazmış olduğu şu mektubundan çok açık olarak olarak anlaşılmaktadır:

"Kral Attalos, rahip Attis'i selamlar... Sonuçta, Romalılar olmaksızın bir şey yapmaya kalkışmanın ne kadar çok tehlikeli olduğunu anlamış bulunuyoruz. Başarılı olsak bile, Romalıların ağabeyime (II. Eumenes) karşı sergiledikleri düşmanlığın, ön yargının ve kuşkuların hedefi olacağız..." (Welles 1934, 245 nr. 61).

İ.Ö. 138 yılında ölen II. Attalos'un halefi, II. Eumenes'in oğlu III. Attalos oldu. *Philometor* (Anne seven) epitethli (unvan/takma ad) III. Attalos tahta çıktığında onun krallığına yönelik bir saldırı tehditi söz konusu değildi. Bir düşmana (Amblada ?) karşı yapmış olduğu seferi ve zaferi (*OGIS* 332) dışında III. Attalos'un askeri başarısına ilişkin bir bilgi mevcut değildir.

Kral olduktan sonraki yaşamını Pergamon'daki sarayında sürdüren bu kralın daha önceki Pergamon krallarında hiç olmayan bir karaktere sahip olduğu söylendi. Babasının en yakın dostları da dahil olmak üzere devlet yönetiminin üst kademelerindeki adamlarının ve arkadaşlarının sadakatinden kuşkulanarak bulundukları mevkilerini ellerinden alıp onları sürgüne gönderdiği, hatta bazılarını kendisine komplo kurmuş olabileceklerinden kuşkulanarak karıları ve çocuklarıyla birlikte öldürttüğü anlatıldı (Diod. XXXIV.3). Tarihçi Iustinus'a göre (XXXI.4.1 vd) onun öldürttüğü kişiler, yaşlı annesi Stratonike ile Berenike adlı nişanlısının ölümünden sorumlu tuttuğu kişilerdi. Bu bilgiler, III. Attalos'un tuhaf, kuşkucu, gizemli ve zalim bir kral olduğununun delili olarak bize kadar ulaştı. Fakat tüm bunlara rağmen seleflerinin hepsinden çok farklı bir karakteri olan zalim bir kral gibi yönetim icra ettiğine inanmak zor. Kimi tarihçilerin belirtmiş olduğu gibi, onun selefi II. Attalos döneminin etkili ve yetenekli komutanı olan Philopoemon ile bir iktidar çatışması ve bir güven bunalımı yaşamış olabileceği düşünülebilir. Eğer öyleyse Philopoemon ve onun destekçileri III. Attalos'un tahta çıkışının ilk yıllarında sürgüne gönderilmiş ya da öldürülmüştür. Bunun dışında onun tarafından öldürüldüğü bilinen tek sivil kişi, gramer hocası olarak adını duyurmuş olan Telmessoslu (Fethiye) Daphidas'tır. Daphidas, Pergamon krallarını sarf ettiği şu şiirsel sözleriyle küçümsedi diye eski adı Magnesia olan bugünkü Ortaklar yakınındaki Thoraks dağında onun tarafından çarmıha gerdirilmiştir (Strab. XIV. 1.39. Fontenrose 1960, 83 vd):

"Üzeri çizgili erguvan renkli kaftanınızla, yalnızca Lysimakhos'un hazinesini doldurup, idare edin Lidyalıları ve Phrygialıları"

III. Attalos'un seleflerine benzemeyen bir sıradışı özelliği de halka kendisini göstermeden ve ziyafet vermeden, hep sarayında yaşaması, esirler gibi sakal ve saçlarını uzatıp, ucuz elbiseler giymesi, kimya, botanik, tıp, toksikoloji (zehirbilim) gibi bilimsel araştırma konularına olan merakıydı. Bahçe işleriyle ilgileniyor, bahçesinde zehirli ve zehirsiz bitkiler yetiştiriyor, onların karışımından zehirli ilaçlar üretiyor, bunları arkadaşlarına özel hediye olarak gönderiyordu[1]. Fakat özel hediye ile ilgili olarak anlatılmak istenen megalomaina bir karakterle uyuşmayan bilgi de yok değildir. Bu bilgiye göre III. Attalos, ürettiği panzehirleri, o zaman suç sayılmadığı için ölüm cezasına çarptırılmış olan mahkûmlarda denemişti[2]. Dahası onun bitkilere, böceklere ve hayvanlara bilimsel amaçlı merakı, insanlık için faydalı keşiflere yol açmış görünüyor. Kimi antik edebi kaynaklarda anlatılanlara göre panzehirler, merhemler, deri hastalıklarında çok tesirli olan yara bandları üretmiş, bağcılık, zeytincilik gibi tarım kültürü üzerine incelemeler yapmış, kitaplar yazmıştı. İ.S. II. Yüzyılda bile tıp ve farmakoloji konusunda bir otorite olarak tanınıyordu (Magi 2001, 66). Hatta onun keşfedici ünü, eskiçağın ötesine taşmış, ortaçağda bile unutulmamıştı. Bu çağda bazı zar oyunlarıyla satrançın mucidinin Pergamon kralı III. Attalos'un olduğuna inanılıyordu (Hansen 1971, 146). Bu bilgiden hareketle kimi günümüz yazarları, III. Attalas'u zalim ve tuhaf bir kral olarak tanıtan antik kaynakların aktardığı bilgilere itibar edilmemesi gerektiği görüşündedirler. Onlara göre III. Attalos'u kötü ünlü yapan bu bilgilerin kaynağı, Pergamon Krallığı'nı Roma'ya armağan etmiş olmasından dolayı ona duyulan öfkenin ürettiği hikâyeler olabilir. İlerleyen satırlarımızda sözünü edeceğimiz Aristonikos'un isyanı ve bu isyana verilen güçlü destek ile destekçilerin arasında İtalya'daki Kyme (=Latincesi Cumae) kentinden gelen stoacı filozof Blosios'un da yer almış olması, bu olasılığın yersiz olmadığının işaretir. Entellektüel desteğin kötü ün yaratma konusunda ne denli yetenekli olabildiği, eskiçağda olduğu gibi günümüzde de bilinmeyen değildir.

Tüm bunların yanısıra III. Attalos'un seleflerine benzeyen yönlerinin de varlığı günümüze kadar korunarak gelmiş olan mektuplarından anlaşıldı (Welles 1974.

---

(1)Iustin. XXXVI.4.2 vd. Diod. XXXIV.3. Plut. *Demet.* 20.3

.(2)Galenos, I.13. Plin. *NH* XXXII.8.7;87 vc VIII , XI, XIV, XV, XVII'in indeksleri.

nr. 66-9). Bu mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla III. Attalos, selefinin son yıllarında yaptığı gibi yalnızca Pergamon'da değil, krallık sınırları içindeki diğer kutsal yerlerle de ilgilenmişti. Onun ilgilendiği kültlerden birisi Pergamon'da öldükten sonra tanrılaştırılmış (apotheosis) olan ve annesi tarafından kurulmuş bulunan Zeus Sabazios kültüydü. Kral, aynı kültün ikincisini Kyzikos'daki (Balkız)Athena Nikophoros Tapınağı'nda kurdu. Onun ilgilendiği kültlerden üçüncüsü Lidya'daki Hierakome kentinin Artemis Persike (Pers Artemis'i) tapınağıydı. III. Attalos, bu tapınağa dokunulmazlık kazandırdı. Dördüncüsü Karia'daki Hierakome kentinin Apollon tapınağı'ydı. Bu tapınağa bağışlanan ayrıcalık vergi muafiyetiydi.

Pergamon kralı III. Attalos, hem Attalosların hem de Pergamon'un son kralıydı. Fakat krallık ve hanedan bir düşman saldırısıyla son bulmadı. Beş yıl saltanat sürdükten sonra İ.Ö. 133 yılı baharında bir hastalıktan yaşamını yitiren Pergamon'un sıradışı kralı III. Attalos, ölmeden önce hazırlamış olduğu bir vasiyetname ile krallığının varisi olarak Roma halkını tayin etmişti. Eudamos adlı bir Pergamonlu tarafından kralın ölümünden bir süre sonra, aynı yılın yaz mevsimi başında Roma'ya götürülen bu vasiyetinde (Plut. *Tib. Gracc.* 14.1) yer alan ifadesi şöyleydi: "*Roma halkı benim mallarımın varisi olsun*" (Flor. I. 35). Fakat Roma'nın bu mirasın gereğini yapabilmesi, ilerleyen satırlarımızda sözedeceğimiz bir isyan (Aristonikos İsyanı) nedeniyle kolayca mümkün olmadı.

XXIII.2. Attalos'un Vasiyeti

Roma Cumhuriyeti, İ.Ö. 190 yılında yapılan Magnesia (Manisa) Savaşı ile kendisini İskender İmparatorluğu'nun yasal varisi olarak gören Suriye'nin (Seleukoslar) kralı III. Antikhos'u yenmiş ve onu Toros Dağlarının kuzey ve batısındaki Anadolu'dan ve Trakya'dan kovmuştu. Romalılar, bu Suriye kralına ve ertesi yıl Galatlara karşı kazandıkları zaferden sonra, elde ettikleri ganimet ve esirler dışında bu ülkelerden hiçbir şey almadan ayrıldılar. Ancak eski adı Halys olan bugünkü Kızılırmak'ın batısında kalan Türkiye topraklarına, en azından III. Makedonya Savaşı'ndan sonra mağrurlaştıkları bariz bir şekilde fark edilebilen Romalı senatörler tarafından fethedilmiş ülke muamelesi yapılmaya başlandığı da bir gerçektir. Pergamon kralı III. Attalos'un vasiyetiyle ilgili kaynaklarımızdan birisi olan İ.S. I. yüzyıl tarihçisi Valerius Maximus'un (V. 2.) şu satırları öncelikle bu gerçeğe işaret etmektedir:

" (Pergamon Krallığı'na) *Asia'yı bağışlayan Roma halkı, verdiği bu büyük armağanla, kral Attalos'a (III.) çok cömert olmuştu. Kral Attalos, aynı*

Asya'yı, adilane bir şekilde, bir vasiyetle Roma halkına bırakarak yapılan iyiliği unutmamış oldu...".

Fakat Roma'nın verdiğini geri almış olması gerçeği, Pergamon kralı III. Attalos'un vasiyetiyle ilgili sorunun tartışılmasına engel olmadı. Vasiyetle ilgili bu tartışmalardan birisi vasiyetinin uydurma olup olmadığıyla ilgiliydi. İkincisi Roma halkına bırakılan mirasın, kralın yalnızca kendisine ait olan mallarıyla sınırlı olup olmadığıyla alakalıydı. İkinci sorunun kaynağı, İ.S. 2. Yüzyılda yaşayan Florus (I.35) tarafından aktarılan "*bonorum meorum*=benim mallarım" şeklindeki ifadesidir. İlk sorunun kaynağı ise Pergamon kralı III. Attalos'un ölmüş olduğu tarihten takriben 65 yıl sonra Pontus kralı VI. Mithridates'in Parthların kralı Arsakes'e yazdığı mektubunu *Historiae* (IV.67.8) adlı eserinde aktarmış olan Sallustius'tur. Bu mektupta VI. Mithridates, vasiyetin uydurma olduğunu şu sözleriyle iddia etmiştir:

"(Romalılar) *dost oldukları için gururla onurlandırdıkları Eumenes'i (II.), ilkin Antiokhos'a barışın karşılığı olarak sattılar, ardından ele geçirilmiş bir ülkenin bekçisi konumuna sokup, aşağıladılar, çok zavallı bir köle durumuna düşürdüler. Nihayet uyduruk bir vasiyetle, onun oğlu Aristonikos'a bir düşman muamelesi yaptılar ve onu, babasının topraklarına sahip çıkmaya çalıştı diye, savaşta yendiler...".*

Vasiyetin uydurma olduğuna ilişkin tek bilgi Romalı tarihçi Sallustius'un aktarmış olduğu bu bilgilerdir. Antik edebi kaynaklardan hiç birisi vasiyetin gerçek olmadığına ilişkin bir bilgi aktarmadılar. Ayrıca Attalos'un vasiyeti, ilk örnek değildi. İ.Ö. 155 yılında Kyrenaika kralı VIII. Ptolemaios da krallığınının varisi olarak Roma'yı tayin etmişti. Buna rağmen vasiyetin gerçekliği tartışıldı. Fakat 1908 yılında Pergamon'daki antik tiyatroda keşfedilmiş olan bir yazıtta yer alan şu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, yazıt yayınlandığından beri vasiyetin gerçek olup olmadığıyla ya da Roma halkına bırakılan mirasın kapsamıyla ilgili soru önemini yitirdi. Roma'ya bırakılan miras, kralın şahşi malları ve hazinesinden ibaret değildi. Özgür bırakılan başkent ve başkentin bir bölgesi dışında kalan ne varsa, yani ormanlar, köyler, kasabalar, araziler, işletmeler ve köleler de vasiyetin kapsamı içindeydi:

" *Kral Attalos Philometor Euergetes, öldüğünde, vatanımızı ve ek olarak kendisi tarafından belirlenen kentin bir bölgesini vasiyetle özgür bıraktığı için ve ayrıca vasiyetin Romalılar tarafından onaylanması gerektiği için,*

halkın huzur beklentisini dikkate alarak, aşağıda belirtilen sınıflara/ toluluklara sergiledikleri iyi niyetlerinden dolayı vatandaşlık hakkı tanınacaktır. (Pergamon) halkının vatandaşlık hakkı vermeyi uygun gördüğü sınıflar şunlardır:. Resmi kayıtlara meskûn yabancılar olarak geçmiş olanlar, kentte ve kent territorium'u içinde yerleşmiş bulunan askerler, Makedonlar, Mysialılar ve kaledeki ve eski kentteki kolonistler, Madsyenler, garnizon askerleri, kentte özel mülk sahibi olan ya da orada yaşayanlar, eşleri ve çocuklarıyla birlikte. Kral Philadelphos (II. Attalos) ve Philometor (III. Attalos) tarafından hükümdarlıkları sırasında satın alınmış olan ve savaş ganimeti olarak alınıp, kraliyet malı haline getirilen köleler dışında, yaşlı veya genç kraliyet kölelerinin ve azatlıların çocukları yabancılar (paraikoi) sınıfı statüsüne yükseltilecekler. Fakat ister erkek olsun isterse kadın, kralın ölümünden sonra kenti terk etmişse ya da terk etmek için hazırlanıyorlarsa onlar vatandaşlık haklarını kaybedecekler ve mallarına el konulacak"[2] .

Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, III. Attalos'un vasiyeti kralın ölümünden sonra Eudemos adlı bir Pergamonlu tarafından Roma'ya götürüldü. On üç yıl önce Makedonya Krallığı'nı ortadan kaldırıp bu krallığı Roma eyaleti yaparak Cumhuriyet'in sınırlarına dâhil eden Romalılar arasında vasiyetin gereğini yapmaya isteksiz olan hiç kimse yoktu. Zira vasiyetname Roma halkının sosyal ve ekonomik bakımdan farklı statülere sahip olan üç sınıfının, yani *optimates* (senatörler sınıfı), *equites* (atlılar sınıfı) ve *populares*'in (Halk) temsilcileri için çok cazipti. Eyalet, Optimates'e magistrat ya da promagistrat denilen Roma Cumhuriyeti'nin yüksek kamu görevlilerine memuriyet (magistratlık) seçeneği ve dolayısıyla itibar ile eyaletin zenginliğinden pay alma olanağı sunuyordu. Atlı sınıfı için yeni iş, yeni yatırım olanakları ve kazanç sağlayacağı için iştah kabartıcıydı. Populares denilen yoksul halkın temsilcisi olan Tiberius Sempronius Gracchus'un toprak yasasıyla (lex agraria) sahip oldukları arazileri işleyebilmeleri için ihtiyaç duyacakları nakit para kaynağı kralın hazinesi sayesinde sorun olmaktan çıkacaktı. Sonuncusunun talebi Roma'da yeni bir anayasal krizin nedeni oldu. Zira anayasal teamüle göre kralların vasiyeti de dâhil Roma'nın dış işleriyle ilgilenen kurumu, Roma senatosuydu ve senato, Gracchus'un toprak

---

(2) Iv Perg. nr. 249. *OGIS* nr. 338. *IGRR* IV. 289. Hansen 1971, 152. Malay 1992, 131. Jones 2004, 479 vd. Rigsby 1988, 130 vd. Austin 2006, 430 vd.

reformuna muhalifti. Bu yüzden III. Attalos'un vasiyeti Roma senatosu ile halk temsilcisi (tribunus plebis) Tiberius Sempronius Gracchus arasında bir kavganın nedeni oldu.

Tiberius Gracchus, senato muhalefetine ve vetosuna rağmen III. Attalos'un hazinesinin devlet arazisinden (ager publicus) toprak almış olan yoksul vatandaşlara dağıtılmasını sağlayan yasayı Halk Meclisi'nden çıkardı. Fakat Gracchus senatörler tarafından öldürüldü ve yasa amacına ulaşamadı. Senato geleneksel olduğu gibi senatörler arasından seçtiği beş kişilik bir elçi heyetini İ.Ö. 133 yılı sonunda Anadolu'ya gönderdi (Broughton 1951, I, 499 vd). Bu kurulun başkanı yaşlı bir senatör olan Scipio Nasica'ydı. Gracchus'un öldürülmesinde en etkili şahsiyet olan Scipio Nasica, *legatio libera* (özgür elçilik) statüsüyle tayin edildiği bu görevle aynı zamanda halkın nefretinin ona vereceği zarardan korunmuş oluyordu. Scipio Nasica ve arkadaşlarının görevi Attalos'un vasiyetiyle Roma'nın olan Pergamon Krallığı'nı eyalete dönüştürecek düzenlemeleri yapmaktı. Fakat yaşlı Scipio Nasica, Anadolu'ya ayak bastıktan bir süre sonra öldü. Diğerleri ise Roma senatosunun hiç beklemediği kadar büyük olan bir başkaldırıyla karşı karşıya kaldılar.

XXIII.3. Aristonikos İsyanı

III. Attalos, geride yasal bir oğul bırakmadan ölmüştü. Fakat antik edebi kaynaklar, onun Aristonikos adlı gayri meşru bir oğlu olduğu konusunda hem fikirdirler[3]. Aristonikos'un annesi, harp çalan Ephesoslu (Selçuk) bir müzisyenin kızıydı. Fakat Hellenistik dönemde bir kralın yasal eşinden olmayan oğlu için krallık tacı uygun görülmezdi. Hayatta olan en yakınları ise uzak kuzenleri ve Kraliçe Apollonis'in Kyzikoslu (Erdek) akrabalarıydı. Anlaşılan halef konusunda mevcut olan durum, III. Attalos'un Roma halkını varis ilan eden vasiyetini hazırlamasının nedeni oldu. Zira kimi tarihçilerin söylediği gibi genel bir özgürlük ilanını beyan eden bir vasiyet, bir kaosa yol açabilir, maceracılara ya da tiran heveslilerine uygun bir ortam yaratabilir, Pergamon Krallığı'nın denetimindeki kentlerde aristokratlarla demokratlar arasında savaşlar yaşanabilirdi (Magie 2001, 67). Bu nedenlerle III. Attalos, kendisinden sonraki Pergamon için en uygun çözümün krallığını Roma halkına devretmek olduğuna karar verdi. Böyle

(3) Justinus'a (XXXVI.4.6) göre Aristonikos, II. Attalos'un gayri meşru oğludur. Eumenes'in gayri meşru oğlu olduğu konusunda bk.Vell. Pat. II. 4. 1. Liv. *Per.* 59. *Eutrop,* IV.20.

bir kararı almasında esin kaynağı da muhtemelen Kyrenaika'nın *Euergetes* takma adlı kralı VIII. Ptolemaios'tu. VIII. Ptolemaios'un Romalıları varisi olarak tayin eden vasiyetini İ.Ö. 155 yılında hazırlayıp Romalılara sunmasının nedeni, Mısır kralı olan kardeşi VI. Ptolemaios'un kendisini öldüreceğinden korkmasıydı (Braund 1983, 16 vd). Fakat bu durumda III. Attalos'un selefinin gayri meşru oğlu Aristonikos faktörünü neden dikkate almadığı sorusu yanıtsız kalmaktadır.

Aristonikos'un kraliyet resmi hizmetinde görev almış olduğuna ilişkin hiç bir kayıt mevcut değildir. Fakat İ.Ö. I. yüzyılda yaşamış olan Amasyalı Coğrafya yazarı Strabon'a (XIV. I.38) göre Aristonikos, "*kral ailesinden olduğu için itibar gören*" idi. Aristonikos'u isyana sürükleyen cesaretinin kaynağı, kazanmayı başarmış olduğu bu itibar olabilir. Anlaşılan bu itibar, onun vasiyetin uydurma olduğuna inanıp ya da Pergamon Krallığı'nın bir vasiyetle Roma'nın olmasına itiraz edip, Eumenes adını alarak kendisini kral ilan etmesi, bu adla kendi adına sikke bastırması (Robert 1962, 252 vd), Roma Cumhuriyeti'ne meydan okuyabilecek büyük bir destek hareketini örgütleyebilmesi için harekete geçmesi adına yeterli oldu.

Pergamon kent yönetiminin destek vermediği Aristonikos hareketinin içinde daha çok Pergamon Krallığı'nın kırsal kesiminde yaşayan köylüler, kent yoksulları, büyük çiftlikler ile maden ve sanai işletmelerinde istihdam edilmiş bulunan köleler yer aldılar. Yukarıda sözünü etmiş olduğumuz yazıttan (*IGRR* IV. 289) anlaşılacağı üzere başkent Pergamon'un sosyo-ekonomik anlamda farklı olan topluluklarının çoğu alt kesimlerden olmak üzere kimileri de bu harekete destek verdiler. Aynı yazıttan anlaşılacağı üzere kent yönetimi, hiç kuşkusuz İ.Ö. 133 yılı başlarında Pergamon'a gelen Romalı elçilerle işbirliği yaparak, Aristonikos'a katılımların devam etmesine engel olmak için bazı yasal önlemler aldılar. Bu önlemlerden ilki vatandaşlık hakkına sahip olmayan yabancılara vatandaşlık bağışlamak, ikincisi yaşlı ya da genç ayırımı yapmaksızın kraliyet kölelerine ve azatlılarına yabacılar statüsü vermek, üçüncüsü kenti terk edenler ve terk etmek için hazırlananların vatandaşlık haklarını ellerinden almak ve mallarını müsadere ederek onları cezalandırmaktı. Bu yasayla vatandaşlık hakkını elde eden kentin yabancıları (paraikoi) şunlardı: Makedonlar, Mysialılar ve diğer kolonistler, Madsyenoi kavmi, garnizon askerleri. Alınan önlemler işe yaradı ki Pergamon, Aristonikos tarafından ele geçirilemedi.

Aristonikos'un en değerli destekçisi öyle görülüyor ki Roma'da topraksız Roma vatandaşları lehine yasa çıkarmak (lex agraria) adına Roma'nın senato sınıfına karşı bir siyasi savaş vermiş olan ve bu uğurda yaşamını yitirmiş bulunan Halk temsilcisi (tribunus Plebis) Tiberius Gracchus'un da arkadaşı olduğu söylenen stoacı filozof Blosios'tu. İtalya'daki Kyme kentinden gelen ve kendisine danışmanlık hizmeti veren bu filozofun desteğiyle hareketi örgütleme konusunda cesaretlenmiş olması muhtemelen olan Aristonikos'un böylesi büyük bir isyanı sürükleyebilmesinde en önemli silahı, öyle görülüyor ki ütopik devletiyle ilgili olan sloganıydı. O, bir Heliopolis, yani Güneş kenti/devleti kuracağını söylüyordu ve bu devletin halkına da Heliopolitai (güneşin vatandaşları) diyordu. Bu sloganı tam olarak ne zaman kullandığı belli değil. Fakat Strabon'un (XIV.1.38) şu satırlarından da anlaşılmaktadır ki , Aristonikos, Ephesos yenilgisinden sonra topladığı tutsaklara "Heliopolitai" adını vermişti:

"Smyrna'dan (İzmir) sonra Leukai denilen küçük bir kente ulaşılır. Attalos Philometor'un ölümünden sonra kral ailesinden olduğu için saygı duyulan ve krallığı ele geçirmeyi planlayan Aristonikos bu kentte isyan etmişti. Kyme (Nemrut koy) yakınında Ephesoslularla savaştı ve bu savaşta yenildikten sonra Smyrna'dan (İzmir) sürüldü. İç kesimlere doğru gitti ve orada kısa süre içinde çaresiz ve desteksiz durumda bulunan pekçok insan ile özgürlük vaad edip Heliopolitai adını verdiği esirleri bile topladı.

Anlaşılan Aristonikos'un ütopik Güneş Devleti'nin vatandaşı olmak isteyenler, Aristonikos'un isyanına destek verdiler. İsyan hareketin esin kaynağı ise muhtemelen İ.Ö. 134 yılında Sicilya'da patlak vermiş olan köle ayaklanmasıydı. İnsanın evrenselliğini, bireyin özgürlüğünü savunan Stoacı düşüncenin isyana destek verenler üzerindeki etkisinin boyutunu test edecek deliller mevcut değil. Ancak pekçok tarihçinin bu düşünceye ziyadesiyle itibar etmiş olduğu dikkate alınacak olursa sorunun yanıtına "evet" demek kesinlikle mümkün. Hatta bu tarihten 33 yıl sonra I. Mithridates Savaşı'nda Pontos kralı VI. Mithridates'in emperyalist Roma düşmanlığına verilen desteğin büyüklüğü de bu yanıtın isabetli olduğuna işaret etmektedir. Buna rağmen kimi tarihçilerin düşündüğü gibi (Rigsby1988, 124 vd) Aristonikos'un hareketinin asıl destekçileri Greko-Makedon ve Trak kökenli kolonistler olabilir. Bu kolonistler, İ.Ö. 281 yılından itibaren Suriye krallarınca Büyük Menderes havzasına, Frigya, Lidya ve Mysia'ya yerleştirilmişlerdi (Kaya 2000, 122 vd. Cohen 1978) ve Pergamon'un askeri gücünü onlar oluşturuyordu. Bu nedenle Pergamon Krallığı'nın eliti olan

Makedon kolonistlerin Pergamon Krallığı'nın ortadan kalkması işlerine gelmiyordu. Doğrudan Roma yönetimine girmiş bir Pergamon'un onlara ihtiyacı olmayacaktı. Dahası Makedonya Krallığı'nı ortadan kaldıran Romalılar idi. Muhtemelen III. Makedonya Savaşı'ndan itibaren ülkelerini terk edip Pergamon kralları sayesinde Anadolu'da yaşam olanağı bulan Makedonların Roma düşmanlığı, onları da bu isyanın destekçisi yapmıştı. Ancak Yukarı Kaikos (Bakırçay) vadisindeki kentlerin Aristonikos tarafından kolayca ele geçirilmiş olmasını, doğrudan bu kentlerdeki Makedon desteğine bağlamak doğru değildir. Zira bölgelerdeki kentler, hiçbir zaman bir düşman saldırısına karşı kıyı bölgesi kentleri gibi güçlü bir direniş sergilemediler.

Aristonikos'un isyanını, Smyrna (İzmir) ve Phokaia (Foça) arasındaki küçük bir kent olan Leukai'da (Çamaltı) İ.Ö. 133 yılı sonlarında başlattı. Oradan Smyrna'ya saldırıp bu kenti ele geçirdi. Fakat doğduğu kent olan Ephesos (Efes), ona teslim olmadı. Aristonikos, Ephesoslularla Kyme (Nemrut) kenti yakında yaptığı bir deniz savaşında yenilince Smyrna'dan kovuldu ve Aristonikos, kıyı bölgesinde güçlenme düşüncesini bu yenilgiden sonra terk edip, Yukarı Kaikos (Bakırçay) vadisine çekildi. Fakat bu arada o, sahip olduğu donanmasıyla Karia kıyılarına kadar seferler düzenlemiş ve bazı kentleri denetimi altına almayı başarmıştı. Phokaia (Foça), Kolophon (Değirmendere), Samos (Sisam) ve Myndos (Gümüşlük) onun tarafından ele geçirilmişlerdi. Bu kentlerin ele geçirilmesindeki başarısı, oralarda güçlü bir taraftar desteğine sahip olmasında aranabilir. Ancak ne Karia'nın ne İyonya'nın ne de Aiolis'in diğer kentlerinde beklediği desteği bulabildi. Başta Pergamon kenti ve bu kentin yakınındaki Liman kenti Eleia (Zeytindağ), Aristonikos'a karşı savaştılar. İyonya'daki Ephesos, Karia'daki Halikarnassos (Bodrum) ve Bargylia (Varvil) kentleri Aristonikos'un saldırısına uğrayan ve onun tarafından ele geçirilemeyen kentler oldular. Attaloslar hanedanının kurucusu Philetairos döneminden beri Pergamon krallarıyla ittifakını hiç bozmayan Kyzikos (Balkız) ile Sestos (Açıkbaş) ve Byzantion (İstanbul) kentleri de ona savaş açan ittifakın içinde yar aldılar.

Aristonikos, Ephesoslulara yenildikten sonra çekildiği Yukarı Kaikos (Bakırçay) vadisinde aradığı desteği ziyadesiyle bulmayı başardı ve orada yoksullar ile kölelerden oluşturduğu ordusuna Heliopolitai (Güneş devletinin vatandaşları) adını vererek savaşmaya devam etti. Thyateira (Akhisar), Apollonis (Mecidiye) ve Stratonikeia (Siledik) onun tarafından ele geçirildi (Strabon, XIV.1.38). Aristonikos'un bu başarısında daha önce değindiğimiz Makedon ve

Trak kökenli kolonistlerin hiç kuşkusuz önemli bir rolü oldu. Roma senatosunun *Legatio Libera* statüsüyle Anadolu'ya gönderdiği Romalı elçilerin (legati) emrinde bir Roma ordusu yoktu. Bu nedenle elçilerin isyanı bastırabilmek için askeri çare üretebilme olanakları sınırlıydı. Buna rağmen onlar, isyanın gücünü kırmak için ellerinden geleni yaptılar. Eğer Aristonikos tarafından daha önce ele geçirilmediyse Kral III. Attalos'un hazinelerin korunması, önceliği olan bir öneme sahipti. Bu nedenle Pergamon, Aristonikos tarafından ele geçirilmemeliydi.

Romalı elçiler, bir taraftan Pergamon'un (Bergama) savunmasını güçlendirmek zorundaydılar. Kent yönetimiyle işbirliği yaparak Aristonikos'a katılımları önlemeye yönelik yasalar çıkarılmasını sağladılar. Bu arada Anadolu'daki Roma müttefiki krallara askeri yardım getirmeleri için çağrıda bulundular. Pergamon kent yönetimin yasaları, Pergamon kentinin Aristonikos'un eline geçmesi olasılığını ortadan kaldırdı. Elçilerin yardım çağrısına ise krallardan hiç birisi olumsuz yanıt vermedi. Romalı elçiler ve kentlerle iş birliği yaparak Aristonikos'a karşı savaşan bu krallardan birisi Kappadokia kralı V. Ariarathes, ikincisi Pontos kralı V. Mithridates, üçüncüsü Bithynia kralı II. Nikomedes ve dördüncüsü Paphlagonia kralı Pylaimenes'ti. Muhtemelen Galatlardan da destek geldi. Böylece Anadolu'nun tüm kralları ve kentlerin büyük çoğunluğu, Anadolu'nun bir kesiminin Roma mülkü olması için güçlerini Roma'nın emrinde birleştirmiş oldu. Oysa birkaç on yıl öncesine kadar onlar birbirlerinin aleyhine sınırlarını genişletmek için savaşıyorlardı. Hiç kuşkusuz Aristonikos'a karşı kralların ve kentlerin Roma'nın yanında yer almaları, Aristonikos'u kendi çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak görmelerinden kaynaklanmıyordu.. Açıkçası onlar, her ne kadar hukuken özgür olsalar da Romalılar nazarında bunun teorik bir statü olmaktan öte bir anlamı olmadığının bilincindeydiler. Fiilen Roma'ya bağlıydılar ve bu bağımlılık onlara Roma'nın çıkarlarına yardımcı askeri birlikler vererek, Roma adına savaşarak hizmet etmeyi gerektiriyordu.

Romalılar, Anadolu'daki kralların çabalarıyla da isyanı bastırmada başarılı olamayınca isyanın ciddiyetini, isyanın patlak vermiş olduğu tarihten takriben bir buçuk yıl sonra, İ.Ö. 131 yılına gelindiğinde kavrayabildiler. Böylece Roma senatosu, Anadolu'ya tam 60 yıl sonra ikinci kez bir Roma vatandaş ordusu göndermek zorunda kaldı. Ordunun komutanlığına İ.Ö. 131 yılının consullerinden biri olan ve meslektaşının bu savaşın komutanlığına atanmasını sahip olduğu *Pontifeks Maksimus* unvanıyla tehdit ederek engel olan Publius Licinius Crassus Mucianus tayin edildi. Fakat İ.Ö. 131 yılı sonuna kadar Aristonikos'a karşı

savaşmamış, kentlerin desteğini kazanmak ve Pergamon kraliyet hazinesini ele geçirmenin yollarını araştırmakla vakit geçirmişti. Güçlü bir ordusu olmasına, müttefik kralların kara ordularıyla, kent devletlerinin ise donanma ve üs sağlayarak onun yanında yeralmış olmalarına rağmen Crassus'un isyanı bastırmada başarılı olamamasının ve ilerleyen satırlarımızda görüleceği üzere yenilip yaşamını kaybetmesinin nedeni buydu.

Romalı consul Crassus, İ.Ö. 131 yılı sonuna doğru bu sırada hala Aristonikos'a bağlı olan Leukai kentini ele geçirmek için harekete geçti. Karia kentleri Halikarnassos (Bodrum) ve Mylasa (Milas) ile Hellespontos (Çanakkale Boğazı) bölgesi kentlerinden Sestos (Açıkbaş), Byzantion (İstanbul) ve Kyzikos (Balkız) kentleri onun emrinde savaşacak askeri güçler sağlamışlardı. İlk ikisi gemiler gönderirken, Kyzikos'un donanmasına Makhaon adlı bir Kyzikoslu komuta etti. Aristonikos İsyanı'nda Aristonikos'a karşı savaşırken yaşamını yitirmiş olduğu bilinen Kappadokia kralı Ariarathes de bu savaşta Crassus'un yanındaydı. Savaş, Crassus'un sahip olduğu güçlü ordusuna rağmen Aristonikos'un zaferiyle son buldu. Crassus, Kappadokia kralı Ariarathes'in yaşamını yitirmiş olduğu Leukai'daki bu savaşta yenildi ve geri çekilmeye karar verdi. Kimi kaynaklara göre (Iustinus, XXXVI.7 vd) Crassus'un yenilmesinin nedeni, Pergamon kralı III. Attalos'un buradaki hazinesini ele geçirmek için acele etmesiydi. Crassus, yenilgiden sonra Aristonikos'a karşı yeni bir savaş için hazırlanacak kadar çok yaşamadı. Geri çekilişi sırasında Eleia (Zeytindağ) yakınında Aristonikos'un Trak kökenli askeri birlikleri tarafından yakalanıp esir alındı. Aristonikos'un eline geçmek gibi küçük düşürücü bir sona ve esir muamelesine maruz kalmak istemeyen Crassus, kendisini öldürtmek istedi. Bu nedenle elindeki asayı kendisini esir alan Traklardan yanındaki birisinin gözüne sokarak gözünü çıkardı. Acıdan öfkeye dönen Trakyalı asker, Crassus'un düşündüğü gibi davrandı ve kılıcıyla Crassus'un başını gövdesinden ayırdı. Öldürülen Crassus'un kafası Aristonikos'a götürülürken, vücudu Smyrna'da gömüldü (Hansen 1971, 157).

Romalı *consul* Licinius Crassus'un Aristonikos'a yenildiği ve öldürüldüğü haberini alan Roma senatosu, İ.Ö. 130 yılı consullarından birisi olan Manlius Perperna'yı Aristonikos'a karşı savaşın komutanlığına tayin etti. Perperna, Anadolu'ya ayak basar basmaz saldırıya geçti. Crassus'a karşı kazandığı zaferinin kutlamalarını hala sona erdirmemiş olan Aristonikos'a karşı düzenlediği bu ilk saldırısında başarılı oldu. Aristonikos, yenilgiden sonra Mysia'nın Abbaitis denilen bölgesine kaçtı. İsyanına büyük destek veren bu bölgenin kentlerinden

Stratonikeia'yı (Seledik) Perperna'ya karşı yapacağı savaş için üs olarak seçti. Fakat kenti kuşatan Perperna karşısında başarılı bir savunma veremedi. Kuşatma altına alınan kentte teslim olmak zorunda bırakılan Aristonikos, Perperna tarafından esir alındıktan sonra Pergamon Krallığı'nın hazineleriyle birlikte Roma'ya gönderildi. Stratonikeia'dan Pergamon'a dönen Romalı consul Perperna, kazandığı zaferinin kutlamalarını bile yapamadan yakalandığı bir hastalık dolayısıyla İ.Ö. 129 yılında yaşamını yitirdi. Aristonikos ise bir süre, kimi kaynaklara göre M. Aquilius'un Roma'ya dönmüş olduğu 126 yılına kadar hapiste tutuldu ve onun tarafından kutlanan zafer töreninde sergilendi ya da zafer töreninde sergilenmeden hapisteyken boğularak öldürüldü.

Anlaşılan ertesi yılın *consul* seçimleri yapıldığında Aristonikos'un öldüğü haberi Roma'ya henüz ulaşmamıştı. Bu nedenle İ.Ö. 129 yılı *consul*leri, Perperna'nın halefi olmak için siyasi mücadele verdiler. Nihayet senato bu yılın consullerinden birisi olan M. Aquilius'u Anadolu'ya gönderdi. Anadolu'ya ayak bastıktan sonra Perperna'nın zaferinden haberdar olan M. Aqulius, isyanın bakiyelerine karşı bir temizleme seferine çıktı. İsyan tehlikesi olan yerlere garnizonlar yerleştirdi.Onun tarafından Karia'daki Bargylia'ya (Varvil) yerleştirilen garnizonu misyonu, bu kent ve çevredeki isyan tehdidini ortadan kaldırmaktı. Kendisi ise Aristonikos'un ölmeden önce sığındığı Mysia bölgesine bir sefer düzenledi. Teslim olmamakta direnen kentleri ele geçirebilmek için su kaynaklarını zehirlemek (Flor. I.35.7) gibi her türlü acımasız yola başvuran M. Aqulius, kendisiyle birlikte Pergamon Krallığı'nı Roma eyaletine dönüştürecek düzenlemeleri yapmak için gelen elçilerle (decem legati) 126 yılına kadar Anadolu'da kaldı. Anadolu'daki ilk Roma eyaleti olan Asia Eyaleti'nin (Provincia Asia) kuruluşu bu süre içerisinde tamamlandı.

XXIII.4. İlk Roma Eyaleti: Asia Eyaleti

Roma senatosunun Magnesia'da (Manisa) Suriye (Seleukoslar) kralı III. Antiokhos'u yenen consul Lucius Scipio'ya tayin ettiği *Provincia*'nın adı *Asia* idi. Fakat o zaman *Provincia* terimi, yönetim bakımından bağımsız, sınırları belli bir coğrafik alanı değil, magistrat (*magistratus*) denen yüksek kamu görevlilerinin *görev-eylem* alanını tanımlıyordu. İ.Ö. 190 yılı *consul*'u Lucius Scipio'ya tayin edilen *Provincia Asia*'nın kapsadığı coğrafik alanın doğu sınırı en azından Fırat Irmağı'na kadar uzanıyordu. Roma senatosu, Aristonikos isyanının bastırılmasından sonra, İ.Ö. 129 yılında Pergamon Krallığı'nın topraklarını doğrudan Roma Cumhuriyeti'nin sınırlarına dâhil etmek görevini

tayin ettiği *consul* M. Aquilius başkanlığındaki on kişilik elçi heyetine (decem legati) verdi ve senatonun M. Aqulius'a tayin ettiği *provincia* 'nın adı da *Asia* idi. Bu durumda ertesi yıl görev süresi uzatılan ve *proconsul* unvanıyla İ.Ö. 126 yılına kadar Anadolu'da kalan M. Aquilius'un *provincia* 'si, yani görev-eylem alanı, 61 yıl önce Suriye kralına karşı savaşan Roma ordularının komutanı consul Lucius Scipio'nunkinden farklı değildi. Bu nedenle M. Aquilius, Toros dağlarının kuzeyi ile Fırat Irmağı'nın doğusunda kalan tüm Anadolu'nun kralları, kentleri ve halklarıyla ilgilenme yetkisine sahipti. Nitekim geleneksel olduğu gibi bu isyan sırasında Roma'ya sadakatin sorumluluğuna bağlı kalan müttefikler, M. Aquilius ve arkadaşları tarafından ödüllendirildi.

İ.Ö. 129 yılında *consul* olarak Anadolu'ya gelen Manius Aquilius, *legatus* (elçi) unvanlı diğer arkadaşlarıyla birlikte, adı "Asia" olan *provincia*'sında, her yıl uzatılan emretme/egemenlik gücüyle (proragati imperii) 126 yılına kadar Anadolu'da kaldı. İ.Ö. 126 yılından sonra, bir eski *consul* olarak *proconsul* (consul yerine) rütbesiyle görevini icra eden M. Aquilius ve arkadaşları tarafından ödüllendirilen krallar, Aristonikos'a karşı askeri yardım veren krallardı. Bu krallardan birisi Pontos kralı V. Mithridates'ti ve o, Roma'ya sadakatinin ödülünü Büyük Phrigya'nın kendisine bağışlanmasıyla aldı (Justin. XXXVII.1.2; XXXVIII.5.3). Fakat Mithridates'e bağışlanan bu topraklar, onun krallığının sınırında değildi. Arada Galatların ülkesi (Galatya) vardı. Aristonikos isyanında Roma müttefiki olarak sorumluluğuna sadık kalan Bithynia kralı II. Nikomedes ile Paphlagonia hükümdarı Pylaimenes'e Frigya'nın Epiktetos denilen kuzeybatı kesimi bırakıldı. Phrygia Epiktetos'un kuzeyi II. Nikomedes'in, güneyi Pylaimenes'in oldu. Böylece II. Nikomedes, takriben 55 yıl önce Apameia Barışı antlaşmasıyla büyük babasının elinden alınmış olan topraklarına kavuşmuş oldu. Aquilius ve arkadaşları, Aristonikos'a karşı savaşırken yaşamını yitiren Kappadokya Kralı V. Ariarathes'i de unutmadılar. Onlar, Pergamon Krallığ'na ait olan Lykaonia'yı bu kralın vârisleri olan oğullarına bağışladılar. Lykaonia'nın batısı ise Galatlara bırakıldı (Stähelin 1973, 85 vd).

Aquilius başkanlığındaki Romalı elçiler, Pergamon Krallığı'nın sözünü etmiş olduğumuz bu krallara verilen bölgeleri dışında kalan toprakları, bir yıllığına görev yapmak üzere Roma senatosu tarafından tayin edilecek olan Romalı valilerin (Proconsul) *imperium* 'una (emretme /egemenlik gücü) tâbi kılındı. Bu bölgeler, Büyük Menderes Irmağı havzasıyla Çürüksu (Lykos) havzalarını içine alacak şekilde, kuzeyden güneye doğru şunlardır: Troas, Mysia, Hellespontos Phrygia'sı,

Aiolis, Lidya, Frigya'nın güney batı kesimi, Iyonya ve Karia. Sonuncusu daha önce Rodos Cumhuriyeti'nin egemenlik sınırları içindeydi. Başka bir ifadeyle Roma'ya sadakat konusunda bir kusuru olmayan Rodos'a ait olan topraklar ondan geri alınmış (Magie 1042 vd), fakat *Peraia* denilen adanın karşısındaki yarımadanın Rodos'un olmaya devam etmesine izin verilmişti. Apameia barışıyla Likya Birliği'nden ayrılan, İ.Ö. 167 yılında özgür ilan edilen Telmessos (Fethiye) ise M. Aquilius ve arkadaşları tarafından yeniden Likya Birliği'ne dahil edildi (Strabon, XIV.3. 4).

M. Aquilius ve arkadaşları Pergamon Krallığı'nın Anadolu dışındaki toprakların ise Anadolu'da kurulan ilk Roma eyaletinin sınırları dışında tutulmasını uygun buldular. Bu nedenle Pergamon Krallığı'nın Avrupa'daki toprakları, yani Khersonesos (Gelibolu) ve Trakya'daki toprakları İ.Ö. 146 yılında kurulan Makedonya Eyaleti'ne eklenirken, Ege Denizi'ndeki Aigina ve Andros adaları Akhaia Eyaleti'ne bağlandı (*IG* IV.1.2). Böylece İ.Ö. 190 yılında L. Scipio'ya görev-eylem alanı olarak tayin edilen *Provincia Asia,* Pergamon Krallığı toprakları üzerinde kurulan sınırları belli bir Roma eyaletinin adı oldu.

Anadolu'daki bu ilk Roma eyaletinin (Provincia Asia) sınırları içinde bulunan kentler, Aristonikos isyanına destek vermiş olan Phokaia (Foça), Stratonikeia (Siledik) ve Tralleis (Aydın) kentleri Roma dostluğuna ve ittifakına sadakatsızlığın cezasını özgürlüklerini kaybederek çektiler. Aristonikos'u desteklediği için cezalandırılan bu kentlerden en şanssız olanı Stratonikeia idi. Bu kent Romalılar tarafından yakılıp yıkıldı. Phokaia'nın aynı akıbete uğramasına ise kolonisi Massilia'nın (Marsilya) aracılığı engel oldu. Diğer kentlerin bazıları yalnızca özerkliklerini yitirirken bazılarına *civitas libera,* yani *özgür kent* statüsü bağışlandı ve bu imtiyazın sahibi olan kentler en azından teoride Roma'nın dostu ve müttefikiydiler. Ancak kentlerin statüleri bakımından sıralanmış bir liste mevcut değildir. Bu nedenle Asia Eyaleti sınırları içinde yer alan kentlerin hangilerinin özgür (civitates liberae), hangilerinin özgürlüğünün elinden alınmış, hangileri ek bağışlarla ödüllendirilmiş ya da vergi muafiyeti tanınmış (civitates immunes) olduğu tam olarak bilinmiyor. Çok büyük olasılıkla kentlerin ekseriyetinin Aristonikos İsyanı'ndan önce sahip oldukları statüleri değiştirilmedi. Pergamon ve Ephesos, Aristonikos İsyanı'nda Roma'nın yanında yer aldılar. Anadolu'daki ilk Roma eyaleti kurulduğunda *civitas libera* statüsü almış olmasına rağmen sonradan bu statüsünü, yani özgürlüğünü kaybetti. Fakat İ.Ö. 190-133 yılları arasında sikke basmış olduğu bilinen Phokaia (Foça), Klazomenai

(Ildırı), Teos (Sığacık), Kolophon (Değirmendere), Magnesia (Ortaklar), Priene (Güllübahçe), Miletus (Milet), Herakleia kentleri Aristonikos isyanından sonra sikke basmayı durdurdular (Head 1964, xlviii-li). Yeni Roma eyaleti Asia'nın başkenti yapılan Ephesos ve Pergamon'un da sikke basma hakları elinden alınmadı. Her iki kent de Pergamon kraliyet sikkeleri olan kistophorları (Kistophoroi) basmaya devam ettiler. Bu sikkeleri bazı eyalet kentlerinin de basmalarına izin verildi. Bu kentler şunlardır: Adramittion (Edremit), Sardeis (Sart), Tralleis (Aydın), Nysa (Sultanhisar), Erythrai (Ildırı), Thyateira (Akhisar) ve Smyrna (Head 1911, 534 vd.;1964, li). Bunlardan Thyateira, Aristonikos tarafından ele geçirilmişti. Smyrna ise önce ele geçirilmiş, sonra Aristonikos, Kymel (Nemrut) yakınındaki deniz savaşından sonra bu kentten kovulmuştu.

Asia Eyaleti'ni kuran M. Aquilius ve arkadaşlarını en çok meşgul eden konu hiç kuşkusuz eyaletin vergilendirmesiyle ilgili düzenlemeleriydi. Zira Roma cumhuriyeti, eyaletlerden değişik adlar altında vergi alıyordu. Vergilendirme sistemine ilişkin bir eyalet yasası yoktu. Fakat ilk Roma eyaleti Sicilya'daki uygulama, daha sonra kurulan eyaletlerin verglendirmesi anlamında bir model olmuştu. Sicilya'daki uygulama, bu adanın Syrakusai kralı Hiero'nun vergilendirme sistemine dayandırıldığı için *lex Hieronica* olarak tanımlandı (Cic. in Verr. II.3.8.20). M. Aquilius ve arkadaşları hiç kuşkusuz bu yasaya göre hangi kentlerin vergiye tabi (civitates stipendariaria), hangilerine vergi muafiyeti (civitates immunes) tanınacağı konusunda çalışmalar yapmak zorundaydılar. Lex Hieronica'ya göre her ikisi de adli bakımdan Romalı valinin *imperium*'una tabiydi. Bir de adli bakımdan valinin *imperium*'una tabi olmayan kentler vardı. Bunlara *civitates liberae* (özgür kentler) deniliyordu. Bu statüye sahip olan kentler teoride vergiden de muaftı. Kent territoriumlarının dışında kalan krallara iat şahsi mal ve mülkler (Khora Basilike), yani tüm ormanlar, araziler, madenler ve işletmeler ise eyalet kurulunca Roma Halkı'nın (*ager publicus*) oluyordu. Bu araziler ve diğer işletmeler Roma halkı adına Roma Cumhuriyeti'nin Censor'u tarafından Roma'da ihaleye çıkarılıp kiralanıyordu. Bu durum Hirero'nun vergilendirme sistemine göre alınan üç tür vergi için de geçerliydi. Bu vergi türlerinden birisi çiftçilerden alınan ve *decumana* denilen ondalık (1/10) vergiydi. Bu verginin miktarı, toprağa bağlı ürünlerden alındığı için mevsimlerin mahsul üretimi için iyi ya da kötü oluşuna göre değişiyordu. İkincisi otlak vergisiydi ve bu vergi her otlak için ayrı ayrı ve sahip olunan sürüye göre yıllık kira olarak belirleniyordu. *Scriptura* denilen bu vergi nakit olarak ödeniyordu. Üçüncüsü *portoria* denilen gümrük vergisiydi. Her türlü ithal ve ihraç malları üzerinden

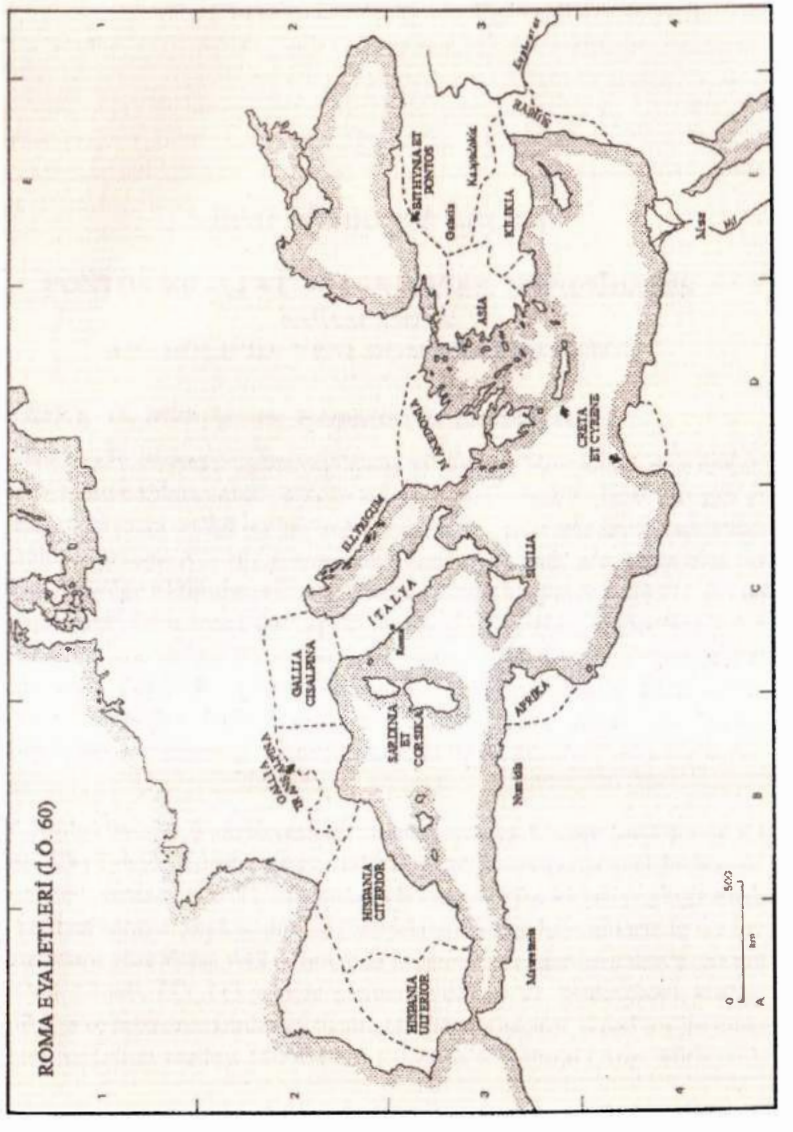
alınıyordu. Antlaşmayla vergi muafiyeti tanınmamış olan tüm kentler bu vergiye tabiydi.

Anadolu'da kalmış oldukları dört yıl içinde yol yapım işleriyle ilgilenmiş olduğu bilinen (Magie 1950, 1048) M. Aquilius ve arkadaşlarının yapmış olduğu bu düzenlemeden anlaşılmaktadır ki Asia Eyaleti'nin (Provincia Asia) sınırları içinde kalan Anadolu'nun bu kesimi, kent yoğunluğu yüksek olan bölgerini kapsıyordu. Bu bölgeler doğal kaynaklar ve özellikle deniz ticareti bakımından zenginliği ve uygunluğuyla değerliydiler. Dolayısıyla eyaletin gelirleri, Roma hazinesi için iyi bir zenginlik kaynağıydı. Nitekim Roma'nın ünlü devlet adamı ve hatibi Cicero, İ.Ö. 67 yılında, Manilia yasasıyla ilgili olarak, Pompeius'un lehine halkın karşısında yaptığı konuşmasında sık sık Asia Eyaleti'nin zenginliğine vurgu yapacaktır. Cicero'ya göre mevcut eyaletler içerisinde yalnızca Asia Eyaleti savunması için harcanan parayı fazlasıyla vergi olarak ödüyordu (Cic. *Pro lege Manilia* VI.14.14 vd).

Asia Eyaleti her bakımdan yatırım arayışı içinde olan İtalyan tüccarları için cazipti. Eyaleti yönetmek için her yıl tayin edilecek valilerin de bu eyalette askeri önlemlere baş vurmasını gerektirecek ciddi bir sorunla karşılaşma olasılığı neredeyse hiç yoktu. Bu durumun önemi Roma eyaletine tayin edilen Romalı yöneticilerin sayısı dikkate alındığında çok açık görülebilir. Zira eyaletin en üst Roma yöneticisi *proconsul* denilen valiydi. Valiye yolculklarında refaket eden, sekreterya işlerini yapan memurları (scriba ve comes) dışında eyalet valisinin üst rütbeli dört yardımcısı vardı. Bunlardan üçü valiye askerî ve adli işlerde yardımcı olmak üzere senato tarafından atananan *legatus*lardı. Dördüncüsü eyaletin mali işleriyle ilgilenmek göreviyle yine senato tarafından tayin edilen *Quaestor* idi. Hepsinin görev süresi bir yıldı. Roma Cumhuriyeti'nin Halk Temsilcisi (Tribunus Plebis) Gaius Sempronius Gracchus'un Asia Eyaleti kanunu (lex Sempronia de provincia Asiatica) çıkarmış olduğu İ.Ö. 123/122 yılına kadar, Roma Censör'ünün eyalet vergileriyle ilgili ihalesine Romalı Atlı Sınıfı temsilcilerinin (Publicani) katılmaları yasaktı. Censor'ün ihalesine katılma hakkı yalnızca eyalette yaşayanların hakkıydı. Bu yasayla eyaletlerden toplanacak vergiler konusunu yeniden düzenledi. Bu yasa gereği vergiler artık Atlı Sınıfı mensubu şirketlerin temsilcileri olan *Publicanus*lar (Vergi mültezimleri) tarafından toplanacaktı. Atlı sınıfı temsilcileri ya da şirketleri bu vergileri toplama yetkisini, Roma'daki *Censor*ler tarafından beş yılda bir düzenlenen açık artırmada satın alırlardı.

Asia Eyaleti'nin kuruluşuyla ilgili olarak M. Aqulius ve arkadaşlarını meşgul eden bir diğer konu ise Roma valisinin *imperium*'una (emretme/yönetme yetkisi) tabi olan kent ve diğer yerleşmeler ile valinin *imperium*'una tabi olmayan kentlerde yaşayan Romalı vatandaşların adli sorunlarının görüleceği mahkeme merkezlerinin tayin edilmesi işiydi. Onlar, Romalı valilerin bir yıllık görevleri süresince ihmal edemeyecekleri davaların görüleceği conventus ya da *conventus iuridicus* denilen mahkeme bölgelerinin merkezlerini ve adli bakımdan buraya bağlı olan yerleşmeleri belirlediler. Asia Eyaleti kurulduğu'nda sayısı dokuz olan bu mahkeme bölgelerinin merkezleri olan kentler şunlardı (Plin. *NH* V. 105-126): Pergamon (Bergama), Adremittion (Edremit), Smyrna (İzmir), Sardeis (Sard), Ephesos (Selçuk), Alabanda (Araphisar), Laodikeia (Goncalı), Apameia (Dinar) ve Synnada (Şuhud).

Asia Eyaleti'ni kurma çalışmalarını İ.Ö. 126 yılında tamamlayıp Roma'ya dönen Roma *proconsul*'u M. Aquilius ve arkadaşlarının eyaletin sınırlarıyla ilgili düzenlemeleri İ.Ö. 120 yılına kadar değiştirilmeden muhafaza edildi. Bu tarihte Pontos kralı V. Mithridates öldürülmüştü. Anadolu'daki Asia Eyaleti'nin sınırlarını genişletmek arzusunda olan Romalı senatörler, kralın ölümünü fırsat bilerek, yaklaşık on yıl önce Pontos Krallığı'na bağışlamış oldukları Büyük Frigya'yı Asia Eyaleti'nin sınırları içine dahil ettiler. Frigya'nın hiçbir haklı gerekçe olmaksızın Pontos Krallığından geri alınması, bu tarihte 11 (ya da 13) yaşında olan kralın oğlu VI. Mithridates'in Roma düşmanı olmasına neden oldu. Bu düşmanlık sonradan *Dionysos* ve *Eupator* takma adlarıyla anılacak olan VI. Mithridates'in kendi adıyla anılan üç aşamalı savaşın, yani Mithridates Savaşlarının patlak vermesine kadar giden sabırlı ve planlı yolun aşılmasında ve zamanın yükselen yeni bir gücü olarak ortaya çıkmasında tükenmeyen enerjisi oldu.

ROMA EYALETLERİ (İ.Ö. 60)
HISPANIA CITERIOR
HISPANIA ULTERIOR
GALLIA CISALPINA
SARDINIA ET CORSICA
ITALIA
ILLYRICUM
MACEDONIA
ACHAIA
ASIA
SICILIA
CRETA ET CYRENE
BITHYNIA ET PONTUS
CILICIA
SYRIA
AFRICA
Numidia
Mauretania
0
500
km

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PONTOS KRALI VI. MİTHRİDATES, MİTHRİDATES SAVAŞLARI ve ANADOLU'DA YENİ ROMA EGEMENLİĞİ

XXIV.1. VI. Mithridates: Karadeniz'de Hâkimiyeti

Pontos'un Euergetes (Hayırsever) takma adlı kralı V. Mithridates, Aristonikos İsyanı'nda Romalılara vermiş olduğu askeri hizmetin ödülü olarak Phrigya'yı aldıktan 10 yıl sonra krallığının başkenti Sinope'de en yakın arkadaşları tarafından öldürüldü (Strabon X.4.10). Onun halefi kendisiyle aynı ada sahip olan iki oğluydu. Büyüğü Mithridates Eupator, babası öldürüldüğünde henüz 11 (ya da 13) yaşındaydı[1]. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi Romalılar, kralın ölümünden sonra Pontos Krallığı'nın tahtına oturan oğullarının küçük yaşta olmasını fırsat olarak görüp, Büyük Frigya'yı Pontos Krallığı'na ait olmaktan çıkarıp Asia Eyaleti'ne eklediler. Phrigya'nın hiçbir haklı gerekçe olmaksızın Pontos Krallığı'ndan geri alınması, VI. Mithridates'in Roma düşmanı olmasına neden oldu.

V. Mithridates'in öldürülmesinde muhtemelen eşi kraliçe Laodike de rol almıştı. Eğer öyleyse V. Mithridates'i öldürmek kraliyet sarayının hırslı kraliçesini tatmin etmiş olmamalı ki VI. Mithridates babasıyla aynı kaderi paylaşmamak için kraliyet sarayından kaçarak dağlara sığındı. Vahşi hayvanlarla iç içe her türlü tehlikeyi göze alarak yedi yıl boyunca yaşamını ormanlarda sürdürdü (Justin. XXXVII.2.8 vd). İ.Ö. 113 yılında Sinope'ye dönen VI. Mithridates, kraliçe Laodike'yi ve babasının katillerini öldürerek tahtı ele geçirdi. Kısa bir süre sonra da tahtı paylaştığı kardeşi Mithridates Khrestos'u öldürdü (App. *Mith.* 112.

(1) Strabon, X.4.10. Ayrıca bk.Arslan 2007, 77 dn. 340 (13 yaşında).

Sall. *Hist*. II. 87. Memnon 30.2). Ardından tüm Anadolu'yu içine alacak bir krallık kurarak, Anadolu'nun batısındaki Roma egemenliğine son vermek idealine sahip olan genç Pontos kralı, ilkin Kappadokia Krallığı'ndaki taht kavgalarını fırsat olarak görüp, bu krallığı kendisine bağımlı kılacak çareler üretmeye başladı. Kız kardeşi Laodike'nin Kappadokia'nın genç kralı VI. Ariarathes ile evli olması onun amacına uygundu.

Tahta tek başına sahip olduktan sonra yaklaşık beş yıl tüm askeri ilgisini krallığının kuzeydoğusunda yoğunlaştıran VI. Mithridates, Karadeniz'in kuzey ve doğusundaki savaşlarından ilkini Krimeia'daki (Kırım) Khersonesos kenti ve Bosporos (Kerç) Krallığı ile ittifak yaparak İskitlerle yaptı. Sonra Tauros kavmine karşı savaştı. Bu savaşlarda Mithridates'in ordusuna Sinopeli (Sinop) generali Diaphantos komutanlık yaptı. Diaphantos'un Bosporos'taki zaferi, VI. Mithridates'in yenilmez diye bilinen İskitlere (Justin. XXXVII.3.1) karşı zafer anıtı diken ilk kral olarak tarihe mal olmasını sağladı (Arslan 2007, 82). Ancak Pontos ordusunun zaferi, İskitleri korkutmadı. İskitler, Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Sarmatlar ve Strabon'un (VII. 3.17) savaşçı bir kavim olarak tanımladığı Roksolonlarla ittifak yaparak VI. Mithridates'in Krimeia'daki müttefiklerine yeniden saldırdılar. Başkenti Neapolis (Kermencik) olan Skythia'nın kralı Skyluros, bu saldırılarından da sonuç alamadı. Nihayetinde Krimea bölgesi Bosporos Krallığı ile birlikte Pontos kralı VI. Mithridates'in denetimi altına girdi.

XXIV.2. Mithridates'in Egemenlik Politikası

VI. Mihtridates, Karadeniz'in kuzeyindeki İskitler ve diğer kabilelerle savaşarak geçirdiği süre içerisinde askerî ve ekonomik açıdan yönünü Asia'ya çevirecek kadar güçlenmişti (Justinus XXXVII.3.2 vd.). Hatta generalleri Krimea Bosporos'unda savaşırken, kendisi Kappadokya'yı entrikalarla sınırlarına dahil etmekle meşgul oldu. İ.Ö. 111 yılında eniştesi VI. Ariarathes'i tetikçi olarak ayarladığı Gordios adlı bir Kappadokya soylusuna öldürttü. Böylece Kappadokya Krallığı'nın yönetiminin kız kardeşi Laodike ile henüz çok küçük yaşta olan yeğeni VII. Ariarathes'e kalmasını sağladı (bk. Onyedinci Bölüm). Sonra, İ.Ö. 107 yılında, güvenilir birkaç arkadaşıyla birlikte kılık değiştirerek, hiçbir fikri olmadığı Batı Anadolu'yu gezdi. Amacı bu ülkenin yapısı ve Yunan kentlerinin durumları hakkında bilgi edinmek ve savaşmayı düşündüğü Roma emperyalizmine karşı tepkiyi görmekti. Gezisi sırasında Roma yönetiminin kötü uygulamaları yüzünden halkın büyük sıkıntı içinde olduğunu hiç kuşkusuz fark etti.

Asia Eyaleti kentleri, Roma yönetiminden ziyade İtalyan tüccarları (negotiatores) ve vergi mültezimleri (publicani) nedeniyle rahatsızdılar. VI. Mihtridates'in bu gezisinde Asia Eyaleti sınırları içinde yaşayanların Romalılardan duydukları rahatsızlığı gözlemlememiş olduğunu düşünmek zor. Zira Roma iş adamlarının Roma lejyonlarının peşinden gittikleri, kazanılan her Roma zaferini kendileri adına yeni yatırım olanağının başlangıcı olarak gördükleri bilinmektedir. Bu anlamda Anadolu, Romalı bu tüccarlar tarafından İ.Ö. 188 yılında imzalanan Apameia Barışı 'ndan itibaren fark edilmişti. Asia Eyaleti'nin kurulması, bu kişiler için Batı Anadolu'yu daha cazip hale getirmişti. Ayrıca eyaletten toplanan vergiler, İ.Ö. 123 yılından itibaren Roma'daki atlı sınıfının temsilcileri olan vergi mültezimleri (publicani) tarafından toplanması da eyaletteki Roma vatandaşı İtalyanların sayısının artmasına katkıda bulunmuştu.

Romalı ve İtalyan iş adamları ve vergi mültezimleri Asia Eyaleti'nde yerleşmiş oldukları her kentte *conventus civium Romanorum* denilen Roma vatandaşları birliklerini kurmuşlardı. Bu sivil birlikler, içinde bulundukları kentin yönetiminden bağımsızdılar. Kendi birlik meclisleri, memurları ve hazineleri vardı. Meskûn oldukları kentin meclisi ile ortak kararlar çıkarabiliyorlardı. Kendi aralarındaki ya da Roma vatandaşı olmayanlarla kendileri arasındaki davalara ayaletin valisi bakıyordu. Asia Eyaletinde yalnızca Roma vatandaşlarının davalarına bakılması için adına *conventus Iuridicus* (Yunanca: Dioikesis) denilen dokuz mahkeme bölgesi kurulmuştu. Tüm duruşmalar, bu mahkeme bölgelerinin merkezlerinin her birinde yılda bir kez, valinin ya da valinin tayin edeceği bir *Legatus*'un başkanlığında kurulan mahkemelerde yapılıyordu. Eyalet valisi mahkeme jürilerini de bu örgütlü İtalyanlardan kurabiliyordu. Bu nedenle eyaletteki İtalyanların sayısı VI. Mithridates'in Asia Eyaleti'nde kılık değiştirerek gezmiş olduğu zamanda öylesine çoktu ki, her bakımdan onların varlığı Asia Eyaleti halkı için huzursuzluk vericiydi. VI. Mithridates'in gezisi sırasındaki manzaranın böyle olduğunun izleri, kendi adıyla tarihe mal olan ilk savaşı (I. Mithridates Savaşı) başlatmadan önce Romalı proconsuller ile *Publicani* denilen vergi mültezimlerinin aç gözlülüğüne yaptığı vurgularda görülmektedir. VI. Mithridates, Parth kralı Arsakes'e yazdığı mektubunda da Romalıların aç gözlülüğüne atıfta bulunmuştu. İ.Ö. 90/89 yılında elçisi olarak Romalılarla konuşan generali Pelopidas da Romalıların aynı özelliğine dikkat çeken sözler sarfetti.

VI. Mithridates, Batı Anadolu'daki gezisinden ayrıldığı ülkesinin başkenti Sinope'ye (Sinop) döndüğünde herşeyi bıraktığı gibi bulamadı. Zira kardeşi ve

aynı zamanda karısı olan kraliçe Laodike'nin ihaneti, kraliyet sarayında kendisine iletilen ilk kötü haberdi. VI. Mithridates'ten bir haber alamayınca onun öldüğünü düşünen Laodike, başka erkeklerle olmuş, VI. Mithridates sağ salim geri dönünce de onu öldürmenin planlarını yapmaya başlamıştı. Tüm bunlardan haberdar olan VI. Mihridates, kraliçe Laodike'yi öldürttü (Justin. XXXVII.3.8).

Pontos Kralı VI. Mithridates, İ.Ö. 106 yılında Batı Anadolu'daki Roma emperyalizminin olumsuz sonuçlarını görmüş ve bu durum Roma'ya karşı savaşmak adına onun cesaretini artırmıştı. Bu nedenle komşu krallıkları hakimiyeti altına almaya yönelik planlı hareketine devam etti. Bu arada doğuda Kholkis'ten (Ardahan) Batıda Herakleia'ya (Karadeniz Ereğlisi) kadar tüm Karadeniz bölgesine egemen oldu. Sonra Bithynia kralı III. Nikomedes ile ittifak yaparak Paphlagonia'yı istila etti ve bu bölgeyi Nikomedes ile paylaştı. Amastris (Amasra) kenti de bu arada onun tarafından ele geçirildi (Strabon, XII.3.1.). VI. Mithridates yönünü Anadolu'nun batısına çevirmeye karar verdiğinde Pontos Krallığı'nın komşuları, doğudan batıya doğru, Armenia, Kappadokya, Galatya ve Bithynia'ydı.

Galatya, İ.Ö. 103 yılında Mithridates tarafından ele geçirildi (Justin. XXXVII.4.2 vd). VI. Mithridates'in askerleri Galatya'dan Pessinus tapınak devletinin kutsal topraklarına saldırmaya başladılar. Pessinus'un başrahibi Battakes bu saldırılar nedeniyle Roma'ya gitti ve orada bir Germen boyu olan Teutonlara karşı savaşacak olan Romalı *consul* Gaius Marius'a zafer müjdesi verdi ve ardından Pessinus'un kıtsal topraklarına saldıran Pontos kralı VI. Mithridates'in adamlarından şikayetçi oldu (Kaya 2011, 101 vd).

Roma senatosu, muhtemelen Apameia Barışı antlaşmasından beri geleneksel olduğu gibi, VI. Mithridates'in komşu krallıklara saldırılarının nedenini krallar arasındaki anlaşmazlıklar olarak düşünüyor, VI. Mithridates'i fazla ciddiye almıyordu. Bu nedenle VI. Mihtridates, komşuları aleyhine topraklarını genişletmek için entrikalarına ve saldırılarına devam etti. Nitekim Paphlagonia'yı ele geçirdikten sonra Roma'ya giden Mithridates'in elçileri, Romalı senatör Apuleius Saturninus'un saldırısından diğer senatörler tarafından korundu. Hatta dokunulmazlığı olan elçiye saldırdı diye mahkemeye verilip ölüm cezasına çarptırılan Saturnius, Roma halkının kendisine sahip çıkması sayesinde ölümden kurtulabilmişti (Liv. *Per.* 52. Arslan 2007, 96). Muhtemelen bu arada kendisi de yeğeni Kappadokia kralı VII. Ariarathes'i öldürtmenin planlarını yapmaya başlamış, fakat başarılı olamamıştı.

Kardeşi VI. Mithridates'in entrikalarının farkına varan Kappadokya kraliçesi Laodike, VI. Mithridates'e karşı önlemlerini almaya başladı. Devreye Laodike'nin damadı olan Bithynia kralı III. Nikomedes sokuldu. Nikomedes, Kappadokia'ya bir orduyla girip, kayın validesi olan dul kraliçe Laodike ile evlendi. Bu evlilikten haberdar olan VI. Mithridates, bir orduyla hemen Kappadokia'ya girdi ve Bithynia kralı III. Nikomedes'in Kappadokya'da bırakmış olduğu garnizonlarını kovdu ve henüz çok küçük yaşta olan *Philopator* takma adlı yeğeni VII. Ariarathes'i İ.Ö. 101/100 yılında kral ilan etti. Bithynia kralı III. Nikomedes, Pontos kralı VI. Mithridates'in Kappadokia'yı istilasına misilleme yapmak yerine, bu zorbalığını Roma senatosuna şikâyet etmekle yetindi. Fakat bu sırada Kuzey İtalya'ya gelen Germen kabilleri Kimbriler ve Teutonlarla meşgul olan Romalılar, Bithynia kralının şikâyetine kayıtsız kaldılar.

Pontos kralı VI. Mithridates ile yeğeni VII. Ariarathes'in arası, ilkinin ikincisini tahta oturtmuş olduğu tarihten kısa bir süre sonra yeniden açıldı. Mithridates, onu ortadadan kaldırmak için bir kez daha harekete geçti. İlkin VII. Ariarathes'in katili Gordios'u kullandı. Onunla sonuç alamayınca askeri güce başvurdu. Fakat yeğeninin sahip olduğu orduyla savaşarak yenilme riskini göze almak istemeyen VI. Mithridates, savaş alanında tezgahladığı bir enrikayla Kappadokya'nın genç kralı VII. Ariarathes'i, ayrıntılarından daha önce söz etmiş olduğumuz gibi (19. Bölüm) hançerleyerek İ.Ö. 99/ 98 yılında öldürdü ve henüz 8 ya da 9 yaşında olan oğlunu Ariarathes adıyla Kappadokia kralı ilan etti. Kappadokia tahtına oturan yeni kralın adına eklenen epithetleri (unvan/takma ad) ise *Eusebes* ve *Philopator* oldu. Mithridates, VI. Ariarathes'i öldüren silahşörü Gordios'u ise kral naibi tayin etti (Justin, XXXVIII.1.7 vd. Memnon, 30.1.).

VI. Mithridates'in VII. Ariarathes'i öldürerek tahta kendi oğlunu oturtması, Bithynia kralı III. Nikomedes'i endişelendirdi. Onun korkusu VI. Mithridates'in Bithynia'ya sınırındaki Paphlagonia'ya saldırıp, bu bölgeyi de kendisinden alabileceğiydi. Fakat sonraki birkaç yılın olaylarının kronolojik sırası sorunlu olduğu için olayların nasıl cerayan ettiği tam olarak bilinmiyor. Öyle görülüyor ki Bithynia kralı, VII. Ariarathes'in öldürülmesinden sonra Roma'ya giderek Pontos kralından şikâyetçi oldu. Romalılar, onun bu şikayetini dikkate aldılar, ancak sorunun çözümüne yönelik bir karar almadılar. Bu arada zamanın ünlü Roma devlet adamı ve generali Gaius Marius, ya Roma'daki iç siyasi kavgalardan kaynaklanan bir nedenden dolayı ya da VI. Mithridates'e karşı yapılacak olası bir savaşta Roma ordularının komutanlığını üstlenebileceği umuduyla Anadolu'ya

gelip, bu ülkeyi gezdi. Bu gezisi sırasında Pontos kralı VI. Mithridates ile de görüşme olanağı buldu. Marius'un VI. Mithridates'i, Büyük İskender'in Romalılar için söylediğine benzer şekilde uyaran şu ünlü sözü, takriben on yıl sonra patlak verecek olan Mithridates Savaşlarının habercisi gibiydi:

Ey Kral ya Romalılardan daha güçlü olmak için çalış ya da Romalılar sana neyi emrediyorsa onu sessizce yap![2].

VI. Mithridates'in Kappadokya tahtına oturttuğu oğlu ve onun naibi Gordios'u kovan Kappadokya Krallığı'nın soyluları, Asia Eyaleti'nde eğitim almakta olan VI. Ariarathes'in kardeşini Kappadokia kralı ilan ettiler. VIII. Ariarathes olarak Kappadokya tahtına oturan yeni kralın ömrü uzun olmadı. VI. Mithridates ile Kappadokya'da yaptığı savaştan kısa bir süre sonra hastalıktan öldü. Pontos kralı VI. Mithridates, oğlunu kral ilan ederek IX. Ariarathes adıyla tahta çıkardı. VI. Mithridates'in zorbalığı bir kez daha Roma senatosuna götürüldü. Roma senatosu, Kappadokia Krallığı'nın tahtının gerçek varisi olduğu öne sürülen iki genç ile ilgili iddiaları dinledi. Bunlardan birisi VI. Mithridates'in oğluydu, diğeri Bithynia kralı III. Nikomedes tarafından gönderilmişti. Tüm bunlar Romalı senatörlerin VI. Mithridates'in artan gücünden kuşkulanmalarına yol açtı. Bu nedenle Romalı senatörler ne Pontos kralı VI. Mihtridates'in ne de Bithynia kralı III. Nikomedes'in iddialarına itibar ettiler. Her ikisine de istila ettikleri yerlerden çekilmeleri emredildi. Roma senatosunun bu kararına her iki kral da uydu. VI. Mithridates Kappadokia'dan, III. Nikomedes Paphlagonia'dan çekildi. Roma senatosu hem Kappadokya'da hem de Paphlagonia'da demokratik yönetim kurulmasına karar verdi. Fakat Kappadokialılar, demokrasi istemediklerini, kendileri için bir kral tayin edilmesini isteyince İ.Ö. 96 yılında *Philoromaios* (Roma dostu) unvanı adına ekleyen Ariobarzanes'i (İ.Ö. 96-63) kral olarak atadılar (Justin. XXXVIII.2).

Pontus kralı VI. Mithridates, Roma senatosunun kararına uydu. IX. Ariarathes adıyla tahta oturan oğlu ve onun naibi olan Gordios, Kapadokya'dan ayrıldılar. Fakat VI. Mithridates, Kappadokia'dan vazgeçmedi. Bu kez entrikalarına uzun bir süredir rehin olarak Parthların elinde bulunan ve babası Artavastes ölünce (İ.Ö. 95) Armania tahtına oturan II. Tigranes'i kullanarak

(2) Plut. *Marius* XXXI.1-3. Büyük İsk[illegible]lılar için kullandığı benzer sözler için bk. Memnon, 25.3. Arslan 2007, 100 [illegible]95, 85.

devam etti. II. Tigranes'i müttefiki olarak kazanıp, kızı Kleopatra ile evlendirdikten sonra Kappadokya'ya saldırması konusunda ikna etti. Ülkesi II. Tigranes tarafından istila edilen Ariobarzanes, kaçarak Roma'ya gitti. Kappadokya Krallığı'nın yönetimi bir kez daha Mithridates'in oğlu IX. Ariarathes adına Gordios'un eline geçti (Iustin. XXXVIII.3.1 vd. App. *Mith.* 10).

Kappadokya kralı I. Ariobarzanes Roma'ya geldiğinde askeri başarısını Numidia Savaşı sırasında kanıtlamış olan geleceğin diktatörü L. Cornelius Sulla, Doğu Akdeniz'de faal olan korsanları sorun olmaktan çıkarmak göreviyle Roma'dan ayrılmıştı. Ona tahsis edilen *provincia*, yani görev-eylem alanı Kilikya'ydı. Ariobarzanes'in şikâyetini dinleyen Roma senatosu, bu kralın tahtına oturtulması görevini de Sulla'ya havale etmişti. Emrinde bir ordusu bulunan Sulla, İ.Ö. 94/3 yılında Armenia kralı II. Tigranes ile Gordios'u Kappadokia'dan kovarak I. Ariobarzanes'i tahtına oturttu. Sonra Fırat Irmağı kıyısında, olasılıkla Melitine (Malatya) yakınlarında Parth kralının elçisi Orobazos ile ünlü buluşmasını gerçekleştirdi[3]. Orobazos ile Sulla'nın görüşmesinde Euphrates (Fırat) Irmağı Roma Cumhuriyeti ile Parth Krallığı'nın sınırı olarak tayin edildi.

İ.Ö. 94/3 yılında ölen Bithynia kralı III. Nikomedes'in halefi, kraliçe Nysa'dan doğma oğlu IV. Nikomedes oldu. IV. Nikomedes'in krallığını, ölen kralın gayri meşru oğlu Sokrates tanımadı. İsyan ederek Roma'ya gidip, tahtın kendisinin hakkı olduğu konusunda Romalı senatörleri ikna etmeye çalıştı. Fakat bu girişiminden sonuç alamayınca aradığı desteği Pontos kralı VI. Mithridates'te buldu. Bithynia'nın kendisine tabi olmasını isteyen VI. Mithridates, böyle bir fırsatı hemen değerlendirdi. İlkin bir suikastçı kiralayarak Bithynia'nın yeni kralı IV. Nikomedes'i ortadan kaldırmayı planladı. Onun bu planı suikastçinin başarısızlığı yüzünden sonuçsuz kalınca Bithynia'yı istila etmeye karar verdi. İ.Ö. 91 yılında bir orduyla Bithynia'ya girdiğinde karşısında hiçbir direniş görmedi. Onun Bithynia'yı istila etmiş olduğundan haberdar olan IV. Nikomedes kaçarak Roma'ya sığındı. VI. Mithridates, boşalan Bithynia tahtına III. Nikomedes'in gayri meşru oğlu Sokrates'i oturtarak Pontos'a geri döndü. Ardından generallerini Kappadokya'ya gönderdi. Onlar bu ülkeyi istila ederek kral I. Ariobarzanes'i tahtından indirdiler ve VI. Mihridates'in oğlu IX. Ariarathes'i

---

3) Liv. *Per.* 70. Vell. Pat. II.24.3 Plut. *Sulla* V.3vd.

Kappadokya kralı ilan ettiler[4] Devrik kral I. Ariobarzanes de IV. Nikomedes gibi kaçarak Roma'ya sığındı ve VI. Mithridates'ten şikâyetçi oldu. İsyancılarla yapılan savaşı (Müttefikler Savaşı) bu sırada sonlandırmış olan Romalı senatörlerin, artık kendilerine sığınan krallarla ilgilecek zamanları vardı. Fakat Pontos Kralı VI. Mithridates ise artık Anadolu'nun en güçlü kralı olmuştu ve Romalıları yenebilecek güçte olduğunu düşünmeye başlamıştı. Bu tarihe kadar komşu krallıkların, özellikle Kappadokya Krallığı'nın içişlerine Roma'ya rağmen müdahale etmek, entrikalarla ya da bizzat silaha başvurarak kralları tahtlarından indirmek, Roma senatosunun bu kralları tahtlarına yeniden oturtmak için görevlendirdikleri elçilere karşı koymadan geri çekilmek şeklinde icra ettiği bir ileri bir geri tarzı politikasının sonuna gelmişti. Onun bu politikası tek amaca hizmet ediyordu. Romalıları açıkça saldırgan, kendisini haksızlığa uğrayan olarak göstermek. Nitekim VI. Mithridates'i bu amacına ulaştıracak süreç, Romalı senatörlerin kendilerine sığınmış olan Kappadokya kralı I. Ariobarzanes ile Bithynia kralı IV. Nikomedes'in tahtlarına yeniden oturtularak haklarının teslim edilmesini sağlamak için Asia Eyaleti'nin kurucusu Manlius Aquilius'un aynı adlı oğlunun başkanlığında bir elçiler kurulu görevlendirmiş olduğu İ.Ö. 90/89 yılında başladı.

VI. Mithridates, İ.Ö. 89 yılının Asia valisi Gaius Cassius ile işbirliği yapan Manlius Aquilius başkanlığındaki Romalı elçilere yine zorluk çıkarmamış, hatta Bithynia tahtına oturttuğu Sokrates'i öldürtmüş ve böylece Bithynia kralı Nikomedes ile Kappadokya kralı Ariobarzanes, tahtlarına oturmuşlardı. Ancak para ve ün kazanma hırsına kapılmış olan Manlius Aquilius ve arkadaşları, bununla yetinmediler, Bithynia kralı IV. Nikomedes'i Pontos Krallığı'na saldırmaya zorladılar (App. *Mith.* 10 vd). Sabırla kat ettiği yolda umduğu noktaya gelmiş olduğunu düşünen Pontos'un Kralı VI. Mithridates, Romalılardan yüksek faizle aldığı paraları ödeyebilmek için Pontos krallığının topraklarına saldırıp yağma ve talan eden Bithynia Kralı IV. Nikomedes'e bilerek göz yumdu. Böylece o, İ.S. 2. Yüzyılda yaşamış olan Appianos'un *Roma Tarihi* (=*Rhomaika*) adlı eserinin *Mithridateios* adlı kitabında söylediği gibi, Roma egemenliğindeki Batı Anadolu'yu ele geçirmek için başlatmayı planladığı savaşın iyi ve yeterli nedenini sağlamış oluyordu (App. *Mith.* 11). Son kez bu haksız saldırıyı hem M. Aquilius başkanlığındaki elçilere, hem de Roma'ya elçiler gönderip, senatoya şikâyet

(4) App. *Mith.* 10; 15; 57 vd. Mem. 30.3. Eutrop. V.5.1.

ederek, bu kralı protesto etti. Ancak protestosu dikkate alınmadı ve Asia Eyaleti'ni ele geçirmek üzere harekete geçti ve böylece tarihe kendi adıyla geçecek olan savaşların ilki, yani I. Mithridates Savaşı başladı.

XXIV.3. I. Mithridates Savaşı

XXIV.3.1. Mithridates'in Anadolu'yu Fethi

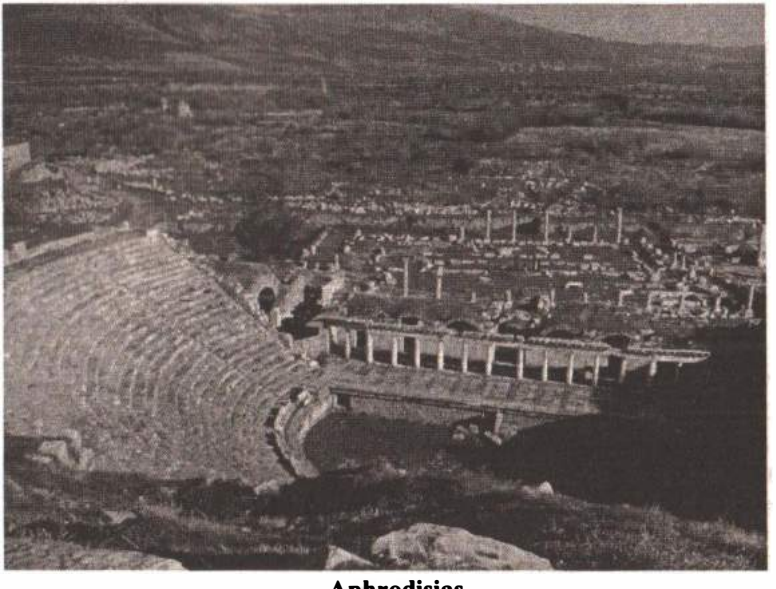
Pontos kralı VI. Mithridates, Bithynia kralı IV. Nikomedes'in Paphlagonia'ya saldırıp, oradan Pontos topraklarını yağmaladığı sırada zaten sayısı 290 bini aşan bir orduya sahip durumdaydı. Bunun 40 bini süvariydi. Ayrıca üçyüz donanması, 130 da tırpanlı savaş arabası vardı. Karadeniz'in kuzeyindeki ve güneyindeki ülkelerle Armania'dan temin ettiği bu ordusunda Sarmatlar ve savaşçılıklarıyla ünlü İskitler de bulunmaktaydı. Ordusunun büyük kısmı Amaseia'da (Amasya) kendi komutası altındaydı. Geri kalanı Arkhelaos ve Neoptolemos adlı generalleriyle daha önce Kappadokya kralı ilan ettiği oğlu IX. Ariarathes'in emrindeydi. Diğer oğlu Arkhatias, Arkhelaos'un ordusunda Küçük Armenia birliklerinin komutanıydı (App. *Mith.* 17). Pontos Kralı VI. Mithridates, savaşı IX. Ariarathes'i Kappadokya'ya göndererek başlattı. IX. Ariarathes, hiçbir direnişle karşılaşmaksızın Kappadokya'yı ele geçirdi (App. Mith. 15). Ülkenin kralı I. Ariobarzanes, daha önceleri de yaptığı gibi tahtını bırakıp Roma'ya kaçtı. Kappadokyalılar bu kez VI. Mithridates'i alkışladılar ve onu kurtarıcı ilan ettiler.

Roma'nın Asia Eyaleti valisi Gaius Cassius ve Romalı elçilerin başkanı M. Aquilius'un emrinde güçlü bir Roma lejyon ordusu yoktu. Onlar, VI. Mithridates'i kışkırtarak neden oldukları savaş için hemen acemi asker toplamaya başladılar. Cassius, topladığı askerleri Frigya'da eğitmeye başladı. M. Aquilius, Bithynia'daydı. Üçüncü Romalı general Quintus Oppius, Lykaonia-Kappadokya bölgesinin denetimini üstlenmişti. Kısa sürede her biri yaklaşık 40'ar bin asker toplamayı başardı. Böylece Romalı generaller, asker sayısı toplam 120 bin olan bir orduya sahip olabildiler. Buna ek olarak Bithynia kralı IV. Nikomedes'in emrinde sayısı 50 bin civarında olan bir ordusu vardı (App. *Mith.* 17 vd).

Pontos Kralı VI. Mithridates, İ.Ö. 89 yılında generalleri Arkhelaos ve Neoptolemos'u bu sırada Paphlagonia'da bulunan Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in üzerine gönderdi. Eski adı Amnias olan bugünkü Gökırmak'ın içinden geçtiği Domanitis denilen ovada yapılan savaştan zaferle ayrılan taraf Pontos kralı oldu. Bu savaşta Bithynia kralı, tüm ordusunu kaybetti ve daha

sonra Roma'ya kaçtı. Zafer haberini Amasia'daki karargâhında öğrenen Pontos kralı VI. Mithridates, emrindeki ordusuyla Paphlagonia içinden Bithynia'ya ilerledi ve Romalı general M. Aqulius'u bu ülkede bugünkü yeri bilinmeyen Pakhion Kalesi yakınında yaptığı ilk savaşta bozguna uğrattı. Yenilgiden sonra Asia Eyaleti'ne geri çekilen M. Aquilius, bu eyaletin tahkimatı en güçlü kenti olan Pergamon'a sığındı (App. *Mith.* 19. Justin. XXXVIII.4.3 vd). VI. Mithridates, askeri anlamda boşalmış durumda bulunan Bithynia'ya hiçbir direnişle karşılaşmaksızın girdi ve bu ülkeyi kolayca ele geçirdi. Sonra Romalı vali Gaius Casius'a karşı yapacağı savaş için Büyük Frigya'ya gitti. İlkin Leonton Kephale (Aslanların Başı) adlarıyla tanınan üç kalede bir savunma savaşı planlayan Casius, sonradan bu düşüncesinden vazgeçip, VI. Mithridates'i Apameia'da karşılamaya karar verdi. Fakat Cassius, emrindeki acemi askerler ordusuyla Apameia'da yapılacak savaşın da zafer getirmeyeceğini anlayınca geri çekilip, bu sırada Pergamon'da bulunan M. Aquilius'un yanına gitti. Apameia, İ.Ö. 88 yılında Pontos kralının eline geçti. Quintus Oppius'un Pontos kralı karşısındaki tutumu, diğerlerinden farklı olmadı. O da Pontos ordusuyla savaşmaya cesaret edemedi. Lykaonia'yı terk edip, Frigya'ya çekildi ve bu bölgenin tahkimatı güçlü olan Laodikeia (Goncalı) kentinde savunma savaşına hazırlandı. Fakat Apameialılar, Romalı generale sahip çıkmadılar. Onu kenti kuşatan VI. Mithridates'e teslim ettiler (App. *Mith.* 19- 20. Liv. *Per.* 78).

Quintus Oppius'u esiri olarak yanına alıp zincirlenmiş halde her yerde teşhir ederek Asia Eyaleti'nin başkenti Ephesos'a doğru ilerleyen Pontos kralı, içinden geçtiği Tralleis (Aydın) ve Magnesia (Ortaklar) gibi kentler tarafından alkışlarla selamlandı. Bu arada Anadolu'nun henüz kontrolü altında olmayan Pisidya, Pamphylia, Likya, Karia ve Mysia bölgelerinde Pontos denetiminin kurulmasını sağlamak için generallerini görevlendirdi. Onların bu görevlerinde ne denli başarılı olabildikleri belli değil. Mysia, kralın generalleri tarafından ele geçirildi. Aynı başarı Pisidya, Pamphylia, Likya ve Karia'nın iç kesimlerinde elde edilemedi. Knidos (Reşadiye/Datça) ve Kaunos (Dalyan) kentleri teslim oldular. Fakat Patara (Kalkan), Phaselis (Tekirova), Andriake (Çayağzı/Demre) ve Termessos (Güllük Dağı) Pontos ordusunun ele geçiremediği kentlerdi. Nysa (Sultanhisar), Stratonikeia (Eskihisar) ve Tabai (Tavas) ise teslim olmamak için çok sert bir direniş sergilediler. Fakat sonunda teslim olmak zorunda kal[illegible] Pontos kralına teslim olmamak için direnen, fakat savunmada başarılı olan [illegible]ay [illegible]ık teslim olmak zorunda kalan diğer kentler şunlardır: Aphrodisias (Geyve) [illegible]ollonia (Medet

Aphrodisias

Köyü), Kolophon (Değirmendere), Magnesia ad Sipylum (Manisa) ve Pergamon (Magie 1950, 213 vd).

Pergamon (Bergama), kralın ordusu tarafından kuşatılarak ele geçirildi. Savaşın patlak vermesinde büyük sorumluluğu bulunan Romalı *proconsul* Manlius Aquilius, kuşatma altındaki Pergamon'dan Lesbos (Midilli) Adası'na kaçarak bu adanın Mytilene kentine sığındı. Fakat Pontos ordusu hem bu kenti hem de Manlius Aquilius'u ele geçirdi. VI. Mithridates canlı olarak kendisine getirilen Manlius Aquilius'u zincire vurdu ve bir eşeğe bindirerek her yerde "*Ben Romalı consul Manlius'um*" diye bağırarak dolaştırdı. Sonunda, eğer kimi eskiçağ tarihçilerinin yazdığı gibi (Diod. XXXVII.27.1-2) Mytilene'de intihar etmediyse, Roma'nın *proconsul* rütbeli generali Manlius Aquilius'a, onun para hırsını tatmin etmeye yönelik anlamlı bir ölüm cezasını uygun gördü. Bu Romalı generali, boğazına eritilmiş altın akıtarak öldürdü (App. *Mith.* 21).

Pontus Kralı VI. Mithridates, yukarıda sözünü etmiş olduğumuz bölgeler ve kentler dışındaki Anadolu'nun her yerinde Romalılara karşı zaferi dolayısıyla

alkışlandı. *Kurtarıcı, Baba* ve *Dionysos/Bakkhos* olarak selamlandı. Onu tanrı-kral gibi görmeye başlamış olan kentler, kapılarını ona ve ordusuna açtı (Diod. XXXVII. 26. Cic. *Flacc.* XXV.60). Hatta bu tarihten 107 yıl önce Suriye kralına karşı koruma alabilmek için Tanrıça Roma kültü kuran Smyrna kenti, Mithridates büstlü gümüş ve altın sikkeler bastırdı (Head 1911, 593; 1964, 247).

Kral, Ephesos'a (Selçuk) vardığında bu kentin halkı Romalıları onurlandıran tüm heykelleri yıktılar. İlgi öylesine büyüktü ki Ephesoslulara ve ordusuna hitaben yaptığı konuşmasında Roma'nın yalnızca kendisine karşı değil tüm Anadolu'da ve savaşlarda yendiği ya da hâkimiyeti altındaki krallara, kentlere ve kabilelere yapmış olduğu haksızlıkları ve Romalı vergi mültezimleri ve iş adamlarının soygunculuğunu anlattı (Arslan 2007, 147 vd). Bu konuşmasıyla o, bu savaşı yalnızca kendisi adına değil Roma'nın mağdurları adına yapmış ve onların da öcünü almış olduğu mesajını veriyordu. Ancak Roma'nın Asia Eyaleti'ndeki Romalı ve İtaliklerin sayısı çok fazlaydı. Nüfusu 150 bine ulaşmış olduğu söylenen bu insanların kimileri tüccar ve iş adamı (negatiatores) olarak eyaletteydiler. Kimileri vergi mültezimleri (publicani), kimileri ise Roma lejyonlarında askeri hizmetlerini tamamladıktan sonra Asia Eyaleti'ne kolonist olarak yerleştirilmiş eski askerler (veterani) veya çiftçilerdi.

Romalı ve İtalyan iş adamları ve vergi mültezimleri Asia Eyaleti'nde yerleşmiş oldukları her kentte *conventus civium Romanorum* denilen Roma vatandaşları birliklerini kurmuşlardı (Magie 1950, 162 vd., 216 vd). Kentlerin yönetiminden bağımsız olan bu sivil birliklerin kendi meclisleri, memurları ve hazineleri vardı. Kent meclisleriyle ortak kararlar çıkarabilen bu örgütlü Romalılar, VI. Mithridates'in Anadolu'nun batısındaki hâkimiyetinin aleyhine ciddi bir tehditti. Onlar, Mithridates'e karşı kamuoyu oluşturup, isyanlar çıkarmak için gizliden kulis faaliyetlerine başlamışlardı. Pontos kralı VI. Mithridates, fethettiği bu ülkedeki Romalı ve İtalyan kökenli sivil muhaleften kurtulmanın yolunu, Anadolu'daki tüm Romalı ve İtalyalının katledilmesinde buldu. Eyaletteki generallerine, garnizonlarına ve kendisine bağlı olan diğer adamlarına gizli bir emirname gönderdi. Herkese duyurulmasını istediği bu emirnameye göre bir ay sonra, aynı günde Anadolu'da ne kadar Romalı ve İtalyan varsa, tümü, kadın, erkek, yaşlı genç ya da çocuk ayrımı yapılmaksızın öldürülecekti. Öldürülenlerin mal ve mülkleri öldürenler ile Pontus kralı arasında eşit olarak paylaşılacaktı. Romalı veya İtalyan efendilerini öldüren köleler, özgürlüklerini kaznacaklardı. Emre uymayanlara, Romalı ve İtalyanları koruyanlara verilecek ceza ise ölümdü.

Onun İ.Ö. 88 yılı baharında verdiği bu emir gereğince Anadolu'da ve adalarda en az 80 bin (en fazla 150 bin) Romalı ve İtalyan, cinsiyet ve yaş ayrımı yapılmaksızın bir günde katledildi. Kimileri agoralarda sohbet ederken, kimileri evlerinde ya da bahçelerinde, kimileri tiyatrolarda, kimileri de tapınakların kutsal olan bölgesine (asylon) sığınmış haldeyken ya da tanrı heykellerine sarılıp ağlarken bulunup acımasızca katledildiler. Bu arada Romalı ve İtalyan olmayanlar da bu emrin kurbanı oldular[5].

Pontos kralı VI. Mithridates'in katliam emri, yoksullar ve köleler, Romalı ve İtalyanlar tarafından bir şekilde mağdur edilenler ya da edildiklerine inananlar, ekonomik sıkıntı içinde olanlar, borçlarını ödeyemez durumda bulunanlar ve hiç kuşkusuz zengin olmak ya da zenginliğini artırmak isteyenler için bulunmaz bir fırsat olmuştu. Katliam bu insanları sıkıtılarından kurtarırken, Pontus kralı VI. Mithridates'in de kraliyet hazinesini doldurdu. Kralın kentlerden vergi almasına bile artık gerek yoktu. Bu nedenle VI. Mithridates, kentlere 5 yıllık vergi muafiyeti bağışladı. Ele geçirdiği bölgelerin yönetimini, Persler gibi satrap olarak tayin ettiği generallerine emanet etti. Kendisine direnen kentlerin yönetimine ise taraftarı olan kentlilerden birisini tyran olarak tayin etti ve bu kentler, Pontos ordularının karargâhları yapıldılar.

Pontos kralının emriyle yapılan Anadolu'nun batısındaki bu dehşet verici katliamdan kaçıp kurtulabilenler adalara sığındılar. Onların sığındıkları adalardan birisi Rodos'tu. Savaşın patlak vermesinde sorumluluğu bulunan Roma'nın Asia Eyaleti valisi Gaius Cassius da Pontos kralına yenildikten sonra bu adaya kaçmıştı. VI. Mithridates, düşmanlarının sığınağı haline gelmiş bulunan Rodos adasını ele geçirmek için İ.Ö. 88 yılı sonbaharında bu adaya bir sefer düzenledi. Fakat her türlü kuşatma makinasını kullanmasına rağmen Likyalılar tarafından da desteklenen bu adayı ele geçirmeyi başaramadı ve bu yılın son ayına doğru kuşatmayı kaldırarak Pergamon'a döndü (App. *Mith.* 24-27).

Pontos kralı VI. Mithridates, Pergamon'a çekilirken generali Arkhelaos'u emrine tahsis ettiği bir donanmayla Ege adalarını fethetmekle görevlendirdi. Arkhelaos, bu adaları ele geçirdikten sonra Yunanistan'a geçecek ve orada Trakya üzerinden gelecek olan VI. Mithridates'in oğlu Arkhiatas ile generali

(5) App. *Mith.* 22-23. Liv. *Per.* 78. Vell. Pat. II. 18.1 vd. Val. Max. Ix.2. Plut. *Sulla* 24. Eutrop. V.5.2. Oros. VI.2,2. Flor. I. 40.6 vd. Cic. *Flacco* 60: *De Imperio Cn. Pompeio* 7.

Taksiles'in komutasındaki kara ordusuyla birleşip, Yunanistan'ın fethini tamamlayacaklardı. Arkhelaos, adalara yaptığı seferinde Atina'da kontrolü ele geçirmiş olan tiran Aristion tarafından desteklenirken, Mithridates'in oğlu Arkhiatas'ın destekçisi Trakya kralı Sothinos'tu. Arkhelaos, ilkin Roma'ya sadakatla bağlı olan Delos adasına saldırdı ve tanrı Apollon ile tanrıça Artemis tapınaklarıyla ünlü ve kutsal olan bu adayı kuşatarak ele geçirdi. Ardından Kyklad Adalarını, Euboia (Eğriboz) Adasını ve diğer adaları ele geçirerek tüm Ege Denizi'ni Pontos Krallığı'nın sınırlarına dahil etti. Pontos kralının ordularının Yunanistan seferleri de başarılıydı. Tesalya (Thessalia) ve Boiotia'da Pontos Krallığı'nın hakimiyetini reddeden birkaç kent dışında Orta Yunanistan ve Peloponnesos, İ.Ö. 87 yılı yazına girildiğinde VI. Mithridates'in hakimiyetini tanımış durumdaydı. Böylece Pontos kralı, Fırat'ın doğusundan itibaren bu günkü Türkiye topraklarının Kilikya ve Suriye Krallığı'nın sınırları içinde kalan kesimi hariç, neredeyse tümünü, Ege adalarını ve Yunanistan'ı fethederek çok büyük bir imparatorluğun sahibi oldu. Fakat henüz gerçek bir Roma lejyon ordusuyla karşı karşıya gelmiş değildi. Nitekim o, ele geçirdiği esirleri bırakmak, vergileri affetmek, Makedonya kralı İskender'i taklit ederek popülerliğini artırmaya çalışmak gibi yöntemlerle elde ettiği itibarını, savaştığı ilk gerçek Roma lejyon ordusu karşısında aldığı yenilgiden sonra kaybedecektir. Bu Roma ordusunun komutanı ise Roma tarihinin günümüz anlamda ilk diktatörü olarak ve proscriptiolarıyla ünlenmiş olan Romalı *consul* Cornelius Sulla idi.

XXIV.3.2. Yunanistan'da Savaşlar

Pontos kralı VI. Mithridates, tüm Anadolu'yu fethedip bu ülkede yaşayan Romalı ve İtalyanları katlettiğinde Romalılar, Müttefikler (ya da İtalik) Savaşı olarak tarihe mal olmuş bulunan İtalya'daki savaşlarla meşguldü. Roma'nın İtalik müttefiklerinin vatandaşlık (civitas Romana) talebine Romalıların ilgisizliği, onları isyan ederek kendi devletlerini kurmaya itmiş ve bu durum savaşın nedeni olmuştu. İ.Ö. 90 baharında başlayan ve Romalıları büyük sıkıntıya sokan bu savaş, silahı bırakanlara vatandaşlık hakkının tanınması ve zamanının ünlü devlet adamları ve komutanları olan Gaius Marius ve Cornelius Sulla'nın askeri başarıları sayesinde İ.Ö. 89 yılında son buldu (Scullard 1988, 64 vd.). Ertesi yılın iki *consul*'undan birisi, Pontos kralı VI. Mithridates'e karşı savaşın komutanlığı'na atanacaktı. Bu savaşın komutanlığını isteyen askeri yeteneğiyle ünlü zamanın iki güçlü liderinden birisi olan Gaius Marius, *consul* seçimlerinde başarılı olamadı. Seçimi kazanan diğer güçlü lider Cornelius Sulla ise İ.Ö. 88 yılı *consul*'u olarak

VI. Mihtridates'e karşı savaşacak olan Roma ordularının komutanı tayin edildi. Asia Eyaleti de onun *imperium*'una tabi kılındı. Ancak Marius taraftarları bu sonuçtan memnun değillerdi. Halk Meclisi'nin kararıyla, Roma'nın anayasal nitelikli bir teamülünü yok sayarak Sulla'nın komutanlığını ondan alıp, Marius'a verdiler. Böylece Roma'da bir iç siyasi kavga başladı. Sulla da bir anayasal teamülü yok sayarak Nola'daki ordusuyla Roma'ya girerek Roma'daki siyaseti denetimi altına aldı. Sonra yeniden Mithridates'e karşı yapacağı savaşa döndü. İ.Ö. 87 yılı yazında beş lejyonuyla birlikte İtalya'dan Epieros'a geçen Sulla, kısa bir süre sonra Boiotia'ya ulaştı. Bu arada kimi Yunanistan kentleri kendiliğinden Sulla'ya kapılarını açarlerken, kimileri silah zoru karşısında teslim oldular. Pontos ordusuyla Sulla arasındaki ilk çarpışma Boiotia bölgesindeki Khaironeia'da oldu. Sulla, Pontoslu general Arkhelaos ile Atinalı tiran Aristion'un komutasındaki Pontos ordusunu burada yendi. Yenilenler savunma savaşı yapmak için Atina'ya döndüler. Sulla, Atina'yı uzun ve zorlu bir kuştamanın ardından İ.Ö. 86 yılının Mart ayının birinci gününde ele geçirdi[6].

VI. Mithridates'in oğlu Arkathias komutasındaki Pontos ordusu, Trakya üzerinden Roma'nın Makedonya Eyaleti'ne girdi ve eyaletin Romalı valisiyle küçük çaplı savaşlar yapıldıktan sonra bu ülkeyi ele geçirdi. Romalı consul Sulla'nın Yunanistan'a girmiş olduğu zamanda Arkhelaos ile gücünü Yunanistan'da birleştirmek üzere güneye doğru ilerlemeye başlayan Arkathias, yolda hastalanarak öldü. Pontos ordusunun komutanlığını VI. Mithridates'in diğer generali Taksiles üstlendi. Kendisine karşı direnen Abdera ve Amphipolis kentlerini saldırarak ele geçiren Taksiles, yolu üzerindeki düşman saldırıları yüzünden Atina'da kuşatma altında tutulan Arkhelaos'un ihtiyacı olan yardımı yetiştiremedi. Phokis'teki Elateia'dayken Atina'nın Sulla tarafından ele geçirilmiş olduğu haberini alan Taksiles, bu kenti ele geçirmekten vazgeçti.

Atina'dan kaçarak kurtulan Arkhelaos, Taksilas ile Tesalya'da buluşarak Pontos ordusunun komutasını ondan aldı ve Boiotia bölgesine yürüdü. İ.Ö. 86 yılının yaz mevsiminin başlarında, bu bölgedeki Khaironeia'da Sulla komutasındaki Roma ordusuyla karşı karşıya geldi. Pontoslu, Trak, İskit, Galat, Bithynialı ve Frigyalı askerlerden oluşan Arkhelaos'un ordusunun asker sayısı,

(6) Atina kuşatmasıyla ilgili detaylı bilgi için bk. App. *Mith.* 30 vd. Plut. *Sulla* XII vd. Magie 1950, 220 vd. Günaltay 1987, 370 vd. Sherwin-White 1984, 136 vd. McGing 1986, 89 vd., 126. Kalet-Marx 1995, 213 vd. Arslan 2007, 196 vd.

10 bini süvari olmak üzere toplam 120 bin civarındaydı ve 90 tırpanlı savaş arabasıyla destekliydi. Romalı general Sulla'nın emrinde savaşacak olan Roma ordusunun toplam yaya asker sayısı 40 bin civarındaydı ve 1500 süvarisi vardı (App. *Mith.* 41. Plut. *Sulla* XV.1; XXII.4. Eutrop. V.6.3). Khaironeia'da yapılan bu savaş, Romalı general Sulla'nın ezici zaferiyle son bulan Arkhelaos'un bu ordusunun neredeyse yarısı savaş sırasında ya da kaçarken öldürüldü (Magie 1950, 220 vd. Arslan 2007, 205 vd.).

Pontos kralı VI. Mithridates, Khaironeia yenilgisinden sonra, Yunanistan'a gönderdiği yeni bir orduyla Roma'ya karşı savaşına devam etti. Kralın generali Dorylaos'un komutasındaki bu ordunun asker sayısı 80 bindi. Ege Denizi'ni gemilerle aşıp Euboia (Eğriboz) adasında karaya çıkan bu ordu, orada Khaironeia Savaşı'ndan kaçarak Khalkis kentine sığınmış olan Arkhelaos'un emrindeki 10 bin kişilik orduyla birleşti. Oradan Boiotia bölgesindeki Orkhomenes Ovası'na gitti. Pontoslu general Arkhelaos, Romalı general Sulla ile bu ovada bir kez daha savaştı. Fakat sonuç Pontoslular adına yine bir hezimetti. Sulla komutasındaki Roma ordusuna yenilen Arkhelaos, bu yeni yenilgiden sonra Yunanistan'ı terk etti. Yeniden Yunanistan'a geldiğinde onun amacı kral VI. Mithridates'in talimatı doğrultusunda Sulla ile barış koşullarını görüşmekti. İlerleyen satırlarımızda sözünü edeceğimiz bu görüşmelerden sonra Sulla, Arkhelaos ile birlikte Trakya üzerinden Anadolu'ya geçmek için Yunanistan'dan ayrılış yolculuğuna başladı. Flaccus gibi o da Makedonya Eyaleti'ne sürekli saldıran Trak kabilelerine karşı seferler düzenledi ve onları yendi. İ.Ö. 85 yılı yazında Gelibolu'ya ulaşan Sulla, orada emrindeki Roma ordularını Çanakkale Boğazı'ndan geçirecek olan legatus'u Lucullus ile buluştu.

XXIV.3.3. Khaironeia Savaşı'nın Anadolu'da Yankısı

Khaironeia Savaşı'nın Roma zaferiyle sona ermiş olduğunun duyulması, Pontos kralı VI. Mithridates'i korkutmuş ve Romalılarla savaşını sürdürebilmesi için paraya ve askere olan ihtiyacını artırmıştı (App. *Mith.* 46). Bu nedenle kral, yönetici olarak tayin ettiği tiranlar sayesinde kent devletlerini yağmaladı. Mithridates'in bu tavrı, savaşın başındaki cömertliğin yaratmış olduğu memnuniyeti bitirdi. Zaten Yunanistan'daki Roma zaferi, kentleri korkutmuş ve kimi kentler bu nedenle isyan etmeye başlamışlardı. İlk isyan Ephesos'ta patlak verdi. Sonra Hypaipa (Gönlüce Köyü/Ödemiş), Kolophon (Değirmendere), Tralleis (Aydın), Smyrna (İzmir) ve Sardeis (Sard) kentleri izledi. VI. Mithridates, isyan eden bazı kentleri askeri güç kullanarak ele geçirip cezalandırdı. Sonra

da olası diğer isyanları önlemek için tüm kentlere özgürlüklerini bağışladığını, kentlerin borçlarını sildiğini, kentlerde meskûn olan yabancılara vatandaşlık hakkı bağışladığını, kölelere özgürlüklerini verdiğini ilan eden bir bildiri yayınladı (App. *Mith.* 48). Mithriadtes'in bu önlemleri işe yaradı. Zira isyan eden bazı kentlerde insanlar, Mithridates yanlıları ve Roma yanlıları olmak üzere iki taraf oldu. Kentlerin soylu ve zengin sınıfı, Mithridates tarafından kışkırtılan avama karşı güvensizlik duyuyor, onların isyan edebileceğinden korkuyordu. Nitekim Ephesos'un aristokratları, bu güvensizlik ortamında vuku bulması olası tehlikeyi önlemek için kent avamını memnun edecek bir yasa çıkarmak zorunda kaldı. Bu yasayla Artemis tapınağına borcu olanların borçları silindi, sınırı ve miras davaları dışındaki davalara son verildi, vatandaşlık hakkıyla ilgili sınırlamalar esnekleştirildi.

Savaşın acımasızlığının diğer kurbanları Galat soyluları oldu. Zira Khaironeia'da generali Arkhelaos'un yenilgi haberi dolayısıyla içine düşen korkuyu yenemeyen Pontos kralı, bir taraftan kentlerle ilgili bu önlemlerini alıp, yeni bir ordu kurmak için acele ederken, diğer taraftan bu yenilgi dolayısıyla kimlerin kendisine ihanet ederek Romalılar tarafına geçmeye eğilimli olabileceklerini düşünmeye başladı. Sonuçta en çok kuşkulandığı Galatların bu savaştaki etkinliğini yok etmeye yönelik bir plan hazırladı. Bu plan gereğince Mithridates, tüm Galat beylerini (tetrarkhes), kendisine dost olsun ya da olmasın hiç ayırt etmeksizin karıları ve çocuklarıyla birlikte Pergamon kraliyet sarayında vereceği şölene davet etti. Ziyafete düşkün, eğlenceyi, şöleni ve gülmeyi seven Galat beyleri, öyle görülüyor ki hiç fire vermeden Pergamon'daki şölene teşrif ettiler. Ancak onlar, bir süre sonra kralın onurlu misafirleri olamadıklarını anladılar. Ne var ki geç gelen bu idrak, Mithridates'in kendilerine hazırladığı kaderi değiştirmeyecekti. VI. Mithridates, onların üçü hariç tümünü, bir kısmını sinsice hilelere başvurarak, büyük çoğunluğunu da bir ziyafet sırasında, bir baskınla toptan katlettirdi. Kralın Pergamon'daki katliamından kurtulmayı başaran üç Galat beyinden birisi, daha sonra Galatya Krallığı'nı kuracak olan Deiotaros idi.

Pergamon'daki bu katlimadan sonra generali Eumakhos'u Galatya satrabı atayarak, bu ülkeye garnizonlarını yerleştiren VI. Mithridates, öldürmüş olduğu Galat beylerinin taşınır ve taşınmaz tüm mal ve mülklerine el koymuş ve tüm bu yapılanlar Galatları, duygusal olarak ondan tamamen uzaklaştırmıştı. Nitekim Pergamon katliamından kaçarak kurtulmayı başarmış olan üç Galat beyi,

ülkelerine döndükten sonra, soydaşlarını namertçe katleden krala karşı Galatlar arasındaki anlaşmazlıklara son vererek birliği yeniden kurdular, bir ordu toplayarak kralın generali Eumakhos'u ve Pontos garnizonlarını Galatya'dan sürüp çıkardılar. Böylece Pontos kralının, öldürdüğü Galat beylerinin paraları dışında, Galatya'daki kazanımlarının tümü elinden alınmış oldu (Kaya 2011, 108 vd).

XXIV.3.4. Anadolu'da Savaşlar

Khaironeia'daki ilk savaştan önce Sulla'nın Roma'daki siyasi rakipleri olan Gaius Marius ve L. Cornelius Cinna, Roma'daki siyaseti denetimleri altına aldılar ve İ.Ö. 86 yılı *consul*leri oldular. Sulla, senato kararıyla devlet düşmanı ilan edildi. Böylece Sulla'nın ordu komutanlığı elinden alınmış oldu. Fakat çok kısa bir süre sonra Marius öldü. Bu nedenle Pontos kralı VI. Mithridates'e karşı savaşın komutanlığına Marius'un yerine *consul* seçilen L. Valerius Flaccus atandı. Sulla'dan Roma ordularını almak için Yunanistan'a geçen Flaccus, Khaironeia Savaşı'nı zaferle sonuçlandırmış olan Sulla ile savaşmaya cesaret edemeyerek Makedonya'ya gitti. Orada legatus'u C. Flavius Fimbria ile anlaşmazlığa düşen Flaccus, Trakya üzerinden Byzantion'a (İstanbul) ulaştı. Anadolu'ya geçmek isterken Fimbria'nın kışkırtmasıyla ordusu isyan etti. İsyancılardan kaçarak Nikomedia'ya giden Flaccus, orada bulundu ve öldürüldü. Fimbria, Byzantion (İstanbul) ile Anadolu'daki Kyzikos (Erdek), Pitane (Çandarlı), İlion (Hisarlık Tepe) ve kendisine karşı direnen diğer kentleri acımasızca yağmaladı. Kyzikos'u Rhyndakos Irmağı yakınında karşısına çıkan bir Pontos donanmasını yendikten sonra yağmaladı. Bu kentin zenginlerinin servetine el koyan Fimbria, Pitane'de (Çandarlı) kuşatma altına aldığı Pontos kralını elinden kaçırdıktan sonra gittiği İlion'u ise kapılarını rakibi Sulla tarafını tuttuğundan kendisine açmadığı için cezalandırdı[7]. 110 yıl önce Romalıların atalarının vatanı olması dolayısıyla himaye ettikleri İlion kenti, böylece ilk kez bir Roma ordusu tarafından yakılıp, yıkıldı, kentin sakinleri cinsiyet ve yaş ayrımı yapılmaksızın katledildi.

Bu arada Sulla, Pontos ordularını Yunanistan'nın Boiotia bölgesindeki Orhomenes'te yenmiş, Pontos kralının generali Arkhelaos ile yapılacak barışın koşullarını Yunanistan'da görüşmüş, ardından İ.Ö. 85 yılının ikinci ayında

(7) App. *Mith.* 52 vd. Strab. XIII.1.27. Liv. *Per.* 82 vd. Diod. XXXIX.8.3. Dio, XXXI.104. Ayrıca ayrıntılar ve geniş bilgi için bk. Magie 1950, 226 vd. Günaltay 1987, 392 vd. Arslan 2007, 230 vd.

Fimbria'nın peşine düşmüştü. Legatus'u Lucullus ise Anadolu'nun Ege kıyılarını denetimi altına alacak kadar güçlü olan bir donanmaya sahip olarak Pamphylia, Likya ve Karia kıyısındaki kentlerin Pontos hakimiyetinden çıkmasını sağlamıştı. İyonya kenti Kolophon'daki Pontos garnizonunu bu kentten kovmuş, Khios'a (Sakız) gelip, gemilerini orada demirlemiş, fakat VI. Mithridates'i Pitane'de kuşatan Fimbria'nın bu kenti denizden kuşatması için istediği yardımı vermeyerek Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) doğru ilerlemişti. İlerleyişi sırasında bir gemiyle Pitane'den kaçan VI. Mithridates'in donanmasıyla savaştı ve onu yendi.

İlion'un Fimbria tarafından kuşatılarak ele geçirilmiş olduğu İ.Ö. 85 yılı yazında Romalı diğer general Cornelius Sulla, Hellespontos'un karşı yakasındaki Gelibolu kenti Sestos'taydı. Ordusunu, Lucullus komutasındaki donanmayla Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçiren Sulla'ya karşı Fimbria'nın bir engelleme girişimi olmadığı gibi, Sulla'ya karşı savaşmaktan vazgeçip, güney istikametinde ilerleyerek Thyateira'ya (Akhisar) gitti. Bu kentin yakınında iki Roma ordusu karşı karşıya geldi. Fakat Fimbria'nın askerleri firar edip Sulla tarafına geçtiler. Sulla'yı bir suikastçıyla öldürtme girişiminden ve barış taleplerinden istediği sonucu alamayan Fimria'nın kaçmaktan başka çaresi kalmadı. Pergamon'a kaçıp bu kentin Asklepios Tapınağı'na sığınan Fimbria, orada intihar etti. Romalı düşmanlarının askeri gücünü böylece çökerten Sulla, Roma'daki sivil düşmanlarından öç almak için acele ediyordu. Bu nedenle Pontos kralı VI. Mithridates'in barış teklifini reddetmedi.

XXIV.4. Dardanos Barışı

Hem Yunanistan'da hem de Anadolu'da Roma orduları karşısında başarılı olamayan, yenilen Pontos Kralı VI. Mithridates, Romalılara karşı yapacağı yeni bir savaştan zaferle ayrılabilme olanağının kalmadığını anlamıştı. Bu nedenle generali Arkhelaos'u Sulla ile barış görüşmelerini başlatması için görevlendirdi. Böylece ilk barış görüşmeleri, Orkhomenes Savaşı'ndan sonra Yunanistan'da Boiotia'nın Delion kentindeki Apollon Tapınağı önünde Sulla ile VI. Mithridates'in generali Arkhelaos arasında yapıldı. Arkhelaos, Sulla'nın Pontos kralına iletilmesini istediği barış koşullarını öğrendikten sonra Delion'dan ayrıldı[8].

(8) App. *Mith.* 55. Plut. *Sulla* XXII.. 3 vd. Mem. 35.2 vd.

Pontos kralı VI. Mithridates ile Romalı general Sulla, ikincisinin Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçmesinden hemen sonra Dardanos'ta (Maltepe) buluştular. Pontos kralı VI. Mitridates, daha önce Arkhelaos ile Sulla'nın Delion'daki barış görüşmesinde uzlaştıkları koşulları kabul etti. Dardanos'ta yapılan bu barış antlaşmasına göre VI. Mithridates, Bithynia ve Kappadokya krallarıyla barışacak ve onlara krallıklarını iade edecek, Asia'yı ve Paphlagonia'yı, savaşın başlamasından sonra garnizonlarını yerleştirdiği kentleri ve Galatya'yı boşaltacak, savaş öncesi sınırlarına çekilecek. Taraflar ele geçirdikleri esirleri, rehineleri, iltica edenleri ve firarileri karşılıklı iade edecekler. Sulla, Yunanistan'daki ve Asia'daki kentlere genel af ilan edecek, Mithridates'e kalan yerleri onaylayacak ve kral, Roma dostu ve müttefiki olarak tanınacak. VI. Mithridates, 2 bin talanton savaş tazminatı ödeyecek, tayfalarıyla birlikte tam donanımlı 70 gemiyi, beş okçuyu Romalılara verecek[9].

İ.Ö. 85 yılı yazında yapılan bu antlaşmayla savaşı sona erdiren Sulla, antlaşma yapıldıktan sonra legatuslarından birisi olan C. Scribonius Curio'yu, yaklaşık beş yıldır ülkelerinden ve kraliyet tahtlarından mahrum olarak yaşayan Kappadokya kralı I. Ariobarzanes ile Bithynia kralı IV. Nikomedes'i tahtlarına oturmakla görevlendirdi (App. *Mith.* 60).

XXIV. 5. Sulla'nın Düzenlemeleri

Dardanos Antlaşması'ndan sonra rakibi Fimbria'ya karşı savaşan ve onu intihara sürükleyen Sulla'nın başarısı, Asia Eyaleti açısından yıkımdı. Zira Sulla, kendisini Pergamon kralının vasiyeti üzerine Roma eyaleti yapılan Asia'ya fethedilmiş ülke muamelesi yapma hakkına sahip olarak görüyordu. İ.Ö. 85 yılı sonbaharında, Fimbria'yı ortadan kaldırdıktan sonra, Ephesos'a gelen ve İ.Ö. 85/4 kışını bu kentte geçiren Sulla, VI. Mithridates'e ve Romalı general Fimbria'ya boyun eğmeyen kentleri Roma dostu ve müttefiki olan özgür kent statüsüyle ödüllendirildi. Kyzikos (Erdek), İlion (Hisarlık), Abydos (Nara), Dardanos (Maltepe), Lampsakos (Lapseki), Skepsis (Kurşunlu), Assos (Behramkale), Aleksandria Troas (Eski İstanbul), Magnesia ad Sipylum (Manisa), Apameia (Dinar), Tabai (Tavas), Laodikeia (Goncalı/Denizli), Aphrodisias (Geyre/Karacasu), Nysa (Sultanhisar), Stratonikeia (Eskihisar), Termessos (Güllük Dağı), Knidos (Tekir) ve Likya Birliği kentleri özgürlükleri

(9) Appianos, *Mith.* 54 vd.; *Bellum Civile* I.76. Mem. 35.2. Vell. Pat. II. 23. 6. Plut. *Sulla* XXII.5. Magie 1950, 229 vd. Sherwin-White 1984, 143 vd. Kallet-Marx 1995, 262. Günaltay 1987, 395 vd. Arslan 2007, 240 vd.

tanınan kentler oldular. Bunlardan Stratonikeia ve Likya Birliği sınırları genişletilmek suretiyle ödüllendirildiler. Kaunos (Dalyan) da dahil olmak üzere Karia bölgesinin bir bölümü Rodos'a verildi. Savaşın sonlarına doğru isyan eden kentlere ise özgürlük verilmedi.

Romalı general Sulla, Mithridates'e isteyerek destek veren, eyaletteki İtalyanları öldüren kentlere ise çok acımasızdı. Ephesos'taki karargâhına kentlerin temsilcilerini çağırarak katilleri araştırdı. İsyanın elebaşları ve destekçileri olduğu söyelenen pekçok kişiyi öldürttü (App. *Mith.* 61). Savaştan önce özgür olanların özgürlüklerini geri aldı. Özgürlüğü elinden alınan kentlerin vatandaşlarının davaları artık kendi kentlerinin mahkemelerinde görülmeyecek, onlar davalarını bağlandıkları kentlerin ya da devletlerin mahkemelerine götüreceklerdi. Ödenecek savaş tazminatı da çok ağır oldu. Beş yıldır ödenmeyen vergilerle birlikte 20 bin talanton olarak belirlenen savaş tazminatı bir yıl içinde Sulla'nın özel olarak tayin ettiği vergi memurları tarafından toplanacaktı. Ek olarak eyaletten toplanan üç vergiden, yani onda bir ürün vergisi (decuma), gümrük vergisi (portoria) ve otlak vergisinden (scriptura) son ikisini ve Roma arazisi (ager publicus) yapılmış toprakların kira gelirlerini Publicanus (çoğulu Publicani) denilen vergi mültezimleri toplamaya devam edeceklerdi. Fakat VI. Mithridates'in katliamı Asia Eyaleti'ndeki vergi mültezimlerini yok ettiği için eyalet 44 vergi bölgesine ayrıldı. Her bölgede ödenmesi gereken vergi, o bölgede yaşayanların önde gelenleri tarafından toplanacaktı. Mithridates'in adıyla tarihe mâl olan savaşların sonuncusunda Roma ordusuna komuta edecek olan Licinius Lucullus, bu vergileri toplaması için Sulla'nın eyalette bıraktığı *quaestor*'üydü. Onun iyi niyetli yaklaşımı bile Asia Eyaleti'nin ekonomik anlamda maruz kaldığı büyük sıkıntıya bir çare olmadı. Dahası savaş sona erince kış boyunca eyalette kalan Sulla'nın ordusunun barınma ve yemek ihtiyaçları da eyalet kentlerinin halkı tarafından karşılandı. Çok acımasız bir ceza olan bu uygulamaya göre Romalı askerlerin her biri bir evde kalıyor, evin sahibi evinde kalan askere yiyecek, içecek ve giysisini temin etmek ve her gün 16 drakhme para ödemek zorundaydı. Eğer evde kalan asker bir subay (centurion) ise onun için ödenecek günlük para 50 drakhme idi[10]. Böyle bir ortamda sivil halkın ahlâki anlamda mağduriyetini de tahmin etmek zor değildir. Ancak ekonomik sıkıntının verdiği büyük yıkım bunları gölgelemiş görünüyor.

---

(10) Plut. *Sulla* XXV.2. App. *Mith.* 61. Magie 1950, 237 vd.

Asia Eyaleti'ne vergi ve savaş tazminatı olarak kesilen para cezasının ödenebilmesi çok zordu. Bu nedenle kimi aileler erkek ve kız ayrımı yapmadan çocuklarını köle olarak satmak zorunda kaldılar. Kutsal sunular ile heykeller bile satıldı. Kimi kentler kutladıkları festivallerini kutlayamaz oldular. Kamu adına hayır işleri yapmak görevini üstlenen memuriyetlere talep olmadı. Çok az kent para basabildi. Nakit para sıkıntısı yaşandı ve bu durum İtalyan iş adamlarına yeni kazanç olanakları sundu. Bu nedenle Asia Eyaleti'ndeki Roma vatandaşlarının sayısı VI. Mithridates'in katliamı nedeniyle her ne kadar azalmışsa da savaşın Roma zaferiyle son bulmasından sonra çok daha hızlı bir şekilde arttı. İtalyan bankerler eyalette yüksek faizlerle ihtiyacı olanlara borç para verdiler. Bazı kentler, kentin yetenekli, aydın [illegible]lerini ya da Dionysos sanatçıları gibi Sulla'yı etkileyebilecek olanları Roma'ya gönderip, onlar sayesinde vergi yüklerini azaltabilmeyi umdular. Kimi kentlerin bu umudu hepten boşa çıkmadı. Fakat ekonomik sıkıntı ve Romalı vergi mültezimleri ve tefecilerin istismarı, Anadolu'da yaşamı çekilmez hale getirmişti. Zira insanlar soyulup, köleleştirildiler, işkenceye tabi tutuldular. İnsanların korsanlara sığınarak onlarla yaşamayı tercih etmelerinin ve sonraki yıllarda korsanlığın artmasının nedenleri bunlardı[11].

XXIV.6. II. Mithridates Savaşı

I. Mithridates Savaşı'nın muzaffer komutanı Sulla, generali (legatus) Licinius Murena'yı Asia Eyaleti valisi olarak bırakıp İ.Ö. 84 yılı yazında Anadolu'yu terk etti. Bu yılı gemiyle gittiği Yunanistan'da geçiren Sulla, İ.Ö. 83 yılında Brundisium'da İtalya'ya ayak bastı ve Roma'daki siyasi rakiplerini yok etmekle meşgul olmaya başladı (Scullard 1988, 76 vd.). Bu arada vali olarak Asia Eyaleti'nde bıraktığı Licinius Murena, bir taraftan I. Mihtridates Savaşı'nda Pontos kralına destek vermiş olan kentleri cezalandırmak için askeri seferler yaparken bir taraftan da savaşın yarattığı uygun ortamdan yararlanarak büyüyen ve Anadolu'nun kıyı bölgelerini yağmalayan korsanlarla mücadele etmeye başladı. VI. Mithridates'i desteklediği için cezalandırdığı kentlerden birisinin eski adı Kybiratis olan bugünkü Horzum vadisindeki Tetrapolis'inin merkezi olan Kibyra (Gölhisar) olduğu bilinmektedir. Bu kentte Moagetes adlı bir tiran hüküm sürüyordu. Murena, bu tiranı ele geçirerek, kentteki hükümranlığına son

(11)App. *Mith.* 63. Plut. *Luc.* XX.1 vd.

verdi ve Kibyra kentini Asia Eyaleti'ne bağladı. Tiranın arazilerini kamu arazisi (ager publicus) yaptı. Tetrapolis'in diğer kentleri Oenoanda, Bubon ve Balbura'yı ise Likya Birliği'ne armağan etti. Pamphylia bölgesi yeni bir Roma eyaleti olarak düzenlendi (Magie 1950, 241 vd). Tüm bu düzenlemeler, muhtemelen I. Mithridates Savaşı süresince artan korsanlık faaliyetlerine (App. *Mith.* 63;92;119. Plut. *Pomp.* XXIV.5) karşı alınan önlemlerdi. Zira yeni kurulan ve Asia Eyaleti'yle komşu olan Pamphylia Eyaleti ile birlikte Anadolu'nun batı kıyılarını güney kıyılarına bağlayan yol da Roma kontrolüne girmişti. Korsanlara karşı mücadelesinde ihtiyacı olan donanmaya sahip olabilmek için Miletos (Milet) gibi kimi kentlerden Roma'ya ödeyeceği vergilerin karşılığında kendisine gemiler temin etmesini istediği bilinen (App. *Mith.* 63) Murena'nın günümüze kadar ulaşmış olan onurlandırma yazıtlarından (*IGRR* IV 1118. Bernhard 1972, 123 vd) anlaşıldığı kadarıyla bazı başarılar elde etmiş olduğu kesindir. En azından Ege Denizi'ndeki korsan yuvalarını dağıttı. Ancak korsanlar sorunu, sonraki 20 yıl boyunca Romalılar için bir sorun olmaya devam etti.

Licinius Murena, IV. Mihridates'in generali Arkhelaos'un kendisine sığınmış olduğu İ.Ö. 83 yılına kadar Pontos Krallığı bir sorun yaşamadı. Geçen süre içinde VI. Mithridates, Kappadokya'nın elinde bulundurduğu kesimini boşaltmamış, Kholkis ve Krimea (Kırım) bölgelerine yaptığı seferleriyle yeniden güçlü bir donanma ve orduya sahip olmuştu. Romalılar karşısındaki başarısızlığının nedenini de generali Arkhelaos'un ihanetinde görüyordu. Kendisini Anadolu'nun ve Yunanistan'ın sahibi olarak gören VI. Mithridates tarafından öldürüleceğinden korkan generali Arkhelaos, kaçarak Asia Eyaleti'ne gelip, bu eyaletin Romalı valisi Murena'ya sığındıktan sonra, ona VI. Mithridates'in Romalılara karşı yeni bir savaş için hazırlanmakta olduğunu anlattı. Licinius Murena'nın Pontos kralına saldırması için Arkhelaos'un anlattıkları yeterli oldu. Galat beyi (tetrarkhes) Deiotaros'un yardımıyla Galatya'dan topladığı askerlerden oluşturduğu bir orduyla, muhtemelen Kappadokya yoluyla kralın ülkesine saldırıp, tapınak kenti Komana'nın (Gümenek) kutsal hazinesini yağmaladı (Magie 1950, 243). VI. Mithridates, ülkesine saldırıp yağmalayan Murena'ya misilleme yapmadı. Elçileri vasıtasıyla hem Murena'ya hem de Roma'ya elçilerini gönderdi ve Dardanos Antlaşması'na göre dost ve müttefik bir kralın ülkesine yapılan bu saldırılardan dolayı şikâyetçi oldu. Fakat bu antlaşma Sulla ile Mithridates arasında yapılmış, yazılı olan resmi belge olarak yasallaştırılmamıştı. Bu nedenle Murena, kralın elçilerini, onlara bir antlaşmanın olmadığını söyleyerek geri gönderdi.

İ.Ö. 83 yılının son aylarından ertesi yılın baharına kadar Kappadokya'da kalan Murena, İ.Ö. 82 yılı baharında yeniden saldırıya geçti. Mithridates, Murena'ya bu kez karşılık vermedi. Yeniden elçileri aracılığıyla bu saldırılardan şikâyetçi oldu. Murena'yı protesto etti. Fakat kralın barışı korumak adına bu çabaları işe yaramadı. Murena'ya üçüncü saldırısının hedefinde Pontos Krallığı'nın başkenti Sinope vardı. VI. Mithridates, son kez elçileri vasıtasıyla bu saldırıları protesto etti. Ancak sonuç alamayınca savaşmak zorunda kaldı. Kızılırmak kıyısında bir yerde yapılan savaşta Murena'yı yendi. Armenia kralı II. Tigranes'in de Kappadokya'ya saldırmasını sağladı. Kappadokya kralı I. Ariobarzanes, ülkesi Tigranes tarafından istila edilince tahtını bırakıp kaçtı. Tigranes, Kappadokya'dan sonra Kilikia Pedias'ı da ele geçirdi (Sherwin-White 1994, 231 vd. Glew 1981, 114 vd). VI. Mitridates'in bu zaferi, kentlerin yeniden bir kurtarıcı bulabilecekleri anlamında ümit verici oldu. Fakat Sulla, Murena'nın saldırılarını onaylamadı ve onu elçi olarak gönderdiği A. Gabinius aracılığıyla sert bir şekilde uyararak savaşı İ.Ö. 81 yılında sonlandırdı. Pontos kralı Mithridates ile görüşen Gabinus, Mithridates'i Kappadokya topraklarından çekilmesi konusunda ikna etti. Sonra Kappadokya kralıyla barışmasını sağladı. Bu barış, Mithridates'in çok küçük olan kızıyla Ariobarzanes'in oğlunun nişanlanmasıyla güçlendirildi (App. *Mith.* 65 vd).

XXIV.7. Korsanlar ve Kilikya Eyaleti

Korsanlık, öyle görülüyor ki Roma Cumhuriyeti'nin Akdeniz dünyasına egemen olma sürecinde ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanmak suretiyle gelişmişti. Roma'nın denizaşırı genişlemeye başlamasından önce Batı Akdeniz'e Pönler (Kartacalılar), Doğu Akdeniz'de Hellenistik krallıklar ya da devletler egemendi. Kartacalı Hannibal'in İ.Ö. 201 yılında Romalılara yenilmesiyle Kartaca donanması yok oldu. Suriye (Seleukoslar) Krallığı'nın donanması, İ.Ö. 190 yılında Magnesia (Manisa) yenilgisinin ardından elinden alındı. Mısır'daki Ptolemaiosların deniz gücü de İ.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısında Roma müdahalesiyle zayıfladı. III. Makedonya Savaşı'ndan sonra bir başka deniz gücü olan Rodos'un ekonomisi çökertildi. Zira hem Likya ve Karia bölgeleri Rodos'un elinden alınmış hem de Delos adası açık liman ilân edilerek büyük ölçüde deniz ticaretine bağlı olan ekonomisi Roma tarafından çökertilmek istenmişti. Delos adasının bu şekilde deniz ticaretinde öne çıkması, Atina'nın Pire Limanı'nı da önemsizleştirdi. Suriye (Seleukoslar) ve Mısır (Ptolemaioslar) krallıklarıyla Rodos'un bir deniz gücü olmaktan çıkması, Kilikya ve Pamphylia bölgelerini korsanlık faaliyetlerine

açık hale getirdi. Bu bölgelerin dağlık olan hinterlandı da korsanların kendilerine sığınak ve adam bulma konusunda uygun bir coğrafya sundu.

Roma Cumhuriyeti, İ.Ö. 2. yüzyılın tüm yılları boyunca Akdeniz'deki korsanlara ilgisiz kaldı. Kilikya'nın Roma nüfuz alanı dışında olması, bu ilgisizliğin nedeni konusunda önemli bir etken olabilir. Zira Toros Dağlarının güneyi, İ.Ö. 190 yılında Consul Scipio'ya tayin edilen *Provincia*'nın (Provincia Asia) dışındaydı. Ancak korsanlık, İ.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Asia Eyaleti'ni de etkilemeye başladı ve Roma senatosu bu nedenle korsanlara karşı önlem almayı gündemine aldı. Korsanlara karşı savaşması için Roma senatosunun görevlendirdiği ilk Romalı magistrat İ.Ö. 102 yılı Praetor'u Marcus Antonius oldu. Senatonun ona tayin ettiği *Provincia* (Görev- eylem alanı), Kilikya (Cilicia) idi. Böylece Kilikya, Roma Cumhuriyeti'nin nüfuz alanına dâhil edilmiş, gelecekte Kilikya'nın bir eyalet olarak Roma sınırlarına dâhil edilebileceğinin kararı verilmişti.

Marcus Antonius'un korsanlara karşı savaşının ayrıntıları bilinmiyor. Fakat başarısız olarak İ.Ö. 101 yılında Roma'ya döndüğü, korsanlığın giderek artan bir şekilde huzursuzluk kaynağı olmaya devam ettiği ve Roma'nın korsanlara karşı mücadelede etkili olacağı düşüncesiyle Praetor eyaletleri yasasını (lex de proviciis Praetoris) çıkardı. Buna rağmen Roma, Kilikya'daki korsanlara karşı mücadelede çok kararlı değildi. Zira İ.Ö. 92 yılında Kilikya bir kez daha Praetor rütbeli bir Roma magistratının, yani geleceğin diktatörü olarak ünlenecek olan Sulla'nın *Provincia*'sı olarak tayin edildi. Fakat o zaman Sulla'nın önceliliği, daha önce söz etmiş olduğumuz gibi korsanlarla savaş değil, VI. Mithridates tarafından tahtından indirilmiş olan Kappadokia kralının tahtına yeniden oturtulmasının sağlanması olmuştu. Korsanlara karşı savaşması için Kilikya'ya gönderilen bir başka Roma magistratı Cornelius Dolabella'ydı. Fakat İ.Ö. 80/79 yılında Kilikia'da görev yapan Dolabella ve onun *legatusu* Verres, korsanlarla yaptığı savaşla değil birçok kent ve tapınağı soymuş olmakla ünlendi[12]. Onların zorbalıklarından kaçanlar korsanlara sığındılar ve bu koşullar içerisinde güçlenme olanağını elde eden Zeniketes adlı bir korsan, merkezi Olympos kenti olan Doğu Likya'da kendi krallığını kurmuştu (Strab. XIV.5.7). Roma senatosu, korsanlığın giderek güçlenip huzursuzluk kaynağı olmaya devam

(12) Cic. *Verr.* II. 20.53 vd. App. *Mith.* 92.

etmesi üzerine eski bir Consul olan P. Servilius Vatia'yı Kilikia'ya gönderdi. Servilius'a tayin edilen *Provincia Cilicia*'nın sınırları oldukça genişti. Görev süresi de beş yıl olarak belirlendi.

Kilikya'da beş yıl boyunca korsanlarla savaşan ve korsan Zeniketes'in başkenti Olympos olan krallığını ortadan kaldıran Servilius Vatia, özellikle Isauria bölgesindeki korsan yuvalarını temizledi. Bu başarısı ona *Isauricus* zafer unvanını alıp isminde taşıması hakkını kazandırdı. Fakat korsanlık henüz bölgenin huzursuzluk kaynağı olmaktan çıkarılmış değildi. Nitekim İ.Ö. 75/4 yılında korsanlarla savaşması için Kilikya'ya giden Roma senatörü (proconsul) Lucius Octavius, orada yaşamını yitirdi. Dahası Servilius Vatia Isauricus'un Roma'ya dönmüş olduğu zamanda ilerleyen satırlarımızda sözünü edeceğimiz III. Mithridates Savaş'ı patlak vermiş, aynı adlı önceki savaşlar gibi bu savaş da korsanlığı beslemişti. Nihayet Romalılar, halk meclisinden çıkarılan Gabinius yasasıyla (lex Gabinia) korsanlara karşı güçlü bir mücadelenin yapılmasına karar verdiler. Bu yasayla korsanlara karşı savaşın komutanlığına Gn. Pompeius atandı ve o, üç ay gibi kısa bir sürede Kilikya da dâhil tüm Akdeniz'i korsanlardan temizledi. Kilikya, ilk kez Pompeius tarafından adıyla kastedilen tüm bölgeyi içine alacak şekilde bir Roma eyaleti olarak düzenlendi. Her iki Kilikya, yani Ovalık (Kilikia Pedias) ve Dağlık Kilikya (Kilikia Thrakheia) artık eyaletin sınırları içindeydi. Ayrıca Pamphylia bölgesi, Khelidonia (Kırlangıç) burnundan Issos'a (Yumurtalık) kadar kıyı bölgesi ve iç kesimde Isauria, başkenti Tarsus olan bu eyaletin parçalarıydılar. Pompeius bu Roma eyaletindeki Soli (Viranşehir) kentinin de adını değiştirerek Pompeiopolis yaptı.

XXIV.8. Bithynia Eyaleti

Roma Cumhuriyeti, Pergamon kralı III. Attalos'un ölmüş olduğu tarihten 58 yıl sonra, eğer geçici olarak kurulmuş bulunan küçük Pamphylia Eyaleti'yle korsanlara karşı savaşmaları için kimi üst düzey Roma senatörlerinin *Provincia*'sı (görev- eylem alanı) olarak tayin edilmiş olan Kilikya'yı saymazsak, Anadolu'daki ikinci eyaletini kurdu. Bu eyalet, Bithynia Eyaleti'dir. Bithynia, daha önce hiçbir Roma magistratına *Provincia* olarak tayin edilmemişti. Bu bakımdan eyaletin adı, kurulduğu bölgenin adından farklı olmadı. Fakat Bithynia Krallığı'nı toprakları da bir fetih sonucunda Roma sınırlarına dâhil edilmiş değildi. İ.Ö. 75 yılında ölen Bithynia Kralı IV. Nikomedes, III. Attalos gibi ölmeden önce krallığının vârisinin Roma halkı olduğunu ilân eden bir vasiyetname hazırlayıp bırakmış ve Roma senatosu, beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan bu meşruiyet zemininden hareketle Bithynia Krallığı'nın topraklarını Roma sınırlarına dâhil etmeye ve

krala ait olan her şeyi Roma halkı adına almaya karar vermişti. Yine Pergamon'da olduğu gibi IV. Nikomedes'in ikinci karısı olan Kappadokialı Nysa'dan doğma oğlu olduğunu iddia eden bir taht iddiacısı ortaya çıktı (Vell. Pat. II.4.1. Sall. *Hist*. II.83; IV.69.9). Fakat o, Aristonikos gibi tahtı isyanla elde etmek yolunu tercih etmedi. Krallığın yasal vârisinin kendisi olduğunu Roma senatosunda dile getirdi. Senato, taht iddiacısını ciddiye aldı ve iddianın doğru olup olmadığını öğrenmek için Bithynialıların tanıklığına başvurdu. Fakat Bithynialılar taht iddiacısını doğrulamadılar ve Roma senatosu, Bithynia Krallığı'nın topraklarını Roma eyaletine dönüştürecek düzenlemeleri yapma görevini bu tarihte Asia Eyaleti valisi olan Marcus Iunctus'a verdi (Liv. *Per*. 93. Vell. Pat. II.42.3). Fakat çok geçmeden bu eyalete vali olarak İ.Ö. 74 yılı *consul*lerinden birisi olan M. Aurelius Cotta atandı (Plut. *Luc*. VI.5) ve onun *İmperium*'u (emretme/yönetme gücü) ertesi yıl uzatıldı. Başka bir ifadeyle Bithynia Eyaleti'ne, Asia Eyaleti gibi bir *Proconsul* eyaleti olarak itibar edildi. Anadolu'daki bu yeni Roma eyaleti de hellenizasyon ve kent yoğunluğu bakımından Roma sınırlarına dâhil edilmemiş olan Anadolu'nun diğer bölgelerinden üstündü. İlerleyen satırlarımızda görüleceği üzere bu eyalet, İ.Ö. 63 yılında Pompeius'un Anadolu'da yapmış olduğu siyasal düzenlemeler çerçevesinde Pontos Bölgesiyle birleştirilecek ve Bithynia- Pontos Eyaleti adıyla anılacaktır.

XXIV.9. III. Mithridates Savaşı

Pontos Kralı VI. Mithridates, tarihe kendi adıyla mâl olan ilk iki savaştaki başarısızlığından dolayı yılmış değildi. İ.Ö. 75 yılına kadar yeniden savaş için hazırlandı ve Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in ölümünün hemen ardından Roma ile üçüncü savaşa karar verdi. Roma senatosu, Mithridates'e karşı savaşın komutanlığını İ.Ö. 74 yılı *consul*ü L. Licinius Lucullus'u tayin etti. İ.Ö. 66 yılına kadar Anadolu'da Mithridates'e karşı savaşan Lucullus, İ.Ö. 73 yılında Kyzikos'ta (Erdek) VI. Mithridates'in bir ordusunu yenip, Bithynia'yı Pontos ordusunun istilasından kurtardı. Ertesi yıl Pontos'a girdi ve iki yıl içinde Amisos (Samsun), Kaberia (Niksar), Sinope (Sinop) ve Amesia (Amasya) kentlerini ele geçirdi. İ.Ö. 69/68 yılında Armenia kralı Tigranes'i yendi. Bu yenilgi üzerine Tigranes, Sulla ile Mithridates arasında yapılan Dardanos Antlaşması'ndan iki yıl sonra ele geçirdiği ve o tarihten itibaren kontrolü altında bulunan Dağlık Kilikia'yı boşaltmak zorunda kaldı.

İ.Ö. 68 yılında yeniden Pontos'a dönen VI. Mithridates'e karşı savaşan Lucullus'un orduları, başarılı olamadılar ve Mithridates, İ.Ö. 67 yılında yeniden krallığının başına geçti. Buna rağmen Lucullus, Pontos kralı VI. Mithridates

karşısında zafer adına başarıya oldukça yakındı. Fakat Lucullus'un İ.Ö. 70 yılında Asia Eyaleti'nin ekonomik sıkıntısını faizleri düşürmek gibi yollarla hafifletecek önlemleri alması, eyaletteki vergi mültezimlerini (publicani), bankerleri/tefecileri memnun etmemiş ve bu durum başkent Roma'da Lucullus'un komutanlığını sonlandıracak siyasî iradenin güç kazanmasına neden olmuştu. Bu siyasî iradenin güçlenmesinde Pompeius'un Akdeniz'de korsanlara karşı yaptığı savaşla elde ettiği zafer de çok etkili oldu.

Pompeius, korsanlara karşı yaptığı savaş sırasında Suriye'nin son kralı Antiokhos'u tahtından indirdi. Kilikia Thrakeia ve Kilikia Pedias'ı yeni bir Roma eyaleti olarak düzenleyerek Kilikya Eyaleti'ni kurdu. Esir aldığı korsanları Kilikia Thrakeia kasabalarına ve daha önce iskânın bulunmadığı yerler ile Mallos (Kızıltahta), Adana, Epiphaneia (Osmaniye- Erzin) ve muhtemelen Soli'ye yerleştirmiş, Soli'nin adını değiştirip Pompeiopolis (Viranşehir) yapmıştı. Pompeius'un korsanlara karşı kazandığı zaferinden etkilenen sabırsız Roma halkı, bu sırada Mithridates'e savaşmakta olan Lucullus muhaliflerine destek verdi.

Pompeius, İ.Ö. 66 yılında çıkarılan bir kanunla (Lex Manilia) Lucullus'un Mithridates ve Armenia kralı II. Tigranes'e karşı sürdürmekte olduğu savaşın komutanlığına tayin edildi. Pompeius bu yasanın kendisine verdiği yetkiyle aynı yılın baharında Galatların Trokme boyunun bir kalesi olan Danala'da (ya da Posdala) selefi Lucullus ile buluştu ve orada Roma ordularını teslim aldı. İ.Ö. 66-64 yıllarını Mithridates ve Tigranes ile savaşarak geçirdi. Ancak Mithridates'i ele geçirmek ona nasip olmadı. Çünkü Mithridates, İ.Ö. 63 yılında Kırım'dayken düşmanın eline düşmektense yaşamına son vermenin daha onurlu olacağını düşündü ve intihar etti.

Mithridates, kendi adıyla tarihe mâl olan savaşların sonuncusunda Anadolu'nun yerlilerince desteklenmedi. Roma eyaletlerinin ve Pontos Krallığının komşusu olan Galatlar ise Licinius Lucullus'un hep yanında oldular. Romalılara her türlü yardımı vererek, onların işlerini kolaylaştırdılar. İ.Ö. 73 yılında Frigya'yı istila edip, Pisidyalılara ve Isaurialılara boyun eğdiren Mithridates'in generali Eumakhos'u geri püskürtenler Deiotaros'un komutasındaki Galatlardı. Onlar Eumakhos'un ordusunun büyük bölümünü kılıçtan geçirdiler ve Pontos ordusu bir daha güneye inmedi. İ.Ö. 72 yılında Pontos'taki Amisos'a (Samsun) saldırmak üzere Bithynia'dan hareket eden Romalı proconsul Licinius Lucullus'un beş lejyonu için gerekli hububat, çuvallarla 30 bin Galat'ın omuzlarında taşındı. Galat

süvarileri, İ.Ö. 71 yılında meydana gelen Kabeira'daki (Niksar) savaşta da Licinius Lucullus'un emrindeydi. Onlar, İ.Ö. 69 yılında ülkesinden kaçan Mithridates'i Armenia'daki Tigranokerta'ya kadar takip ettiler. Pompeius, selefi Lucullus gibi savaşları sırasında Galatlardan çok yararlandı. Özellikle Tolistobogların beyi Deiotaros ve Trokmenlerin beyi Brogitaros'un büyük yardımlarını gördü.

XXIV.10. Pompeius'un Egemenlik Politikası

Mithridates'in İ.Ö. 64 yılında ölmesi, bu kralın adıyla tarihe mâl olan yaklaşık çeyrek asırlık savaşı sona erdirdi. İ.Ö. 64- 63 yılları arasında Anadolu'da kalan Pompeius, kendisini Mithridates'e karşı savaşın komutanlığına atayan Manlius yasasına (lex Manilia) binaen ülkede istediği düzenlemeyi yapma hakkına sahip olarak, Mithridates'in ülkesi Pontos'un büyük bir bölümünü Roma toprağı yaptı ve İ.Ö. 74 yılında kurulmuş olan Bithynia Eyaleti ile birleştirdi. Kralın Pontos'taki tüm kalelerini yıktırdı ve monarşik yönetimin özelliklerine uygun olarak yapılanmış olan yerleşim birimlerinin yerinde Yunan kenti (polis) modelinde yeni kentler kurdu; yeni bağımlı krallar tayin etti. Pompeius, yapmış olduğu bu düzenlemelerle, yani eyalet kurmak, Yunan kentleri modelinde kentler kurarak hellenizasyonun gelişmesini sağlamak ve Romalı yöneticilere sorun çıkaracak, onların sıkıcı idari ayrıntılarla boğuşmalarına neden olacak kabilesel yaşamın egemen olduğu bölgeleri ise bağımlı krallara bağışlamak suretiyle Anadolu'daki yeni egemenlik (domination) politikasının temelini attı. Aynı politikayı korsanlara karşı savaşırken Kilikya'da da icra etmişti.

Pompeius'un Pontos Krallığı sınırları içinde kurmuş olduğu yeni kentlerin (politeia) sayısı onbirdi. Bu kentler şunlardı: Pompeiopolis (Taşköprü), Neapolis (Vezirköprü), Zela (Zile), Magnopolis (Kaleköy), Megalopolis (Sivas), Diospolis (Niksar), Nikopolis (Eskihisar/Pürük), Amastris (Amastra), Sinope (Sinop), Amisos (Samsun) ve Ameseia (Amasya).

Pompeius tarafından tayin edilen bağımlı kral ya da hükümdarlardan birisi Pontos bölgesindeydi. Bu hükümdar Mithridates Savaşı sırasında Roma'yı desteklemiş olan Pontoslu Arkhelaos'tu ve Pompeius tarafından Komana (Gümenek) tapınak devletinin başrahipliğine atandı. Attalos ve Pylaemenes adlı hükümdarlar da Pompeius tarafından ödüllendirildiler. Onlara bağışlanan ülke merkezi Gangra (Çankırı) olan Paphlagonia'nın bir kesimiydi. Fakat Pompeius, burada Pompeiopolis ve Nikopolis kentini kurarak Paphlagonia Krallığı'nın deniz

ile bağını kopardı. İ.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısından beri Romalılara sadakatle bağlı kalmış olan Kappadokya Kralı I. Ariobarzanes'e Fırat Irmağı'nın doğusundaki Sophane'yi, Gordyene'yi, Hierapolis Kastabala'yı (Kazmacılar Köyü) ve Lykaonia'nın doğusunda bulunan Kibyra'yı (Gölhisar) içine alan bugünkü Horzum vadisini bağışladı. Korsanlara karşı savaşırken kendisi tarafından kurulan Kilikya Eyaleti ile Kappadokya Krallığı arasında kalan Pamphylia'nın kuzeyindeki Lykaonia bölgesinde hüküm sürmesi için Derbeli Antipater'i tayin etti. Antipater'in Lykonia'daki krallığı, Derbe (Kerti höyük) ve Laranda'yı (Karaman) içine alan küçük bir ülkeden ibaretti. Pompeius tarafından tayin edilen bağımlı krallardan birisi de I. Antiokhos'tu. Pompeius, onu Kommagene'nin (Adıyaman) kralı olarak atarken, Büyük Armenia'da II. Tigranes'in hüküm sürmesine izin verdi.

Mithridates Savaşları süresince Roma'ya sadakatle bağlı kalmış, Romalı generallerin emrinde hizmet etmiş bulunan Galat beyleri (Tetrakhes) de Pompeius'un bağışlarından mahrum kalmadılar. Deiotaros, Brogitaros, Kastor Tarkondarios (ya da Saokondarios) ve Domnilaos (ya da Domneklaos) adlarını taşıyan bu beylerden ilki Tolistobogların beyiydi. Onun Roma'ya hizmeti, Pompeius tarafından ek topraklar ve "kral" unvanı verilmek suretiyle ödüllendirildi. İkincisi Trokmenlerin beyi olarak atandı. Deiotaros gibi ek topraklar verilmek suretiyle ödüllendirilmiş olan Brogitaros, Pompeius'un vermediği "kral" unvanını İ.Ö .58 yılında, bu yılın halk tribunu (tribunus plebis) olan P. Clodius Pulcher sayesinde alabildi. Tektosaglar ise Kastor Tarkondarios ve Domnilaos'un ortak yönetimine tâbi oldular. Bu beyler kendilerine bırakılan ülkeyi Ankyra (Ankara) ve Gorbeus (Oğulbey) kalelerinden yönettiler.

Pompeius'un Deiotaros'a bağışladığı krallık, dört parçalıydı. Bunlardan birisi Tolistobogların ülkesi, ikincisi Amisos'un (Samsun) batısındaki Gazelonitis bölgesi, üçüncüsü Amisos'un kent sınırlarının doğusundan itibaren Pharnakeia (Giresun) bölgesi ile Trapezos'u (Trabzon) da içine alan kıyı kesimi ve Kolkhis bölgesi, dördüncüsü Küçük Armenia'ydı. Deiotaros kendisine bırakılan bu parçalı krallığı mensubu bulunduğu Tolistobogların ülkesinde kendisine kraliyet merkezi olarak seçmiş olduğu Peion'dan (Tabanoğlu) yönetti. Tolistobogların komşusu olan Pessinus'un yine bağımsız bir tapınak devleti olarak kalmasına izin veren Pompeius'un Brogitaros'a bıraktığı ülke, Trokmelerin toprakları ile Karanitis bölgesini içine alıyordu. Brogitaros da krallığını Trokme boyunun merkezi olan Tavion'dan (Büyük Nefes Köy) yönetti.

XXIV.11. Galatlar ve Kral Deiotaros

Mithridates Savaşları'nın Roma adına zaferle sonuçlanmasından sonra Anadolu'da Roma egemenliği kesin olarak kuruldu. Roma, Kilikia ve Bithynia-Pontos eyaletlerinin kurulmasıyla birlikte Anadolu yarımadasının iç kesimlerinin denizlerle bağlantısını büyük ölçüde koparmış oldu. Bithynia-Pontos Eyaleti, Karadeniz kıyılarını; Asia Eyaleti, Ege Denizi kıyılarını; Akdeniz kıyılarını ise Kilikya Eyaleti işgal ediyordu. Bu Roma eyaletleri ve Fırat Irmağı arasında kalan Anadolu'nun orta ve doğu bölgelerindeki bağımlı krallardan Kappadokya Krallığı, eski istikrarını koruyarak kendi sınırları içerisinde kaldı. Fakat Galatya bölgesi ve Galat kökenli kral ya da beyler açısından benzer bir istikrarın olamayacağı kesindi. Çünkü Deiotaros, parçalı bir krallığa hükmediyordu.

Galatları kendi liderliğinde birleştirmek ve bir Galatya Krallığı kurmak arzusunda olan Deiotaros, bu amacına yönelik olarak bir taraftan akrabalık ve dostluk ilişkilerini güçlendirmeye gayret ederken, diğer taraftan askerî örgütlenmede yenilikler yaparak Roma lejyonları tarzında teçhizatlandırılmış bir orduya sahip olmaya çalıştı. Yunan kentleriyle ve Romalı devlet adamlarıyla dostluklar kurdu. Bir kızını Trokmelerin beyi Brogitaros ile diğer kızını da Tektosagların iki beyinden birisi olan Kastor Tarkondaioros ile evlendirdi. Fakat buna rağmen bu Galat beyleri, Deiotaros'un krallığına bağlı olmayı reddettiler. İlkin Deiotaros ile Brotigaros, Pessinus tapınak devletine egemen olmak konusunda birbirlerine rakip oldular. Sorun Roma'nın halk tribunu P. Clodius Pulcher'in müdahalesiyle İ.Ö. 58 yılında Brotigaros'un lehine sonuçlandı. P. Clodius, Roma halk meclisinden çıkardığı bir yasayla Pessinus tapınak devletinin başrahibini atama ayrıcalığının Brotigaros'a verilmesini sağladı. Clodius'un yasası, Deiotaros gibi Yunan kentleriyle dostça ilişkiler geliştirmiş olan ve Romalılar arasında dostları bulunan Brogitaros'a "kral" unvanının verilmesini de içeriyordu.

Brogitaros karşısında Roma müdahalesini aşamadığı için başarısız olan Deiotaros, Romalıların kararına boyun eğmekten başka çare bulamadı ve enerjisini krallığının kraliyet merkezinden kopuk ve uzak olan kesimlerindeki otoritesini güçlendirmek için harcadı. Küçük Armenia'da Sintion ve Sinoria (Bayburt) adlı iki kale inşa ettirdi. Deiotaros'un kendisiyle aynı adı taşıyan oğlunu Büyük Armenia kralı Ariarathes'in (bazen adı Artabazes olarak görülür) kızıyla nişanladı. Ariarathes, babası II. Tigranes'in İÖ 54 yılındaki ölümünden sonra tahta çıkmıştı. Ertesi yıl "Roma dostu kral" unvanıyla altı yıl hüküm süren

Brogitaros öldü. Onun ölümü üzerine tüm Galatya'ya egemen olmak için yeniden harekete geçen Deiotaros, bir süre sonra Trokmenlerin ülkesini krallığının bir parçası haline getirmeyi başardı. Bu arada Pessinus'u da Romalı senatörlerin onayıyla kraliyet sınırları içine dâhil etti. Fakat Tektosagların ülkesini sınırlarına dâhil etmeyi başaramadı. Çünkü damadı Kastor Tarkondarios ile onun kardeşi Domnilaos, Deiotaros'un Galatya Krallığı'na tâbi olmak istemiyorlardı. Bu beylerin yönetimindeki toprakları silaha başvurarak ele geçirmesine ise Romalılar izin vermiyordu. Buna rağmen Deiotaros, emrindeki ordusuyla Romalılara hizmet etmekten geri kalmadı. İ.Ö. 50'li yılların sonunda ordusuyla birlikte olası Parth saldırısına karşı kendisinden yardım uman Kilikya Eyaleti valilerinin yanında oldu. Nitekim Deiotaros'un ordusu Kilikya'ya girmiş olan bir Parth ordusunu yendi ve Fırat Irmağı'nı aşan bir diğer Parth birliğini de geldiği yere dönmek zorunda bıraktı.

XXIV.12. Roma İç Savaşları ve Anadolu

Brogitaros öldükten sonra Deiotaros'un Galatya'ya tek başına egemen olmak yolunda iyi giden talihi, Roma'daki güçlü liderlerin iktidar mücadelesinin giderek bir iç savaşa dönüşmesiyle yeniden değişti. Zira Anadolu'daki krallar ya da kentlerin Roma cezasından kurtulabilmeleri için artık Roma'nın düşmanlarına karşı düşman olmaları, Roma'ya sadakatinde kusursuz olmaları yetmiyor, Romalıların Romalılara karşı savaşlarında kazanacak tarafı doğru tahmin etmeleri gerekiyordu. Başka bir ifadeyle Mithridates Savaşlarından sonra Anadolu için en büyük tehdit, Roma'nın düşmanları değil Roma'nın kendisiydi. Bu savaşlardan ilki Pompeius ve Caesar arasında oldu. Deiotaros, Galat beyleri, Kappadokya kralı Ariobarzanes ve Kommagene kralı Antiokhos, bu savaşta Pompeius taraftarı olarak savaşa girmek zorunda kaldılar. Çünkü onlar tahtlarını Pompeius'a borçluydular. Hemen hemen tüm eyalet kentleri de Pompeius'u desteklediler. Gemi ve nakit para verdiler ya da vermek zorunda bırakıldılar. Böyle bir ortamda eyaletlerin halkı yine para sıkıntısı çekti ve yüksek faizlerle borçlanmak zorunluluğu ortaya çıktı.

Pompeius ile Caesar arasındaki iç savaş, İ.Ö. 48 yılında Yunanistan'ın Tesalya bölgesindeki Pharsalos'ta ikincisinin zaferiyle sonuçlandı. Savaşı kazanan taraf Caesar olunca Pompeius taraftarı olarak savaşa destek verenlerin tek dileği merhametti. Caesar'ın hem eyalet kentlerine hem de krallara çok zalimce davrandığı söylenemez. Nitekim Pharsalos Savaşı'ndan sonra Batı Anadolu'ya geçerek bir süre Ephesos'ta (Selçuk) oyalanan Caesar, burada Asia Eyaleti'nin

vergilendirilmesine ilişkin birtakım iyileştirmeler yaptı. Kentlerin vergilerini de artık vergi mültezimleri (publicani) toplamayacak, her kent ödeyeceği vergiyi kendisi toplayacak ve doğrudan eyalet *quaestor* 'una teslim edeceklerdi. Fakat dolaylı vergileri, yine vergi mültezimleri tarafından toplanılmaya devam etti.

Caesar, Pergamon (Bergama), Ilion (Hisarlıktepe) ve Knidos (Reşadiye), Kilikya'daki Aigai (Yumurtalık), Pontos'taki Amisos (Samsun) gibi bazı kentlerin sahip oldukları özgürlüklerini sağlamlaştırdı ve onlara vergi muafiyeti ve hatta bazılarına ek toprak bağışında bulundu. Sinope'ye (Sinop) ise Roma vatandaşlarını kolonist olarak yerleştirdi. Böylece kentin resmi adı *Colonia Iulia Felix Sinopensis* oldu. Caesar tarafından koloni yapılan diğer kentlerden birisi Bithynia'daki Apameia-Myrleia (Mudanya), bir diğeri de Marmara Denizi kıyısındaki Asia Eyaleti kenti Parion (Kemer Köy) idi. Koloni statüsüne sahip olan kentler, Roma'ya ödenecek vergilerden muaf oluyor, kent yönetiminin başında bulunan iki yüksek kamu görevlisi de artık Yunan kamu görevi unvanlarını değil Roma kamu görevi unvanı taşıyorlardı. Koloninin en üst iki yöneticisine *duovir* deniliyordu.

Caesar, kral Deiotaros'u ise yüklü bir para cezasına çarptırdı. Deiotaros, kendisine kesilen cezayı ödeyebilmek için mallarını üç kez açık artırmayla satılığa çıkarmak zorunda kaldı. Caesar'ın Mısır'a gitmek için Ephesos'tan ayrılmış olduğu zamanda Pontos Bölgesi'ni ve Küçük Armenia'yı ele geçiren Bosporos (Kırım) kralı II. Pharnakes'e karşı, Caesar'ın batı Anadolu'da bırakmış olduğu Legatus'u Cn. Domitius Calvinus ile birlikte hareket ederek savaşmasına, Nikopolis (Pürük) kentinde Pharnakes'e yenilmesine rağmen Deiotaros'a kesilen para cezası affedilmedi. Bu yüzden Deiotaros, İskenderiye'deki işlerini başarıyla tamamladıktan sonra Mısır'dan ayrılıp, Suriye ve Toroslar üzerinden Kappadokya'daki Mazaka'ya (Kayseri), oradan da Pontos'a doğru ilerleyen Caesar'ı Kappadokya-Galatya sınırına yakın bir yerde krala yakışmayacak alçakgönüllülükle karşıladı. Orada krallık giysilerini ve alametlerini çıkarmış olarak Caesar'ı karşılayan Deiotaros, Pompeius'u desteklemiş olması dolayısıyla özür diledi. Aynı özürü Caesar'ı Deiotaros ile aynı zamanda ve aynı yerde karşılayan Galat beyleri de dilediler. Pompeius'a verdiği destek dolayısıyla Caesar'dan özür dileyenlerden birisi de Kappadokya kralı Ariobarzanes'ti. Ariobarzanes affedildi. Galat beyleri ayrıca Deiotaros'tan şikâyetçi oldular. Caesar, Deiotaros'un önceden sahip olduğu topraklarından yalnızca Küçük Armenia'yı geri aldı ve bu ülkeyi Kappadokya kralı Ariobarzanes'e verdi. Fakat

Deiotaros'un krallık giysilerini giymesine Caesar tarafından izin verildi. Deiotaros, kral olarak emrindeki ordusuyla birlikte Caesar'ın Pharnakes'e karşı seferine katıldı. Pontos'taki Zela (Zile) kenti yakınında karşılaştığı Pharnakes'i İ.Ö. 47 yılının Ağustos ayında çok kolay bir şekilde yenerek Pontos'u yeniden Roma eyaleti yapan Caesar, zaferini Roma senatosuna yazdığı mektubunda şu sözlerle özetledi: *Veni vidi vici* (=geldim, gördüm, yendim).

Zela zaferinden sonra emrindeki yardımcı birlikleri terhis eden Caesar, Galatya'ya döndü ve Deiotaros'un misafiri olarak Blukion (Karalar) ve Peion'daki (Tabanoğlu) kraliyet merkezlerinde bir süre kaldı. Sonra Bithynia'daki Nikaia (İznik) kentinde kentlerin ve bağımlı kralların hâkimiyet sınırlarıyla ilgili düzenlemelerinin bazılarını yaptı. Trokmelerin ülkesini, kral Brogitaros'un yaşayan en yakın mirasçısı Pergamonlu Mithridates'e bıraktı. Caesar, İskenderiye'de kuşatma altında bulunduğu sırada kendisine askerî destek getiren Pergamonlu Mithridates'i bu şekilde ödüllendirmiş oldu. Ancak Pergamonlu Mithridates çok yaşamadı. Bir yıl sonra (İ.Ö. 46) Bosporos'taki (Kırım) bir savaş sırasında öldü. Tektosagların iki beyinden birisi olan Domnilaos, Pharsalos Savaşı'nda ölmüş olduğu için Kastor Tarkondarios mensubu olduğu boyun tek beyi olarak kaldı. Ancak o, Tektosagların ülkesinin tamamına değil merkezî Gorbeus (Oğulbey) kalesi olan küçük bir bölümüne sahip olabildi. Zira Deiotaros, eski beylerin hâkimiyetindeki topraklarını, onların vârislerinden satın almıştı. Sonraki iki yıl içinde Caesar, zamanını Pompeius taraftarlarıyla savaşarak geçirdi. Bu arada Deiotarus, Pompeius taraftarı olan ve Parthların desteğiyle Caesar'a isyan bayrağı çeken Suriye valisi Caecilius Bassus'a yardım eli uzatanlar arasında yer aldı. Ancak Caesar iç savaştan çok güçlü olarak çıktı ve Deiotaros'un ona rağmen tüm Galatya'ya egemen olmak olanağı artık yoktu. Yine de Galatya Krallığı'nı kurmak arzusundan vazgeçmedi.

Deiotaros, Caesar'ın Afrika'daki savaşları sırasında Pergamonlu Mithridates'in Bosporos'ta ölmesiyle sahipsiz kalan Trokmelerin ülkesini sınırlarına dâhil etmek için Caesar'ın onayına başvurdu. Bu arada Deiotaros, Kastor Tarkondarios'un ülkesini de krallık sınırları içine katmak için ona baskı yapmaya başlamıştı. Bu baskı Deiotaros'un Caesar'ın düşmanlığını üzerine çekecek bir şikâyetin Roma'ya taşınmasına neden oldu. Zira Tektosagların beyi Kastor Tarkondarios, oğlu Kastor'un başkanlığındaki bir elçi heyetini Caesar'a göndermiş ve heyet, Caesar'a Deiotaros'un misafiri olarak Galatya'da bulunduğu sırada suikast düzenlediğini ve Caesar'ın Deiotaros tarafından planlanmış olan

bu suikasttan mucizevî bir şekilde kurtulduğunu anlatmıştı. Bu suçlama üzerine Romalı senatör Cicero, İ.Ö. 45 yılının Kasım ayında, Caesar'ın evinde kurulan mahkemede "*pro rege Deiotaro*" (kral Deiotaros adına) adlı konuşmasıyla, Deiotaros'u savunmak zorunda kaldı. Mahkemenin sonucu hakkında hiçbir kayıt yoktur. Ancak Deiotaros suçlu bulunmuş olsa bile Caesar'ın onunla ilgilenecek kadar çok vakti yoktu. Parthlara karşı düzenlemeyi planladığı seferin hazırlıklarına yoğunlaşmıştı. Ancak bu sefere çıkmak Caesar'a nasip olmadı. Cumhuriyet rejiminin tehlikede olduğunu düşünen kimi Senatörler, İ.Ö. 44 yılının Mart ayında Caesar'ı senato binası içinde katlettiler.

Caesar'ın öldüğünü öğrenen Deiotaros, damadı Kastor Tarkondarios'a saldırdı, onu Gorbeus'taki (oğlubey) kalede öldürerek kaleyi yerle bir etti. Torunu Kastor, bu sırada Roma'da olduğu için katliamdan kurtuldu. Trokmelerin ülkesini daha önce ele geçiren Deiotaros, Gorbeus kalesindeki son muhalefeti de ortadan kaldırılınca Galatya'nın tamamına egemen oldu. Fakat bu arada Trokmelerin ülkesine karşılık Marcus Antonius'a on milyon sestertius rüşvet vermek zorunda kaldı. Böylece Deiotaros, Galatya Krallığı'nı kurdu. Fakat Roma iç savaşı henüz bitmiş değildi. Roma halkının desteğini alan Marcus Antonius, Caesar katili senatörleri Roma'yı terk etmeye zorladı. Ardından, İ.Ö. 43 yılında, Marcus Lepidus ve Caesar'ın ölümünden sonra Iulius Caesar Octavianus adını almış olan Caesar'ın yeğeni Octavius ile birlikte II. Triumvirliği (=üç adam yönetimi) kurdu.

Triumvirlerle Caesar katili Cumhuriyetçiler arasındaki savaş, Anadolu'daki kentler ve kralları bir kez daha taraf olmak gibi tehlikeli bir seçimle karşı karşıya bıraktı. Galatya kralı Deiotaros, İ.Ö. 42 yılında Trakya'daki Philippi mevkiinde meydana gelen Roma iç savaşına, kendisi çok yaşlı olduğu için generali Amyntas'ın komutasında askerî bir güç gönderdi. Amyntas, savaşın başlangıcından hemen sonra, Deiotaros'tan herhangi bir talimat almaksızın Antonius ve Octavianus tarafına geçti ve böylece Deiotaros'un Romalılardan bir darbe daha yemesine engel oldu. Zira Philippi Savaşı Caesar katilleri Brutus ve Cassius'un yenilgisi ve ölümüyle sonuçlanmıştı. Buna rağmen Galatya'nın yaşlı kralı, Philippi Savaşı'nı kazanan Triumvirler yönetiminin kendisini cezalandırabileceğini düşünmüş olmalı ki, Philippi zaferinin anısına, ön yüzünde Antonius ve Octavianus'un portrelerinin yer aldığı sikkeler bastırarak, onlara bağımlılığını göstermek gereksinimini duydu. Ancak Philippi Savaşı'ndan bir ya da iki yıl sonra öldü.

Roma eyaletlerinin kentleri ve Likya Bölgesi kentleri, Triumvirler ve Caesar katilleri olan Cumhuriyetçiler arasındaki savaşta Deiotaros kadar şanslı değildiler. Triumvirlere karşı savaşacak olan Cassius ve Brutus adlı iki lider, para, asker, mühimmat ve gemi ihtiyaçlarını kent devletlerinden temin etmeye çalıştılar. Kentler yeni vergilere ve yağmalara tâbi tutuldu, hattâ birçok zenginin malları ellerinden zorla alındı. Kentlerin tüm kaynaklarını tüketen, yerli zenginleri fakirleştiren bu savaş ortamı, sonraki yıllarda ortadan kalkmadı. Zira bu savaştan zaferle ayrılan Triumvirlerin iki güçlü üyesi olan Antonius ve Octavianus'un iktidar hırsıyla araları açıldı. İki güçlü lider İ.Ö .40 yılında Brindisium'da yapılan antlaşmayla Roma Cumhuriyeti'nin yönetimini aralarında paylaştı. Anadolu, Antonius'un payına düştü. Aynı yıl Anadolu'ya geçen Antonius, askerlerinin ihtiyacı için gerekli olan parayı temin edebilmek adına eyaletlerden alınan vergileri artırma yoluna gitti. Asia Eyaleti'nde on yılda toplanması gereken verginin bir yılda ödenmesini talep etti. Fakat Antonius, bu çok acımasız ve gerçekleştirilebilirliği neredeyse olanaksız olan verginin iki yılda ödenmesini istedi.

Antonius'un Anadolu'daki bağımlı krallarla ilgili uygulamaları da seleflerinkinden çok farklı değildi. İ.Ö. 40 / 39 yılında yapmış olduğu ilk siyasî düzenlemelerinde Deiotaros'un torunu Kastor'u Galatya kralı olarak tayin etti. II. Pharnakes'in oğlu Deiotaros'u da Pontos'un bir bölümünün kralı olarak atadı. Laodikeialı Zenon'un oğlu Polemo, Antonius'tan " kral" unvanını alan bir başkasıydı. Antonius'un ona bağışladığı krallık, başkenti İkonion (Konya) olmak üzere Lykaonia Ovası'nı, Toros Dağlarını aşan geçitleri ve Kilikya kapılarını kapsadı. Philippi Savaşı'nda Triumvirlere değerli askerî bir hizmet sunmuş olan Deiotaros'un generali Amyntas, Phrygia Paroreia ve Pisidya bölgeleriyle Kilikya'nın bir kesimini içine alan bir ülkenin kralı tayin edilmek suretiyle ödüllendirildi. Ona böylesi büyük bir krallık bağışlanmasının iki nedeni vardı. Birincisi İ.Ö. I. Yüzyıl ortalarından itibaren Suriye ve Kilikya eyaletlerine saldıran Parthların çok ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkmış olmasıydı. Nitekim Antonius'un Anadolu'daki bu ilk düzenlemelerini yapmış olduğu zamanda *Imperator Parthicus* unvanlı L. Labienus adındaki bir Roma eski senatörünün komutasındaki Parth ordusu, Anadolu'nun güneyini Karia içlerine kadar istilâ etmişti. İkincisi Amyntas'a bırakılan bölgelerin boyun eğdirilmesi güç kabilesel örgütlenmelerin hâkimiyetinde olmasıydı. Antonius, bu bölgelerin Amyntas tarafından Roma adına huzursuzluk kaynağı olmaktan çıkarılıp kazanılacağını düşünüyordu.

Kral olarak hüküm sürmekte olduğu zamanda Paphlagonia'yı sınırları içine dâhil edebilmeyi başarmış olan Kastor, Antonius'un Parth seferine hazırlanmakta olduğu İ.Ö. 37/ 6 yılında öldü. Antonius, bu tarihte yapmış olduğu yeni düzenlemelerde Kastor'un deneyimsiz oğlu Deiotaros Philadelphos'u Paphlogonia'nın bir bölümünün kralı yaparken, Amyntas'ın başarılarını ise onu Galatya kralı atayarak ödüllendirdi. Amyntas'ın Galatya kralı olarak atanmasıyla, bu krallığın sınırları güneyde Akdeniz'e ulaştı. Böylece Anadolu'nun en güçlü kralı haline gelen Amyntas, kendisinden beklenen hizmeti en iyi şekilde sunmaya çalıştı. Kilikya'nın dağlık kesimini Mısır kraliçesi Kleopatra'ya hediye eden Antonius, bu bölgedeki tapınak devleti Olba'yı yerel bir hanedanın üyesi olan Zenopharos'un kızı Aba'ya bıraktı.

Antonius, Galatların soylu ailelerinden hayatta kalanları da belli bir bölgenin ya da kentin kralı yaptı. Bu onun Galatlar arasında çıkabilecek olası sorunları önceden önlemeye yönelik planıydı. Galat kökenli bu krallardan birisi, Pharsalos Savaşı'na katılmış olan Tektosagların beyi Domnilaos'un oğlu Adiatoriks'tir. Antonius, Adiatoriks'e daha önce özgür bir kent olan Herakleia Pontika'yı (Karadeniz Ereğlisi) vererek, onu bölgedeki yerel hükümdarlar üzerine egemen kıldı. Antonius'un kral olarak atamış olduğu bir başka Galat soylusu Ateporiks adını taşıyordu. Ona bırakılan ülke, Trokmenlerin ülkesinin doğusundaki Karanitis bölgesinin büyük bir bölümünü kapsadı. Karanitis bölgesinin geriye kalan kısmı Zela (Zile) ve Komana Pontika'nın (Gümenek) rahip kralları arasında pay edildi.

İÖ 31 yılındaki Actium Savaşı, Roma iç savaşının sonuncusuydu ve Antonis ile Octavianus arasında yapılan Cumhuriyet Dönemi'nin bu son iç savaşından zaferle ayrılan taraf ikincisi oldu. Eyaletlerin ekonomik anlamda sıkıntısının artarak devam etmesine neden olan savaşta yanlış tarafı destekleyen krallar, önceki iç savaşta olduğu gibi zarar gördüler. Savaşa Antonius taraftarı olarak katılmış, ancak sonradan, savaşın nasıl sonuçlanacağı henüz belli değilken Antonius'a ihanet ederek 2000 Galat atlısıyla Octavianus tarafına geçen ve daha sonra Antonius'un Kyzikos'ta (Erdek) bıraktığı gladyatörlerle Galatya'da savaşan kral Amyntas, krallığını muhafaza etti. Octavianus, Amyntas'a ek olarak Isauria ile Antonius tarafından Mısır kraliçesi Kleopatra'ya verilmiş olan Kilikia Thrakheia'yı (Dağlık Kilikya) bağışladı. Böylece Octavianus, Roma eyaletleriyle Kappadokia Krallığı arasında kalan Anadolu topraklarının neredeyse tamamını Galatya Krallığı'nın toprağı yapmış oldu. Amyntas, krallığının özellikle

güneyindeki kabilesel direnişi yok edip, onlar üzerindeki otoritesini güçlendirmek amacıyla sonradan *Augustus* (kutsal) unvanını alan Octavianus'un onayını alarak seferler düzenledi. Augustus'un gerçekte ona yüklemiş olduğu misyon da zaten başta Pisidya ve Isauria bölgelerinde yaşayan inatçı, baş edilmesi zor kabileler olmak üzere krallık sınırları içerisindeki sorunlu kabilesel direnişleri etkisiz kılmaktı.

Actium Savaşı'ndan sonra Anadolu'da kral olarak hüküm sürmesine müsaade edilen bir başkası Kappadokia kralı Arkhelaos'tu. Fakat küçük bir bölgeye ya da kente hükmeden kimi Galat kökenli krallardan birisi, Adiatoriks'in oğlu Dyteutus'tu. Octavianus onu Komana Pontika'ya (Gümenek) başrahip olarak atadı. Philomides'in oğlu olan ve Zmerzoriks adıyla bilinen bir Galat soylusuna ise Frigya'daki Eumeneia (Işıklı) kentini bağışladı. Bu siyasî yapı, İ.Ö. 25 yılına kadar devam etti. Bu tarihte Galatya kralı Amyntas, Isauria bölgesindeki inatçı kavimlerinden birisi olan Homanadlara karşı savaşırken yaşamını yitirdi. Muhtemelen Amyntas da İ.Ö. 133 yılında ölen Pergamon Kralı III. Attalos ve İ.Ö. 75 yılında ölen Bithynia Kralı IV. Nikomedes gibi ölmeden önce hazırlamış olduğu bir vasiyetnameyle bu tarihte Roma Princeps'i (imparator) olan ve Augustus adını almış olan Octavianus'u krallığının vârisi tayin etti. Augustus vasiyetin gereğini yaptı ve Galatya Krallığı'nı Roma eyaletine dönüştüren düzenlemeleri yapması için bir vali (Legatus Augusti Propraetore) atadı. Yeni eyalet (Galatia Provincia), Anadolu'da senato eyaleti olarak kurulmayan ilk eyaletti. Zira Augustus, Roma eyaletlerini imparator eyaletleri ve senato eyaletleri olmak üzere ikiye ayırmıştı. Senato eyaletleri, yönetim bakımından bu değişikliğe tâbi tutulmadı. İmparator eyaletlerinin valilerini ise artık senato değil imparator atayacaktı. Bu nedenle imparator eyaletlerinin valiliklerine *Proconsul* denilmeyecek, *Legatus Propraetore Augusti* denilecek ve onun görev süresi bir yılla sınırlı olmayacaktır. Vergileri ise bir *quaestor* değil, imparatorun atadığı bir *procurator* toplayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

1.Antik Edebi Kaynaklar

App. *Mith.*(Appianos, *Mithridateios*)

App. *Syr.* (Appianos, *Syriake*)

App. *Mak.* (Appianos, *Makedonike*)

Appianos, *Romaika* (=*Appian's Roman History* I-IV, ed. & transl. H. White). (Loeb), Cambridge 1912-1913.

Arr. *Anab.* (=Arrianos, *Alexandrou Anabasis*)

Arrianos, *Alexandrou Anabasis* (= *Arrian*, I-II, ed. & transl. P. A. Brunt). Loeb, Cambridge 1976-1983.

Arrianos, *İskender'in Anabasis'i* (çev. H. Örs). İstanbul 1945.

Athenaios, *Deipnosophiston* (The Deipnosophists of Atheneus of Naucratis. transl. C.B. Gulick) Loeb, London 1951.

Cic. *Flacc.* (=Cicero, *Oratio pro L. Flacco*)

Cicereo, *M. Tulli Ciceronis Scripta Quae Mansuerunt Omnia.* Vol. VI/2: *Oratio pro L. Flacco* (recognavit L. Fruechtel). Lipsae 1933.

Cic. *Verr.* (=Cicero, *In Verrem*)

Cicereo, *M. Tulli Ciceronis Scripta Quae Mansuerunt Omnia.* Vol. V: *In C. Verrem Actio I et II* (recognavit A. Klotz). Lipsae 1923.

Cic. *Philip.* (Cicero, *Philippicae*)

Cicero, *Philippicae Söylevleri* (çev. F. G. Özaktürk). Ankara 1988.

Curt. Ruf. (=Quintus Curtius Rufus)

Curtius Rufus, *Historia Alexandri Magni Macedonis* (=*Quintus Curtius Rufus*, transl. J. C. Rolfe), Loeb, London 1946.

Dio (=Cassius Dio)

Cassius Dio, *Rhomaika* (=*Roman History*, I-IX, transl. E. Carry). Loeb, London 1914-1927.

Demost. (Demosthenes)

Demosthenes, *Söylevler* (çev. C. Şentuna). Ankara 1999.

Diod. (=Diodoros Siculus)

Diodoros, *Bibliotheke Historike* (= *Diodorus of Sicily*, transl. T.E. Page). Loeb, London 1947.

Euseb. *Chron.* (=Eusebios, *Chronicorum*)

Eusebios, *Chronicorum* (= *Eusebi Chronicorum*, transl. A. Schopne). Berlin 1875-1876.

Eutrop. (=Eutropius)

Eutropius, *Eutropi Breviarum ab Urbe Condita* (= *Justin, Cornelius Nepos, and Eutropius*, transl. J.S.Watson). London 1853.

Flor. (=Lucius Annaeus Florus)

Florus, *Epitome de Tito Livio Bellorum Omnium Annorum DCC* (= *Epitome of Roman History*, transl. E.S. Forster, London 1947).

Front. (=Sextus Iulius Frontinus)

Frontinus, *Strategemeton* (= *The Strategems and the Aqueducts of Rome*, transl. C.E. Ennett). Loeb, London 1925.

Galenos (= Galenos)

Galenos, *Galen on the Natural Faculties* (=*Galenou Peri Physikon Dynameon*), transl. A.J. Brock, London 1916.

Herod. (=Herodotos)

Herodotos, *Histories* (= *Herodotus*, transl. A.D. Godley), Loeb, London-New York 1975.

Herodotos, *Herodot Tarihi* (çev. M. Ökmen). Ankara 1973.

Isok. *Philip.* (=İsokrates, *Philippos*)

İsokrates, *Philippus* (= *Isocrates*, transl. L.V. Hook), Loeb, London-New York 1968.

Joseph. *AJ* (Flavius Josephus, *Antiquitates Iudaicae*)

Josephus, *Antiquitates Iudaicae* (= *The Jewish Antiquities*, transl. H.S.J. Thackeray IV-IX). Loeb, London 1961.

Justin. (= Marcus Iulianus Iustinus)

Justinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi* (=*Justin, Cornelius Nepos, and Eutropius*, transl. J.S.Watson). London 1853.

Liv. (Titus Livius)

Livius, *Ab Urbe Condita* (=Livy, *from the founding of the city*, transl. E.T. Page). Loeb, London 1961.

Liv. *Per.* (Titus Livius, *Periochae*)

Livius, *Periochae* (=Livy, *from the founding of the city. Summaries* transl. A. C. Schlesinger). Loeb, London 1952.

Ksen. *Anab.* (=Ksenophon, *Anabasis*)

Ksenophon, *Anabasis* (= *Anabasis*, I-VII, transl. C.L. Brownson). Loeb, London 1961.

Ksenophon, *Anabasis* (çev. H. Örs). İstanbul 1944.

Ksen. *Hell.* (Ksenophon, *Hellenika*)

Ksenophon, *Hellenika* (= *Hellenica*, I-III, transl. C.L. Brownson & O.J. Todd). Loeb, London, New York 1961.

Kesenophon, *Yunan Tarihi* (çev. S. Sinanoğlu). Ankara 1999.

Ksen. *Kyrop.* (Ksenophon, *Kyropaideia*)

Ksenophon, *Kyropaideia* (=*Cyropaedia*, transl. W. Miller). Loeb, London 1947.

Ktes. *Persika* (=Knidoslu Ktesios, *Persika*)

Ktesias' *History of Persia*: Tales of the Orient (transl. L. Lewellyn- J. Rabson). London New York 2010.

Mem. (Memnon)

Memnon, *Herakleia* (=*Memnon*, ed. C. Müller.).

Nep. *Aris.* (Cornelius Nepos, *Aristides*)

Nep. *Eum.* (Cornelius Nepos, *Eumenes*)

Nep. *Themis.* (Cornelius Nepos, *Themistokles*)

Cornelius Nepos, *De Viris Illustribus* (=*Justin, Cornelius Nepos and Eutropius*, transl. J.S.Watson). London 1853.

Oros. (Orosius)

Orosius, *Historiae Adversus Paganos* (Ed. C.Langemeister). Leipzig 1887.

Ovid. *Fasti* (Ovidius, *Fasti*)

Ovid's Fasti (Transl. J. G. Frazer) Loeb, London-New York 1931.

Paus. (Pausanias)

Pausanias, *Hellados Periegesos* (=*Description of Greece* I-IV, transl. W.H. Jones). Loeb, London 1954.

Plin. *HN* (Plinius, *Historia Naturalis*)

Plinius, *Historia Naturalis* (=*Pliny Natural History* I-X, transl. H. R. Rackham). Loeb, London 1958.

Polyaen. (Polyaenus)

Polyaenus, *Strategemata* (= *Stratagems of War*, transl. R. Shepherd). Chicago 1974.

Polyb. (Polybios)

Polybios, *Historiai* (= *The Histories* I-VI, transl. W.R. Paton). Loeb, London 1960.

Pomp. Trog. *Prol.* (Pompeius Trogus, *Prologues*)

Pompeius Trogus, *Prologues* (=*Prologues to the Philippic History of Trogus*, transl. J.C. Yardley). Atlanta 1994.

Plut. *Alex.* (Plutarkhos, *Alexandros*)

Plut. *Artaks.*(Plutarkhos, *Artaxerxes*)

Plut. *Caes.* (Plutarkhos, *Caesar*)

Plut. *Demet.* (Plutarkhos, *Demetrios*)

Plut. *Eum.* (Plutarkhos, *Eumenes*)

Plut. *Flam.* (Plutarkhos, *Flaminimus*)

Plut. *Kimon* (Plutarkhos, *Kimon*)

Plut. *Luc.* (Plutarkhos, *Lucullus*)

Plut. *Perikles* (Plutarkhos, *Perikles*)

Plut. *Pomp.* (Plutarkhos, *Pompeius*)

Plut. *Pyrrh.* (Plutarkhos, *Pyrrhos*)

Plut. *Themis.* (Plutarhos, *Themistokles)*

Plut. *Sulla.* (Plutarkhos, *Sulla*)

Plut. *Tib. Gracc.* (Plutarkhos, *Tiberius Gracchus*)

Plutarkhos, *Bioi Paralelloi* (= *Plutarch's Lives* I-XI, transl. B. Perrin). Loeb, London 1948.

Sall. *Hist.* (Sallustius, *Historiae*)

Sallust (Transl. J.C. Rolfe). Loeb, London 1955.

Step. Byz. (Stephanos Byzantios)

Stephanos Byzantios, *Ethnika* (= Stephani Byzantii, *Etnikon*, ed. A. Westermann). Libsae 1893.

Strab. (Strabon)

Strabon, *Georaphika* (= *The Georaphy of Strabo* I-VIII, transl. H.L. Jones). Loeb, London 1949.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası* (Geographika: XII-XIII-XIV. , Çev. A. Pekman). İstanbul 1993.

Suet. *Aug.* (Suetonius, *Augustus*)

Suetonius, *De Vitae Caesarum* (= The Lives of the Caesars I-II, transl. J. C. Rolfe). Loeb, London 1951.

Suetonius, *On İki Caesar'ın Yaşamı* (çev. F. Telatar-G. Özaktürk). Ankara 2008.

Thuk. (Thukydides)

Thukydides, *Peloponnesos Savaşı* (çev. T. Gökçöl). İstanbul 1976.

Val. Max. (Valerius Maximus)

Valerius Maximus, *Factorum et dictorum memorobilium libri novem* (=*Memorable doings and Sayings* I-II, transl. D.R. Sh. Bailey). Loeb, London 2000.

Vell. Pat. (= Velleius Paterculus)

Velleius Paterculus, *Res Gestae Divi Augusti* (= *Compendium of Roman History*) tranl. F.W. Shipley. Loeb, London 1992.

Vitruv. (Vitruvius)

Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap* (çev. S. Güven). İstanbul 1990.

2. Yazıtlar

CIG

Corpus Inscriptionum Graecarum (ed. A. Boeckhius) Berlin 1825-

CIL

Corpus Inscriptionum Latinarum I-XVI (ed. Th. Mommsen, vd.). Berlin 1826-

I.Ephesos

Die Inschriften von Ephesos. Boon 1979-

I.Erythrai

H.Engelmann & R. Merkelbach, *Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai* I-II. Boon 1972-3.

IG

Inscriptiones Graecae I-XIV. Berlin 1873-

IGRR

Inscriptiones Graecae ad res Romanas Pertinentes I-IV (ed. R. Cagnat- J. Toutain). Paris 1906-

I.Iasos

W. Blümel, *Die Inschriften von Iasos* I-II. Boon 1985.

I.Ilion

R. Frisch, *Die Inschriften von Ilion*. Boon 1975.

I.Knidos

Die Inschriften von Knidos. Boon 1992-

I.Kyme

H. Engelmann, *Die Inschriften von Kyme*. Boon 1976.

ILS

Inscriptiones Latinae Selectae (ed. H. Dessau). Berlin 1892-

I.Magnesia

O. Kern, *Die Inschriften von Magnesia*. Berlin 1900.

I.Miletos

P. Hermann, *Die Inschriften von Milet*. Berlin 1997-.

IvPergamon

M. Frankel, vd., *Die Inschriften von Pergamon*. Berlin 1890-1969

I.Priene

F.H. Gaertringen, *Die Inschriften von Priene*. Berlin 1906.

I. Sestos

J.Krauss, *Die Inschriften von Sestos und der Thracischen Chersones*. Boon 1980.

I.Smyrna

G. Petzl, *Die Inschriften von Smyrna* I-II. Boon 1982, 1990.

MAMA

Monumenta Asiae Minoris Antiqua I-IX (ed. W.M. Calder), London 1929-

OGIS

Orientis Graeci Inscriptiones Selectae I-II (ed. W. Dittenberger). Leipzig 1903, 1905.

SEG

Supplementum Epigraphicum Graecarum. Leiden, Amsterdam 1923-

Syll^3 (=*SIG*^{3})

Sylloge Inscriptionum Graecarum I-IV (ed. W. Dittenberger, vd). Leipzig 1883-

TAM

Tituli Asiae Minoris (ed. R. Heberdey). Vindobone 1901-

3. Günümüz Kaynakları

Adak, M., "Lykia ve Roma". Şurada: *Lykia İncelemeleri* 1 (Ed. S. Şahin- M. Adak). İstanbul 2002, 129-136.

Adak, M., "Batı Toroslarda Yerel Ayaklanmalar ve Eşkiyalık". *Olba* 14 (2006), 113-126.

Adcook, F.E., "Lesser Armenia and Galatia after Pompey's Settlement of the East". *Journal of Roman Studies* XXVII (1937), 12-17.

Adams, J.P., "Aristonicus and the Cistophoroi". *Historia* 29 (1980), 303-314.

Ager, Sh.L., "An Uneasy Balance: From the Death of Seleukos to the Battle of Raphia". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World* (Ed. A. Erskine). Oxford 2005, 35-50.

Akşit, O, *Likya Tarihi*. İstanbul 1967.

Allen, R.E., *The Attalid Kigdom. A Constitutional History*. Oxford 1983.

Alonso, C.M. A., *The Selukids in Mesopotamia*. Canada 1995.

Anderson, J.G.C., "Pompey's Campaign againt Mithridates". *JRS* XIII (1922), 99-105.

Anderson, J.G.C., "Pontica". *Journal of Hellenic Studies* XIII (1900), 151-158.

Andrewes, A., "The Spartan resurgence". Şurada: *The Cambridge Ancient History* V (2008), 464-495.

Anson E.M., "Diodorus and the date of Triparadeisos". *American Journal of Philology* 107 (1986), 208-217.

Aperghis, G.G., *The Seleucid Royal Economy*. The Finances and Financial Administration of the Seleucid Empire. Cambridge 2004.

Archibald, Z.H., "Thracians and Scythians". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VI (2008), 444-475.

Arslan, M., *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*. İstanbul 2000.

Arslan, M., "Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 97 (2000), 26-40.

Arslan, M., "M.Ö. 188 Yılından İ.Ö. 67 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları". *Adalya* VI (2003), 91-118.

Arslan, M., *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithridates VI Eupator*. İstanbul 2007.

Arslan, N., "Kilikia Bölgesindeki Grek Kolonizasyonu". *Olba* 4 (2001).

Aubert, J.J, *Business Managers in Ancient Rome*. Leiden- New York- Köln 1994.

Austin, M.M., "Hellenistic Kings, War, and the Economy". *The Classical Quarterly* 36 (1986), 450-466.

Austin, M.M., "The Selucids and Asia" . Şurada: *A Companion to the Hellenistic World* (Ed. A. Erskine). Oxford 2005, 121-133.

Austin, M.M., *The Hellenistic World from Alexander to the Roman conquest*. A Selection of Ancient Sources in Translation. Cambridge 2006.

Aymard, A., *Les assembleés de la confédération achaienne*. Paris 1938.

Badian, E., *Foreign Clientelae (264-70 B.C.)*. Oxford 1958.

Badian, E, *Publicans and Sinners*. Private Enterprise in the Service of the Roman Republic. Oxford 1972.

Badian, E., *Roman Imperialism in the Late Republic*. New York 1981.

Badian, E, "Rome and Antiochus the Great: A Study in Cold War". Şurada: *Studies in Grek and Roman History*. Oxford 1964, 112- 139

Badian, E, " Notes on the Provincial Governors from the Social War down to the Sulla's Victory". Şurada: *Studies in Grek and Roman History*. Oxford 1964, 71- 104.

Balsdon, J.P.V.D., "Consular Provinces under the Late Republic". *Journal of Roman S tudies* XXIX (1939), 57-73.

Bakhuizen, S., *Sakganeuse and the Fortifications on its Mountains*. Groningen 1970.

Bakır, T., "Daskyleion (Ergili) Kazılarının Işığı'ndaAnadolu Pers Dönemi ve Sanatı". *Toplumsal Tarih* 113 (Mayıs 2003), 90-93.

Bakır, T., "Daskyleion (Tyaiy Drayaliya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı". *Anadolu/Anatolia* 25 (2003), 2-

Bayer, E., *Demetrios Phalereus der Athener. Stuttgard* - Berlin 1942.

Bean, G.E., *Eskiçağda Güney Kıyılar* (çev. İ. Delemen-S. Çokay). İstanbul 1997.

Bean, G.E., *Eskiçağda Likya Bölgesi* (çev. H. Kökten). İstanbul 1998.

Bean, G.E., *Eskiçağda Ege Bölgesi* (çev. İ. Delemen). İstanbul 1995.

Bean, G.E., *Eskiçağda Menderes 'in Ötesi* (çev. P. Kurtoğlu). İstanbul 2000.

Bernhardt, R., "Kaunos'ta L. Licinius Murena ve Oğlu Gaius Şerefine Dikilmiş İki Heykel" (çev. B. Öğün). *Anadolu Araştırmaları* 17 (1972), 123-129.

Berthold, R.M., *Rodos in the Hellenistic Age*. London 1984.

Bickermann, E.J., "Bellum Antiochenum" *Hermes* LXVII (1932), 47-76.

Bickerman, E.J., *Chronology of the Ancient World*. London 1980.

Billows, R.A., *Antigonus the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*. Berkeley 1990.

Blümel, W., "Neue Inschriften aus Karien III". *Epigraphica Anatolica* 40 (2007), 41-48.

Boardman, J., *Persia and the West*. London 2000.

Boiy, T., "Early Hellenistic Chronography in Cuneiform Tradition". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphic* 138 (2002), 249-255.

Boiy, T., "Royal Titulature in Hellenistic Babylonia". *Zeitschrift für Assyriologie* 92 (2002), 241-257.

Bosch, M.E, *Hellenizm Tarihinin Anahatları* (çev. S. Atlan). İstanbul 1943.

Bosch, M.E., *Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler* (çev. S. Atlan). Ankara 1957.

Bosworth A.B., "Philip III Arrhidaios and the Chronology of Successors". *Chiron* 22 (1992), 55-81.

Bosworth, A.B., "Philip III Arrhidaeus and the Diadochi from 333/322 to 304 BC". *Historia* 26 (1977), 307-339.

Bosworth, A.B., *Conquest and Empire. The Reign of Alexander the Great*. Cambridge 1993.

Bosworth, A.B., *Büyük İskender 'in Yaşamı ve fetihleri. Fetih ve İmparatorluk*. (Çev. H. Çalışkan). Ankara 2005.

Bosworth, A.B., "Alexander the Great". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VI (2008), 791-875.

Boucharlat, R., "Susa under Achaemenid Rule". Şurada: *Mezopotamia and Iran in Persian Period: Conquest and Imperialism 559-331 BC* (Ed. J. Curtis). London 1997, 54-67.

Bowman, A.K., "Provincial Administration and Taxation". Şurada: *The Cambridge Ancient History* X (2008), 344-370.

Boyana, H., "Vergi Listelerine Göre Attika-Delos Deniz Birliği ve Ionia ile İlişkileri". *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXI/1 (2006), 19-48.

Boyana, H., "Delos Birliği'nin Anayasası ve Atina Hegomanyası". *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXI/2 (2007), 11-20.

Brandt, H.- Kolb, F., *Lycia and Pamphylia. Eine römische Provinz im Südwesten Kleinasiens*. Mainz em Rhein 2005.

Braund, D., "Royal Wills and Rome". *Papers of the British School at Rome* 51(1983), 16-57.

Braund, D., *Rome and the Friendly King*. The Character of Client Kingship. London 1984.

Braund, D., "After Alexander: The Emergence of the Hellenistic World, 323-281". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World* (Ed. A. Erskine). Oxford 2005, 19-34.

Briant, P., *Histoire de l'empire perse. De Cyrus a Alexandre*. Paris 1994.

Briant, P., Brun, P., Varınlıoğlu, E., "Une inscription inedite de Carie et la guerre d'Aristonicus". Şurada: *Les cites d'Asie mineure occidentale au IIe siecle a.c.* (ed. A. Bresson, R. Descat), Bordeaux 2001, 241-259.

Broughton, T.R.S., " Roman Asia Minor". Şurada: *An Economic Survey of Ancient Rome IV* (ed. T. Frank). Baltimore 1959.

Broughton, T.R.S., *The Magistrates of Roman Republic I- II*. Ohio 1968.

Bryce, T.R. *The Lycians in Literary and Epicraphic Sources*. Kophenhagen 1986.

Burstein, S.M., "The Aftermath of the Peace of Apameia. Rome and Pontic War". *American Journal of Ancient History* 5 (1980), 1-12.

Burstein, S.M., *The Hellenistic Age from the Battle of Ipsos to the Death of Kleopatra VII*. Cambridge 1991.

Cadoux, C.J., *İlkçağda İzmir*. Kentin En Eski Çağlarından İ.S. 324'e Kadar Tarihi (çev. B. Umar). İstanbul.

Cahii, N., "Taş Kule: A Persian Period Tomb Near Phocaia". *American Journal of Archaeology* 92 (1988), 481-501.

Cahill, N., "Sardeis. Asya'nın Metropolü". Şurada. *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası*. Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 108-119.

Canali de Rossi, F., *Iscrizioni Storice Ellenistiche*. Decreti per *Ambasciatori Greci al Senato*. Roma 2008.

Cardinali, G., "La morte di Attalo III e la rivolta d'Aristonico". Şurada: *Saggi di storia antica e di archeologia offerti a G. Beloch* (Rome 1910), 269-320.

Carratelli, G.P., "Supplemento Epigrafico di İasos". *Annuario* XLV- XLVI (1969) 437-486.

Casabonne, O., "Akamenid İmparatorluğu. Büyük Kral ve Persler". Şurada: *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası*. Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 184-199.

Casabonne, O., "Kilikia. Bağımsızlıktan Makedon Fethine". Şurada: *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası*. Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 218-223.

Casabonne, O., "Büyük İskender. Mit ve Gerçek". Şurada: *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası*. Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 280-281.

Casson, L., *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler* (çev. G. Ergin). İstanbul 2002.

Castagna, M., *Mithridate Eupotore re del Ponto*. Portici 1938.

Cohen, G.M., *The Seleukid Colonies*. Studies in Founding, Administration and Organization. Wiesbaden 1978.

Cook, J.M., *The Greeks in Ionia and the East*. Londra 1962.

Cooley, A.E. & Mitchell, S. & Salway, B., "Roman Inscriptions 2001-2005". *Journal of Roman Studies* 97 (2007), 176-263.

Cramer, J.A., *A Geographical and Historical Description of Asia Minor, I-II*. Amsterdam 1971.

Crawford, M.H., *Roman Studies* I-II. London 1996.

Çapar, Ö., "Roma'nın Asia Eyaletin'de Conventus (Diocesis) Sistemi". *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 37/ 1-2 (1995), 731-755

Davis, N.-Kraay, C.M., *The Hellenistic Kingdoms*. Portrait Coins and History. London 1980.

Demircioğlu, H., *Roma Tarihi* I/1. Cumhuriyet. Menşelerden Akdeniz Havzasında Hakimiyet Kurulmasına Kadar. Ankara 1993.

Derow, P., "The Arrival of Rome: From Illyrian Wars to the Fall of Makedon". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World* (Ed. A. Erskine). Oxford 2003, 51-70.

Derow, P., "Rome, the fall of Macedon and the sack of Corinth". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VIII (2008), 290-323.

Droysen, *Büyük İskender* I-III. (çev. B. Candemir) Ankara 2000.

Durugönül, S., "Dağlık Kilikia ve Karpaz Bölgesi (Kuzey Kıbrıs) Antik Yerleşme Özellikleri". *Olba* VII (2003), 93-117.

Durugönül, S., "Development of Ancient Settlement in Cilicia". *Adalya* V (2002), 107-114.

Dusinberre, E.R.M., *Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*. Cambridge 2003.

Edson, C., "Imperium Macedonicum. The Seleucid Empire and the Literary Evidence". *Classical Philology* 53 (1958), 153-170.

Eilers, C., *Roman Patrons of Greek Cities*. Oxford 2002.

Eilers, C., "A Roman East: Pompey's Settlement to the Death of Augustus". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World* (Ed. A. Erskine). Oxford 2005, 90-102.

Elwyn, S., "Interstate Kinship and Roman Foreign Policy". *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 123 (1993), 261-286.

Errington R.M., "From Babil to Triparadeisos, 323-320 BC". *Jounal of Hellenic Studies* 90 (1970), 49-77.

Errington, E.R., "Diodorus Sicilius and the Chronology of the Early Diodochi, 320-311 BC". *Hermes* 105 (1977),478-504.

Errington, R.M., "Rome against Philip and Antiochus". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VIII (Cambridge 2006), 244-289.

Erzen, A., *İlkçağ Tarihinde Trakya*. İstanbul 1994.

Farber, J.J., "The Cyropaedia and Hellenistic Kingship". *American Journal of Philology* 100/4 (1979), 497-514.

Faucart, P., "La formation de la province romaine d'Asie". *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et belles-Lettres* 37 (1904), 297-339.

Ferris, I.M., *Enemies of Rome: Barbarians Through Roman Eyes*. Gloucestershire 2000.

Finley, G., *Greece under the Romans*. London-New York 1927.

Fontenrose, J., "The Crucified Daphidas". *Transactions and Proceedings of the Amarican Philological Association* 91 (1960), 83-90.

Fortina, M., *Cassandro, re di Makedonia*. Turing 1965.

Fox, R.L., *Alexander the Great*. New York 1973.

Frye, R.N., *The Heritage of Persia*. London 1976.

Gabrielli, M., "Büyük İskender ve Makedon Ordusu. Fetihlerin Kralı". Şurada: *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası*. Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 266-279.

Gardner, P., *Greek Coins of Seleukids Kings*. Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London 1878.

Geyer, F. "Lysimakhos". Şurada: *Paulys Realencyclopadie der Classichen Alter tumswissenchapt*. XIV (1928), 1-31.

Gibbon, E., *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Dönemi* (çev. A. Baltacıgil) İstanbul 1987.

Glassner, J.J., *Babilonian Chronicles* (ed. Benjamin R. Forster). Atlanta 2004.

Glew, D.G., *The Outbreak of the First Mithridatic War*. Princeton 1971.

Glew, D.G., "Between the Wars: Mithridates Eupator and Rome, 85-73 B.C.". *Chiron* 11 (1981), 109-130.

Glew, D.G., "The Cappadocian Expedition of Nicomedes III Euergetes, King of Bithynia". *American Numismatic Society Museum Notes* 23 (1987), 23-55.

Goukowsky, P., *Essai sur les origines du mythe d'Alexandre I*: Les origines politiques. Nancy 1978.

Grainger, J.D., *Seleukos Nikator*. London 1990.

Gray, F.W., "M. Aquilius and the Organization of the Roman Province of Asia". Şurada: *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology* c.II, Ankra-İzmir 1973, 965-977.

Grayson, A.K., *Assyrian Royal Inscriptions*. 2 vols. Wiasbaden 1972.

Grayson, A.K, *Assyrian and Babilonian Chronicles*. New York 1975.

Greaves, A M., *Miletos. Bir Tarih* (çev. H. Ç. Öztürk). İstanbul 1998.

Gruen, E.S., *The Last Generation of the Roman Republic*. Berkeley-London 1995.

Gruen, E.S., *The Hellenistic World and the Coming of Rome* I-II. London 1984.

Günaltay, Ş., *Yakın Şark IV/1*. Perslerden Romalılara Kadar Selevskoslar, Nebatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları. Ankara 1987.

Günaltay, Ş., *Yakın Şark IV/2*. Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları. Ankara 1987.

Habicht, C., "The Seleucids and their rivals". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VIII (2008), 324-387.

Hammond, N.G.L., "The Two Battles of Chaeronea (338 B.C. and 86 B.C.)". *Klio* 22 (1938), 186-218.

Hammond, N. G. L., *Epirus. The Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas*. Oxford 1967.

Hammond, N.G.L., "The expedition of Datis and Artaphernes". Şurada: *The Cambridge Ancient History* IV (2008), 491-517.

Hammond, N.G.L., "The expedition of Xerxes". Şurada: *The Cambridge Ancient History* IV (2008), 518-591.

Hannestad, L., "The Bithynian Kings and Greek Culture". Şurada: *Aspects of Hellenistic Kingship* (Ed. P. Bilde, vd)., 1996, 67-98.

Hansen, E.V., *The Attalids of Pergamon*. London-Ithaka 1971.

Harris, B.F., "Bithynia". Şurada: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II/7.2 Berlin-New York 1980, 857-901.

Hassal, M., Crawford, M., Reynolds, J., " Rome and the Eastern Provinces at the End of Second Century B.C." *Journal of Roman Studies LXIV* (1974) 195- 220.

Hauben, H., "The First War of Successors (321 BC) ". *Ancient Society* 8 (1977), 85-120

Hauben, H., "Rhodes, Alexander and Diodochi from 333/2 to 304 B.C. ". *Historia* 26 (1977), 307-339.

Head, B.V., *Historia Numorum*. A Manual of Greek Numuismatics. Oxford 1911.

Head, B. V., *Greek Coins of Phrygia*. Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London 1906.

Head, B. V., *Greek Coins of Ionia, Cappaocia, and Syria.* Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Bologna 1964.

Heinen, H., "The Syrian-Egyptian Wars and the new Kingdoms of Asia Minor". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VII/1 (2008), 412-445.

Helwing, B., "İran'da İlk Kentler". *ArkeoAtlas* 2 (2003), 79-89.

Helwing, B., "İran'da Demirçağı". *ArkeoAtlas* 4 (2005), 134-143.

Herzfeld, E., *The Persian Empire Studies in Geography Etnography of Ancient Near East.* Wiesbaden 1968.

Hill, G.F., *Greek Coins of Lykia, Papmhylia and Pisidia.* Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London 1897.

Hind, J.G.F., "The Bosporan Kingdom". Şurada: *The Cambridge Ancient History*, VI/2 (1980),476-511.

Hind, J.G.F., "Mithridates". Şurada: *The Cambridge Ancient History*, IX (2008), 129-164.

Holmes, T.R., "Tigranocerta". *Journal of Roman Studies* VII (1917), 120-138.

Homolle, Th. "Inscriptions de Délos: Le roi Nabis". *Bulletin de Correspondance Hellenique* XX (1896), 502-522.

Houghton, A., "The Royal Seleucid Mint of Aegae in Aeolia". *Revue Numismatique* 6/34 (1992), 229-232.

Hornblower, S., "Persia". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VI (2008), 45-96.

Hornblower, S., "Regional Surveys I: Persian Lands and neighbours. Asia Minor". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VI (2008), 209-233.

Hölbl, G., *A History of Ptolemaic Empire* (transl. T. Saavedra). London-New York 2001

İplikçioğlu, B., *Eskibatı Tarihi I. Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya.* Ankara 1997.

İplikçioğlu, B. , *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları.* İstanbul 2007.

Jones, A.H.M., *The Cities of the Eastern Roman Provinces.* Oxford 1971.

Jones, A.H.M., "Civitates Liberae et Immunes". Şurada: *Anatolian Studies presented to W.H. Buckler.* Manchester 1939, 103-117.

Jones, C.P., "Diodoros Pasparos Revised". *Chiron* 30 (2000), 1-14.

Jones, C.P., "Events Surrounding the Bequest of Pergamon to Rome and the Revold of Aristonicus. New Inscriptions from Metropolis". *Journal of Roman Archaeology* 17 (2004), 469-485.

Kaçar, T. , "Gesta Reipublicae Romanae. Klasik Roma'da Cumhuriyetin Kısa Tarihi". *Doğu Batı Dergisi 47 (2009), 11- 35.*

Kaerst, J., "Eumenes von Kardia". Şurada: *Paulys Real-Encyclopadie* VI (1909), 1083-1090.

Kallet-Marx, R. M., *Hegemony to Empire.* The Development of the Roman Emperium in the East from 148 to 62 B.C. Berkeley 1995.

Kaya, M. Ali, "Büyük İskender. Eğitimi, Karakteri ve Pers Seferine Çıkmadan Önceki Siyasi Başarıları". Şurada: *Doğumunun 65. Yılında Prof.Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan* (ed. A. Erdoğru). İstanbul 2006, 379-406.

Kaya, M. Ali, "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri". *Tarih İncelemeleri Dergisi* XIII (1998), 163-173.

Kaya, M. Ali, "Suriye Krallığı'nın Büyük Menderes Havzasındaki Kolonileri". *Tarih İncelemeleri Dergisi* XV (2000), 121-136.

Kaya, M. Ali, "Romalılar, Parthlar ve Armenia Krallığı (İ.Ö.96-İ.S.4)". *Tarih İncelemeleri Dergisi* XIX/1 (2004), 73-86.

Kaya, M. Ali, "Anadolu'da Keltler", *Toplumsal Tarih* 124 (Nisan 2004), 36-39.

Kaya, M. Ali, "Hellenogalatai". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 118 (Kasım-Aralık 2004), 36-42.

Kaya, M. Ali, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi" *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38 (2005), 11-30.

Kaya, M. Ali, "Büyük İskender ve Anadolu: Takip Ettiği Güzergah ve Politikası". *Kubaba* 3/7 (2006), 9-25.

Kaya, M. Ali, "Anadolu'da Roma Egemenliği (İ.Ö. 205-25)". *Doğu Batı Dergisi*, 49 (2009), 195-233.

Kaya, M. Ali, *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*. Konya 2011.

Kaya, M. Ali, *Roma'nın Afrikalı İmparatoru Septimius Severus*. İstanbul 2008.

King, C., *The Black Sea. A History*. Oxford 2004.

Kosmetatou, E., "The Attalids of Pergamon". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World* (Ed. A. Erskine). Oxford 2005, 159-174.

Köroğlu, K., *Eski Mezopotamya Tarihi*. İstanbul 2006.

Kreissing, H., "Landed Property in the Hellenistic Orient". *Eirene* XV (1975), 5-26.

Lanckoronski, K.G., *Les villes de la Pamphylie et de la Pisidie, I-II*. Paris 1890-1893.

Larsen, J.A.O., "The Peace of Phoenice and the Second Mecodonian War". *Classical Philogy* 32 (1937), 15-31.

Lequenne, F., *Galatlar* (çev. S. Albek). Ankara 1979.

Leaf, W., "The Commerce of Sinope". *Journal of Hellenic Studies* 36 (1916), 1-15.

Leuze, E., „"Die Feldzüge Antiochos' des Grossen nach Kleinasien". *Hermes* 58 (1923), 187-201.

Levi, P., *Eski Yunan* (çev. N. Erdilek). İstanbul 1987.

Levick, B., *Roman Colonies in Southern Asia Minor*. Oxford 1967.

Levick, B., "Sulla's March on Rome in 88 B.C.". *Historia* XXXI/4 (1982), 503-508.

Levick, B., "Morals, Politics and the Fall of the Roman Republic". *Greece and Rome XXIX/1* (1982), 53-62.

Lewis, D.M., "Mainland Greece, 479-451 BC". Şurada: *The Cambridge Ancient History* V (2008), 95-120.

Lintott, A.W., *Imperium Romanum.* Politics and Adminstration. London 1993.

Lintott, A., "The Last Age of the Roman Republic", 146- 34 B. C. ". Şurada: *Cambridge Ancient History IX (*ed. J. A. Crook, vd.). Cambridge 1994.

Lintott, A., *The Constituon of the Roman Republic.* Oxford 1999.

Lintott, A., "The Roman Empire and its proplems in the late second century". Şurada: *The Cambridge Ancient History* IX (2008), 16-38.

Lloyd, S., *Türkiye'nin Tarihi* (çev. E. Varınlıoğlu). Ankara 1997.

Luhrt, A., *The Ancient Near East c. 3000-330 BC.* 2 vols. London-Newyork 1995.

Lund, H.S., *Lysimachus.* A Study in Early Hellenistic Kingship. London 1992.

Ma, J., *Antiochus III and the Cities of Western Asia Minor.* New York 2000.

Macro, A.D., "The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium". Şurada: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt,* II/7.2, Berlin-New York 1980, 659-698.

Macurdy, G.H., *Hellenistic Queens.* A Study of Woman -Power in Macedonia, Seleucid Syria, and Ptolemaic Egypt. London 1932.

Maffre, F., "Kıyı Phrygiası ve Troas". Şurada. *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Dönem Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası.* Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 248-252.

Magie, D., "Rome and the City-States of Western Asia Minor from 200 to 133 B.C. ". Şurada: *Anatolian Studies presented to W.H. Buckler.* Manchester 1939, 161-185.

Magie, D., *Roman Rule in Asia Minor to the End of Third Century after Christ,* I-II. Princeton 1950.

Magie, D., *Anadolu'da Romalılar.* I. Attalos'un Vasiyeti (çev. Ö. Çapar-N. Başgelen). İstanbul 2001.

Magie, D., *Anadolu'da Romalılar.* 2. Batı Anadolu ve Zenginlikleri (çev. Ö. Çapar-N. Başgelen). İstanbul 2002.

Magie, D., *Anadolu'da Romalılar.* 3. Batı Anadolu ve Kent Devletleri (çev. Ö. Çapar-N. Başgelen). İstanbul 2003.

Magie, D., *Anadolu'da Romalılar.* 4. M.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu (çev. Ö. Çapar-N. Başgelen). İstanbul 2007.

Malay, H., "A Royal Document from Aigai in Aiolis". *Greek, Roman and Byzantine Studies* 24 (1983), 349-353.

Malay, H., *Researches in Lydia, Mysia and Aiolis.* Wien 1999.

Malay, H & Ricl, M., "Two New Hellenistic Decrees from Aigai in Aiolis". *Epigraphica Anatolica* 42 (2009), 39-60.

Mansel, A., *Ege ve Yunan Tarihi.* Ankara 1984.

Marek, C., *Stadt, Āra, und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia.* Tübingen 1993.

Marek, C., *Pontus et Bithynia. Die römische Provinzen im Norden Kleinasien.* Mainz em Rhein 2003.

Matthaei, L.E., "On the Classification of Roman Allies". *The Classical Quarterly* I/2-3 (1907), 182-204.

Matthews, R., Paphlagonia Halkları ve Yerleşimler. *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 18 (2010), 90-96.

McGing, B.C., "The Ephesian Costoms Law and the Third Mithridatic War". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphic* 109 (1995) 283-288.

McGing, B.C. "Subjection and resistance to the Death of Mithridates". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World* (ed. A. Erskine). Oxford 2005, 71-89.

McShane, R.B., *The Foreign Policy of the Attalids of Pergamum.* Urbana 1964.

Meier, L.,"Teos. Korsanların Yağmaladığı Kent". *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 24 (2011), 112-117.

Meiggs, R., *The Athenian Empire.* Oxford 1992.

Mellink, M., "The Maior regions of the empire: Anatolia". Şurada: *The Cambridge Ancient History* IV (2008), 211-233.

Meyer, E., *Geschichte des Königgreichs Pontus.* Leipzig 1879.

Millar, F., *Rome, the Grek World and the East I.* London 2002.

Mitchell, S., *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor.* Vols 2, Oxford 1993.

Mitchell, S., "The Galatians: Representation and Reality". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World* (ed. A. Erskine). Oxford 2005, 280-293.

Mitford, T.B., "Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes". Şurada: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt,* II/7.2 (1980), 1160-1228.

Mitford, T.B., "Roman Rough Cilicia".Şurada: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt,* II/7.2 (1980), 1230-1261.

Moscy, A., *Pannonia and Upper Moesia, A. History of the Middle Danubian Provinces of the Roman Empire.* London 1974.

Masse, c., *Büyük İskender. Efsanein Kaderi* (Çev. N. iğitler). İstanbul 2005.

Moyses, R.A., "Observations on Numismatic Evidence Relating to the Great Satrapal Revolt of 362/1 BC". *Revue des Etudes Anciennes* 91 (1989), 107-139.

Mørkholm, O., *Antiochus IV of Syria.* Copenhagen 1966.

Munro, J.A., "Roads in Pontus, Royal and Roman". *Journal of Hellenic Studies* XXI (1901), 52-66.

Musti, D., "Syria and East". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VII/1 (2008), 175-220.

Nawotka, K., *The Western Pontic Cities:* History and Political Organization. Amsterdam 1997.

Newell, E.T., *Coinage of the Western Seleucid Mint.* New York 1941.

Newell, E.T., *The Pergamene Mint under Philetaerus.* New York 1936.

North, J., "Politics and Aristocracy in the Roman Republic". *Classical Philology LXXXV/4 (*1990), 277-87.

Ormerod, H.A., *Piracy in the Ancient World.* London 1997.

Özsait, M., *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidya Tarihi.* İstanbul 1985.

Özsait, M., "Anadolu'da Hellenistik Dönem". Şurada: *Anadolu Uygarlıkları. Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi.* C. 2, İstanbul 1982, 333-378.

Özsait, M., "Anadolu'da Roma Egemenliği". Şurada: *Anadolu Uygarlıkları. Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi.* C. 2, İstanbul 1982, 380-416.

Öztürk, H.S., "Karadeniz Tarihi". *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 18 (2010), 22-27.

Öztürk, H.S.., "Doğu Akdeniz'in Efsanevi Korsanı Diodotos Tryphon". *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 24 (2011), 66-69.

Öztürk, F.D., "Gnaeus Pompeius Magnus ve Korsanlık ". *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 24 (2011), 96-101.

Pritchard, J.B., *Ancient Near Easthern Texts.* Princeten 1950.

Radt, W., *Pergamon.* Antik Bir kentin Tarihi ve Yapıları (çev. S. Tamer). İstanbul 2002.

Rauh, R.K., *Senators and Business in the Roman Republic, 264-44 B.C.* North Carolina 1986.

Raugh, N. K. , *Merchants Sailor and Pirates in the Roman World.* Tempus Publishing 2003.

Rawson, E., "Roman tradition and the Greek world ". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VIII (2008), 422-476.

Reinach, T., *Mithridates Eupator, König von Pontos.* New York 1975.

Reinach, T.M, *Tois royaunes de l'Asie Mineure.* Paris 1888.

Reynolds, J., "Roman Inscriptions 1995-2000". *The Journal of Roman Studies* 93 (2003), 212-294.

Richardson, J., "The Administration of the Empire". Şurada: *The Cambridge Ancient History* IX (2008), 564-592.

Rigsby, K.J., "Provincia Asia". *Transactions of the American Philological Association* 118 (1988), 123-152.

Robert, L., *Villes d'Asie Mineure. Etudes de geographie ancienne.* Paris 1962.

Robert, J & L., *Fouilles d'Amyzon en Carie.* I. Paris 1983.

Robert, L., "Documents d'Asie Mineure". *Bulletin de Correspondance Hellenique* 108 (1984), 457-538.

Rhodes, P.J., "The Delian League to 449 B.C.". Şurada: *The Cambridge Ancient History* V (2008), 34-61.

Rollinger, R., "Med Krallığı. Hayalet İmparatorluk". Şurada. *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası.* Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 174-183.

Romano, D.G., "The Stadium of Eumenes II at Pergamum". *American Journal of Archaeology* 86/4 (1982), 586-599.

Roosevelt, Ch. H. *The Archaeology of Lydia from Gyges to Alexander.* Cambridge 2009.

Roosevelt, Ch.H., "Anıtsal Mezarlık. Bintepe". Şurada. *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası.* Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 120-127.

Rosenstein, N. , " War, Failure and Aristocratic Competition". *Classical Philology LXXXV/4* (1990), 255-265.

Rostovtzeff, M.I,"Pontus and Ist Neighbours. The First Mithridatic War". Şurada: *The Cambridge Anciant History* IX (1932), 211-236.

Rostovtzeff, M.I, *The Social and Economic History of the He.'en's ıc World*, I-III. Oxford 1941.

Roy, J., "Thebes in the 360s B.C.". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VI (2008), 187-208.

Rubinsohn, W.Z., "Mithridates VI Eupator Dionysos and Rome's Conquest of the Hellenistic East". *Mediterranean Historcal Review* 8/1 (1993), 5-54.

Salmon, E.T. , *Roman Colonization under the Republic.* London 1969.

Sanford, E.M.,"Roman Avarice in Asia". *Journal of Near Eastern Studies* IX/1 (1950), 28-36.

Sayar, M.H., "Antik Kilikya'da Şehirleşme". Şurada: *Türk Tarih Kurumu Kongresi* I. Ankara 1999, 193—216.

Sayar, M.H., "Trakya: Kavşaktaki Durak". Şurada. *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası.* Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 166-173.

Schalit, A., "The Letter of Antiokhus III to Zeuxis regarding the Establishment of Jewish Military Colonies in Phrygia and Lydia". *Jewish Quarterly Review* 50 (1960), 292-296.

Scholten, J.B., "Macedon and the Mainland, 280-221". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World* (Ed. A. Erskine). Oxford 2005, 134-158.

Scullard, H. H. , *A History of the Roman World 753 to 146 B. C.* London- New York 2000.

Scullard, H. H. , *A History of Rome from 133 B.C, to A.A 68.* London- New York 1986.

Seager, R., "The Corinthian War". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VI (2008), 97-119.

Seager, R., "The King's Peace and the Second Athenian Confederacy". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VI (2008), 156-186.

Seager, R. "Sulla". Şurada: *The Cambridge Ancient History* IX (2008), 165-207.

Seager, R., "The Rise of Pompey". Şurada: *The Cambridge Ancient History* IX (2008), 208-228.

Seibert, J., *Untersuchungen zur Geschiechte Ptolemaios* I. Munich 1969.

Sevin, V., "Anadolu'da Pers Egemenliği". *Anadolu Uygarlıkları. Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi II*, İstanbul 1982, 309-332.

Sevin, V., "Anadolu'da Yunanlılar". *Anadolu Uygarlıkları. Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* II, İstanbul 1982, 221-246.

Sevin, V., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* I. Ankara 2001.

Sevin, V., *Eski Anadolu ve Trakya.* İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi. İstanbul 2003.

Sherk, R.K., *Roman Doçuments from the Greek East.* Baltimore 1969.

Sherk, R.K., *Roman Documents from Greek East to the Death of Augustus.* Cambridge 1984.

Sherwin-White, A.N., "Rome, Pamphylia and Cilicia". *Journal of Roman Studies* 66 (1976), 1-14.

Sherwin-White, A.N., "Roman Involvement in Anatolia , 167-88". *Journal of Roman Studies* 67 (1977), 62-75.

Sherwin-White, A.N., "Ariobarzanes, Mithridates and Sulla". *Classical Quarterly* 27/1 (1977), 173-183.

Sherwin-White, A.N., *Roman Foreign Policy in the East 168 B.C. to A.D. 1.* London 1984.

Sherwin-White, A.N., "Lucullus, Pompey and the East". Şurada: *The Cambridge Ancient History* IX (2008), 229-273.

Shipley, G., *The Greek World After Alexander 323-30 B.C.* London 2000.

Simonetta, B., *The Coins of the Cappadocian Kings.* Fribourg 1977.

Sina, A., "İlkçağ Tarih Yazımının Öncüleri II: Lydialı Ksanthos". *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXVI/42 (2007), 155-180.

Sina, A., *Atinalı Perikles. Yaşamı ve Dönemi.* Ankara 2011.

Solovyov, S., "Karadeniz'de Yunan Kolonileri", *Arkeo Atlas* 7(2010) 106-125.

Shotter, D. , *Rome and Its Empire.* Norfolk 2003.

Southern, P., *Pompey the Great.* Charleston 2002.

Souza, Ph., "Korsanlar: Kilikya Korsanları ve Roma". *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 24 (2011), 52-65.

Stahelin, E., *Geschichte der kleinasiatischen Galater*. Leipzig 1973.

Stobart, C., *The Glory That was Greece*. London 1971.

Strarr, C.G., "Rhodes and Pergamum, 201-200 B.C.". *Classical Philology* 33 (1938), 63-68.

Strobel, K., „"Die Galater im hellenischen Kleinasien HistorischeAspecte einer keltichen Staatenbildung". Şurada: *Hellenischen Studien Gedenkscrift für Herman Bengtson*. München 1991, 101-134.

Sullivan, R.D., "The Dynasty of Cappadocia". Şurada: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II/7.2, Berlin-New York 1980, 1125-1168.

Sullivan, R.D., *Near Eastern Royalty and Rome, 100-30 BC*. London 1989.

Summerer, L., "Gizemli Kralların Ülkesi Paphlagonia". *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 18 (2010), 66-75.

Syme, R. , *Roman Revalution*. Oxford 1939.

Talbert, R.J. A (ed.). *Atlas of Classical History*. Londra-New York 1994.

Tarn, W. M., "The New Hellenistic Kingdom" Şurada: *The Cambridge Ancient History, VIII, Cambridge* 1978, 75-108.

Tekin, O., *Sivas Definesi*. VI. Mithridates Dönemi Pontos ve Paphlagonia Kentlerinin Bronz Sikkeleri. İstanbul 1999.

Tekin, O.," Büyük İskender. Eskiçağdan Ortaçağ İslam Dünyasına Miras". *Toplumsal Tarih* 97 (Ocak 2002), 56-64.

Tekin, O., "Sikkelerde Batı Anadolu Depremi". *Toplumsal Tarih* 101 (Nisan 2002), 23.

Tekin, O., "Kappadokya Krallığı. M.Ö. IV- M.S. VI. Yüzyıllar Hellenistik ve Roma İmparatorluğu Dönemi". Şurada*: Kappadokya (ed. M. Sözen). İstanbul 1998, 194-225.*

Tekin, O., *Eski Anadolu ve Trakya*. İletişim Anadolu Uygarlıkları. İstanbul 2007.

Tekin, O., *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul 2008.

Tekin, O., "Satraplar Anadolu'su". Şurada. *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası*. Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 226-237.

Thomasson, B. E. , " The Eastern Roman Provinces till Diocletian. A rapid Survey". Şurada: *The Grek East in the Roman Context. Proceedings of a Colloquim Organised by the Finnish İnstitute at Athens (* ed. O. Salomies) Helsinki 2001, 1-9.

Thompson, D.J., "The Ptolemies and Egypt". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World* (Ed. A. Erskine). Oxford 2005, 105-120.

Toteva, G.D., "Pers Kentleri ve Sanatı. Onbinlerin Dönüşü". Şurada: *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası*. Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 200-217.

Turner, E., "Ptolemaic Egypt". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VII/1 (2008), 118-174.

Türkoğlu, S., *Efes'in Öyküsü*. İstanbul 1986.

Umar, B., *İlkçağda Türkiye Halkı*. İstanbul 1999.

Umar, B. *Türkiye'de Tarihsel Adlar*. İstanbul 1993.

Üreten, H., "Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri". *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXII/35 (2004), 185-214.

Üreten, H., "Kyzikoslu Bir Kadın Euergete: Kraliçe Apollonis". *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXIII/36 (2004), 251-261.

Voigt, M.M.,"Yassı Höyük. Başkent Gordion". Şurada. *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası*. Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 26-35.

Waelkens, M., "Romanization in the East. A Case Study: Sagalassos and Pisidia ". *Istanbuler Mitteilungen* 52 (2002), 311-368.

Walbank, F.W., *Philip V of Makedon*. Cambridge 1940.

Walbank, F.W., *Hellenistic World*. Fontana 1981.

Walbank, F.W., "Macedonia and Greece". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VII/1 (2008), 221-256.

Wehrli, C., *Antigone et Demetrios*. Geneva 1969.

Welles, C.B. *Royal Correspondance in the Hellenistic Period. A study in Grek Epigraphy*. New Haven 1974.

Will, É, "The succession to Alexander". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VII/ 1 (2008), 23-61.

Wiseman, T.V., "Caesar, Pompey and Rome, 59-50 B.C.". Şurada: *The Cambridge Ancient History* IX (2008), 368-423.

Wittke, A.M., "Phrygia. Kayaların Efendisi". Şurada. *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Döneme Anadolu'nun Arkeolojisi Atlası*. Arkeo Atlas (2012/01), İstanbul, 10-25.

Wood, M., *Büyük İskender'in İzinde. Yunanistan'dan Asya'ya Yolculuk* (çev. S. Altınçekiç). İstanbul 2006.

Wroth, W., *Greek Coins of Pontos, Paphlagonia, Bithynia, and the Kingdom of Bosporos*. Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London 1889.

Wroth, W., *Greek Coins of Mysia*. Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London 1892.

Wroth, W., *Greek Coins of Galatia, Cappaocia, and Syria*. Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London 1899

Young, T.C., "The early history of the Medes and the Persian and the Achaemenid empire to the death of Cambyses". Şurada: *The Cambridge Ancient History* IV (2008), 1-52.

Young, T.C., "The consolidation of the empire and limits of growth under Darius and Xerxes". Şurada: *The Cambridge Ancient History* IV (2008), 53-111.

Zahle, J., "Persian Satraps and Lycian Dynasts. The Evidence of the Diadems". Şurada. *Proceedings of the 9 th International Congress of Numismatics* (ed. T. Hackens and R. Weiller). Louvain-la-Neuve 1982, 101-112.

Zahle, J., "Hekatomnid Caria. A Province in Achaemenid Asia Minor". Şurada: *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaisance* (ed. J. Isager). Odense 1994, 85-87.

İLYA YAYINEVİNDEN ÇIKAN DİĞER KİTAPLAR

FELSEFE DİZİSİ

Putların Alacakaranlığı	F. Nietzsche
İyinin ve Kötünün Ötesinde	F. Nietzsche
Ecce Homo	F. Nietzsche
Deccal-Hıristiyan Karşıtı	F. Nietzsche
Böyle Dedi Zerdüşt	F. Nietzsche
Wagner Olayı-Nietzsche Wagner'e Karşı	F. Nietzsche
Felsefenin Temel İlkeleri	F. Nietzsche
Gerçek ve Bilim	R. Steiner
Prens	N. Machiavelli
Kadın Bedeni ve Özgürleşme	D. Şaşman Kaylı

TARİHTE İZ BIRAKANLAR DİZİSİ

Dört Büyük Amerikalı	J. Baldwin
Elli Ünlü Kişi	J. Baldwin
Kraliçe Elizabeth	J. Baldwin
Kleopatra-Ölümcül Güzellik	J Abbot
Jul Sezar'ın Hikâyesi	J. Abbot
Cengizhan	J. Abbot
Büyük Müzisyenlerin Yaşam Öyküleri	F.J. Rowbothaw
Ferdinand Macellan	F.A. Ober
Karl Marks Yaşam Öyküsü -I	F.Mehring
Karl Marks Yaşam Öyküsü-2	F. Mehring

PSİKOLOJİ DİZİSİ

Sevgi ve Cinsellik Üzerine	S. Freud
Rüya Yorumları-1	S. Freud
Rüya Yorumları-2	S. Freud
Totem ve Tabu	S. Freud
Sevme Sanatı	E. Fromm
Ruhsal Çözümleme ve Bilinçdışının Doğaçlaması	D. H. Lawrence
İnsan Doğasını Anlamak	A. Adler

TÜRK KLASİKLERİ DİZİSİ

Sergüzeşt (Macera)	S.P. Sezai
İntibah (Uyanış)	N. Kemal
Cezmi	N. Kemal
Vatan Yahut Silistre	N. Kemal
Gülnihal	N. Kemal
Karabibik-Zehra	N. Nazım
Taaşuk-u Talat ve Fitnat	Ş. Sami

Eylül	M. Rauf
Genç Kız Kalbi	M. Rauf
Define- Kan Damlası	M. Rauf
Turfanda mı yoksa Turfa mı?	M. Rauf
Araba Sevdası	R.M. Ekrem
Felatun Bey ile Rakım Efendi	A. Mithat
Seçme Hikâyeler 2 Cilt	Ö. Seyfettin

MİTOLOJİ- TARİH DİZİSİ

Ortaçağ'dan Mitolojik Öyküler	G. Schwab
Klasik Yunan Mitolojisinin En Güzel Hikâyeleri 2 Cilt	G. Schwab
Jan Dark	M.Oliphant
Antik Mısır Edebiyatı	E.A.Wallis
Sandığımdaki Tanrılar	A. İnan
Elfler ve Kahramanları	D.A. Mack
Çin Mitleri ve Efsaneleri	E.T. C. Werner
Destanlar Kitabı	H.A. Guarber
Mısır, Kalde, Babil ve Suriye Mitleri	L.W. King - H.R. Hall
Mitler ve Mitleri Yapanlar	J. Fiske
Antik Yunan Hikâyeleri	J. Baldwin
Kahramanlık Hikâyeleri	J. Baldwin
Yeni Dünyanın Mitleri	D. G. Brim
Ortaçağ Efsaneleri	H. Adel
Arap Geceleri	O. Güçlü
Antik Mısır ve Babil Tanrıları	A.H. Sayce
Wiking Efsaneleri	J. Hall
Mitolojiden Öyküler	S. Doğan
Ege'nin Antik Öyküleri	A. S. Tulay

ÇAĞDAŞ ROMANLAR DİZİSİ

Çilekteki Nefret	C. Kılınç
Denize Doğru Kaçış	C. Kılınç
Aymesev	C. Kılınç
Villa Moda	C. Kılınç
Şizofreni Yalnız Oynamaz	R. Vidinlioğlu
Aşk ve Acı	R. Vidinlioğlu
Şehrazat'ın Unuttuğu Masallar	İ. Işık
Elçi	U.O.Çöpür
Taşın ve Aşkın Ezgisi	R. Mertoğlu
Zignata Geçidi	Nuray Türk
Ben Kimim	S. Hiçsaşmaz
Uçurumun Kenarında Dans	S. Hiçsaşmaz
Etikra'nın İncisi	Anıl İncel

KLASİK ROMANLAR

Karamazov Kardeşler 3 Cilt	F. Dostoyevski
Kumarbaz	F. Dostoyevski
Yeraltından Notlar	F. Dostoyevski
Suç ve Ceza 2 Cilt	F. Dostoyevski
Ezilenler	F. Dostoyevski
Ecinniler 2 Cilt	F. Dostoyevski
Delikanlı 2 Cilt	F. Dostoyevski
Beyaz Geceler	F. Dostoyevski
Madam Bovary	G. Flaubert
Büyük Umutlar	C. Dickens
Zor Yıllar	C. Dickens
Demir Ökçe	J. London
Deniz Kurdu	J. London
Martin Eden	J. London
Uçurum İnsanları	J. London
Dava	F. Kafka
Dönüşüm	F. Kafka
Carmen	P. Merimée
Çocukluğum	M. Gorki
Ekmeğimi Kazanırken	M. Gorki
Benim Üniversitelerim	M. Gorki
Aşk ve Gurur	J. Austen
Budala 2 Cilt	F. Dostoyevski
Kadın Öyküleri	A. Çehov
Devrimden Önce	İ.S. Turgenyev
Vadideki Zambak	H. de Balzac
Kamelyalı Kadın	A. Dumas
Jane Eyre 2 Cilt	C. Bronte
Kırmızı Zambak	A. France
Germinal 2 Cilt	E. Zola
Nana 2 Cilt	E. Zola
Bir Aşk Sayfası	E. Zola
Toprak 2 Cilt	E. Zola
Meyhane 2 Cilt	E. Zola
Emek 2 Cilt	E. Zola
Anna Karenina 3 Cilt	L. Tolstoy

TİCARET YÖNETİMİ DİZİSİ

Genel İletişim	T.K. Akman
Türk Vergi Hukuku	T.K. Akman
İnsan Kaynakları Yönetimi	F. Ayan
Yönetim ve Organizasyon	Esra Mankan

Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları

Pers Hakimiyeti ve Hellenistik Dönem

2. Cilt

Prof. Dr. Mehmet Ali KAYA

İ.Ö. 6. Yüzyıl ortalarında Lidya Krallığı'nı ortadan kaldıran Perslerle Türkiye'nin eskiçağ tarihi yeni bir döneme girdi. Zira Perslerin İ.Ö 5. yüzyıl başlarında bu günkü Türkiye'nin sahip olduğu tüm toprakları ele geçirmesiyle ülkemiz, tarihinde ilk kez bir bütün olarak başkenti Anadolu'da olmayan bir devletin hakimiyeti altına girmiş oldu. Pers kralları, Anadolu'yu satraplık denen idari bölgelere ayırarak yönettiler. Anadolu'daki Pers hakimiyeti döneminde Anadolu'nun Ege Denizi'ne kıyısı olan bölgeleri neredeyse aralıksız olarak Eski Yunanlılarla-Persler arasında ya da iki Yunanistan kenti olan Atina ile Sparta arasındaki hakimiyet savaşlarına sahne oldu. Takriben 200 yıl devam eden Anadolu'daki Pers hakimiyetine Makedonya kralı İskender son verdi. İskender'in fethiyle ülkemiz Türkiye toprakları, ikinci kez başkenti Anadolu dışında olan bir devletin hakimiyetine girdi. İskender öldükten sonra İskender'in generallerinin yönetiminde kaldı. Tarihe Diadokhlar Dönemi olarak mal olmuş bulunan yaklaşık 40 yıllık bu dönemde Anadolu'da günümüz tarihçileri tarafından "Hellenistik" sıfatıyla tanımlanan Pontos, Kappadokya, Pergamon, Bithynia gibi yeni krallıklar kuruldu. Dönemin sonunda Anadolu'ya kuzey Avrupa kökenli Kelt kavmi gelip Ankara merkez olmak üzere takriben orta Anadolu'ya yerleşti. Onlar, Anadolu'ya geldikten sonra Galatlar adıyla tanındılar. İ.Ö. 3. Yüzyıl Anadolu'su Hellenistik krallıkların kendi aralarındaki ve Galatlarla olan sık savaşlarına tanık oldu. İ.Ö. 2. Yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'nun siyasi işlerine müdahil olmaya başlayan Roma Cumhuriyeti'nin gelişi, Anadolu tarihinin yeni siyasi yapısını belirleyecek süreci başlattı. İlkin bir fetih politikası takip etmeksizin Anadolu'nun siyasi dünyasına müdahil olan Roma Cumhuriyeti, Anadolu'daki hakimyetini tedricen genişletti ve takriben 200 yıl kadar bir zaman dilimi içinde Fırat Irmağı'nın batısında kalan tüm Anadolu'yu fethederek, bu ülkenin efendisi oldu. Böylece Anadolu, üçüncü kez başkenti Anadolu dışında olan bir devletin hakimiyetine girmiş oldu. Roma, Türkiye'nin eskiçağ tarihine damgasını vuran son egemen siyasi güçtü.

www.ilyayayinevi.com.tr

TK ISBN 978-605-4473-69-4

ISBN 978-605-4473-71-7

